

ACADEMIA ROMÂNĂ

FUNDAȚIA NAȚIONALĂ PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ

Colecția „OPERE FUNDAMENTALE”

Coordonatorul colecției: acad. EUGEN SIMION

IOAN SLAVICI

OPERE

III. Mara • Din bătrâni. Luca
Din bătrâni. Manea

Text ales și stabilit, note și comentarii, repere critice
și glosar de CONSTANTIN MOHANU
Prefață de EUGEN SIMION

Editura Academiei Române univers enciclopedic

București, 2003

Coperta: PODALV
Redactor: Elisabeta SIMION
Tehnoredactor: Mariana MÎRZEA

MARA
Roman

Mulțumim Regiei Autonome „Monitorul Oficial”,
îndeosebi Doamnei Director General,
ing. Eugenia Ciubâncan, pentru sprijinul
acordat tipăririi acestei lucrări.

© Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin
Editurii Univers Enciclopedic,
Fundației Naționale pentru Știință și Artă,
Editurii Academiei Române.

ISBN: 973-27-1016-0
973-27-1023-3

ISBN: 973-8240-36-0
973-637-021-6

I SĂRĂCUȚII MAMEI

A rămas Mara, săraca, văduvă cu doi copii, sărăcuții de ei, dar era tânără și voinică și harnică și Dumnezeu a mai lăsat să aibă și noroc.

Nu-i vorba, Bârzovanu, răposatul, era, când a fost, mai mult cârpaci decât cizmar și ședea mai bucuros la birt decât acasă; tot li-au mai rămas însă copiilor vreo două sute de pruni pe lunca Murășului, viața din dealul despre Păuliș și casa, pe care muma lor o căpătase de zestre. Apoi, mare lucru pentru o precupeată, Radna e Radna, Lipova e numai aci peste Murăș, iar la Arad te duci în două ceasuri.

Marti dimineța, Mara-și scoate șatra și coșurile pline în piața de pe țârmurele drept al Murășului, unde se adună la târg de săptămână murășenii până de pe la Sovârșin și Soboteliu și podgoreni până de pe la Cuvin. Joi dimineța ea trece Murășul și întinde șatra pe țârmurele stâng, unde se adună bănățenii până de pe Făget, Căpălnaș și Sân-Miclăuș. Vineri noaptea, după cântatul cocșilor, ea pleacă la Arad, ca ziua s-o prindă cu șatra întinsă în piața cea mare, unde lumea se adună din șapte ținuturi.

Dar lucrul cel mare e că Mara nu-ți iese niciodată cu gol în cale; vinde ce poate și cumpără ce găsește; duce la Radna ceea ce nu găsești la Lipova ori la Arad și aduce de de la Arad ceea ce nu găsești la Radna ori la Lipova. Lucrul de căpetenie e

pentru dânsa ca să nu mai aducă ce a dus și vinde mai bucuros cu câștig puțin decât să-i „clocească” marfa.

Numai în zilele de Sântă Mărie se întoarce Mara cu coșurile deșerte la casa ei.

Sus, pe coasta unui deal de la dreapta Murășului, e mănăstirea minoriților, vestita Maria Radna. Din turnurile bisericii mari și frumoase se văd pe Murăș la deal ruinele acoperite cu mușchi ale cetății de la Șoimoș; în fața bisericii se întinde Radna cea frumoasă și peste Murăș e Lipova cu turnul sclipicios și plin de zorzoane al bisericii românești, iar pe Murăș la vale se întinde șesul cel nesfârșit al Țării Ungurești. Mara însă le trece toate cu vederea: pentru dânsa nu e decât un loc larg în fața mănăstirii, unde se adună lumea cea multă, grozav de multă lume.

Căci e acolo în biserică aceea o icoană făcătoare de minuni, o Maică Precistă care lăcrămează și de a căreia vedere cei bolnavi se fac sănătoși, cei săraci se simt bogați și cei nenorociți se socotesc fericiți.

Mara, deși creștină adevărată, se duce și ea câteodată la biserică aceasta, dar se închină creștinește, cu cruci și cu mătânii, cum se cuvine în fața lui Dumnezeu. Că icoana face minuni, asta n-o crede; știe prea bine că o Maică Precistă nemțească nu e o adevărată Maică Precistă. E însă altceva la mijloc. Călugării, care umblă rași ca-n palmă și se strâmbă grozav de urât, au o știință tainică și știu să facă fel de fel de farmece pentru ca boala să-și vie la leac, săracul să-și găsească sprijoana și nenorocitul să se fericească. Bine face dar lumea care vine la Maria Radna să se închine, și Marei îi râde inima când pe la Sântă Mării timpul e frumos, ca lumea să poată veni cale de o săptămână de zile, cete-cete, cu praporele în vânt, cu crucile împodobite cu flori și cântând psalmi și litanii. Acum, când vin sutele și se adună miile pe locul cel larg din fața mănăstirii, acum e secerișul Marei, care dimineata iese cu

coșurile pline și seara se întoarce cu ele goale. De aceea se închină Mara și în fața icoanei, apoi își ia copilașii, pe care totdeauna îi poartă cu dânsa, îi dă puțin înainte și le zice: „Închinați-vă și voi, sărăcuții mamei!”

Sunt săraci, sărăcuții, că n-au tată; e săracă și ea, c-a rămas văduvă cu doi copii; cui, Doamne, ar putea să-i lase când se duce la târg? Cum ar putea dânsa să stea de dimineată până seara fără ca să-i vadă? Cum, când e atât de bine să-i vezi?!

Umblă Mara prin lume, aleargă sprintenă, se târguiește și se ceartă cu oamenii, se mai ia și de cap câteodată, plânge și se plânge c-a rămas văduvă, și apoi se uită împrejur să-și vadă copiii și iar râde.

„Tot n-are nimeni copii ca mine!” își zice ea, și nimeni nu poate s-o știe aceasta mai bine decât dânsa, care ziua toată vede mereu copii și oameni și nu poate să vadă ființă omenească fără ca s-o pună alături de copiii ei. Mult sunt sănătoși și rumeni, voinici și plini de viață, deștepți și frumoși, răi sunt, mare minune, și e lucru știut că oameni de dai Doamne numai din copii răi se fac.

Mai sunt și zdrențaroși și desculți și nepeptânați și nespălați și obraznici, sărăcuții mamei; dar tot cam așa e și mama lor ea însăși; cum altfel ar putea să fie o văduvă săracă? Cum ar putea să fie copiii săraci, care își petrec viața în târg, printre picioarele oamenilor?

Muiere mare, spătoasă, greoaie și cu obrazii bătuti de soare, de ploii și de vânt, Mara stă ziua toată sub șatră, în dosul mesei pline de poame și de turtă dulce. La stânga, e coșul cu pește, iar la dreapta clocotește apa fierbinte pentru „vornoviști”, pentru care rade din când în când hreanul de pe masă. Copiii aleargă și își caută treabă, vin când sunt flămânzi și iar se duc după ce s-au săturat, mai se joacă voioși, mai se bat fie între dânsii, fie cu alții, și ziua trece pe nesimțite.

Serile, Mara, de cele mai multe ori, mănâncă ea singură, deoarece copiii, obosiți, adorm, în vreme ce ea gătește mâncarea. Mănâncă însă mama și pentru ea, și pentru copii. Păcat ar fi să rămâie ceva pe mâne.

Apoi, după ce a mai băut și o ulcică de apă bună, ea scoate săculețul, ca să facă socoteala. Niciodată însă ea n-o face numai pentru ziua trecută, ci pentru toată viața. Scăzând dobânda din capete, ea pune la o parte banii pentru ziua de mâne, se duce la căpătâiul patului și aduce cei trei ciorapi: unul pentru zilele de bătrânețe și pentru înmormântare, altul pentru Persida și al treilea pentru Trică. Nu e chip să treacă zi fără ca ea să pună fie și măcar numai câte un crețar în fiecare din cei trei ciorapi; mai bucuros se împrumută pentru ziua de mâne. Când poate să pună florinul, ea-l sărută, apoi rămâne așa, singură, cu banii întinși pe masă, stă pe gânduri și începe în cele din urmă să plângă.

Nu doară că i-ar fi greu de ceva; când sânte greul vieții, Mara nu plânge, ci sparge oale ori răstoarnă mese și coșuri. Ea își dă însă seamă cât a avut când a rămas văduvă, cât are acum și cât o să aibă odată. Și, chiar Mara să fii, te moi când sâmti că e bine să fii om în lumea aceasta, să alergi de dimineața până seara și să știi că n-o faci degeaba.

Peste zi ea vede multă lume, și dacă-i iese-n cale vreo femeie care-i place și ca fire, și ca stare, și ca înfățișare, ea-și zice cu tainică mulțumire: „Așa are să fie Persida mea!” Iar dacă bărbat e cel ce-i place, ea-și zice: „Așa are să fie Trică al meu!”

Era una, preuteasa de la Pecica, o femeie minunată, și dulce la fire, și bogată, și frumoasă: ar fi spart Mara toate oalele dacă cineva s-ar fi încumătat să-i spună că Persida ei n-are să fie tot așa, ba chiar mai și mai. Iar preuteasa aceea stătuse patru ani de zile la călugărițele din Oradea-Mare: era deci lucru hotărât că și Persida are să stea cel puțin cinci ani la călugărițele din Lipova.

A și făcut Mara ce-a făcut, și maica Aegidia, econoama, i-a făgăduit că-i va lua copila și pentru numai 60 florini pe an, căci e văduvă cu doi copii, sărăcuții de ei. Au trecut însă doi ani de atunci, Persida împlinise nouă ani, și Mara nu se putea hotărî să dea atâta bănet – pentru nimic. Ar fi putut să dea; avea de unde; asta ea însăși o știa mai bine decât orișicine; dar n-o ierta firea să rumpă din nici unul dintre cei trei ciorapi.

Trică îi făcea mai puțină bătaie de cap.

Era un om la Lipova, Bocioacă, starostele cojocarilor, care lucra vara cu patru și iarna cu zece calfe, scotea la toate târgurile cele mai frumoase cojoace, ținea tăierea cărnii în arândă și avea de nevastă pe Marta, fata preotului de la Cladova. Minunat om! – așa trebuia să fie și Trică! Iar pentru aceasta nu era nevoie de multă școală: atât ca să-l primească ucenic.

Maica Aegidia cerea însă mult, șase florini pe lună, și pe deasupra mai erau și alte cheltuieli.

„Hm!” zise Mara, încrețindu-și sprâncenele, și începu să facă în gândul ei socoteala cam câți oameni vor fi trecând în fiestecare an peste podul de plute de pe Murăș. Nimeni în lumea aceasta n-ar fi putut să facă socoteala aceasta mai bine decât dânsa, care atâta timp a stat pe țărmurii Murășului. Ce-ar fi fost adecă dacă ar fi luat din ciorapul Persidei arândă podului? Putea să dea mai mult decât alții, fiindcă nu voia să câștige decât cei 60 florini și încă ceva pe deasupra. Apoi mai câștiga și dreptul de a-și pune masa și coșurile la capul podului, pe unde trecea toată lumea.

Stetea Mara, stetea și număra în gândul ei banii, câte doi crețari de om și câte zece de perechea de cai ori de boi, număra mereu și-i aduna de se făceau mulți, încât ochii i se umpleau de lacrimi.

S-ar putea oare să fii văduvă săracă, să-ti vezi fata preuteasă, feciorul staroste în breasla cojocarilor și inima să nu ți se înmoaie?!

Că lucrurile ar putea să vie și altfel, asta Mara nu putea s-o creadă când vedea ca-n aievea cum atât de bine au să iasă odată toate.

II MAICA AEGIDIA

Maica Aegidia era miritică, păsea mărunț, vorbea scurt și apăsat, avea nas nu tocmai mic și o căutătură aspră și scrutătoare, dar se muia când vedea lacrimi de văduvă: ea a stăruit ca maica priorita s-o primească pe Persida și pentru numai cincizeci de florini pe an, ba a mai și alergat pe la d. Hubăr, economul orașului, ca Mara neapărat să capete arânda podului.

Erau creștinești faptele aceste, dar ea tot nu putea să fie mulțumită de a le fi săvârșit.

Sidi era, ce-i drept, foarte deșteaptă și, din clipa când se despărțise de Trică, se făcuse tăcută, așezată, ascultătoare, aproape blândă; nu era însă chip s-o desfaci de deprinderile ei urâte, s-o ții peptănată și cu mâinile curate, nici s-o aduci la buna-cuviință. Apoi Mara venea mereu pe la mănăstire ca să se plângă că lumea nu mai trece pe pod nici de la Radna la Lipova, nici de la Lipova la Radna, încât maica Aegidia, muiață de lacrimile ei, se mulțumea și cu patru florini pe lună, punea al cincilea de la dânsa. Iarna, în sfârșit, după ce Murășul a înghețat și nimeni nu mai plătea cei doi crețari, maica cea cu căutătură aspră punea toți cei cinci florini de la dânsa și era foarte mulțumită că Mara o mai ajută și ea la îmbrăcămintea copilei.

Serile apoi Mara își făcea, ca de obicei, socotelile și tot i se mai umpleau, ba mai vârtos îi erau plini ochii de lacrimi.

Un singur lucru o puneă câteodată pe gânduri. Prea se făcuse blândă Persida: nu care cumva călugărița aceea s-o momească, s-o farmece și s-o facă și pe ea călugărită smerită.

„Mai bine moartă!“ Dar nu! asta nu era cu putință: neam de neamul ei n-a fost om smerit; toți creștini adevărați! Apoi Trică se făcuse și el băiat așezat, ascultător și bun școlar. Asta vine cu vârsta la copiii care sunt răi de mici.

Așa, câteodată, își mai aduc, nu-i vorba, și ei aminte de timpurile trecute.

Într-o frumoasă zi de primăvară d. învățator Blăguță a venit mai târziu decât de obicei la școală. Îi plăcea mult să pescuiască, se topiseră cam iute zăpezile, Murășul se umflase și apa era tulbure, cum e mai bună pentru pescuit. Și era lucru știut că, în lipsa d-lui Blăguță, Costi Balcovici e acela care pune mâna pe nuiă, ca să ție buna-rânduială – nu poate pentru c-ar fi fost cel mai mare dintre școlari, dar învăța bine și era băiatul turtelarului din Radna.

Una e însă Blăguță și alta Costi, deși era băiat de turtelar. În fața d-lui Blăguță, Trică stetea smirna, iar cu Costi se bătuse adeseori în piață, în zilele cele bune, când nu era singur, ci săreau amândoi, cu Sida, în capul lui, și rar scăpa Costi cu fața curată, fiindcă Sida avea gheare ca pisica și ar fi sărit și în foc pentru frățiorul ei.

Tocmai de aceea, poate, Costi era foarte aspru față cu Trică, pe care îl știa acum singur.

– Trică, – strigă el răstit – stăi frumos!

Trică se ridică îndrăzneț în picioare: i se făcuse o nedreptate.

– Șezi! strigă Costi.

– Dacă vreau șed; dacă vreau stau, răspunse Trică. Cine ești tu ca să-mi poruncești mie?!

Ceilalți școlari începură să râdă cu gurile întinse până spre urechi, căci copiii sunt oameni și ei și se simt mulțumiți când văd umilirea celor ce prea repede se înalță. Dar Costi, pui de om și el, nu voia să fie umilit.

– Afară! – strigă el dăscălește – în genunchi! și, rostind porunca, se și duse ca să-l apuce pe Trică.

Trică, cu vreo trei ani mai mic decât Costi, nu se sâmțea destoinic să ție piept cu acesta: cu cât mai mic era însă omul, cu atât mai mare îi era hotărârea, și el știa să mușce, să zgârâie și să dea cu picioarele, ceea ce pe Costi îl umplea cu atât mai vârtos de mânie, cu cât ceilalți școlari se ridicaseră pe bănci și râdeau cu hohote de câte ori Trică îl nimerea bine. Astfel învingerea nu putea să fie decât a lui Trică: bătaie, ce-i drept, a mâncat, părul i s-a cam rărit, gâtul îi era zgâriat, dar din bancă tot n-a ieșit și în genunchi nu l-a pus decât d. Blăguță, care ținea ca autoritatea lui Costi să rămână întregă.

Ieșind din școală, Trică a luat-o, ca de obicei, drept spre pod, unde mumă-sa aduna creșterii și își vindea mărfurile. Când s-a bătut cu Costi și cât a stat în genunchi, o singură lacrămă nu i se ivise în ochi; abia acum, după ce se văzu singur, începu să ștergă din când în când câte o lacrămă. Ah! cum ar fi voit să-l poată mușca pe Costi, încât urma dinților să-i rămâie toată viața! Costi era însă mai tare decât dânsul.

„O să-l spui eu mamei – își zise băiatul – și o să treacă el pe la pod!“

Când însă vorba era s-o facă, el n-o putea. Degeaba i-ar fi spus: o făcea numai să se plângă, ca alte dați, că e văduvă și că toți își bat joc de copiii ei, fiindcă n-au tată, ca să-i ocrotească.

„Ah! – zise el suspinând – de ce nu mai e Sida aici?!“

Da! singură ea putea să știe ce va să zică a fi bătut de Costi.

El se strecură fără de veste pe lângă un car peste pod, apoi, trecut o dată pe cellalt tărâu, se duse ca din pușcă până la mânăstirea de călugărite, trase clopoțelul de la intrare și spuse, după ce i se deschise, că mumă-sa l-a trimis să-i aducă soru-si ceva.

La călugăritele din Lipova nu puteai să vorbești cu orîșicine orîșicînd și despre orîșice. Sidi nu era însă orîșicine, și maica Aegidia cea aspră, fiind totodată și înțeleaptă, ținea să nu răscoale întreaga mânăstire, ceea ce ar fi făcut dacă ar fi oprit

pe Sidi, care începuse să se vaiete când i s-a spus că acum, asupra mesei, nu poate să-și vadă fratele. Astfel Trică n-a avut să aștepte mult.

– Ce e?! întrebă ea răstită.

– Uite, – zise el încet, ca să nu audă și sora Marta, care se afla în iatacul de alături – Costi m-a bătut.

– Te-a bătut el pe tine, și tu, prostule, te-ai lăsat să te bată!

– Dacă el e mai tare!

Persida rămase cîtva timp pe gânduri, cu răsufierea oprită și cu ochii țintă la un colț.

– Haide!.. zise apoi și îl apucă de braț, ca să-l ducă spre ieșire, unde cheia era în ușă.

– Sidi, Sidi! strigă sora Marta speriată și plecă s-o oprească.

– Haide! grai Persida mai tare. Ea n-are voie să iasă după noi!

Ieșind apoi în stradă, ei o luară spre pod.

Da! Însă dincolo era Mara, și ea n-avea să-și vadă, nici să-și știe.

Pe tărâuțele despre Lipova, de la pod la deal, e Sărăria, o mare sură de scînduri, în care se adună sarea adusă pe luntri de la ocnele din Ulioara, ca să fie vîndută pentru satele de dimpregiur. În fața Sărăriei sunt vara-iarna, ziua-noaptea o mulțime de care, iar din sus de Sărărie e șirul de mori plutitoare de-a lungul tărâului. Persida și Trică se strecurară printre care, ocoliră Sărăria și înaintară spre mori. De câte ori, vara, au trecut ei Murășul pe luntrita de la vreo moară!

Acum însă nu era vară, ci primăvară, și Murășul era lat, foarte lat, turbure-gălbui și plin de spumă și de vultori. Morile, care alte dați se aflau în apropierea tărâurelui, de care erau legate prin o podișcă, acum rămăseseră departe spre mijlocul râului, de unde abia li se auzeau tocăniturile monotone. Cum să ajungă ei acolo, ca să roage pe vreuna dintre calfele de morar să-și treacă?!

Nu era chip! și totuși cei doi copii bălani și cu obrajii rumeni erau voioși: mult era frumos și bine aici în fața valurilor ce se tăvăleau greoaie spre șesul depărtat. Venea cu ele și o adiere primăvărată, iar dincolo, pe coastele de la Radna și de la Șoimoș, se ivea pe ici, pe colo iarba crudă și verdeața de salcie și de răchită.

– Stăi! strigă deodată Persida. Morarii cum se duc ei la morile lor? Trebuie să fie pe aici pe lângă țărmure vreo luntriță. N-ai să te temi! Tu știi că eu mă pricep la lopată.

– Eu să mă tem?! răspunse Trică. N-am văslit vara și eu?!

Mare lucru nici n-ar fi fost, dacă ai fi putut, ca vara, să dai cu lopata de fund, ca să duci luntrița precum îți place; acum însă Murășul n-avea fund, valurile erau cu mult mai iuți decât ți se păreau de pe țărmure și luntrița-i ducea pe cei doi copii după cum voia bunul Dumnezeu.

Ochii căprui ai Persidei erau plini de văpaie: era frumos și bine, mare minune, mai ales pe la vultori, când luntrița se învârtea. Oamenii de pe țărmuri se speriară, cu toate acestea, când văzură luntrița ușoară cu cei doi copii neajutorați în ea și începură să alerge, mai ales de la Sărărie, spre mori, ca să ieie o luntriță și să le vie într-ajutor.

Ce ar fi putut adică să li se întâmple? Îi duceau valurile cât îi duceau și trebuia să-i scoată în cele din urmă la țărmure, cum scoate apa râului tot ceea ce plutește pe ea.

Mai era însă în drum și podul, de care nu o dată se izbesc și se sfărâmă plutele aduse din Ardeal. Lumea alerga dar spre pod pentru ca de acolo să le vie cumva într-ajutor.

În același timp se dusesse prin Lipova vestea că o fată a fugit de la călugărițe cu un băiat. O fată și un băiat! S-ar fi putut oare ca în gândul lumii fata să nu fie mare, când fuge cu un băiat? Degeaba i-ai fi spus că nu era, degeaba i-ai fi arătat perechea; ea tot n-ar fi crezut. Mai erau dar și alți oameni la pod, în fața mănăstirii, ca să afle cum s-au petrecut lucrurile cu fuga.

Mara, podărița, vedea că o mișcare neobicinuită s-a pornit de la Sărărie și de la mănăstire spre pod. Sări dar de la locul ei și grăbi spre Lipova. Uirându-se apoi încotro se uitau și oamenii, zări deodată luntrița purtată de valuri și alte două luntrițe mânate de văslași voinici, care grăbeau să o ajungă.

– Vai de mine! strigă ea, cuprinsă de spaimă.

La moarte s-ar fi gândit, dar nu că sunt chiar ai ei copiii din luntrița care venea, venea mereu și iute spre pod.

Mara începu să alerge și să cheme oameni ca să deschidă podul, ca de obicei, când trec plute ori luntri cu sare.

Dincolo, despre Lipova, se îngrămădea pe pod lumea adunată în pripă, iar în fruntea ei venea maica Aegidia, foarte grăbită, ca o păpușică trasă pe sfoară, cu ochii ridicați spre cer, cu mâinile încleștate și rugând mereu pe Maica Fecioară de la Radna, făcătoarea de minuni, să le vie copiilor într-ajutor.

Văzând pe maica Aegidia, Mara se opri.

De la călugăriță gândul ei trecu deodată la Persida, și ochii ei se îndreptară mai cu dinadins spre cei doi copii.

Ea rămase ca înfiptă, cu ochii mari, cu buzele strânse și strâmbate în jos.

– Sfinte Arhangheli! strigă apoi crucindu-se. Sfântă Marie, Maică Precurată! Bată-vă să vă bată, copiii! Nu, – grăi dânsa mângâiată – copii ca ai mei nimeni nu are!

Și adică ce li s-ar fi putut întâmpla? Printre pontoanele podului era loc de puteau trece și o sută de luntrițe! Da! da! I-or nu li se putea întâmpla nimic: ca ar fi avut altfel visuri rele și presimțiri urâte.

Dar cum a ajuns Persida din mănăstire în mijlocul Murășului?

Pornind iar spre maica Aegidia, ca să afle cele petrecute, Mara era din ce în ce mai strâmtorată. Știa un lucru: că așa, numai din senin, n-a plecat Persida de la călugărițe. Trebuia să fie la mijloc vreo nefăcută!

Mara era însă femeie trăită în lume și știa că lucrurile o să meargă mai bine dacă se va ținea dansa deasupra.

– Bine, maică, – strigă ea – așa păziți dv. copiii?

Ce mai putea maica Aegidia să răspundă când ea singură era de vină, ea, cu slăbiciunea ei cea mare?

Își frângea mâinile și nădăjduia în Dumnezeu cel prea milostiv.

– Las-acum, lasă! grăi dansa căită. Iată, Maica Domnului ne este într-ajutor; luntrița a apucat-o bine, a luat-o spre locul dintre pontoane și trece, trece, iat-o, trece!

Toți alergară să vadă cum luntrița intră sub pod, apoi se-ntoarseră și alergară pe-nbulzite, ca s-o apuce ieșind din jos pe pod.

Persida și Trică ședeau tăcuți și strâmtorați, căci știau, ce-i drept, că de înecat nu se vor îneca, dar nici cu fața curată nu vor scăpa după ce au ridicat atâta lume în picioare.

Peste puțin îi ajunseră apoi și morarii ce plecaseră în calca lor; unul dintre dâșii apucă lanțul luntriței și începură să vâslească spre malul de la Lipova.

Lumea se porni dar și ea înapoi, cu Mara și cu maica Aegidia.

Mult ar fi dat maica Aegidia ca toată această lume neastâmpărată să rămâie departe-n urma ei, ca să poată vorbi ea singură cu Persida. Căci iubea maica adevărul, dar mai presus de toate îi era numele cel bun al mănăstirii, și toate i le-ar fi iertat copilei dacă prin o minciună bine potrivită ar fi scăpat acest nume bun. Lumea nu era însă numai neastâmpărată, ci totodată și sprintenă, și maica Aegidia cea cu pas mărunt rămase ea departe-n urmă.

Iară Persida nu știa să spună decât adevărul.

Ieșind din luntriță, ea trecu iute, îndrăzneată și cu capul ridicat printre cei adunați pe țărmure și se duse drept la maica Aegidia.

– I-a bătut – grăi dansa iute –, i-a scos păr din cap, l-a lovit cu pumnii-n coaste, i-a rupt gulerul de la cămașă și l-a zgâriat la gât.

– Cine l-a bătut? întrebă maica mai ușurată.

– Costi Balcovici, răspunse Trică rar și răspicat. Domnul învățator s-a dus să prindă peste, și Costi Balcovici a fost obraznic, iară eu nu m-am lăsat bătut.

– Și eu vreau să-i arăt – adause Persida – că n-are să bată pe fratele meu pentru că e mai mic și n-are pe nimeni să-l ajute.

– Sărăcuții mamei! grăi Mara înduioșată. Se iubesc, maică, urmă ea ștergându-și lacrimile; se iubesc unul pe altul ca doi copii săraci.

Maica Aegidia era și ea înduioșată nu numai pentru că vedea lacrimi de văduvă, ci și pentru că înțelegea pornirea firească și bună a copilei, dar mai presus de toate pentru că era salvat numele cel bun al mănăstirii.

– Iată, – zise ea cu liniște sărbătorească –, în loc de a-și vedea de școală, umblă să pescuiască, iar în vremea aceasta copiii se slutesc unul pe altul. Și câte sunt nenorocirile ce s-ar mai fi putut întâmpla, dacă n-ar fi paza Celui-de-Sus. La noi nu se întâmplă astfel de lucruri!

– Se-nțelege! grăi Rosa, nevasta lui Hansler, cizmarul de peste drum. La noi e regulă! La români însă toate merg una peste alta!

– Așa e, ziseră alți câțiva, în vreme ce iar alții răsăra.

Lucrul ar fi fost bun și minunat dacă n-ar fi fost de față și câțiva români, ai cărora obraji se roșiră, fie de mânie, fie de rușine.

– Această n-am voit s-o zic, grăi dar maica Aegidia. E și la români regulă, se vede însă că nu pretutindena.

– E un păcătos Blăguță acela, adăogă Maria lui Ciondrea, care nu-l putea suferi pe învățătorul din Radna.

Mara stetea ca pe spini. Știa că papistașii sunt un neam de oameni dușmănoși și ținea mult la Blăgută, care era vestit cântăreț de strană. Îi mai trecea apoi, parcă, și un fier roșu prin trup când vedea cum trec peste pod oameni, ba până chiar și care, fără ca să plătească creșterii cuveniți. Călugărița nu putea, în sfârșit, să aibă dreptate.

– Dar fata mea cum a ieșit din mănăstire? zise ea rostind vorbele cam rar. Tot învățătorul nostru ar fi de vină dacă copiii s-ar fi înecat în Murăș?

Maica Aegidia se sperie și începu să tremure. Nu era deprinsă cu lumea, în mijlocul căreia se afla, și o trecură fiori reci când se gândi că oamenii aceștia ar putea să se pornească la ceartă. Îi era ca și când dincolo, pe dealurile de la Radna, s-ar fi pornit o furtună cu puhoi, care în toată clipa putea să fie aici.

– Haide, Sidi, fata mea! grăi dânsa grăbită. Sărută mâna mamei și vino!

Mara ar fi voit să aibă cel puțin o ulcică pentru ca s-o sfărâme în mii de bucăți.

Auzi vorbă! Să vie cineva, să ieie fata ei, s-o ducă, și ea să nu poată face nimic, iar peste pod să treacă oameni și care, să treacă fără creșteri.

– Fata rămâne cu mine! zise ea, deși numai cam cu jumătate de gură.

– Nu, mamă! grăi Persida, care ar fi intrat în pământ de rusine, dacă nu s-ar fi putut întoarce chiar acum înapoi. Ce-ar fi zis celelalte fete? Eu – urmă ea – trebuie să mă întorc la lecțiune!

Maica Aegidia era cea mai fericită dintre călugărițele de pe țărmul stâng al râului.

– Așa este, grăi dânsa. Te rog – adăugă apoi întorcându-se spre Mara – vino și d-ta cu noi.

Patru care încărcate cu sare cotiră deodată spre pod, ca să treacă spre Radna, iar alte două veneau pe pod spre Lipova.

– Acum nu pot! răspuse Mara și o porni răpede spre pod, ca să-și adune creșterii, în vreme ce maica Aegidia plecă cu Persida spre mănăstire, iar Trică se luă după mumă-sa printre lumea ce se risipea.

III

FURTUNA CEA MARE

Nu-i nimic mai iute decât gândul, iar vorba poartă gândul dintr-un om în altul.

Peste jumătate de ceas toată Radna și toată Lipova știa cum s-au petrecut lucrurile pe țărmul Murășului, ba știa chiar mai mult. Era lucru nemaipomenit! O adevărată răzmeriță!

Călugărița aceea a zis că românii sunt niște nemernici! Ba nemernic e Blăgută, care trebuie să fie alungat cu rușine de la Radna. Ba nemernice sunt călugărițele, care nu știu să păzescă fetele pe care părinții le lasă în grija lor. Ba o nemernică e Mara, care și-a vândut fata. Știa călugărița cu ce drept nu i-o lasă, ci o duce înapoi!

Așa se vorbea la Lipova și la Radna, și nu se vorbea domol și cu bună chibzuință, ci cu patimă, ca om pe om să se-ntărate.

Dintr-un lucru de nimic, se-nvrăjbiseră fără de veste câteva mii de oameni, care trăiau mai nainte în bună înțelegere, iar ziua următoare vrajba s-a lățit, fiindcă era târg la Radna, și s-a-nrăit, fiindcă pornirea pătimașă trece crescând din om în om.

Cel mai amărât dintre toți amărății era însă Blăgută, nenorocitul pescuitor. Avea și el dușmani, pizmuitori, avea, ca toți oamenii, răuvoitori, care se bucurau de-ncurcătura în care-l vedeau. Avea însă și prieteni și binevoitori, care-l mustrau că li-a mai făcut-o și asta. Se certa satul asupra lui, și el nu mai știa ce să facă.

Și toate aceste pentru copiii Marei, de care toți în atâte și atâte rânduri se-mpedecaseră.

Om era și el; trebuia să-și verse focul asupra cuiva: l-a dat afară din școală pe Trică, fiindcă era leneș, neascultător, hărtăgos și strică și pe ceilalți copii.

Trică nu plângea, ci stătea drept, cu capul ridicat și cu mâinile lăsate-n jos, apoi, plecat de la școală, trecea cu pas domol uitându-se drept înaintea spre pod.

– Săracul mamei! zise Mara plângând la capul podului.

Ce putea dânsa să-i facă? Cum putea să-l ajute? Cerul li se surpa amândurora, parcă, în cap; dar cine asculta plângerea ei?

– Lasă, dragul mamei, – grăi dânsa în cele din urmă, îndârjită – căci am eu să te dau la o altă școală mai bună! Am să te scot om, om de carte, om de frunte, ca să nu mai fii ca tatăl tău și ca mama ta, ci să stea ei și copiii lor în fața ta cum noi stăm în fața lor! Eu pot, eu am, urmă ea avântată; mi-a dat Dumnezeu și are să-mi mai deie, fiindcă el nu face deosebire între oameni!

Fața lui Trică se însenină. Nu prea înțelegea, ce-i drept, vorbele mamei sale, dar știa că are să meargă la altă școală, că nu el, ci Costi Balcovici are să rămâie în cele din urmă de rușine.

Chiar acum însă Mara nu putea să-l ducă la școală. Era hotărâtă să-l ducă la Arad, fie mâne, fie poimâne, cât mai curând, îndată ce-și va fi făcut vreun rost pentru creșterii de pod. Deocamdată treceau oameni și care fiindcă era târg la Lipova: n-avea Mara timp nici măcar să se gândească.

Peste noapte trecea de tot puțină lume de la Radna la Lipova ori înapoi. Serile dar Mara lăsa podul în grija lui Gheorghe, un văr al ei, căruia îi dădea bilete pentru câte doi și pentru câte zece creștari, ca să aibă un fel de socoteală cu el. Tot putea însă Gheorghe s-o înșele, și de aceea niciodată ea nu l-a lăsat și peste zi să adune creșterii. Atât era acum de hotărâtă să plece mâne la Arad, încât își călcă pe inimă și vorbi cu Gheorghe ca să rămâie în lipsa ei la pod.

Seara apoi, după ce rămase singură și-și făcu socoteala, ca stete foarte mult pe gânduri.

Era mare lucrul pe care voia să-l facă, mare și greu. Nu-i vorba, câștigul podului ar fi fost destul de mare ca să plătească pentru Persida și să-i mai rămână și pentru cheltuielile ce voia să-și facă cu Trică. Ba mai și rămânea ceva pe deasupra.

Ea a luat însă arânda podului din banii Persidei: cum putea să-i facă parte și lui Trică? Își nedreptăța fata!

Nu-i vorba, ar fi putut să ia arânda în socoteala amândurora... dar era atât de greu. Cum să dea dânsa atât amar de bani pentru un lucru care nu se vede?

Doamne, câți oameni sunt cu multă știință de carte care trăiesc ca vai de capul lor, luptându-se cu nevoile vieții și nebăgați în seamă, ba poate chiar desprețuiți de alții care nu știu carte, dar au bani?! În zadar! Mai presus de bani nu e nimic decât sănătatea și voia bună. Cum să dai banul pe care-l ai în mâna ta, când nu capeti pentru el ceva hotărât, pipăit, neîndoios, ci numai o părere, o nădejde, un gând, care poate să te învescească acum, dar nu știi dacă se va împlini ori nu?

– Ferit-a Dumnezeu! grăi dânsa hotărâtă. Ce-i în mână nu-i minciună.

Nu! ea nu putea să se lepede de visul ei.

Ziua următoare n-a plecat dar la Arad, ci l-a îmbrăcat pe Trică mai curățel și l-a dus, peste Murăș, la Bocioacă.

Știa băiatul destulă carte ca să fie ucenic de cojocărie, și mai învăța și de aici înainte duminicile și zilele de sărbători.

Nu era însă bine aleasă nici ziua, nici casa.

Ce-i drept, Bocioacă, el însuși om așezat și scurt la vorbă, l-ar fi primit bucuros pe Trică, ai căruia ochi îi plăceau, precum zicea el. Îi părea băiatul sănătos, deștept, așezat și sprinten. Nevasta lui Bocioacă era însă fată de popă; cum ar fi putut ea să sufără în casa ei, chiar acum, după cele petrecute, pe băiatul

Marei, care, nespălat, nepeptănat, nu putea să fie decât un obraznic?

– O, Doamne! grai Mara când Bocioacă îi spuse cu mare încungiuir că nu poate să-i primească băiatul ucenic. O, Doamne! zise iar și nu mai putea să zică nimic.

Iar li se surpa cerul, parcă, amândurora în cap, și Trică iar stătea drept, cu capul ridicat și cu mâinile lăsate în jos.

Care va să zică nici măcar ucenic de cojocărie nu mai putea să fie băiatul acesta sărac!

Și toate aceste din vina Persidei! Nu! Persida nu putea să fie vinovată. Vinovată era numai maica Aegidia, călugărița cea papistășcască! Nu! nu! Dumnezeu a voit așa, pentru ca s-o întoarcă iar la gândul cel bun.

– Haide, dragul mării, îi zise ea băiatului; am să te dau, tot am să te dau, tocmai de aceea am să te dau să înveți carte!

Era în gândul ei hotărâtă să n-o mai lase nici pe Persida la călugărițe. Nu se mai putea împăca cu gândul că lumea zicea că și-a vândut copilă, c-a înstrăinat-o, c-a lepădat-o.

Da! urât, nesuferit era gândul acesta! Dar ce făcea apoi cu fata? Unde o ducea? Cum o ținea? Ce rost îi făcea?

Mergând cu Trică spre mănăstire, Mara era din ce în ce mai muiată.

Ce ar fi fost adecă dacă, după atâte nenorociri, maica Aegidia s-ar fi învoit să ție pe Persida și fără de plată, ca să rămână cei 6 florini pentru Trică? Avea atâta slăbiciune pentru copilă, și unde mănâncă o sută, mai poate să mănânce și încă unul, unde se adăpostesc o sută, mai e loc și pentru o biată de fată săracă.

Era tare muiată Mara când a intrat în mănăstire, însă mai muiată încă era maica Aegidia când a văzut ochii cei plânși ai văduvei, de care se despărțise în împregiurări atât de grele și de care se temea oarecum.

– Am să-i vorbesc maichii prioritei, zise ea strâmtorată. Persida e o copilă cu porniri sălbatice, dar bune, foarte bune. O iubește și maica priorita.

„Am să-i vorbesc“ avea pentru Mara înțelesul „lucru e făcut“.

– Apoi – urmă călugărița – am să-ți dau și o scrisoare către părintele guardian de la mănăstirea din Arad a minoriților. Țin și părinții copiii săraci, care umblă din mănăstire la școală. Au, dacă îi scriu eu părintelui guardian, să-l primească și pe el.

Mara era foarte fericită și foarte grăbită, ca nu cumva să-și schimbe din nou gândul.

Plecând de la maica Aegidia cu scrisoarea, ea a alergat să-și caute căruța, ca să nu mai piardă și ziua de mâne, căci îi era foarte greu să-l știe pe Gheorghe adunând creștari la pod.

Pe la amiază era la Arad.

Își pusese-n gând să meargă fără întârziere la părintele guardian; acum însă parcă-i venea greu s-o facă și ținca să se mai gândească.

Îl vedea pe Trică școlar harnic; îl vedea ieșit din școli; îl vedea domn mare, om cu casa lui, cu masa lui, cu rostul lui. Iară ea era tot Mara cea veche.

– Nu! nu! – zise ea – nu-mi înstrăinez eu copilul meu, căci acesta e singurul pe care-l am.

Erau și-n Arad cojocari, mai și mai decât Bocioacă de la Lipova. Ea se duse cu Trică la Steva Claiți, sârbul cel bogat, care lucra iarna cu douăsprezece, iar vara cu opt calfe și era vestit în piața Aradului pentru cojoacele lui frumos împodobite.

În zadar! Îi fusese ursit lui Trică să fie cojocar ca Bocioacă, starostele cojocarilor din Lipova, dar mai bogat încă, fiindcă avea Mara și aduna merou.

IV PRIMĂVARĂ

Omul vede cu ochii, aude cu urechile, dă cu socoteală și te scoate în cele din urmă cum ești, orișicât de mult te-ai sili să-i pari altfel.

Degeaba se mai plângea deci Mara c-a rămas văduvă cu doi copii, săracuții de ei.

Copiii, așa săraci cum rămăseseră, creșteau cum crește răchita-n prundișul apăsător, iară muma lor înținerca, parcă, adunând creșterii la capul podului.

Nu-i vorba, tot Mara cea veche era, tot soioasă, tot nepeptănată, și nici că i-ar fi șezut bine altfel. Vorbea însă mai apăsător, se certa mai puțin, călca mai rar și se ținea mai drept decât odinioară. Se sânte omul care are și-l vezi cât de colo pe cel ce se sânte.

Și dacă n-ar fi alta, e în lumea aceasta și bine, și rău. Câtă vreme se află în largul lui, omul nu-și prea bate capul cu alții; când te afli însă în strâmtorare, te uiri bine împregiurul tău, ca să vezi dacă nu cumva e prin apropiere cineva care poate să te scape.

Au simțit-o cei strâmtorați pe Mara că ar putea, dac-ar voi, să le vie într-un ajutor, așa, cu o sută, cu două, fie ca să-și cumpere o pereche de boi, fie ca să-și dreagă casa, fie ca să împlinescă prețul unci vii ori al unui pământ scos la vânzare. Până la toamnă, cu camătă bună, se înțelege.

– N-am, zicea Mara. De unde aș putea să am eu?

Și asta i-ar fi și rămas vorba, dacă n-ar fi fost la mijloc și camăta.

Chiar mică fie, dar tot e ceva.

– Uite! Am ceva – grăia dânsa –, nu atâta cât ceri, dar știu pe cineva care are: să iei jumătate de la mine și altă jumătate de la dânsul.

Acel cineva era domnul Anton Hubăr, economul orășnesc de la Lipova, prieten bun al tuturor beamterilor¹, al preotului nemțesc de la Lipova și al maichii Aegidici.

Hubăr era măcelar, dar nu mai știa ce se petrece în măcelărie. Asta era treaba nevestei și a feciorului său Națl, un băiat încă tânăr, dar deștept și harnic, care purta gospodăria cu două calfe: Hubăr el însuși petrecea toată ziua la casa orașului, la cazinó ori jucând cărți cu popa și cu directorul de la Steueramt²; d. Liubicek.

Ca femeie cu minte, Mara știa că n-are niciodată să-și pierdă banii, dacă face tovărășie cu Hubăr. Câștiga, ce-i drept, mai puțin; dar de asta n-o durea pe dânsa capul, fiindcă tot mai pișca câte ceva, pentru osteneală, când datornicul făcea plățile, și, lucru de căpetenie, nu se temea că Hubăr îi va urca arânda podului.

Creșteau dar și ciorapii deodată cu copiii.

Tu, Doamne! cum cresc toate în lumea aceasta.

Era ca ieri când l-a dat pe Trică ucenic pe patru ani și se și pomeni cu el calfă, un băiețan de cincisprezece ani, cam desirat, dar înalt ca un grenadir, cam motolog, dar cu vârtute. Păcat numai că trecea și acum săptămâna fără ca el să se spele și să se peptene: aceasta nu se face, așa știa el, decât duminicile și zilele de sărbători împărătești, după-prânz, ba chiar și atunci numai dacă nu e timpul ca să se scalde în Murăș.

Persida, sârmana, se speria când îl vedea așa, din Paști în Crăciun.

Se obicinuiseră atât de rău acolo, în mănăstire, ca toate să fie curate în preajma vederii ei, încât o apuca un fel de boală când venea de sărbători pe acasă și trei zile depline rânduia mercur și curătea până și prin podul casei.

¹ Beamter – funcționar (germ.).

² Steueramt – percepție, agenție fiscală (germ.).

Păcatul acesta căzuse pe dânsa mai ales fiindcă în mânăstire nu mai stetea cu celelalte fete, ci cu maica Aegidia, pe care o apucau durerile de cap când vedea praf pe masă, ori când un scaun nu stetea tocmai la locul lui.

Mara era, cât stetea fata ei acasă, mereu cu ochii umezi, ea singură nu știa de ce.

Prea i se făcuse fata fată, și nu mai știa ce să facă cu dânsa. Înaltă, lată-n umeri, plină, rotundă și cu toate aceste subțirică s-o frângi din mijloc; iar fața ei ca luna plină, curată ca floarea de cireș și albă de o albeață prin care numai din când în când străbate abia văzut un fel de rumeneală.

Nu! Asta nu putea să rămâie așa. Știa Mara că vine frumusețea și se trece, și-i venca să geamă de durere și-ar fi vrut s-o poată fermeca, pentru ca așa să rămâie pe veci înmărmurită, ca vecinic oamenii, văzând-o, să strige cuprinși de mirare: „A fost odată o Mara și aceasta e fata ei: copii ca dânsa nimeni n-a mai avut!“

Și totuși voia s-o țină ascunsă și tresărea adeseori cuprinsă de gândul că are să i-o răpească cineva, s-o icie, s-o ducă, s-o înstrăineze, s-o facă muiere.

În zadar! Nici că se putea altfel: asta i-e rostul în lume.

Și iarăși altă groază o cuprindea, și sărea nopțile speriată din somn, ca să alerge peste Murăș și să-și aducă fata acasă.

Auzisc atâte povești despre fete frumoase adimenite de călugărițe, că să ieie vâlul și să rămâie viața lor toată între zidurile ce atâtea taine ascund. Iară Persida iubea pe maica Aegidia, Persida se sâmțea bine în mânăstire, Persida se sâmțea nenorocită când venea la casa ei cea săracă.

Sărmana mamă!

Cum să țină ea la casa ei asemenea fată?

Cât a ținut postul Paștilor, Mara a rânduie mereu, a curățit, a văruit și răsvăruit, și-a dres casa, și-a îngrădit din nou curtea, și-a cumpărat mai întâi masă, apoi și scaune, apoi și două paturi

nouă, un dulap, ba până chiar și trei icoane. Îi sângera inima când i se storceau banii adunați cu multă grijă pentru aceste nimicuri, de care dânsa nu sâmțea nici o trebuință; dar băiatul ei se făcuse calfă și-l aștepta ca să petreacă Paștile cu sora lui și cu muma lui; își aștepta copiii, care nu mai erau săraci ca odinioară, și ținea ca Persida să se sâmțea bine acasă.

Sărmana mamă!

Pe când ea se pregătea cu neastâmpăr să-și primească copiii, neastâmpărul vieții cuprinsese pe fiica ei.

La colț de uliță, peste drum de mânăstire, era măcelăria lui Hubăr.

Hubăroaie, o femeie scurtă și cam grasă, ședea, ca de obicei, pe un scaun din fundul măcelăricii, iară feciorul ei, Hubărnaț, tăia carnea și-o cântărea, apoi lua banii și îi dădea mumei sale, care ținea casa.

După ce cumpărătorii se răceau, Hubărnaț făcea rânduială, strângea fărâmurile cu măturisca, apoi, dacă timpul era frumos, ieșea în fața măcelăricii, ca să vadă mai bine lumea.

Deși măcelar, Hubărnaț era, așa, la înfățișare, om plăpând, parcă mai mult fată decât fecior. Om de vreo douăzeci și unu de ani, cu mustață puțină, cu obrajii rumeni, cu șortul curat, oarecum rușinos, el semăna mai mult a cofetar decât a măcelar. Ai fi crezut că nu e în stare să frângă gâtul unei vrăbii.

Așa și era în adevăr.

Lovea cu toporul în fruntea bouului și înfigea cuțitul drept în inimă fiindcă asta îi era meseria. Nu era însă în stare să rostească o vorbă aspră și se-nduioșa până la lacrimi când vedea pe muma-sa mânăstă.

Așa și l-a crescut Hubăroaie, care atâta copil, atâta om avea în lumea aceasta.

Svăboaică de la Buda, ea se măritase foarte tânără după Hubăr, un vienez harnic și chefliu, dar cam iute la fire, și puțin în urmă veniseră aici, unde nu aveau pe nimeni. Lucrând cu

zestrea ei, Hubăr a agonisit în câțiva ani, mai ales în timpul revoluțiunii de la 1848, o frumoasă avere. Încă mai bine li-a mers apoi după revoluțiune, când Hubăr a ajuns, ca neamț din Viena, la mare cinste și casa lor era pusă în rândul celor din frunte. Dar tocmai aceasta era nenorocirea Hubăroaiei: rămăsese la măcelărie ea singură cu calfele, iară bărbatul și-l vedea aproape numai zilele de sărbători, când poftea beamterii la masă. Astfel mângâierea ei era Națl, care a crescut lângă mamă-sa mereu măhnită și încă de copil sâmtise că nu merg lucrurile bine în casa lor.

Și dacă n-ar fi fost asta, el nici c-ar fi ajuns măcelar.

Îl dăduse tatăl său la gimnaziul din Timișoara, unde patru ani de zile, cât a stat, a fost mereu între cei dintâi. Anul al cincilea, însă, după vacanța de Paști, nu s-a mai întors, ci a rămas acasă, lângă mama lui, la măcelărie. S-a și făcut măcelar, însă firea nu i s-a înăsprit, și când ieșea cu șortul lui curat în colțul străzii, îi venea să zici că nu e al lui șortul, ci l-a pus numai așa, de încercare.

Ani de zile de-a rândul a stat el aici fără ca să fi văzut pe cineva la vremea din ferestrele de peste drum. Și jos, și sus, ferestrele acelea erau date în alb, ca să nu se vadă prin ele, și nu se deschideau niciodată. Acolo dar el nu se uita, fiindcă știa că n-are ce să vadă.

Zidirea mănăstirii se sfârșea însă în fața măcelăriei, iar mai departe-n spre stânga era grădina mănăstirii, împrejmuită cu un înalt zid de piatră. Ferestrele despre grădină se deschideau, ba mai ales acum, primăvara, steteau aproape toată ziua deschise. Națl nu vedea, ce-i drept, de la măcelărie acele ferestri, dar putea să le vadă, dacă trecea spre stânga, în fața grădinii.

Într-una din zile, ferestrele fiind deschise și izbind o dată vântul în ele, una, tocmai cea de la iatacul din colț, unde stetea maica Aegidia cu Persida, s-a sfărâmat.

Națl s-a dus să vadă și a văzut – nu fărâmurile de geam, ci o fată, care îi părea grozav de frumoasă.

Nu-i vorba, n-avea nevoie să și fie pentru ca să-i pară frumoasă. Ceea ce se ivește la fereastra unei mănăstiri de călugărițe are totdeauna ceva tainic și plin de farmec. Acolo, chiar bătrână fiind, femeia pare tânără, chiar urâtă, pare frumoasă; iară lucrurile sunt cum ele ne par.

Din întâmplare, însă, Persida, care alergase și ea să vadă ce s-a întâmplat, era chiar mai tânără, mai frumoasă și mai plină de farmec decât cum Națl era-n stare să și-o închipuiască.

El rămase uimit, cu inima încheștată și cu ochii oarecum împăingeniți.

Îi era parcă s-a rupt, s-a frânt, s-a surpat deodată ceva și o mare nenorocire a căzut pe capul lui.

Persida sta neajutorată în fața geamurilor sparte și nici nu-l băga-n seamă, când veni maica Aegidia, ca să vadă paguba.

Femeie mai așezată și mai cuminte, ba chiar călugăriță, maica Aegidia tresări când văzu, peste drum, pe Națl, băiatul Hubăroaiei, stând cu ochii țintă la fereastră. Îl știa de copil mic, îl socotise totdeauna cel mai bun băiat, și mintea i se oprea în loc văzându-l atât de îndrăzneț.

– Sidi! grăi dânsa măhnită și apucă fata de braț, ca s-o dea din vederea tânărului.

Rău a făcut, căci acum se opriră și ochii Persidei asupra tânărului cu șort curat, cu obraji rumeni și cu mustața mică, acum își dete și ea seamă de ce stă acel tânăr acolo.

Obraji ei se umplură de sânge, și îi era parcă o săgetase ceva prin inimă.

Atât a fost, nu mai mult, și ea nu mai putea să fie ceea ce fusese.

Taine mari și nepătrunse de mintea omenească!

Atât a fost numai, și gândul copilei era mereu la fereastra cea spartă, la frumuseța zilei de primăvară, la omul ce stătuse

acolo, peste drum, cu ochii uimiți și cu răsuflarea, parcă, oprită. Se temea să mai între în casă, tremura când se apropia de fereastră, suspina greu când se uita și nu-l mai vedea acolo, și totuși nu mai avea astâmpăr, nu mai găsea loc de repaos, își făcea mereu de lucru în casă.

Nu i-a făcut și nu-i făcea, nu i-a zis și nu-i zicea nimeni nimic, nu stia nimic, nimic nu gândea și totuși, așa, ca din senin, se zbătea copila ca și când ar voi să scape, să fugă și să se ascundă în fundul lumii.

Iar două zile în urmă, când iar l-a văzut acolo peste drum, ea a rămas nemșcată și cu ochii țintă la el. Era parcă perdută, căzută într-un fel de leșin.

Oamenii treceau de-a lungul uliței, și dacă el nu și-ar fi tras seamă, ea ar fi stat mereu acolo, în fața lui. El însă iar s-a întors în fața ferestrelor care nu se deschid niciodată.

Nu se deschid, dar se pot deschide. Da! Da! Nu e voie, dar cu puțință este!

„Dacă voiesc, pot – grăi dânsa – și puțin îmi pasă.“

Ce era adecă? îi face vreun rău cuiva?! păcătuia dacă deschidea fereastra?

„Ca el să știe?“ grăi dânsa, apoi se duse cu pași hotărâți, deschise fereastra din fața măcelăricii și rămase dreaptă, înaltă și cu fața deschisă în ea.

Pe Națl, care stătea în ușa măcelăriei, cuprins de neastâmpăr, îl trecură fiorii.

El ridică fără de voie mâna stângă la gură și îi făcu semn să închidă fereastra, căci vedea lumea.

Îi era frică de femeia ce stătea acolo sus în fereastră.

Nu era păcat, nici un rău nu i-a făcut Persida nimănui, și totuși ea se sâmțea umilită, nu mai putea să privească în ochii maichii Aegidia și nu se mai ducea, nu mai voia să se ducă la fereastră.

Îi era parcă o apucase un fel de nebunie, care a trecut.

Da! A fost o nemaipomenită ștregărie, de care îi era rușine, și mult ar fi dat ca nici el să nu fi băgat de seamă când ea a deschis fereastra.

Dar, la urma urmelor, de ce a și deschis-o? Numai și numai ca să-i arate că puțin îi pasă de dânsul, că poate, dacă vrea, s-o deschidă numai și numai ca să râdă de dânsul.

Ar fi voit să i-o scrie aceasta pe o bucată de hârtie și să-i arunce hârtia când îl va mai vedea stând ca un smintit în fața ferestrii.

Dar îi era rușine.

Era nesuferită viața aici în mânăstirea aceasta, unde dânsa era atât de singură, și inima i se bătea mai iute și mai tare decât de obicei când se gândea că peste câteva zile va ieși și va sta iar acasă, cu fratele ei, cu Trică al ei, care acum nu mai era ucenic, ci calfă, un adevărat flăcău, cu care poți vorbi.

S-a și bucurat Persida de sâmbăta Floriilor, când Trică a venit s-o ia și s-o ducă acasă.

Ce om se făcuse! Era tuns abia acum și îmbrăcat în haine nouă-nouțe, din creștet până în călcăie toate nouă. Nu-i vorba, hainele îi erau cam largi și mânecile surtucului ajungeau până la degete, dar nimic nu era din târgul de vechituri, ca mai nainte.

Deși îmbrăcat însă în haine nouă, Trică se sâmțea foarte strâmtorat în fața surorii sale, care era și mai mare, și mai frumoasă, și mai nu știu cum decât Milena lui Claici, cea logodită acum cu un teolog.

N-o văzuse de un an pe soră-sa și acum parcă nu îndrăznea s-o mai ia drept soră a lui.

– Trică dragă! îi zise ea, întinzându-i mâna.

– Da, – grăi dânsul turburat – am venit să mergem acasă... și nu știa să-i sărute ori nu mâna, nu putea să-i zică „tu“, îi era greu să meargă, după ce ieșiră la uliță, alătura cu dânsa, ci rămase un pas în urmă.

Erau, spre pod, două drumuri: unul la stânga, iar cellalt la dreapta.

Persida știa că e mai scurt cel de la stânga, dar nu stete decât o clipă pe gânduri, apoi, fără de voie, apucă la dreapta, spre măcelărie.

O nouă ștregărie!

Tocmai în fața măcelăriei Persida trecu ulița ca să apuce colțul, și acum i se împăingeniă ei ochii, și iar îi era ca și când un fel de leșin ar cuprinde-o. Îi era rușine, grozav de rușine, și își vedea, parcă, obrajii roșiți de năvala sângelui.

Națl sfărâma tocmai cu barda încheietura de la un genunche, și când Persida se ivi peste drum și apucă spre măcelărie, el rămase cu privirea perdută și barda îi tremura în mână. Hubăroaie se ridică din jet și înaintă până la ușă; servitoarea, care ținea coșul ca să i se dea carnea, se uita și ea mirată, iar dincolo, peste drum, la cellalt colț, se oprise un bătrân și stătea cu gura căscată.

Persida trecea ca prin văpaie mistuitoare, iară Trică venea doi pași în urma ei domol și cu capul ridicat.

— Trică, — grăi dânsa după ce trecu de măcelărie — vino mai iute, nu mă lăsa singură!

— Frumoasă e, șerpoaica! grăi Hubăroaie. A cui să fie oare? Mi-e ca și când aș mai fi văzut-o undeva.

— Națl dete din umeri! El știa, ce-i drept, unde a mai văzut-o, dar nu știa a cui este.

— E de dincolo, din mânăstire, răspunse servitoarea; și o vei fi văzut la fereastră.

Obrajii lui Națl, și altfel rumeni, se făcură roșii ca bujorul.

— Nu, zise Hubăroaie; ferestrele nu se deschid.

— Ai văzut? întrebă d-l Bereki, bătrânul din cellalt colț, care acum trecuse ulița și stetea în ușa măcelăriei.

— A cui e?

— Se poate să mai întrebi? E leită muma ei!

— Așa e! Da, e fata Marci, grăi Hubăroaie mai întâi mirată, apoi dezamăgită.

„Păcat!“ îi venea să mai zică, dar n-a rostit vorba. Era oarecum înduioșată de gândul că e mare nenorocire să fii atât de fragedă, atât de frumoasă și să ai mamă pe Mara, precupeată și podărită.

Cu totul altfel se înfățișau lucrurile în gândul feciorului. Era și el mai întâi mirat, în urmă însă îi venea să ridice barda și să arunce în lună cu ea, apoi să lase măcelăria în grija mamei sale, să alerge după fata Marci și să sfărâme capul celui ce ar îndrăzni să se apropie de dânsa.

N-avea nevoie, deoarece Persida nu era singură, și băiatul, care acum mergea alături cu dânsa, vedea foarte bine și știa, la nevoie, și el să sfărâme capete.

Un lucru era pe care nu putea Trică să-l înțeleagă: că femeile pe lângă care treceau, toate, până chiar și feritele mici se uitau cordiș, cu coada ochiului, la sora lui și apoi își mai și întorceau capetele.

O înțelegea însă aceasta mama lui, care ardea de nerăbdare să meargă ca mâne cu fata ei la biserică, iar după-ameazăzi să dea o raită pe la Lipova, ba îi venise odată chiar gândul de a-l însoti pe Trică la Arad, ca să stea o zi, două la casa lui Claiici.

Del-e greu să ai fată mare, mai ales când trebuie să stai toată ziua la pod, ca să aduni creștari pentru ea. Fetele vreau să fie purtate prin lume, ca oamenii să le vadă și să le ducă vestea, să umble mereu, ca să-și întâlnească norocul. Și parcă știa Mara că aici, unde a crescut și unde toată lumea o știa de mică, fata ei n-o să-și poată găsi norocul.

Dar a venit fata acasă, și acum mama nu mai știa cum să se gândească.

Lucrurile nu erau deloc cum ea și le închipuise.

Se bucura Persida c-a venit acasă și era voioasă, dar nu vedea schimbările ce se făcuseră în casă și prin pregiurul casei.

Degeaba au fost cheltuielile, degeaba osteneala și neliniștea, căci Persida ar fi văzut poate gardurile huluite și gunoiul prin curte, dar nu se uita nici la curtea cea curată și bine îngădită, nici la pereții de curând văruiți. Ba după ce a intrat și a văzut lucrurile cumpărate cu atât amar de bani numai de dragul ei, ea a strâmbat oarecum din nas, ca și când puțin i-ar fi păsut.

Mai rău a strâmbat însă când Mara i-a vorbit de biserică.

– O, Doamne, – zise ea – dar ce să mai facem și la biserică?!

Marei îi trecu, parcă, un sloi de gheață prin inimă.

În mintea ei duminica și sărbătoarea erau zile în care omul merge la biserică. Mai ales acum, de când cu lumea nemțească, era lucru nestrămutat că coșurile se adună, piața se desertează și dughenele se închid îndată ce clopotele sună de intrare. Iar pe când sună de a treia oară, bolnav pe moarte ar trebui să fie ca să lipsești de la biserică.

Nu-i vorba, s-a dus și Persida; era însă oarecum dușă cu gândul și strâmtorată ca străinul între străini, și tot ca niște străini se uitau și alții la dânsa, încât Marei iar îi trecea sloiul de gheață prin inimă și nu-i mai priia bucuria.

Se înșela, cu toate aceste, făcându-și gândul nesuferit, că i-au momit călugărițele fata.

Îi era frică Persidei de oameni. Vedea, ba simțea, oarecum chiar și pe nevăzute, că toți se uită cu ochii bine deschiși la dânsa, că toți o judecă, și inima i se încleșta, ca și când tot în fața măcelăriei lui Hubăr s-ar afla. Îi era rușine ca și când toți ar putea să afle din fața ei cele petrecute, se temea de ceva neștiut și nu știa cum să calce, cum să-și țină trupul, cum să-și poarte capul și ce să facă cu mâinile ei.

S-a dus, cu toate aceste, și după-ameazăzi la Lipova, s-a dus cum merge omul osândit să-și ia pedeapsa, dar s-a dus răsând, fiindcă era crescută de maica Aegidia, care mereu îi zicea: „Să râzi când îți vine să plângi și să plângi numai când vezi pe alții plângând“.

Cu inima mereu încleștată și tremurând la fiecare răsăpântie unde putea să se pomenească în fața unui om pe care nu voia să-l întâlnească, ea umbla dreaptă și cu capul ridicat, gata în toată clipa de a înfrunța privirile orîșicui.

Era deci obosită când s-a întors acasă. Deși atât de mult s-a temut că nu cumva să-l întâlnească, acum era mahnită că nu l-a întâlnit, ca să treacă dreaptă, cu capul ridicat, nepăsătoare prin fața lui.

Era obosită și i se ura, nu știa ce să mai facă acasă.

Erau Floriile pentru nemți; duminica viitoare urmau Paștile nemților; abia peste două săptămâni aveau să fie Paștile românești; îi era, parcă, groază când se gândea că abia joi după Paști se va întoarce iar în mănăstire. Ce să facă ea până atunci aici, unde n-avea ce să facă?

Mara vedea că fata ei n-are ce să facă și se simțea nenorocită că nu știe ce să-i facă. Se ducea cu ea la denii, o ducea și diminețile la biserică, dar degeaba i-a zis sâmbătă să meargă să vază Învierea la Lipova ori la Maria Radna, fiindcă fetei îi plăcea să stea acasă.

Și zilele erau, cu toate aceste, foarte frumoase. Murășul, crescut ca odinioară din topirea zăpezilor, era plin din mal în mal și se tăvălea alene spre șes. Pădurile nu înverziseră încă, dar pruniștile erau în floare, iarba se încheiase, sălciile, răchitele și plopii lăsaseră mâțișori, vântul adia despre munți primăvărat, răcoros.

– Să mergem să culegem viorele, grăi Trică, pe care nu-l ierta firea să piardă ziua cea frumoasă, mai ales că era luna Paștilor nemțești.

– Dacă ții... răspunse Persida alene.

Ei plecară la deal spre ruinele de la Șoimoș, locuri lor atât de bine cunoscute.

Era în adevăr frumos. Inima creștea de vederea mugurilor, care începuseră a crăpa, și sângele zvâcnea mai iute și mai tare în adierea vântului ce trecea peste flori proaspete.

– Știi ce? grăi deodată Persida. Să trecem la Lipova. Ți aduci aminte, colo, deasupra viilor, ce frumos era și câtă multime de vioarele!

Era, nu-i vorba, mai frumos aici; dar frumos era și acolo; pretutindenea era frumos și bine.

– Dacă vrei! răspuse dar Trică.

Apoi se întoarseră la vale, trecură Murășul, fără ca să-și mai pună viața în joc și fără ca să plătească creștării, și o luară spre Sărărie, ca să iasă deasupra Lipovei.

– Să trecem prin oraș – grăi Persida – că e mai aproape.

Nu era mai aproape, dar, la urma urmelor, și prin oraș tot acolo ieșeau.

Sărmana copilă!

A trecut cu inima încheștată prin oraș și era deznădăjduită când s-a văzut la cele din urmă case. Ar fi vrut acum să spună că rău au ales drumul și să se întoarcă iar prin oraș, ca să apuce drumul pe la Sărărie. Asta însă nu mergea.

– De! – zise dânsa după ce sosită între vii – tot e mai frumos la Șoimoș!

– Știu eu că e mai frumos! îi răspuse Trică, pe care inima îl trăgea acolo unde a petrecut atâte zile de copilărie.

Da! Însă deasupra viilor mai erau și alții, care veniseră să caute flori și să vadă de acolo din deal Murășul și lumea cea mare și largă. Persida începu să urce mai cu vârtute.

A urcat, a căutat și-a adunat flori, apoi s-a întors iar prin oraș la pod, obosită, frântă.

Hubărnațl se întorcea și el obosit frânt de la Radna, unde e atât de frumos acum primăvara.

– Dacă n-ar fi fost pe pod, el ar fi apucat-o fie la dreapta, fie la stânga: aici însă nu-i rămânea decât să meargă înainte, drept

în flacăra cea mare ce se ivi fără de veste în calea lui. Era greu afară din cale! Cum să treacă? cum să calce? cum să-și ție mâinile? cum să se uite la ea? să-și ridice pălăria ori să facă ca și când n-ar cunoaște-o?

Persida tresări când îl zări, își îndreptă trupul și își ridică capul. Nu mai era obosită: îi venea să zboare de ușoară ce se simțea; era ca beată de gândul c-a fost și el la Radna – să caute flori de primăvară. Trecând pe lângă dânsa, el se uită zâmbind și cu fața deschisă, ca la niște vechi și buni prieteni, la Persida și la fratele ei, apoi își ridică pălăria și salută ca un băiat bine-crescut, încât Persida, așa înțepată cum era, trebui și ea să dea din cap.

– Cine e acesta? o întrebă Trică cu glasul cam înfundat.

– Cine să fie? răspuse ea. Hubărnațl.

– De unde te cunoaște?

– Nu mă cunoaște, dar cunoaște pe mama!

Trică se uită înapoi.

– Așa-i! zise el. Asta e Hubărnațl.

Mara se simțise și ea foarte măgulită când Hubărnațl a salutat-o, în două rânduri, la dus și la întors, mai altfel decât de obicei. Măgulită se simțea dar și acum, când văzu din capul podului cât de frumos a ridicat feciorul lui Hubăr pălăria în fața copiilor ei.

N-avea, cu toate aceste, cuvinte de a se bucura, fiindcă seara Persida era foarte neastâmpărată, nu-și mai putea găsi locul și a rămas în cele din urmă dusă pe gânduri.

Avea în sufletul ei ceva ce nu putea să spună nimănui, iar aceasta nu pentru că s-ar fi sfiit, ci pentru că nu știa nici dânsa ce are. Se temea ea însăși de sine, simțea c-o apucă din când în când o pornire năvalnică și-i vine să se ducă, ea singură nu știa unde, și să facă, ea singură nu știa ce. Mii și mii de pri-mejdii, nenorociri peste nenorociri, zbuciumări peste

zbuciumări, o viață plină de nevoi și de dureri: le presimțea, le vedea, le știa parcă pe toate cum vin.

– O, Doamne, – zise ea cuprinsă de duioșie – ce bine e la mânăstire! Ce fericite sunt maicile!

Mara se cutremură în toată firea ei.

– Îți place ție fiindcă te-ai obicinuit cu maicile, răspunse ea. O să vezi, însă, că e bine și afară din mânăstire.

Mai mult n-a zis Mara, dar acum era hotărâtă să-și ducă fata la Arad, neapărat s-o ducă acolo și s-o ție cât de mult acolo, ca să se obicinuiască cu lumea.

V ANI DE TINERETE

„Iar s-a întâmplat ceva!” își zicea Gretl, slujnica Hubăroaiei.

Stăpânul ei nu plecaser, ca de obicei, îndată după masă, ci stetea de vorbă cu stăpâna, și stetea cam de mult, ceea ce nu era a bine.

A intrat de câteva ori în casă pentru ca să ridice masa și i-a găsit mereu la fel, el cu pipa în gură la un colț de masă, iar ea în cellalt colț.

Deși împlinise patruzeci și șase de ani și era om cu multă chibzuială, Hubăr nu părea deloc a om care poate să-i fie tată lui Națl. Iasă că era om bălan, cam slab și cu obraji roșii, după înfățișare prea tânăr, dar era în tot felul lui de a fi ceva ușuratec, aproape ștrengăresc. Gura îi era croită pe răs, ochii îi jucau mereu în cap, și lucruri pentru alții mari îi păreau adeseori nimicuri. Deși ținea mult să aibă prietenie cu popă, cu beamterii și cu ofițerii, se pomenea adeseori la chefuri și cu oameni mai fără trecere, până chiar și cu calfele lui, un lucru pe care fecioru-său n-ar fi fost în stare să îl facă. Și mai ales asta l-a făcut să nu prea aibă trai bun cu nevastă-sa, care era așezată, cam tîfnoasă și neîngăduitoare.

Nu-i vorba, certuri nu prea erau între dânsii, fiindcă el râdea și făcea glume când ea îl muștra. Ea se necăjea, se înțelege, cu atât mai rău, se întetea și de obicei începea în cele din urmă să plângă. Cu asta se sfârșea apoi vorba, deoarece el se ducea și o mângâia, îi zicea să nu fie proastă, căci tot n-are nimeni nevastă ca dânsul, și toate erau bune deocamdată. Rar se întâmpla ca el, pierzându-și sărita, să spargă ceva ori să o lovească. Nici atunci nu era însă ceartă, fiindcă îl mângâia și îl împăca dânsa pe el.

Niciodată el nu putea să plece de acasă mai înainte de a se fi ales lucrurile într-un fel ori într-altul. Nu putea să-și petreacă în tignă și știa că va trebui să se întoarcă înainte de vreme.

De astă dată el tot râdea, iar nevastă-sa n-ajunsesese încă să plângă, deși tare îi venea să o facă.

Avea două mari supărări deodată.

Ziua trecută, în Dumineca Floriilor, maica Aegidia, chiar maica Aegidia însăși, a oprit-o, când a ieșit din biserică, și i-a spus – ce rușine – că Națl stă gură-cască pe la ferești, ca să dea ochi cu fata Marei.

Atât îi părea de mare lucrul acesta, încât n-a îndrăznit să-i vorbească despre el lui Hubăr, care ținea foarte mult la mânăstire și la maica Aegidia îndeosebi. A stat însă toată după-ameazăziua ea singură închisă în casă și s-a gândit cum și în ce fel să-i facă băiatului muștrări.

Spre marca ei mirare, spre îngrozirea din ce în ce mai mare a ei însă, băiatul nu s-a întors nici în amurg, nici seara, nici noaptea, ci abia în zorile zilei următoare.

A stat, a așteptat, s-a frământat, s-a gândit și răsgândit și a plâns, cum plâng mumele când își văd copiii porniți pe căi greșite și nu știu cum să-i oprească și să-i întoarcă.

Iară bărbatul ei, tatăl băiatului, om în toată firea, râdea, ba zicea că-i pare bine c-a început și băiatul lui să fie om ca toți oamenii.

Mai putea biata femeie să se stăpânească și să nu i-o spună și cealaltă?

I-a spus-o chiar cu îndărătnicie, ca să-i arate că o să-i treacă și lui pofta de răs.

I-a și trecut.

Ce-i drept, păcatul că feciorul lui a cășcat gura la ferești nu-l prea scotea din ale lui. Fetele sunt fete, așa zicea el, ca băieții să alerge după ele. Dar fata era a Marei! Puțin îi păsa! Nu era, la urma urmelor, decât o nebunie de tinerețe la mijloc. Asta vine și trece tot cum a venit, fără ca să știi când și de ce. Un lucru nu putea să-i treacă lui prin gând: că băiatul lui ar putea vreodată să nu fie om cuminte.

Era însă nevoit să se gândească la casa lui, și asta îl făcea totdeauna posomorât.

Se simțea foarte tignit și ferit de griji de când lăsase pe feciorul său la măcelărie. Încă tot el însuși era patronul, iar Națl era trecut în breaslă numai în rândul calfelor, și mult ar fi dat să scape de orice grijă lăsându-și feciorul patron la măcelărie.

Asta nu era însă deocamdată cu putință.

Deoarece la Lipova erau numai doi măcelari, ei au intrat în breasla cojocarilor, cari tăiau și ei primăvara miei, toamna berbeci și iarna, pe ici, pe colo, câte un porc. Iar după rânduiala breslei nu putea să intre în rândul patronilor decât acela care și-a făcut anii de ucenicie, a lucrat un an la patronul care l-a scos calfă și a mai făcut și doi ani de călătorie. Națl făcuse anii de ucenicie și era de doi ani calfă; îi mai lipseau dar cei doi ani de călătorie.

Nu-i vorba, dacă starostele ar fi fost om de înțelegere, lucrurile, mai ales pentru Hubăr, s-ar fi putut pune la cale și fără de acești ani; Bocioacă era însă foarte mândru de starostia

lui și nu s-ar fi învoit, odată cu capul, ca cojocarii să fie mai prejos de măcelari și ca de dragul unui măcelar să se nesocotească rânduiala breslei, pe care toți cojocarii o păzeau cu sfințenie. Apoi nu era nici Hubăr omul care e în stare să se căciulească în fața lui Bocioacă.

Dar nici nu-i strica băiatului să mai umble prin lume, să vază, să învețe și să se deprindă a fi om de capul lui. Era și pentru Hubăr, dar mai ales pentru Hubăroaie foarte greu lucru să se lipsească de feciorul lor: nu le rămânea însă decât s-o mai facă și asta.

Îndeosebi Hubăroaie se mai și bucura. Aveau prieteni la Arad, la Timișoara și la Lugoj; aveau rude – dânsa la Buda și la Pojon, iar bărbatul ei la Viena: orișunde se ducea, băiatul găsea casă primitoare, ba chiar și mireasă potrivită cu starea lui.

De astă dată lucrurile s-au sfârșit cu bine, fiindcă una voiau amândoi.

Iară Națl era om tânăr, și nimic nu e în tinerețe mai adimenitor și mai plin de farmec decât gândul de a trece așa – tu de capul tău – prin lume. Abia acum se simțea calfă adevărată, și nu-l mai ținea locul până după Paștile românești, ca să-și ia condica de călătorie de la Bocioacă și să plece cu ea în ranită.

Joi după Paști, Bocioacă puse pecetea breslei pe condică, apoi se îndreptă, înalt și subțire cum era, și grăi sărbătorește:

– Iacă, băiete! cartea drepturilor tale, și să nu uiți niciodată că trebuie să păzești cinstea breslei. Să fii harnic și ascultător, cinstit și vrednic de încredere; să nu pierzi timpul hoinărind degeaba, căci în breasla noastră se primesc numai oameni cumsecade. Dumnezeu să te ajute!

Așa trebuia să vorbească starostele; așa i s-a vorbit lui când și-a luat condica de călătorie; așa le vorbea și el tuturor celor ce luau condica de la dânsul.

Hubăr era cu toate aceste foarte supărat că un om ca Bocioacă îndrăznește să-i vorbească altfel lui Națl, iar Națl stă umilit în fața lui, ba parcă ar voi să-i mai și mulțumească pentru sfaturile binevoitoare, ca și când ar fi avut nevoie de ele.

Dar au trecut și prin asta, și Națl, plecând ziua următoare la Arad, se uita la trecători parcă a lui ar fi fost lumea cea mare în care se ducea.

Rămăsese vorba să se oprească, deocamdată, pe timp de vreo două luni, aci mai prin apropiere, la Arad, ca să se deprinză cu străinătatea.

Bani avea destui. Adunase el, căpătase de la tatăl său și-i mai dăduse, așa, prin ascuns, și mumă-sa. Ar fi putut să tragă la orișicare hotel și să trăiască boierește.

Nu de asta îi era însă lui.

Calfă de măcelar, el se simțea mândru că poate să tragă la conacul breslei, al breslei adevărate, în care sunt numai măcelari, iar nu o amestecătură de fel de fel de oameni.

La conac a găsit alte trei calfe, un neamț de la Timișoara, un ungar de la Dobrițin și un slovac de la Bichiș, iar calfele din aceeași breaslă, orișiunde s-ar întâlni, sunt prieteni.

Prietenii se bucură, când se întâlnesc, că pot să stea de vorbă și să se cinstească, iar Națl era și după fire, și după înfățișare, foarte bun de cinste.

Se cinsteau dar prietenii, vorbind, ca oamenii plecați în lume, despre cele de acasă și ținând fiecare să arate deslușit că nu e nicăieri atât de frumos și de bine ca „la noi“.

Într-un târziu Națl, care nu băuse mult, dar destul pentru dânsul, își rezemă capul pe cot, stete câtva timp gânditor, în vreme ce prietenii lui vorbeau înainte, apoi ochii i se umplură de lacrimi.

– Ce e, măi? întrebă ungarul.

– Nu știți voi! răspunse el indușat. Degeaba v-aș spune, că nu puteți să mă înțelegeți. Dar nu pot nici eu să vă spun.

Ar trebui să cunoașteți pe mama, ar trebui să știți ce fel e mama, și nici atunci nu m-ați înțelege deplin. Zicea că se bucură când am plecat, dar eu știu că ea plânge acum și are să plângă mereu, grăi el și plânsul îi înecă glasul.

– Așa e – zise neamțul mișcat –, e greu lucru să te desparti de mama ta.

– Mai ales când ai și tată ca mine: un om fără de inimă! adaogă Națl, oarecum fără de voie.

– Asta trece! grăi slovacul.

– Ce să zic eu – întâmpină ungarul – care mi-am lăsat acasă drăguța, un boboc de te cuprinde amețeala când îl vezi!

Națl își ridică capul și se uită drept în fața ungarului. Îi venea să apuce carafa și să-l lovească în cap cu ea. De ce trebuia să i-o aducă aminte și pe asta?!

– Eu – zise el vorbind rar – nu am drăguță, dar fete sunt și pe la noi. Ar trebui să vezi cu ochii tăi ca să știi ce va să zică fată. Ai înțeles? Sunt și la noi fete! strigă, apoi apucă carafa și o izbi de pământ de se făcu miș-fărămîș.

Era foarte îndârjit feciorul Hubăroaicii.

Ce-ar fi fost dac-ar fi știut că pe același drum și în același ceas venise la Arad și Mara cu copiii ei? Deosebirea era numai că Mara n-a tras la conacul măcelarilor, ci la casa lui Claici, unde a fost foarte bine primită.

Avea Mara gândul ei de mamă cu fată mare.

La călugărițe n-ar mai fi vrut s-o trimiță pe Persida; acasă nu putea s-o ție; mare lucru ar fi fost dacă ar fi putut s-o lase în casa lui Claici – așa, cu plată mai puțină.

Milena era logodită cu un bogoslov. Persida era fată și ea, chiar mai frumoasă și mai deșteaptă decât Milena, ba putea să aibă, la nevoie, și zestre mai mare.

Nu știe nimeni cum îi vine norocul!

Nevasta lui Claici n-avea nici un gând, dar i-a venit unul.

La Sân-Miclăuș, aci peste Murăș, era un loc de popă, și Munteanu, logodnicul Milenei, făcuse tot ceea ce trebuia să facă pentru ca să-l primească. Încă acum dar, până la Rusali, trebuia să se facă nunta. Milena și sora ei, Anca, lucrau pe capete, ca să fie cât mai curând gata cu ale zestrei, iară Persida era o adevărată măiastră când punea mâna pe foarfeci și pe ac.

Mare lucru ar fi fost dacă ea ar fi rămas până la nuntă, ca să le fie fetelor într-ajutor?

– Vai de mine! nu se poate, grăi Mara. Trebuie să se întoarcă la școală.

Tot așa zicca și Persida.

Nu era însă chip să plece când fetele stăruiau atât de mult să rămâie, ba muma lor mai scăpase și vorba că o să-i fie Persidei recunoscătoare.

Mara s-a întors dar singură la Rađna, ducând, se înțelege, cu dânsa și o frumoasă scrisoare pentru maica Aegidia.

Acum nu se mai plângea Persida că n-are ce face. Iasă că fetele nu mai știau unde să-și pună capul, dară Claici avea patru ucenici și șapte calfe, dintre care numai două erau oameni cu casă. Seca Lena nu ținea, cu toate aceste, slujnică, ci se ajuta cu ucenicii și cu fetele ei. Era minunat la casa lui Claici, și Persida, care atâta timp fusese mâna dreaptă a econoamei de la Lipova, ar fi voit să se despartă în mai multe, ca să fie pretutindenea, să pună lucrurile la cale, să facă rânduială, să le ție toate curate ca la mânăstire.

Un singur lucru nu-i plăcea Persidei: că trebuia să șadă la masă cu calfele, care se uitau la ea cu coada ochiului. Acesta era însă obiceiul casei, și nici că i-ar fi putut trece cuiva prin minte că s-ar putea și altfel. Ar fi plecat calfele toate dacă stăpânul nu le-ar fi făcut cinstea de a le pune la masă lui.

Le era, cu toate aceste, oarecum greu să vie la masă, și Bodroganu, cel mai sfătos dintre dâșșii, mai înainte de a veni, se spălă pe mâni, apoi se mai și pieptenă și puse alt surtuc.

Ceilalți făcură și ei ca dânsul, încât era ca în zi de sărbătoare la masa lui Claici, și așa a și rămas de aci înainte.

Singur Trică n-a intrat în acest obicei nou.

El înțelegea prea bine de ce se spelcuiesc ceilalți și era mândru de soră-sa. N-avea însă nevoie să facă tot ca dâșșii, fiindcă și fără de asta tot frate îi rămânea Persidei.

Duminecă s-a spelcuit însă și el.

Știa că are să vie Munteanu cu vreunul din prietenii lui să ducă fetele la biserică și n-ar fi lăsat odată cu capul pe soră-sa să meargă singură cu dâșșii.

De! La biserică oamenii se duc să se închine, dar, aflându-se odată la un loc, ei se văd, se întâlnesc și stau de vorbă. Trică știa că fetele lui Claici nu se întorc niciodată singure de la biserică, și ținea să fie și el în ceata celor ce le petrec acasă.

Doamne! ce mângâiată s-ar fi simțit Mara dac-ar fi putut să vadă pe fata ei așa încungiurată de bogoslovi, care nici nu îndrăzneau, parcă, să se apropie de dânsa și rosteau vorbele numai cu jumătate de gură când îi vorbeau. Trică ferbea, cu toate aceste, în el: prea îi păreau îndrăzneți, pe când ea mergea rușinoasă alătura cu fratele ei.

Hubarnat ar fi fost și el, dacă ar fi văzut-o acum, de părerea lui Trică. El însă era dus la altă biserică și nu știa că n-ar fi avut decât să se uite bine împregiurul său pentru ca să vadă ceea ce-i dorea inima.

Fetele lui Claici, deși sârboalice, umblau mai bucuroși la biserică românească decât la cea sârbească, unde nu erau bogoslovi, și bogoslovii cântau foarte frumos. Iară biserică românească, totodată și catedrală episcopască, se afla tocmai afară din oraș, pe țărmul Murășului. Trebuiau deci să treacă prin piața cea mare a orașului când se întorceau de la biserică, și chiar și numai atât ar fi fost destul pentru ca să facă drumul cel-lung până la biserică românească.

Aici, în piață, e mânăstirea minoriților, cu o biserică frumoasă și mare, singura biserică catolică în tot orașul. Pe la

douăsprezece, când lumea iese de la biserică, e o adevărată frumusețe pe piață; unde e adunat întregul oraș: să stai și să privești cum ies oamenii din biserică, și știi că e zi de sărbătoare.

S-au oprit fetele și acum, ca de obicei, și Persida se simțea ca la Radna, unde atât de adeseori văzuse lumea îndesuindu-se la ieșirea bisericii.

– Uite! Iacă și Hubărnaț! strigă Trică, cum strigi așa, când vezi pe cineva la care nu te așteptaseși.

Persida tresări și începu să tremure din picioare.

Cine era acest Hubărnaț? Un om pe care-l văzuse, așa în treacăt și pe furis, de trei ori în viața ei. Acum însă, aici, în mijlocul unei lumi de oameni pe care nu-i mai văzuse, el îi părea un vechi și bun prieten. Îi venea să plângă când vedea că el se duce, se depărtează, se perde din vederea ei, și ar fi voit să-l cheme înapoi, să trimită pe Trică după dânsul.

N-a făcut nici una, nici alta, dar ochii ei erau furțați, duși, perduți în urma lui, și Trică, văzând ochii aceștia, se-nduioșă, de-și simți ochii muiți în lacrimi.

– Mă duc – zise el grăbit – să-i spun că suntem aici!

– Vai de mine! Ai înnebunit? răspunse ea. Ce avem noi cu el?

Doamne! Dacă i-ar fi părut lui de dânsa, ar fi simțit că ea îl vede și s-ar fi uitat înapoi și ar fi salutat, ca atunci pe pod, atât de cuviincios și cu fața atât de deschisă și de veselă.

– Cine e acela? întrebă Milena.

– Un măcelar de la Lipova – răspunse Persida cam peste umăr –, feciorul unui prieten al mamei. Noi nici nu-l cunoaștem decât din vedere!

Ce-i păsa ei de el? căile lor erau atât de deosebite!

Așa era în gândul, dar nu totodată și-n inima ei.

Omul acela o prinsese în o clipă de slăbiciune; el știa ceva ce singur el știa, singur el putea să știe: ea se rușina de câte ori se gândea la el. Îi erau nesuferiți oamenii ce o însoțeau; ar fi

voit ca lumea să o lase în pace, să rămâie ea singură: n-avea dânsa nimic cu alții!

Aveau însă alții cu dânsa, și casa lui Claici era mereu plină de prieteni de ai lui Munteanu, ceea ce nu supăra nici pe seca Lena, nici pe Mara, care țineau mult la bogoslovi.

Vorba era de nuntă, de veselie, de zile fericite, și serile fetele învățau cu tinerii să joace, spre marea supărare a lui Trică, care era și el nevoit să ia parte la petrecere.

Părintele episcop hotărâse că în ziua de Rusalii îl va hirotoni pe Munteanu de diacon; cununia dar trebuia să se facă neapărat înaintea de Rusalii.

Anca și Persida erau surori de mireasă, și seca Lena le făcuse haine la fel.

Frați de mire erau unu Codreanu, cel mai curățel dintre prietenii lui Munteanu, iar cellalt, o, Doamne! chiar Trică. El nu voia, dar așa dorea Milena, așa seca Lena, așa porunca Persida, iar Mara, când a aflat-o aceasta, a dat din toată sărăcia ei să-și cumpere un rând de haine negre și o pereche de mânuși în fața gușei de porumbel.

Când s-a văzut sârmanul de băiat, gătit astfel, îi venea să se ascundă, ca nimeni să nu-l vadă, și a început să râdă ca un nebun.

Mara a început și ea, dar nu să râdă, ci să plângă ca o nebună.

Cum, Doamne, să nu plângă, când își vedea copiii mari, atât de frumoși, atât de spelcuiți, atât de cumsecade, și Bârzovanu, fie iertat, era în pământ și nu putea să-i vadă și el, căci și ai lui erau.

– Săracul! – zise ea ștergându-și lacrimile – mult a fost bun și vrednic! Azi nu mai trăiesc oameni ca dânsul. Nu era lumea asta pentru el!

Cum ar fi putut Persida, ea singură, să rămâie tot cu gândul ei cel vechi, când Bârzovanu îi fusese tată, Mara îi era mamă, Trică îi era frate și toți ceilalți umblau în voile ei?

Inima tânără e făcută să stea deschisă, și tânără era și inima Persidei. Da! așa râzând din gură și din ochi, așa îndrăzneată ca un copil răsfățat n-a mai văzut-o pe ea decât un singur om, Națl, atunci când stetea în fața ferestrei deschise.

Cum n-ar fi alergat el la biserica de pe țărmul Murășului, dacă ar fi știut că iar putea s-o vadă tot ca atunci?

El însă n-avea de unde s-o știe aceasta.

Abia după biserică, în piața cea mare, când nuntașii, un lung șir de trăsuri, se întorceau la casa miresei, s-a oprit și el, cum toți se opriseră, și a văzut mai întâi pe Trică, apoi pe Mara, nu însă și pe Persida, care trecuse înainte.

– Vă rog – întrebă el pe un domn ce se afla în apropiere – cine se mărită aici?

„A!a dete din umeri.

– Vă rog – întrebă el pe altul – unde se duc nuntașii?

„Și ăsta dete din umeri.

El nu mai întrebă pe nimeni, ci porni dus și ca ieșit din fire în urma trăsurilor. Acolo unde se duceau trásurile, acolo le afla și le vedea el toate.

Le-a și aflat, căci nuntașii se dăduseră toți din trásuri pe când el a sosit, trásurile erau ieșite în uliță unde stăteau ca să mai rásufle caii, și în poarta deschisă se îndesuia o lume de oameni, care le știaau toate.

Era nuntă de vară la casa lui Claici.

În curtea cea largă era un mare cort de verdeață, acoperit cu frunziș de stejar, împodobit la intrare cu ghirlande de flori.

Casa se întindea la stânga până în uliță.

În cort, prin curte și în fața casei, nuntașii roiau în voie bună, dar încă nu veseli.

Unii se așezau pe la mesele întinse în cort, spre fund, la dreapta și la stânga; alții steteau de vorbă în locul larg ce rămăsese la mijloc, între mese; cei mai mulți, însă, tineretul, se aflau în fața cortului, unde cânta muzica încă tot obicinuitul marș de nuntă.

Aici era și Trică, tot lung și deșirat, dar mai altfel decât atunci, cu mâinile, parcă, mai lungi și împedecându-se mereu când de unul, când de altul.

Mara era și dânsa la masa din fund, dar pe Persida n-o vedea nicăiri.

Și totuși ar fi putut să fie!

El știa acum că fata lui Claici e cea care s-a măritat, că Trică e calfă și a fost și ucenic la Claici; era însă lucru firesc ca Persida să nu fi venit și ea la nuntă, fiindcă se afla în mânăstire.

Ar fi putut, cu toate aceste, să fie și ea aici.

El însă nu mai putea să aștepte. Stăpâna sa îl aștepta cu masa. Ce păcat! Trebuia neapărat să se ducă.

Dar ea putea să fie aici.

Nu! Era peste putință: el trebuia să meargă la masă.

Aha! Ochii tuturora se îndreptează spre casă. Vine mireasa cu ginerele, iar după dânsii...

El se dete la o parte, ca să nu fie văzut. Nu-i ședea bine să stea așa, gură-cască, în poarta unei case străine.

„Hm!” făcu el cu fața deschisă.

Nu era tot cum o știa el, mândră și oarecum încrunțată, dar era drăgălașă, rușinoasă, neajutorată, nu știa cum să-l ție de braț pe tânărul acela – cine-o fi.

Era de toată frumusețea, dar puțin a fost, căci ea s-a pierdut peste puțin în fundul cortului.

Națl se întoarce și, grăbit și în silă, se urcă într-una din trásurile acum slobode și apoi iute! ca stăpâna să nu se supere.

După-masă? Da! fără îndoială! Ar fi voit s-o vadă mai bine. Dar adecă de ce? Ce folos? Nu! el nu putea să stea în poartă.

Dar nici acasă nu putea să stea.

A ieșit, ca de obicei, la plimbare.

Ce ar fi fost dacă trecea, ca din întâmplare, pe acolo?

Asta da!

Vai ce gălăgie, ce amestec, ce neastâmpăr: era parcă se înzeciseră oamenii. Unii jucau în curte, alții în cort, pretutindena era plin, și el nu vedea nimic.

Trecu și se întoarse peste câțva timp, și iar trecu și iar se întoarse.

Nu mai putea! Îi era parcă mumă-sa stă de pândă colo, la răspântie, și-l vede și se mâhnește. Ba Persida îl vedea, parcă, și ea cum umblă s-o vadă pe furis, și râdea de prostia lui.

El plecă hotărât și iute, dar cu pas din ce în ce mai rarit, apoi de la colț se întoarse: acum încă, cea din urmă dată.

Muzica nu mai cânta; jocul încetase; bătrânii se ospătau pe la mese, iar tinerimea era resfirată prin curte, cavalerii stergându-și frunțile cu batistele, iar damele făcându-și vânt fiecare cu ceea ce avea la îndemână.

Persida se plimba și ea printre ceilalți, tot cu acel tânăr, dar acum știa cum să-l ție de braț și era voioasă și îndrăzneată.

Hubărnațl simți în el ceva ce-l apucă și-l ia și-l învârte, își potrivea surtucul pe trup, își răsuci o dată mustața, apoi, fără ca să mai ție seama de mumă-sa, trecu prin mulțimea adunată în poartă și înaintă râzând spre Persida.

Persida, când dete cu ochii de el, se făcu dreaptă ca lumânarea.

Îi venea ca ieșit din pământ și îi părea, cu toate aceste, lucru foarte firesc ca el să vie și să se apropie așa râzând prietenește, ca atunci pe pod.

Aceste erau din altă lume, ca dintr-aiurea, unde toate sunt de sine înțelese.

– Așa-i că te miri? zise el fără ca să-și mai ridice pălăria. Am văzut, când vă întorceați de la biserică, pe fratele și pe muma d-tale și am dat cu socoteală că trebuie să fii și d-ta aici. Ne cunoaștem – adause apoi întorcându-se spre Codreanu, care era cam mirat – de acasă.

– O! – grăi Persida dezmeticindu-se – eu te-am văzut pe d-ta demult, o dată, când ieșai din biserică, dar nu te-ai uitat la noi și nu ne-ai văzut.

– Păcatele mele! zise el. Îmi pare foarte rău! Care va să zică nu acum ai venit!

– Sunt de la Paști aici și am să stau până la toamnă.

– Cum? Nu te mai întorci la mănăstire?

– N-o lăsăm! grăi Codreanu, ca să zică și el ceva.

Națl nu putea să-și dea seama dacă rău ori bine îi pare. Acum, în pripă, simțea numai că îl zguduie ceva și se află în mare strâmtorare.

Trică, deprins a fi cu ochii mereu la sora lui, era foarte voios și a alergat, când l-a zărit pe Națl, la mumă-sa cu vorbele:

– Maică! Uite și Hubărnațl! A venit și el!

Și Mara era foarte voioasă, dar nu înțelegea, adecă parcă înțelegea, dar nu voia să știe, cum a venit Hubărnațl aici și cum s-a pomenit el vorbind, așa din senin, cu fata ei. Care va să zică ei se cunoșteau, așa, fără de știrea ei, prin dosul ei.

– Sărac de sufletul meu! grăi dânsa; se ridică înaltă, spătoasă și greoaie, cum era, și se uită acolo cum se uită cloșca la pui când simte că nu li-e a bine.

Iară Mara era dintre oamenii care nu vorbesc numai cu gura, ci și cu ochii și cu sprâncenele, și cu crețele de pe frunte, și cu mânilor descleștate; ochii tuturor se cărniră după ai ei, și Națl era ca strivit de multele priviri, care îl întrebau: „Cum ai cutezat tu să vii nepoftit de nimeni aici?“

Acum, acum iar îl vedea mumă-sa?

Era o nemaipomenită obrăznicie; a vorbit prostii de necrezut.

Ce caută el aici? Ce vrea? Ce l-a adus? O să mai vie și mânc? și poimâne?

El se îndreptă și înfruntă privirile ațintite spre el, apoi se duse drept spre Mara, care era închisă în dosul mesei.

Ajuns în fata ei, el ridică zâmbind pălăria.

– Am văzut – zise – trecând din întâmplare pe aici, pe domnișoara, fiica d-voastre, și am dat cu socoteală că sunteți și d-voastră aici. Aș avea să vă fac o rugămintă.

Mara se însenină.

– Așaa! zise ea.

Era lucru firese! Cum să nu cunoască feciorul lui Hubăr pe fata ei?

– D-sa – urmă, îndreptându-se spre nunul care ședea al treilea de la dânsa – e feciorul unui bun prieten al nostru.

Nunul dete din cap, iară Națl se închină, apoi se întoarce spre Mara.

– Mama – grăi dânsul – era să vie săptămâna viitoare aici, fiindcă rămăscse ca după Rusalii să plec la Buda. Vă rog să-i spuneți, dacă vă întoarceți, să nu mai vie, căci eu plec mâne. Îi scriu și eu, dar prinde mai bine dacă i-o mai spune și cineva cu grai viu. Să-i spuneți, vă rog, că m-ați văzut și sunt bine, dar n-am mai putut aștepta!

– Bine, bine! – răspunse Mara – o să-i spun. Păcat! o să-i pară foarte rău! Hei – urmă ea peste puțin – greu se desparte mama de copilul ei, mai ales când unul singur are!

– Vă mulțumesc! grăi dânsul încet.

Apoi strânse mâna Marei, se închină și se întoarce iar cu capul ridicat și cu fața deschisă la Persida, care vorbea cu Codreanu parcă puțin îi pasă.

– Domnișoară, – grăi el întinzându-i mâna – rămas bun! Eu mă duc mâne mai departe.

Ea își lăsă mâna moartă în a lui.

– Unde?

– Mai întâi la Buda, apoi la Pojon, la Viena, și Dumnezeu mai știe unde. Doi ani fără cinci săptămâni am să tot umblu.

Ea dete din cap. Ce putea să-i răspundă? Păcat numai c-a venit acum aici!

Nici măcar în ochii lui nu s-a uitat, nici în urma lui n-a privit.

Și el s-a dus fără ca să se uite-napoi.

Ce aveau, la urma urmelor, ei doi unul cu altul?

VI ISPITA

Norocul nu umblă târâș, ci zboară pe aripi iuți și-ți iese, când îi vine rândul, fără de veste-n cale: degeaba îl cauți când nu-l găsești; degeaba fugi când el aleargă după tine; norocul tău e numai al tău, și chiar dacă nu l-ai cunoaște tu pe el, te cunoaște el pe tine și nu te părăsește.

Te miri însă de unde iese, și de aceea stai mereu gata, ca să-l apuci precum rândunica prinde musca din zbor.

„Del...del... zicea și Mara în gândul ei, când vedea pe Codreanu învărtindu-se mereu împregiurul Persidei. Mai știi?! Fata e fată; iar feciorul e curățel și deștept, fiu de popă, nepot de protopop și peste câteva luni de zile bun de popie.“

Nu mai era Mara podărița, nici precupeța, nici mai ales văduva rămasă cu doi copii săraci: gătită de nuntă, ea se ținea drept, vorbea rar și chibzuit, ba, pentru ca lumea să afle, mai scăpa și câte-o vorbă despre supărările pe care ți le fac datornicii.

Cam la fel era și gândul celorlalți.

Oamenii văd și dau cu socoteală și înțeleg și-și fac în cele din urmă părerea, care le ține loc de adevăr neîndoios: era lucru

hotărât că Persida și Codreanu se potrivesc ca făcuți anume unul pentru altul.

Cu cine adecă să se fi potrivit Persida dacă nu cu Codreanu?

Deoarece parohiile nu sunt la fel, bogoslovii erau și ei fel de fel de oameni. Cei mai mulți erau foști cântăreți de strană, care veniseră la preparandie ca să se facă dascăli. Din preparandie au intrat apoi în școala teologică. Alții se făcuseră dascăli, se însuraseră și veniseră acum cu neveste cu tot la Arad, ca să se pregătească din ale socrilor pentru preoție. Puțini numai trecuseră și câteva clase gimnaziale și abia câte unul, doi de curs. Viitorii protopopi aveau toate cele opt clase. Pentru toți însă lucrul de căpetenie era să scape de cătănie, care pe timpul acela ținea doisprezece ani.

Nu-i vorba, puteai să te răscumperi ori să-ți plătești vreun obșitar ca să-ți ție locul: aceasta însă numai oamenii bogați puteau s-o facă; cei mai săraci ieșeau mai bine cu socoteala dacă intrau în școala de teologie.

Pe Codreanu vârsta de douăzeci de ani îl apucase în clasa a șasea; nu i-a rămas dar decât să intre și numai cu șase clase în rândul bogoslovilor scutiți de cătănie.

Deși nu era însă între cei dintâi, el se ținea în rândul lor, căci nu degeaba era nepot de protopop. Lasă că era băiat țănoș și bun de petreceri, dar îi dădea mâna să fie. Apoi nici nu-și bătea capul cu viitorul.

Oamenii sunt precum i-a lăsat Dumnezeu: fiindcă popa e sufletul și cârma și cinstea satului, ei țin să aibă popă dintr-ai lor.

E dar lucru de sine înțeles că, murind un popă, fie feciorul, fie ginerele, fie vreun nepot îi ia locul.

Și cine oare ar fi putut să știe mai bine decât protopopul unde a murit popa și n-a lăsat fecior, ci fată, și frumoasă, și cu zestre bună?

Doi ani de-a rândul Codreanu petrecuse vacanțele și sărbătorile la Buteni, unde citea *Apostolul* și cânta în strană, ca poporeni să-l cunoască, și stătea în gazdă la preuteasa, unde se simțea foarte bine.

Asta se știa, dar omul chibzuieste și Dumnezeu potrivește, și n-aveai ce să-i faci lui Codreanu dacă se simțea mai bine aproape de Persida decât departe de dânsa.

Ciudat lucru!

Persida, fată tânără și intrată de curând în lume, se uita la el cu un fel de sfială și se simțea foarte măgulită când el se apropia de dânsa și îi vorbea. Deși dânsul era numai de douăzeci și trei de ani, ea îl socotea om deplin, foarte așezat, foarte cuminte, foarte învățat și-l punea sus de tot în gândul ei, încât ar fi fost în stare să-i sărute mâna.

Codreanu o vedea aceasta, se simțea și el măgulit și înălțat în gândul lui, se apropia, cu toate acestea, numai cu un fel de frică de dânsa. O vedea așa înaltă, trupeșă, frumoasă și deșteaptă, se mira adeseori cât de bine știa dânsa să judece pe alții și nu se mai îndoia că-l va judeca și pe el mai curând ori mai târziu cu totul altfel. Era însă oarecum legat de dânsa. Trei săptămâni de zile, în timpul pregătirilor de nuntă, ei s-au văzut în toate serile, și lumea îi lua totdeauna pereche, parcă fără de dânsii lucrurile nici n-ar fi putut să meargă bine. Iar acum, în timpul nunții, tocmai fiindcă era lume multă, ei au stat foarte adeseori singuri, nebăgați în seamă de ceilalți, și oamenii tineri, fecior și fată, nu știu niciodată unde vor ajunge cu vorba când se află singuri.

Târziu, pe la miezul nopții liniștite, senine și răcoroase, ei ședeau pe o laită din grădina de flori ce se întindea în fața casei, dincolo de cortul de verdeață. Jocul încetase deocamdată, jucătorii se răcoreau plimbându-se prin curte, muzicanții odihneau, iar în cort era o zgomotoasă și veselă învâlmășeală.

Persidei îi venea să plângă. De când se înserase, el o necăjea mereu cu Națl. Iar el o năcăjea fiindcă era un farmec nespus în năcazul ei. Cu toate acestea, dânsa nu se putea stăpâni, căuta dinadins să fie cât mai des singură cu dânsul: era cuprinsă de un fel de beție, i se răscolise, parcă, toată firea și ar fi voit ca așa să și rămâie.

– Eu am văzut – zise el râzând – că schimbai fețe, că glasul îți era înecat și tremura, că nu mai știai ce să faci și ce să zici.

– Doamne! – răspunse ea – m-am speriat. Cum să nu mă sperii, când mă pomenesc deodată că un om cu care n-am vorbit în viața mea vine la mine și-mi vorbește ca și când am fi copilărit împreună?

Lui Codreanu lucru acesta îi părea peste putință.

– Eu nu cred că n-ai mai vorbit, zise el.

– Eu ce să-ți fac dacă nu mă crezi?! răspunse ea dând din umăr.

Și iar se vedea stând în fereastra deschisă, uitându-se îndrăzneată și ca un copil răsfățat la Națl. Asta însă nimănui în lumea aceasta n-ar fi fost în stare să i-o spună.

El apucă amândouă mâinile ei și se simți cuprins de un fel de îndărătnicie. Erău, parcă, de lemn mâinile acelea, carne moale și rece, buștean fără de viață, încât ar fi voit s-o zguduie strângând-o de mâni.

– Și, cu toate aceste, îți pare rău c-a plecat – grai dânsul – și ai pierdut voia bună de când a fost el aici.

– De ce să zic nu? îi răspunse ea. Nu știu nici eu de ce, dar îmi pare rău. N-am nimic cu el, dar m-a cuprins un fel de întristare, fiindcă-mi părea mâhnit, ca și când eu aș fi de vină.

Codreanu începu să tremure.

– Și mi-o spui mie asta așa, parcă puțin îmi pasă!

– De ce să-ți pese?!

– Pentru că mă doare, zise el luat pe dinainte de o pornire pân-acum lui necunoscută.

Ar fi voit s-o tragă la sine și s-o strângă-n brațe, apoi să se ridice și să fugă, ca să n-o mai vadă-n ochi.

„Mă doare!“ Vorba aceasta era rostită așa, că orișicare femeie, chiar și o copilă mică, trebuia s-o înțeleagă. Persida se simțea foarte strâmtorată. Ar fi voit să-și scoată mâinile din ale lui, dar nu îndrăznea, se temea că el se va mâhni. Mâinile ei începură și ele să tremure.

– Doamne! – zise ea – ce să fac dacă nu știu să spun ce vreau și vorbesc prostii? Să nu mai vorbim despre dânsul. Eu n-am nimic cu el, nu vreau să știu de el! Nu vreau, îți spun, și trebuie să mă crezi!

Codreanu era muiat, scos din sărite.

Ia asta nu se gândise. O luase așa în glumă, pe tândălite, ca să-și petreacă timpul, și din glumă în glumă el s-a pomenit în cele din urmă într-o încurcătură din care nu mai putea să iasă. Îi părea rău c-a apucat-o de mâni, îi era rușine c-a scăpat acele vorbe, dar nu mai putea să dea înapoi. Era-n vorbele rostite de dânsa o atât de gingașă părere de rău, încât el se simțea umilit, vinovat și, fără ca să-și mai dea seamă despre ceea ce face, ridică una din mâinile ei și o sărută.

– Vai de mine! zise ea speriată. Cum poți d-ta să faci asemenea lucruri?!

Îi era parcă stelele cad de pe cerul senin, îi venea să plângă, dar nu era-n stare să se ridice și să-l părăsească.

– D-ta ești de vină! răspunse el strâmtorat.

Persida, deși tânără încă, era femeie și simțea înțelesul acestor vorbe.

– Să mergem, te rog, îi zise ea încet și stăruitor. Să mergem! zise iar hotărâtă de a nu mai rămânea niciodată singură fie cu dânsul, fie cu altul.

Întorcându-se-n curte, era și el hotărât să nu mai rămâie singur cu dânsa. Îi era ca și când s-ar fi jucat cu focul și s-ar fi ars.

Nici c-au mai rămas singuri, dar vrând-nevrând erau mereu împreună, se gândeau mereu unul la altul, se simțeau foarte apropiați și nu se puteau împăca cu gândul că în curând, poate chiar mâine, va trebui să se despartă.

Persida era, cu toate acestea, mâhnită când a aflat că seca Iena și Mara au luat înțelegere ca ea să mai rămână până după hirotonirea lui Munteanu, apoi să se ducă pe vreo două săptămâni cu însurății la Sân-Miclăuș. Acasă la Radna tot n-avea ce să facă.

A rămas dar, a stat, s-a dus, s-a întors și iar a stat.

Mai rău nici c-ar fi putut Mara să potrivească lucrurile, fiindcă prea mult stă singură și la prea multe se gândește fata tânără când rămâne în casa cu însurății.

Apoi Codreanu venea și el să-și vadă prietenul, și Persida nu putea să fugă de dânsul.

Nu-l mai punea, ce-i drept, tot atât de sus ca mai-nainte în gândul ei, dar îi era mai presus de ceilalți, simțea că poate să facă ce vrea cu el, îl știa că e foarte simțitor și n-ar fi fost în stare să facă ori să zică ceva ce-l supără, s-ar fi simțit nenorocită dacă l-ar fi mâhnit.

Cum, Doamne, să mai rămână el străin de dânsa când o vedea atât de cuminte, atât de dulce la fire, atât de îndemânatecă și atât de doritoare de a intra în voile lui?

Nu încăpea în mintea lui gândul că s-ar putea ca el să nesocotească voința părinților săi și mai ales pe a bunicului său, care era protopop. Nu mai încăpea nici o îndoială, asta o știa și Persida, că la toamnă el are să se însoare, să se popească și să fie om cu rostul lui. Pân-atunci însă? De ce oare să se lipsească de mulțumiri, pe care numai acum poate să le aibă și apoi nu le mai găsește toată viața lui? Ce ar fi putut să-l despăgubească? Ce perdea dânsa?

Nimic! Așa gândea și Persida ea însăși. Deși era însă lucru neîndoios, ea se îndoia din zi în zi mai mult că el se va însura

la toamnă, așa cum știa el. Judeca, nu cu mintea, ci cu inima ei, și-i părea peste putință ca el să-și poată călca pe inimă.

Ceilalți, care judecau cu mintea, erau și ei de aceeași părcre, căci oamenii judecă după ceea ce văd cu ochii lor. În gândul lumii nu mai încăpea nici o îndoială că nu are Codreanu să fie ginerele preutesei de la Buteni, și Mara făcea în toate serile socoteala, se târguia mereu ea singură cu sine și chibzuia cum s-o apuce ca să scape cu puțin de astă dată.

S-ar fi putut oare să nu meargă vestea și până la părintele protopop?

Trecuseră examenele, se-mpliniseră două săptămâni din vacanțe, dar băiatul tot nu se întorsese acasă. Tocmai acum întârzia, când ar fi trebuit să alerge, cum au alergat ceilalți, care știau să spună ce-l face să-ntârzie.

Părintele protopop era om mărunt și uscat, cu barba creată și de tot albă, dar iute, țeapăn și foarte sprinten pentru vârsta lui. El nu știa ce va să zică răbdarea; viața lui toată a grăbit, acum însă ședea foarte liniștit în jețul lui și se scărpină din când în când la ureche. Tare ar fi voit să plece la Arad, ca să-și aducă nepotul, cum l-a mai adus și alte dăți, dar nu putea să se dumirească cum ar fi mai bine. Îi era greu, de tot greu, și de câte ori venea să ia vreo hotărâre, se ridica puțin din jeț, apoi iar se lăsa înapoi.

„Cum or veni lucrurile, așa să vie! – zicea el în gândul lui – tot nu pot eu să știu cum e mai bine!“

Ar fi voit să vadă fata și să se încredințeze, dacă e adevărat că ea are, precum i s-a spus, zestre frumoasă.

Dar nu! Cum or veni, așa să vie!

Așa au și venit.

Băiatul s-a întors în cele din urmă acasă și era, parcă nimic nu s-ar fi întâmplat, tot ca mai înainte. La Buteni însă el n-a grăbit, și nici popa, nici protopopul nu-l zoreau să meargă. Voia să se ducă, dar au trecut trei săptămâni și nu s-a dus.

Săptămâna a patra, în sfârșit, a plecat, dar nu la Buteni, ci la bunicul său și de acolo la Arad.

„N-ai ce să-i faci!” zicea protopopul, care era om bătrân și slab la fire.

Popa însă, care era mai tânăr și mai cu vârtute, s-a făcut foc și ar fi plecat în urma lui dacă nu l-ar fi oprit preuteasa, care era mamă și fiica protopopului.

Nici că era nevoie să plece.

Feciorul lui n-a stat decât o zi la Arad, apoi s-a întors foarte muțat la bunicul său, unde era tot acasă.

S-a dus fiindcă voia s-o vadă și să-i spună că n-a fost la Buteni și că nici n-are să meargă. După ce a văzut-o, însă, nu i-a spus nimic.

Ea știa că el are să vină; îl așteptase, și după ce s-a uitat în ochii ei, îi era rușine că n-a fost la Buteni și a luat hotărârea de a se duce. De aceea s-a întors atât de curând. Pe drum însă iar a început să simtă că nu poate să se ducă.

Nu mai știa nici el ce vrea și ce are să facă; ar fi voit ca cineva să-l siluiască, să-l despartă de Persida, care îi părea prea multă femeie pentru dânsul, prea stăpână pe sine și pe voința lui.

Și era, în adevăr, stăpână Persida. Încă din noaptea în care el îi sărutase mâna, ea îl socotea om slab, pe care poate să-l poarte după bunul ei plac, și totodată om de o rară bunătate de inimă, care ține mult la dânsa. Îi intrase încetul cu încetul în minte gândul că el nu poate să trăiască fără de dânsa, și o dulce mângâiere sufletească o cuprindea când își dădea seamă cât de fericit poate să-l facă, fără ca să-și dea măcar silința. De aceea știa că el are să vie, și iar să vie, și iarăși și iarăși... și aștepta în liniște cum aștepți răsărirea soarelui și coacerea fructelor bătute de razele lui.

Toamna târziu, după ce bruma pișcase frunzele, ea ședea cu Anca la fereastră, amândouă cu cusătura în mână.

Trică intrase în două rânduri la ele. Era cuprins de un fel de neastâmpăr. Voia să-i spună ceva, degrab, cât mai curând, dar numai ei, ca să nu afle și Anca.

Persida ieși, ca din întâmplare, după el.

– A venit Naț! zise el. L-am văzut! Iar e aici!

– Ce-mi pasă mie?! răspunse ea supărată și se întoarse în odaie.

Cu toate acestea, ea se uita des pe fereastră, în stradă.

Dacă-a venit, el nu putea să nu treacă pe aici!

Tot ar fi voit să-l vadă.

Dar el nu trecea și nu trecea. Se apropia timpul prânzului, și el nu se iveaua nici de la dreapta, nici de la stânga.

Poate că nu știa că dânsa se afla tot aici.

Când le poftiră la masă, ea se depărtă cu anevoie, ca siluită, de la fereastră. La masă stătea ca pe spini, căci s-ar fi putut ca el să treacă tocmai în timpul când ea nu se afla la fereastră.

Era lucru de neînțeles!

Ce avea dânsa cu el? Stând, după-masă, iar la fereastră, ea-și reamintea cele petrecute, se vedea stând în fereastra deschisă, trecând prin fața măcelăriei, întâlnindu-se cu el pe pod, vorbind cu el în mijlocul nuntașilor, și iar o treceau fiorii, iar o cuprindea amețeala, iar se simțea sleită de puteri, încât nu mai putea să-și dea seamă despre ceea ce face ori vorbește. Se temea ca însăși de sine.

„Doamne! – zise în gândul ei – de ce vântul a trebuit să izbească atunci fereastra?!”

Toate n-ar fi fost dacă fereastra aceea s-ar fi spart altă dată.

Era lucru de neînțeles!

Dar el nu se iveaua nici de la dreapta, nici de la stânga, și cu cât mai mult se apropia seara, cu atât mai viu îi era neastâmpărul.

„Uite, – își zise ca – așa ca mine trebuie să se simtă Codreanu când vine să mă vadă... Ah! Doamne, ce-ar simți el când ar ști ce simt eu acum?!“

Ea tresări și se cutremură în tot trupul, apoi se ridică și se depărtă de la fereastră, cuprinsă de simțământul unei grele vinovății.

„Nu vreau!“ grăi ținându-se iar drept și cu capul ridicat.

Nu mai voia să-l vadă, vrea să nu mai voiască a ști dacă el trece ori nu; îi era greu să se stăpânească, dar durerea pe care o înfrunța îi părea dulce ca jertfa de spășire, și n-a mai mers la fereastră.

Și totuși sufletul îi era cuprins de o lină și adâncă mâhnire. Perduse, parcă, ceea ce era mai frumos în viața ei, gândul că nu se poate ca el să nu vie. S-a putut!

Seara, după ce s-a așezat la odihnă și nu putea să doarmă, ar fi voit să poată plânge. Dar de ce adecă să plângă, când n-a fost nimic, n-are, nu poate să fie nimic între ea și el? Și-a făcut ea așa, din senin, un gând și l-a pierdut.

Ziua următoare era duminică.

Dimineata a căzut o brumă groasă, după răsărirea soarelui, s-a lăsat negura, iar înspre amiază soarele a risipit ceata și cerul s-a înseninat. Era una din zilele de toamnă în care mereu îi vine omului să plângă. Prin văzduhul curat și proaspăt fluturau căzând alene spre pământ lungi fire de păienjenis, iar de pe duzi se scuturau din când în când frunzele brumate.

– Hai să mergem la Păduriță – zise Anca după-masă –, că n-o să ne mai ducem anul acesta!

– Să mergem, îi răspunse Persida. Dar adause peste puțin, în silă, fără ca să voiască: Să mergem numai noi.

Era departe pân-acolo, aveau să treacă tot orașul, deoarece crângul orășenesc se află tocmai la cealaltă margine.

Dar nu voiau nici ele decât să se plimbe, și le era destul să se ducă și să se întoarcă pentru ca plimbare să fie.

În crâng era multă lume, ca-n timpul răcoroaselor seri de vară, și era ceva nespus de duios în fășiala frunzelor de plop de curând căzute.

Venise și el, și umbla așa singur pe una din cărările mai dosnice.

Era tot el, dar cu fața oarecum buhăită și bătută de vânt, cu părul lung și încâlcit și îmbrăcat în haine vechi și soioase.

Persida, zărindu-l de departe, îl cunoștea numai de pe umblet și după făptură, dar nu-l vedea cum este, ci cum îl știa. Pe o clipă inima i se strânse: în clipa următoare însă ea-și ridică capul și-și urmă drumul înainte ca și când nimic nu s-ar fi ivit în calea ei. Puțin îi păsa dacă el o va vedea ori nu, ba voia ca el s-o vadă, ca să știe că puțin îi pasă de dânsul.

Mergând însă și apropiindu-se și văzându-l mai de aproape și tot mai de aproape, ea a început să se moaie, să se înduioșeze, să slăbească și mult ar fi dat să fie singură.

„Ah! săracul de el! zise ea în cele din urmă. Săraca de mama lui, ce-ar zice dacă l-ar vedea ce-a ajuns!“

Și era, parcă, ca și numai ea îi purta vina.

„Eu nu mai pot!“ zise ea, apoi iar își ridică capul.

– Uite! – urmă apoi adresându-se la Anca – e și Națl de la noi aici.

Anca știa foarte bine cine e Națl, fiindcă mult s-a vorbit despre dânsul atât în ziua nunții, cât și mai în urmă, dară n-ar fi fost în stare să-l cunoască și era foarte mirată că Persida poate să stea de vorbă cu un om cum îl vedea acum pe Națl.

Națl se dete un pas înapoi când se pomeni fără de veste în fața Persidei, care se uita cu ochi mirați la dânsul. Îi era greu, și-i părea bine, și-i venea să fugă, și-l năpădeau lacrimile.

– Ei comedie! Vezi d-ta comedie! zise el în nemțește, râzând cu toată fața lui cea atât de schimbată.

– Te-am văzut – grăi dânsa tot în nemțește – și te-am cunoscut de departe!

– Și eu te-aș fi cunoscut dacă te-aș fi văzut, oricât de departe ai fi fost.

Apoi nu mai știau ce să zică și rămaseră uitându-se ea la dânsul, și el în pământ.

Doamne! de ce nu erau singuri!

Acum știa și dânsa de ce n-a trecut el pe sub fereastră, și se uita la părul lui, care parcă atât de bine îi sedea așa încâlcit cum era, și la hainele lui, care parcă nu mai erau soioase.

– Rămâi acum aici? întrebă ea.

– Se înțelege! răspunse el. Adecă nu, ci trec la Timisoara, dar mai stau pe aici!

Doamne! De ce nu erau singuri!

– Adio! zise ea, întinzându-i mâna.

El se întoarse strâmtorat spre Anca, care nu știa, precum se vedea, nemțește, și, ridicându-și cuviincios pălăria, îi zise în românește:

– Iertați, domnișoară. Ne cunoaștem cu domnișoara de acasă și am fost foarte mirat s-o văd aici.

– Adio! grai din nou Persida și-i întinse încă o dată mâna.

El o luă, o strânse și rămase tăcut și nemișcat ca parul bătut în pământ; abia după ce ele se depărtară, a pornit încet pe urma lor, mergând cu ochii îndreptați mereu spre făptura ei înaltă și mlădioasă.

Trecând peste piața cea mare, ea încă de departe își îndreptă privirea spre biserica minoriților. Era tocmai timpul vecerniei.

– Să intrăm, te rog, pe o clipă, grai dânsa.

Intrată apoi cu Anca în biserică, ea se stropi cu apă sfințită, lăsă pe prietena ei într-o bancă și se duse umilită în fața unuia dintre altarele mici, în care un preot citea Missa¹; tăcută, căzu în genunchi și-și plecă cu inimă căită capul.

¹ Missa – liturghie (lat.).

Iară Nați, văzând că ea intră în biserică, nu mai îndrăzni să-și urmeze drumul.

VII ZBUCIUMARE

– Ce stai așa smerit ca Sfântu Ioan de Nepomuc în capul podului? Ori du-te de te culcă, ori bea dac-ai venit la birt!

– De mine să nu vă doară capul! răspunse Nați. Mă uit la voi, vă văd voioși și-mi trece timpul bine... Aș vrea și eu să beau, că vinul nu e prost, dar dacă nu pot? dacă firea nu mi-l primește? Beți numai înainte, că eu plătesc! Are Hubăr de la Lipova și are Hubăroaic, adause el cu jumătate de gură, așa, mai mult pentru sine.

Păcat că nu erau pe aci prin apropiere și lăutari. I-ar fi chemat, ca veselia să fie deplină. Nu e lucru mai frumos decât să stai și să privești cum oamenii se veselesc. Și atât e de ușor să-i faci pe oameni veseli!... Un pahar și încă unul... câteva sunt destule.

Păcat că nu ține nici asta cât lumea. De la un timp unul se moaie, altul începe să plângă, iar altul se face hărăgos și răstoarnă mese... Înspre miezul nopții Nați nu mai putea să stea, dar nu-i venea nici să se ducă, precum îi zise prietenul, să se culce.

Păcat de așa noapte liniștită, păcat de cerul cu stele și de luna plină, păcat de tineretele lui să le petreacă dormind! Era un arăt de dulce neastâmpăr în inima lui, și-l perdea dormind, iar mâine, poate, nu-l mai putea găsi.

Prea era mult frumoasă noaptea.

Și câte s-au schimbat în lume!

Arunci, în ziua de nuntă, noaptea era tot frumoasă, dar sufletul lui se zbuciuma în dureri grele. Se cutremura și acum

când își aducea aminte de ele. Prostii! Închipuiri de copil nepriceput!

Atât îi părea dânsa de frumoasă și de adimenitoare, inimii lui atât de dorită, încât se-nțepenise-n mintea lui gândul că nu e pentru dânsul cu puțință repaosul sufletesc decât în apropierea ei, și știind că nu poate să fie mereu aproape de dânsa, că trebuie să-și rupă gândul de la dânsa, s-a siluit pe sine și s-a dus departe, ca să n-o mai vadă, să se piardă prin lumea cea mare și s-o uite.

Sărac de sufletul lui! Cât s-a mistuit el însuși din sine.

Inima i se înțeșta de câte ori se gândea la condica lui de călătorie.

Îl vedea pe Bocioacă, înalt și uscat, stând cu condica în mână și zicându-i cu asprime părintească: „Să nu umbli hoinar! Să păzești cinstea breslei!”

Del altfel era scris în condica lui. A stat mai mult așa în plimbate decât pe la stăpân.

Degeaba! N-a fost el născut să fie măcelar. Și nici n-ar avea, dacă e vorba, nevoie să fie. Are el și altfel din ce să trăiască. Mare nedreptate i-au făcut când l-au luat de la școală: ce ar fi el acum!

Săraca de mama lui!

A vrut, ce-i drept, de dragul ei, să mcargă pe la rude, dar n-a putut să-și calce pe inimă. Ce are el cu ele? Ce să se mai lege de oameni, când e atât de bine să fii singur tu, de capul tău?

Greu de tot a fost, și atât era acum de bine.

În turnul de la biserica minoriților și dincolo peste Murăș, în cetate, sunase de mult un ceas, și el se plimba înainte pe țărmul Murășului, mergând cu apa, care, scaldată valuri-vălurele în revărsatul luminei de lună, pleoșcăia meru în liniștea nopții.

Mult era frumos și bine!

„Da! – își zise el – e mai frumoasă chiar de cum fusese, mai matură, mai altfel, nu știu cum, dar nu e, la urma urmelor, decât o femeie care-ți place fiindcă e făcută ca să-ți placă.”

Îi era parcă nu mai poate să înțeleagă cum a putut s-o urgisească.

„Tu m-ai nenorocit! Tu m-ai făcut din om neom!” De câte ori, umblând răzleț prin lume, i le-a zis în gândul lui aceste. Nu! ea nu! Dânsa era duioasă și se uita la el cu ochii scldați în lacrimi și cu buzele pe jumătate deschise: era întâmplarea nenorocită la mijloc!

Asta trebuia să i-o spună ei.

Mumă-sa i-a trimis, ce-i drept banii, ca să treacă pe la Sighidin la Timișoara, dar dacă s-a nimerit să treacă pe aici, mai putea să stea câteva zile, așa, în călătorie. Trebuia neapărat s-o mai vadă. Cum și când? Asta numai dânsa putea s-o spună.

Pe la două ceasuri el se plimba prin fața casei lui Claiți și era-n aer o atât de nespūsă dulceață, încât nu-i mai venea să se depărteze. Parcă dânsa știa că el se află pe aci prin apropiere și se zbate în culcușul ei ca pasărea prinsă în vâsc.

Nu! Persida dormea liniștită, perdută în visuri văratice.

Și bine i-ar fi fost să doarmă mereu așa și să nu se mai deștepte decât după ce vor fi trecut toate.

Nu că era nenorocită, ci că era o nenorocire pentru alții, asta o muncea pe dânsa când își dedia seamă cum s-a pomenit deodată între doi oameni, care ar trece voioși prin lume dacă ea nu li-ar fi ieșit în cale.

Îi venea să fugă, să se ascundă, ca să i se piardă urma, și iar vedea pe Națl cu părul lung, cu subțirele, crețele și-ncălcitele fire de păr în barbă, îmbrăcat în haine soioase, și inima ei sângera.

Știa ce trebuie să facă, fiindcă știa ce voiește Mara, muma ei!

Îi venea dar să intre în pământ când vedea că Anca a simțit, a-nțeles parcă slăbiciunea ei și se uită cu ochi scrutători și miloși la dânsa; un fior rece o cuprîndea când se gândea că de la Anca vor afla toți ceea ce nimeni în lumea aceasta n-ar trebui să știe.

Și cu cât mai mult se silea să se ascundă, cu atât mai vârtos se dedea de gol!

– Ce e cu tine, Persido? Ce s-a întâmplat? întrebă Trică cam mirat.

– Ce să fie? Nimic! răspuse ea speriată.

El se uită lung în ochii ei.

– Tu ai văzut pe Națl, Persido, ai vorbit cu el, îi zise apoi încet.

Ea se îndreptă și-și ridică capul.

– Da, – răspuse – l-am văzut și am vorbit cu el, dar asta nu e nimic!

– Lasă-l dracului pe neamțul acela! grăi Trică îndârjit. Tu o știi pe mama! Să nu-l văd pe aici, că dau de păcat.

– Nu fi nebun! zise ea. Ce am eu cu el? Lasă-l să se plimbe; fă-te că nu-l vezi. O să vie o dată, de două ori, și n-o să mai vie dacă va vedea că nu-l bagă nimeni în seamă.

Așa trebuia să fie, și așa era și-n gândul ei. Cu o singură vorbă Trică îi luminase mintea și-i întărise inima; putea să doarmă liniștită când atât de bine știa că fratele ei și mama ei priveghează și n-o lasă să iasă din căile cele bune.

Ziua următoare era, cu toate aceste, neliniștită. Tot ar fi voit să știe dacă el trece ori nu, și o adâncă întristare o cuprîndea când se ivera în mintea ei gândul că el ar putea să plece mai departe fără ca să treacă pe aici. Era îndărătnic, un adevărat măcelar, care e în stare să taie-n carnea sa și să se laude că nu-l doare. Cum s-ar fi putut să nu-l bage-n seamă, când atât de mare era mulțumirea de a-l vedea trecând prin fața casei?! Da, să vie, să treacă, dar fără ca Anca, fără ca Trică să-l zărească și fără ca el să vadă că ea îl vede.

A și trecut.

Dimineata, pe la nouă ceasuri, a venit și s-a dus mergând liniștit, cu țigara-n gură, cu pălăria turtită-n cap, uitându-se drept înainte, ca și când n-ar fi știut că trece pe lângă casa în care se afla ea.

Iar peste vreun ceas s-a întors tot așa.

Apoi nu s-a mai ivit decât abia pe la trei după-prânz și s-a întors pe înserate.

Așa azi, așa mâne și poimâne ca ieri, într-o zi ca în alta: Persida știa când și dincotro vine și când și dincotro se întoarce, știa că el, sărac sufletul lui!, numai la ea se gândește, numai de dragul ei trăiește și rabdă zi și noapte ca să poată trece în patru rânduri pe zi prin fața casei în care se află ea.

Până când așa?! Cum, Doamne, să n-ajungă din om neom?! Cum să nu se prăpădească?!

Joi era joi, și vineri în zori de zi Mara avea, ca de obicei, să sosească la târg.

„Trică dragă, ieși, te rog, și spune-i ca să nu mai vie pe aici, mai ales mâne să nu treacă!“

Așa ar fi voit Persida să-i zică fratelui său joi după-prânz, dar băiatul avea de lucru, fiindcă așeza în lăzi marfa pentru ziua de mâne, și nu putea să-l apuce singur, iar când l-a apucat singur, n-a mai putut să-i zică nimic.

Pe înserate, ca nealte dați, a sosit și Mara, foarte voioasă, foarte țanțoșă, cu nasul, cum se zice, pe sus. Se vedea cât de colo că i s-au întâmplat lucruri cu care poate să se falească.

Nu-i vorba, de fete se cam ferea, dar seca Lena putea, trebuia chiar să știe că e în târg cu protopopul și că nu mai e mult la mijloc ca să s-ajungă cu vorba. Popa, ce-i drept, nu vrea odată cu capul, dar mai pune ea o mie, două și se dă și popa învins, când toți ceilalți sunt învoiți. Chiar ieri fusese pe la dânsa părintele Isai, preotul de la Șoimoș, care e prieten din tinerețe al protopopului.

O! tare îi era Marei dragă fata ei!

Fata ei, săraca!

Vineri dimineata Mara, Claici și Trică, cu alte două calfe, au ieșit la târg. Puțin în urmă au ieșit și seca Lena cu Anca și cu doi dintre ucenici, ca să cumpere varză și verdeturi pentru iarnă.

Persida rămase singură, nepăzită, neajutată de nimeni, părăsită ca vai de ea, și se plimba prin casă și-și făcea de lucru și se zbcuima, și inima îi bătea din ce în ce mai tare, sângele îi zvâcnea din ce în ce mai des prin vine.

Erau opt ceasuri, opt și un pătrar, opt și jumătate, opt și trei pătrări...

„Doamne! zise ea ridicând amândouă mâinile – dar oameni suntem cu toții. Aceleași ne sunt durerile: cum să n-avem milă unii de alții?!“

Ea își luă cârpa cea mare și-o aruncă în cap, apoi, liniștită și cu pas neșovăitor, ieși din casă, din curte și apucă la stânga, de unde știa că are el să vie, ca să-i iasă în cale.

Sosind la colț, ea îl zări în depărtare viind despre stânga, pe ulița Morarilor, care taie pe cea din care dânsa venise și trece la dreapta înainte, spre Murăș.

Zărind-o, el se înveseli și își iuți pasul, iară dânsa o luă în pas lin spre Murăș ca să-l scoată în răchitișul de la capul uliței, de unde se auzea tocănierea morilor.

Pașii lui răsunau tot mai cu apropiere în dosul ei, căci tot mai încet mergea dânsa și tot mai zburis venea el.

La marginea răchitișului el o ajunse, o luă de mână și, așa ținându-se de mână, înaintară în crângul desfrunzit.

– Eu nu mai pot! zise ea frântă.

– Ce nu mai poți? întrebă el voios.

Persida se uită lung la el.

– De ce te-ai făcut atât de jerpelit? îl întrebă ea, cuprinsă de un fel de frică.

– Hm! răspunse el râzând din toată inima. Știi că e bine?! Jerpelit! Asta nu mi-a mai zis-o nimeni.

– Fiindcă altora nu le pasă!

– Apoi tocmai asta e, grăi dânsul. Ce-mi pasă mie de toată lumea aceasta, căreia nu-i pasă de mine?!

– Dar – zise ea mâhnită – omul trebuie să ție la sine.

– Nu ții deloc! îi răspunse el ușuratec. N-am la ce să ții! De mine însumi îmi pasă chiar mai puțin decât de alții. Umblu așa răzleț prin lume, și oamenii, văzându-mă cum sunt, trec pe lângă mine fără ca să mă bage-n seamă.

Persida iar se uită lung la el.

– De ce vorbești așa! grăi dânsa înduioșată. Uite! pe mine mă doare când te văd așa, și-o mai fi-n lumea aceasta încă cineva pe care-l doare!

– Draga mea! grăi dânsul mișcat, apoi începu să se joace cu mâna ei, în vreme ce ea-și stăpânea plânsul.

Doamne! Atât de multe erau în mintea lor gândurile, pe care nu puteau să și le spună unul altuia.

– E de mult, urmă el într-un târziu, abia-mi mai aduc aminte, de când am plecat de acasă și tot n-a trecut încă decât abia jumătate de an. Un an și jumătate mai am încă să umblu așa degeaba prin lume, numai și numai pentru că așa vrea tata și mama, săraca, dacă mai vrea și ea ceva. I-am scris că trec la Timișoara prin Sighidin, fiindcă știam că vine să mă întâlnească dacă-i spun că am să trec prin Arad. Iar acum mi-e frică să mă duc la Timișoara, fiindcă știu că vine și acolo să mă vadă.

– Eu te rog să te duci cât mai curând, îl rugă ea stăruitor. Uite! – urmă apoi deznădăjduită – eu nu mai pot; dacă te văd mereu trecând, nu mai pot s-o duc așa... și nu e bine!... e o nenorocire pentru noi toți!

– Am să mă duc – zise el grăbit – dar nu la Timișoara, ci undeva mai departe, fie la Vârșet, fie la Sighidin. N-are asta

să ție tot așa, nu se poate să ție, căci ar trebui să mă prăpădesc. Are să treacă, și atunci o să mă întorc la Timișoara.

Persida începu să tremure în tot trupul.

– Eu trebuie să mă întorc acasă – zise ea – și te rog să mă lași să merg singură.

Naț! era om de stat mijlociu; acum însă el se îndreptă în fața ei și părea cu un cap mai mare decât dânsa.

– Poftim! Pleacă! grăi dânsul rece și aspru, arătându-i drumul.

– Nu! Nu! – zise ea gemând – nu așa! Vino, dacă vrei, cu mine, căci mie nu-mi pasă de nimeni!

– Nu! Te rog să pleci!

– Așa nu pot pleca, grăi dânsa deschisă.

– Știam eu că nu poți pleca, zise el râzând.

Persida simți ca și când i s-ar fi oprit deodată și bătăile inimii, și curgerea sângelui prin vine și i s-ar fi înseninat toată firea.

– Știi?! grăi dânsa cu glas limpede. Te-nșeli! Adecă ce crezi d-ta și ce vrei cu mine? Că am slăbiciune pentru d-ta, asta o știi: ai putut s-o vezi și ți-o spun și eu, fiindcă nu e vina mea. A venit așa fără de veste, cum vin toate nenorocirile. Atât e însă tot, și mai mult nu poți să știi. Mi-a fost milă de d-ta; dar dacă d-tale nu ți-e milă de mine, fă ce vrei, că și eu tot numai ceea ce eu voiesc am să fac!

Grăind aceste, ea a plecat, tot cum ieșise de acasă, cu pas liniștit și neșovăitor, iară el a rămas drept, cu capul ridicat, cu ochii țintă-n urma ei, dar nemîscat din loc.

Și mergând înainte, ca nu se uita înapoi, dar urechea ei era ațintită îndărăt, că doară va prinde pașii ce se apropie și tot mai mult se apropie.

„Grozavă femeie!“ zise el viindu-și într-un târziu în fire.

„Urât om!“ zise ea după ce sosi acasă, apoi își acoperi fața cu amândouă mâinile și lacrămile o năpădiră, plânsul o înecă.

„Doamne! – strigă ea încleștându-și mâinile – ajută-mă, că eu singură nu mai pot!“

Apoi se îmbracă în pripă și ieși din nou, ca să meargă în târg, la mama și la fratele ei.

VIII DATORIA

Măruntă și ușorică, smerită și umblând ca dusă pe sfoară, totdeauna aspră la vorbă și la căutătură, dar blândă și duioasă la fire, Persida și-o reamintea, o vedea în gândul ei, o auzea ca în aievea zicând:

„Nu, fata mea, lumea aceasta nu e pentru ca poftele inimii, ci pentru ca datoriile să ni le facem într-însa.“

Și știa Persida care îi este datoria: asta o știu toți oamenii în toate împrejurările.

„Mai întâi Dumnezeu, apoi părinții tăi și după aceștia ceilalți binefăcători ai tăi.“

Așa zicea maica Aegidia.

Știa Persida; e însă atât de greu a-ți face datoria când nimeni nu te ajută, nimeni nu te silește, nimeni nu ți-o aduce mereu aminte.

Era, sărmana de copilă, cuprinsă de spaimă aici în mijlocul acestei lumi, unde nimeni nu i se punea împotrivă. O, Doamne! Câte n-ar fi făcut ea dacă n-ar fi fost în apropierea ei Trică? Și ce a făcut când s-a văzut singură, de capul ei?

Nu! Omul nu trebuie să fie niciodată singur.

Voia să meargă acasă, unde toți o cunosc, toți se simt în drept a-i sta în cale, unde privirile tuturor o muștră, unde nu poate să umble de capul ei.

Și acum acolo în piață voia s-o spună aceasta, pentru ca muma ei să nu-și poată da silința de a o îndupleca să rămână.

„Acum! Neapărat acum!“ zicea și mergea cu pas bine apăsător și cu inima înclăstăată.

Era o nespusă răutate în inima omului aceluia, care rămăsese îndărătnic acolo pe țărmul apei: ar fi voit și ar fi fost parcă în stare să sară cu ghearele în fața lui, ca să-i vadă obraji plini de sânge roșu. Și, totuși, dacă acum, în clipele aceste, l-ar fi văzut, nu și-ar fi putut stăpâni lacrămile, și simțea c-ar fi căzut în genunchi la picioarele lui, ca să-i ceară ea lui, celui atât de vinovat, iertare, căci durerea de sine o muia, dar gândul durerii lui o sfâșia și o seca de puteri.

Trebuia să plece, să fugă, să scape.

Iar muma ei ședea țăntoșă și voioasă, cu masa plină de grămezi de struguri înaintea ei.

Putea să fie și țăntoșă și voioasă.

Iasă că marfa ei, două care de prune brumării, un car de pere iernatice, optsprezece coșuri de struguri și nouă ciubere de lictariu de prune, toată era vândută, dar își găsisse cumpărători pentru lemne și pentru plute.

A pus-o Hubăr să ieie, mare vorbă, pădurea împărătească de la Cladova. Ce-i drept, Hubăr avea și el tovarăș pe prietenul său Liubicek; deoarece însă el era în slujbă, iar Liubicek era chiar beamter, numai ei singuri știau de tovarășie și sarcina cădea întregă asupra Marei.

Nu-i vorbă, știa dânsa că n-are să rămâie în pagubă când Hubăr îi este tovarăș; ba Liubicek îi făcuse și contractul așa ca să scape ușor cu el. Avea să plătească treizeci și patru mii de florini în patru ani. Zece mii plățise la încheierea contractului, și ceilalți avea să-i plătească tot câte șase mii pe an. Mult bănet îi mai trebuia însă ca să taie pădurea, s-o facă stânjeni, să care stânjienii la Murăș și să cumpere plute venite cu sare, ca să ducă lemnele la Arad. Mult bănet și multă bătaie de cap pentru o biată femeie ca dânsa, mai ales că Hubăr îi dădea banii numai

cu împrumutare, și luase de la el unsprezece mii pe lângă șapte mii cheltuite de dânsa.

Când s-a dus în pădure, a cuprins-o deznădăjduirea. Erau acolo lemne ca să scoată din ele și de patru ori cele treizeci și patru de mii; dar cum să le taie? Cum să le care? Cine să cumpere atâta păcat de lemne?

Acum, după ce-și găsisse cumpărătorii, știa și dânsa cum și cine.

A adunat lemnele, pe care le găsisse tăiate, le-a amestecat cu altele tăiate de curând și a făcut nu mai puțin decât opt sute treizeci de stânjeni, pe care-i avea aduși pe cincisprezece plute aci la țărmure. A luat de la Hubăr o scrisorică pentru căpitanul Mareck din cetate, de la Liubicek alta pentru Steueramt, de la maica Aegidia a treia pentru părintele guardian și de la părintele Isai a patra pentru Consistoriu; a dat lemnele cu 8 florini și cincisprezece creițari, pe când alții le vindeau cu nouă, și dac-ar mai fi avut o mie de stânjeni, i-ar fi vândut și pe aceia.

Iară plutele? Ce păcat că cumpărase numai atâte!

– Am – zicea Mara – să-l plătesc pe Hubăr, și grija mea e ce fac mai departe!

De aceea era țăntoșă și voioasă.

Sprâncenele i se încrățiră, cu toate aceste, când zări pe fata ei.

Nu-i venea deloc la socoteală ca lumea s-o vadă aici, apoi era ceva nu a bine în felul Persidei de a păși și de a-și ține capul.

– Ce cauți aici? Ce vrei?

– Mamă, vreau să mă duc acasă.

– Cum acasă?

– Astăzi, cu tine.

– Ai nebunit? Nu se poate. De ce? Ce s-a întâmplat?

– Nu întreba, că aici nu pot să-ți spun. Trebuie: celelalte am să ți le spun acasă.

Persida, chiar dacă n-ar fi fost cum era, în starea în care se afla, tot n-ar fi putut să treacă prin târg fără ca oamenii să se uite după ea. Erau mulți ochii ce-o urmăriseră, și acum ochii aceștia toți erau îndreptați asupra mesei, unde dânsa schimba vorbe ce păreau foarte aspre cu muma ei cea de mulți cunoscută.

– Pleacă de aci! grăi Mara aspru. Nu vezi că toți se-nhoalbă la tine!

– Lasă-i să se uite – răspuse Persida – căci ochii sunt ca oamenii să vadă cu ei! Eu trebuie să plec.

– Nu se poate! Cum să vii tu în-căruță cu mine?!

– Mă duc!

– Dar nu te iau eu!

Persida se apropie de muma ei, apoi grăi încet, rar și apăsător:

– Nu mai stau, că te certți cu mine. Eu îți spun un singur lucru: Hubărnaț! s-a întors iar aici și nu mă lasă-n pace. Gândește-te!

Grăind aceste, ea se întoarse, ca să plece.

Mara apucă masa cu amândouă mânilor și o zgudui de se răsturnară toate grămezile de struguri.

– Rămâi! zise ea. Spurcatul de neam!

– Nu pot să rămân: d-ta vezi cum se uită lumea la noi.

– Singură nu te las! grăi Mara și începu să facă iar la loc grămezile de struguri.

Și totuși nu putea să plece cu fata ei. Nu s-a mai pomenit ca ea să plece înainte de spartul târgului: aici o știa lumea; aici o căuta cine voia s-o găsească.

Ceva mai sus erau șetrile cojocarilor.

– Du-te la Trică – zise ea – și spune-i să meargă cu tine.

– Cu cât dai grămada de struguri? întrebă o jupâneasă, uitându-se cu coada ochiului spre Persida, care plecase spre șetrile cojocarilor.

– Zece crețari, răspuse Mara.

– Să mi-i lași cu opt.

– Ia-i și adă banii!

Nu-i mai era ei acum să se târguiască. Încă atunci, pe pod, sâmtise că băiatul lui Hubăr a pus ochii pe fata ei; încă la nuntă o apucase ceva că și când ar fi o mare primejdie la mijloc; acum îi venea să răcnească de durere și de necaz că nu poate vorbi, ca să-și verse amarul.

Abia seara, după ce, sosită acasă, a rămas singură cu Persida, ea începu să se plimbe neastâmpărată prin casă, în vreme ce Persida își făcea de lucru puindu-și hainele-n rânduială.

– Mai bine moartă! zise ea în cele din urmă, oprindu-se în fața Persidei.

Persida tresări ca speriată din somn.

Plecuse fără ca să știe ce s-a făcut el, cu inima îndoită și cu capul buimăcit, și venise tot drumul de la Arad la Radna într-un fel de ameteală, iar acum îi venea să se întoarcă înapoi și nu mai știa ce vrea.

– Nu-ți face, mamă, gânduri rele – grăi dânsa – că n-ai de ce să-ți le faci. Nu e nimic, și de puțin cât a fost eu singură sunt vinovată.

– Nu-i adevărat! răspuse Mara. Îl știu eu pe tatăl său, care face tovărăsie cu mine ca să ia parte la câștig, dar mă lasă singură la pagubă. Ești proastă tu și te-a scos din minți.

– Nu! grăi Persida, dând deznădăjduită din cap. Greu mi-ar fi dac-asa ar fi; dar mai greu îmi este că l-am scos eu pe el din minți. Eu nu l-am lăsat în pace! Ce aveam eu cu el?

Mara fusese pornită pe ceartă și n-avea cu cine să se certe. Da! Fata ei avea dreptate; cum să nu-l scoată din minți când era atât de frumoasă, atât de deșteaptă și atât de cuminte?

– Mâne-dimineață – zise ea – ai să te duci la maica ecônoama. Se cuvine. Ea e cea dântâi; te iubește și ți-a făcut mult bine.

– Da, mamă.

– Și să ascuți de ea.

– Da, mamă.

– Eu – zise Mara umilită în ea – sunt femeie proastă și nu știu ce să-ți fac, nici cum să te povățuiesc. Am făcut ce am putut și după cum mi-a fost priceperea; acum însă mi-a venit rândul să mă uit în gura ta. Am și eu gândurile mele; dar tu n-ai să cauți mulțumirea mea, ci fericirea ta, care mie-mi este mai dorită.

– Nu vorbi așa, mamă, grăi Persida înduioșată.

Ar fi voit să se apropie de dânsa, ca să-i sărute mâinile, să o îmbrățișeze și să-i sărute tâmplele, dar nu era obicinuită să facă asemenea lucruri.

Ar fi voit să-și dea pe față inima și gândurile, dar se sfia.

Era muma ei femeia aceasta, și parcă abia acum ajunsese a-și da seamă că nu-i este străină și că nu din sâmtământ de datorie numai, ci din iubire curată umblă în voile ei.

– Eu nu pot să fac ce nu vrei și tu. Dacă-știi că mor, tot nu fac, zise ea cu ochii plini de lacrimi.

– Nu plânge – grăi Mara puindu-i mâna pe umăr – nu plânge, că mă împingi la păcat... Afurisit să...

– Nu! Nu! strigă Persida și-i luă mâna și o sărută. Să nu rostesti vorba, că e și el om cu durere în suflet și are mamă, care ar putea și dânsa s-o rostească.

Ea își închise ochii și rămase câțva timp dusă cu gândul.

– Într-o zi – urmă apoi liniștită – o suflare de vânt a izbit una din ferestrele de la chilia maichii Aegidiei și a spart câteva geamuri. Am alergat acolo și l-am văzut pe el uitându-se uimit la mine. M-am uitat și eu la el, fiindcă nu-l mai văzusem, și mi-a venit mai întâi să râd, apoi să plâng de necaz. Maica Aegidia, intrând și ca și văzându-l, m-a dat iute la o parte. Acum știu de ce, dar atunci mi-am făcut de lucru prin casă și, după ce maica Aegidia a ieșit, am deschis, ca să-i fac lui în pizmă, fereastra din fața măcelăriei și am stat în ea, ca să-l văd și să mă vadă. Iară el, mamă, mi-a făcut semn să închid fereastra: tu vezi că el nu e de vină.

– Nici tu nu ești, o molcomi Mara. Prea erai copilă fără pricepere ca să știi ce faci.

– Nepriceperea – întâmpină Persida – este și ea o vină dacă alții sufăr pe urma ei. Dar nu era numai nepricepere; fiindcă îl văzusem mai cuminte decât mine, îmi era rușine de mine însămi și mi-am călcat pe inimă de nu m-am mai apropiat de fereastră. De Paști, însă, când a venit Trică să mă ia, m-a apucat iar ciuda, și ca să-i fac în pizmă, n-am ținut drumul drept, ci am ocolit prin fața măcelăriei, ca să mă vadă.

Mara începu să râdă. Degeaba: Persida era tot ca în copilăria ei; avea cu cine să semene.

– A doua zi, de Paștile lor – urmă Persida – ne-am dus cu Trică să culegem viorele. Plecaserăm spre Șoimos; eu însă am schimbat drumul și l-am luat pe Trică pe la Lipova, ca doară-l voi întâlni pe Națl pe undeva. L-am și întâlnit, precum știi, pe pod, când ne întorceam acasă.

Mara începu să se neliniștească.

– Dar cum v-ați înțeles – întrebă ea – ca să plece și el la Arad?

– Nu ne-am înțeles. Eu nu știam că e și el la Arad; el nu știa că am venit și eu acolo: s-a nimerit să te vadă când ne întorceam cu nunta de la biserică, a dat cu socoteală că sunt și eu cu d-ta și a venit, precum știi, și el – așa nepoftit – la nuntă.

– Ce va să zică întâmplarea! Vine așa câteodată de nici n-o bagi în seamă, și abia târziu te pomenești că e lucru mare.

– Când a văzut că te superi, și-a luat inima în dinți și a plecat de la Arad...

– Sărmanul băiat!

– Îl uitasem aproape, când Trică a venit să-mi spună că iar s-a întors. Uite! el n-a venit să mă vadă; eu însă nu m-am putut stăpâni și duminică, ziua fiind frumoasă, am ieșit cu Anca la plimbare, că doară-l voi întâlni...

Mara se făcu mai neliniștită. Sărmana ei fată: ce păcat a căzut pe capul ei.

– De unde știi tu unde ai să-l găsești? întrebă ea.

– De unde știam? răspuse Persida. Nu știam, dar m-am dus așa la un noroc în Pădurită și l-am văzut acolo plimbându-se singur. El nu m-a văzut; aș fi putut dar să trec înainte; m-am dus însă la el, ca să vorbesc cu dânsul. D-ta vezi că eu sunt de vină!

– Nu ești – zise Mara –, cum să fii? S-a întâmplat să-l vadă Trică și să-ți spună. S-a întâmplat să fie zi frumoasă; s-a întâmplat să-l întâlnești: așa au venit lucrurile, și tu n-avcai ce să faci.

Persida dete din cap.

– Nu! Am voit cu tot dinadinsul, zise ea. Asta eu o știu mai bine decât orișicine. Tu-l știi cum era la casa părinților lui: cu obrazii rumeni, cu mustăcioara linsă, cu părul neted de i se vedea de departe cărarea, cu șorțul totdeauna curat. Acum era cu părul lung și nepeptănat, cu barba încălțită, cu fața buhăită, cu o pălărie turtită în cap și cu hainele purtate și soioase, un om care petrece nopțile prin birturi și adoarme îmbrăcat. Alta ar fi fugit, poate, de el: eu am alergat la dânsul.

– Săracul băiat! grăi Mara înduioșată.

– Luni apoi – urmă Persida – a trecut în patru rânduri prin fața casei lui Claiici, marți tot așa, tot așa mercuri și joi. Eu voiam să nu-l bag în seamă, dar astăzi, după ce ați plecat cu toții la târg, nu m-am mai putut stăpâni, ci i-am ieșit în cale, ca să-l întâlnesc. Nu mai pot, mamă: mi-e milă de el și mă muștră cugetul!

– Vai de sufletul lui! grăi Mara suspinând.

– Cum a rămas el? urmă Persida deznădăjduită. Ce face el acum? Ce are să facă mâne? Cum are să-și petreacă zilele vieții? O să afurisească ceasul rău în care m-am ivit în calea lui, ca să stric tot rostul vieții lui!

– Nu, fata mea, zise Mara liniștită. Așa vin lucrurile în lumea aceasta: pleci în neștiute și te miri unde ajungi; te apucă – așa din senin – câteodată ceva, și te miri la ce te duce. Omul are data lui, și nici în bine, nici în rău nu poate să scape de ea; ce ți-e scris are neapărat să ți se întâmple; voința lui Dumnezeu nimeni nu poate s-o schimbe.

Persida își ridică capul și, răsufând ușor, se uită cu ochi înveseliți la mama ei.

– Lasă-l! – urmă Mara – nu te gândi la el, nu-ți munci sufletul pentru dânsul; cum i-ar fi, așa să-i fie; tu cu norocul tău, și el cu al lui: Dumnezeu a vrut să te lase cum ești, și dacă nu te-a făcut Dumnezeu pentru dânsul, e nenorocirea lui, dar nu și a ta!

– Dar dacă m-ar fi făcut, mamă?! strigă Persida.

– Nu! Nu! răspuse Mara cu hotărâre îndârjită. Asta nu se poate! Dumnezeu știe – urmă ea mișcată – cât m-am gândit eu la voi, cât am ostenit pentru voi, cu câtă inimă v-am purtat de grijă, și nu poate să mă pedepsească atât de aspru. Dacă te-ai vedea moartă, ar fi pierdută toată bucuria vieții mele, dar așa zice c-au mai pățit-o și alte mame ca mine și m-aș mângâia în cele din urmă. Neam de neamul meu nu și-a spurcat însă sângele! strigă ea cu ochii plini de lacrimi. Și mie mi-e milă de el și de mama lui, dar îmi ești dragă tu și nu se poate!

Grăind aceste, ea își îmbrățișă fata și-i sărută ochii și fruntea și părul din creștet, ca odinioară, de mult acum, când era copilă mică.

– Iartă-mă, mamă, mama mea cea dragă și scumpă și bună, iartă-mă – zise Persida cu glasul înăbușit de plâns – și spune-mi tu ce să fac.

IX
INIMA, SĂRACA

E mare stăpân rușinarea, și om să fii ca să nu i te pleci dacă o cunoști.

Codreanu crescuse ca vițelul ce suga la două vaci, Pavel la casa părinților săi și Păvăluț dincolo, la bătrâni, n-avuse dar cum și când să învere a-și călca pe inimă, ca să mai facă și ceea ce vor alții. Tatăl său, popa, se plângea adeseori că bătrânii îi strică copilul, o făcea însă și el mai ales pentru ca să se dezvinovătească pe sine că prea îl lasă în voile lui.

– De! ce să-i faci, dacă l-au nărăvit bătrânii!

Așa zicea el și acum. Era foarte supărat, dar nu atât pe fiul său, cât pe socrii, care prea erau slabi, și dacă era vorba, nici că se sâmtca el destul om ca să-l scoată pe Pavel din ale lui. Ar fi trebuit s-o înceapă mai de curând: acum era prea târziu.

Era însă în lumca aceasta ac și pentru jocul lui Păvăluț.

Protopopul, deși se zicea al Buteniilor, nu era cu șederea la Buteni, ci în satul lui, unde avea casă și avere frumoasă, pe care de dragul protopopiei n-ar fi părăsit-o.

Acolo trebuia să te duci dacă aveai vreo treabă cu protopopul.

– Eu zic – grăi Gheorghe al lui Baltă – că ar fi cu cale să mergem la protopopul, ca să vedem ce-i și cum.

Gheorghe al lui Baltă era jurat în Buteni și om cu multă greutate: când vorbea el, aveai pe ce să te întemeiezi.

– De! – răspunse Ioviță al lui Borleu – tocmai afară din cale n-ar fi, asta o zic și eu. Oameni suntem și noi și trebuie să ne știm la un fel.

– E tunsă, ori e rasă! îl întrerupse Gheorghe, rostind vorbele rar și domol.

– Tunsă, ori rasă: s-o știm, urmă Ioviță. Dar e lucru cam greu să te duci așa – țop – în casa omului.

– De ce-ți vorbesc eu tocmai ție? grăi Gheorghe. Tu ești ctitor bisericesc și ai totdeauna câte ceva de pus la cale cu protopopul. Noi mergem în altă treabă.

– Așa mai da!

– Vom vedea noi apoi cum și în ce fel, urmă Gheorghe. Să fim o dată acolo, apoi grija noastră: te mai uiți în ochii omului; îți mai dai seamă cum te pofteste să șezi și cum te întrebă de cei de acasă; n-ai nevoie de vorbe ca să te înțelegi, când te poți înțelege, iar dacă nu te poți, ai înțeles destul și știi cum stai.

Așa au și făcut.

S-au îmbrăcat amândoi de sărbătoare, Gheorghe a ales doi curcani frumoși, iar Ioviță a pus în fundul căruței un butoiș de rachiu de prune, dar rachiu cum numai la dânsul puteai să-l găsești, și au plecat la protopopul, ca să ceară voie pentru împrejmuirea cu scânduri a cimitirului.

Protopopul vedea bucuros oameni la casa lui, deși acum mai ales dacă nu erau de la Buteni: asta a simțit-o Gheorghe îndată ce-a dat ochi cu stăpânul casei și mai ales cu stăpâna, care li-ar fi dat, dacă ar fi atârnat de dânsa, voie să-și împrejmuiască cimitirul fie chiar și cu ziduri de piatră, numai să plece cât mai curând.

Prea îi păreau așezați, cumpăniți la vorbă, oarecum călare pe Ducipal oamenii aceștia.

Ar fi și plecat fără multă zăbavă dacă nu s-ar fi nimerit ca nepotul protopopului să fie și el aici.

Era Păvăluț al moșului și stătea ca pe spini.

Nu era chip să se mai stăpânească Gheorghe, care-l vedea și i se uita în ochi și dedea cu socoteală că nu se simte în largul lui.

– Ei! – întrebă el – când mai vii pe la noi? E cam de mult de când n-ai fost, și oamenii se uită toate duminicile în strană, ca să te vadă.

Păvăluț era om, cum se zice prin partea locului, cam albinet și avea subțire de tot pielița pe obraz: când roșea, se vedea rău de tot că se cam rușinează.

– Am să viu, zise el. S-a nimerit așa că nu m-am putut duce până acum, dar am să merg.

Nu era gândul lui să meargă, dar acum, în fața acestor oameni, era peste putință să spună că nu se mai duce.

– Uite, – grăi Gheorghe – să vii acum cu noi. Poimânc e duminică și-o să se bucure toți poporenii dac-or ști că ai venit.

O să se bucure toți poporenii! Mare lucru! El știa că-n adevăr o să se bucure: îi cunoștea bine pe oamenii aceia, și acum, în clipa aceasta, îi părea peste putință să nu se ducă.

– Acum nu pot, răspunse el.

– De ce adevă să nu poți dacă vrei? îi zise Iovită.

– Uite! – adăugă iar Gheorghe – îmi faci mie cinstea să stai câteva zile în casa mea.

Păvăluț se uită strâmtorat la moșu-său, ca să spună el de ce adevă nu poate chiar acum să se ducă. Bătrânul însă era slab în fața nepotului său, care era un singur om; cum oare ar fi putut să fie tare în fața unui sat întreg? De! așa numai, cu una, cu două, nu se câștigă inimile oamenilor: el știa cât li-a umblat în voie, și nu putea să și-i înstrăineze acum, după ce vedea că ei țin, dacă e vorba, mai mult la nepotul lui decât la fata preutesei.

– Să te duci! zise el. Când om ca dumnealui te poștește-n gazdă, ai să le lași toate la o parte și să te duci.

Gheorghe zâmbi pe sub mustată: vedea că bine-a apucat-o și bine-a adus lucrurile, iar mai departe grija lui era.

Păvăluț a plecat cu dânșii, s-a dus, a tras la casa lui Gheorghe al lui Baltă, și parcă toate erau cum altfel nici că s-ar fi putut. Încă pe drum se obicinuiseră cu gândul că nu se poate parohie mai frumoasă decât cea din Buteni, mai ales când poporenii te vreau și fără de fata preutesei. Nu-i vorba, când

ai moș protopop și nu ești de acasă tocmai sărac, poți s-ajungi popă și fără ca să te vrea satul, dar tot e mai bine să te voiască, fiindcă cu poporenii-ți petreci zilele vieții și vlădica ține și el să fie într-un gând cu poporul.

Era, cu toate aceste, foarte greu să te știi în același sat cu preuteasa și cu Maria, fata ei, și-i venea lui Păvăluț să fugă de câte ori se gândea că are-n biserică să dea ochii cu ele.

Asta o știa și Gheorghe.

– O să se supere – îi zise el sâmbătă pe la prânz – preuteasa pe mine că mi-ai făcut cinstea de a veni la casa mea. Nu-i vorba, puțin îmi pasă. Supărarea vine și trece, iar noi tot oameni rămânem. Dar tot n-ar fi rău să mergem și pe la ea, ce zici?

Ce putea Codreanu să zică?

Știa și el că trebuia să meargă; așa, de capul lui, n-ar fi fost însă-n stare să se ducă: îi părea dar bine c-a dat de cineva care-l duce cu de-a sila.

Și nici c-avea, dacă e vorba, de ce să se sfiască.

Preuteasa era numai preuteasă și nu putea să vorbească decât umilită cu nepotul protopopului; iar Maria, fata ei, era o găscă, de care pe el puțin avea să-l doară capul.

Ce-i drept, de la Crăciun n-o mai văzuse, dar de atunci și pân-acum tot nu s-a făcut ea femeie deplină. O fetișcană cam răsărită, dar subțire ca un șarpe, cam oacheșă, cu ochii mărunți, care râd și plini de lacrimi, în vreme ce preajma gurii e croită pe plâns.

Ce știa, ce putea dansa să înțeleagă? Era destul să te uiți în fața ei pentru ca s-o faci să plângă, și nu o dată a glumit el cu lacrămile ei. Acum însă n-ar fi voit să le vadă, și numai de ele se temea.

Când colo, ce să vezi?

Pe când el intra cu inima încleștată la casa preutesei, Maria cânta veselă de răsuna toată curtea, și nu cânta rău. Ce va fi visat, ce nu va fi visat peste noapte, era foarte voioasă, parcă a

ei era lumea toată, încât preuteasa se sâmțea oarecum rușinată și mult ar fi voit să îi poată zice lui Codreanu: „Iart-o, că ea nu știe nimic“.

Fiind însă că asta nu putea s-o facă, a grăbit la ușa odăii, ca să-i spună fetei cine vine, apoi și-a pus haincle-n rânduială și a ieșit în capul scării, ca să-și primească oaspeții – foarte umilită, așa cum o știa Codreanu.

– Frumos lucru! strigă Maria, care se ivi în dosul ei. Noi te așteptăm cu plăcinte, și d-ta cine știe pe unde vei fi umblat!

Preuteasa simți că i se ridică sângele în obraji.

Tot așa și Păvăluț, cel cu obrazul subțire.

Degeaba! nu știa ce să-i răspundă.

– De! – grăi Gheorghe – pe oameni buni și aici, și aiurea tot cu plăcinte-i așteaptă!

Apoi intrară în casă, se întrebară de sănătate și Maria se duse ca să aducă rachiul și pâine, după cum e obiceiul de primire în partea locului.

Preuteasa nu putea să-și dea seama cum vin lucrurile și cum are să prindă vorba. Știa că Gheorghe a fost cu Ioviță pe la protopopul și dădea cu socoteală că ei l-au adus pe Codreanu, dar nu putea să înțeleagă cum stau lucrurile.

Codreanu tot ca dânsa.

Ochii lui și mintea lui erau numai la Maria. Nu poate că cine știe ce, dar se mira și se minuna cum poate cineva să se schimbe într-un timp așa de scurt așa de tare. Nu-i vorba, ochii îi râdeau și acum și preajma gurii îi era croită tot pe plâns; pare însă că acum tot n-ar fi putut s-o facă să plângă. Prea era voioasă, și oarecum nu tocmai proastă.

E însă lucru știut că femeile se schimbă foarte ușor, nu numai așa din Crăciun până în toamnă, ci până chiar și din o clipă în alta.

Când ea află că Codreanu e în gazdă la Gheorghe și n-a venit ca să stea, ca alte dați, ci numai ca să dea bună-ziua, gura ei se croi pe râset, iar ochii ei erau puși pe plâns.

– Asta nu se poate, zise ea. Te știi eu pe d-ta: iar mă minți, ca să mă necăjești și să mă faci să plâng. Să nu mă crezi însă că sunt și acum tot atât de proastă ca atunci. Ei bine! Nu te cred și n-am să plîng! zise ea cu îndărătnicie, și lacrimile, păcătoasele de lacrimi, o năpădiră, încât nu-i rămase decât să iasă rușinată din casă.

Preutcasa ar fi voit să intre în pământ.

Tot așa Codreanu.

În zadar! Fata avea dreptate: ce-o să zică lumea dacă el nu stă la dânsii?!

Gheorghe sedea țepăn și tignit în scaun și zâmbea așa pe sub mustață, uitându-se când la el, când la ea.

– Dacă-i așa – zise el în cele din urmă –, apoi să mai treacă și de la mine; n-ai ce să-i faci, are întâietatea: eu te las aici.

A și rămas Codreanu, ca alte dați: așa trebuia să fie.

Nu e lucru mai urât decât femeia plângăreață: dac-o iei cu binele, se înduioșează de o trec lacrimile, iar dacă-i vorbești verde față, vai de lume. Nu mai știi cum s-o iei și cum să umbli cu ea: te moaie-n lacrimi de-ți perzi tot rostul.

Era rușinat de silințele ce-și dădea preuteasa ca toate să i le facă pe plac și de bucuria copilărească ce se oglindea-n ochii plânși ai Mariei, iar ziua următoare îi venea să plângă în fața bisericii pline de oameni, care se uitau la dânsul râzând cu părere de bine.

Doamne! ce fericit ar fi putut el să fie dacă n-ar fi fost acea noapte de nuntă! Și totuși...

Aici în biserica plină de oameni, în fața altarului, căruia-și închinase viața, făptura cea înaltă a Persidei se ridica deasupra tuturor și pretutindeni se iveau ochii ei deschiși și limpezi. Era în ochii accia ceva atât de liniștit și de senin, o voire atât de

neîndoioasă, încât sub privirea lor trebuia, parcă, să se aline furtuna mării, să se potolească para mistuitoare a focului: cum ar fi putut el, om neajutorat, să iasă de sub stăpânirea lor?

După *Heruvim*, când preotul a ieșit cu darurile, el și-a plecat mai umilit decât de obicei capul spre pământ și a stat cu ochii închiși, pierdut oarecum în sine însuși.

Sămțea, ca niciodată mai înainte, că el nu mai poate să facă ceea ce dânsa nu voiește, și o nespuse înduioșare îl cuprinse când se gândi la Maria, care era atât de subțirică, de fragedă, atât de dulce la fire și de obidoasă.

„Nu! – își zise el – nu te lega la nimic, că nimic nu mai poți.“

Era o mișelie c-a venit aici când se știa legat încât nu se mai poate dezlega. Dacă Persida ar fi știut că el a venit fără de voia lui aici și n-are în el destulă vârtute ca să se hotărască la un fel, l-ar fi desprețuit ca pe un nemernic.

Și totuși Maria era aici, iar Persida departe, și el nu era în stare să plece de la Buteni, așa cum voia, cât mai curând: îi sângera inima când vedea cum tremură Maria când stă aproape de dânsul și cum ochii ei se croiesc în toată clipa pe plâns și iar râd în răsfățare.

„Ori sunt, ori nu sunt om!“ își zise el luni după-prânz.

Trebuia să plece la Arad.

Nu! Nu la Arad!

Peste dealurile care despart valea Crișului de a Murășului nu era drum de care, dar oamenii treceau pe poteci bătute, și el putea să facă pe un cal bun în timp de vreo patru ceasuri drumul pe la Chisindia și peste Văsoaia la Conop, în valea Murășului, de unde nu mai avea decât un ceas bun până la Șoimoș.

Iară cal găsea el la Buteni.

Așa trebuia să facă dacă era om: la părintele Isai, cu părintele la Mara și cu Mara la Arad. Să se aleagă odată într-un fel.

Nu mai erau, când el a plecat, decât vreo trei ceasuri până în seară, dar ziua era frumoasă, luna, deși pe scăzute, se ivise pe cer, și nu apunea decât după miezul nopții, iar calul era puternic și iute: omul adevărat vrea și face.

Dus de gândul acesta, el trecea grăbindu-și calul printre pădurile cu frunziș pișcat de brumă, ici verde de stejar, colo galben de tei și apoi roșu ca sângele de taur, iar după ce s-a întunecat, aceeași lună, în razele căreia se plimbase Naț pe tărmlul Murășului, îi lumina și lui calea.

Lungă, cotită și anevoioasă cale.

Nu e lucru mai urât decât să treci așa singur și călare pe un cal iute prin mijlocul unei lumi pustii: ți se răscolește oarecum tot sufletul și ți-e în cele din urmă parcă nu-ți mai poți da seamă dacă e aievea ori visezi numai ceea ce ți se întâmplă. Obosit de drum și de singurătate, el nu mai știa deslușit unde și cu ce gând se duce și toate i se păreau ca prin minune. Auzise de atâte ori vorbindu-se despre farmecele babelor, care te fac să zbori călare pe ujug unde te cheamă ursita, și acum sămțea că nu se duce nici el, ci e dus.

Cuprins de sămțământul acesta, el se sămțea atât de ușor, încât îi părea oarecum rău când a început să audă lătratul cânilor din Șoimoș.

În fire nu și-a venit însă decât la casa părintelui Isai; abia acum s-a încredințat că degeaba a făcut drumul cel lung, căci el și aici tot el însuși rămânea: nu era în stare să bată la poartă, și-i părea bine că e noapte și nu-l vede nimeni.

„Nu! zise el. Treaba aceasta pot eu s-o fac și fără de părintele Isai.“

Fără de Mara nu-i venea să meargă la Arad; dar fără de părintele Isai putea să vorbească cu Mara. Nu era nevoie să mai știe și el.

Porni dar înainte spre Radna, ca să stea peste noapte la vreunul din birturile din apropierea mănăstirii și să meargă apoi, ca mâne-dimineată, el singur la Mara.

La birt, unde nimeni nu-l cunoștea, putca să intre fără de sfială, să lase calul în grija vreunui argat și să ceară ceva de mâncare, căci era flămând hămisit.

– Cunoști d-ta pe Mara? întrebă el pe slujnica ce-i așternea masa.

– Cum să n-o cunosc? Șade numai aci, a patra casă.

– Nu știi, e acasă?

– Alaltăieri s-a întors cu fiica ei de la Arad, răspunse slujnica.

Codreanu simți că-i trece ca un fel de junghi prin inimă și că i se taie vinele de la picioare.

– Cum? întrebă el. Persida e aici?

– Nu – răspunse slujnica – s-a dus chiar alaltăieri la călugărite.

Era o adevărată făcătură: Persida aici! De ce a venit? De ce n-a rămas acasă, ci s-a dus la mănăstire? Ce s-a întâmplat?

Era flămând și s-a sculat nemâncat de la masă; era obosit de drum și s-a dus să se mai plimbe pe țărmul Murășului.

Fusese, de când știa că dânsa se află prin apropiere, cuprins de un fel de fierbintețe, și plimbându-se cu pași iuți pe țărmul râului, resămțea mulțumirile fără de scamăn pe care le avuse în apropierea ei. Ah, ce femeie!... ce ființă! Ce adimenitor îi era zâmbetul, ce dulce supărarea, ce ușor curgeau vorbele de pe buzele ei, ce năsecat îi era sufletul! Și totuși abia acum își dedea seamă că el n-a vorbit niciodată deschis cu dânsa. Se deprinsese, încetul, cu încetul, cu gândul că are să-și petreacă toată viața în apropierea ei, că altfel nu este cu putință, și a și voit în nenumărate rânduri să i-o și spună aceasta. Era însă în tot felul ei de a fi ceva ce te stăpânea, încât nu puteai să-i spui decât ceea ce dânsa voia. Te-nțelegea de mai nainte și-ți

răspundea fără de vorbe. Astfel el nu se mai îndoia că și dânsa voiește, și totuși acum sâmțea că nu e în stare să-i vorbească fără încungiu: ar fi trebuit să fie la mijloc cineva care să-i vie-ntr-ajutor și să deschidă vorba.

Avea tată și mamă, bun și bunică, rude și prieteni, era iubit de o lume întreagă, și acum se sâmțea singur și părăsit de toți și stetea sperios în drum ca puiul care s-a pierdut de cloșcă; el însuși rupsesse toate legăturile, se desfăcuse de toți ai lui și nu mai era cine să-i vie într-ajutor.

Dimineata s-a sculat pe când se mișea de ziuă. Știa că Mara pleacă foarte de dimineată și ținea s-o găsească acasă; și totuși el își făcea de lucru și parcă ar fi dorit, în fundul inimii, ca să vie prea târziu la casa ei.

Așa a și fost: porțița era încuiată.

S-a dus cu inima încleștată la pod, unde știa c-ar putea s-o găsească. Nu era nici aici. El o vedea însă din jos de pod, la depărtare de câteva sute de pași, unde oamenii încărcau lemne pe plute, dar nu s-a dus la ea. De ce să meargă? Tot era mai bine, mai ușor, mai firesc să vorbească mai nainte cu Persida.

A plătit dar omului pe care l-a găsit acolo creștării și a trecut podul.

Iar acum îi venca să se întoarcă iar înapoi la Buteni.

Trecuseră opt ceasuri. Cum putca el să sune acum, la un timp atât de nepotrivit. Era peste putință să i se dea voie de a vorbi cu dânsa.

El își luă inima în dinți și sună.

– Ce doriți? îl întrebă sora bătrână, înaltă și slabă, care se ivi în ușă.

– Aș putea, vă rog, să vorbesc cu domnișoara Persida Bârzovanu? întrebă el.

– Domnule, acum nu se poate, îi răspunse sora. Și – adause ea – nici nu știu cine sunteți d-voastră.

El scoase din portofelul său un bilet de vizită și i-l dete.

– Să spuneti – îi zise – domnișoarei c-o rog să mă vestească dacă și când voi putea s-o văd.

Sora îl pofti să se așeze și să aștepte, apoi încuiă ușa și se depărtă.

Persida se afla în bucătărie.

Ea nu venise la mănăstire cu gândul de a rămânea aici, dar a găsit-o pe maica Aegidia făcând proviziune de compoturi pentru iarnă și era peste putință să nu pună șorțul ca să-i dea ajutor. Seara apoi, când era vorba să se întoarcă acasă, îi era foarte greu să plece. Se sânteja atât de bine aici, unde a crescut și unde toate o potoleau și-i dădeau tărie.

A iubit totdeauna pe maica Aegidia, dar încă nu știuse c-o iubește: acum ar fi voit să șadă la picioarele ei și să-i sărute mâinile. Nu mai era cum a fost, și parcă se lumina toată mănăstirea când ochii lor se întâlneau.

„O adevărată minune“, așa zicea maica Aegidia în gândul ei. Se potolise neastâmpărul copilăresc și năvălnicia adeseori sălbatică, și fata ei era așezată, înțeleaptă și duioasă, un adevărat giuvaer de femeie. De aceea nici nu mai putea să-i vorbească în felul de mai nainte și Persida se sânteja înălțată în gândul ei când vedea că o ia parcă i-ar fi soră ori prietenă.

Sâmbătă seara au stat până spre mezul nopții deștepte și au vorbit despre toate, afară de un singur lucru. De ce să vorbească și despre acesta? Ea știa cum gândește maica Aegidia, și mai ales aici, între zidurile mănăstirii și sub ochii maichii Aegidia, nu putea nici dânsa să gândească altfel. Era de sine înțeles că nimic nu e mai presus de dorința părinților, mai ales când ei trăiesc, ca Mara, numai pentru copiii lor.

Și totuși Persida tresări cuprinsă de un fel de spaimă când citi numele: Pavel Codreanu.

– Ce e? întrebă maica Aegidia cu o asprime care reamintea timpurile trecute.

– Domnul acesta – răspunde Persida dându-i biletul – e un absolvent de teologie, pe care îl cunoaștem din Arad.

– Dar tu știi...

– Trebuie să-l văd – o întrerupsese Persida –, altfel s-ar măhni mama.

Obrajii călugăriței se roșiră. Îi era parcă se dărâmă casa în capul ei. Grozav gând! Încă un suflet pierdut! Cea mai iubită dintre fetele ei se ducea și ea, ca să-și petreacă viața în ticăloșie omenească.

– Du-te, fata mea! grăi dânsa cu blândete umilită. Dacă e dorința mumei tale, trebuie să-l vezi chiar acum.

Persida-și dezlegă șorțul, sărută mâna maichii Aegidiei, apoi se depărtă ducându-și șorțul în mâna stângă, ca să-l atârne la locul lui și să meargă-n sala de așteptare.

Îi era însă greu să meargă așa, fără de veste, și ar fi voit să-și mai facă timp de răzgândire.

„Nu! își zise peste puțin, ridicându-și capul. Să văd ce voiește.“

La ușa sălii de așteptare iar se opri și stete pe gânduri.

– Te rog să ne lași singuri, grăi întorcându-se spre sora ce-o însoțise și era dator să stea și dânsa-n sală în vreme ce Persida vorbea cu tânărul.

Sora se plecă umilită.

– Aceasta eu nu pot s-o fac! răspunse ea. Știi prea bine că n-aș putea s-o fac fără ca să-mi mărturisesc păcatul, și știi și pedeapsa.

Persida-i apucă mâna și se uită stăruitor în ochii ei.

– Te rog să suferi pedeapsa, căci Dumnezeu îți va ierta alte păcate în schimbul ei. Te rog – zise ea – căci n-ar fi cu putință să vorbim deschis dacă n-am fi singuri!

Sora-și plecă mai umilită capul și-i făcu semn să se ducă.

Codreanu se cutremură și sări-n picioare când Persida se ivi voioasă-n ușă.

– Așa-i că te miri? zise el mergând spre dânsa.

– Nu, răspunse ea întinzându-i mâna. Văzând biletul d-tale, mi-am închipuit numaidecât c-ai fost pe la mama și ea te-a trimis aici.

– N-am văzut-o, grăi el. Am căutat-o, ce-i drept, dar n-am găsit-o nici acasă, nici la pod. Am aflat însă ieri-seară că ești aici, și am venit.

– Așa! zise ea, oarecum ușurată. Care va să zică nu ai vorbit cu mama.

– Nu încă!

Ea-l pofti să se așeze, se așeză și ea, apoi rămaseră câțva timp strâmtorați: el nu știa cum să înceapă, iară ea aștepta să vadă ce vrea el.

– Am fost foarte mirat când am aflat că ai plecat de la Arad, începu el în cele din urmă.

Persida zâmbi, stete puțin pe gânduri, apoi obrazii i se umplură de sânge.

Era hotărâtă să-i spună fără încungiur cum s-au petrecut lucrurile, de ea s-a hotărât deodată să plece: așa trebuia să facă, și ea nu putea să facă decât cum trebuie. Acum însă, când se afla față în față cu el, ea nu putea – nu! – mai bine moartă!

Gândul omenesc străbate într-o singură clipă și timpul, și depărtările, și acum, în clipa aceasta, ea vedea în gândul ei toate cele petrecute și-l vedea și pe el umblând răzleț prin lume, ajuns din om neom, nenorocit fără de vina lui. Se împăcase cu gândul că ea nu poate să-l ajute și că nu le rămâne amândurora decât să uite cele petrecute, care nu erau, la urma urmei, decât o nebunie de tinerețe. Îi era însă rușine c-a crezut că poate să-l mai și batjocorească spunând altui bărbat ceea ce numai ei amândoi știau.

– Mi s-a urât de învălmășeala și de zgomotul lumii – îi răspunse ea – și mi-a venit dorul de liniștea acestei case!

– Și ai să rămâi aici, se înțelege, zise el râzând.

Ea stătu puțin pe gânduri, și sufletul parcă i se înălța.

– D-ta râzi, grăi dânsa; nu trebuie însă să scapi din vedere că eu aici am crescut și că sunt femeie. D-voastre, bărbații, vă avântați cu inimă îndrăzneată în toiul lumii și totuși nu o dată sunteți cuprinși de dorul singurătății; dar noi, femeile, care numai răzămăte de alții putem să trecem prin lume?

Codreanu iar zâmbi.

– D-ta n-ai decât să vrei pentru ca să-ți găsești razăm, zise el.

– Știu, întâmpină ea tot zâmbind cu ironie. Sunt tânără, frumoasă și deșteaptă: nu-mi lipsește decât inima ușoară pentru ca să-mi iau avânt. Eu mă înspăimânt însă când mă gândesc la mulțimea datoriilor pe care le iau asupra mea când ies de aici, și sunt cuprinsă adeseori de sântământul că nu pot să le împlinesc pe toate.

– Dar – zise el – datorii avem cu toții.

– Și foarte rar avem și mulțumirea de a le împli, îl întrerupse ea.

– Aș! zise el. Dar atunci cei mai mulți dintre noi s-ar simți foarte nenorociți.

– Nu, zise ea; suntem, dar nu ne sântim, fiindcă omul se deprinde cu toate. Închipește-ți că eu nu rămân aici. N-aș putea să stau așa... față mare. Ar trebui să mă mărit. Să zicem că-mi găsesc un soț mai presus de toate așteptările mele. De unde pot eu să știu dacă nu voi prinde mai târziu slăbiciune pentru altul? Ce fac atunci? Sunt ori nu datoare să-i mărturisesc soțului meu adevărul?

– Da! zise el cu toată hotărârea.

– Dar dacă aș fi avut mai înainte slăbiciune pentru altul? – urmă ea – tot sunt datoare să-i mărturisesc adevărul?

El tresări.

– Da! zise iar, însă de astă dată cam cu jumătate de gură.

– Și-o să se bucure dânsul?

– Nu tocmai.

– Atunci – grăi dânsa rîzînd – e parcă mai cuminte să nu-mi fac datoria. De ce să-i spun, cînd îl mîhnesc prin aceasta? Am să mă deprind încetul cu încetul cu gîndul că datoria mea e să tac, să fiu fîrarnică și să-mi fac de-a sila celelalte datorii... pe cît le pot. Urâtă viață!

El se uită nedumerit în fața ei.

– Bine, domnișoară, – zise el strîmtorat –, dar d-ta tot n-ai putea să rămîi aici.

– De ce nu?

– Fiindcă nu e cu putîntă.

– De ce să nu fie cu putîntă?

– Pentru că ești – dacă nu mă înșel – ortodoxă.

– Să trecem peste aceasta, grăi dânsa așezată. Cînd e vorba de viață și de moarte, nu ne mai uităm la asemenea lucruri mici. Oameni suntem, la urma urmelor, cu toții, și Dumnezeu e unul și același pentru toți.

– Eu tot nu cred că ai să rămîi aici, zise el iar în glumă.

– Nici eu nu cred, răspuse ea. Voiesc numai să zic că cel puțin acum nu e pentru mine gînd mai adimenitor decît să rămîn aici, și m-aș simți foarte nenorocită dac-aș fi nevoită să plec. Mă sîmț atît de bine aici, și mai am încă timp destul pentru zbuciumările vieții.

Codreanu începu să tremure.

– Care va să zică – grăi dînsul cu glas înăbușit – ești hotărâtă să rămîi aici?

– Nu – răspuse ea – eu n-am nici o hotărîre, și dacă mama astăzi va zice să ies, voi ieși mânc. Răspund numai la întrebarea pe care mi-ai pus-o rîzînd. M-aș sîmț nenorocită dac-ar trebui să ies acum. Peste un an, peste doi – nimeni nu știe ce are să sîmț – voi ieși cu inima ușoară; acum mi-ar fi foarte greu!

Codreanu o înțelegea deplin și nu mai știa ce să-i zică, ci se uita numai cu ochii țintă la un colț al odăii.

– Și dacă eu te-aș ruga? întrebă el sfios și cam cu jumătate de gură.

Ea se ridică și rămase stînd dreaptă și cu ochii în jos.

– D-ta știi că țiu mult la d-ta și n-aș putea să zic nu! răspuse ea încet. Dar ții și d-ta la mine și nu ești în stare să-mi faci sîlă. Mai târziu! Nu-i așa?

– Da! răspuse el ridicîndu-se.

– Îți mulțumesc, grăi dânsa întinzîndu-i mîna.

El apucă mîna și o sărută.

– Ai să mai treci pe la mama? întrebă ea.

– Nu! răspuse el hotărât.

– Îți mulțumesc – grăi iar dânsa – și la revedere!

El îi sărută încă o dată mîna, apoi dânsa se retrase și peste puțin intră sora bătrîna, înaltă și slabă, ca să descuie usa pe care avea să plece Codreanu.

X

CINE CE POATE

Mare lucru târgul de toamnă de la Arad!

Timp de cîteva săptămîni drumurile de țară toate sunt pline de care încărcate, care aduc bogățiile din șapte ținuturi, ca să le desfășure prin piețele și prin ulițele Aradului și pe cîmpia de din prejurul lui, unde s-adună care cu poame de pe Crișuri și din valea Murășului, cu lemnărie din munții Abrudului și cu bucate de pe cîmpia mănoasă, se-nșiră butoaiele cu vin din podgorie ori cu rachiu de pe Murăș și se îngrămădesc turme de oi venite din Ardeal, ciurde de porci aduse de pe lunci, herghelii de cai crescuți pe poienele munților și cirezi de vite mînate de jelepari umblați prin lume.

Ce mulțime de oameni și ce amestecătură de tipuri și de porturi și de limbi! E parcă aici e mijlocul pămîntului, unde se întîlnesc toate neamurile. Pe-nserate s-aprind împregiurul orașului mii de focuri, la care stau de vorbă ori își petrec

cântând aici români, colo unguri, mai departe șvabi ori sârbi, iar printre aceștia slovaci, ba chiar și bulgari.

Dar tot românul, săracul, e și aici cel mai de frunte, căci vine iarna geroasă și ajunge la preț cojocul călduros, la care nimeni atât de mult ca românul nu ține.

Și nu e numai că tot românul vrea să-și aibă cojocul, dar ține să-i mai fie și frumos împodobit cu flori tăiate din carmajin ori cusute-n fire de ibrișin. Nu-i cojocul, ci podoaba de pe el ceea ce-i aduce câștig cojocarului: asta se plătește, dacă e frumoasă, cu mâna largă și pe întrecute.

Nici că se poate pentru un cunoscător mai mare mulțumire decât să treacă printre șetrile cojocarilor din Arad, ca să vadă unul câte unul cojoacele de probă. Frumosul e frumos, nu-i vorba, pretutindenea, dar cojoace frumoase ca la Arad nicăiri nu se găsesc, fiindcă mai rar găsești aiurea oameni care pot să le plătească.

Trică-și împlinise de mult anul, dar tot mai rămăsese la Claiți, fiindcă îi era greu să plece ca să-și înceapă cei doi ani de călătorie.

Nici că intră însă calfele de cojocari la stăpân decât de două ori pe an: fie la Sf. Gheorghe, fie mai ales la Sf. Dimitrie, pe când cojocarii au mult de lucru. Apoi o calfă trebuie, mai înainte de a ieși în lume, să-și arate destoinicia, pentru ca stăpânii să știe ce poate și cum au să-l plătească. El s-a învoit dar cu Claiți ca să coase pentru târgul de toamnă o *bundă*, adică o blană de miel, lungă până la pământ, albă și împodobită cu flori cusute-n ibrișin. A lucrat patru luni de zile la ea, dar și era frumoasă, încât Claiți n-o lăsa mai jos de două sute de florini și li se lăuda tuturor că el l-a scos calfă pe Trică.

Iar Trică stetea rușinos în dosul bundei de probă, ca să fie la îndemână când vin stăpânii care caută calfe. Era tot lung și deșirat, tot motolog și gură-cască, dar mai nespălat și mai nepeptănat decât odinioară. Se împlinise aproape un an de

când plecase soru-sa de la Arad, și de atunci perduse obiceiul de a se peptăna când merge la masă.

Deoarece breasla cojocarilor din Arad ținuse morțiș ca cojocarii din alte părți să nu-și poată scoate marfa la vânzare decât în ziua a treia, Bocioacă-și avea și el, ziua-ntâi și ziua a doua, lăzile-nchise și se plimba printre șetrile cojocarilor din Arad, ca să vadă ce lucruri frumoase au mai scos în târg.

– Cine a făcut bunda asta? întrebă el uitându-se cu de-amănuntul la cusături.

– Eu! răspunse Trică, făcând un pas înainte.

Bocioacă, tot înalt și subțire și el, se uită de jos până sus la Trică. Îi era parcă nu se poate ca acele mâni mari să fi cusut florile cele atât de curat scoase.

– E bine, băietel! zise el. Când ai ieșit calfă?

– De Sf. Gheorghe.

– Vrei să vii la Lipova? Eu sunt Bocioacă, starostele.

– Știu, că și eu sunt de pe acolo.

– De unde?

– De la Radna.

Bocioacă se uită din nou în fața lui.

– Doară nu ești fratele Persidei? grăi el. Parcă-mi semeni și tu cu mă-ta.

– Asta e! răspunse Trică râzând.

– Ce-a avut mă-ta cu neamțul? întrebă starostele, schimbând vorba.

– Care neamț?

– Hubăr. Care altul?

– Eu nu știu nimic, răspunse Trică, cu atât mai mirat cu cât mumă-sa era și ea aici în târg și nu-i spusese nimic.

– Bine – grăi Bocioacă – a luat podul de la dânsa și pare-mi-se c-a înșelat-o și cu pădurea de la Cladova.

– Eu – zise Trică râzând – nu cred că poate cineva să-nșele pe mama.

Bocioacă iar se uită la băiat. Era parcă ceva foarte deștept în ochii lui.

– Ei! vii? întrebă el din nou.

– Vin.

– Ce ceri?

– Nu mai cer nimic, răspuse Trică. Nu mi-e destul că stau la casa d-tale?! O să-mi dai ce-i socoti.

Bocioacă era încântat.

– Când vii?

– Chiar acum, după târg!

– Vorbă încheiată! grăi Bocioacă și-i strânse mâna, apoi se duse mai departe.

Iar Trică nu mai avea astâmpăr. Voia să vadă pe mumă-sa, ca să afle ce s-a întâmplat cu Hubăr și să-i spună că s-a nvoit cu Bocioacă, același Bocioacă în casa căruia nu fusese primit ucenic.

– Auzi vorbă! strigă Mara, puindu-și mâinile în șolduri.

Se bucura cum de mult nu s-a mai bucurat. Iasă că-i părea bine că Trică a intrat calfă tocmai la Bocioacă, dar avea și mare trebuință să-i fie feciorul prin apropiere.

De când aflase că Codreanu s-a-nsurat și s-a popit, ea își pusese de gând să n-o mai lase pe Persida la călugărițe. Nu era însă chip s-o scoți din mănăstire. Ea zicea, nu-i vorba, că nu mai stă, dar potrivea mereu lucrurile așa ca să mai rămâie, și nu mai știai ce să-i faci ca s-o scoți.

Duminecile și zilele de sărbători Mara o lua și-o ducea la biserică de la Lipova. Foarte adeseori însă Mara era dusă pe la târguri, și atunci Persida lua pe vreuna din fetele de român ce se aflau la călugărițe și tot se ducea. Le părea foarte rău călugărițelor, căci era, dacă-i vorba, chiar mai frumoasă biserică acoloa în mănăstire, dar Persida ținea să meargă la biserică ei și nu putea nimeni s-o oprească. Ba s-a făcut încetul

cu încetul obicei că Persida lua toate fetele de român cu dânsa, încât era o frumuseță să le vezi, și lipovenii țineau mult la fata Marei.

– Minunar lucru! grăi dar mumă. O să te duci duminicile și zilele de sărbători s-o iei pe Persida, ca s-o duci la biserică. Nu le prea place călugărițelor că duce fete cu dânsa. Apoi să facem ce-om face ca s-o scoatem de acolo.

– Da! răspuse Trică voios. Dar cu Hubăr ce-ai avut?

– Ce să am? grăi Mara. Nu cumva sunt proastă ca să alerg și să muncesc, apoi să împart câștigul cu dânsii? Nu câștig nimic și n-am nimic de împărțit!

– Bine, dar aud că ți-a luat Hubăr podul.

– Nu-mi mai trebuie mie podul acela! Stau toată ziua pentru câțiva crețari, când am atâta treabă în altă parte.

Lui Trică îi părea, cu toate aceste, foarte rău. Nu se putea împăca cu gândul că mumă-sa nu mai e podăriță, când toată lumea îi zicea „Podărița”. Apoi îi era parcă i-ar fi venit lui să ia podul în arândă, fiindcă grozav îi plăcea să vadă crețarii adunați grămadă și nu se putea împăca cu gândul că o să dea și el crețarii când va trece de aici înainte podul.

– Și, uite – zise el – mie îmi venise gândul să stau acasă cu voi, să mă duc diminețile și să mă întorc serile.

– Să stai, dragul mami! – grăi Mara înduioșată – ca să fim odată oameni adunați și noi.

– Dar o să dau prea mulți crețari.

– De asta să nu-ți pese – zise ea încet – căci tot ai noștri sunt crețarii. Gheorghe a luat podul în tovărășie cu mine.

Pe drum apoi, de la Arad până la Radna, le-a mai înțeles Trică și celelalte.

Se plângea Mara că-i merg treburile rău de tot. Ar fi fost în stare să jure că perde cu pădurea și ar ajunge în sapă de lemn dacă nu s-ar ajuta cu plutele, pe care le vinde cu preț bun după ce descarcă stângenii.

– Numai eu știu, dragul mamei, – zicea dânsa suspinând – cât mă frământ ca s-o scot la capăt. Mi-au scos vorba că am adunat bani mulți și toți mă fură, toți umblă să mă înșele. Ba mai vine și popa Isai de la Șoimoș și zice cui numai vrea să-l creadă că sunt zgârcită și că numai eu sunt de vină dacă n-a luat Codreanu pe Persida. Drăguța mamei! Las' c-o să găsească ea altul și mai și decât dânsul. Voia să scoată sufletul din mine și să-mi ia cel din urmă ban. N-am, dragul mamei: de unde să dau mai mult decât ceea ce pot? Tu știi că puțin a mai rămas de la fie iertat tatăl vostru: las' că nu m-am atins de al vostru, dar am mai și adăugat puțin câte puțin, cum biet am putut, ca să aveți și voi câte ceva. Aveți! Ai și tu, are și Persida; popa cerea însă marea cu sarea!

Spunea Mara, spunea mereu și nu mai sfârșea, iar Trică nu putea decât să le creadă pe toate. Când vorba era însă de Codreanu, trebuia să zică și el o vorbă, căci îl cunoștea mai bine și ținea mult la el.

– Să crezi, mamă, – grăi dânsul – că Codreanu nu cerea nimic.

– Ferit-a Sfântul! răspuse Mara. El nu, dar s-a vârat la mijloc popa Isai și le-a stricat toate. E însă mai bine așa! N-a fost să fie! Fiecare cu norocul lui! Nici nu era el om pentru fată ca Persida; pe unul ca dânsul l-ar bate Persida în fiecare zi de două ori.

Cam așa gândea și Trică.

Nu-i vorba, acum, după un an, se făcuse mai înaltă și părea mai subțire soră-sa; ți-ar fi venit să-i zici c-o clatină vântul; calca însă țepăn și mărunț ca maica econoama, încât parcă se scutura pământul sub picioarele ei, și era în căutătura ei și împregiurul buzelor ei ceva îndărătnic, aspru și nemilos, parc-ar fi voit în toată clipa să strige: „Trebuie!”

Era, cu toate aceste, foarte voioasă și ar fi voit s-adune toată lumea, ca să-i spună că fratele ei a venit s-o ia la biserică și are să rămâie aici.

– Dar – zise el – mergem la noi la biserică.

Ea stete puțin pe gânduri.

– Nu – grăi apoi – rămânem tot la Lipova și ne ducem după biserică acasă.

În zadar, femeia tot femeie. Se uita la fratele ei cel înalt și lat în umeri, care își pusese hainele negre și trecuse pe la bărbier mai înainte de a fi venit la dânsa. Ea-i potrivi legătorea la gât și-i scutură pe ici, pe colo haina atingând-o ușurel cu vârful degetelor; voia să meargă cu el la biserică de aci, unde toți o cunoșteau.

Iară el voia numai ceea ce vrea dânsa.

O luară dar, tot ca odinioară, la dreapta, ca să treacă prin fața măcelăriei.

Ce deosebire însă!

Atunci ea știa că Națl are s-o vadă trecând, și totuși era cuprinsă de un fel de leșin; acum nici prin gând nu-i trecea că are să dea ochi cu el, și totuși n-a tresărit când l-a zărit în ușa măcelăriei, ci s-a uitat lung și fără de sfială la el.

Ce schimbare într-un timp atât de scurt! Nu-i vorba, șortul îi era și acum curat și cărarea i se vedea, ca odinioară, prin părul neted peptănat, dar era măcelar adevărat: om cu fața plină și mai mult roșie decât rumenă, cu brațele puternice strânse de mâneca suflecată și cu peptul ieșit înainte.

Și se uita și el tot lung și fără de sfială la dânsa și la fratele ei, care nu voia, parcă, să-l vadă și ar fi dat mult dacă soră-sa nu l-ar vedea nici ea.

Un lucru nu-i era nici Persidei cu puțință: să treacă ulița, ca să apuce pe la colț. Ea clatină zâmbind voioasă din cap, dar își urmă drumul înainte, rămânând în partea despre mănăstire

a uliței, încât Națl se uită dezamăgit în urma ei și răspunse la salutare abia după ce ea trecuse.

Lucrurile veniseră fără de veste și s-au petrecut atât de iute, încât el stătea buimăcit și nu-și dădea seamă decât că mai înainte ea avuse pe frunte și mai ales pe tâmpile fire de păr creț și răzlet, iar acum părul îi ședea neted pe frunte.

– Când s-a întors Națl acasă? întrebă Persida după ce se mai depărtară.

– Tu trebuie să știi mai bine decât mine, răspunse Trică îndârjit.

– De ce să știu?

– Ești mai de mult aici.

– Dumineca trecută nu era acasă, grați dânsa. L-ai mai văzut tu la Arad după ce am plecat eu?

– Nu știu, răspunse Trică mai îndârjit. Nu-mi mai aduc aminte. Nu, nu l-am mai văzut. Dar ce ai tu cu el?

Persida se uită râzând la fratele ei.

Un lungan, ce-i drept, dar un băiat care abia peste două luni împlinește șasesprezece ani: ce putea el să înțeleagă?

– Fii băiat cuminte, Trică, zise ea; tu știi că nu am nimic cu el și nici nu pot avea. Tocmai de aceea îmi pare însă bine că i-au ieșit prostiile din cap.

– De unde știi că i-au ieșit?!

– Văd eu, răspunse ea.

Așa și credea fata Marei, deși nu era tocmai așa.

El n-a alergat, ce-i drept, nici la biserică, nici la Radna după dânsa, dar munte cu munte nu se întâlnește, însă om cu om da – mai ales acum toamna, în timpul culesului de vii.

De la Radna înainte, spre apus, se întinde podgoria cea vestită a Aradului, un lung șir de dealuri acoperite cu vii. Cale de o zi bună, până la Măderat, la poalele dealurilor, sat se înșiră de sat, iar printre vii sunt risipite cramele, pe care nimeni n-a încercat încă să le numere.

Ce-i aci în timpul culesului, pe la începutul lui octombrie, aceasta nu poate s-o știe decât cel ce a văzut cu ochii lui.

Serile, viind despre Arad pe șesul neted, vezi în fața ta parcă un alt cer, un fel de negreață întinsă în fața ta și nenumărate lumini risipite pe ea – focurile ce ard la crame, prin paghini și pe fânetele acum cosite și lăsate de pășunc. Din când în când răsună prelungit câte o pușcă descărcată ori se ridică pe ici pe colo câte o rachetă, încât simți pe nevăzute că e lume, lume, multă lume risipită pe colo pe dealuri și prin văi.

Săptămâni de zile de-a rândul vin mercur și de la deal, și de pe șes, unii ca să lucreze, alții ca să petreacă câteva zile bune, toți veseli, toți gata de a se bucura de viață.

O dată numai pe an e culesul viilor, și păcat ar fi să petreci și astă singură dată dormind noptile când ele sunt atât de liniștite și de răcoroase, iar luna niciodată și nicăiri nu-și revarsă lumina așa din plin ca acum și aici, unde razele ei se resfrâng oarecum din coastele dealurilor spre șesul întins ca o marc.

Ici fluier, colo cimpoi, mai departe o chitară, o vioară, o harmonică și iar un taraf de lăutari, pretutindenea câte o descărcătură de pușcă, o rachetă ori cel puțin câte un chiot de ficcare vadră turnată în butoi, și toți stau la povești, cântă, joacă, petrec în zburdalnică învâlmășcală.

S-alergi cale de două zile pe nemâncate, ca să iei parte, iar Națl nu era decât aci la Lipova: cum ar fi putut să stea acasă când aveau și ei să vie la Păuliș și venise anume de cules acasă?

Luni dimineața el știa că Persida nu s-a întors la călugărițe și nu se mai îndoia c-a rămas și ea de cules acasă.

Celelalte veneau de la sine.

Pleci în timpul culesului de cu seară cu un prieten așa la noroc, treci din cramă în cramă, și numai bunul Dumnezeu știe unde și cu cine te pomenești în zori de zi, căci oriunde sosești, oamenii sunt bucuroși de oaspeți și cu plin te primesc, oriunde ajungi, găsești ori îți faci prieteni.

Luni după-amiazăzi el ştia că Mara e şi ea cu ai săi la vie, cale de vreo jumătate de ceas mai spre Radna; iar pe înserate el a luat puşca la umăr şi a urcat voios şi căpreşte spre culmea de unde putea să vadă când şi încotro pleacă fata Mării.

O vedea, şi ce n-ar fi dat ca şi ea să-l zărească pe el sus în culme!

El descarcă deodată amândouă ţevile puştii; însă era sus în deal şi descărcătura perdută în vânt suna ca în sec.

Persida şi Mara, care se aflau în faţa cramei acoperite cu trestie, cu toate aceste se întoarseră spre culme.

Era departe pân-acolo, încât abia se mai vedea omul care descărcase. Persida însă tot îl recunoscuse şi, în semn că-l cunoaşte, ridică mâna în sus.

– Cine-i acolo? întrebă Mara mirată că fiica ei îl cunoaşte.

Persida se uită râzând la ea. Ştia că e certată muma ei cu Hubăr, dar acum era culesul vîilor.

– Cine să fie? răspunse ea. Nebunul de Naţ!

Mara rămase câţva timp buiguită. Naţ! Iar Naţ! Parcă-i venea şi tot nu-i venea să se supere. În zadar! era femeie şi mamă, şi mare lucru ar fi ca o mamă să se supere când vede că fata ei ia minţile flăcăilor.

– Curat nebun! zise ea uitându-se cu ochi scrutători la fiica ei.

– I-a mai trecut, mamă, – grăi Persida, care-i înţelese gândul – şi o să-i treacă de tot când va vedea ce e şi cum.

Mara era cea mai fericită din toate mumele: nu vorbele Persidei, ci felul în care ele fuseseră rostite o încredinţau că fata ei e cea mai cuminte din toate fetele.

– Te pomeneşti că nebunul acela – zise ea – o să ne stea până la miezul nopţii în vârful dealului.

De asta se temea şi Persida.

Se înşelau însă amândouă.

Naţ! descărcase, ce-i drept, puşca pentru ca Persida să se uite spre dânsul. Când a văzut, însă, că ea se uită, îi face semn, ba se mai uită şi Mara, el ştia că ele vorbesc despre dânsul, sâmţea că de bine nu pot să-l grăiască şi-i era ruşine.

„Ce fleac de om! îşi zise el necăjit pe sine, îşi aruncă puşca iar pe umăr şi porni mai departe. Îndrăcită femeie!“ adăugă apoi într-un târziu.

Iară Persida se uită lung după dânsul şi se bucura în gândul ei.

Nici că l-a mai văzut trei zile de-a rândul, deşi fetele ca dânsa multă lume văd în timpul culesului de vii.

Joi pe înserate ea a plecat cu nevasta lui Bocioacă, cu vărul lui Bocioacă, Andrei, care era scrietor la notarul din Miniş, cu notarul de la Şoimoş şi cu domnişoarele Emilia şi Nina, nepoatele părintelui Isai, ca să meargă la crama părintelui Ioan de la Miniş.

Trecând așa, printre crame, s-au mai oprit aici, s-au mai oprit colo, încât au petrecut peste două ceasuri pe drum şi s-au sporit la patruşprezece inşi pe când au sosit.

Să vezi apoi părere de bine şi chiote de veselie şi tuş dat de lăutarii fără de care părintele Ioan n-ar fi putut să-şi facă culesul.

Şi ce mare era mirarea Persidei când s-a pomenit că iese din învălmăşeala aceasta la iveală Naţ! şi vine la dânsa cu mâna întinsă şi râzând ştrengăreşte.

– Dar d-ta cum ai ajuns aici?

– Mare lucru! Parcă n-ai nici un prieten care are un prieten ca să te aducă aici? Nu cumva credeai c-o să scapi de mine?

– Nici nu voiam să scap; îmi pare bine că te văd şi mai de aproape.

– De!... o să vedem!... grăi el cu îndoială şi rupse vorba fiindcă se puseră alţii la mijloc.

Lucru neînţeles de mintea omenească!

Persida era fată cuminte și pusese în gândul ei toate lucrurile la cale: ochii ei însă erau duși mereu după dansul și râdeau când se întâlneau cu ai lui. Parcă-i era frate, parcă-i era copil, parcă-i era rupt din suflet, atât de mult se bucura când îl vedea voios, vorbăreț, și inima i se strânse când el veni s-o poftescă la joc. El juca atât de frumos, iară ea nu știa să joace valsul.

Nu era făcută bătătura din fața cramei pentru vals și nu prea erau nici jucătorii deprinși a juca nemțește, dar la cules de vii joacă lumea și pe iarbă verde, și cele opt perechi zburau cum da Dumnezeu, ca pe podele lucii.

– Tare ești ușoară! grăi Națl peste câtva timp.

Persida învățase, când cu nunta, să joace valsul, dar era de mult de atunci.

– D-ta vezi că nu știu să joc, răspunse ea.

– Deloc nu știi – zise el –, dar ești ușoară și merge bine.

– Mă duci d-ta, întâmpină ea.

– Vorbă să fie! șopti el încet. Te-aș duce eu dacă te-ai lăsa... Am ce să prind în brațe. Să te iau pe sus și să te duc, încât să ni se piardă urma!

Persida ar fi voit să se desfacă din brațele lui și să-i dea brânci, ca să-l arunce cât colo. Era de necrezut îndrăzneala lui.

El însă o ținea ca-n clește de fer și o ducea din ce în ce mai zburis, încât era o frumuseță să-i vezi și, încetul cu încetul, privirile tuturor se îndreptară asupra lor.

– Mă obosești de-mi scoți sufletul, șopti ea supărată acum de privirile îndreptate asupra ei.

– Nu-i adevărat – răspunse el –, d-ta nu obosești nici până mâne-dimineață, dar ți-e greu că lumea te vede jucând cu mine.

Apoi el o lăsă de unde o luase, îi mulțumi frumos și își căută altă pereche.

Persida, roșie ca floarea de mac, ar fi voit să fugă, să se ascundă, să scape fără de veste din această societate neînfrântă,

dar în clipa când el se depărtă, alți trei săriră s-o poftescă la joc.

Așa e la joc: cine a intrat o dată e bine prins, și cu cât mai mult joacă, cu atât mai vârtos se simte pornit a da înainte. Era cuprinsă de un fel de beție și, deși ar fi voit mai înainte să plece, peste puțin o neliniștea gândul că seca Marta, nevasta lui Bocioacă, ar putea s-o ia ca s-o ducă iar înapoi.

Marta nu era însă din cele ce grăbesc acasă.

Avea, ce-i drept, trei copii, dar era frumoasă, durdulie și fânără încă și venise ca să stea. Cu Bocioacă al ei, care era om bogat și foarte cumsecade, dar cu vreo doisprezece ani mai bătrân decât dânsa și prea de tot sfătos, stetea dânsa în toate zilele; mai rar însă cu scrietorul, care era mai tânăr și mai spornic la vorbă, știa să-i toarne glumele pe plac și să-i șoptescă din când în când câte ceva la ureche. Era, nu-i vorba, cea mai cumsecade femeie, dar n-ai fi zis-o aceasta dac-ai fi văzut-o: prea mult îi plăcea să stea, ba chiar să se și hârjonească cu oamenii tineri. Păcat ar fi fost să nu intre și ea în joc, deși nu prea știa nici ea cum merge valsul.

„Păcat!“ zicea în gândul ei și Persida, care era, la urma urmelor, fată tânără și plină de viață. Nu-i vorba, jocul nu mergea ca mai nainte, dar capul îi era amețit și ochii ei se furișau din când în când spre Națl, care era tot voios, tot neobosit, dar nu se mai uita la dânsa, nu se uita și nu se uita...

Lucru firesc! El avea, în cele din urmă, dreptate: ea se purtase ca o copilă răsfățată, rău-crescută.

După ce jocul s-a curmat, ea ar fi voit să se apropie ca din întâmplare de dansul și să facă ca și când nimic n-ar fi fost; pe când însă ea nu putea să scape de d-l Brădeanu, un tânăr avocat, el avea de lucru în altă parte.

D-l Bogyó Feri, pădurarul împărătesc, făcuse prinsoare cu părintele Ioan că are să ridice el singur butoișul cu must de

boabe alese, care se afla sub streșină, și să-l așeze în car. L-a și așezat, spre marea mirare a tuturor.

– Puțină treabă! grăi Ignat, vecinul părintelui, apoi luă butoiașul din car și îl ridică pe umărul său, spre mai mare uimire a celor de față, care se adunaseră împregiurul lor.

Națl nu era nici el dintre cei ce nu se miră. De! ușor nu era butoiașul acela.

El se plecă, puse mâna, ca să-nceară, ridică butoiașul o dată până spre genunchi, încă o dată până spre mijloc, apoi își încordă puterile și-l puse și el, întocmai ca Ignat, pe umărul său.

Obrajii îi erau, ce-i drept, înroșiți de sânge, ochii îi ieșeau mai tare din cap, picioarele îi stăteau ca înfipțe în pământ și partea de sus a trupului tremura sub povara cea grea, dar el ridicase butoiașul și-l ținea pe umăr.

Persida tresări cuprinsă de frică, făcu un pas spre dânsul, apoi se opri cu inima încheștată.

– Ce glumă proastă! zise ea așa pentru dânsa, dar nu destul de-ncet ca să n-audă și cei de prin apropierea ei, care se uitară fără de voie la dânsa.

El luă butoiașul de pe umăr, îl lăsă încetul cu încetul spre pământ, apoi îl duse la picioarele ei.

– Pune, te rog, mâna – îi zise – și vei vedea că nu e atât de greu ca să te temi că-l voi scăpa. Dau rămășag că-l ridică și d-ta de o palmă de la pământ.

Persida ar fi voit iar să fugă: se dăduse de gol, și privirile celorlalți o ardeau oarecum.

– Ce-mi pasă mie dacă e ori nu greu! răspunse ea înțepată.

El se uită răsând la ceilalți.

– Auzi?! grăi. Zice că nu-i pasă! De ce spui lucruri care nu sunt adevărate? Zi mai bine că nu vrei să-l ridică!

Persidei îi venea să plângă. El era grozav de îndrăznet, dar avea dreptate, și ea era umilită.

– Te-nșeli, zise ea cu îndărătnicie, apoi se plecă, apucă butoiașul cu amândouă mâinile și-și încordă toate puterile, ca să-l ridice. Mult ar fi dat acum să-l poată lua și dânsa pe umăr.

Nu l-a putut, dar l-a ridicat până în preajma genunchilor, ba l-a mai și dus trei pași.

– Bravo! strigară ceilalți.

– Dar tot e foarte greu, le răspunse Persida.

– Pentru d-ta – întâmpină Națl –, nu însă și pentru noi, ceilalți, care punem umărul și la poveri mai grele.

Nu era nimic în această cumpănire a puterilor, și totuși ceilalți, și mai ales celelalte, sâmșteau că e ceva între feciorul lui Hubăr și fata Marei, care era foarte strămtorată.

Lăutarii începură să cânte „Mărunțeaua“, jocul pentru care podgorenii au o deosebită slăbiciune, și d-l Brădeanu sări iute, ca să nu vie prea târziu, și o luă pe Persida la joc.

Națl, crescut între români, vorbea românește tot atât de bine ca nemțește, dar la „Mărunțeaua“ nu se pricepea, fiindcă pe acolo pe unde umblase el în timpul celor din urmă doi ani nu se juca „Mărunțeaua“.

El se trase deci deoparte, ca să privească. Îi era parcă „Mărunțeaua“ aceasta nici nu e joc, ci un fel de topăială; din ce în ce însă jucătorii se înfierbântară și era o frumuseță să vezi pe Brădeanu cu Persida. Pe când el, om scurt și cam gros, juca ușor, dar pițigăiat, dânsa, înaltă și mlădioasă, sălta ca o codobatură, ținându-se drept și cu capul dat puțin înapoi.

Era minunat și jocul acesta, și el începu să miște din ce în ce mai neastâmpărat din picioare.

Îi părea rău că n-a luat-o el pe Persida la joc și-i venea să-l apuce de urechi pe Brădeanu, care nu se mai depărta de dânsa.

– Apoi – zise el plecându-se puțin când ei trecură prin fața lui – să mă-nveți și d-ta pe mine.

I-au scăpat vorbele aceste fără de veste și-i venea să-și tragă palmi după ce le-a grăit, deoarece Persida, roșită iar ca floarea

de mac, s-a uitat cu ochii ei rotunzi atât de aspru la dânsul, încât el începu să tremure din picioare.

Și totuși Persida, întorcându-și capul spre Brădeanu, iar zâmbea. Auzise și Brădeanu acele vorbe îndrăznete, și el nu trebuia să afle adevăratul lor înțeles.

– M-a învățat – grăi dânsa – valsul lor; i-am făgădui c-o să-l învăț și eu „Mărunțeaua” noastră.

– Atunci – răspunse Brădeanu, voind s-o ducă la Națl – m-am prea grăbit eu.

– Aș! zise ea. Mai avem timp și astăzi, și altă dată.

Ei jucară mai departe, nu însă ca mai înainte. Persida, deși zâmbea, era foarte supărată și tare hotărâtă de a se feri de aci înainte ca de foc să nu mai ajungă la același loc cu Națl. Era grozav de năvalnic și de nechibzuit omul acesta, se temea de dânsul, nu mai cuteza să i se pună împotrivă, și Brădeanu sâmțea că dânsa e strâmtorată. Peste puțin dar, ajungând la locul de unde o luase, el îi mulțumi și se depărtă.

Ea se duse drept la Națl.

– Bine, domnișoară, – grăi acesta rușinat –, dar eu am glumit.

– Iau gluma în serios, răspunse ea luându-l de mână ca pe un copil și intrând cu el în rândul jucătorilor.

– Sunt un măgar! – șopti el peste puțin pe nemțește – un mare măgar, un măgar de frunte!

Persida, muiată ca ceara lăsată-n bătaia soarelui, se uită cu duioșie la el.

– Nu – zise ea tot pe nemțește – ești numai un copil răsfățat și nechibzuit.

– Tot d-ta ești de vină, urmă el peste puțin. Dracul s-ar face și el blând ca oaia dacă te-ai uita la el cum te uitași acum la mine: de ce nu te uiți totdeauna așa? Mă faci să turbez când te uiți aspru la mine.

Persida iar se sâmțea stăpână pe sine și pe el: ea-i strânse mâna și se uită stăruiitor în ochii lui, rugându-l să tacă.

– Măgar de frunte! zise el iar și începu să se frământa-n joc, în vreme ce Persida sălta ca pe spini.

După ce jocul se curmă, ea rugă pe Marta să plece-napoi, fiindcă era târziu.

Națl se legă și el de ele. Persida nu zisese, ce-i drept, să vie, dar el se uitase în ochii ei și știa că dânsa are să-i spună ceva.

Fetele o luară cu Brădeanu înainte, iară Marta rămase cu scrietorul și cu Națl în urmă. Marta știa însă că Națl nu de dragul ei a plecat cu ele, și o chemă peste puțin pe Persida, ca să-i spună ceva. Au mers apoi câțva timp așa patru împreună. Printre vii însă drumul, e pe ici, pe colo, îngust, încât patru înși nu pot să meargă pe el alături.

– Tinerii să poftească înainte! grăi Marta în cele din urmă. Văd eu că după asta umblați voi. Băgați numai de seamă ca nu cumva să vă sărutați pe la cotituri, căci eu tot vă văd!

Persidei îi venea să leșine, dar nu putea să răspundă nimic. Așa era! voia în adevăr să fie singură cu el. Îi era parcă se avântă în o prăpastie adâncă și întunecoasă, dar își iuțea pasul, ca Marta să rămâie din ce în ce mai departe în urmă.

Iar Națl mergea amețit alătura cu dânsa și nu știa ce să-i zică și ce să-i facă.

La o cotitură el apucă mâna ei.

Ea-și lăsă mâna în a lui și se duseră câțva timp așa ținându-se de mână ca doi copii.

– Ce vrei d-ta cu mine? întrebă ea în cele din urmă.

– Ce vreau toți oamenii când le place o femeie! răspunse el dezghetat.

– Crezi d-ta că poți să mă iei de nevastă? urmă ea uitându-se aspru în ochii lui.

El dete din umeri.

– Puțin îmi pasă! grăi el apoi. De iubit ne putem iubi și fără ca să ne luăm, ba ne iubim și fără ca să voim.

– Și ce-ar putea să iasă din iubirea aceasta?

– Nu-mi pasă, grăi el. Mă leapăd cu ea și de mama, și de tata, și chiar de Dumnezeu.

– Eu nu mă leapăd – zise Persida hotărâtă – și n-am să mă arunc cu ochii închiși și în brațele nenorocirii!

– Pentru că nu mă iubești cum te iubesc eu!

Persida se uită iar aspru-n ochii lui.

Îl iubea, dar nu-i spusese niciodată că-l iubește și n-avea, în gândul ei, de ce să-l iubească.

– Cine ți-a spus – grăi dânsa – că te iubesc? Am slăbiciune pentru d-ta fiindcă te văd zbuciumându-te pentru nimic. Cum aș putea să iubesc pe un om fără de minte, de care trebuie să mă tem în toată clipa? Chiar acuma-mi spuseseși că te lepezi de mamă, de tată, ba chiar și de Dumnezeu: ar trebui să fiu foarte proastă ca să cred că de mine n-ai să te lepezi!... D-ta nu ești om; mi-e milă de d-ta!

El îi lăsă mâna.

– Te-nșeli, zise el cu îndărătnicie; pot și eu să mă stăpânesc dacă vreau, dar e o prostie să voiesc când știu că o singură viață am și că n-am în viața aceasta să mai iubesc pe nimeni cum te iubesc pe d-ta.

Apucară iar pe la o cotitură, încât nu putea să-i vadă nimeni.

– Nu mă stăpânesc eu acum? urmă el. Uite, suntem singuri, nu ne vede nimeni, și eu tot nu fac nimic. Îmi vine să te ridic în brațe și să fug cu d-ta. Puțin îmi pasă ce are să fie mai departe. Cine știe dacă voi mai ajunge vreodată în viața mea să te apuc așa ca acum! Tot nu fac nimic!

Persida se opri în loc și rămase ca-nfiptă în pământ. Intrase, parcă, în cușca unui leu, dar nu se temea și o cuprinsese un fel de pornire nebunească.

Ea-l apucă de mână și-l duse la dreapta, pe un răzor din vie, apoi, după ce Marta trecu cu scrietorul înainte, ea se opri cu mâinile în șolduri înaintea lui.

– Iată-mă, îi zise liniștită; vezi că nu mă tem de d-ta; vezi că nu-mi pasă de nimeni: poți să mă ici, să mă duci și să faci ce vrei cu mine. Haid'! ia-mă în brațe!

El stetea buiguț în fața ei.

– Nu-i adevărat că d-ta te stăpânești, urmă ea liniștită; știi că eu nu vreau și nu cutezi să te apropii de mine. Știi că mi-ai fi urgisit, că m-ai nenoroci, că te-aș blăstema viața mea toată, că te-ar bate Dumnezeu dacă mi-ai face silă, și știi că am să mă gândesc totdeauna cu drag și cu durere la d-ta dacă vei înțelege că n-a voit Dumnezeu să fim unul pentru altul și mă vei lăsa în pace.

– Ce să fac eu, domnișoară?! grăi el muiat și umilit.

– Să te porți așa ca să ne mai putem întâlni între oameni, răspuse ea; să nu-mi fie frică de d-ta, să nu mă mai dai pe gura oamenilor, că-mi strici norocul, și am mamă, ale cărei zile nu trebuie să le amăresc.

El tăcu; iară ea-l apucă de braț și porni cu pas grăbit pe răzoare, ca să iasă iar înaintea Martei, apoi să le ajungă pe fete.

– Domnișoară, domnișoară! – zise el într-un târziu, suspinând din greu – aș putea eu să mor, dar tare mă tem că n-o să se poată așa cum zici d-ta.

– La noapte-bună și părăsește-ne! îi răspuse ea când se apropiară de fete și de Brădeanu.

Și totuși îi era foarte greu, și când el s-a depărtat, se sâmțea foarte nenorocită și stătea la îndoială dacă nu cumva el e mai cuminte decât dânsa.

„O viață – zicea dânsa în gândul ei – una singură are omul, și e nespuse durerea ce te cuprinde când îți dai seamă că o petreci și pe aceasta chinându-te tu însuți pe tine. Ah, sărac de sufletul meu!”

XI
ALTĂ LUME.

Luna, intrată în al doilea pătrar, se ridicase până în culmea acoperită cu pădure și se ivea pe ici, pe colo, printre copacii deși; pe șesul de la dreapta însă ea era de mult răsărită, peste puțin începură și în satul de la poalele dealului să latre câinii stârniți de ca, și noaptea era din ce în ce mai luminată de zarea ei.

Abia acum începea frumuseța serii de toamnă.

Marta se uită de-a lungul drumului care apucase la deal. N-o mai văzuse de mult pe Persida. Departe, înainte, se mișca, urcând la deal, o negreață, fără îndoială Brădeanu cu fetele.

– Știi că e frumos! grăi dânsa cam speriată. Persida a apucat cu neamțul ei alt drum.

Ea își iuți pasul, ca să ajungă pe Brădeanu, și peste puțin ieși apoi la iveală și făptura cea înaltă a Persidei.

– Știam eu! grăi scrietorul. S-a dus cu el până la fete și apoi i-a dat drumul.

Tot așa dăduse cu socoteală și Brădeanu când Națl sosise cu Persida la dânsii.

Mai la deal, spre stânga, se înălțară fâșfâind și pocniră în văzduh, una după alta, trei rachete.

– Ce-i acolo? strigă Marta.

Brădeanu se opri și se întoarse spre dânsa.

– E la vie la Corbu, răspuse el. Să trecem și noi pe acolo.

Marta și fetele îl știau pe d-l Andrei Corbu, nobil de Cârpeniș, care nu era, ce-i drept, nimic, dar umbra cu patru cai și fusese închis în timpul revoluțiunii; ele însă nu-l cunoșteau.

– N-are a face! întâmpină Brădeanu. Îl cunosc eu și vă încredințez c-o să-i pară foarte bine dacă ne oprim la dânsii.

Pe Marta o adimenea gândul că poate să facă cunoștință cu Corbuleștii.

Persida, care numai ca prin vis văzuse cele trei rachete, se uită mai cu dinadins în partea de unde ele se înălțaseră. Era multă lumină acolo sus în deal și trebuia, așa își închipuia dânsa, să fie și multă lume, mult zgomot, zburdalnică veselie.

– E cam târziu, grăi dânsa, stând la îndoială.

– Aș! De unde târziu?! zise scrietorul, scoțându-și ceasornicul. Nu sunt încă nici zece, și abia acum răsare luna. În timpul culesului nici pe la miezul nopții nu e târziu.

– Nu-mi pasă! răspuse Persida și se avântă oarecum cu ochii închiși la deal, ademenită de gândul c-o să stea până în zori de zi, petrecând ca alți oameni și gata de a se lăsa să facă cine ce vrea cu dânsa.

Ieșind deci la locul larg din fața cramei, ea se opri dezamăgită din drum.

Sub vie, zidită în mal, era colna, o zidire mare, cu două ridicături despre vale, cu un turnuleț, din care se deschidea vedere largă spre șes, și în față cu un cerdac întins, în care ardeau două lămpi, una atârnată, iar alta pe masă.

La dreapta colnei, depărtare de vreo douăzeci de pași, pâlâia focul de viță uscată, împregiurul căruia erau adunați culegătorii: bărbați, femei, copii, unii culcați, alții stând de vorbă.

La stânga, sub un mare șopron deschis din toate părțile, se afla bădania cea mare și lângă ea cada, în care un voinic juca pe sacul cu struguri. Mai încolo, tot sub șopron, doi flăcăi învăteau teascul, în vreme ce alți doi cărau mustul scurs cu vatra la buțile înșirate în dosul șopronului.

La masa din cerdac, în sfârșit, stăteau de vorbă trei domni, unul mai în vârstă, Corbu el însuși, și doi oameni tineri, unul Aurel, băiatul lui Corbu, iar cellalt Simeon Burdea, un prieten de la Universitatea din Viena al lui Aurel.

Doamna Corbu era dusă la Arad, de unde avea să se întoarcă mâne cu oaspeți.

„Aici nu prea avem ce să facem”, voia să zică Persida, când Corbu, recunoscând glasul lui Brădeanu, se ridică de la masă și coborî scările cerdacului, ca să poftască sus pe cei sosiți, cărora nu le rămase decât să stea puțin.

D-nul Burdea, un om scurt și lat în spate, aproape cocoșat, rău îmbrăcat, cu părul lung și lătos, cam spân și cu nasul turtit, nu se mișcase din loc după ce Corbu coborâse scările; când însă Persida se ivi în cerdac, el se uită la dânsa cu niște ochi de dihor, care intrau parcă în carne și străbăteau prin oase, încât Persida se opri speriată în loc.

În vreme ce apoi Corbu își făcea de lucru cu Marta și fetele, pe care le rugă să vie iar mâne-seară, fiindcă așteaptă mulți tineri din Arad, care toți vor să aibă jucătore, Burdea se apropie pas cu pas, ca un paiangen, de Persida.

– Domnișoara Persida, fiica Marei de la Radna? întrebă el într-un glas subțire și oarecum sfâșietor.

– Da! răspuse ea.

– Ai fost la călugărițele din Lipova și ai stat la Arad?

– Da!

– Te știi, domnișoară, și îmi pare bine că am ocaziune să te și cunosc.

– De unde, dacă îmi dați voie? întrebă ea sficioasă.

El se uită râzând în fața ei.

– De la Viena, răspuse apoi.

Persida dete mirată din umeri.

El ridică mâna stângă, puse arătătorul ei pe buze și se apropie oarecum tainic și pitiș de dânsa.

– Îți mai aduci aminte – zise el încet – când vântul a spart una din ferestrele de la mănăstire?

Persida rămase ca împietrită. Știa acum cine i-a vorbit acestui om străin despre dânsa și îi venea să plângă de neccaz și de rușine.

Era lucru de nesuferit!

Tainele mari ale vieții ei fuseseră date de gol: omul acesta le cunostea și putea să le spună mai departe. De ce să n-o facă! Zadarnice erau toate silințele ei: ea vedea în gândul ei cum toată lumea vorbește despre dânsa, cum oamenii fac mult din nimic și cum toți își bat joc de dânsa. Se sânteja ca pierdută, și Națl era în gândul ei cel mai nemernic om din lume.

– Te înșeli... zise ea, dar nu putu să-și urmeze vorba, deoarece Corbu se întoarse acum spre dânsa, ca s-o poftască din nou și mai stăruiitor pe seara de mâne.

Ea făgădui, pentru ca să scape, că va veni, apoi, când plecară mai departe, îl târî așa-zicând pe Burdea după dânsa și potrive lucrurile astfel ca să rămâie singură cu el. Omul acesta, pe care acum îl văzuse întâia oară în viața ei, îi părea cel mai apropiat din toți oamenii, și aceasta se vedea din căutătura și din purtările ei, încât Marta, pusă pe gânduri, dădea din cap și nu se putu stăpâni să nu-i facă scrietorului semn cu cotul când Persida o porni înainte cu Burdea.

– De unde cunosti d-ta pe Hubâr? întrebă Persida.

– Suntem prieteni din copilărie – răspuse Burdea – am stat la Timisoara cinci ani de zile în aceeași bancă, iar la Viena am locuit împreună.

Persida se mai potoli. Înțelegea cum Națl a putut să vorbească despre cele petrecute și-l socotea foarte fericit. Stătuse și ea ani de-a rândul pe aceeași bancă cu alte fete, dar n-a ajuns niciodată să stea o jumătate de ceas singură cu vreuna din ele și nu era nici una căreia ar fi putut să-i împărtășească tainele vieții sale.

– Eu – zise ea – nu-l cunosc pe domnul acela: l-am văzut așa, din întâmplare, de câteva ori, dar n-am vorbit cu el decât în treacăt. Mi-e, pot să zic, tot așa de necunoscut cum îmi ești d-ta, și nu știu ce-și va fi închipuind despre mine.

– E un nebun, domnișoară, răspuse Burdea. Nenorocirea lui e că părinții nu l-au lăsat la școală. Nu e făcut el pentru

măcelărie, și în loc de a-și căuta de meserie, se reazemă pe averea părinților săi și-și petrece viața citind fel de fel de cărți, care-l amătesc. L-ai mai văzut de când s-a întors de la Viena?

Persida rămase câțva timp dusă cu gândul.

Naț! i se înfățișa cu totul altfel de cum și-l închipuise dânsa.

– L-am văzut – răspunse ea – acum e anul, la Arad, dar n-am vorbit decât foarte puțin cu dânsul. Mi s-a părut – urmă uitându-se cu coada ochiului la Burdea – nu știu cum, foarte prăpădit, un fel de om care petrece nopțile prin birturi, iar ziua doar me nedezbrăcat.

– Minunat! strigă Burdea, răsând din toată inima cu glasul lui subțire. Ai dreptate!... Așa ne petreceam noi viața: ziua dormeam îmbrăcați, adecă nedezbrăcați, cum zici d-ta, iară nopțile ne plimbam, ori stăteam prin cafenele dacă timpul era urât. Dar nici că se poate altfel, urmă el așezat. Ziua e urâtă, zgomotoasă, plină de întâmplări, care ne abat de la noi înșine: în amurgul serii începe viața să aibă farmec.

– Bine – grăi dânsa –, dar noaptea e lăsată de Dumnezeu pentru ca omul să se odihnească și să-și întrămeze puterile pentru munca zilei de mâne.

– Proști! întâmpină el aprinzându-se. Nu se poate prostie mai mare decât să petreci dormind partea cea mai frumoasă a vieții. Uite acum, ce liniște, ce răcoare, ce lumină tainică și blândă: nu te sâmți adimenită să stai până în zori de zi? n-ar fi oare păcat să dormi?

Persida, crescută sub purtarea de grijă a maichii Aegidiei, nu știa ce să răspundă, era însă tare în credința că el n-are dreptate.

– Mă sâmt – răspunse ea – ademenită, dară ar fi păcat să stau toată noaptea, fiindcă mâne n-aș fi bună de nimic.

– Proști! strigă iar Burdea, care nu putea suferi păreri deosebite de ale lui și se sâmtea nenorocit dacă nu răușea să convingă și pe alții cum el era convins. Domnișoară, – urmă

el în ton dăscălesc – admiți d-ta că în om sunt două ființe, una trupească și alta sufletească?

– Așa cred.

– Crezi fiindcă ți s-a spus, ori te-ai și gândit asupra lucrului?

– Nu pot să-mi dau seamă, răspunse ea cu sfială; nu mi-am pus încă întrebarea, dar sâmt că altfel n-aș putea să înțeleg lucrurile.

– Prea bine! zise el mulțumit. Atât mi-e destul ca să văd că te-ai gândit. Te rog acum să-mi spui: cine trebuie să stăpânească viața mea, trupul meu? ori sufletul meu?

– Fără îndoială că sufletul.

– Dar dacă el e mai slab decât trupul?

– Trebuie să vrei! răspunse ea strâmtorată.

– De! grăi el răsând, multe o fi voind omul, dar puține poate. Domnișoară, – urmă iar dăscălește – dimineața, după o noapte bine dormită, trupul e întrămat și tare, el vrea să alerge să lucreze, să se hrănească, să se mistuiască, să aibă mulțumiri, și degeaba vei fi voind d-ta altfel, căci el te stăpânește și te poartă după pornirile lui. Pe înserate, însă, după ce trupul s-a obosit, începe sufletul să se ridice deasupra, și noaptea e ziua sufletului, pe care lumina soarelui îl întunecă. Acum ne sâmțim mai ușori, mai fără de grijă, ca scăpați din o grea robie, și nopțile petrecem clipele de veselie, nopțile avem cele mai plăcute ceasuri din viața noastră. Și dacă e adevărat că ziua după o noapte nedormită suntem obosiți, cu atât mai bine, căci repaosul nu-l cere sufletul, ci trupul cel netrebnic. E ori nu așa?

Persida era învinsă, dar firea n-o ierta să se și dea învinsă. El nu putea să aibă dreptate, și chiar dac-ar fi avut, nu putea dânsa să recunoască c-o are.

– Nu este așa! răspunse ea cu îndărătnicie.

Burdea nu prea știa să facă deosebire între bărbat și femeie și ar fi fost în stare să-i tragă o palmă.

– Bine, domnișoară, – grăi el stăpânindu-se –, dar te faci de răs...

– Nu mă fac – întâmpină ea zâmbind – fiindcă nu e cum zici d-ta. Când e bolnav ori obosit, omul e și sufletește mai slab și nu-și poate stăpâni pornirile. Omul trebuie să fie sănătos, cumpătat și mereu treaz dacă e vorba să-și poată face datoria, și mulțumirea cea mai mare a victii este de a-ți fi făcut datoria!

– Ce datorie?! strigă Burdea, scos din țâțâni. O singură datorie are omul: să nu fie prost.

– Ia lasă, domnule, întâmpină dânsa nerăbdătoare; nopțile nedormite ale d-voastre sunt un fel de beție, care ne face nepăsători față cu ziua de mâne și ne aruncă în desfrâu.

– Apoi tocmai aceasta e, domnișoară, răspunse el mai potolit. D-ta vorbești ca Hubăr, care viața lui toată se plânge de datoriile pe care nu și le face, și-și petrece viața făcându-și mereu muștrări. Tocmai în beția aceasta iese la iveală firea cea adevărată a omului.

– Asta da! zise ea. Recunosc și eu că noaptea poți să cunoști pe un om mai bine decât ziua, fiindcă noaptea firea lui cea adevărată iese mai nesfiit la iveală, și bunătatea, dar și răutatea lui.

Ea se cutremură în tot trupul, cuprinsă de fiorii care o trecuseră când se văzuse singură. Simțea că nu vine bine să stea atâta timp singură cu acest om, pe care acum îl întâlnise întâia oară în viața ei, știa că Marta, fetele și mai ales Brădeanu își vor fi făcând cele mai urâte închipuiri despre dânsa, și totuși nu putea să se despartă de dânsul. Nu mai sătuse încă cu nimeni astfel, ca acum cu dânsul, de vorbă, nu intrase încă nimeni, ca el acum, în sufletul ei, și se sâmțea ademenită de întregul lui fel de a fi.

– Noaptea – urmă ea – e ziua ispitirilor și a păcatului. Eu mă tem de nopțile petrecute în nedormire. Pentru zilele mele

parc-aș fi gata să iau toată răspunderea; pentru nopți nu cutez s-o primesc!

Ei sosiră la cramă, unde Mara, ea singură trează încă, ședea moțâind pe un sac cu frunză la foc și-și aștepta fata.

Nu erau încă unsprezece ceasuri, dar fetele și Marta, duse cu gândul la ziua de mânc, se grăbiră, și Persida rămase peste puțin cu Burdea și cu muma ei la foc.

Era un farmec nespus în această noapte petrecută la focul aproape stins, un mare vraf de jăratec, din care numai când și când mai ieșea câte o limbă de flacără albăstrie. Sub vie, la depărtare de vreo zece pași, dormeau câțiva culegători, în satul de la poalele dealului lătrau câinii și începuseră cocoșii să cânte de miezul nopții, mai la deal cânta o flașnetă, din când în când se descărca câte o puscă, vântul tomnatic fâșâia prin frunzișul aproape uscat, lilieci fluturau mereu pe deasupra focului, iar în sufletul Persidei creștea mereu neastâmpărul de tinerețe.

Mara era de părerea lui Burdea, dar și fata ei avea dreptate. Da! Noaptea e, așa zicea și dânsa, mai plăcută: ea noaptea și-a născut copiii. Dar ziua e și ea binecuvântată: ea ziua și-a agonisit puținică avere.

Astfel apoi, din vorbă în vorbă, ea a fost în cele din urmă biruită de somn, și Persida iar a rămas singură cu Burdea. Ea nu mai putea să stea așa singură cu el, se ridică dar încet de la foc, ca să-l ducă și să scape de el. Burdea însă ținea să mai stea, și ei începură să se plimbe, vorbind pe șoptite, prin fața cramei.

– Care va să zică chiar astă-seară v-ați întâlnit? întrebă el.

– Da, din întâmplare.

– Și unde s-a dus el?

– Nu știu. Dau cu socoteală că la via lor, care se află din vale de via lui Corbu.

– Nu înțeleg. Cum se face că el nu te-a însoțit?

Persida se opri în loc. Îi era foarte greu de ceea ce făcuse și parcă acum, în clipa aceasta, ar fi fost în stare să se ducă și să-l caute și să-l mângâie.

– Doamne! zise ea. Eu mă tem de dânsul. E om pățimas.

– Hm! pățimaș?! zise Burdea mai mult pentru dânsul și rămase câțva timp pus pe gânduri. Fără îndoială că e pățimaș, urmă apoi oprindu-se în loc și uitându-se cu ochii lui de dihor la dânsa. Crezi d-ta că în adevăr numai din întâmplare v-ați întâlnit?

Persida începu să se neliniștească. Era târziu după miezul nopții, muma ei, obosită de munca zilei, adormise, șezând pe sacul cu frunze, iară omul acesta nu mai voia, parcă, să plece, și ea nu știa cum să scape de dânsul.

– Nici prin gând nu mi-a trecut că-l voi găsi la părintele Ioan, răspunse ea nerăbdătoare.

– Dar el? Ce crezi? Nu știa nici el c-o să vii acolo?

– Nu știu.

– Nu știi. Dar ce crezi?

– Cred – răspunse ea cu îndărătnicie – că el a aflat că am să mă duc acolo și a venit dinadins să mă vadă.

– Bun! zise el râzând în bătaie de joc. Și d-ta, dac-ai fi știut că el are să fie acolo, te-ai fi dus ori nu?

– Da!

– Dar ziceai că te temi de el!

Persida își ridică capul. Îi venea să-i întoarcă spatele.

– D-ta îți vei fi închipuind ce vrei, răspunse ea. Mă tem, fiindcă e om pățimaș și nesocotit, cum m-aș teme de un om beat, care nu-și dă seamă despre ceea ce face.

– Pare-mi-se – întâmpină el cu răutate – că nu de el, ci de slăbiciunea d-tale te temi.

Persida sâmți cum sângele-i năvălește spre cap.

– Nu! zise ea scurt. Dacă e vorba, puțin îmi pasă!

– Prea bine! strigă el cu un fel de mulțumire diavolească. Mâne-seară am să-l duc și pe el la via lui Corbu: vom vedea dacă vei veni ori nu!

– Am să viu, ca și când aș ști că el n-are să fie acolo, răspunse ea înțepată.

– La revedere! grăi el luând mâna ei. O să am mâne o mare plăcere! Domnișoară, omul vrea să aibă femeia pe care o iubește, s-o strângă în brațe, s-o sărute, s-o dezmierde: așa vrea firea, și e nebun cine să pună înprotiva firii. Am să-l lecuiesc pe nebunul acela: ori te lași, ori te lasă. La revedere!

Persida rămase mută și nemișcată, se uită lung în urma lui, apoi își acoperi fața cu amândouă mâinile.

Se sâmțea ca și când ar fi căzut, încât n-ar mai putea îndrăzni să iasă în fața lumii, și începu să tremure când își dăde seamă că nu-i rămâne decât să meargă mâne-seară la via lui Corbu.

Trebuia neapărat să meargă!

Și ce adevărat putea-o face să nu se ducă?! Ce ar fi putând să i se întâmple? De ce ar fi având să se teamă?

„Da – zise ea – trebuie să vadă că nu sunt femeie slabă, să-și rumpă o dată gândul și să mă lase în pace!“

Și totuși...

Era foarte hotărâtă fata Marei, dar era femeie, știa că este iubită cum n-are să mai fie și e greu afară din cale să fii femeie și să te împaci cu gândul că o să te urască hărbatul care te iubește, c-o să iubească, poate, pe alta...

Ea vedea în gândul ei pe Codreanu. Ce deosebire! Om și om, și ce deosebire! Nu! cu Națl nu putea să facă ceea ce a făcut cu Codreanu.

Luna apucase spre asfințit și-și urma calea pe cerul senin, dar acum, spre zorile de zi, noaptea nu mai era liniștită. Se făcuse rece, și vântul bătea cu tărie în frunzișul tomnatec.

Persida ar fi voit să se ducă, să alerge, să se urce-n culmea unde el descărcase pușca, ar fi voit să nu mai voiască nimic, ci să se lase cu ochii închiși în voile altora.

Grozav de lungă, o viață întreagă, fusese noaptea aceasta, și urcând pe răzor la deal, sărmana copilă abia își mai aducea aminte când a fost că ea se ducea cu Marta la via părintelui Ioan, și parcă era pe când el se afla în culme.

Mara nu o dată în viața ei dormise, în drum spre Arad, șezând în căruță și nu o dată fusese biruită de somn la masa ei cu poame ori la capul podului. Dormea dar și acum, așa chinuită, ca într-un culcuș moale. Răceala zorilor de zi și vântul aspru îi sperie însă în cele din urmă somnul.

Ea tresări, se uită buimăcită împregiurul ei, apoi, dându-și seamă că fiica ei rămăsese stând de vorbă cu acel om, sări ca o leoaică în picioare și se duse în cramă, unde așternuse culcuș de fân pentru Persida.

Nu era!

Nu intra, nu putea să intre în mintea ei gândul că fata ei s-a dus cu omul acela.

Nu! asta nu era cu putință!

Dar era dusă! Unde era dusă?

Oriunde, a bine nu era această rătăcire în cap de noapte.

Ieșind afară, ea se uită cu tot dinadinsul împregiurat, zări, parcă, ceva ce se mișca deasupra viei și porni cu pas lung și tare călcat la deal.

– Ce e cu tine, fată? strigă ea după ce se mai apropie.

Persida se opri speriată-n loc și așteptă pe muma ei ca pe mântuirea ei.

– Ce e cu tine? întrebă iar Mara încet și cu glasul înecat.

– Nu e bine, mamă, răspunse Persida umilită. Eu nu mai stau: mă-ntorc în mânăstire.

– De ce?

– Nu întreba – grăi fata – că nu știu ce să-ți răspund. Mi-e frică și mi-e urât să mai stau aici.

XII DOUĂ PORUNCI

Nu poate, așa zicea rânduiala breslelor, să intre în rândul stăpânilor decât acela care, pe lângă toate celelalte, a mai făcut și doi ani de călătorie. Așa e bine! Numai încetul cu încetul, sub bună pază, prin multe ispitiri, numai după ce s-a lovit cu capul de toate zidurile și a dat destule dovezi că e destoinic de a se povățui însuși pe sine, are s-ajungă omul stăpân de capul său și povățuitor pentru alții.

O știa și Hubăr aceasta și ținea ca feciorul lui să treacă și el prin toate ispitirile.

Hubăroaie însă nu mai putea să aștepte.

Iasă că atâta om avea și ea pe lumea aceasta și viața îi era numai o tânjire fără de dânsul, dar vedea cu ochii că i s-a stricat băiatul de când umbla răzleț prin lume. Nu mai era ca mai nainte, parcă l-ai scos din cutie, își perduse voia bună, petrecea nopțile, numai el știa pe unde, și le făcea toate cu de-a sila. Apoi feciorul ei nici n-avea nevoie să-și risipească zilele vieții lucrând pentru alții când putea să lucreze într-al său și să-i fie mumei sale de ajutor. Gaură-n cer nu se făcea dacă Bocioacă, starostele, închidea un ochi și nu băga de seamă că mai lipsesc vreo șase luni din cei doi ani de călătorie. Legile, dacă e vorba, oamenii le fac și tot ei le împlinesc, după cum le vine la socoteală, și mai presus de porunca împărătească e porunca lui Dumnezeu, care rânduiește ca copilul să-i vie la nevoie părintelui într-ajutor.

Era destul o vorbă pusă de Hubăr, pentru ca dorința ei să se îplinească; Hubăr însă nu voia să pună vorba aceasta.

Nu-i şedea lui bine şi nu-l ierta firea să se umilească cerând de la Bocioacă un lucru pe care acesta era dator să nu-l facă. Apoi el nu putea să se uite cu ochi buni la feciorul său. Nu-l mulţumea deloc, ba îi era adeseori ruşine că are asemenea fecior. Cu totul altfel şi-l dorea şi şi-l închipuise. Lasă că nu mai era bun de nimic în măcelărie, dar îi venea, când i-a văzut cartea de călătorie, s-o arunce-n foc, ca să n-o mai vadă şi alţii. Timp de un an şi jumătate, cât a călătorit, n-a lucrat decât vreo opt luni; de aici înainte a umblat hoinar, trăind din banii pe care îi trimisese mumă-sa. Cum putea el să-şi dea măcelăria pe mâna unui asemenea om? Trebuia să mai umble, să se mai frece prin lume, să-şi stâmpere valurile tineretelor, ca să-şi vie în fire şi să se facă om aşezat.

Şi totuşi părintele e părinte! Era voinic băiatul şi deştept, fusese atâta timp chiar prea cuminte: poate că rămânând acasă, între ai săi, iar se făcea cum a fost.

Nu voia Hubăr să se umilească, dar, vrând-nevrând, era mai prietenos decât mai nainte cu cojocarii, ba o rumpea pe româneşte când se întâlnea cu Bocioacă, deşi Bocioacă ştia nemţeşte mai bine decât el româneşte.

N-ar fi fost Bocioacă vrednic de starostie dacă n-ar fi înţeles unde bate gândul neamţului şi n-ar fi ştiut ce trebuie să facă.

Hubăr era bine cu toţi beamterii şi putea, când voia, să facă mult bine, dar şi mult rău: de ce adecă cojocarii din Lipova să nu se pună bine cu el?

Dac-ar fi fost vorba de vreun altul, ar mai fi stat, poate, pe gânduri; fiind însă vorba de feciorul lui Hubăr, nu băgau nici beamterii, nici cojocarii de seamă că nu s-au împlinit încă cei doi ani.

– Ți-am văzut feciorul, îi zise dar într-un rând lui Hubăr. Voinic om şi bun băiat! Când îl scoatem stăpân?

– Mai are încă vreo şase luni, răspunse Hubăr.

– Aş! Parcă-i mai ține cineva socoteala?! Rânduiala asta e făcută pentru hoinari fără de căpătâi, iar nu pentru oameni ca feciorul d-tale. Nici ruşine n-o să ne facă, nici pânea de la gură nu o să ni-o ia: punem pecetea cu inima liniştită.

– Nu! Întâmpină Hubăr. Să-şi facă şi el rândul, ca orişicare altul.

– Ți-e ușor d-tale, grăi Bocioacă; bătrâna o duce însă greu de tot fără de dânsul. Am să vorbesc cu ai noştri, şi-l scoatem, vrei ori nu vrei, stăpân, chiar acum, de vinul riou.

Aşa a rămas vorba, şi Bocioacă s-a înţeles cu Gherghită, care era cel mai colţos dintre cojocari, ca duminica viitoare, când aveau să se adune oamenii de încredere ai breslei, să pună tot lucrul la cale, ba i-a mai şoptit şi Hubăroaiei o vorbă, ceea ce era de prisos.

Bocioacă nu era însă numai staroste al cojocarilor, ci totodată şi vestit cântăreţ de strană, care ştia să facă deosebire între oameni.

Joi seara, întorcându-se din plimbarea făcută până la via părintelui Ioan, Marta îi spuse, ca de obicei, pe unde a umblat, ce-a văzut şi cu cine ce-a vorbit.

– Ştii că e grozavă muiere Persida Marei, grăi dânsa. Când o vezi aşa, îţi vine să crezi că e sfântă, nu altă; aleargă însă după bărbaţi de ți-e greu s-o vezi.

Bocioacă-şi cunoştea nevasta şi nu prea punea mult temei pe vorbele ei. Era femeie şi-i plăcea să vorbească despre altele mai mult rău decât bine. N-aveai ce să-i faci! Din firea lui nu poţi să scoţi pe nimeni. De astă dată însă el se uită cam aspru la nevastă-sa. Ținea, lucru mare, la Persida. Lasă că era o mulţumire să te uiți la ea cât de cuvioasă stătea în fundul bisericii, dar îi şedea bine să iasă din mânăstire şi să vină la biserică, după ce lumea atâta timp zisese că şi-a vândut Mara fara.

– Mie poți să-mi spui ce-ți trece prin minte – zise el așezat –, te rog însă că-n fața altora să n-o spui aceasta.

– Parcă sunt oarbă și proastă ca să nu văd și să nu înțeleg, răspunse Marta necăjită. Se vedea cât de colo că e încurcată cu feciorul lui Hubăr. De unde s-or fi cunoscând, nu știu, dar sunt rău încurcați, încât nu-i mai poți despărți.

– Lasă-i să fie! Ce-ți pasă? grați el și trecu înainte. Fă ca și când n-ai fi văzut și n-ai fi înțeles nimic.

Nu credea Bocioacă. Îi părea peste putință ca gândul unei fete ca Persida să nu se înalțe mai sus decât până la feciorul lui Hubăr. Cu totul altfel și-o închipuia dânsul pe Persida.

Și totuși peste putință nu era lucrul: Națl era băiat curățel, voinic și binefăcut, deștept și umblat pe la școli, iar Hubăr era om bogat și n-avea alt copil. Minune n-ar fi fost dacă fata Marei și mai ales Mara s-ar fi oprit cu gândul la averea cea frumoasă a lui Hubăr.

Cu desăvârșire peste putință nu era lucrul acesta.

Sâmbătă dimineața el află de la nevastă-sa c-a fost multă și frumoasă lume la via lui Corbu, că Națl a trecut și el pe acolo, dar Persida nu venise și ea. Se întorsese iar la mânăstire.

Acum Bocioacă sâmțea că e parcă ceva la mijloc și nu-l mai ținea locul. Om era și el, și nu-l ierta firea să stea nepăsător când te miri cu ce mari nevoi se lupta sârmana aceea de văduvă. Cine adecă să-i vie în ajutor dacă nu el, starostele cojocarilor și totodată stăpânul fiului ei? El era cel mai apropiat: era în drept, ba chiar dator să cerceteze și să facă ce poate pentru ca femeia aceea să vadă că nu e nici ea singură în lume.

Pe la amiazăzi el trecu așa, ca din întâmplare, pe la via Marei.

Mara alegea strugurii, îi lega perechi cu fire de tei și-i atârna pe prăjinile întinse în crămă.

Era destul s-o vezi pentru ca să sâmți că e frământată de ceva. Nu știa, ce-i drept, ce s-a petrecut, că fata ei s-a hotărât

așa deodată să se întoarcă iar la călugărite; n-a mai stăruit ca Persida să-i spună. Bănuia însă că Națl n-o lăsa nici acum în pace, și era mulțumită că-și vede fata atât de hotărâtă și de înțeleaptă.

Că i-o fi greu?! Să-i fie! N-ai ce să-i faci. Trebuia să treacă și prin asta! Dacă e vorba, mai bine să peară decât să se facă de batjocura lumii!

Și totuși... din când în când ea se oprea în loc, cu capul ridicat, și-și sufleca mânecile.

Îi era parcă fiica ei suferă de o grea boală, pe care numai timpul și firea cea trainică poate s-o lecuiască, încât nu-ți rămâne decât să suferi și să aștepti. Dumnezeu însă n-o făcuse pe Mara să aștepte: firea ei o mâna mereu înainte; ea trebuia să urnească din loc, să facă ceva.

Cum adecă?! Fata ei să stea viața toată în mânăstire, ca să scape de neamțul acela? Nu e alt chip de scăpare? Nu poate ea să-l apuce pe neamțul acela de piept și să-l învețe minte?! Nu poate ea să-l ia pe Hubăr de scurt, ca să-și pună la rânduială feciorul?!

Dar strugurii întinși pe rogojină nu puteau să aștepte, și Mara iar se punea să-i lege perechi și să-i atârne pe prăjină.

– Bun lucru – grați Bocioacă – și spor! Dar cum? Așa singură? Unde ți-e fata cea harnică?

A ținut Mara totdeauna la Bocioacă, pe care-l socotea cel mai chibzuit om în Valea Murășului; acum însă, de când el luase pe Trică la casa lui, ea se uita la el parcă i-ar fi și ei stăpân. Cu toate acestea, despre Persida n-avea nici el să-i facă întrebări la care nu putea să-i dea răspuns.

– De! – răspunse ea puindu-și hainele în rânduială – au și ele de lucru acolo în mânăstire, și nu putea s-o lase pe maica econoamă singură tocmai acum, când i s-au îngrămădit toate pe cap.

Simțind că Mara nu vrea să intre în vorbă despre fata ei, Bocioacă o apucă mai de departe.

– Mai ai mulți atât de frumoși? întrebă el arătând la struguri.

– Sunt – răspuse Mara –, s-au copt bine anul acesta, și abia pe ici, pe colo e câte-o boabă stricată. Apoi am mai cumpărat, așa pe ales, și de pe la vecini. O s-adun vro două mii de perechi, și dacă dă Dumnezeu, o să scot cea mai mare parte din iarnă.

– Dar cu pădurea cum stai?

Nici asta nu era întrebare la care Mara putea să răspundă deslușit.

– Cam greu, grai dânsa. Biată de femeie ce sunt, m-am apucat de prea mare treabă.

– Sunteți, așa se zice, în tovărășie cu măcelarul, urmă Bocioacă, apăsând vorbele.

– Ferit-a Dumnezeu! răspuse Mara. Fiindcă nu prea aveam bani ca să intru într-o neguțătorie atât de mare, m-am împrumutat de la el cu zece la sută pe trei luni de zile. S-a supărat d-lui acum că am plătit rata fără ca să mă mai împrumut; ar fi voit ca eu să alerg, eu să port paguba, dacă lucrurile nu ies bine, iar la câștig să fie și el părtaș cu mine.

– Ei! cam tot acolo vine! grai Bocioacă în glumă. Mai știi ce se poate-ntâmpla?! D-ta ai fată și el are fecior.

Mara se uită speriată la el, apoi se plecă iar spre rogojină, ca să ia struguri și să-i lege cu tei.

Îi era grozav de greu și nu știa ce să-i răspundă.

Dacă vreun alt om i-ar fi zis aceste vorbe, ea l-ar fi ocărât de și-ar fi adus aminte toată viața lui; Bocioacă însă avea, parcă, un fel de drept de a se amesteca în treburile ei, și ca se bucura că dânsul se și folosește de dreptul acesta și n-o lasă singură la nevoie. O durea însă că poate chiar și el să creadă așa ceva. Și totuși ea nu putea să zică ba!

– Îmi pare foarte rău – grai dânsa mâhnită – că mă socotești atât de slabă de inger. Dumnezeu el singur știe cum vrea să ne

mângâie și cum să ne certe, și voința lui are să se împlinească. Eu mi-am tras seamă cu mine: dac-ar fi pe voia mea, mai bucuros i-aș suci gâtul ca unui pui de vrabie; dar nu mi se cuvîne, deși-i sunt mamă, s-o stăpânesc, fiindcă e mai cu minte decât mine.

– Care va să zică ea-l voiește? întrebă Bocioacă cu îndoială.

Mara dete din cap.

– Nu! – zise ea hotărâtă și mândră – deloc nu-l voiește, dar umblă el după ea, și nu știi niciodată când îi vine femeii clipa de slăbiciune. Eu stau, săraca de mine – adaugă ea suspinând – pe gânduri, mă tem și mă tem și nu știu ce să fac!

– Apoi nu-i așa, grai Bocioacă așezat. Ai să știi ce trebuie să faci. Tineretele sunt năvalnice și slabe și trebuie să fie păzite și ferite de ispitiri. I-as' că-l mătur eu de aici. El n-are ce să caute la Lipova: ori să ducă să-și facă rîndul de călătorie, ori rămâne toată viața lui calfă proastă!

– Vai de mine! să nu faci lucrul acesta – strigă Mara – c-o să fie și mai rău!

– N-am eu s-ascult de d-ta, răspuse el. Sunt staroste și am să-mi fac datoria. Era – urmă apoi mai mult așa pentru dânsul – să închid un ochi fiindcă o vedeam strămtorată pe muma lui; dar când e la mijloc și altă poruncă mai tare, la asta mă supun. Are să se ducă, iar grija noastră e s-o găsească pe Persida măritată când se întoarce. Îi gălesc eu bărbat, zece la fiecare deget.

Nu dorea nici dânsa ca altfel să fie.

Duminecă apoi, când oamenii de încredere ai breslei s-au adunat, starostele a tăcut, iar în urmă, când Gherghiță a adus vorba de băiatul lui Hubăr, el a zis numai:

– S-o lăsăm asta! Mai are vreme! Să se mai coacă.

Și tot cam așa se gândea și Naț el însuși.

Nu mai avea el ce să caute pe aici.

Atunci noaptea, după ce s-a despărțit de Persida, el a alergat pe dealuri, ușor, parcă n-ar fi având pământul sub picioare. Îi venea să se ducă și tot să se ducă, încât să i se peardă urma și toată lumea să-l uite, numai ea singură să-și aducă în toată clipa aminte că el a voit și a putut, dar s-a stăpânit fiindcă atât de mult a iubit-o, încât s-a dus pribeag în lume numai ca dânsa să poată trăi nesupărată.

Atât sâmtă, atât știa, atât îi era gândul!

După grele și îndelungate frământări, sufletul îi era ajuns, în sfârșit, la o hotărâre, care-l înălța la o senină liniște, căci nimic nu-l ridică pe om mai sus decât gândul că poate însuși să se biruiască pe sine și să lepede de la sine ceea ce îi este mai dorit în viață.

De aceea ziua următoare, când a dat față cu Burdea, îi era ca și când un demon ispitor i-ar fi ieșit în cale.

– Nu! strigă el scrâșnind din dinți. Lasă-mă în pace! Știu, nu mă îndoiesc că ea are să se ducă, dar eu nu mă duc!

– Ai să te duci și tu! îi răspunse Burdea râzând. Am văzut-o acum eu însumi cu ochii mei, am vorbit cu ea și știu că ai să te duci. Vine așa deodată o clipă în care ți-o aduci aminte parc-ai fi văzând-o aievea, și atunci nu mai poți. Sunt om și eu, și nu poți nici-tu să fii mai altfel decât mine, iară eu aș da tot ceea ce îmi este mai scump și sfânt pe lume pentru o clipă în care aș putea să cred, nu să știu, ci să cred numai că o femeie ca dânsa mă iubește. Mă cutremur, îmi dau seamă ce-nfricoșat fior trebuie să te cuprindă pe tine când îți zici în gândul tău: Și tot mă iubește!

– Dar nu mă iubește! strigă Națl. Nu poate, nu are de ce să mă iubească!

– Minți! îi zise Burdea liniștit. Atât de bine știi că te iubește, încât te minți tu însuși pe tine numai ca să nu-mi mărturisești mie adevărul. E o prostie nemaipomenită! urmă el râzând. Eu am văzut-o, am vorbit cu ea și știu că te iubește. Toți care v-au

văzut împreună știu și ei, dacă au ochi, că vă iubiți. Și vrei ca eu să cred că voi singuri, anume voi nu știți nimic, stați la îndoială, nici nu credeți măcar că vă iubiți unul pe altul? Vezi, dânsa e mai cinstită decât tine: știe și nu se sfiește să mărturisească! Dar de ce vă iubiți? Asta nu se întrebă! Au în lumea aceasta toate lucrurile câte un „pentru că”: iubirea e din altă lume și se ivește din senin, fără ca să știi de ce, se dă pe față, fără ca să știi cum, și te duce, fără ca să știi unde. Ai să vii astă-seară cu mine, ai să mă rogi să te duc cu mine la via lui Corbu! Ai! Uite! Vine așa deodată, când nici cu gândul nu te gândești.

– Sâmt și eu – răspunse Națl – că e un fel de soartă nendurată la mijloc. Mi-e adeseori parcă stau la marginea unei prăpăstii și știu că am să mă prăpădesc dacă nu mă duc înapoi, dar adâncimea mă adimenește, capul mi-e ametit și sunt în toată clipa gata să închid ochii și să mă arunc – fie ce-o fi! Nu e pentru mine femeia aceea; nu sunt eu pentru dânsa; e o nenorocire că ne-am văzut, și singura noastră scăpare e să nu ne mai vedem!

– Parcă de la bunul vostru plac atârnă! grăi Burdea râzând iar în bătaie de joc. V-ați văzut pentru că trebuie să suferiți și vă veți mai vedea câtă vreme nu s-a împlinit măsura suferințelor!

Națl dete cu îndărătnicie din cap.

– Ar trebui – zise el cuprins de adâncă amărăciune –, pentru ca să poți judeca, să știi ce fel de om e tatăl meu și ce fel de femeie e muma ei. Nu! – urmă luându-și avânt – însoțirea noastră n-ar putea să ducă decât la moarte de om: prea mult a suferit sărmana mea mumă, și n-aș putea să văd ca încă mai mult să sufără. Uite! vine o clipă că nu mai știi ce faci, și ai barda în mână și-i dai în cap cu ea. N-ar fi trebuit, dacă n-ar fi fost el cum este, să părăsesc școala, și aș fi azi om de dânsa.

– Ești nebun! îl întrerupse Burdea. Ce-ți pasă?! Parcă însoțire omenească e ceea ce căutați voi? Parcă popa și părinții au să-și mai vâre și ei nasul în treburile voastre? Ai s-o prinzi o dată într-un colț, și oameni sunteți amândoi.

Națl se cutremură în tot trupul; îi venea să-l apuce de piept și să-l scuture, încât să-i clănțanească oasele.

– Icoană sfântă din altar! strigă el ridicând mâna. Mai bine îmi rup carnea de pe oase decât ca să sfărâm idolu' la care mă închin.

– Așa ziceți voi cu toții până ce nu vă săturați de a vă închina, apoi luați icoana și o terfeliti pentru ca să scăpați! grai Burdea, în vreme ce Națl îi făcea mereu semn cu degetul că nu și nu și nul!

Seara, el, cu toate acestea, s-a dus la via lui Corbu, și-i era parcă nu mai e om pe lume când a aflat că dânsa n-a venit, nici n-are să vie, că s-a întors iar în mânăstire.

– Mai zici și acum că nu te iubește?! îl întrebă Burdea cu răutate. Ai să faci pe dracu în patru ca s-o scoți din mânăstire.

Națl nu-i răspunse nimic; un singur gând îl stăpânea: să fie singur și să meargă, s-alerge, să cutreiere văi și dealuri.

Și o vedea mereu pe mumă-sa stând singură în măcelărie, și inima-i sângera, încât îi venea să răcnească tare, ca să răsune toate văile și să se cutremure tot ceea ce are viață și sânte durere.

Nu! El nu putea să plece, nu putea și nu putea!

Sărmana lui mumă! atât îi mai rămânea în lume, atâta reazăm, atâta mângâiere, și lumea i se lumina când se gândea că poate să îndulcească viața ei.

„Celelalte vin – își zise el – și trec în cele din urmă, încât numai din când în când îți mai aduci ca prin vis aminte de ele.“

Zilele veneau însă și treceau una după alta, și nici o știre bună de la Bocioacă.

Și cum zilele treceau, Hubăr se făcea tot mai posac, iar nevastă-sa tot mai neliniștită.

Om trăit în lume, Hubăr știa prea bine cum trebuie să fi venit lucrurile că Bocioacă nu mai vine, și ar fi voit mai bucuros să fie palmuit în fața lumii decât să pată rușinea de care se temea. Și totuși el nu era supărat pe Bocioacă, nici pe cojocari; ei aveau dreptate; ei făceau numai ceea ce erau datori a face. Nevasta lui însă l-a pus să se umilească, iar fecioru-său l-a făcut de batjocura lumii.

– Ai vorbit tu cu Bocioacă – întrebă în cele din urmă Hubăroaja – ori mi-ai zis numai, ca să mă amăgești, că ai vorbit?

Hubăr se uită lung la dânsa.

– Ba în adevăr am făcut prostia aceasta, îi răspunse el. Ca să scap de gura ta, adause apoi peste puțin, cu amărăciune.

– Nu știu cum vei fi vorbit, dar văd că n-o să iasă nimic din toată treaba.

– Adecă ce vrei să iasă?! grai el. Tu vezi că de câteva zile nu mai dă pe acasă: numai el știe pe unde o fi umblând și cum și-o fi petrecând nopțile. Și dacă vezi tu, nu sunt nici alții orbi. Cum să scoată ei stăpân pe un asemenea nemernic? Mare rușine!

– Dacă îi ești tată și nu-i porți de grijă! întâmpină dânsa necăjită. Le știi toate, dar nu te-am văzut și pe tine o dată să faci ca alți părinți, să-l iei de scurt și să-l întorci în calea cea bună. N-a fost el așa! Tu știi prea bine că n-a fost; dar ce poate o femeie ca mine, dacă...

– Tu să taci! o întrerupse el cu asprime. Tu și numai tu l-ai stricat, îndopându-l cu bani! Nu așa m-am făcut eu om; uite, așa cum oi fi, cu toate păcatele mele, stau pe amândouă picioarele, fiindcă n-am așteptat ca alții să îmi aștearnă culcușul: trebuia să-l lași și pe el să se lupte cu nevoile vieții. Cum l-ai făcut, așa să-l ai: eu nu mai vreau să știu de el, nici să-l văd în ochi!

Nu mai voi Hubăr, dar tot tată îi era feciorului său și nu mai avea astâmpăr, nu își mai găsea tigna obicinuită și

clocotea parcă ceva în sufletul lui; și chiar nevrând trecea mai des decât de obicei pe la măcelărie.

Duminecă, în sfârșit, știind că lumea se îngrămădește, Națl era la locul lui și cântărea carne pentru o slujnică când tatăl său intră tăcut și se așază pe un scaun din fund, lângă nevastă-sa.

– Dar tu ce te-ai făcut? întrebă el după ce slujnica plecă în urmă cu carnea.

Era pe sfârșite. Nu sunase încă peste drum de intrare, dar lumea începuse să vie la biserică, și Națl luă mătușica și începu să adune fărâmaturile de pe butuc, ca să le arunce, ca de obicei, în cosul de lepădături.

– Unde ai fost de n-am mai putut de câteva zile să punem ochii pe tine? întrebă iar Hubăr.

Națl dete fărâmaturile în coș, apoi luă cârpa și începu să ștergă cuțitele unul câte unul și să pună apoi pe fiecare la locul lui.

– M-ai auzit tu pe mine? strigă Hubăr răstit.

Națl lăsă pe butuc barda pe care o ștergea și se întoarse cu cârpa-n mână și răsând spre tatăl său.

– D-ta știi foarte bine că te aud – răspuse el –, dar nu-ți răspund fiindcă nu pot să-ți spun unde am fost și ce am făcut.

– E foarte rău!

– Nici eu nu zic că e bine! răspuse Națl și se întoarse iar, ca să ștergă barda și s-o pună la locul ei.

E foarte greu să cerți pe un om care-și mărturisește vinovăția; Hubăr însă ținea să-și certe feciorul, și nepăsarea acestuia îl scotea din răbdare.

– Nemernicule! – zise el cam tare – să nu mă iei în bătaie de joc, că de ți-ar fi barba de un cot, tot îți trag palme și te dau afară. Aici eu sunt stăpân!

Națl așază barda ștearsă la locul ei și se întoarse iar spre părintii săi.

– Drepturile de părinte și de stăpân nu poate – zise el – nimeni să ți le ia; dar te rog să nu te folosești de ele aici, fiindcă trec oameni și rușinea nu cade numai asupra mea!

– Rușinea mi-ai făcut-o tu cu prisos, grăi Hubăr încet, aproape șoptind.

– Tocmai fiindcă ți-am făcut-o eu, nu mai adăuga și d-ta la ea.

– Nu! urmă Hubăr tot încet. Vreau să știe lumea că știu ticăloșiile tale și nu le trec.

– Tată, grăi Națl așezat. Știu ce te mânănește și-ți dau dreptate. Am să plec mâne dacă vrei, chiar astăzi, și n-aș voi să ne despărțim certati.

– Eu vreau să știi – răspuse tatăl său cu asprime – că n-ai ce să mai cauți la casa mea dacă nu te faci om cumsecade.

– Fă ce vrei, răspuse Națl, întorcându-se iar la cuțitele lui. Nemții bețivi – adăugă apoi peste puțin pe românește – se ceartă ca niște orbeți. Da! – urmă apoi – iar pe nemțește, ei au dreptate dacă ne iau în bătaie de joc!

Asta a prins. Hubăr se ridică și se uită mânios la feciorul său, dar nu mai urmă înainte, ci se depărtă fără ca să se mai uite-napoi.

Hubăroaie, care stătuse tot timpul cu inima încleștată, rămânând acum singură cu feciorul ei, începu să ștergă lacrimile ivite una câte una în ochii ei, în vreme ce el își făcea de lucru cu închiderea măcelăriei.

El n-o vedea plângând, dar știa că plânge ori are să plângă și-i era foarte greu să se întoarcă spre dânsa. După ce încuiă dar ușa despre uliță, el se așază, tot cu spatele spre dânsa, pe scaunul de lângă butuc și rămase cu mâinile pe genunchi, cu ochii-nchiși și cu capul plecat în jos. Nu mai sâmțea, nu mai gândea nimic: era istovit și toate îi păreau a pustiu.

Ea începu să plângă pe-năbușite.

– Mamă! zise el în cele din urmă, întorcându-se spre ea. Nu plânge, că o să ai de aici înainte de ce să plângi. Pe mine nu mă mai vezi! Nu plânge, că se-ntâmplă o nenorocire îngrozitoare! Eu nu știu ce fac dacă mai dau ochi cu el!

Ea-și șterse lacrimile, apoi se ridică și se uită cu un fel de frică la el.

– Nu e lucru curat – zise ea – și Dumnezeu știe dacă nu e cineva care s-a vârât la mijloc, ca să turbure liniștea casei mele... știe – urmă ea, cu asprime – și nu iartă, fiindcă e mare păcatul!

Națl se uită câțva timp tremurând la ea, apoi își luă pălăria și se depărtă, cuprins de sântământul că de aici înainte el stă singur în lume.

XIII

DATORII VECHI

Datoria să ți-o plătești la timp, căci are și ea rostul ei și nu stă, dac-o lași nebăgată-n seamă, în amortire, ci mișcă și crește, de n-o mai poți stăpâni în cele din urmă.

Națl se temuse că n-are să fie bine dacă se va întâlni cu tatăl său și a potrivit lucrurile anume așa ca să nu rămâie singuri. Luând apoi hotărârea de a nu mai da ochi cu el, avea de gând să ceară bani de călătorie de la muma sa și să plece cât mai curând. Vorba despre pedeapsa lui Dumnezeu i-a căzut însă atât de greu, încât n-a mai putut să stea cu mumă-sa. Se temea că nu se va putea stăpâni și n-ar fi voit odată cu capul să-i zică vreo vorbă aspră.

El a crescut, așa-zicând, în brațele mumei sale, și nu intra în mintea lui gândul că poate să fie în lumea aceasta ceva ce el să nu-i spuie și ei. Inima îi da deci și de astă dată brânci ca să-i spună tot. Știa că dânsa-l va înțelege, se va muia și-i va fi de mare ajutor în greaua luptă sufletească. El însă o știa și aceea că dânsa îi va spune bătrânului tot, și aceasta n-o voia.

Avea cuvinte de a se plânge de tatăl său. E însă în firea omului să treacă cu vederea păcatele părinților săi, și nu o dată el își zicea: „Ți-e tată și n-ai să-l judeci!“ De aceea își făcea muștrări totdeauna când scăpa vreo vorbă mai aspră despre tatăl său. Și nu e într-adevăr lucru mai dureros decât să nu poți avea o bună părere despre părinții tăi. Aceasta o sântea acum Națl în toată clipa.

Lasă, că tatăl său era, în gândul lui, vinovat de toate, dar el se mai și temea ca nu cumva acesta, aflând ceva, să facă, om îndărătnic cum era, vreun scandal, să se certe cu Mara ori s-o oprească pe Persida din drum. Astfel se stârnise în inima lui o adevărată dușmănie față cu tatăl său, și adeseori îi venea să se ducă, să-l caute, să-l apuce, unde-l va fi gășind, și apoi ce va voi Dumnezeu. Se sântea că nu s-ar mai putea stăpâni dacă ar mai vedea pe mumă-sa plângând ori dacă acesta i-ar mai zice vreo vorbă aspră. El nu mai putea să dea ochi nici cu mumă-sa. Îi era grozav de greu, dar nu mai putea.

Cu atât mai rău, căci prin asta lucrurile nu se împăcau, ci numai se amânau și mai vârtos se încurcau.

Fiindcă așa, cu mâna goală, n-ar putea să plece, el s-a împrumutat de la Griner, neguțătorul de pieci, cu trei sute de florini. Ovreul nu numai că i-a dat bucurios, dar l-a mai și rugat să-i spună când va mai avea trebuință: știa el că plătește Hubăroaie, numai să nu afle Hubăr, ba plătește chiar și Hubăr, numai să nu afle lumea.

Așa au și venit lucrurile.

Hubăroaia era nemângâiată că feciorul ei a putut să supere atât de greu pe tatăl său, dar îi dădea, la urma urmelor, dreptate: tot era mai cu minte așa decât ca lucrurile să fi ajuns la ceartă. Că n-a luat rămas bun nici de la ea, asta-i părea lucru firesc: ea nu l-ar fi lăsat să plece fără știrea bărbatului ei. L-a mai și mulțumit dar lui Griner când acesta a venit peste câteva zile să-i spună în toată taina că i-a dat lui Națl bani de drum.

Hubăr era parcă l-ar fi ciomăgit cineva când a aflat că feciorul său nu și-a luat ziua-bună de la mumă-sa. Știa că ține la dânsa, și astfel dedea cu socoteală că mare trebuia să fi fost mahnirea lui pentru ca să-i poată face ei o atât de mare supărare. În zadar, nu e în lumea aceasta nimic mai tare decât durerea de părinte: nu zicea Hubăr nimic, nu se plângea, dar era muțat, și acum, când ar fi fost să-și osândească feciorul, își făcea el însuși muștrări, fiindcă ți-e parcă tot ale tale sunt și păcatele ieșite la iveală în copilul tău.

Își făcea Hubăr muștrări și-și dedea silința să mângâie pe nevastă-sa.

În tăcerea sufletului său, el tălmăcea mereu vorbele pe care i le grăise Națl.

„Ți-e ușor ție – parcă-i zisese Bocioacă –, dar e greu pentru nevasta ta.“

Era aspră afară din cale muștrarea cuprinsă în aceste vorbe, și încă mai aspru se sâmțea muștrat când își aducea aminte vorbele: „Ei au dreptate când ne iau în bătaie de joc!“

Îi era greu lui Hubăr să dea ochi cu oamenii; parcă toți știau cum s-au petrecut lucrurile, și se temea ca nu cumva să-l întrebe ce i s-a făcut feciorul. Era mai bine să stea pe acasă, să caute de treburile lui, să mai ia și asupra sa o parte din sarcina pe care nevasta sa o purta acum ea singură.

Astfel, fără multă vorbă, oarecum pe nesămțite, se schimbaseră casa lui Hubăr: era ca și când soț și soție, după o lungă despărțire, s-ar fi însoțit din nou la o viață mai strânsă decât în tinerețe. N-o știau la început aceasta decât cele două servitoare și calfele; vestea însă, și cea rea, dar și cea bună, trece din om în om, și în curând lumea toată a ajuns să afle că nu mai e cum atâta timp a fost la casa lui Hubăr.

Peste vreo trei săptămâni, în sfârșit, Hubăroaie a primit mult așteptata scrisoare, prin care feciorul ei o vestea că a sosit la Buda și a fost pe la Hansler, unul dintre verii ei. Ei îi cerea

iertare pentru că a plecat așa fără de veste și s-a împrumutat de la Griner, dar despre tatăl său nimic.

Ea-ncepu să plângă.

– Ei, lasă! grăi Hubăr. E mai bine așa! Să se zbuciume și el, să-și verse focul tinerețelor: de nemernicit tot n-are să se nemernicească. Cu cine ar putea să semene!

– Trebuie – zise ea amară – să fie la mijloc vreo slăbiciune, vreo femeie care l-a scos din minți.

– Asta nu-mi vine s-o cred, răspunse el. Asemenea lucruri se află.

– Va fi știind toată lumea – întâmpină Hubăroaie –, dar nu ne spune nimeni nimic.

Hubăr nu credea, dar cu puțință era și lucrul acesta, și mult ar fi dat dac-ar fi putut să afle adevărul.

N-avea însă de la cinc să-l afle.

Trecuseră douăzeci și șase de ani de când trăia la Lipova și abia acum sâmțea că tot străin a rămas între străini. Avea cunoscuți, avea chiar prieteni, cu care juca cărți și care veneau bucuroși la masa lui, dar nu era într-aceștia nici unul care ar fi fost în stare să-i vorbească cu inima deschisă.

Vina, la urma urmelor, a lui era, deoarece prieteni are cel ce știe să și-i facă; el însă era supărat pe toată lume și se închidea din zi în zi tot mai mult în casa lui.

Dar supărat era Hubăr mai ales pe cojocari și îndeosbi pe Bocioacă, care avea multă trecere și ar fi putut, dac-ar fi voit, să pună lucrurile la cale ca Națl să rămâie acasă.

Mai supărat încă era Bocioacă. Lasă că e lucru urât să făgăduiești și să nu împlinești, dar el nici nu putea măcar să spună de ce anume n-a împlinit ceea ce făgăduise.

Nu! Aceasta nici chiar nevastei sale n-ar fi putut să i-o spună.

Se încărcase omul cu Doamne-ajută.

Nu zicea Persida că n-are să se mărite.

Știind prea bine că muma ei dorește s-o vadă cât mai curând cu bărbat, ea, deși abia împlinise optsprezece ani, se sâmțea fată bătrână și era hotărâtă-n gândul ei să se mărite după cel dântâi care o va peti.

Din întâmplare acesta a fost Brădeanu.

Într-una din zile, după ce se acrise vinul, Marta a luat-o pe Persida din mânăstire și a dus-o la dânsa acasă. Timp de vreo zece zile, cât a stat apoi la casa lui Bocioacă, Persida l-a văzut aproape în fiecare zi pe Brădeanu, și Bocioacă râdea în el. În urmă Persida s-a dus acasă, la mama ei: era lucru de la sine înțeles că are să facă pregătirile de nuntă.

Deodată însă toate s-au schimbat: fără ca să-și poată da seamă de ce, Persida s-a întors iar la mânăstire, unde maica Aegidia o aștepta cu brațele deschise.

O apucase ca atunci când Codreanu venise la mânăstire, un fel de spaimă, și nu mai cuteza să ia asupra ei sarcini pe care nu se sâmțea destoinică a le purta.

Și astfel s-a petrecut viața ei de aici înainte: trăia pe apucate, când ici, când colo, azi la casa mumei sale, mâne la a lui Bocioacă și apoi la mânăstire, în o necurmată frământare.

Din când în când o cuprindea un sâmțământ de deznădăjduire. Îl vedea parcă în fața ei pe Burdea, care râdea de zbuciumările ei și-i spunea mereu că zadarnic se opintește; îl vedea pe Naț umblând răzleț prin lume și-i venea să plece pe urma lui, să-l caute și să se ducă amândoi, ca să li se piardă urma. Atunci se ducea în mânăstire și iar se liniștea, iar lua hotărârea de a nu face decât ceea ce dorește muma ei, iar era stăpână ea însăși pe sine.

Stăpână ar fi și rămas dacă lumea ar fi lăsat-o în pace. Bocioacă însă făcuse legătură cu Mara și trebuia cu orice pret s-o mărite mai nainte de a se fi întors feciorul lui Hubăr, și dându-i zor, o alunga-n mânăstire.

Dar supărările omenești trec și ele cum toate trec în lumea aceasta.

Era foarte supărat Hubăr când s-a pomenit că Mara nu mai voiește să facă tovarășie cu el la pădurea din Cladova, și-n supărarea lui luase hotărârea de a se pune în înțelegere cu Liubicek, ca să-i facă Marei greutăți. „Am să-i arăt – își zicea el – că nu poate fără de noi s-o scoată la capăt!“ S-au și înțeles ca așa să facă, dar a trecut o zi, au trecut două, au trecut multe, și în trecerea zilelor li s-a muiat și supărarea și în cele din urmă n-au mai făcut nimic. Le era parcă puțin le pasă...

Tot așa trecuse supărarea și cu Bocioacă. Când cu plecarea feciorului său, Hubăr era tare hotărât să le arate cojocarilor că poate să le facă multe neajunsuri. Au trecut însă zilele și nu li-a făcut nici unul, și cu cât mai mult se apropia timpul în care feciorul lui trebuia să se întoarcă, cu atât mai bine îi părea că n-a făcut nimic. La urma urmelor, tot era mai bine așa.

Bocioacă a uitat încetul cu încetul și el făgăduința de a o mărita pe Persida și puțin îi păsa în cele din urmă când și cu cine are să se mărite fata Marei.

Chiar Persida s-a deprins încetul cu încetul cu viața ei fără de rost și n-ar fi dorit nici ea decât s-o lase lumea-n pace.

Mara, ea singură, era mereu neastâmpărată, mereu cuprinsă de griji și nu putea să doarmă noptile liniștită, ca alte dăți. Îi era parcă o mare și namaipomenită supărare o așteaptă, și nu știe cum să scape de ea. Zilele alerga, se balăbănea cu oamenii, zilele dedea și lua bani, zilele avea mulțumiri, seara însă, după ce-și făcea socotelile, o cuprindea o nespusă înduioșare. Îi era parcă nu mai poate să se bucure de roadele ostenelelor ei. Ce folos că adunase, când copila ei n-avea nici o nevoie de zestrea pe care i-o făcuse?!

Și avea dreptate Mara.

Crescută sub purtarea de grijă a maichii Aegidiei, Persida nu știa ce va să zică a avea ori a nu avea. În gândul ei toate

veneau de-a gata de la Dumnezeu, și omul n-avea decât să-și facă datoria, să ostenească și să se roage pentru ca să le aibă cu prisos toate cele ce-i sunt de neapărată trebuință. Averile îngămădite erau de prisos, ba un fel de dovadă despre lipsa de încredere în purtarea de grijă a lui Dumnezeu.

Nu știe să prețuiască averile agonisite decât acela care cunoaște nevoile vieții.

Persida trebuia să le cunoască și ea pentru ca să poată măsura iubirea cu care muma ei a agonisit și agonisea averi.

De Paști, Națl s-a întors acasă voios, cu capul ridicat, plin de încredere în sine, ca tot omul care se sânte ieșit la liman.

În zadar, nu era în el nimic mai tare decât slăbiciunea pentru muma lui, și inima îi sălta când se gândea cum arăta ca să se bucure când îl va vedea ieșit stăpân de capul lui și pus în fruntea gospodăriei.

Se și bucura muma lui cu atât mai vârtos cu cât nu se mai bucura acum numai ea singură. Chiar din ziua sosirii lui la Lipova a sâmtit Națl că s-a petrecut o schimbare în casa lor: era parcă n-a fost niciodată vreo supărare în casa aceasta și parcă nici n-ar mai fi cu putință vreo supărare în ea, atât de bine se-nțelegeau cu toții.

Mai erau însă la mijloc și câteva datorii vechi, pe care le uitaseră cu toții.

După Paști, Hubăr s-a dus iar la Bocioacă, starostele, dar de astă dată nu pe ușa din dos, ci pe poarta cea mare, ca omul care se sânte în dreptul lui.

Bocioacă, tot cel vechi, se bucura că poate să-l mulțumească, și încă în Dumineca Tomii a și adunat pe oamenii de încredere ai breslei.

Duminecă-i duminecă, iar sâmbătă după-amiază Bocioacă a trimis pe Trică, mâna lui cea dreaptă, pe la oamenii de încredere ai breslei, ca să le spună că au ca mâne după liturghie să se adune.

De ce? Aceasta Trică nu mai avea nevoie să li-o spună.

Hubăr nu era orișicine, și în timp de trei săptămâni, de când feciorul lui se întorsese, unii își deduseră seamă, iar alții aflaseră din zvon că i s-au împlinit cei doi ani de călătorie și că în curând va avea să facă tăietura de măiestru.

Iar asta era un lucru care numai rar de tot se poate vedea, un fel de sărbătoare pentru lipoveni.

După rânduiala breslelor, calfa de măcelar, care avea să treacă în rândul măiestrilor, trebuia să facă în fața starostelui și a oamenilor de încredere ai breslei tăietura de măiestru.

Însoțit de un zăvod și ajutat numai de un ucenic, el trebuia să ducă la tăiere un juncan de trei ani, frumos împodobit cu flori, cu panglici și cu cârpe, pe care, după tăiere, starostele și oamenii de încredere le luau drept semne de aducere-aminte.

După ce starostele se încredința că juncanul nu e amețit cu spirit, ucenicul îi dădea lovitura în frunte, iar viitorul măiestru trebuia să-l înjunghie așa, ca până ce numeri zece să nu se mai miște, și să-l juipoaie iute și curat, apoi să-i scoată măruntaiele încă calde, toate aceste fără ca panglicile și cârpele să se păteze de sânge.

Urmează apoi prețuirea și măcelărirea.

Viitorul măiestru trebuia, înainte de toate, să-și dea părerea cât cântărește carnea și cât îndeosebi seul pe care-l scoate, apoi să facă măcelărirea în șasesprezece feluri de cărnuri, fără ca să-și păteze mâinile și șortul alb și fără ca să lase fărâməturi pe butuc.

Drept încheiere se făcea cântărirea.

Cel dintâi, starostele lua mușchiul din spinare și măiestrul trebuia să-l cântărească din ochi. Apoi urmau oamenii de încredere, care cereau fiecare cât îi venea la socoteală, și măiestrul avea să măsoare cu ochii și să-i taie fiecăruia dintr-o singură bucată cât a cerut.

Nu-i vorba, nu se nimerea totdeauna ca bucata să fie pe tocmai: o dată, ea ieșea prea mică, și atunci cumpărătorul se plângea c-a fost înșelat la cântar; altă dată, ea ieșea prea mare, și toți râdeau în hohote. Cu alte cuvinte, lucrul se sfârșea cu veselie.

Veselia cea mare era însă la ospetia dată de noul măiestru, masă întinsă și încărcată, la care se știau de mai înainte poftiți toți oamenii de casă, rude și prieteni, fruntași și tovarăși de meserie.

Era lucru mare, despre care vorbeau și copiii de pe ulițe și pentru care se pregăteau toți cei mai de aproape.

Hubăroaie numai la asta se gândea, Hubăr pusese ochii pe juncan, pe care-l ținea la îngrășare, iar Națl făcea mereu junghieri și cântăriri de probă. Atât timp se plânsese că părintii l-au făcut măcelar, iar acum se sâmțea oarecum mândru de gândul că n-a mai văzut încă Lipova măcelar care junghie, taie și cântărește ca dânsul.

Vedea parcă în fața lui lumea adunată, căci nu numai starostele cu oamenii lui de încredere aveau intrare la tăietura de măiestru: putea să vie orișicine și să intre pe poarta deschisă pentru toți, și mâna parcă-i tremura când se gândea că ar putea să vie și dânsa.

Doamne! Ce neînțeleasă e legătura lucrurilor din lumea aceasta!

Luni de zile au trecut, și el, încetul cu încetul, iar a ajuns la liniștea lui sufletească, încât ar fi putut să o vadă fără ca să se uite la ea și să treacă pe lângă dânsa fără ca să se oprească. De trei săptămâni s-a întors și nici n-a văzut-o, nici n-a avut nevoie de a-și da silința să n-o vadă. Îi era totuna. Acum însă, când se gândea că ar putea și dânsa să fie printre ceilalți, îl treceau un fel de fiori.

Și avea omul dreptate.

El se afla la Lipova, iar dânsa trecuse încă înainte de Florii Murășul și se afla la Radna, și e departe de la Lipova până la Radna; era, cu toate aceste, un fel de legătură de la casa Marei până la casa lui Hubăr, și fiorul care-l trecea pe el pornise oarecum de la casa părinților săi, inima i se încleșta, cu toate aceste, de câte ori se gândea la el. Acum dar, când a aflat că el s-a întors și că e bine, voinic și voios, ea se sâmțea ușurată, scăpată oarecum de o mare greutate.

Atât de mult se temuse că din cauza ei, deși fără de vina ei, omul acela își va pierde rostul, se va nenoroci și va strica viața părinților săi, și acum era scăpată de temerea aceasta.

Sâmbătă seară, când Trică i-a spus că mâine se va hotărî ziua când Națl va face tăietura de măiestru, ea a început să tremure în tot trupul, iar după ce a rămas singură, ea a început să plângă, a căzut în genunchi și a mulțumit lui Dumnezeu, care toate le-a scos bine.

Acum, în această clipă de ușurare și de mulțumire sufletească, era cuprinsă cu desăvârșire de sâmtământul că nu e în lumea aceasta nimeni pe care poate să-l iubească deopotrivă cu dânsul, că el e om în puterea cuvântului, că are de ce să-l iubească. Ea singură știa prin ce grea luptă sufletească a trecut și el și a trecut și a ieșit întreg din ea.

Era o înspăimântătoare nedreptate că nu poate să i-o spună aceasta și lui.

O! Cum ar fi voit să meargă, să-l caute, să-l vadă, să-i vorbească, să-i spună ce sâmte, ce gândeste, să-i mulțumească.

Mintea i se oprea în loc când se gândea că toți vor putea să-l vadă, toți vor putea să-i strângă mâna, numai dânsa nu.

Și, totuși, ce mulțumire ar fi și pentru el și pentru ea dacă atunci, la tăietura de măiestru, s-ar vedea față-n față și și-ar strânge mâna!

Firea ei năvalnică ieșea din ce în ce tot mai mult la iveală, și mereu vedea-n față ei pe Burdea răsând în bătaie de joc.

„E o mișelie nemaipomenită – își zise ea în cele din urmă – să ai o singură viață și să amărăști în viața aceasta zilele altora, lipsindu-te și pe tine de cele mai mari și mai curate mulțumiri!”

Și totuși ca nu putea să-l vadă, nici mai ales să vorbească cu dânsul.

Îi venea să strige tare, ca să se audă până la Lipova. N-a strigat, dar e peste putință ca o dorire atât de ferbinte să nu pătrundă tainic la orișicare depărtare, și pe când ea se zbătea pe țărmul drept al Murășului, dincolo, pe țărmul stâng, el era cuprins de un neastâmpăr ivit ca din senin.

„Ce folos de mulțumirea pe care o am dacă nu e împărtășită de cel mie mai iubit în lume? Durere nespusă e bucuria de tine singur simțită.” I-a fost destul să-și aducă aminte ea, pentru ca să și le aducă aminte toate cele petrecute și să-i pară pustie și fără farmec viața fără de dânsa.

Câtă zbuciumare așa numai în sec!

Nu mai încăpea, ce-i drept, nici o îndoială că are feciorul lui Hubăr să facă tăietura de măiestru. Starostele, oamenii de încredere, breslașii toți așteptau cu oarecare nerăbdare priveliștea și masa de ospetie; ziua însă nu era încă hotărâtă, și multe se mai puteau încă întâmpla până atunci.

Duminecă, după sfânta liturghie s-au adunat la casa starostelui unsprezece dintre oamenii de încredere ai breslei. Lucru nemaipomenit: nu lipseau decât trei din patrusprezece, iar unul din aceștia era Hubăr el însuși.

După ce se așezară cu toții împregiurul mesei, Bocioacă, om al bunei rânduiei, se ridică în picioare și puse cartea de călătorie a lui Ignatie Hubăr în mijlocul mesei.

– Veți fi știind – zise el sărbătorește – de ce ne-am adunat astăzi, și nu mă îndoiesc că puțin o să stăm de sfat. Eu însă, după cum cere rânduiala, vă fac împărtășire că unul dintre fruntașii breslei noastre, măcelarul Anton Hubăr, cere să

hotărâm ziua pentru ca feciorul său Ignatie să facă tăietura de măiestru.

Toți deteără zâmbind din cap, ba Oancea, măcelar și el, nu se putu stăpâni și strigă: „Vivat!”

– Lucrurile sunt, precum știți – urmă starostele – în bună rânduială. Anii de ucenicie și i-a făcut băiatul chiar la casa tatălui său, unde a stat apoi un an și mult pe deasupra calfă. Anii de călătorie de asemenea i s-au împlinit zilele aceste. Nu e dar nici o pedecă la mijloc: nimic n-avem să-i ierțăm, nici să-i trecem cu vederea. Când socotiți să-i punem ziua?

Gherghiță cel mărunțel se ridică.

– Pentru ca rânduiala să fie deplină – zise el iute și cam bolborosit – și pentru ca nici de ici, nici de colo să nu ni se poată face vreo mustrare, să se citească, după obicei, și cartea de călătorie, ca să vedem pe unde a umblat și la cine a lucrat.

Bocioacă cel lung și subțire începu să schimbe la fețe.

Asta el însuși și-o făcuse.

Vorbise atunci, pe la culesul viilor, cu Gherghiță, ca să-l scoată pe Națl măiestru, iar în urmă, după ce-și schimbase gândul, îi spusese că nu se poate, fiindcă nu prea îi este cartea în bună rânduială. El uitase supărarea lui de atunci, dar Gherghiță, om prepuielnic, nu uitase vorba ce-i spusese. Ce mai putea Bocioacă să-i facă?

– Se poate și asta – grăi el – și începu să citească adevărurile scrise de stăpâni în carte, și cu cât mai mult citea, cu atât mai rău i se înnoada glasul.

Adevărurile nu erau, ce-i drept, rele, dar băiatul stătuse câte patru-cinci săptămâni la un stăpân, și apoi treceau câte două și chiar trei luni până ce intra la altul.

– Pare-mi-se – grăi Gherghiță uitându-se pe sub sprâncene – că tot avem ce să-i trecem cu vederea.

Bocioacă înghiți un nod, iar Oancea nu se putu stăpâni:

– Ei! – zise el – asta se întâmplă. Trece vremea până ce mergi dintr-un oraș în altul.

– Apoi – adăugă Bârzău – avea băiatul din ce să trăiască. Ceilalți deteră din cap.

– Putem – grăi Bocioacă – să-l chemăm în fața noastră și să-i facem muștrare.

– Eu cred – întâmpină Gherghiță – că nu e nevoie de asta. Băiatul e tânăr și nensurat, tatăl său nu e nici el neputincios: poate să mai aștepte.

Bocioacă înghiți mai multe noduri unul după altul. Putea, nu-i vorbă, să-l scoată chiar azi măiestru pe feciorul lui Hubăr, fiindcă ceilalți erau de un gând cu dânsul și se uitau și altfel în gura lui; se temea însă de gura cea rea a lui Gherghiță. Nu-i vorba, puțin i-ar fi pășut dacă Națl va face acum ori mai târziu tăietura de măiestru; apucase însă o dată să zică ceea ce a zis, și ținea ca pe a lui să rămâie. Și n-ar fi fost vrednic de stărostie dacă n-ar fi știut să iasă și din strâmtoarea aceasta.

Sfântul Ilie e patronul cojocarilor, și-n ziua de Sfântul Ilie cojocarii au praznic mare, merg cu steagul și cu muzica la biserică, se adună la masă mare și joacă până în zorile zilei următoare sub cortul de verdeată. Acesta e un lucru la care nimeni nu ține mai mult decât Gherghiță, și Hubăr nu putea nici el decât să se sâmtă măgulit dacă feciorul lui ar avea să-și facă tăietura de măiestru tocmai în ziua când breasla-și ține praznicul.

– Știți ce? – grăi deci Bocioacă voios – să ne facem o ziună bună de Sfântul Ilie: să prăznuim la casa lui Hubăr.

– Amin! strigă Gherghiță dând cu pumnul în masă și sărind în picioare.

Era lucru minunat, nu se putea mai minunat! Auzi d-ta! Neamțul să dea praznicul de Sfântul Ilie!

– Amin! strigară și ceilalți, și lucrul era hotărât atât de bine, încât Bocioacă el însuși a plecat deodată cu ceilalți, ca să se ducă

la Hubăr și să-l vestească, așa cum știa el, despre hotărârea luată de fruntașii breslei.

Hubăr și mai ales Hubăroaie se așteptaseră la o zi mai apropiată, știau însă să prețuiască cinstea ce li se făcea și erau mulțumiți de împărtășirea pe care li-o făcuse Bocioacă.

Mulțumiți ar fi și rămas dacă n-ar mai fi fost la mijloc și gura lumii și răutatea omenească.

Buna-rânduială cere, ce-i drept, ca despre cele ce se petrec în sfatul breslei să nu se mai vorbească. E însă foarte greu să știi ceva și să nu le spui și celor mai de aproape ai tăi, și încă duminică după-prânz nu numai Marta, ci și nevestele celorlalți cojocari știau și spuneau la toată lumea că erau p-aci-p-aci să-l mai amâne pe feciorul lui Hubăr, fiindcă în timpul călătoriei a umblat mai mult hoinar decât prin măcelării.

Luni, nu mai departe, i-a șoptit-o unul dintre oamenii răi de gură și lui Hubăr aceasta.

Hubăr ar fi primit mai bucuros o palmă în fața măcelăricii.

Care va să zică nu cinste, ci un fel de dar de milă i s-a făcut.

Și aveau dreptate cojocarii: feciorul lui umblase în adevăr hoinar.

Deodată, fără veste, ca din senin, s-a reivit în sufletul lui toată amărăciunea de odinioară, și dacă atunci, când feciorul lui a plecat fără de veste de acasă, își făcea el însuși muștrări, acum nu mai putea să-l ierte pentru rușinea pe care i-a făcut-o.

Trebuia să se răsufle, să-l mustre pe feciorul său, să-și facă datoria de părinte.

Trebuia și totuși era mai bine dacă nu-și făcea datoria chiar acum, când feciorul său era foarte sâmtitor.

Puțin îi păsa, ce-i drept, lui Națl de părerile ce-și vor fi făcând fruntașii breslei și lipovenii despre purtările lui în timpul celor doi ani de călătorie. El știa, dar nu putea să spună nimănui cât de greu i-au fost acei doi ani și ce mare lucru a făcut el în curgerea lor. Inima i se umplea de cea mai neagră amărăciune

cînd își aducea aminte toate suferințele prin care a trecut și să gîndească că în zadar au fost toate: nu era bine ca tocmai tatăl său să-i mai aducă aminte de acei doi ani.

Duminecă-dimineța nu s-a mai putut stăpîni.

Știa unde poate s-o vadă pe Persida și ar fi fost cea mai mare nemernicie dacă s-ar fi lipsit el însuși pe sine de mulțumirea de a o vedea. S-a dus dar la biserica românească de la Lipova și, după ce aici n-a găsit-o, a trecut la cea din Radna.

Gîndul lui era s-o vadă așa ca să nu fie văzut de dînsa. S-a și strecurat printre oameni și s-a oprit în dosul unui scaun; biserica de la Radna nu e însă atît de mare ca să poți intra în ea fără ca să fii văzut de toți, mai ales cînd ești neamț.

Dacă n-ar fi fost atît de zăpăcit, ar fi avut și el atîta minte ca să înțeleagă că în clipa cînd intră în biserică, toți se uită la el și se întrebă: „Cum vine neamțul acesta aici? ce caută? ce vrea?”

Așa a și fost! Ba ceva mai mult: oamenii au aflat ce caută el.

Intrînd de la dreapta în biserică, el s-a uitat spre fundul bisericii, unde știa că e locul femeilor, și a rămas uimit, perdut, cu ochii țintă la Persida, care nu-l băgase în seamă.

Și cum oare să nu rămîie uimit și perdut?!

Așa n-o mai văzuse niciodată și nici că și-ar fi închipuit-o vreodată.

Nu mai era fața cea plină și rotundă ca luna: slăbise, fața îi era mai lungă, umerii obrazilor ieșeau la iveală, pelița obrazilor era mai albă, subțire și oarecum întinsă, sprîncenele păreau mai lungi și mai dese, iar ochii erau parcă mai mari și plini de o tristetă care se revărsa peste toată fața ei.

Sămțind că deodată toate privirile se îndreptază asupra ei, ea se uită speriată împregiur, ca omul care se-ntrebă: „Ce-am făcut? Ce mi s-a întîmplat?” și ochii ei se întîlniră deodată cu ai lui.

Sunt lucruri care se văd cu ochii, se pot sîmți cu inima și închipui cu gîndul, dar în graiul omenesc nu se pot spune.

Să ne închipuim că zile de-a rîndul cerul a fost posomorât, întunecat, acoperit de o ceață deasă, și deodată, pe neașteptate, fără ca să știi cum, soarele străbate prin ceață și-și revărsa lumina plină asupra lumii, încît toate se înseninează și tot ceea ce viețuiește tresare cuprins de o pornire veselă.

Așa s-a luminat fața ei și fața lui în clipa revederii și așa au tresărit înveseliți ca din senin toți cei adunați în biserică.

Era parcă un suflet străbate prin toți și un singur fior de bucurie trece prin acest suflet.

Numai o clipă însă. Clipa următoare, mai nainte de a-și fi dat oamenii seamă despre cele petrecute, Persida rămase cuvioasă și cu ochii țintiți spre pămînt la locul ei.

Era o atît de aspră mustrare în fața ei, încît el își plecă ochii rușinat și porni spre strana din partea lui. Abia acum sîmțea că prea a luat-o oblu înainte și că trebuia să le facă toate ca și cînd ar fi venit aici ca să se întîlnească cu altcineva. Intrînd dar în strană, el dete mîna cu bătrînul Blăguță, apoi – peste puțin – îi spuse pe șoptite că are o vorbă cu părintele Andrei. Iar după sfînta liturghie, cînd Bocioacă se sfîtuia cu oamenii de încredere ai breslei, Națl știricea de la părintele Andrei la cine ar putea să găsească aici la Radna vițeii de tăiere.

Atît de bine le potrivise toate, încît pînă chiar și Persida ea însăși, întorcîndu-se acasă, stetea la îndoială dacă el a venit ori nu pentru dînsa la biserică.

Singur el știa și acum cît de greu i-a fost să nu meargă-n urma ei, ca s-o vadă cel puțin din depărtare și, întorcîndu-se spre Lipova, era și el pătruns de sîmțămîntul că ar fi o nemaipomenită mișelie să-și calce pe inimă cînd atît de mult o dorea.

Ce-i păsa lui acum de hotărîrea breslei? Totuna îi era cînd și cum va face tăietura de măiestru. Un singur lucru știa: că e

o grozavă nenorocire pentru dânsul de a fi fost născut din părinții lui și, lucru înspăimântător, că el n-ar putea să fie fericit decât după ce ar muri tatăl lui și muma ei.

Ah! ce urât gând, ce nesuferit sâmtământ, și el nu mai putea scăpa de sâmtământul acesta.

Luni pe-nserate el lucra la tocilă când tatăl său se întoarce cu fața întunecată acasă.

– Ai văzut?! grați Hubăr rece și aspru.

– Ce să fi văzut? întrebă Națl, uitându-se lung la el.

– M-ai băgat în gura lumii, m-ai făcut de râsul tuturor, răspunse tatăl său. Prin toate colțurile se vorbește c-ai umblat hoinar în timpul călătoriei și că numai de milă te-au amânat până la Sf. Ilie. Erau să te trimită iar în călătorie. Rușine! Să-ți crepe obrazul!

Națl se făcu alb ca varul, apoi picioarele începură să-i tremure, încât abia se mai ținea pe ele.

– Așa e! zise el stăpânindu-se și adunându-și toate puterile. Ei au dreptate! Am umblat ca vai de capul meu, și pot să gândească ce vreau. Eu știu de ce, dar nu pot să le spun și lor, și dacă le-aș spune, n-ar mai zice nimic, ci mi-ar plânge de milă. D-ta însă îmi ești tată și trebuie, dacă ai și inimă de părinte, să sâmți că trebuie să fie ceva la mijloc, și să mă ierți, să-mi ții parte, să mă aperi, cel puțin în gândul d-tale, iar nu să-mi mai faci și muștrări, când eu însumi mă mărturisesc vinovat! Lasă-le, tată, să nu mai vorbim despre aceste. Orișice ar fi între noi, adause el muiat, să trăim în pace, fie chiar și numai de dragul mamei, care d-tale îți este nevastă bună, iar mie mai bună mună.

Hubăr era destul de deștept ca să înțeleagă muștrarea aspră care era cuprinsă în aceste cuvinte și destul de cumsecade pentru ca să se sâmtă atins de ea.

– Eu cred – zise el mirat – că-ți mai sunt și eu tată și pot să știu ce este, dacă e ceva la mijloc.

Națl rămase cuprins de turburare în fața lui.

Ce putea el să zică? Cum, Doamne, putea să spună în câteva cuvinte ceea ce-i zguduia toată firea?

– Eu – zise el oarecum îmbrâncit de gândurile ce-l stăpâneau – eu, așa cum sunt, n-aveam nevoie să mă fac măcelar.

– Care va să zică – întâmpină Hubăr aprins – asta e la mijloc: ți-e rușine de meseria mea!

– Nu e asta! îl întrerupse feciorul iute. Nu așa trebuie să mă înțelegi.

Hubăr însă nu ținu seamă de întrerumperea aceasta. Încă de mult sâmțise că nu prea e feciorul lui făcut pentru măcelărie și nu o dată se muștrase că nu l-a lăsat la școală. Se bucura deci că vorba a venit așa, ca să se poată dezvinovăți.

– Tatăl meu – urmă el dar – a fost și el măcelar, tot măcelar a fost și tatăl lui, măcelari au fost toți din neamul nostru de când ne știm: ce sunt eu vinovat dacă mie Dumnezeu mi-a dat un singur fecior și m-a pedepsit ca acesta să n-aibă inimă pentru meseria părinților săi!

– Ia lasă, tată, – răspunse feciorul – că am cu cine să seamăn: multă inimă n-ai nici d-ta pentru tocatul de oase și-ți mai place să stai de vorbă cu oameni deștepți decât să tai carne și să sfărâmi oase pe butuc. Mama să trăiască!... și merge și măcelăria lui Hubăr.

În gândul lui Națl vorbele aceste erau grăite mai mult a laudă decât a muștrare; Hubăr însă vedea în ele muștrările ce el însuși atât de adescori și le făcuse, și obrații lui se umplură de sânge.

– Să nu te obrăznicеști cu mine, strigă el ca ieșit din fire, încât ucenicul și una din calfe ieșiră speriați din tocătoare, unde aveau de lucru. Ți-am spus o dată că-ți trag palme, și nu are nimeni să ți le ia de pe obraz.

– Ba asta să n-o faci – îi răspunse feciorul rece – că mă pui la grea încercare. Atunci era atunci, iar acum e altfel.

Hubăr, măcelar din buni-străbuni, înaintă hotărât spre el.

Naț! ținu în fața sa cuțitul pe care-l avea încă în mână.

– Te rog pe toți sfintii, nu te apropia! strigă el.

– Lasă cuțitul! strigă calfa, care se repezi apoi spre dânsii, ca să-i despartă.

Era prea târziu.

Sâmțind pe tatăl său în apropierea sa, aruncă cuțitul departe de la dânsul.

– După ce m-ai nenorocit, n-ai să mă mai și batjocorești, zise el apoi și îi dădu brânci, încât căzu pe spate de se lovi cu ceafa-n tocila din dosul lui.

Așa, cu capul gol și cu mânecile sumese, cum era, el se depărtă cu pași repezi și ieși din curte fără ca să se mai uite înapoi.

XIV ROSTUL LUI BANDI

Sâmbetele, după-ameazăzi, sărăcimea, orbeți, ologi, bătrâni neputincioși, copiii fără de căpătâi se adunau venind unul câte unul la porțița mănăstirii și așteptau, certându-se între dânsii, până după vecernie, când maica econoama ieșea, ca-n fața lumii să le împartă milă, pâne, câte o bucată de carne, câte un săculeț de cartofi, de fasole ori de mălai, câte un braț de lemne în timp de iarnă și câțiva creițari, toate adunate de maicile cerșetoare de prin piață, de prin oraș și de prin împregiurime.

Pentru ca binecuvântările miluiților să nu se reverse numai asupra mănăstirii, maica econoama lua cu dânsa totdeauna pe câteva dintre fetele cu purtări mai bune, ca aceste să împartă darurile de milă, și multe daruri a împărțit Persida, mult a fost binecuvântată de săracii al căror glas străbate de-a dreptul la cer.

Afară de aceasta, mănăstirea avea săracii ei, unii cărora li se dădea joia și duminica, iar alții care căpătau în toate zilele prânzul în mănăstire. Între acești din urmă era și Reghina, cu copilul ei, Bandi.

Când a venit în mănăstire, Persida a găsit-o pe Reghina, cu copilul ei, atunci băiat de vreo patru ani, la ușa bucătăriei. Ani de zile de-a rândul li-a dat mâncarea și niciodată n-a putut să se uite la ea fără ca să tremure cuprinsă de frică.

Maicile o știau pe Reghina, care fusese servitoare la Radna, femeie voinică, frumoasă și în toată firea. Când a născut însă pe Bandi, ea a rămas paralizată de o mână și de un picior, strâmbă de gură și cam smintită, încât abia te mai puteai înțelege cu dânsa. Degeaba ai fi întrebat-o cine e tatăl lui Bandi, căci zicea totdeauna că nu știe, și totuși își iubea copilul atât de mult, încât îl ținea, chiar și băiat de șapte ani, în brațe și nu voia niciodată să mănânce mai nainte de a se fi săturat el. „Eu mănânc ce rămâne!“ zicea dânsa.

Câteodată, așa din senin, o apuca ceva de rămânea ca-nțepenită, cu ochii sticliti, și vorbea într-aiurea. Atunci spunea cum a fugit și a rătăcit zile și nopți prin pădurea de la Cladova și cum n-a mai voit să moară când și-a văzut copilul voinic și frumușel.

Și în adevăr Bandi era băiat voinic și destul de frumos la chip, dar fricos, liniștit și atât de tăcut, încât rar ieșea vorbă din gura lui. N-ar fi fost chip ca cineva să-l depărteze de la mumă-sa; sedea lipit de dânsa ori o ținea de poale când ea se ducea pe chinuite undeva.

Bandi era băiat de vreo opt ani când Dumnezeu s-a îndurat de a chemat la sine pe muma lui. De aici înainte el se ținea ca un cățel după maica Aegidia, care peste câțva timp l-a dat ucenic la un cizmar.

Deprins a se alipi de cineva, Bandi n-a putut să rămâie la stăpân și a fugit, dar nu s-a mai întors la mănăstire, ci a rămas

așa răzlet, trăind din mila oamenilor și adăpostindu-se azi ici, mâne colo. Când vedea vreo călugăriță și mai ales pe maica Aegidia, el fugea cuprins de frică și se ascundea. Astfel la mănăstire i s-a pierdut încetul cu încetul urma și nimeni nu se mai gândea la el.

Abia acum, în Săptămâna Patimilor, întorcându-se de la Lipova, Persida l-a zărit stând cu undița pe țărmul Murășului, din jos de pod.

Trecuseră vreo trei ani de când nu l-a mai văzut și băiatul crescuse în timpul acesta peste vârsta lui, dar tot îl recunoscuse după prima ochire și îi trecu parcă un fel de săgeată prin inimă. Vedea pe Reghina slabă, numai piele și oase, cu fața galfădă, cu gura strâmbă, cu ochii sticliți, și iar o vedea rătăcind singură, deznădăjduită, cu moartea în suflet, prin pădurea de la Cladova. Îi venea să fugă și să nu se mai uite înapoi, îi era însă milă de sârmanul Bandi și ar fi dorit să afle ce s-a făcut el de când nu l-a mai văzut.

Bandi, văzând că se uită mai întins la el, s-a speriat ca făcătorul-de-rele care se vede față în față cu următorii lui, apoi, recunoscând-o, își adună undița, gata de a o lua la fugă.

Ea-i făcu semn să vie la dânsa, și el se apropie umilit, fricos și supus ca un câine chemat de stăpânul său.

– Bine, Bandi, – îi zise ea – dar tu ce faci?

– Prind pește, răspunse el.

– Dar unde ai umblat de atâta timp?

– Pe aici, pe la Lipova și pe la Radna.

– Dar din ce ai trăit?

– Din ce am căpătat.

– Nu vrei tu să vii cu mine, la mama? îl întrebă ea înduioșată.

Era în fața ei, în ochii ei și mai ales în glasul ei atâta dragoste, încât fața băiatului se luminea.

El dete din cap, era însă atât de mișcat, încât nu putu să-i răspundă și mari stropi de lacrimi se iviră în ochii lui și se strecurară peste obrajii lui bătuti de soare și de vânt.

– Nu plânge, Bandi, îi zise ea, de ce plângi? că n-am să-ți fac nici un rău.

– Dar – răspunse el – ai cunoscut pe mama și ai fost atât de bună cu ea.

Persida se cutremură.

Mergând apoi spre casă, ea se încredință că băiatul, rămas singur de capul lui, se deschisese. Vorbăreț nu era nici acum, dar părea foarte cuminte și răspunsurile lui erau bine gândite, oarecum bătrânești.

Viața lui sufletească era însă tot cea de mai nainte, și, în curând, Persida a ajuns să se căiască de a nu-l fi lăsat să-și prindă peștii înainte. Îi era oarecum frică de el. Alipirea către dânsa era la dânsul un fel de boală sufletească, și ea nu mai putea să scape de privirea lui, care mereu îi reamintea ochii sticliți ai Reghinei.

Ducea, nu-i vorba, coșurile Mării în piață și, pe înserate, le aducea acasă, dar le făcea toate în grabă, se-ntorcea în fuga mare și se uita, întors acasă, cu un fel de îngrijire la Persida, ca și când s-ar fi temut că în lipsa lui i se va întâmpla ceva. Astfel dânsa nu mai putea să scape de ochii lui.

Dumineca Tomii, dimineța, când a dat ochi cu dânsa, el era foarte neliniștit, iar după ce dânsa s-a întors de la biserică, el gemea, parcă le-ar fi știind și sâmtind toate, întocmai ca dânsa.

Marti după-amiază Mara s-a întors acasă înainte de vreme și cu fața oarecum sperioasă.

Hubăr, așa ziceau toți, s-a certat cu feciorul său, care l-a rănit la cap și era să-l înjunghie cu un cuțit mare dacă una dintre calfe n-ar fi sărit la timp, ca să-l scape.

N-o privea lucrul acesta, și totuși ea tremura cuprinsă de sămțământul că o mare nenorocire i s-a întâmplat, și a grăbit acasă, pentru ca nu cumva fiica ei să afle de la alții cele petrecute.

Persida o ascultă râzând cu ironie.

– Minciuni! zise ea. Minciuni nerușinate! strigă mai tare. Nu e Hubârnaț! În stare să facă lucrul acesta! Să mor eu dacă-i adevărat! Nu crede!

Nici nu credea Persida, dar ceva tot trebuie să fi fost la mijloc, și începu și ea să tremure.

Ochii ei se opriră asupra lui Bandi, care, auzind-o vorbind mai tare, se ivise în pragul casei.

– Am să mă duc – urmă ea cuprinsă de o pornire covârșitoare – și să aflu adevărul de la oameni care nu mint. Maica Aegidia trebuie să știe.

– Dar ce te privește pe tine?! întâmpină Mara, cuprinsă de grijă.

Persida se opri în fața ei și se uită lung la ea.

– Dă-ți, te rog, seamă – îi zise apoi – ce-ar trebui să sâmtă el dac-ar afla că eu m-am certat cu d-ta și eram să sar cu cuțitul asupra d-tale. Ori nu este adevărat, și atunci trebuie să-ți scot cât mai curând gândul acesta din cap, ori e adevărat – urmă ea îngrozită – și atunci sunt și eu vinovată!

– De ce să fii tu vinovată?! strigă Mara ca scoasă din fire.

– Pentru că niciodată nu și-ar fi pierdut rostul dacă n-ar fi avut nenorocirea de a da cu ochii de mine!

Mara se cruci de trei ori, una după alta.

– Sfântă Marie, Maică Preacurată! strigă Mara. Ajută-ne, că ești milostivă. Nu mai sunt oare și alte femei pe lume?! Dacă n-ai fi fost tu, ar fi fost alta. Dacă n-are minte, nu are! De ce nu și-au ieșit și alții din fire?!

– Pentru că numai pe el l-am adimenit! îi răspunse Persida deznădăjduită și-și luă mantela ca să plece însoțită de Bandi.

Marei îi venea să i se pună în cale și să strige că numai peste trupul ei poate să iasă din casă. Dar de ce s-o oprească?!

– Haid?! – zise – lasă, c-o să-ți scoată maica econoama prostiile acestea din cap.

Persida dete cu îndărătnicie din cap și plecă cu pas iute și apăsător.

Nu! nimeni nu putea să scoată din inima ei sămțământul că a fost nenorocită pentru casa lui Hubâr clipa în care ea s-a născut.

Pe drum spre pod inima i se bătea din ce în ce mai tare. Din ce în ce tot mai mult o cuprindea sămțământul că acum, acum se hotărăște viața ei, și iar îi era parcă se află la marginea unei prăpăstii și nu se mai poate ținea, trebuie neapărat să-și ia avânt spre adâncime, iar vedea în fața ei pe Burdea râzând în bătaie de joc.

Sosită pe celălalt țărmure, în apropierea mănăstirii, ea se întoarse spre Bandi care alerga după dânsa. Plecase cu el de acasă, și totuși acum îi era ca și căzut din cer.

– Îl cunoști tu – întrebă ea – pe feciorul măcelarului Hubâr?

– Pe Hubârnaț, care a bătut pe tatăl său fiindcă a fost rău cu muma-sa? grăi el cu ochii plini de văpaie.

– De unde știi tu? întrebă dânsa, cuprinsă de fiori.

– Știu, răspunse el. Am văzut-o plângând și știe lumea. Acum Hubârnaț s-a întors acasă și l-a bătut pe el. E om rău Hubâr.

Era parcă vorbește într-aiurea băiatul, și Persida nu mai cuteza să urmeze vorba cu el.

– Îl cunoști dar pe Naț? urmă ea, schimbând vorba.

Bandi dete din cap.

– Poți tu să te duci să-l cauți, orișiunde ar fi, și să-i spui să mă aștepte azi, când mă întorc de la mănăstire, în dosul Sărării?

Bandi dete din cap.

– Dar să nu spui nimănui nimic și să mă aștepți și tu acolo.

Bandi dete din cap.

– Du-te Bandi, și umblă iute! – zise ea – apoi își urmă cu inima încleștată drumul spre mănăstire, iar Bandi porni zăpăcit ca omul grăbit care nu știe încotro să apuce.

Nici nu era lucru ușor să-l găsească pe Națl.

Ieșind atunci, după nenorocita ceartă cu tatăl său, din curte, Națl a stat și el zăpăcit.

Văzându-l, trecătorii s-au oprit din drum, și toată lumea, doritoare de a afla ce s-a petrecut, a început să se adune în fața casei. El nu mai putea să stea pe gânduri: trebuia să scape de privirile scrutătoare și, fără de a se mai gândi, plecă spre casa lui Oancea, care fusese calfă la dâșii pe când el era ucenic, și ținea la el și la mumă-sa.

Ací a stat până pe-nserate, când s-a dus la Griner, ca să se împrumute cu câteva sute de florini și apoi să plece și să se ducă departe de lumea aceasta, în care nu mai avea ce să caute.

Puțin în urmă Oancea a plecat și el la Hubăroaie.

Nu intra în mîntea lui gândul ca Națl să părăsească pe mumă-sa. Degeaba îi spunea Națl că el cu tatăl său nu se mai putea împăca și că mare nenorocire s-ar întâmpla dacă ei s-ar mai întâlni: Oancea ținea să-i împăce, ori s-o facă pe Hubăroaie să-și părăsească bărbatul, care atât de mult îi amărâse viața.

Și Națl avea dreptate.

Lovindu-se în căderea lui de masa tocilei, Hubăr se rănise rău la cap și zăcea în pat. Tocmai grea nu era rana; bolnavul însă, rău cătrănit, era cuprins de fierbințeli și stăruia cu îndărătnicie ca feciorul său să fie fără de întârziere arestat și tras în judecată pentru că a ridicat cuțitul ca să-l omoare.

Hubăroaie plângea și nu mai putea să vadă pe nimeni la ochi. Îi venea să intre în pământ de rușine și era în gândul ei hotărâtă să vândă casă și măcelărie, și vie, și pământuri, și pruniști, tot ceea ce a agonisit, și să se ducă undeva unde nimeni n-o știe. Și iar stetea la îndoială, îi părea peste putință ca Națl, copilul ei cel duios și atât de blând, să fi făcut ceea ce toți spuneau.

Oancea i-a venit dar ca trimis din cer. El știa adevărul adevăr și inima ei de mamă simțea că numai așa, cum spune el, s-au putut petrece lucrurile.

– Da! – zise ea cu fața înseninată – Națl n-a putut să ridice cuțitul asupra tatălui său; el nu putea să nu arunce cuțitul când a văzut că tatăl său se apropie. Mîntea bărbatului meu; mîntea calfa; mîntea ucenicului; du-te, Oance, te rog, du-te și le spune că au mințit, ca lumea să știe adevărul!

Ea era împăcată, ea-l ierta, ea îi dedea dreptate și-i plângea; când însă Oancea aduse vorba la împăcaciune, ea dete adânc mîhnită din cap.

– Nu, – zise ea – o minune ar trebui să se întâmple pentru ca tatăl său să-l poată ierta: s-ar învinovăți însuși pe sine și asta nu-i în stare s-o facă.

– Atunci lasă-l în știrea Domnului, grăi Oancea. Destul te-a chinuit, și tot îți este feciorul mai mult decât el!

Hubăroaie se uită mirată la el.

Nu-i venise niciodată gândul acesta, și îi părea peste putință ca cineva să-l aibă.

– Asta – zise ea – e o nebunie. El este bărbatul meu!

Vorbele acele erau grăite cu atâta lepădare de sine, cu atâta umilintă creștinească, încât Oancea rămase cuprins de sfială.

– Dacă Dumnezeu va voi să mă mîngâie – urmă ea peste puțin –, îi va împăca și pe ei.

Știuse Națl că așa au să iasă lucrurile, ochii i se umplură, cu toate aceste, de lacrimi când Oancea îi spuse că mumă-sa n-a fost în îndoială asupra lui.

Măști seara, când Persida stetea cu Bandi în capul podului, Națl ședea cu capul răzemat în pumni și frământat de grele zbuciumări sufletești în fața lui Oancea.

Luase cinci sute de florini de la Griner și era hotărât ca, îndată după înserare, să plece la Arad și de acolo la Viena.

Era hotărât și nu putea să plece.

Încercase în mai multe rânduri să scrie și nu era în stare să înșire zece vorbe. Atât îi păreau de seci, atât de mincinoase vorbele puse pe hârtie, încât a rupt în cele din urmă hârtia, cuprins de gândul că puțin îi pasă dacă ea nu sâmte că nu poate să fie adevărat ceea ce lumea spune.

– Oance, – grăi el în cele din urmă cu glasul înecat – aș mai avea să te rog ceva, dar să nu spui nimănu în lumea aceasta. M-ai înțeles? Nimănu în lume!

– Mă știi – răspunse Oancea – ca și când ai spune unui mort.

– Tu cunoști pe fata Marei? întrebă Națl.

– Cum să n-o cunosc?! răspunse Oancea mirat.

Auzise, ce-i drept, și el ceva, dar era de mult de atunci și o uitase.

– Ai vorbit vreodată cu ea? urmă Națl.

– Niciodată!

– Nu face nimic. Te rog să cauți a te întâlni cu ea, ca din întâmplare – m-ai înțeles? – ca din întâmplare, ca nici ea, nici alții să nu bănuiască că eu te-am trimis, și să-i spui cum s-au petrecut lucrurile.

Oancea știa că Națl e hotărât să plece peste câteva ceasuri; el însă nu credea că va pleca, ba chibzuia fel de fel de chipuri de a-l opri. Ar fi putut să le lase deocamdată toate încurcate, nu se putu însă stăpâni și fără de veste îi scăpară vorbele:

– De ce să-i spun?

– Nu mai întreba de ce – grăi Națl – fiindcă nu pot să-ți spun și nici tu n-ai fi în stare să mă înțelegi. Eu nu pot să vorbesc cu ea, și mi-ar fi foarte greu dacă și dânsa ar crede c-am sărit cu cuțitul la rata.

Oancea nu mai zise nimic, deși numai cu mare nevoie se putea stăpâni, și astfel rămăscă iar tăcuți, fiecare cu gândurile sale, în odaia pe jumătate întunecată.

În vremea aceasta Bandi alerga știricind din băiat în băiat și dăduse de urma căutată cu atâta neastâmpăr.

– Care va să zică o să mi-o faci și asta? întrebă Națl în cele din urmă.

– S-ar putea să n-o fac, răspunse Oancea când capul lui Bandi se ivi în ușa crăpată și doi ochi căprui se îndreptară țintă spre Națl.

Națl tresări, cuprins de un fel de spaimă, și se ridică în picioare.

Îi era, cum s-a uitat așa prin amurg, parcă vede ochii tatălui său și fără de voic se dete un pas înapoi. Uitându-se apoi mai cu dinadins la băiatul de care nu-și mai aducea aminte, el făcu iar un pas înainte și întrebă:

– Ce e?

– Să vii cu mine, răspunse băiatul.

– Unde?

– Vino numai, că vei vedea, grăi iar băiatul.

Era de necrezut, era peste putință, și totuși Națl știa unde se duce, cine-l cheamă și nu mai era-n în stare să-și dea seamă despre ceea ce face, ci porni, fără a se mai uita la Oancea, după Bandi, ca dus să-și ia osânda de moarte.

Și mult a trebuit să stea cuprins de zbuciumări sufletești în dosul Sărării, știind acum pe cine așteaptă și așteptând în zadar.

Prea se petrecuseră repede lucrurile, și Persida, cea altfel atât de chibzuită, n-avuse timp să-și dea seamă despre ceea ce voiește, să-și croiască un plan și să-și adune puterile. Stăpânită numai de gândul că toate sunt minciuni și că lucrurile trebuie neapărat să se pună iar în calea cea bună, ea nu băga de seamă că trecătorii se uită îngrijați după dânsa, iar sora care îi deschisese ușa rămăsese cuprinsă de spaimă când a dat cu ochii de ea.

Maica Aegidia se afla singură în chilia ei.

– Ce e? ce s-a întâmplat? strigă ea speriată de fața Persidei și de mișcările ei.

Persida se opri în fața ei, înaltă, plină de putere, dar tremurând din ce în ce mai tare.

Nu știa ce să-i răspundă, cum să-nceapă... Se dăduse de gol, se uita în ochii maichii Aegidiei și nu putea să spună decât adevărul. Adeseori a sâmtit acum în timpul din urmă că-l iubește, niciodată însă sântământul acesta n-a cuprins-o cu putere atât de covârșitoare ca acum, sub ochii scrutători ai maichii Aegidiei.

Ea-și acoperi fața cu amândouă mâinile și se lăsă în genunchi la picioarele maichii.

Maica Aegidia se plecă adânc înduioșată spre ea; deodată însă tresări ca lovită de un junghi, se îndreptă și rămase rece și cu fața aspră.

– Ah! ce urâtă nenorocire, grai dânsa încet și gemând. Care va să zică e adevărat? Tu, Persida, tu, fata mea, ai putut să te uiți cu ochi doritori la acel om despuiat de toată sântirea bună!

– Nu-i adevărat! strigă Persida rădicând ochii spre dânsa. Nu se poate! Și dacă el a rădicat mâna asupra tatălui său, mă omor cu zile, mă îngrop de vie. Nu crede, maică! Sunt minciuni grăite de guri pizmătarețe și răuvoitoare!

– Nu te înșela, fata mea, tu însăți pe tine, întâmpină călugărița. Hubăr zace greu rănit la cap, și el n-a putut să se

rânească însuși pe sine. Orișicum s-ar fi petrecut lucrurile, chiar și dac-ar fi mințit tatăl, e o grea pedeapsă de la Dumnezeu ca tatăl să-și învinovătească, fie chiar și pe nedrept, feciorul, și tu, copilă nevinovată, trebuie să fugi și să te depărtezi cu gândul de această familie atât de greu certată. Dumnezeu cel atoateștiutor nu pedepsește fără de vină, și greu afară din cale trebuie să fie păcatul pe care au să-l spășească ei; nu te face și tu părtașă la această spășire apropiindu-te cu inima și cu gândul de aceia pe care Dumnezeu i-a depărtat de la sine. Închide-ți ochii, ca să nu-i vezi, depărtează-ți gândul, stăpâncște-ți inima!

Persida rămase timp îndelungat nemișcată și cu ochii țintă la fereastra din care prima dată în viața ei îl văzuse.

– Nu pot și nu pot! grai dânsa în cele din urmă încet și ca aiurind prin vis. E un blestem pe capul meu și-mi e adeseori ca și când chiar mai nainte de a mă fi născut aș fi fost osândită să sufăr împreună cu dânsul. Maică! urmă apoi ridicându-se în picioare și înșirând vorbele cu vioiciune. Mi-e, când îmi dau seamă, nesuferit acel om pătimaș și pornit mereu spre viață fără de frâu și știu că nu putem să ne apropiem fără ca să ne izbim unul de altul. Îndată însă ce-l știu suferind, mă sânt dusă de o putere covârșitoare spre dânsul. Ce să fac, maică?! Cum să scap de ispitire?

– Du-te, fata mea, – răspunse maica înduioșată – închide-te, când te cuprind asemenea porniri, în biserică, îngenunchează la icoana Maicii Preacurate, ridică-te cu inima și cu gândul spre Dumnezeu, roagă-te și mereu te roagă, căci nimic nu poate covârși puterea rugăciunii pornite din inimă curată! Altă scăpare nu ai!

Persida încetul cu încetul se potoli și o liniște senină se revărsă în cele din urmă pe fața ei.

– Sărmana mea mamă! grai dânsa în cele din urmă. Mult s-a temut dânsa... și atât de adeseori mă cuprinde sântământul

că repaosul sufletesc numai aici, între zidurile aceste, aş putea să-l găesc.

Maica Aegidia făcu un pas spre dânsa și, cu ochii muiati în lacrimi, îi apucă cu amândouă mâinile capul și o sărută pe frunte.

– Acesta să fie – zise ea – cel din urmă al tău gând de scăpare, și atunci când nu-ți va mai rămâne nimic, să-ți aduci aminte că sfânta noastră biserică primește în sânul ei pe toți cei ce caută mângâiere și adăpost.

Persida îi sărută în mai multe rânduri mâna, apoi se depărtă cu pas ușor și astâmpărat.

Se înserase când ea începu a trece podul, o seară liniștită și călduroasă. Apa Murășului, liniștită și ea, se revărsa oarecum pe furișate și numai pe la pontoane pleoșcăia abia sâmtit. Din când în când se arunca pe ici, pe colo, câte o mreană peste luciul ei și cădea iar plișcând în valuri. Liliiecii ieșiți de la Sărârie fluturau mereu pe deasupra podului, iar dincolo, peste Murăș, cânta o privighetoare.

Bandi nu se vedea nicăiri.

Persida se opri neliniștită.

Nu mai încăpea îndoială că băiatul a găsit pe Naț și că amândoi o așteaptă în dosul Sărâriei.

Ea răsufală o dată din greu; îi era parcă o-neacă ceva și nu mai găsește aer.

– Nu se poate! șopti ea. N-aș fi vrednică de lumina zilei dacă l-aș părăsi și eu când toți îl nedreptătesc... Ce face el în deznădăjduirea lui?! Da! Are maica Aegidia dreptate, mai bine ar fi pentru mine să fug de el, dar nu m-aș ierta, urmă ea luându-și avânt, niciodată nu m-aș ierta și viața întregă mi-ar fi o necurmată mustrare.

Ca dusă apoi de o putere tainică, ea se-ntoarse și o luă cu pași mari, hotărâți și iute călcați spre Sărârie.

Naț, care aștepta chinuit de îndoieli, tresări când o zări din depărtare, apoi rămase ca înfipt în pământ, iară Bandi făcu înviorat câțiva pași, arătând spre ea.

– Ce e, Ignatius? grăi dânsa. Ce s-a întâmplat? Cum a căzut o atât de groaznică nenorocire pe capul tău?

Era în acel „Ignatius“ pe care nu-l mai auzise de la nimeni, în tonul cu care vorbise ea, în întreaga ei fire atâta căldură, atâta inimă deschisă, o atât de curată iubire, încât el rămase cuprins de uimire și uitându-se la ea ca la o ivire mai presus de fire.

– Tu nu ai ridicat cuțitul asupra tatălului tău! urmă ea.

– Nu! răspunse el ușurat. Îl aveam din întâmplare în mână și l-am aruncat când el s-a apropiat de mine.

– Cum, atunci, s-a rănit el? urmă ea.

– Nu știu! răspunse el strâmtorat. A voit să mă pălmuiască și eu l-am depărtat de la mine. Se vede că s-a împedecat de tocila care se afla în dosul lui și s-a lovit cu capul de peatră!

Persida-și acoperi fața cu mâinile și tot vedea parcă în fața ei sângele râșnit.

– Ah! Ce nenorocire! strigă ea îngrozită. Cuprinsă apoi de o pornire neînțeleasă, ea făcu un pas spre el ca și când ar voi să-i scoată ochii cu ghearele. Nemernicule! șopti cu patimă. Ce ar fi fost adecă dacă te-ar fi pălmuit? Obrazul tău n-ar fi fost el oare mai curat dacă, fie chiar și pe nedrept, ar fi suferit cu fiiască răbdare, palmele? Trebuie să-i fi zis ceva, ca să-l scoți din răbdare, și păcatul de-a fi scos din răbdare pe părintele tău e destul de mare ca să fie răsplătit cu palme.

– Am făcut rău – răspunse el tare și fără de șovăire – și mă căiesc.

Persida era învinsă și muiată. Era cu totul altul omul pe care-l vedea în fața ei, blând, duios, purtat de cele mai bune porniri.

– Câtă durere mie și ție și sârmanei tale mume și câtă mulțumire diavolească oamenilor răi din fire dintr-o singură clipă de nechibzuință, urmă ea înduioșată. Tu să te duci să-i ceri iertare, să i-o ceri mereu până ce nu ți-o dă...

– Știu că în zadar mă voi umili – grați dânsul întristat –, dar din iubire către mama și către tine am s-o fac și asta!

– Are să se moaie, zise dânsa înviorată. Maica Aegidia și părintele pleban îl vor îndupleca după ce vor fi încredințați că ești năpăstuit.

El se uită lung la ea, mai întâi cu un fel de mirare, apoi cu milă și râzând în cele din urmă cu amărăciune.

– Sărac de sufletul tău! grați el încet. Curat și pornit spre bine, el vede lumea sub cer senin; eu însă, turburat din mine însumi, nu mai pot vedea în viață decât furtună și zbuciumări. Nu te amăgi însați pe tine – urmă el mai tare – și nu mă ispiti pe mine. Se poate că tatăl meu se va muia ori va face, pentru ochii lumii, ca și când s-ar fi muiat. Eu mă-ndoiesc, dar cu puțință este. Mie însă tot nu mi-ar fi dată pacea, căci sunt certat însumi cu mine, și-n toată clipa ar trebui să mă tem că-mi voi pierde iar sărita, și grozavă nenorocire mi se poate întâmpla. E înspăimântător gândul că nu poți să trăiești în pace cu părintele tău, dar mă stăpânește gândul acesta și mi-e adeseori parcă nu mai sunt în toată firea. Un demon nevăzut mă urmărește și-mi reamintește mereu suferințele pe care muma mea și eu le-am avut și le vom mai avea de pe urma lui: mă înspăimânt când mă gândesc la el, tremur când îl văd și-mi vine să fug cu ochii închiși când ajung a fi singur cu dânsul. Asta e o boală fără de leac, un blestem greu pe capul meu: nu-mi mai sta în cale; lasă-mă să mă duc gonit de soarta mea și fugi de mine și nu te mai uita-napoi, și-nchide ochii, ca să nu mă mai vezi, și alungă-mă din gândul tău. Tu ești prea bună pentru mine – strigă el deznădăjduit – și sufletul tău cel curat se spurcă însuși prin gândul de mine! Fugi!

Uitându-se cu ochi mari și înduioșați la dânsul, Persida prindea una câte una vorbele de pe buzele lui, și cu cât mai mare era deznădăjduirea lui, cu atât mai senină se făcea fața ei.

– Nu! grați dânsa în cele din urmă cu liniștită hotărâre. N-am să mă înspăimânt, n-am să fug, n-am să te părăsesc – zise – și-i apucă mâna și se alipi de el și-și trecu gîngăș brațul peste gâtul lui. Ah! – urmă apoi ca dusă-n altă lume – ce adimenitor e gândul că am să te scot din întunerecul în care ai căzut, să-ți luminez viața, să te văd... iarăși voios ca odinioară. Am eu, eu am să te scot, să te luminez, să te văd. Uite-te la mine și râde cum ai răs atunci când ne-am întâlnit pe pod. Ignatius! uite-te adause privind cu nebiruită stăruință în ochii lui.

El se uita râzând, cu ochi scăldați în lacrimi, în ochii ei plini de văpaie.

Plecându-se apoi puțin, el atinse încet și sfios cu buzele tâmpla ei, o sărută și o depărtă încet de la dânsul aruncând o căutătură de ochi la Bandi, care se uita cu mirare la dânsii.

Persida tresări ca deșteptată din somn.

– Măne, tot aici, tot pe timpul acesta, zise ea, apoi se depărtă cu pas grăbit, făcându-i băiatului semn să vie cu dânsa.

XV

ISPRĂVILE LUI TRICĂ

Marta avea trei copii, doi băieți mai mici și o fată mai măricică, Sultana. Era trecută Sultana de unsprezece ani, adevărată fată aproape mare, dar mama ei, măritată mai-nainte de a fi împlinit vârsta de cincisprezece, se sâmțea încă femeie de tot tânăra și era mereu gătită, mereu voioasă, aproape zburdalnică, doritoare de petreceri și ușoară, așa se zice, și de inimă, și de minte.

Adevărul e că Marta numai de inimă era ușoară. Având bărbat pe Bocioacă, ea se deprinsese ca toate să-i vie de-a gata

și n-a ajuns niciodată să afle ce sunt grijile vieții. Se bucura dar de ziua de astăzi, aștepta cu părere de bine pe cea de mâne și căuta totdeauna și în toate împregiurările numai ceea ce îi făcea plăcere: celelalte erau în grija bărbatului.

E deci lucru firesc că dânsa, femeie adevărată, o singură grijă statornică și neadormită avea: să-și păzească bărbatul. Ținea să intre în voile lui și să-i placă, ținea însă mai ales să-l ferească de ispitiri. De aceea se sâmțea mai bine între bărbați decât între femei, îi erau nesuferite femeile frumoase, nu putea să le vadă în ochi pe cele care plăceau, și lua drept dușmancă neîmpăcată pe nevasta despre care bărbatul ei scăpa vreo vorbă bună. Femeia cea mititică, durdulie și blajină se făcea într-însa lcu-paraleu când bărbatul ei își dedia pe față slăbiciunea pentru vreo altă femeie.

Degeaba au fost dar silințele lui Bocioacă de-a o pune bine cu Persida.

Lasă că-i părea prea așezată Persida, prea sfătoasă, prea înfumurată și bătrânicioasă, dar ea nu putea să-nțeleagă ce adecă le place bărbaților în acel muieroi, cum îi zicea dânsa, și sâmțea o mulțumire diavolească dacă putea să-i găsească Persidei vrun cusur și s-o grăiască de rău.

Atât i-a trebuit apoi lui Bocioacă pentru ca să nu-și mai dea silința de-a mărita pe fata Marei. Om cu slăbiciuni, el se sâmțea măgulit când vedea că nevasta lui le place și altora, și era mângâiat în suflet când sâmțea că dânsa nu lasă pe alte femei să se apropie de dânsul; ținea însă mai presus de toate să n-o mâhnească și nu era în stare să grăiască de bine pe vreun om care îi era ei nesuferit.

Știa Bocioacă prea bine că i se face Persidei o mare nedreptate: tocmai de aceea însă el răsplătea nedreptatea aceasta prin o neobicinuită bunătate față cu Trică, fratele ei. Trică era omul lui de încredere, mâna lui cea dreaptă, al doilea stăpân la casă, cum n-ar mai fi putut să fie decât feciorul ori ginerele

lui. Lasă că Trică era vrednic de toată încrederea, sprinten, istet și gata la orișice, dar când era vorba de dânsul, era și Marta de un gând cu bărbatul ei.

Nu trece-n lumea aceasta nimic peste prevederea femeii care e mumă și are fată. E broască mititică fata, încât abia poate să alerge de ici până colo, și muma începe a se îngriji ca nu cumva să rămâie fată bătrână și chibzuiește cum are să o mărite; iară Marta avea fată măricică, pe care peste vreo trei-patru ani putea s-o mărite. Era hotărât în gândul ei că un bărbat mai bun decât Trică n-ar putea să-i găsească. Era făcut anume pentru fata ei, voinic, deștept și harnic, plin de inimă și supus, tocmai potrivit la vârstă, bărbat mai bun decât Bocioacă și minunat ginere în casă.

Atât era de înfiptă Marta în gândul acesta, încât ea nu băga de seamă că Trică nu se sâmțea deloc, și era cel mai nespălat și mai nepeptănat, cel mai soios dintre calfe și că foarte ușor s-ar putea întâmpla ca Sultana, fată curățică, să aleagă mai târziu, după ce i se vor fi deschis ochii, vreun alt flăcău, mai potrivit cu dânsa. Chiar acum ea-l socotea mai puțin decât celelalte calfe și-l lua drept un fel de slugă proastă, căreia poate să-i poruncească orișicine.

Mai puțin încă decât ei îi trecea lui Trică prin minte gândul că are vreodată în viața lui să-și bată capul cu Sultana. Ținea la ea, fiindcă era fata lui Bocioacă și a nevastei lui, și-i făcea toate voile, dar, luat de scurt, n-ar fi putut să-ți spună dacă e oacheșă fata ori bălană, ci ar fi zis numai, așa, pe nemerite, că e mai mult oacheșă și cu ochii albaștri, fiindcă așa era și muma ei.

Pe muma ei o știa Trică foarte bine. Și cum, Doamne, să n-o știe, când îi era stăpână atât de bună?! Dacă avea să mute vreun dulap din casă, să urce vreun coș ori vreun sac în pod, să coboare vreo puțină în pivniță ori să ia ceva din cămară, pe el îl chema, și tot pe el îl lua cu dânsa și când avea, fie peste zi, fie seara, să meargă undeva. Nu sâmțea Trică deloc că, ajuns

calfă în toată firea, nu-i prea ședea bine să fie mereu în coada stăpânei sale, ci se bucura că poate să-i facă voile și se uita și-n ochii, și-n gura ei, încât ar fi fost, de dragul ei, în stare să se pună-n hartă până chiar și cu soră-sa. Ba s-a și pus, fără ca să-și dea seama.

Marta n-o grăia, ce-i drept, în fața lui nici de rău, dar nici de bine pe Persida; lui îi era însă destul și atât ca să știe că stăpână-sa nu are tocmai cele mai bune păreri despre soră-sa. Iar stăpână-sa nu putea să n-aibă dreptate; sâmtă și el că Persida e, în adevăr, prea sfătoasă și prea încăpățanată. Dar tot sora lui era.

Acum, cu cele petrecute la casa lui Hubăr, Marta a scăpat vorba că Persida a putut să aibă slăbiciune de un om ca Națl.

Obrajii lui Trică se făcură roșii ca bujorul.

– Nu, – zise el – ea s-a ferit de dânsul, dar el umbla după dânsa.

Asta n-o știuse Marta.

– Unde? întrebă ea.

Trică sâmtă că asta n-avea s-o spună, dar nu putea să nu răspundă când stăpână-sa-l întrebase.

– De mult acum – răspunse el cu anevoia – când ne aflam la Arad.

– Așa?! grăi Marta, care abia acum începu să-nțeleagă cele petrecute toamna trecută.

Și multe poate să înțeleagă femeia deșteaptă când începe să înțeleagă.

Mare lucru tot n-ar fi fost însă dacă nu s-ar mai fi nemerit la mijloc și Oancea.

Oancea era cel mai bun om din lume și mai ales pentru Hubăroaie și pentru feciorul ei ar fi fost în stare să sară și-n apă, și-n foc.

El avea însă păcatul că nu știa să se stăpânească. Stând la lucru ori mergând în căile lui, el vorbea singur, adeseori atât

de tare, încât oamenii se uitau dând din cap după el, iar nopțile bolborosea întruna prin somn. Cum ar fi putut el să tacă?!

Națl nu i-a spus, ce-i drept, atunci seara, unde l-a dus Bandi și ce-a pus la cale; prea ar fi trebuit însă Oancea să fie prost ca să nu-și dea cu socoteală că Bandi numai de la Persida putea să vie. Națl s-a-ntors apoi cu totul schimbat acasă și n-a mai plecat, cum fusese vorba, iar zilele următoare maica econoama și popa cel nemțesc umblau pe capete ca să-l împace pe Hubăr cu feciorul său. N-au putut, ce-i drept, să-i împace, dar încetul cu încetul tot orașul a aflat cum s-au petrecut lucrurile, iar Hubăr nu mai stăruia ca feciorul său să fie tras în judecată. Se vedea cât de colo mâna Persidei.

Pe-nserate Națl pleca fără ca să spună unde se duce: asta-l ardea pe Oancea; trebuia să spună, fie chiar și numai nevestei sale, ceva, nu însă vorbind singur, nici bolborosind prin somn, ci de la rost la rost, cum vorbește omul când vrea să se ușureze. Nu-i vorba, tot acolo venea, fiindcă nici așa Oancea nu vorbea, ci scăpa vorbele de se vorbea dintr-însul.

– Pare-mi-se – i-a zis el nevestei – dar nu știu, ba nici nu cred.

Nevastă-sa însă știa hotărât și credea neîndoios că serile Națl se duce să se întâlnească cu Persida, și când o nevastă știe și crede ceva, puțin mai trece până ce știu și vecinele.

– Aha! zise Marta, când vorba ajunsese până la dânsa. Și: Ce ți-e femeia?!

Parcă se bucura c-a prins-o pe Persida cea smerită. Zicea, fără îndoială, că nu crede și era foarte supărată că alții cred; trebuia deci să-i spună și lui Trică o vorbă, ca să știe băiatul și să-i spună și mamei cam ce fel vorbește lumea.

Trică s-a făcut foc, nu însă pentru că sora-sa se întâlnește cu Națl, ci pentru că-i era rușine de stăpână-sa.

Nu! Era peste putință! Națl a fost totdeauna și era, mai ales acum, în gândul lui, cel mai nemernic om, și nu putea să se uite Persida decât cu groază la un asemenea om.

El, cu toate acestea, se temea, și cu cât mai mult se gândea, cu atât mai viuă îi era temerea.

Omul acela turbat, mai ales acum, era în stare să le facă toate ca s-o scoată din minți pe Persida, s-o ademenească, s-o înșele, s-o prostescă.

Și nu-i făcea bine lui Trică să se gândească la asemenea lucruri. Era tocmai la vârsta când e mai nebunatic flăcăul și, gândindu-se așa, el vedea mereu în fața lui pe stăpână-sa și se înspăimânta... Ce-ar zice ea dacă Persida în adevăr ar fi, în cele din urmă, destul de slabă ca să între în voile neamțului?! Grozavă rușine!

El trebuia să facă ceva!

Dar ce să facă?

Lucrul cel mai firesc era să se ducă și să-i spună mamei sale, ca să bage de seamă, s-o închidă pe Persida în mănăstire, ori s-o păzească într-alt fel mai bine. Așa și era hotărât să facă. N-a putut însă. Când era să se ducă, îi venea greu, îi era rușine.

„Am – își zise el – să vorbesc cu Persida deschis, cum am mai vorbit, și să-i spun, cum i-am mai spus, că are să fie rău dacă nu se ferește de neamțul acela.“

Nici asta nu-i venea însă s-o facă. Sămțea acum, ceea ce atunci încă nu putea să sâmtă, că degeaba-ți dai silința să păzești pe un om când el însuși nu se păzește. Ce ar fi făcut adecă el dacă cineva i-ar fi zis să nu se mai uite la stăpână-sa, să nu se mai apropie de dânsa, să nu mai vadă brațele ei și carnea cea moale de pe gâtul ei?! S-ar fi supărat foc și tot ar fi făcut cum îl trage inima. Știa și el însuși și nu mai era nevoie să-i mai spună și alții că e primejdios lucrul acesta și se ferea de el: tot așa știa și Persida că trebuie să se ferească de neamțul.

Mai bucuros ar fi fost Trică să nu facă nimic, să nu se amestece, să lase lucrurile în mersul lor; era însă la mijloc stăpână-sa, care parcă nu se mai uita la el ca mai înainte.

Trebuia să facă ceva, să arate că e om și el.

Trebuia, dar nu știa ce, iar omul se supără când nu știe ce să facă, și supărarea te pune în cele din urmă la cale.

Frământându-se așa din el, Trică a ajuns în cele din urmă de-ar fi fost în stare să se arunce ca un leu asupra lui Națl, care atât de mult îl supăra.

Pe-nserate deci el s-a dus spre casa lui Oancea, și sângele i s-a oprit în vine când a văzut că în adevăr Națl iese, pleacă și se duce undeva așa singur.

S-a luat după el, așa pe departe, ca să-l urmărească nebăgat în seamă, apoi să se apropie când vor putea să fie singuri și să-l ia de scurt. Pe când însă Națl își căuta de drum liniștit, ca omul care știe unde se duce, Trică era galben la față și la fiecare pas se înfigea tot mai tare gândul că are să-l apuce pe neamț și să-i sucească gâtul.

În dosul Sărăriei, când el se apropie, Națl se opri turburat în loc. Nu știa ce să-i facă și cum să se poarte. Vedea deslușit că Trică a aflat ceva, și singurul lui gând era să-l ducă de aici, ca nu cumva Persida, care putea să sosească în toată clipa, să dea peste el.

Trică nu prea știa nici el cum are să-nceapă.

Au stat dar câtva timp uitându-se unul la altul, și cum se uitau așa, Trică nu mai vedea, parcă, pe omul pe care-l știuse el. Era-n ochii lui Națl, împregiurul buzelor lui, în trăsăturile feței lui, era în tot felul lui de a fi ceva ce te muia.

Deci pe om n-ai să-l judeci mai-nainte de a te fi uitat bine în ochii lui.

– Uite, – grăi Trică în cele din urmă – tu umbli, așa se zice, după soră-meal!

– De ce să te mint? răspuse Națl așezat. Nu mai ești copil acum și vei înțelege că n-am încotro. Am umblat – urmă apoi plecând spre Murăș – și mi-e dragă și acum, mai dragă decât orisicui în lumea aceasta, chiar și decât ție: mai departe însă nu e nimic... nu e – adăugă îndurerat – și n-are să fie. Ea nu-i femeie ca altele, iară eu m-aș omori mai bucuros decât să-ncerc a-i face vreun rău. Lasă-i pe oameni să vorbească: sunt răi și nici nu știu ce zic!

Vorbele aceste erau grăite cu o liniște atât de tânguioasă, încât Trică, îndurerat și el, nu-și mai dedea seamă că lucrurile au ieșit cu totul altfel de cum și le închipuise și el ar fi voit să-l mângâie.

– Dar acum – îi zise – unde ai plecat? unde te duci?

Națl se uita cu coada ochiului înapoi, ca să vadă dacă nu cumva s-a ivit Bandi, care venea totdeauna înaintea Persidei. Gândul lui era că băiatul, văzându-l cu cineva, va vesti pe Persida, ca să mai aștepte. Tocmai de aceea nu voia să se depărteze prea tare, fiindcă se temea că Bandi nu-i va mai vedea. Se opri dar strimtorat pe țărmul râului. Îi era greu să mintă și tot trebuia să facă ceva ca să-l depărteze pe Trică.

– Mă duc – îi răspuse – să mai răsufli cel puțin acum seara, când oamenii nu mă văd și copiii nu arată cu degetul după mine. Tu du-te acasă și nu-ți mai bate capul cu lucruri în care tu nu poți să schimbi nimic!

Grăind aceste vorbe, el porni de-a lungul țărmului la deal.

– Uite, – grăi Trică mergând după el – să nu te superi: n-ar fi oare mai bine să pleci pe un an, doi de aici?

Națl se opri și se uită lung la el.

Era singurul om care-l sfătuia să plece, și îi dădea sfatul acesta fără de nici un gând ascuns.

– Uite, – îi zise și el – așa zic și eu, dar nu pot să plec, sunt prea slab...

– Cum nu poți dacă vrei?!

Națl se uita iar înapoi și parcă-l cuprindeau ametelele. La colțul Sărării se ivise Bandi, care venea spre dânșii, și câțiva pași în urma lui stetea Persida, înaltă și nemișcată. Nu mai era chip să scape de Trică, și urât lucru ar fi fost dacă el se întâlnea cu soră-sa aici fără ca să fi fost de mai-nainte pregătit pentru aceasta. Trebuia să-i vorbească deschis.

El își adună toate puterile.

– Trică, – grăi apoi apucându-i mâna – tu cunoști pe soră-ta și ții la ea; ce ai zice tu dacă cineva ți-ar spune că ea nu mă lasă să plec?

– Cum nu te lasă? întrebă Trică zăpăcit.

– Zice – răspuse Națl așezat – că vine, dacă plec, și ea după mine.

Trică rămase nemișcat. Îi era parcă tot sângele i se răcise în vine.

O cunoștea pe soră-sa, îi cunoștea firea și le știa, parcă, toate.

– Care va să zică e adevărat – grăi el – că voi vă întâlniți?!

– În toate serile, răspuse Națl.

Trică se cutremură, răsufli o dată din greu și sângele i se puse iar în mișcare. Era lucru grozav!

– Tu singur cu ea toate serile aici! șopti el cu glas înăbușit de patimă.

– Nu, – răspuse Națl – singuri nu! Ferit-a Dumnezeu. Dacă singuri am fi fost, poate că n-am mai trăi astăzi. Era însă cu noi băiatul Bandi, care nu ne lăsa din ochi și tresărea mereu...

– Adecă mai știe cineva și mâne are să știe toată lumea! Știi tu, nemernicule, că mi-ai necinstit sora, că ai nenorocit-o pe toată viața? urmă apoi cu glas înăbușit și puse mâna în pieptul lui Națl.

Era o prostie ceea ce făcea Trică, deoarece om voinic o fi fost el, nu-i vorba, dar cu Națl nu se putea măsura. Omul

supărat însă nu-și dă seamă despre ceea ce face, și Trică își închipuia că neamțul are să rămâie, ca tot omul vinovat, cuprins de spaimă și pe jumătate leșinat.

Națl se întepeni însă ca stâlpul bătut în pământ, încât Trică rămase rușinat. Tocmai rușinea aceasta îl îndărătnici apoi și, cuprins de un fel de turbare, el lovi pe Națl cu pumnul în față, încât sângele îi porni și pe nas, și din gură.

Națl se dete amețit un pas îndărăt, apoi apucă pe Trică de amândouă mâinile și-l ținu departe de sine.

– Ah! – zise el cuprins de adâncă amărăciune – ce blestem pe capul meu ca toți să se lege de mine și să-mi ispitescă puterea? Vino-ți în fire, omule, că om sunt și eu și aș putea să-mi perd sârta.

Bandi, care se apropiase și-i recunoscuse, se întoarse în fuga mare înapoi, iar Persida, văzându-i încăierăți, porni în pași mari spre dânșii.

– Lovește-mă cât vrei – urmă Națl – că eu tot nu vreau să mă bat cu tine, dar vino-ți în fire și înțelege că n-ai să mă lovești, ci să mă ajuți.

Trică se opintea să-și scoată mâinile, era însă ținut ca-n verigă de oțel.

– Ești tu mai tare ca mine – răcni el în cele din urmă –, dar tot am destulă putere ca să te arunc în Murăș, fie chiar și dac-aș cădea și eu cu tine!

– Prostule! răspunse Națl râzând cu îndârjire. Cu ce te-ai alege? Aș ieși iar înot, ba te-aș mai scoate și pe tine.

Trică-l mușcă de mână.

Atins de o durere sfâșietoare, Națl îl scapă din mâni, dar îi dete în același timp brânci, de-l aruncă departe de la sine.

– Ce e aici?! strigă Persida și sări să-i dea ajutor lui Trică, pe care abia-l putu ridica. Călăule! zise apoi mergând spre Națl; deodată însă ea se opri și, văzându-l plin de sânge, se dete îngrozită înapoi.

Era cu totul altă femeie.

În timpul celor din urmă nouă zile, de când se întâlnea toate serile cu Națl, ea căzuse încetul cu încetul și perduse gândul bun pe care însăși îl avea despre sine și despre lume. Se sâmțea nemernică și gata pentru orișice faptă rușinoasă, iar acum, în clipa aceasta, uitându-se la fratele ei, se vedea pe sine însăși umblând copilă desculță printre picioarele oamenilor din piață, răsturnând mese și încăierându-se cu copiii.

Fata Marei ieșind iar la iveală în fața sângelui, ea era gata să se arunce orbiș și să dea, să zgârâie și să muște fără ca să mai întrebe pe cine și de ce.

Zadarnică a fost purtarea de grijă a maichii Aegidiei, căci nimic nu poate să șteargă reamintirile copilăriei.

– Ce a fost aici?! strigă ea cu ochii încruntați.

– Orișice a fost, numai tu ești de vină, și orișice ar mai urma, vinovată numai tu ai să fii! îi răspunse Trică, pe care-l cuprinsese deodată un nemărginit dispreț față de soră-sa. Numai tu, care nu lași pe omul acesta în pace și înșeli pe binevoitorii tăi, înșeli pe muma ta, m-ai înșelat pe mine, ca să-l poți scoate pe el din minți! Ticăloaso! Ticăloasa ticăloaselor!

Așa era, și Persida cea din alte dăți atât de mândră stătea nemișcată, umilită, cu capul plecat în fața lui.

Națl însă făcu câțiva pași rar călcați spre Trică.

– Măsoară-ți, te rog, vorbele – îi zise el stăpânindu-se – că pe mine poți să mă lovești fără să mă scoți din răbdare, dar pe ea să n-o atingi, căci de o mie de ori de i-ai fi frate, rămâi strivit la picioarele ei! Ea binele mi l-a voit, dar sunt blestemat cu că stric viața celor ce binele mi-l vreau!

– Cine, dracu, m-a făcut pe mine să mă amestec în treaba aceasta?! zise Trică, cuprins de sâmtământul că puțin îi pasă de cele ce vor urma. Eu tot n-am s-o mai scap nici de nenorocire, nici de rușine.

– Liniștiți-vă, că o să scăpați voi toți de mine, grați Persida, cuprinsă de o durere atotecovârșitoare. E înspăimântător gândul vieții petrecute în lumea aceasta, și fiecare clipă de mulțumire e numai un repaos trecător după un lung șir de grele suferințe. Cuprinsă de o grea boală sufletească, în care am căzut din clipa zămislirii mele, eu alerg chinuită prin lume, mă muncesc însami pe mine, și când țip, când râcnesc de durere, oamenii, semenii mei, nu-și dau seamă că tot ca mine sufăr și ei și nu împărtășesc durerea mea, ci se depărtează cu dispreț de mine. Știu – urmă ea cu vioiciune – că o nenorocire e pentru noi amândoi că ne-am văzut și ne vedem, dar sufletul mi se umple de o nespasă dulceață când privesc în ochii lui, fie ei chiar încruntați, și mă cutremur când mâna lui mă atinge. Nu eu din mine însami voiesc, nici nu voința lui mă siluiește, ci o soartă neînduplecată ne ține sub stăpânirea ei, și nu putem altfel decât cum putem. Îmi arde pământul sub picioare când stau astfel, pe ascuns venită, cu dânsul, și totuși viață pentru mine sunt numai clipele petrecute cu dânsul; de aici înainte totul e zbuciumare, neliniște mistuitoare, dorință fierbinte. Nemaiputând să port rușinea pe care eu însami mi-o fac, nu-mi mai rămâne decât să fug din lume, fie în mormânt, fie în tainicia unei mânăstiri. Trică dragă, fratele meu cel dulce, nu mă osândi, ci mângâie pe mama noastră cea bună și plângi și tu dimpreună cu noi!

Aceste erau vorbe în fața cărora Trică nu putea să stea teapăn.

– N-am zis nici eu – grați el plângând cu lacrimi mari – că tu ești rea, Persido. Ești suflet bun și plin de duioșie! Mi-e greu însă când te văd unde ai ajuns și-mi vine să turb și-aș fi-n stare să fac moarte de om! Uite, – urmă el ridicând mâna spre cap – aici mi se face, parcă, un nod când mă gândesc că nu te mai pot gândi cum te știam până acum. Voi trebuie să vă luați, adăogă el tare și hotărât.

– Asta nu se poate, îi răspunse Persida, oarecum obosită de gândul acesta, care atât de mult o frământase. Lasă că nici mama, nici tatăl lui n-o să-și dea niciodată învoirea, dară chiar și dacă s-ar putea, nu e binecuvântată de Dumnezeu căsnicia făcută peste voința părinților.

– Prostiți! grați Trică. Ce vă pasă de dânsii dacă altfel nu puteți trăi. Ei nu știu, nu înțeleg...

– Las-o! – îl întrerupse Națl – că n-o îndupleci, ci o faci numai ca să-și iasă din fire.

Și în adevăr Persida se dete ca speriată înapoi.

– Nu mă ispițiți – șopti ea încet – că sunt slabă și Dumnezeu vede și ceartă! Nu! – urmă apoi – mai presus de muma mea e numai Dumnezeu și numai Lui mă pot da fără de voința ei!

Grăind aceste vorbe, ea se depărtă, ca dusă de o hotărâre nestrămutată, cu pași mari și cu capul ridicat, ca odinioară.

– Persido! strigă Trică și porni după dânsa.

Națl îi puse mâna pe umăr, ca să-l oprească.

– N-o mai întărâta – îi zise –, așa face de câteva zile. Și-a pierdut somnul, se zbuciumă stând, peste zi, așa singură, nu are cui să-și împărtășească gândurile, zice că s-a pus în vrajbă cu toată lumea și e adeseori ca ieșită din fire; iar se potolește însă dac-o lași de capul ei.

Trică se opri: el însă nu putea să se uite în fața lui Națl. Ochii lui se opriseră la sângele scurs pe haine și la mâna care începuse a se umfla; îi venea să intre în pământ de rușine; nu mai înțelegea cum a putut să fie atât de pripit; îi era milă și ar fi voit să ceară iertare.

– Lucrul acesta trebuie să se aleagă într-un fel! Așa, ori așa! răspunse el, apoi plecă cu pași mari după Persida, care se depărtase cu Bandi până spre colțul Sărăriei.

Alergând însă, el își scurta pașii.

Îi era parcă stăpâna lui le știa toate și se uită cu mirare la el.

„Dar ce-mi pasă mie?! Ce am eu să mă amestec în treburile aceste?!“ grăi în cele din urmă și apucă alt drum, spre Lipova, în vreme ce Națl se întorcea spre Murăș, ca să se spele de sânge și să-și lege mâna.

„Ce-mi pasă?!“ zicea Trică, și nici că i-ar fi păsut, poate, dacă n-ar fi fost feciorul Marei, care nu știa să fie nepăsătoare. I se răscolea însă toată firea când se gândea la starea în care se afla soră-sa.

Femeie năvalnică, ea putea într-o clipă de amărăciune să-și curme șirul zilelor; femeie îndărătnică și crescută de călugărițe, ea putea să se lepede de legea ei și să se înfunde în vreo mănăstire. Sărmana ei mamă! Ce-a păcătuit ea ca să-i cadă toate aceste pe cap?!

„Și adevărat de ce n-ar putea să trăiască ei și așa, necununati?! zise el. Dacă se iubesc, e voința lui Dumnezeu, și puțin le pasă de lume și de popi! Tot e mai bine așa!“

Da! însă cu Persida nu puteai să vorbești liniștit; ea era ca smintită.

Deodată se opri, cuprins de un gând cu totul nou.

Sân-Miclăușul nu era departe; mergând bine, în vreo trei ceasuri putea să sosească acolo, iar în alte trei ceasuri se întorcea, și dimineața era în patul lui, la Lipova, ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat.

Minunat lucru! Și popa, și preuteasa de la Sân-Miclăuș îi erau prieteni Persidei: de ce adevărat popa să n-o cunune pe Persida, așa fără de știrea nimănui?

Atât era gândul acesta de nou, de plin de farmec, atât de ademenitor, încât feciorul Marei se îmbătase de el și, ca dus de o tainică putere, se puse pe drum și o luă spre Sân-Miclăuș fără ca să se mai uite înapoi.

Cuprins de sântământul că face un lucru mare și bun, Trică trecea ușor prin întunericul nopții, încât picioarele lui nici nu atingeau, parcă, pământul.

Mai era încă mult până la miezul nopții când el a ajuns să bată la fereastra popii.

Speriat din somn, popa abia își mai putea aduce aminte de el.

– Ce e? îl întreabă după ce-l recunosc, în sfârșit, și-l primi în casă.

– E rău cu soră-mea Persida – răspunse Trică – și am venit la d-ta să scapi două suflete.

– Ce s-a întâmplat? întreabă iar popa, cuprins de îngrijire.

– Îți mai aduci aminte de neamțul, care a venit atunci, la nuntă, și a vorbit cu Persida? grăi Trică.

Popa se gândi puțin.

– Da, da, îmi aduc aminte, răspunse el. Un om cam bălan, cam plăpând, pare-mi-se măcelar.

– Așa e, urmă Trică. Uite! Încă de atunci și chiar de mai înainte Persida a prins slăbiciune pentru el și el nu se lasă de dânsa. Mama însă nu vrea s-o mărite după un neamț, iar tatăl lui nu vrea nici el însoțirea lor, și e rău cu Persida: zice că ori să moară, ori să papistăsește și să face călugăriță nemțească.

E lucru greu să sperii pe un om din somn, să-i spui așa, pe apucate, ceea ce numai cu anevioia și încetul cu încetul se poate înțelege și să-l faci să sântă o durere despre care mai înainte nu știa nimic. Părintelui îi venea să rădă de grija lui Trică.

Era însă în cele zise de Trică și un lucru pe care-l înțelegea popa.

El cunoștea pe Persida și știa că dânsa și în gândire, și în sântire e foarte papistășită și că nu i-ar fi deloc greu să se lepede de legea ei dacă prin aceasta ar putea să câștige învoirea bătrânului.

– Îi cunun – grăi popa – îi cunun eu!

– Și dacă-i cununi, sunt bine cununați? întrebă Trică.

Popa-și ridică capul.

– Cununia – grai el stăpânit de sântământul preoției sale – e o taină, și eu, preot odată, am darul de a-i lega pe toată viața. Când bărbatul și femeia se întâlnesc în căile vieții și vor cu tot dinadinsul să se însotească, Dumnezeu le este tainic povățuitor, și fie ei creștini adevărați, fie schismatici, fie păgâni, fii ai lui Dumnezeu sunt și Dumnezeu îi împreunează prin binecuvântarea dată de mine. Nimeni nu poate dar să dezlege ceea ce am legat eu câtă vreme voința lor e nestrămutată. Oamenii pot să-i despartă prin siluire, dar în fața lui Dumnezeu un trup sunt și un suflet. M-ai înțeles? Eu sunt popă adevărat!

Trică era foarte fericit și ar fi voit să-i sărute mâna.

– Prea bine! urmă popa. Ce crezi însă, se vor împăca părinții cu faptele împlinite? n-are, fie mama ta, fie tatăl lui să ceară desfacerea căsătoriei?

– Mama o să fie foarte supărată – grai Trică strâmtorat –, dar o să tacă și o să-i treacă în cele din urmă.

– Dar tatăl lui, neamțul? întrebă popa.

– Nu știu, răspuse Trică de tot strâmtorat. E om rău și încăpățânat. Apoi e certat cu fecioru-său, ba s-au și bătut.

Popa rămase gânditor.

– De! E lucru greu. Trebuie să știi că e pusă o pedeapsă grea, până la 20 ani de temniță, pe capul preotului care cunună când sunt pedeci la mijloc.

Ei rămaseră timp îndelungat tăcuți.

– Ce zici? întrebă Trică în cele din urmă.

– Să mai vedem – răspuse popa – să ne mai gândim. Pedeapsa e grea, iar eu am nevastă și copii.

Așa au și rămas lucrurile.

Plecând, înspre miezul nopții, înapoi, Trică era obosit sufletește. Îi părea rău c-a venit: ce avea el să se amestece în lucrurile acestea?

Da, popa avea dreptate: de ce să-și bage el capul în primejdie?

Și totuși mai era încă un popă care a ținut foarte mult la Persida. N-a fost ea vrednică de el! Acela ar fi fost în stare să-și mai pună capul în primejdie.

Are însă și el nevastă și copii.

XVI

GREUI. VIETEI

Mara nu mai avea astâmpăr.

În luna mai oamenii n-au de lucru nici la câmp, nici la vii, și ziua de lucru e mai ieftină decât în alte dăți: acum era timpul să mai coboare din pădure o parte din stâjenii tăiați peste iarnă, să-i încarce pe plutele sosite după sărbătorile Paștilor și să-i ducă în magazia de la Arad. Ea alerga dar de la datornic la datornic, ca să-i scoată cu carele lor la pădurea înmugurită, și la Sărăriu, ca să cumpere plute și să se învoiască cu plutașii, și din jos de pod, ca să încarce stâjenii și să-i pornească la vale. Alerga biata femeie greoaie de-ți părea ușurică, și unde n-o căutai, acolo o găseai, acum ici, apoi colo, și iar dincolo, și pretutindenea răsuna glasul ei înăsprit de vremuri, căci fără de supărare, fără vorbă, fără de ceartă cu oameni treabă nu se face.

„Procleră muiere!“ ziceau oamenii uitându-se după dânsa, dar intrau în voile ei, puneau mâna și lucrurile mergeau strună.

Cui i-ar fi trecut prin minte gândul că ea nici că-și mai dădea seamă despre ceea ce face?!

Aiurea era inima și mintea, aiurea tot sufletul ei cel vecinic treaz.

Nu știa Mara nimic, dar era mamă și sântea că se petrece ceva grozav în casa ei, ba dedea cu socoteală ce anume se petrece, și pământul îi ardea sub picioare, inima îi era mereu strânsă și adeseori puterile o părăseau, încât o cuprindeau ametelele.

Sfinte Doamne! Cât a alergat și a ostenit, cât s-a zbuțumiat, cât s-a pierdut ea însași pe sine în gânduri despre viitor, și toate erau zadarnice: de ce atât de mult s-a temut nu putea să scape! Când gândul acesta o stăpânea, îi venea să se trântescă de pământ și să stea așa nepăsătoare, amortită, fără de sâmtiri.

Dimpreună cu iubirea, însă, Dumnezeu i-a dat omului și credința, și nădejdea, și nimic nu putea să covârșescă iubirea Marei către copiii ei, nimic dar nici credința ei în soarta lor cea bună, și atunci când temerea îi era mai mare, se ivea în inima ei și sâmtământul că Dumnezeu, care toate le vede, are să-i treacă prin toate încercările și să-i scape de toate ispitirile. Mai era încă multă viață în trupul ei cel greu trăit, și ea nu putea să trăiască fără de gândul că toate au să iasă bine în cele din urmă.

Bine, fără îndoială bine, dar inima îi sângera când vedea că copiii ei nu mai au inimă deschisă către dânsa și se-ntâlnesc în taină, vorbesc pe șoptite, se-nțeleg din ochi: asta era un greu păcat, pe care Dumnezeu nu putea să-l treacă nepedepsit cu vederea, iar spășirea tot pe dânsa o durea mai tare decât pe dânsii.

Alergând dar în treburile ei, ea se ruga în gândul ei mereu la Dumnezeu, ca omul ce trece prin mii de primejdii. Persidei însă nu-i zicea nimic: ce ar fi putut să-i zică ea, femeie neștiutoare?

A treia zi după ce Trică umblase pe la Sân-Miclăuș, întorcându-se pe-nsurate acasă, Mara și-a găsit fata cu totul schimbată: era liniștită, aproape voioasă, ca omul care, după multe frământări sufletești, a ajuns, în sfârșit, să se hotărască într-un fel și să pornească cu gândul în o singură direcțiune.

Mara se liniști și ea: orișicum ar fi fost să fie, tot era mai bună hotărârea decât neîncetata zbuțumare. Ea însă nu ținea să știe ce s-a petrecut și ce se petrece în sufletul fiicei sale. Se temea să afle adevărul.

Ținea însă Persida să mai facă o încercare și era voioasă, fiindcă firea ei o împingea să creadă că nu va fi zadarnică încercarea.

– Mamă, – zise ea – eu nu mai pot s-o duc așa.

Mara se uită lung și cu drag la ea. O înțelegea deplin și parcă se despărtea pe toată viața de dânsa.

– Ai mai zis tu că nu mai poți, și tot ai putut, răspunse ea. Să nu-i deie Dumnezeu omului cât poate suferi, când vrea. Trebuie să poți!

– Era cu totul altfel atunci, grăi Persida. Am obosit, mi s-au istovit puterile, nu mai am voință în mine.

– Tu fă ce știi, mergi cum te mână inima și cum te povățuiește mintea ta, întâmpină Mara. Eu nu te pot silui, iar sfaturi nu sunt în stare să-ți dau. Tu știi mai bine cum te sâmti și cum te mână gândul; orișice ți-aș zice eu, tu tot nu faci decât ceea ce tu însași ești pornită a face. De ce să-mi mai dau silința de a te opri, când știu c-ai fi mâhnită când ai vedea că nu mă poți asculta? De ce să intru în voile tale când simt că bine n-au să iasă lucrurile? Nu! eu la rău nu am să te împing! Fă cum ți-e ursita și cum vrea Dumnezeu, care știe mai bine unde are să te scoată și cum are să ne ispitască!

Grăind vorbele aceste, ea se ridică înaltă și greoaie și ieși din casă.

Persida, rămasă singură, începu să plângă cu lacrimi line ca vărsarea ploii de toamnă.

Da! mama ei avea dreptate: nu vedea nici un bine în fața ei, dară soarta nu putea să și-o schimbe și nu-i rămânea decât să facă pe răspunderea ei ceea ce făcea și să meargă cu inima întregă înainte.

Mara, singură și ea, nici nu plângea, nici nu era mâhnită. Nu putea să intre în mintea ei gândul că Persida se va arunca orbș în valurile vieții.

„Orișicum ar fi ispitită, orișicare i-ar fi hotărârile – își zicea muma – ea nu e în stare să facă ceea ce prea bine știe că eu nu voiesc, ci va sta pe gânduri și se va zbućiuma până ce-i va trece.“

De aceea a ieșit din casă și era hotărâtă să nu mai vorbească cu dânsa, ci s-o lase să se lămurească ea însăși din sine.

Se înșela însă Mara. Nu e pentru tinerețe nimic mai adimenitor decât gândul unei vieți nouă și încă necunoscută. Gândindu-se la viața aceasta, ea se sâmțea atrasă de suferințele pe care le vedea în fața ei, și în timp de câteva zile întregul ei fel de a vedea lucrurile se schimbăse atât de mult, încât maica Aegidia s-ar fi înspăimântat dacă ar fi auzit-o vorbind. Tot ceea ce mai înainte îi părea sfânt, acum era o prostie pentru dânsa: hotărâtă o dată într-un fel, ea nu mai putea să-și schimbe hotărârea, își schimbăse deci vederile, ca să poată fi împăcată cu sine.

La asta nu se gândise Mara; ea vedea în fața ei numai pe Persida cea înțeleaptă și mândră; ea s-a culcat dar liniștită, dimineața zilei următoare liniștită s-a sculat și a ieșit în treburile ei, ba nu și-a pierdut liniștea nici seara, când n-a mai găsit pe Persida acasă.

Nu era încuiată nici porțița, nici ușa casei: asta era, așa dedea Mara cu socoteală, un semn că Persida se afla pe aici prin apropiere, dusă numai pe o clipă.

Clipele treceau însă, și ea nu se mai întorcea.

Muma începu să stea la îndoială și să se uite prin casă.

Hainele Persidei nu erau, nu erau nicăiri!

Era peste putință, dar hainele nu mai erau aci.

O vedea acum desculță, nespălată și nepeptănată, umblând printre picioarele oamenilor din piață, răsturnând mese și bătându-se cu copiii vecinilor; o vedea cu fratele ei în luntriță, dusă de valurile iuți ale Murășului umflat: era fata ei cea

îndărătnică și pornită spre nebunii; zadarnice au fost toate, căci tot fata ei a rămas!

Da! da, fata ei era în stare să fugă, dacă așa o poartă pe ea firea, să fugă cu cel mai nemernic om.

Bandi nu era nici el nicăiri.

Mara stete o clipă nehotărâtă și parcă-i venea să rădă.

O clipă însă numai. Clipa următoare sângele îi năvăli în obraji, de rușine și de mânie, că copiii ei au putut s-o înșele.

Ea-și aruncă-n cap cârpa, încuie ușa casei și plecă cu pași întinși spre Lipova, ca să dea ochi cu Trică.

Sosită la casa lui Bocioacă, ea nu intră, ci așteptă până ce zări pe unul din ucenici, prin care-l chemă pe Trică la dânsa.

– Unde e Persida? întrebă ea răstită.

Trică știa că i se va pune întrebarea aceasta și-și chibzuise de mai nainte răspunsul.

– S-a dus, îi răspunse el.

– Unde s-a dus?

– Asta nu pot să ți-o spun, grăi Trică rece și hotărât; să mă tai în bucăți, și tot nu pot să ți-o spun.

Mara se uită lung la el și începu să rădă.

Tot n-avea nimeni copii ca dânsa: dacă și-au pus ei o dată ceva în cap, nu-i mai scoate nimeni din ale lor.

– Care va să zică, nu v-ați temut voi de mânia lui Dumnezeu, grăi dânsa amărâtă; mi-ați făcut rușinea aceasta! m-ați înșelat pe mine! mi-ați stricat toată viața!

Nemaiștiind ce să zică și ce să facă și temându-se ca nu cumva să-și peardă în amărăciunea ei sărita și să-i blesteme, ea se întoarse și plecă spre pod.

– Mamă! – grăi Trică plecând după dânsa – mamă, stăi, liniștește-te, ca să vorbim ca oamenii cu minte! Uite! N-ai decât să vrei pentru ca să mergem după dânsii. Am găsit popă, care-i cunună, dacă-ți dai și d-ta învoirea. Pleacă-te și scap-o pe biata

noastră de Persida: n-o lăsa să se ducă-n lume cu rușinea în cap, că e rușine și pentru noi.

Mara se opri, se-ntoarse spre el și dete cu îndărătnicie din cap.

– Nu, – zise ea – mișelia aceasta n-am s-o fac când văd prea bine că o să se sature foarte curând de el; n-am să leg eu pe fata mea de un om care n-a putut s-o scoată la capăt nici chiar cu tatăl său. S-a dus: dusă să fie! Cu cât mai rău s-a dus, cu atât mai în curând are să-și vie în fire și cu atât mai căită se va întoarce. Rușinea tot nu mai poate nimeni s-o spele; viața mea tot e stricată; n-am eu să fac păcat din nenorocire!

Ea-și urmă drumul spre casă mai potolită și oarecum împăcată cu cele petrecute.

În zadar, fata ei tot copilul ei rămânca, și inima ei de muma nu putea s-o urgisească.

Erau duse, perdute pentru totdeauna gândurile frumoase pe care și le făcuse despre viața fiicei sale, asupra căreia priviseră toți cu mirare; auzea, parcă, gurile rele și vedea privirile disprețuitoare ale celor pizmătareți; resimțea suferințele de tot felul care o așteptau pe nenorocita ei fiică; era, cu toate acestea, împăcată și din ce în ce mai înfiptă în gândul că altfel nu se putea, că așa trebuia să fie, ba adeseori era parcă mândră de fiica ei, căci nu e nimic mai frumos decât ca femeia să se dea întreagă bărbatului pe care-l iubește și să icie asupra ei, cu ochii închiși, sarcina vieții grele.

Nu-i vorba, plângea Mara, mereu plângea, atât acasă, când se afla singură, cât și umblând în treburile ei, când scăpa de privirile altora, plângea și umbla răzleată prin lumea acum pustie, dar ea-și ștergea lacrămile și nu se plângea, nu-și învinovătea fata și nu se mânia, nici nu se turbura măcar când trecătorii se uitau cu milă după dânsa ori vreun nesocotit o întreba unde-i este fata.

– Nu știu, răspundea și cu asta îi tăia vorba.

După vreo patru săptămâni a venit Trică să-i spună c-a primit scrisoare de la Persida din Viena și o roagă de mii de ori s-o ierte și să nu-i poarte gând rău.

– Să-i scrii – zise Mara ștergându-și lacrămile – că n-o învinovățesc, ci o plâng și mă rog mereu lui Dumnezeu s-o aibă în paza lui și să-i deie tărie; să-i scrii că n-are să-i pese de gura lumii și c-o aștept să vie când îi va fi prea greu; să-i scrii – urmă înecată de lacrimi – că tot muma îi sunt și că nimeni în lumea aceasta nu poate să aibă pentru dânsa atâta durere ca mine.

Așa i-a și scris Trică, și rău i-a făcut.

Mult s-a zbuciumat Persida până ce s-a hotărât într-un fel; tocmai de aceea, însă, hotărâtă o dată, ea se sâmțea foarte ușurată și a pornit cu toată inima pe calea ce-și croise. Trăia într-un fel de beție, din care nu se mai putea dezmetici, și atâta dulceață era în sufletul ei, încât nu-i intra în minte gândul că va putea în viața ei vrodată să-i pară rău de ceea ce a făcut.

– Nu! – zicea dânsa uitându-se cu inima deschisă la Națl – orișice mi-ai face, mi-e destul să-mi aduc aminte de viața mea de acum, pentru ca să nu mă plâng.

Pe drum până la Viena și în Viena, orașul cel mare și zgomotos, ea nu vedea decât pe Națl, care nu mai știa ce să-i facă. Totdeauna el s-a uitat la ea ca la soarele de pe cer, iar acum mai era cuprins și de sâmtământul că nu este el în stare să răsplătească îndeajuns jertfa pe care dânsa i-o adusese, și în toată clipa-și dedea silința să-i arate că înțelege și cuprinde în toată întinderea ei jertfa aceasta.

N-avea să-și deie nici o silință: Persidei îi era destul să-l vadă mereu voios și să-și aducă aminte în ce stare l-a găsit pentru ca să sâmtă că ea l-a scăpat, l-a ridicat, i-a luminat viața, și să se uite la el parcă ea l-ar fi făcut. Al ei era întreg acest om minunat, și nimeni, afară de dânsa, nu mai avea nici un drept asupra lui.

Înainte de plecare Națl se mai împrumutase de la Griner cu opt sute de florini. Gândul lui era să intre în tovărășie cu vreunul dintre măcelarii mai tineri și mai săraci. Deocamdată și-au închiriat o locuință cu două încăperi, și-au cumpărat ceea ce era de neapărată trebuință pentru mobilarea acestei locuințe, și Persida avea toate bucuriile stăpânei de casă care e ferită de grijiile zilei de mâne. Ieseau în fiecare zi să vadă frumusețile orașului și mai ales bisericile cele mari, în care Persida se sâmțea atât de bine, mâncau la birt, iar serile le petreceau fie la muzică, fie la teatru, un lucru pe care Persida mai nainte numai din auzite îl știuse. Și nicăiri Persida nu putea să treacă nebăgată-n seamă. În casa cea mare unde-și aveau locuința în curând toți o știau pe *Frau Huber*, femeia tânără, înaltă și cam slăbită, cu deosebire frumoasă și totdeauna așezată și plină de cuviință. Pe uliță, prin grădini, prin localuri publice Națl își purta capul sus, înălțat în gândul lui când vedea cum toți se uită la nevasta lui.

Umblând așa fără de nici o treabă, Persida se oprea când întâlnea în calea ei vreo măcelărie, și nimic în orașul cel mare și frumos nu-i plăcea atât de mult ca măcelăriile curate, cu cărnuri frumos tăiate și puse în vederea trecătorilor. Inima îi râdea când se gândea că-l va vedea în curând pe soțul ei, cu șorț curat, în dosul butucului, ca odinioară în fața mănăstirii, și că nu va mai mânca la birt, ci-și va găti ea însași într-o bucătărie curată ca cea de la călugărițe. Îl mâna deci mereu înainte pe Națl, și săptămâna a doua ei au și intrat în vorbă cu doi măcelari, amândoi încă necăsătoriți, ca să ieie împreună o măcelărie mai mare din apropierea barierei de la *Lerchenfeld*, o pozițiune foarte bună, unde se făcea vânzare de 100-150 florini pe zi.

Lucrurile erau ca puse la cale când a sosit scrisoarea lui *Trică*.

Citind scrisoarea, Persida nu-și putu stăpâni lacrămile. Dar de ce să le și stăpânească? Era aici, în mijlocul acestei lumi

străine, prima știre de la fratele ei și de la muma ei, și era atâta dragoste în scrisoare! De ce să-și stăpânească lacrămile când Națl era și el înduișat?

— Draga mea, mama mea cea bună! grăi Persida după ce sfârși scrisoarea și o puse pe masă.

Națl tăcu. Îi venea parcă și lui să plângă. Lasă că avea și el o mamă, care era nu numai dragă și bună, ci totodată și nenorocită, dar în scrisoare nu era nici o vorbă despre dânsul și, cu toate acestea, era o grea lovitură pentru dânsul.

Era grozavă lovitură ce i se dăduse prin acele câteva vorbe și el tremura în tot timpul când își dedea seamă că Mara avea dreptate și nu putea să vorbească decât cum trebuia să gândească.

Persida și Națl vorbeau totdeauna nemțește. Așa o porniseră de la început și Persida ținea ca așa să și rămâie.

— Grozav o să-ți fiu eu ție odată de urât, îi zise el acum în românește.

Persida se uită lung la el. Înțelegea gândurile lui; sâmtise și ea durerea de care era cuprins el.

— Nu fi prost, îi zise ea tot în românește. Mama vorbește după cum vede ea lucrurile, și o să vie și timpul când le va vedea altfel. Tu știi prea bine că eu n-am făcut ceea ce am făcut într-o clipă de avânt ușuratec, ci după multă zbuciumare, după multă chibzuire, după ce m-am întărit cu desăvârșire în gândul că așa și numai așa pot să fac: nu mai e în lumea aceasta nimic ce m-ar putea face să șovăi; orișice s-ar întâmpla, tu îmi ești mai presus de toți.

— Eil! o să treacă și asta! zise el. Dacă muma ta se pune între tine și mine, o să te sature în cele din urmă de mine.

— Nu! îi răspunse ea ridicând degetul. Asta puteai s-o zici mai nainte de a-ți fi nevastă; acum însă tu-mi ești toate, și pentru tine pe toți am să-i părăsesc. Îmi voi da toată silința să-ți câștig și inima mamei mele, dar dacă n-o voi putea, îmi voi face

datoria; de tine nu mă leapăd niciodată, nici chiar dacă tu te-ai lepăda de mine. Las-o, te rog, pe mama: eu o cunosc mai bine decât tine și-ți spun eu ție că n-avem decât să fim fericiți pentru ca ea să te iubească ca pe copilul ei, și e destul să ne știe ajunși în grea strâmtorare ca să ne sară într-ajutor. E mâhnită astăzi, dar o să-i treacă mâhnirea. Noi să fim oameni cumsecade, și toate vor ieși bine.

Națl nu mai avea ce să zică. Sămțea și el că de la dânsul atârnă toate și se îmbărbăta însuși pe sine să meargă cu hărnicia înainte, ca să dea de rușine pe cei ce-l socoteau om slab.

Încă în ziua aceea el s-a învoit cu Ladmann și cu Gubacec, care era maistru și avea o mică măcelărie, ca fiecare dintre dâșii să pună acum câte cinci sute și peste trei luni, la 1 septembrie, alte cinci sute de florini, iar din câștig Gubacec să ia 40 și ceilalți doi câte 30 la sută.

La 1 iunie ei au închiriat măcelăria și, oameni tineri toți trei, s-au pus cu hărnicie pe lucru. Națl și Gubacec tăiau carne în măcelărie, iar Ladmann cumpăra vitele, lucra la tăietorie și le aducea carnea tăiată.

Persida purta socotelile și ținea rânduiala casei.

Deoarece la măcelărie nu era și locuință, au luat în apropiere o locuință mai încăpătoare, și era împlinită și dorința Persidei.

Diminețile ea punea servitoarea să facă rânduială în iatacurile celor doi tovarăși, în vreme ce ea însași făcea rânduială în locuința ei; apoi se duceau împreună în piață, ca să cumpere cele de trebuință pentru prânz.

După ce se întorcea din piață, Persida pune la foc, apoi, lăsând servitoarea în bucătărie, mai ștergea o dată praful și iar se-ntorcea la mașina de bucate, iar de prânz masa era curată în casă curată, bucatele gustoase și bine alese.

După-prânz Persida-și făcea însemnările în condica de socoteli, apoi, în vreme ce slujnica spăla vasele, ea lucra cu acul

până pe-nserate, când Națl se întorcea, ca s-o scoată la plimbare și să petreacă seara în vreo grădină.

Era bine, de tot bine; măcelăria le mergea mai presus de toate așteptările, iar în casă era pace și bună înțelegere.

În inima lui Națl a rămas însă sâmtământul că s-a pus cineva între el și Persida, că Persida ținea prea mult la muma ei, și adeseori era cuprins de temerea că are s-o peardă pe Persida, că nu poate să fie dăinuitoare o fericire ca a lui. Atunci el o iubea fără de cumpăt, o temea din senin, nu mai era în stare să stea departe de dânsa, se întorcea fără de vreme acasă, îi vorbea, ca s-o îndulcească, în limba ei.

Persida știa, ce-i drept, să-l potolească; de câte ori însă el o da pe românește, ea se neliniștea, se sâmțea adânc jignită de neîncrederea lui. Viața ei nu mai era atât de senină ca mai nainte, și nu o dată când se afla singură ochii i se umpleau de lacrimi.

N-avea de ce să plângă, dar se ivea în sufletul ei un fel de presămțire că triste zile, grele încercări o așteaptă.

– Dacă-ai ști tu ce adâncă e durerea ce mă cuprinde când te văd așa – îi zise ea într-una din zile – te-ai stăpâni și nu ți-ai mai da pe față temerile venite din chiar senin.

– Cum să mă stăpânesc? răspunse el, uitându-se lung la ea. Când mă uit, când mă gândesc la tine, mi-e ca și când ai fi prea mult pentru mine și mă tem c-o s-o sâmți și tu în cele din urmă aceasta și să mă părăsești.

– Cum să te părăsesc? grăi dânsa. Mai pot eu să te părăsesc? Nu sunt oare legată de tine prin cel mai sfânt jurământ? Nu am oare față de tine cele mai grele datorii? Ce mă socotești tu pe mine? Sunt eu femeie ușurată? Nu vezi tu cât dispreț e în aceste temeri lipsite de orișice temel?

– O, Doamne! răspunse el nerăbdător. Ești femeie frumoasă, deșteaptă și plină de nuri; și câți dintre cei ce privesc cu ochi doritori la tine sunt oameni mai și mai decât mine?

Ceea ce mi-ai făcut mie ai putea să-i faci altuia; ceea ce de dragul meu i-ai făcut mumei tale, ai putea să-mi faci și mie de dragul vreunui mai norocos.

Persida se simțea ca lovită de moarte. Ce putea să facă? Așa era cum zicea el; așa trebuia el să vorbească; temerile lui erau urmarea firească a faptei pe care dânsa o săvârșise. A păcătuit, și nu-i rămânea decât să-și ispășească păcatul.

Ea stătea albă la față și răcită în tot trupul înaintea lui și nu putea să-i zică nimic, nu mai putea să-l vadă în ochi. O cuprinsese deodată sâmtământul că e peste putință ca ea să trăiască cu un om care poate să fie atât de nemilos, și ar fi voit să plece fără de întârziere și să se ducă-n lume.

Vorbele din scrisoarea lui Trică și răsunau în urechi, și ca vedea parcă pe muma ei chemând-o la sine.

Dar trebuia să stea: mai bine moartă!

– O să vezi tu odată ce mare e nedreptatea ce-mi faci, zise ea, apoi trecu în odaia de alături și încuiă ușa în urma ei.

Națl stete câțva timp zăpăcit, apoi puse mâna, ca să deschidă ușa.

– De ce ai încuiat ușa? întrebă el neliniștit.

– Voiesc să fiu singură, îi răspunse ea.

– Descuie-o, c-o sparg! strigă stăruitor.

Persida rămase nemișcată în mijlocul odăii.

– Descuie! strigă el iar.

Ea nu se mișcă.

El apucă clanța cu mâna dreaptă și se opinti să împingă ușa, apoi, când văzu că ușa stă țeapănă, pusc umărul, împinse o dată cu toată puterea lui, și ușa se deschise, crâcnind de răsună toată casa.

Persida stătea și acum în mijlocul odăii, țeapănă, îngrozită și desprețuită de dânsul.

– Bine, – îi zise ea – ești tu în toată firea?!

– Nu sunt, răspunse el. Nu acum, nici de ieri, ori alaltăieri, ci din clipa în care te-am văzut pe tine mi-am ieșit din fire, mi s-a schimbat tot rostul vieții, m-am făcut om nesuferit și pentru mine, și pentru alții. Sunt un nemernic care nu mai știe ce face: fac ce nu vreau și nu pot să fac ceea ce voiesc. Nu vezi tu că nu este cu putință să nu te cuprindă în cele din urmă scârba de mine?! Ai să fugi, Persido, de mine, să te ascunzi, să blestemi ceasul în care m-ai văzut!

Ea dete din cap.

– Nu, – zise apoi înduioșată – n-am niciodată să fac așa. Orișice s-ar întâmpla, tu ești soțul meu, și dac-ai fugi tu de mine, eu aș alerga, ți-o spun din nou, cu toată inima după tine, dacă te-ai ascunde, te-aș căuta, dacă m-ai blestema, eu mi-aș da silința și aș ruga pe Dumnezeu să mă ajute să te potolesc, ca să-ți vii în fire și să binecuvântezi ceasul în care m-ai văzut. Mă cuprinde un fel de deznădăjduire când te văd astfel ca acum, dar am să le port toate cu răbdare, numai să nu dai în mine, să nu mă bați, Națl, căci asta nu mă sâmt destul de tare să o rabd.

El se uită lung la dânsa, apoi ochii i se umplură de lacrimi și, rușinat de slăbiciunea sa, se întoarce, își luă pălăria și se depărtă.

Rămasă singură, Persida se uită câțva timp la zăvorul ieșit din cuie, apoi își acoperi fața cu amândouă mâinile. Ah! ce rușine! Era peste putință ca servitoarea să nu fi înțeles cum s-au întâmplat lucrurile și să nu le spună celorlalți chiriași ce s-a întâmplat, când toți au auzit crâcnitura ușii... Dar ea n-avea timp să stea ca să dreagă ușa, mai ales să plângă nu: se apropia timpul prânzului și trebuia să alerge ca să vadă de rândul mesei.

Era în gândul ei lucru de sine înțeles că Națl s-a dus și el la măcelărie, de unde nici n-ar fi trebuit să plece fără de vreme. Cu atât mai greu a fost atinsă când Gubacec, întorcându-se singur și cam supărat, a întrebat-o ce s-a făcut Națl.

Îi venea să plece fără întârziere ca să-l caute; dar unde putea să-l găsească în orașul cel mare și zgomotos?! Îi venea să meargă la poliție, dar nu putea. Nu-i rămânea decât să-și înăbușe neliniștea, să se prefacă voioasă și să spună un neadevăr – că soțul ei a primit de acasă o scrisoare și a trebuit să se ducă în grabă ca să caute pe un prieten.

După ce a venit și cellalt tovarăș, s-au așezat la masă ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat, iar după-masă Persida a făcut rânduială în casă și în bucătărie și abia târziu după-amiază a ajuns să rămâie singură și să-și dea seama despre starea deznădăjduită în care se afla.

Nu e în viața casnică lucru mai urât decât ca unul din soți să plece fără ca să-i spună celuilalt unde se duce; iar Națl plecase supărat, cu ochii plini de lacrimi, în urma unei certe venite ca din senin, și o lăsase pe dânsa singură în mijlocul acestei lumi străine, unde ea nu putea să găsească pe nimeni ca să-și împărtășească durerile și să ceară sprijin.

Nu! Era peste putință ca ea să mai trăiască așa: aici, în lumea aceasta, singură cu dânsul ea nu mai putea trăi.

Cam același sămțământ îl făcuse și pe Națl să plece.

Prea erau singuri el și ea, și el avea aici la Viena un prieten, pe Burdea. De câte ori și-a adus însă aminte de el, îl vedea parcă râzând în bătaie de joc și nu-i mai venea să-l caute. Acum nu s-a mai putut stăpâni. Deși simțea că e un fel de duh rău de care se apropia, s-a dus la Universitate ca să-i dea de urmă, apoi, după ce i-a aflat adresa, l-a căutat acasă și pe la cafenelele unde umblau studenții.

Astfel a colindat toată după-amiază, cu gândul acasă, cu inima încheștată, cuprins mereu de sămțământul că rău face de nu se întoarce la soția lui.

Târziu după-amiază, când a dat de el, era obosit trupește și istovit sufletește, îi părea rău că l-a căutat și l-a găsit, și n-a schimbat decât puține vorbe cu el.

– Cum?! – întrebă Burdea uitându-se țintă la el cu ochii ageri – Persida a venit cu tine?

– Îți spun: suntem amândoi de trei luni de zile aici, răspunse Națl strâmtorat.

Lui Burdea nu-i venea să creadă. Nu putea să înțeleagă cum femeia care atunci seara n-a venit la via lui Corbu a putut în urmă să vie la Viena.

– Bine, sunteți cununați? întrebă el cu îndoială.

– Ce-ți pasă?! îi răspunse Națl. Suntem soț și soție.

– Pot s-o văd și eu? întrebă iar Burdea, gata de plecare.

Națl rămase câțva timp strâmtorat. Nu, mai ales acum n-ar fi voit să-l ducă pe Burdea la Persida.

– Eu nu mă duc acum acasă; am să mai fac și alte drumuri, dar am să te caut mâne ori poimâne, zise el, apoi îi întinse mâna și plecă fără să se mai uite înapoi.

Îl căutase ca să-i vorbească și nu i-a vorbit nimic; umblase după el și acum era muncit de gândul cum ar putea să scape de el.

Întors acasă muiat și umilit, el a găsit pe Persida șezând liniștită la fereastră, cu lucrul ei de mână. La intrarea lui, ea și-a ridicat capul și s-a uitat la el înveselită, ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat.

– Sunt un nemernic, zise el după ce-și aruncă pălăria și se lăsă istovit pe un scaun.

Ea ridică din nou capul și se uită așezată la el.

– Nu mai încape nici o îndoială că ești – zise ea cu blândețe – și e un semn bun c-o recunoști și tu aceasta; nu e însă destul s-o recunoști, ci trebuie să-ți mai și dai silința de a nu fi. Nemernic e omul care lucrează sub impulsunile momentane, fie împins de alții și face lucruri de care îi pare rău în urmă; e dar destul să voiești pentru ca să nu fii nemernic.

– Dacă n-am tărie de voință?! întâmpină el mâhnit.

– Ai destulă – zise dânsa – dar ești rău deprins. Tu vezi acum cât de rău e ceea ce ai făcut, cât de mult m-ai mâhnit pe mine și cum te-ai muncit tu însuți. Trage cuvenita învățatură din această experiență și fă-ți regula de viață: n-am niciodată să plec supărat de acasă, nici să adorm supărat. Supărarea, orișicât de mare ar fi ea, n-are nici să iasă din casă, nici să treacă de azi pe mâne. Dă-ți seamă – urmă ea după o pauză – cum te-ai fi sămțit și ce-ai fi făcut dacă eu aș fi fost tot atât de slabă ca tine și aș fi plecat, ca la întoarcerea ta să nu mă găsești acasă. Mi-a venit și mie să plec, dar știam că acesta e un lucru pe care nu trebuie să-l fac și m-am stăpânit. Stăpânește-te, că ești bărbat.

El se uită lung și cu ochii împăingeniți la dânsa. Atâta bunătate, atâta blândețe, atâta înțelepciune era în vorbele, în tonul, în toată purtarea ei, încât ea îi părea o ființă mai presus de om, de care nu cuteza să se apropie și la care numai cu sfială își ridica ochii.

– Ți-e ușor ție să-mi spui ce trebuie să fac – zise el – dar mi-e greu mie că nu pot să fac. Eu nu sunt ca tine.

Ea se uită cu drag la el. Căit și umilit din sine, el îi părea cel mai bun om din lume. Ar fi voit să se uite în ochii lui; el însă stătea cu ochii în pământ. Dânsa puse deci lucrul la o parte, se ridică și se duse la dânsul, ca să-l mângâie și să-i sărute fruntea.

– Ai să fii și tu ca mine, îi zise apoi. Știu că ai, și de aceea nu pot să mă supăr pe tine.

El îi sărută mâna, și timp îndelungat ei steteră tăcuți și fericiți.

– Ei, spune-mi acum – grăi dânsa în cele din urmă glumind – unde ai fost și ce prostii ai făcut?

– La dracul am fost, răspunse el mânios. M-am întâlnit cu Burdea.

Persida, atinsă neplăcut, tresări și se depărtă puțin de el.

– I-ai spus? întrebă ea îngrijorată.

– Nu! zise el. I-am spus numai că ești și tu aici.

Ah! ce n-ar fi dat Persida să nu-i fi spus nici atât. Se temea de ochii scrutători ai aceluia om, de gura lui cea rea și îi era nesuferit gândul că mai curând ori mai târziu ar putea să se întâlnească cu el.

Nici n-a trecut mult până ce s-a întâlnit.

Burdea a așteptat o zi, două ca Națl să vie să-l ia; văzând apoi că Națl nu vine, s-a pus să-l caute.

Era după-prânz și Persida ședea, ca de obicei, cu lucrul de mână la fereastră, când servitoarea a venit să-i spună că un domn, care se numeste Burdea, dorește s-o vadă.

– Să-i spui că nu sunt acasă, grăi Persida strâmtorată.

– I-am spus – zise servitoarea – că ești acasă.

– Atunci să mergi cu el la bărbatul meu, urmă Persida. Spune-i că nu mi-e bine, că sunt dezbrăcată.

Ea nu grăise încă vorbele aceste, când ușa se deschise și Burdea se ivi în pragul ei.

– Eu te văd rumenă și voinică și foarte bine gătită – zise el zâmbind cu răutate – și-mi pare foarte bine că te pot vedea.

Persida se roși, nu însă de rușine, ci de mânie. Ar fi fost în stare să-l apuce de piept și să-l dea pe scări.

– Și mie mi-ar fi părut bine – zise ea întepată – dacă ai fi venit cu Națl.

– De ce mă rog? Nu cumva te temi să stai singură cu un cavaler ca mine?!

Persida își adună puterile.

Vedea că nu e chip să scape de dânsul. Sunt în lume o mulțime de lucruri pe care oamenii ca Burdea nu sunt în stare să le înțeleagă, și el era nerușinat fără ca să-și dea seama că este. Nu-i rămânea deci decât să-l ia cum era și să vorbească cu el în felul lui.

Servitoarea, deși nu înțelegea ceea ce dâșii vorbeau, vedea că stăpâna ei e strâmtorată, vedea zâmbetul batjocoritor în fața lui Burdea și numai cu anevoia își mai stăpânea răsul. Persida îi făcu semn să iasă.

– Poftește și șezi, îi zise apoi lui Burdea. Știu că ai venit ca să ai mulțumirea de a-ți bate joc de mine. Poți s-o faci!

– Nu, răspunse el. Mulțumirea mea e, din contra, că ai intrat în vederile mele și ai făcut, ca orișicare om cuminte, precum te trăgea inima.

– Așa e, grăi dânsa dezghetată; legea supremă sunt pornirile proprii noastre inimi. E nebun acela care le înăbușe, tiran, care le stăpânește și să martirizează el însuși pe sine. Mi-a plăcut Hubăr și am fugit cu el aici, unde nimeni nu ne cunoaște și toți cred că suntem după legea lor soț și soție. Acasă proștii s-ar fi uitat chiorâș la noi. De aceea nu-mi pare bine că te-am întâlnit aici pe d-ta, care o să spui la toată lumea că nu sunt soția legiuită a lui Hubăr.

– Ce-ți pasă?! îi răspunse el convins. Îți place, te simți fericită: de ce să mai minți lumea? Las-o să se încredințeze că numai așa poate omul să se ferească. Când ți se va fi urât de el, ești frumoasă și n-ai decât să alegi pe vreun altul.

Persidei îi venea să plângă. Îi era ca și când ar fi căzută la pământ și el ar călca-o în picioare.

– Da, – zise ea râzând a plânge – așa am să fac, fără îndoială așa. Deocamdată însă tot mai țin la Hubăr... și mă vei ierta dacă te rog să plecăm, căci avem să facem un drum împreună.

Nu mai putea să stea cu Burdea și, ca și când ar fi singură în casă, ea luă o curie de pălării de pe unul din dulapuri, își puse pălăria în cap și ieșiră amândoi.

„Nu, – își zise dânsa coborând scările – aici nu mai rămân, nu mai pot rămânea. Trebuie să am un reazem în lumea aceasta, o inimă apropiată de mine.“

Lumea se învârtea parcă împrejurul ei și zgomotul marelui oraș o-năbușea.

Apropiindu-se de Națl, ea a început, cu toate aceste, să zâmbească: n-o ierta firea să-l mai supere și pe el dându-și pe față supărarea.

Ei au petrecut seara cu Burdea, și pe la zece ceasuri, când s-au întors acasă, Persida nu mai avea simțământul că e nesuferită viața la Viena. Timpul îi trecuse fără de veste; n-avuse în viața ei ore atât de plăcute ca cele petrecute astă dată.

Era om sucit Burdea, dar era deștept și știa multă carte, vorbea frumos și-și susținea părerile cu multă căldură. Și abia acum, stând de vorbă cu vechiul lui prieten, s-a dat pe față și Națl. Nu, Persida nu-și închipuise că soțul ei e atât de deștept, nu, mai ales că știa atât de multe. Un om, ei cu totul nou, ieșise într-însul la iveală și ceea ce o atingea cu deosebire plăcut era căldura și chibzuiala cu care el susținea părerile atât de deosebite de ale lui Burdea. Știa acum de ce îl iubește și-l iubea cu tot dinadinsul; numai în culcușul ei, mai nainte de a adormi, a început să-și dea seamă despre contrazicerea care era între părerile lui Națl și faptele lui și să se întrebe cum se face că un om care vede lucrurile atât de bine, să aibă o viață atât de neorânduită ca a lui.

A adormit fără ca să se dumirească, iar ziua următoare s-a deșteptat din somn cu sâmtământul ei predominant în suflet.

Se visase toată noaptea acasă, cu muma ei, cu Trică, cu toți cei ce o știau și pe care dânsa îi știa din copilăria ei. A venit aici ca să scape de muștrările lor, iar acum îi era mai grea nepăsarea străinilor decât muștrarea ce-ar fi așteptat-o acasă, și, ivită o dată în inima ei dorința de a se întoarce acasă, ea nu mai trăia cu gândul aici, unde se afla.

Nu se putea, cu toate aceste, îmbărbăta să-i vorbească lui Națl despre aceasta. Lasă că-i era greu să strice rostul lui cu măcelăria, care mergea peste toate așteptările bine, dar el se

înstrăina din în zi tot mai mult de dânsa, și ea nu mai putea să-i vorbească tot atât de deschis și fără de sfială ca mai nainte.

Avea ceva pe sufletul lui: era dus mereu pe gânduri, nu mai venea la ora obicinuită acasă, ba a ajuns în cele din urmă s-o lase serile singură acasă. El, care nu demult o temea fără de nici un cuvânt, umbla acum parcă dinadins s-o alunge de la sine, s-o înstrăineze, să scape de ea.

– Bine, – îi zise ea, în sfârșit, când el se întorsese după miezul nopții acasă – ce e cu tine?

El se uită lung la dânsa.

– Mi s-a urât – răspunse apoi – de viața aceasta: eu nu mai pot să statu aici.

– Să ne întoarcem acasă, grai dânsa înviorată.

– Nu se poate! strigă el, cuprins de mânie... Eu cu tine nu mă pot întoarce; nu mă simt destul de tare ca să nu omor pe acela care s-ar uita chiorăș la tine, fie el chiar și tatăl meu. Dacă mă duc, trebuie să le spun tuturor că-mi ești soție legiuită.

Persida se îndreptă cuprinsă de spaimă și cu mâinile încheștate spre el.

– Te rog... te rog – grai dânsa –, mi-ai jurat că asta n-o s-o faci: sufăr mai bucuros disprețul lumii decât ca să arunc în primejdie pe un om care ni-a făcut cel mai mare bine în viața noastră. Ce ne pasă nouă de oameni dacă ne știm curați în fața lui Dumnezeu?! Să rămânem aici!

XVII

BIRTUL DE LA SĂRĂRIE

Nu trece nimic peste iubirea de mamă!

„Și adecă ce e?! își zicea Mara, în cele din urmă. Parcă ea nu tot aceeași rămâne?! Câte femei trăiesc în căsnicie fericită fără ca să fie cununate?! Câte se fericesc după ce au făcut un pas greșit?!“

„Mai bine moartă!“ zicea odinioară, iar acum se simțea mângâiată când își dădea seamă că fata ei nu e cununată cu neamțul. Știa că nu poate să trăiască răzleață: a putut să se ducă, dar nu putea să rămâie, și o aștepta în toate zilele să se întoarcă. De un singur lucru se mai temea și se ruga în toate zilele lui Dumnezeu ca s-o ferească de lucrul acesta, singurul care ar fi putut s-o lege pe Persida pentru toată viața de Natl. O treceau un fel de fiori de moarte când se gândea, lucru foarte firesc, că Persida ar putea să se întoarcă muma acasă; aici mintea i se oprea în loc; nu mai știa cum s-ar simți, ce ar zice și ce ar face atunci.

De aceea sângele i se opri în vine când, patru zile înainte de Sf. Petru, Trică veni să-i spună, luând-o mai pe departe, că Persida s-a întors de la Viena.

Cum i-ar fi venit, Doamne, să se bucure, și nu îndrăznea. O așteptase singură și nu se îndoia că-l va și părăsi pe neamțul care i-a stricat toată viața; iar ea venise tot cu dânsul, ba zicea că n-are niciodată să-l părăsească.

– Nu cumva?... întrebă ea cu inima îndoită.

Trică se uită în ochii mumei sale și înțelese întrebarea.

– Nu știu – răspunse el – nu cred, nu mi se pare.

– Și chiar dac-ar fi una ca asta, ba mai ales atunci – grai Mara luându-și inima în dinți – să-i spui că nu vreau să știu că mi-e fată câtă vreme trăiește cu dânsul: ori eu, ori el!

Persida era greu lovită. Nu, mai aspru nu putea să fie pedepsită; dar așa trebuia să fie, pedeapsa era dreaptă și ea se simțea înălțată de gândul că muma ei este o femeie care nu vrea să-și ierte fata, pe care o știe trăind în căsnicie nebinecuvântată.

Seara ea plângea pe înfundate în culcușul ei. Ea, care nu se abătuse nici pe o clipă din calea cea dreaptă, prea era umilită în fața lumii, prea căzută în gândul semenilor săi, și fire de om avea, de om care, orișicât de fericit ar fi, se simte nenorocit când semenii lui îl pretuiesc mai prejos de ceea ce este.

Ah! De ce nu putea dânsa să spună?! De ce nu putea să ridice de pe inima mumei sale greutatea ce atât de mult o apăsa?!

Gândul acesta o frământa atât de mult, încât la Viena s-a dus fără știrea soțului său la un avocat, ca să-i ceară sfat.

– Ar fi – o întreabă avocatul – muma d-tale în stare să declare că cununia s-a făcut cu știrea și învoirea ei?

– Nu cred, i-a răspuns atunci.

– Dar dacă ai avea un copil? întrebase iar avocatul.

– Eu cred că da! grăi dânsa.

– Așteaptă dar până atunci – a zis apoi avocatul – căci de voința tatălui, care trăia în vrajbă cu fiul său, nu se ține seamă.

Aștepta deci Persida cu însetare și se ruga în toate zilele lui Dumnezeu.

„Nu mă plâng, Doamne, șopti ea și acum, suspinând din adâncul inimii. Tu știi mai bine cum ai să-mi croiești viața și mi-l vei dărui când tu însuși vei binevoi a-mi lumina și lămurii viața. Al tău are să fie; ție am să ți-l închin: în frica ta am să-l cresc; îndură-te, Doamne, și binecuvântează căsnicia noastră!“

Iar pe când ea se zbătea astfel, el dormea pierdut în somn adânc.

Mai norocos decât dânsa, el se întâlnise pe înserate, la casa lui Oancea, cu mumă-sa, care era tot cea veche, duioasă și slabă.

Stăpânită cu desăvârșire de dorința de a împăca pe fiul ei cu tatăl lui, care acum nu mai era supărat pe el, ea stăruia cu toată căldura mumei îndurerate să se desfacă de Persida, care i-a turburat mințile și l-a făcut să intre în vrajbă cu părinții săi.

– Erai cu totul altfel de om, așa zice tatăl tău – grăi dânsa – mai înainte de a te fi încurcat cu Persida; și numai ea te-a făcut să-ți pierzi rostul vieții.

Așa își zisese și Națl de nenumărate ori și din zi în zi tot mai mult era stăpânit de gândul că Persida e o grea sarcină pentru dânsul. El însă nu putea s-o părăsească. Ar fi fost o prea

mare miselie. Dacă însă ea ar fi voit să-l părăsească, el n-ar mai fi făcut nimic ca s-o oprească, ba acum, când mumă-sa și Oancea îl strâmtorau, el era ispitit de gândul de a se purta cu ea astfel ca dânsa să fie în cele din urmă nevoită a-l părăsi.

– Uite! – grăi Oancea – să-i dai ceva ca să aibă din ce trăi.

– Nu primește, zise Națl, dând din cap.

– Luați, cum ziceai – urmă Oancea – cârciuma de la Sărărie și las-o în cele din urmă pe ea singură la cârciumă.

Națl stătea pe gânduri.

Îi era rușine să zică da, dar nici ba nu-i venea să zică. Îi trebuiau bani, și mumă-sa nu i-ar fi dat dacă el ar fi zis „ba!“.

Seara, când s-a întors la Persida, el era îngândurat și scurt la vorbă. I-a spus, ce-i drept, că s-a întâlnit cu mumă-sa și că are să primească bani ca să ia în arendă cârciuma; în alte amănunte însă el n-a intrat, și nici Persida, pierdută în alte gânduri, n-a mai stăruit asupra lucrului. Îi era destul să știe că treaba e ca pusă la cale și se sâmțea ușurată.

Cârciuma de la Sărărie era proastă, dar foarte bună. Lasă că trăgeau la ea plutașii și oamenii care veneau după sare, și pe timp de târg lumea se îndesuia într-însa, dar era la ea și un birt pentru lumea mai bună și trei odăi pentru trecătorii ce voiau să mâie. Aici puteau, dacă erau oameni harnici și cu rânduială, nu numai să trăiască bine, dar să-și mai și facă avere frumoasă.

Gândul c-ar fi o rușine să se facă cârciumăreasă nu-i trecea Persidei prin minte: alături cu soțul ei, orișice muncă îi părea cinstită. Singura ei grijă era ca nu cumva el să n-aibă destulă inimă pentru treaba de care se apucă, să ia lucrurile cu ușurință și să risipească mai mult decât adună.

Cam așa s-au și croit lucrurile chiar de la început.

Cel ce vrea să deschidă birt trebuie să se pună bine cu toată lumea și să-și facă pretutindenea prieteni. Îndată dar ce s-a hotărât lucrul cu cârciuma de la Sărărie, Națl s-a pus să-și caute prietenii vechi și să-și facă alții noi. După ce au deschis apoi

cârciuma, fiecare dintre aceștia venea cu câte alți doi-trei, și Persida era mulțumită când vedea birtul plin de prieteni de-ai soțului său. Ca să-i îndulcească, ea le turna cel mai bun vin în pahare, le așternea masă curată și gătea cele mai bune mâncări pentru dânșii. I-a și îndulcit, încât peste câteva săptămâni era mereu îndesuiată în birtul cel curat, unde se puneau pe masă mâncări nu numai gustoase, ci totodată și ieftine, și beamterimea toată se obicinuiseră foarte în curând să prânzească și să cineze la Sărărie.

Era apoi lucru de sine înțeles că Națl stetea cu prietenii lui, pe care nu putea să-i lase singuri, și toată ostăneala, toată grija rămânea în sarcina Persidei. Așa trebuia să fie acum la început, și Persida se bucura că soțul ei știe atât de bine să facă pe stăpânul casei. Străinului care intra în birt nici prin minte nu putea să-i treacă că Națl nu e și el tot oaspe, ca ceilalți; el vedea numai pe Persida, care le știa toate, se învârtea ca prisnelul, era pretutindenea, avea pentru fiecare un deosebit zâmbet și le făcea toate iute și bine. Și tot cam așa vedeau lucrurile și prietenii lui Națl. Cel mai de căpetenie lucru, sufletul, care toate le cârmuia, centrul împregiurului căruia toate se învârteau era, la urma urmelor, și pentru dânșii, birtășița cea frumoasă și sprintenă și harnică, care atât de bine se pricepea la toate, iar Națl era numai bărbatul nevestei sale, care ar fi putut, dacă e vorba, și să nu-i fie nevestă.

Foarte curând dar toată lumea, când era vorba de cârciuma de la Sărărie, zicea numai „la Persida“.

Chiar și Națl el însuși nu se mai sâmțea ca la el acasă și stătea ca-n gazdă „la Persida“.

Dimințile stetea, după ce se deștepta din somn, până târziu în culcușul lui și nu se scula decât pe timpul când știa că lumea începe să vie. Nici n-ar fi avut ce să facă, când Persida le făcea pe toate atât de bine și se bucura că el n-o mai încurcă.

Peste zi, stătea apoi cu oaspeții și mai ieșea, mai ales fără de nici o treabă, prin oraș, iar serile petrecea cu prietenii adeseori până târziu după miezul nopții. Și fiindcă așa, fără de nici o treabă, oamenii nu pot să stea, el se deduse, de dragu prietenilor săi, la jocul de cărți.

Nu-i era Persidei nimic în lumea aceasta mai nesuferit decât jocul de cărți; dar n-avea încotro; acum așa trebuia să fie: în vreme ce dansa alerga în treburile cârciumei, el trebuia să intre în voile oaspeților.

Abia mai târziu, spre toamnă, a început ca să stea pe gânduri.

Era lucru hotărât încă de la Viena că socotelile Persida arc să le poarte. Le și purta, întocmai ca mama ei, și dac-ar fi stat până în zori de zi, ea tot nu era în stare să se culce mai înainte de a-și fi făcut socoteala zilei. N-ar fi putut să doarmă liniștită dacă nu s-ar fi încredințat mai înainte de a se culca că nu în zadar a ostenit. Nici n-a avut o singură zi fără de câștig; a avut însă zile în care a pierdut mult din câștigul pe care ar fi trebuit să-l aibă.

Negutătorie fără de pagubă nu se poate; înțelegea dar și Persida că trebuie să fie și câte un om care mănâncă și bea fără ca să plătească. Trebuia Națl să-și cinstească prietenii, și Persida s-ar fi sâmțit greu jignită dacă vreunul dintre dânșii i-ar fi cerut socoteala.

Ea ținea însă socoteala și despre ceea ce beau și mănâncă prietenii, și din în zi socoteala era tot mai încărcată.

Când câștiga în jocul de cărți, Națl era voios, iară Persida se sâmțea jignită de gândul că el ia în cărți banii de la oamenii veniți la casa lui. Îi făcea deci semn să cinstească pentru ca să arate că nu râvnește la câștig.

El cinstea, și masa se umplea de pahare, pe care Persida le umplea fie cu vin, fie cu punch, fie cu ceai.

Când perdea, Națl era nerăbdător, și Persida îi făcea semn să cinstească, pentru ca să arate că puțin îi pasă dacă câștigă ori pierde, că nu joacă decât spre a le face altora o plăcere.

Așa ori așa, socoteala se încărca, și Persida tremura când vedea cărțile de joc.

Mai era apoi și o altă socoteală care o neliniștea pe Persida.

Îi mersese vestea lui Națl că dă și pe datorie, și atât le trebuia oamenilor, ca să se îmbulzească. Din zi în zi se sporca nu numai suma datoriilor, ci totodată și numărul datornicilor, de la care numai cu cleștele mari ai fi putut să scoți banii. Iară Națl nu era omul care știe să dea zor ca să ajungă la ceea ce este a lui.

Deși dar cârciuma mergea foarte bine, câștigul era foarte mic, fiindcă partea lui cea mare se pierdea în birt, unde atât de mult se trecea pe așteptare.

Așa nu puteau lucrurile să meargă înainte, și nu trecea nici o seară fără ca Persida să-și pună de gând că are să vorbească cu Națl. Ea însă nu ajungea să vorbească cu el. Lasă că era mereu nedormit și posac, dar stetea totdeauna cu alții, încât treceau adeseori mai multe zile una după alta fără ca ea să poată schimba trei vorbe cu dânsul.

După Sfânta Maria, Persida s-a făcut deodată foarte voioasă. Ar fi voit să vadă numai oameni fericiți împregiurul ei, ar fi fost în stare să-l poarte pe soțul ei ca pe un copil în brațe, miluia cu mâna largă pe săraci și masa prietenilor lui Națl era totdeauna plină.

Sămțea la început și știa foarte hotărât în urmă că Dumnezeu s-a îndurat de dânsa și a ascultat rugăciunile ei fierbinți, că în curând viața ei se va lumina și lămurii, că muma ei va veni la dânsa.

Se sămțea nespus de fericită, totuși, adeseori serile, când ea își făcea socotelile, iară el petrecea cu prietenii săi în joc de cărți, o cuprindeau temeri grele, își puna de gând să-l strângă pe

Națl, ca să nu mai risipească câștigul, care de aici înainte nu era numai al lor, și ca din senin își aducea aminte de Bandi, a căruia urmă se perduse, și de nenorocita lui muma.

Trebuia să-l caute pe băiat, să-l găsească, să-l aducă la dânsa: nu era, la urma urmelor, în lumea aceasta nimeni care ținea la dânsa ca el și putea să-i fie la cârciumă de un folos nepretuit.

Și trebuia să vorbească, în sfârșit, cu Națl, care de un timp încoace se ferea parcă dinadins de dânsa.

Sămțise și el că Persida e mai voioasă și își dăduse seamă ce anume a deschis atât de mult inima ei, și un fior de bucurie l-a străbătut și pe dânsul. Numai pe o clipă însă. Foarte în curând el și-a dat seama despre sarcinile ce cădeau asupra lui. Om acum, care nu se sămțea legat prin nimic și făcea tot ceea ce îi plăcea lui, el vedea în norocul ce-l aștepta o grea nenorocire, prin care ajungea să fie legat de mâni și de picioare pe toată viața.

Nu! Atât de mult se obicinuise cu traiul fără de griji, atât de mult se deprinsese cu gândul că n-are el să-și petreacă viața cu Persida, încât nu mai putea să încapă în mintea lui și gândul că el are să fie părinte.

– Spune-mi chiar acum ce vrei! zise el nerăbdător când Persida îl chemă peste zi la o parte și-l rugă ca deseară să potrivească lucrurile astfel încât să poată sta un ceas de vorbă cu dânsa.

– Am să-ți spun multe, fiindcă au trecut luni de zile de când n-am vorbit cu tine – zise ea amărâtă – și trebuie să ne înțelegem în toată liniștea.

– Nu pot să-i las pe oameni singuri, întâmpină el îndărătnic, apoi se depărtă.

Persida stete câtva timp turburată, apoi grăbi și ea în treburi. O mâhnea purtarea lui, dar ea n-avea timp să stea mâhnită și oricum ar fi vorbit el, dânsa nu se îndoia că are

deseară să vie mai devreme decât de obicei în iatacul lor. Era peste putință să nu vie: așa îl știa dânsa; așa zicea inima ei.

Ea-l știa însă precum era odată, la Viena, mai nainte de a se fi întâlnit cu Burdea și mai ales mai nainte de a fi stat toate serile cu Oancea. De atunci încoa ea nu mai avuse timp să-și dea seamă despre schimbările petrecute în sufletul lui, și s-ar fi înspăimântat dacă și-ar fi dat seamă.

Ea avea, cu toate aceste, dreptate. După ce s-a gândit și răsândit, Națl a luat hotărârea de a se duce, și pe-nserate, când a venit Oancea, i-a spus că n-are să stea decât până pe la zece.

– M-a poftit domnia-ei – adăogă el apăsător – pe astă-seară, ca să mă ia de scurt. Și am să mă și duc! adăogă apoi încă mai apăsător. Tot n-o s-o ducem noi mult, și e bine s-o știe aceasta cât mai curând.

Oancea nu zicea nici albă, nici neagră, ci zâmbea numai a om care nu crede.

Pe la zece el trăgea mereu cu ochiul și vedea că Națl fierbe și se frământă în el, ar vrea și-l împinge firea, stă ca pe spini și nu se poate urni din loc.

– Mai împărți de trei ori, zise Oancea în cele din urmă.

– Da! răspunse Națl cu jumătate de gură și împărți înainte și jucă mai departe.

Iar după ce trecură cele trei rânduri, el tot mai împărți cărțile.

– Nu te duci? întrebă Oancea.

– Mai așteaptă ea – răspunse Națl –, poate să mai aștepte.

A și așteptat Persida, stând așa singură în iatac și gândindu-se la toate câte se petrec în lume.

Cum poate omul să se schimbe în lumea aceasta!

Odinioară s-ar fi simțit adânc jignită, greu umilită și ar fi plâns lacrimi de amărăciune dacă cineva, și mai ales el, ar fi lăsat-o să aștepte; acum ședea liniștită și, ca să nu stea degeaba, și-a scos din dulap gherghiful cu o lucrare de mult începută

și ar fi stat, dacă e vorba, până-n zori de zi. Îi era parcă nimic în lumea aceasta n-ar fi putut să-i strice voia bună, și nu s-ar fi lăsat să fie turburată în lucrarea ei decât dacă ar fi aflat, poate, că-i arde casa în cap. Și totuși lucrul nu mergea ca mai-nainte; era alta mâna care duce mai departe floarea începută astă-vară.

Femeie greu muncită, se perduse încetul cu încetul înfățișarea ei aleasă și gingașă; ridicând ciuberele de apă și oalele de la foc, mutând mesele de la un loc la altul, punând mâna la toate, ea se făcuse mai voinică, mai țepănă, dar totdeodată și mai noduroasă oarecum, ca copacul încă tânăr, dar mult bătut de vânturi. Astfel, nici mișcările ei nu mai erau cele de mai-nainte; călca mai iute, mai lat și mai apăsător, prindea cu mâna întreagă când lua ceva și se-nvârtea în călcăie când se întorcea din o parte într-alta. Un singur lucru îi rămăsese: se ținea și acum dreaptă ca un grenadir.

Și omul e cum îl vezi dacă te uiți bine la el.

Trăind mereu cu slugi proaste și cu lume adunată în cârciumă, ea perduse încetul cu încetul și gingășia sufletului. Nu se mai rușina când auzea vorbe proaste, nu se simțea jignită când i se zicea vreo vorbă aspră, lua lumea cum o găsea și vorbea iute, scurt și aspru, ba era în stare să tragă și palmi ori să dea brânci când era vorba să facă liniște și bună-rânduială în casa ei.

Dacă s-ar fi văzut ea însăși pe sine cu ochii ei de odinioară, ar fi rămas cuprinsă de spaimă și ar fi strigat: „Ah! tare am căzut, Doamne!”

Nu putea însă să se vadă decât cu ochii ei de acum, și așa cum era se simțea mai bine decât odinioară, mai potrivită cu lumea în care trăia, mai croită pentru nevoile vieții.

Schimbară o vedea numai când se uita în oglindă: obrații odinioară rotunzi se făcuseră lătăreți, pelița cea albă-rumenită era galbenă și oarecum întinsă, iară ochii ieșeau mari din cap;

se vedea c-a fost odată frumoasă, nu era nici acum slută; dar floarea se ofilise și începea a-și scutura foile.

Puțin îi păsa și de asta: sănătoasă să fie, căci de celelalte nu se îngrijea.

Perdută în lucrul ei de mână, ea nu numai că nu s-a măhnit, dar și uitase că îl așteaptă pe Națl, și abia după unsprezece ceasuri, când somnul a început să-i biruiască trupul obosit, a început și ea să se neliniștească. Acum însă nu mai putea să se ție; e mare stăpân somnul câtă vreme omul e în putere, și Persida nu l-a mai așteptat pe soțul ei.

– Vorba era să mă aștepți ca să-mi spui ceva, grăi Națl dimineata, pe când Persida se gătea ca să iasă la lucru.

– Așa era vorba, răspunse ea; te-am și așteptat, dar se apropia miezul nopții fără ca să vii, și oamenii cu mintea întregă nu se înțeleg pe la miezul nopții, când ți-e mai mult să dormi decât să stai de vorbă.

Ea le zicea acestea fără pic de supărare, și Națl, care atât de mult se frământase în el, se sâmțea jignit că dânsa nu s-a supărat.

– Ei! Spune-mi acum, ce ai pe suflet, căci văd că nu mai ți-e să dormi! zise el înțepat.

Persida rămase câțva timp pe gânduri. Grabă mare n-avea, și ar mai fi putut să stea, așa, gătindu-se, vreo jumătate de ceas cu dânsul.

– De ce nu?! grăi dânsa. Dar să vorbim liniștiți, ca oameni cu minte.

– Ca oameni cu minte, zise și el. Mai ales tu nici nu poți să vorbești altfel. Care-i porunca?

– Nu mă lua așa, căci din ale mele nu poți să mă scoți, grăi dânsa așezată. Tu știi că mie îmi place rânduiala bună în toate, și dacă am găsit o dată că ceva e bine, nu mă abat de la hotărârea mea. Sunt mai întâi două lucruri asupra cărora trebuie neapărat să ne înțelegem.

– Cel dintâi e să nu mai stau la joc de cărți, o întrerupse el, ridicându-se puțin în culcușul lui.

– Nu! – zise ea – acesta e al treilea. Cel dintâi e să-ți faci socoteala despre ceea ce prietenii tăi mănâncă și beau în cinste. Eu am făcut-o și e foarte mult.

– Și ce vrei adecă? Să-i pun să plătească? întrebă el supărat.

– Vreau numai să ne înțelegem amândoi și să chibzuim ce e de făcut ca să stai mai puțin cu dânsii și să începem a strânge banii de la datornici.

Națl se dete jos din pat și începu să se îmbrace și el.

– Ai, la urma urmelor, toată dreptatea, grăi el printre dinți. Aici tu ești stăpână. Eu nu sunt decât a cincea roată la car. N-ai însă decât să te scapi de mine dacă eu cu prietenii mei îți suntem o sarcină prea grea.

Persida se uită lung și rânzând la el.

– Tu vorbești așa și crezi că faci vreun lucru mare. Ia spune drept – zise cu inima deschisă – nu ți-e ție rușine când te gândești că cârciuma ar merge fără de tine tot atât de bine ca și cu tine, dacă nu chiar mai bine?

– Pe mine nu m-a făcut Dumnezeu ca să fiu cârciumar, răspunse el.

– Eu văd că te-a făcut, deoarece ești cârciumar, întâmpină ea. Nu, Națl, nu am să mă scap de tine, ci să te iau mai de scurt. Tu ești om harnic, vrednic la toate și bine pornit; vinovată sunt numai eu, care am luat toată sarcina asupra mea și prea te-am lăsat în voile tale. Asta nu mai poate să rămâie așa. Gândește-te că nu suntem noi singuri stăpâni pe avutul nostru; mâne ori poimâne Dumnezeu ar putea să ne dăruiască vreun copil.

– Ba să ne ferească Dumnezeu de așa ceva, căci sunt destui nenorociți în lumea aceasta, grăi Națl cu fața întunecată.

Persida se cutremură, se uită speriată la el, apoi se lăsă încet pe un scaun din apropiere; tot sângele i se turburase, vederea i se împăinginea, îi venea să leșine.

Deși vedea că e pus de cineva la cale, nu se așteptase la o vorbă atât de grea, și lovitura era pentru dânsa cu atât mai strivitoare cu cât venea ca din senin.

– Știu că nu grăiești din inimă, zise ea după ce-și mai veni în fire; mă doare însă că pot să treacă asemenea vorbe peste buzele tale.

Lui Națl îi părea rău de ceea ce făcuse; el n-avea însă destulă vârtute ca să o mărturisească accasta; era și se sâmțea vinovat, dar tocmai sâmțământul acesta îl făcea mai îndârjit.

– Ba vorbesc din inimă, zise el cu îndărătnicie.

– Minci! strigă ea, sărind în picioare. Tu știi tot atât de bine ca mine că în ziua în care am avea un copil, n-am mai fi nevoiți să lăsăm lumea să creadă că nu suntem soț și soție după lege și căsnicia noastră ar fi mai fericită.

– Aș! întâmpină el. Căsnicie fericită cu tine nu se poate. Ar râde curcile de mine dac-aș spune că sunt cununat cu tine. Auzi cununie?! ... noaptea, prin ascuns, ca să nu afle nimeni! Minciuni popești, ca să mă prostească pe mine și să te încarce în spinarea mea!

Persida stetea cu răsufierea oprită în fața lui. Îi părea că visează; auzea și nu putea să creadă că de el sunt rostite vorbele pe care le auzea, și sângele îi năvăli spre cap.

Codreanu, care o cununase după ce dânsa s-a purtat atât de rău cu el, era ca un sfânt în gândul ei.

– Nu te temi tu – zise ea – că Dumnezeu o să te pedepsească pentru aceste vorbe grăite asupra omului care ți-a făcut cel mai mare bine în lumea aceasta?! Ce s-ar fi ales atunci de tine dacă el nu m-ar fi ajutat ca să pot merge cu tine?!

– Veneai tu și fără de boscoanele lui, întâmpină Națl. Știi tu prea bine ce căutai și de ce te-ai legat de mine. Cine știe ce va fi fost între voi mai nainte?!

Persida nu se mai putea stăpâni. I se răscolise toată firea. Era lovită în tot ceea ce îi era mai sfânt și-i venea să se răpeadă asupra lui, să-l scuipe-n față, să-i smulgă părul din cap, să-i scoată ochii cu ghearele. Fără ca să-și dea seamă de ceea ce face, ea înaintă spre el și-i trase o palmă, apoi rămase dreaptă și neclântită în fața lui.

El se ridică zăpăcit în picioare.

Nu-și mai aducea aminte de când n-a îndrăznit nimeni să-i tragă palme lui, iar acum o femeie îl pălmuise. Nu știa ce să facă: îi era greu s-o atingă și nu putea s-o ierte.

– Ți-ai ieșit din fire? zise el. Nu te temi că te strivesc ca pe un pui de pasăre?!

– La asemenea vorbe – răspunse ea – numai asemenea răspuns se cuvine; nu m-ar ierta Dumnezeu dacă mi-ar fi frică să ți-l dau. Nu suntem noi din cei ce știu de frică: poți să mă omori, dar nu să mă umilești!

El îi dete brânci, ca s-o depărteze de la sine.

Ea se repezi din nou asupra lui și-i trase încă o palmă.

Cuprins acum de mânie oarbă, el încleștă mâna stângă în părul ei bogat și începu s-o lovească cu pumnul, așa, pe nimerite, în spate, peste umeri, în față, cum dă omul care nu mai știe ce face, iară dânsa să zvârcolea ca să-l lovească și ea ori să-l apuce cu dinții, dar un singur gemet de durere nu scotea. Însăpăimântat apoi de fapta sa și temându-se ca nu cumva să se întetească și s-o lovească prea rău, el o lăsă, ieși repede din casă și încuie ușa în urma sa.

Persida, înfierbântată, cu obrazii aprinși și cu părul vâlvoi, stete puțin zăpăcită, apoi se repezi după dânsul. Îi venea să iasă pe fereastra care era deschisă, să spargă ușa, numai ca să ajungă la el, ca să-i arate că nici nu s-a muiat, nici nu se teme de dânsul.

Ea puse mâna pe uşă şi o zgudui de răsună toată casa.

– Vino-ţi în fire, – îi zise el – şi nu ne face de ruşinea slugilor.

Persida se dete înapoi, se potoli şi începu să-şi rânduiască părul şi hainele de pe trup.

Abia acum îşi dete seamă despre cele petrecute şi o amarăciune, ei până acum necunoscută, îi cuprinse sufletul.

Stăm noi oamenii în căile vieţii adeseori cuprinşi de îndoială în loc şi nu putem să ne dumerim dacă ceea ce înşine facem ori pătim e lucru în aievea petrecut ori numai un vis desert şi fără de fiinţă adevărată, o închipuire a sufletului nostru, el singur cu fiinţă de-a pururea neîndoioasă.

Aşa stătea Persida acum.

Îi era parcă visează un vis urât afară din cale şi nu se poate deştepta.

Vedea în gândul ei pe maica Aegidia şi, uitându-se în faţa ei aspră, ea se simţea cum odinioară fusese şi nu mai putea să se înţeleagă însaşi pe sine.

C-a fost bătută de dânsul, aceasta i se părea lucru firesc; i se oprea însă mintea în loc când se gândea c-a fost ea însaşi în stare să-l lovească pe el cu palma, c-a putut să se însotească cu un om care a dezbrăcat-o de firea ei.

„Ah!... ce-am ajuns, Doamne!” suspină ea şi-şi acoperi faţa cu amândouă mâinile.

Nu! Nu îi era iertat să trăiască în nişte împregiurări în care se înjoseşte ea însaşi pe sine.

Trecuseră luni de zile de când s-a întors la Lipova şi în timpul acesta n-a văzut nici pe muma ei, nici pe maica Aegidia, nici pe vreuna din prietenele ei de mai-nainte. Nu pentru că i-ar fi fost, poate, greu să dea ochii cu ele, ci pentru că nu-i venea să le vadă. Se stinsese din inima ei orişice sântământ de iubire ori de recunoştinţă: trăia numai cu el, pentru el, şi pierdută în purtarea de grijă pentru dânsul. Era ca fărmeacă

şi nu mai vedea în lumea aceasta decât cârciumă şi birt, slugi proaste, oameni ameţiţi de băutură şi în mijlocul tuturora pe soţul ei jucând cărţi cu prietenii lui.

Iar acum nu mai înţelegea cum au fost aceste cu putinţă.

Persida căuta în sufletul ei sântămintele care au împins-o spre dânsul şi nu-şi mai aducea aminte cuvintele care au înduplecat-o să-şi lege viaţa de a lui.

„De ce? de ce toate acestea?! se întrebă ea. Ce am voit? ce am căutat?! unde voiam să ajung?!“

Cheia intră pe dinafară în zăvor şi se învârti o dată, apoi iar.

Persida tresări ca speriată din somn şi rămase neclintită în mijlocul iatacului, gata de a întâmpina pe soţul ei.

Trecu însă câţva timp şi uşa nu se deschise.

Era lucru învederat că el a descuiat numai pentru ca dânsa să poată ieşi când va voi.

Un semn de pace, de părere de rău, de căinţă!

„Ah! Doamne! zise ea. El are, la urma urmelor, toată dreptatea!“

Îl scosese din averea părinţilor lui, îl despărţise de muma lui, stricase tot rostul vieţii lui şi voia acum să-l mai desfacă şi de prietenii lui.

Ce viaţă i-a făcut ea lui?! Ce i-a dat în schimb pentru tot ceea ce i-a luat?!

Ochii ei acum, abia acum, se umplură de lacrimi.

„Nu! – zise ea adânc pătrunsă – fără de binecuvântarea părinţilor nu e cu putinţă fericire casnică!“

El avea dreptate: minciună, o mişelească înşelăciune a fost cununia lor. Nu din răutate a făcut Codreanu această nenorocită cununie, nu, ci fiindcă e om slab, care nu putea să zică ba fiindcă ea a voit.

„Cununia se face nu pentru Dumnezeu, care toate le ştie, ci pentru lume şi-n faţa lumii – strigă ea dispreţuită de sine –

și eu nu soția lui am fost, ci femeia care i s-a dat cu ochii închiși!”

Cuprinsă apoi de fiori spasmodici, ea începu să tremure și-și acoperi fața cu mâinile: vedea în fața ei pe Reghina.

Căci ea nu se mai sâmțea singură, ci avea să răspundă și pentru o viață încă neîncepută.

Iar femeia, când nu mai știe ce să facă, începe să plângă și plânge mereu până ce nu se luminează.

„Ah! sârmana mea mamă!” suspină ea în cele din urmă mai ușurată și începu să-și adune lucrurile și să se gătească de plecare.

Era hotărât și-n gândul, și-n inima ei că nu mai poate să stea aici, unde nu mai avea ce să caute și nu găsea decât înjosire.

Ușa se deschise încet, și Talia, slujnica, se ivi sfiicioasă în prag.

– Porcii – zise ea – sunt flămânzi și n-avem tărățe ca să le gătim lăturile.

Persida tresări din nou.

– Să vă dea jupânul, răspunse ea fără ca să se uite la slujnică.

– Jupânul nu-i aici, s-a dus de-acasă, întâmpină slujnica.

– N-aveți decât să așteptați până ce se întoarce.

Talia ar mai fi voit să zică ceva; văzând însă că stăpânei sale nu i-e de a sta de vorbă, ea se retrase și închise iar ușa.

Persida rămase pe gânduri.

Cine putea să știe unde se va fi dus și când se va fi întorcând el?!

Ea nu putea să lase porcii flămânzi, nu putea să lase cărciuma și birtul și întreaga gospodărie în voia slugilor, trebuia să mai stea până ce se va fi întors el.

„Ah, ce om! zise ea. Jaf are să fie! Praf și cenușă au să se facă toate după ce voi fi plecat eu!”

Aruncându-și apoi o cârpă-n cap, ea ieși ca să vadă ce se mai petrece pe afară. Nu băgase de seamă că împregiurimile

ochiului stâng îi erau roșite, aproape sângerate, și puțin i-ar fi păsut dac-ar fi băgat de seamă; putea lumea să știe de ce dânsa nu mai poate să stea cu el.

Un lucru nu-i trecea Persidei prin gând: că el s-a dus cu hotărârea de a nu se mai întoarce.

O știa aceasta Talia, căreia el i-o spusese, o știau peste puțin toate slugile, o știa în cele din urmă întreaga Lipovă, singură Persida alerga ca și când nimic nu s-ar fi petrecut, îl aștepta să se întoarcă și abia târziu după-amiazăzi a început să se neliniștească.

„Fie ce-o fi, eu tot eu rămân!” zise ea ridicându-și ca odinioară capul și sâmtindu-se mai tare decât orișicând.

Și era în adevăr tare Persida; mai tare însă decât dânsa era altă ceva.

Pe-nserate o apuca din când în când cu frig, i se tăiau picioarele, îi venea să leșine: ea se ținea, se opintea să-și biruiască firea, dar era din ce în ce mai istovită.

– Talio, – grăi dânsa în cele din urmă, grăbită și cuprinsă de spaimă – vino cu mine-n casă, vino că mor!... Vino, Talio, vino și mă freacă să mă-ncălzesc, că nu mă mai sânt!

XVIII BLESTEMUL CASEI

Se deprinde omul cu toate, și Mara se deprinsese și ea a nu-și vedea fata, care era numai aci peste Murăș. Vedea în toate zilele casa în care o știa adăpostită, și afla în toate zilele, fie de la Talia, fie de la altcineva, ce face și cum îi merge. Așa trebuia să fie și altfel nu se putea. Se înfipse în mintea Marei gândul că fata ei are în cele din urmă să-l părăsească pe neamț, și cu cât mai singură o lăsa, cu atât mai curând ajungea să-l părăsească. De aceea Trică n-avea nici el să meargă pe la dânsa: toți trebuiau s-o părăsească, pentru că, văzându-se singură, să-și vie în fire.

Creștea inima Marei când afla că Persida e harnică, strângătoare și totdeauna la locul ei, și mai vârtos creștea când i se spunea că neamțul mănâncă și bea, perde zilele și petrece nopțile în joc de cărți: așa trebuia să fie, dacă era vorba ca Persida să se sature de dânsul.

Nu s-ar fi împăcat însă Mara atât de ușor cu soarta dacă Persida ar fi fost singurul ei copil. Îl mai avea însă și pe Trică. Ah, ce fecior! Se făcuse deodată ca bradul de munte, și înalt, și peptos, și lat în umeri, și era sprinten, și harnic, și îndemănat, și cuminte ca o fată mare. Nu trecea în fața lui Bocioacă nimeni înaintea lui, iar nevasta lui Bocioacă se uita la el parcă i-ar fi fost frate, copil nu alta. Iar Bocioacă și nevasta lui aveau o fată, pe Sultana, care trecuse de doisprezece ani: li se vedea gândul cât de colo. Dar nici c-ar fi putut să facă o mai bună alegere.

De un lucru nu ținea Mara seamă: că feciorul ei era o matahală nespălată și nepeptănată, de care fetelc se speriau. Puțin îi păsa lui Bocioacă de aceasta: el vedea pe omul verde, voinic, cu bună rânduială și totdeauna la locul lui. Iară nevasta lui Bocioacă vedea numai pe omul care era-n stare să sară și-n foc, și-n apă, să-și dea chiar sufletul pentru ea. Ții la un câne pe care ți-l știi credincios: cum să nu fi ținut ea la omul pe care-l știa gata de a face orișice pentru dânsa?! Îi era parcă ar trebui să i se întâmple o mare nenorocire dacă el ar fi departe de dânsa, și de aceea îl ținea mereu pe lângă sine, se uita-n ochii lui când voia să facă ceva și era destul ca el să stea la îndoială pentru ca ea să-și calce pe inimă. Mare lucru e să găsești un om în care ai deplină încredere.

Tot mare lucru e însă și să știi că te bucuri de toată încrederea. Tremura Trică în toată clipa și stetea mereu treaz ca nu cumva fie stăpânul, fie mai ales stăpână-sa să se căiască de a-i fi dat toată încrederea, și nu o dată se petrecea o grea luptă în sufletul lui.

Intrase băietan, copil aproape, în casa lui Bocioacă; încetul cu încetul însă s-a făcut flăcău, om deplin. Asta o vedea și Bocioacă; nevasta lui însă îl lua și acum tot drept băietan, mai mult copil decât om făcut, și-ar fi fost în stare să-l pună să-i toarne apă când se spală pe cap. Ba ea se sâmțea oarecum răsfățată când ochii lui cruzi se opreau ca perduți asupra brațelor ei rotunde, asupra umerilor ei înveliți în carne moale și căutau cu un fel de frică părțile mai ascunse ale nurilor ei. De ce adecă i-ar fi fost date aceste dacă ochii nevinovați n-ar fi putut să se încânte de ele? Dacă-i place bogatului să-și desfășure comorile, e firească și pornirea femeii de a-și arăta nuri, și mai ales când n-are de ce să se teamă.

N-avea, nu! N-avea de ce să se teamă: Trică era ca steanul de peatră și nici ars în foc, nici tăiat cu ferestrăul n-ar fi spus nimănui ce se petrece în sufletul lui.

Prea se sâmțea bine pentru ca să nu rămâie el sigur de sine.

Nu se petrece însă în lumea aceasta nimic fără ca să iasă în cele din urmă la iveală.

Mara ședea singură-n casă, pe-ntunec. De ce să mai strice lumânarea, când n-avea pe cine să vadă în zarea ei, iar gândurile-i se înșirau mai limpede așa pe nevăzute? Se zbătea femcia, căci om era și avea inimă de părinte.

Aflase că neamțul a bătut pe Persida, apoi s-a dus, a părăsit-o, în sfârșit, a părăsit-o! O aflase aceasta și nu putea să se bucure.

Ah! cum ar fi vrut să-l scuipe în față, să-i scoată ochii, să-i smulgă părul din cap, să-i rupă hainele de pe trup. Nu! asta nu putea să rămâie așa!

Nu-i vorba, lucrurile veniseră cam după cum și le închipuise ea; n-ar fi crezut însă c-o să-i cadă atât de greu. Nu mai avea odihnă: din ce în ce tot mai tare se sâmțea împinsă a se duce să-și vază fiica.

Afară, în tindă, se ivi un zgomot: intrase cineva și căuta pipăind ușa casei.

Mara sări furtunoasă în picioare, făcu un pas mare și deschise ușa.

Nu putea să vadă nimic.

– Cine e? ce vrei? întrebă ea.

– Să vii – răspunse Talia gâfâind – că e foarte rău. Am lăsat-o cu moașa și alerg după doctor!

– Cu moașa! strigă Mara ca ieșită din fire și se porni ca alungată de iele și fără ca să mai închidă ușile în urma ei. Cu moașa?! zise iar peste puțin. Dar eu nu știam nimic; mie nimeni nu mi-a spus!

– Nu știam nici noi, grăi Talia alergând după dânsa. O știi cum e: nu stă cu nimeni de vorbă; le închide toate în sufletul ei.

– Așa mă pedepsește Dumnezeu pentru că am fost căinoasă, urmă Mara și alergă mai departe, făcându-și mereu cruce și rugând mereu pe Maica Preacurată să fie milostivă și să n-o certe cu prea multă asprime.

După ce trecu podul, ea se opri: îi era parcă ar vrea să se despice în două. Singură nu putea să meargă; trebuia să-l ia și pe Trică cu dânsa. Trebuia, și-i era atât de greu să se abată din drum, iar Talia își urma drumul ca să-l caute pe doctor.

Mara scrâșni din dinți și ridică pumnul, apoi o luă cu pași încă mai grăbiți spre casa lui Bocioacă.

Trică, doi ucenici, Marta, Sultana și o slujnică erau adunați în curte, la cazanul în care ferbea cu ciocote licitarul de prune, când Mara intră cu o falcă în cer, cu alta în pământ.

– Ce e?! întrebă Trică speriat.

– Să vii cu mine, grăi Mara grăbită. Neamțul a stălcit pe Persida în bătai. E rău, foarte rău. Moașa e la dânsa, și Talia s-a dus după doctor. Asta nu poate să rămâie așa!

Trică rămase ca înfipt în pământ.

Știa și el că Persida nu are trai bun cu soțul ei și nu o dată își făcuse amarnice muștrări pentru c-a alergat pe la Sân-Miclăuș și pe la Buteni ca să-i lege pe toată viața. Încetul cu încetul însă se deprinsese cu gândul că așa le era soarta și că mai rău ar fi fost dacă ei n-ar fi cununați. Văzând acum pe mumă-sa turburată și aflând că soră-sa e rău, se turbură și el și-și dessumecă mânecele de la cămașă, ceea ce era obicinuit să facă totdeauna când pleca undeva.

Marta se uită lung la el.

Așa, în starea în care-l vedea, nu-l putea lăsa să se ducă. Îl știa om de fire năvalnică, și, în starea în care se afla, ar fi putut să se avânte în vreo primejdie.

– Dacă e moașa la dânsa și mai vine și doctorul – zise ea – eu nu știu ce ajutor ar mai putea să-i dea Trică.

– Să-i arate că e frate, grăi Mara.

– Asta o știe dânsa, întâmpină Marta.

Iară Trică tăcea și sta nemîșcat.

– Care va să zică nu vii?! îl întrebă Mara cu stăruință.

– Ce să fac eu acolo? răspunse el.

Mara se uită lung și aspru la dânsul, apoi la Marta: le înțelegea toate și era cuprinsă de sămțământul că nu mai are nici băiat.

– Ei bine! Sunt eu și singură destul om! grăi dânsa, apoi le întoarse spatele și se duse ca vârtejul peste câmpul întins.

Persida știa că mama ei ar veni la dânsa dacă ar ști, dar n-o aștepta. Se gândise în mai multe rânduri să trimită pe Talia la dânsa, îndată însă ce se sămțea mai bine, ea își schimba gândul. „Nu e nimic, își zicea; are să treacă și asta; de ce s-o mai turbur degeaba? Eu singură mi-am făcut-o, eu singură s-o și port!“ Când însă îi era din nou greu, când o cuprindea sămțământul că nu mai poate să trăiască, îi scăpau vorbele: „Ah, săracă mama mea!“ Așa i-a venit moașei gândul să trimită pe Talia și la Mara.

Era bun gândul acesta, nu însă acum, când Persida avea trebuință de cea mai deplină liniște, iar în liniște și cu bună cumpănire nu puteau să se petreacă lucrurile după ce trecuse atâta timp de când Mara nu și-a văzut fata și erau atât de triste împregiurările în care o revedea. A dat însă Dumnezeu ca Trică tocmai acum să-și dea pe față slăbiciunea, și Mara, mergând spre cârciuma de la Sărărie, era atât de supărată pe Trică, încât își uitase supărarea de mai înainte. Depărtându-se cu inima de la Trică, toată dragostea pe care o avuse mai nainte pentru dansul se revărsă deodată asupra Persidei. Va fi stat ori nu mai nainte vreodată pe gânduri, acum era pătrunsă cu desăvârșire de sântământul că Persida nu e vinovată de nimic.

„Eu am fost mamă rea, femeie cu inimă căinoasă!“ își zise ea bătându-se cu pumnii în cap.

Atât era de căită și de muiată, încât, ajunsă la cârciumă, unde alergase cu atâta grăbire, se opri în loc și nu îndrăznea să între la fata ei.

Ea trimise pe o fetișcană, care spăla vase în bucătărie, să cheme pe moașa, iar după ce moașa ieși, o întrebă dacă Persida știe ori nu că ea vine.

– S-o iei pe departe și să-i spui că sunt aici, îi zise apoi. Iar dacă vezi că n-ar fi bine să intru, eu stau și afară.

Și era gata Mara să stea toată noaptea la ușă.

Vorba e numai că n-avea nevoie.

– Uite, – îi zise moașa Persidei, care zăcea într-un fel de amortăală – ar fi, poate, bine să trimiți pe cineva la mama d-tale, ca să vină și ea.

Persida își deschise ochii și-i ridică spre ea.

– De ce s-o mai mâhnim?... răspunse ea. I-ar fi foarte greu. Mai bine să nu afle nimic decât după ce vor fi trecut toate.

– Ea știe – răspunse moașa –, a aflat de la nu știu cine; crede însă că te-ai supăra dacă ar veni.

– Nu-i adevărat! grăi Persida, ridicându-se puțin. Mama nu poate să creadă una ca asta. Ea știe că nu sunt eu vrednică să vie dânsa la mine.

– Uite, e aici, zise moașa; să între?

– Săraca mama mea! mama mea cea bună! grăi Persida și-și ascunse capul în perini.

Așa a găsit-o Mara când a intrat.

– Lasă, draga mamei! Să nu te sperii, că au să treacă toate cu bine. Asta e soarta femeilor! zise ea încet și se plecă asupra ei, ca să-i potrivească perinile la căpătâi și să-i mângâie fruntea, atingând-o cu vârfurile degetelor. Nu e nimic, adăogă ea; fii liniștită, draga mamei!

Persida, fără ca să ridice ochii la dânsa, îi apucă mâna, o duse la buze, o sărută în mai multe rânduri, și astfel steteră câțva timp tăcând amândouă.

– Dumnezeu e bun – șopti în cele din urmă Persida – și a voit să mă scape de cea mai aspră pedeapsă. E bine că s-a întâmplat așa. Te rog, mamă, – urmă apoi peste puțin – să cauți pe Bandi. E nenorocit, sârmanul, n-are pe nimeni în lume și mi-a fost credincios; să-i dai, dac-ar fi să nu mă mai scol, tot ceea ce rămâne de mine.

– Ei! – răspunse Mara – nu moare omul atât de ușor; abia de aici înainte ai să trăiești și tu. Mulțumește lui Dumnezeu că te-a scăpat de omul acela, care ți-a făcut atâta rău.

Persida se întoarse puțin în culcușul ei și ridică ochii spre dânsa.

– Nu-l osândi, mamă, – grăi dânsa – că e nenorocit și el, mai nenorocit decât mine.

Mara se dete puțin înapoi. Îi venea să plece.

– Care va să zică, și acum tot vorba cea de odinioară, zise ea cu amărăciune. Tot tu cea vinovată!

Persida se întoarse mai mult spre muma ei și se ridică puțin.

– Eu, mamă, și sângele tău, grăi dânsa. Niciodată el n-ar fi ridicat mâna asupra mea dacă nu l-aș fi lovit eu mai înainte. Nu poate un bărbat să treacă peste una ca asta, și mi-ar fi mie rușine dacă el...

Ușa se deschise încet, și, sfiicios, Națl lăsă pe doctorul Blaubach, un bătrân mărunțel, cu favorite cărunte, să între în casă.

Persida se lăsă iar în culcușul ei, iară Mara se ridică și rămase-n fața patului, stând dreaptă, țeapănă și cu ochii țintă la ginerele ei, care, zărind-o, se dete, cu capul plecat și cu fața galbenă, un pas înapoi.

Așa rămaseră ei tot timpul în care doctorul vorbi încet cu moașa, ca să se dumirească asupra stării în care se afla Persida. Când doctorul se apropie apoi de pat, ca să cerceteze mai de aproape, Mara se dete la o parte cam spre ușă, iară Națl înaintă umilit spre dânsa, îi luă mâna și i-o sărută de două ori, una după alta.

Lucrul acesta se petrecuse atât de iute, și-n fața lui Națl, în mișcările lui, în toată înfățișarea lui era atâta căință și atâta umilire, încât Mara se sâmțea cu desăvârșire muiată și abia după câțva timp se dezmetici și se dete un pas înapoi.

– De!... grăi doctorul, eu puțin ajutor pot să dau aici. Trebuie să mai așteptăm ca natura să-și facă lucrarea. Dacă s-ar întâmpla ca să peardă prea mult sânge și să leșine, să mă chemi, urmă el, întorcându-se spre moașă. Pe cât pot să judec – îi zise apoi lui Națl – copilul e pierdut, dar mai departe toate au să se sfârșească bine, numai liniște să-i lăsați, înainte de toate liniște! Am să mai trec pe aici înainte de mezul nopții.

Grăind aceste, el se depărtă, iar Națl îl însoți până afară.

Mara nu mai știa ce să facă. Era-n ea ceva ce o împingea să meargă după el, să-l apuce, să-i zică trei vorbe acolo unde Persida nu putea să le audă; firea ei cea slabă n-o ierta însă să se depărteze de la patul Persidei, iar în fața Persidei nu putea

să-i zică nimic, trebuia să le primească toate, să le sufără toate, ca să n-o turbure pe dânsa.

„Ah! Doamnel! își zise ea cătrănită. Ține și acum la el, ține mai mult decât la orișicine! Țsta e blestemul casei mele: țin amândoi copiii mai mult la străini decât la mine și la ai lor. Prea li-e slabă inima!“

Când îl văzu pe Națl întorcându-se, ea nu-și mai putu stăpâni firea, înaintă spre el și-i zise încet și aspru:

– N-ai auzit ce-a zis doctorul? Lasă-ne singure, ca să fie liniște!

Națl se opri.

– Eu rămân aici afară, la ușă – răspunse el –, dar nu pot să plec.

– Nu e liniște-n casa aceasta câtă vreme te afli tu în preajma ei! grăi Mara mai tare, ridicând amândouă mâinile. Te-ai dus o dată: dus să fii!

Persida se ridică cuprinsă de spaimă din culcușul ei, iar moașa alergă la Mara s-o liniștească.

– Nu pot să mă duc, grăi Națl așezat și hotărât. Când m-am dus, o știam sănătoasă și vrednică, și m-am dus ca s-o scap de un nemernic ca mine, care numai rău i-a făcut și nici un bine nu poate să-i facă; în starea în care ea se află acum, nici cel mai nemernic bărbat nu poate să-și părăsească soția.

– Îi mulțumesc lui Dumnezeu c-o scap și așa din ghearele tale! strigă Mara. Tu, bărbatul ei?! Ea, ție soție?! Căluu i-ai fost! Iată ce-ai făcut din ea!

– Rabdă, Națl dragă, – strigă Persida – rabdă-le toate de la mama, că mi-e mamă și e bună mama. Da, mamă, mi-e bărbat și-i sunt soție, după lege, în fața lui Dumnezeu, ca să ne ajutăm la nevoie unul pe altul, eu pe el, el pe mine.

Mara-și puse mâinile în cap: îi venea să-si smulgă perii din cap, să-și rupă hainele de pe trup, să se dea cu capul de perete.

– N-ai tu la nici o nevoie trebuință de ajutorul lui, zise ea mai potolită. Dacă e vorba...

Deodată ea se opri și rămase cu ochii sticloși, ca ieșită din fire.

– Vai de mine! vai de mine! Ușile casei au rămas deschise și tainița din perete nu-i acoperită! strigă ea și ieși ca dusă de frica morții.

Și cum, Doamne, să nu fugă, când atât îi mai rămăsese și ei?!

XIX VERBONCUL

Mari lucruri se pregăteau în lume.

Feciorii duși în cătanie pe la Mantua, Verona și Veneția scriau de acolo că s-au ivit un oarecare Garibaldi¹, mare general, care umblă să-i adune pe italieni sub arme și să-i ridice asupra împăratului; iară ungurii șopteau între dânșii și se laudau prin ascuns că Kossuth al lor stă în legătură cu Garibaldi și are și el să se întoarcă la primăvară, ca să alunge cătanele împărătești, să-i scoată pe beamteri din țară și să facă iar vreme ungurească, cum era pe timpul rezmiriței.

La masa cea mare din birtul de la Sărărie, unde beamterii puneau lumea la cale, era, ce-i drept, lucru hotărât că Garibaldi are, cu toți ai lui, să pată mare rușine. Erau însă și acolo oameni care, mai ales prin apropierea Murășului, nu bucurosi umblau serile singuri. Venise adevărat și știrea că italienii au început să arunce beamteri și cătane în mare, în lacul Guarda², în râul

¹ Giuseppe Garibaldi (1807–1882), erou național al poporului italian, luptător pentru unificarea Italiei. În 1833 a aderat la societatea revoluționară secretă „Tânăra Italie”, iar în 1848–1849 a condus lupta poporului italian împotriva ocupației austriece.

² Unul din cele mai mari lacuri din nordul Italiei, situat la distanță egală între orașele Verona și Brescia.

Adige¹, și mare minune n-ar fi fost dacă ungurii s-ar fi luat și ei după italieni.

Pe la Lipova nu prea erau, ce-i drept, mulți unguri, dar puteau să vie de pe puste, unde se sporiseră făcătorii-de-rele, încât nu trecea zi fără ca să se întâmple ceva pe drumurile ce duc spre Arad.

Curat ca în vremea ungurească!

Se uita Persida, biata, și de câte trei ori la fiecare necunoscut ce-i intra în cârciumă, ba nici de cunoscuți nu se apropia decât cu sfială. Atât de mult se învrăjbiseră oamenii între dânșii, încât nu mai știai în cine poți și în cine nu poți să ai încredere, și Națl își făcea cu gura lui slobodă prea mulți dușmani.

Dar nu se mai plângea Persida de dânsul.

Scos, sârman de el, din ale lui, despărțit de mamă-sa, la care ținea din zi în zi mai mult, și în vrajbă cu tatăl său, care se uita în altă parte când se întâmpla să-l întâlnească, el trăia și nu trăia. Singur gândul că asta nu poate să meargă tot așa mai ținea caldă inima în el. Aștepta însă, mereu aștepta, ca vreo întâmplare să schimbe mersul lucrurilor, dar nu era în stare să ia vreo hotărâre. O dată s-a hotărât și el, atunci când a părăsit pe Persida; foarte curând însă s-a încredințat că fără de Persida nu poate să trăiască. Îi fusese dragă odinioară; acum însă, văzându-o iar voinică și plină la față, harnică și mereu voioasă, se uita la ea ca la un fel de minune, și adeseori își zicea cu lacrămile în ochi: „Doamne, cum ar iubi-o mama dac-ar cunoaște-o!”

Persida, văzându-l mereu posomorât și nerăbdător, supărat până chiar și de bunăvoința ei, ba adeseori chiar răstit, umbla cu el parcă nu i-ar fi fost bărbat, ci copil bolnăvicios. Singurul ei gând era să-i facă viața mai suferită, și orișice ar fi făcut el, ea era mulțumită dacă-l vedea mai voios.

¹ Râu care izvorăște din Alpi; după ce parcurge 410 km se varsă în Marea Adriatică.

Noaptele se deștepta în mai multe rânduri din somn, ca să vadă dacă somnul lui e ori nu liniștit. Diminețile el se scula târziu și cu anevoia, lua papucii în picioare și scurteica cu blană în spinare și era în stare să rămâie toată ziua nespălat și nepeptănat. Persida îi peria deci hainele, îi curăța ghetetele și-l ajuta ca pe un copil să se îmbrace. Fața lui nu se lumina însă decât seara, la masă cu beamterii.

Ochii i se umpleau de văpaie când vorba venea la război și la Radetzky¹, generalul împărătesc, care știa să-i țină de scurt pe italieni și putea, la nevoie, să-i învețe minte și pe unguri. Când vorba era despre acesta, i se răscolea toată firea, i se încordau toate puterile și iar se sâmțea om deplin, căci tare îi erau nesuferiți ungurii, care ocărau mereu pe nemți. Persida nu se supăra deci dacă el plecă serile, ca să însotească pe vreunul din beamterii mai fricoși, și încurcându-se mai pe ici, mai pe colo, se întorcea numai târziu după miezul nopții. Știa că aceste câteva ceasuri petrecute cu nemții sunt viața lui, și se bucura că mai trăiește și el; iar acasă nu mai stetea singură, ci cu Bandi, care se făcuse băiat voinic și inimos.

Sărmanul Bandi.

Era ungar și el, dar singurul ungar pe care Națl putea să-l sufără, și avea de ce.

Într-una din zile, Vlaicu, unul din căraușii care trăgeau des la cârciumă, ceruse de la Națl o roată, cu împrumutare, până ce rotarul va fi dres pe a lui, care se stricase.

– Bine, omule, – îi zise Națl peste vreo săptămână, când dete iar cu ochii de el –, dar roata când mi-o aduci?!

¹ Joseph Radetzky (1766–1858), general austriac născut la Trzebnitz în Boemia, șef al statului major în timpul războaielor aliaților contra lui Napoleon din anii 1813–1814. Din 1831 primește comanda armatei austriece din Italia și susține cu mult zel ocupația austriacă în partea de nord a peninsulei.

– Oho! – răspunse Vlaicu – am adus-o de mult și am dat-o în primirea fratelui d-tale!

– Ce fel de frate? întrebă Națl mirat.

– Băiatul, Bandi, grai Vlaicu. Tare seamănă cu d-ta; nu ți-e frate?

Națl era atât de turburat, încât nu-i mai răspunse nimic. Așa era!

Îl vedea pe Bandi ca-n aievea în fața sa. Nu o dată îi păruse și lui că scamănă, acum după ce a mai crescut băiatul, cu cineva, dar nu putuse să-și dea seamă cu cine anume. Acum era dumirit.

– Nu, – zise el speriat de gândul ce se ivise în mintea lui – cu mine nu seamănă. O fi semănând cu tata.

Era urât gândul acesta, dar nu mai putea să scape de el. I se răscolise deodată sufletul și-și aducea acum aminte și de Reghina. O știa din copilăria lui; o vedea și pe dânsa ca-n aievea cum fusese atunci când venea cu coșul după carne și stetea voioasă și râzând în ușa măcelăriei.

Așa era!

Era viu afară din cale, dar încă nehotărât sâmțământul pe care-l stârnise gândul acesta în sufletul lui. Ceea ce știa era numai c-ar fi voit să nu știe, să scape, să nu-l mai vadă în ochi pe Bandi, să uite că l-a văzut în viața lui.

Prea îi era milă, și nu voia să-i fie, căci mila te leagă, te supune, te robește.

Lumea toată luase parcă deodată altă față, și toate lucrurile ieșeau altfel în ea la iveală.

Vlaicu se dusese de mult în căile lui, și Națl stătea tot uimit în loc, neștiind încotro are să apuce.

„Sărac de tine, tată!“ zise el în cele din urmă, înduioșat și plin de căință.

Era peste putință ca el să nu le fi știut toate, și fiul era cuprins de fiori reci când își închipuia suferințele prin care a trecut tatăl său văzând pe acea femeie atât de nenorocită și știindu-și copilul de pripas.

„Și toate pentru mine și pentru mama mea, zise el; toate pentru liniștea casei sale, toate din sâmtământul de datorie; înspăimântătoare pedeapsă pentru o clipă de slăbiciune! nemiloasă lege de viețuire!”

Da! Da! Altfel nu putea tatăl său să facă! Orișice altă ar fi făcut, ar fi fost un nou păcat din alt păcat născut. Așa trebuia să facă, și fiindcă așa a făcut, el avea dreptul de a fi aspru și de a cere mult de la alții.

Dacă-n clipa aceasta s-ar fi pomenit în fața tatălui său, el ar fi căzut în genunchi la picioarele lui, i-ar fi sărutat mâinile și i-ar fi cerut iertare. Sâmtămintele însă, întocmai ca gândurile, vin și trec prin suflet, și peste puțin, când a dat cu ochii de Bandi, Națl a scăpat vorbele:

„Dar el ce-a păcătuit, sârmanul?!”

Era în sufletul lui o luptă grea, și dacă în clipa aceasta Bandi îi părea o jertfă adusă bunei rânduiei, în clipa următoare el i se arăta ca o pedeapsă viețuitoare!

De ce s-a mai născut și el pe lumea aceasta?! De ce trebuia să se nască, să rămâie în viață și să treacă prin toate suferințele?! De ce ne mai naștem, la urma urmelor, cu toții?!

Frământat de aceste și de alte asemenea întrebări, el nu putea să scape de gândul că viața nu e decât o pedeapsă, pe care nu-ți rămâne decât s-o porți așa cum ți s-a croit, că vinovat e orișicine care trăiește și că, suferind, spășești, te curăți de păcat și te înalți tu însuți prin tine. I-o spusese aceasta Persida în atâte rânduri, dar el nu era în stare s-o înțeleagă; acum o înțelegea și Persida i se părea născută anume pentru ca să-l despartă de părinții lui, să-l despoaie de averea lui, pentru ca printr-înșea să sufără el și ai lui. Vedea o legătură tainică în toate, și mintea

i se oprea în loc când se gândea la slăbiciunea pe care Persida o avea pentru Bandi. Tocmai de aceea însă nici tăiat n-ar fi dat pe față gândurile ce-l frământau.

Era însă peste putință ca Persida să nu sâmtă că soțul ei e frământat de vii stări sufletești. Era obosit și muiat, vorbea mai încet și glasul îi era mai puțin aspru, i se îndulcise oarecum firea.

– Ce ai tu? îl întrebă ea târziu după-amiazăzi, când steteau, ca de obicei, singuri și fără de nici o treabă.

El tresări ca prins asupra unei fapte rele.

– Eu? zise apoi. Ce să am? Nimic! Stau așa pe gânduri. Ce păcat că Bandi nu e încă de optsprezece ani, ca să se dea la oaste: altă viață nu e pentru un om de pripas ca dânsul.

Persida se uită uimită la el. Nu putea să înțeleagă cum a ajuns el, așa deodată, la gândul acesta și nu știa ce să-i răspundă.

– Știi tu – urmă el peste puțin – că în iarna aceasta se va face recrutarea cu multă asprime și pe Trică al vostru îl iau fără doar și poate.

Persida se cutremură, răcită până în măduva oaselor.

Nu-l văzuse de mult pe Trică. Nu mai venea pe la dânsa: erau supărați unul pe altul, și nici Națl nu-l vedea bucuros la casa sa. Dar tot soră și frate erau. După legea timpului de atunci, feciorii luați la oaste rămâneau zece ani în linie și încă doi ani în rezervă, erau duși în țări străine și depărtate, li se schimba tot rostul vieții. Cum ar fi putut Persida să se împace cu gândul că fratele ei are și el să fie luat la oaste?

În nenumărate rânduri, stând așa singură și gândindu-se la viața ei cea tristă, ea s-a bucurat că-l știa băiat așezat, harnic și cu rost făcut, și dacă nu mai era mereu mâhnită ca mai-nainte, voia bună i-o dedea gândul că are mama ei destulă mângâiere prin Trică. Era peste putință ca ea să piardă și mângâierea aceasta!

– Ar fi lucru grozav! zise ea uitându-se lung la Națl, mirată că el a ajuns, așa deodată, să vorbească despre Trică.

– Eu cred – grăi Națl – că mă-ta are bani și ar putea să-l răscumpere. Eu am fost răscumpărat cu vreo două mii și ceva; acum însă ar putea și cu mai puțin să-și găsească om în loc.

Persida dete zâmbind cu amărăciune din cap.

– E peste putință! întâmpină ea. O fi având mama, fără îndoială, bani, dar ea nu dă: nu-mi pot închipui pe mama scoțând deodată atâția bani.

Și totuși trebuia să dea, trebuia să-i spună cineva că are neapărat să dea. Îi venea să se îmbrace fără de întârziere, să treacă Murășul și să se ducă la mama ei, ca s-o roage cu lacrimi, dar nu putea.

– Uite, – zise el – să dai și tu ceva, ca să se îndemne ea.

Persida iar se uită mirată la el.

– Ce putem să dăm noi?! grăi dânsa sficioasă. Abia am prins să adunăm.

– Dai cât ai – zise el – căci pentru liniștea ta dai, și iar o să aduni. Îți spun eu, are să dea și mă-ta: orișicât de zgârcită ar fi, ea ține la voi.

Persida nu-și mai putea veni în fire. Se uita mereu la soțul ei și nu-i venea să creadă că el e în adevăr acela care vorbește așa. Era schimbată ca prin minune toată viața ei: nu putea să-și dea seamă cum și prin ce, dar nici nu îndrăznea să cerceteze.

– Știi ce? grăi dânsa, luând în cele din urmă o hotărâre. Am să mă duc la Bocioacă, ca să-l rog să vorbească el cu mama. De el ascultă.

Îi era foarte greu s-o facă aceasta; acum, însă, după ce soțul ei vorbise bine despre mama ei și despre fratele ei, ea nu se mai sfia, nu se mai sâmțea, ca mai nainte, scoasă din lume, alungată din rândul oamenilor cumsecade, și putea să stea fără de rușine cu capul ridicat în fața Martei.

Pe înserate ea s-a îmbrăcat și s-a dus, lăsând, întâia dată de când se afla la Lipova, cărciuma în grija lui Națl.

Atât era de pornită, atât de avântată, încât, abia sosită la casa lui Bocioacă, ea s-a oprit în loc, ca să-și dea încă o dată seama despre ceea ce voia să facă.

Bocioacă croia pentru cele opt calfe, care lucrau la masa lungă, iară nevasta lui cosea mai la o parte pe gherghef, când Simina, slujnica, veni să spună că Persida dorește să vorbească cu Bocioacă.

– Și-a zis să spun – adăogă ea – că pentru binele lui Trică.

Lui Bocioacă ar fi avut să le spună aceste; în casa lui Bocioacă însă slugile nu erau ale stăpânului, ci ale stăpânei, și Simina n-ar fi cutezat, Doamne ferește, să-i spună stăpânului ceva mai ales de față cu stăpâna. Era treaba stăpânei ce are și ce n-are să afle stăpânul.

Iar femeia tot femeie.

Când află că Persida e aci și voiește să vorbească cu Bocioacă despre Trică, Marta tresări și se făcu albă ca varul.

Persida la casa ei?! Chiar acum, după ce Trică de atâta timp era stricat cu mumă-sa?! Ce voia dânsa? Ce avea să-i spună lui Bocioacă despre Trică?

„Una singură poate să fie, își zise cu inima încleștată; dar am eu să vorbesc cu dânsa!”

Bocioacă-și croia cojoacele mai departe când ea s-a ridicat și a ieșit; Trică însă s-a dus cu ochii după dânsa; el sâmțea că e ceva deosebit afară și aflase din căutătura ei că e vorba de dânsul.

Persida-l aștepta pe Bocioacă și rămase cam turburată când se pomeni în fața Martei; ea însă n-a fost niciodată dintre cele ce-și perd ușor sărita, iar acum, după ce atât de mult se zolise cu fel de fel de oameni, sâmți numai decît că Marta e foarte strâmtorată.

– Nu te vei fi așteptat – grăi dânsa zâmbind – să-ți vin așa deodată în casă.

Marta stetea turburată în fața ei: nu știa cum s-o ia, ce să-i facă, ce să-i zică, cum s-o primească.

– Mă mir și eu, răspunse ea. Dându-și apoi seamă c-a zis o prostie, ea adăugă: Nu pot să-mi închipuiesc ce vei fi având să-i spui bărbatului meu. Trebuie, fără îndoială, să fie vreun lucru mare și grabnic.

– E, poate, mai bine dacă-ți spun, grăi Persida, apoi se opri. Nu știa, să-i zică d-ta, ori tu, ca odinioară.

– Da! – urmă peste puțin, cu inima deschisă – e mai bine să-ți spun ție, ca să vorbești tu cu el. Noi, femeile, ne înțelegem mai ușor și de tine ascultă bărbatul tău.

Marta, fără ca să-și dea seamă despre ce e vorba, se mai liniști și începu să se uite în ochii Persidei, în care nu mai vedea nici o răutate.

– Uite, – urmă Persida, care, femeie ca toate femeile, pornită o dată, nu se mai poate opri până ce nu sfârșește – Trică a ajuns la anii de cătănie, în curând are să se facă recrutarea și-l iau și-l duc la război dacă nu se răscumpără. Mama o fi având destui bani ca să-l răscumpere, dar știi cât e de greu să scoți ceva de la dânsa. Bărbatul meu e gata să dea și el cât poate; ar mai da apoi și mama dacă s-ar pune cineva pe capul ei. Noi nu putem; s-o roage Trică, s-o rogi tu, s-o strâmtoreze bărbatul tău, de care ascultă.

Marta râsuflă ușurată. Nu, poate că nu i-ar fi păsut dacă îl vor lua ori nu pe Trică la oaste, însă de altceva se temuse ea, și gândul că Trică ar putea să fie dus la război îi era prea nou pentru ca să-l simtă. Până atunci mai avea să treacă multă vreme.

– Nu putem nici noi, zise ea. Mă-ta e supărată pe Trică și nici ea nu mai vine pe la noi, nici noi nu mai mergem pe la dânsa.

Persida rămase ca trăsniță din senin.

– Cum? De ce?! întrebă ea.

Ce putea Marta să-i răspundă?

Ea dete din umeri, apoi se uită iar în ochii Persidei, în care nu vedea nici acum nici o răutate.

– Prostii – grăi dânsa – căci altfel nu pot zice. S-a supărat mă-ta pentru că Trică ține la mine și ascultă de mine. Mi-e parcă și greu să-ți spun...

Doamne! De ce să nu-i vorbească deschis? De ce să nu i se plângă?

– Ar fi în stare să creadă – adăogă ea amărâtă – că eu, femeie făcută, cu copii mari, trecută acum prin toate, aș putea să scot din minți pe un băiat la care mă uit ca la copilul meu!

– Sfinte Dumnezeule! strigă Persida, crucindu-se de mai multe ori. Dar să nu i-o luați în nume de rău, adause apoi peste puțin, îndurerată, căci prea a avut și ea să treacă prin multe... Vorbește tu cu bărbatul tău, căci de el tot ascultă și trebuie să le facem toate ca să scăpăm pe Trică.

Martei nu-i dădea mâna să zică ba, deși ținea ca Bocioacă să nu vorbească cu Mara, și tocmai de aceea potrivise lucrurile astfel ca nici dânsii să nu meargă pe la Mara, nici Mara să nu vie pe la dânsii. Nu c-ar fi avut, poate, ceva pe sufletul ei, dar o știa pe Mara cu gura slobodă și ținea să nu umple capul lui Bocioacă de presupuneri care-l făceau bănuitor. Asta însă nu putea să i-o spună Persidei. Violenită, ca toate femeile, când vorba e de lucruri care le privesc de aproape, ea se bucura că n-a ajuns Persida să vorbească cu Bocioacă.

– Lasă-le toate pe mine și fii liniștită, grăi dânsa. Să nu mai faceți nimic și să nu mai vorbiți cu nimeni fără de știrea mea. Le pun eu toate la cale și o să vă spun ce mai aveți să faceți.

Pătrunsă în adevăr de sântământul că Trică n-are să fie luat la oaste, ea rostise aceste vorbe cu atâta căldură, încât Persida se liniști pe deplin și, uitând cele petrecute, o îmbrățișă și o

sărută la despărțire ca pe cea mai bună, acum chiar singura ei prietenă.

Dar și putea să fie liniștită.

Deși n-avea de gând să-i vorbească lui Bocioacă, Marta era din ce în ce mai neliniștită de gândul că vine recrutarea, și astfel din ce în ce mai hotărâtă de a face tot ceea ce-i stă prin putință ca să-l scape pe Trică. Nu știa încă ce anume are să facă, dar se gândea, și, deși ea se întoarse la ghergheful ei ca și când nimic deosebit nu s-ar fi întâmplat, ochii ei scăpau adeseori la Trică, și acesta sâmțea din ce în ce mai mult că e vorba de el și era din ce în ce mai neastâmpărat.

Trebuiau să vorbească.

Ei steteau în fiecare zi, în mai multe rânduri, adeseori chiar ceasuri întregi, singuri, așa, din întâmplare, cum stau oamenii ce trăiesc sub același acoperământ și au să facă adeseori câte ceva împreună. Era un lucru de sine înțeles, care trecea nebăgat în seamă. Acum însă, având să facă ceva fără știrea sotului său, Marta se sfia și nu știa cum să potrivească lucrurile ca să rămâie singură cu Trică.

Trică o sâmțea și aceasta și era cu atât mai neastâmpărat, căci seara trecea fără ca dânsa să-i facă vreun semn.

– Să mă aștepti – îi zise ea, în sfârșit, după ce calfele se sculară de la masă – că am să vorbesc ceva cu tine, dar să adoarmă mai înainte jupânul.

Asta nu se mai întâmplase niciodată, și Trică începu să tremure.

El, noaptea, după ce a adormit jupânul, singur cu dânsa?

– Unde să te aștept? întrebă el.

– Fă-ți de lucru pe afară – răspunse ea – că eu am să mă duc în cămară și o să mă vezi când merg, apoi vino după mine.

Da! Asta putea s-o facă chiar și mai înainte de a fi adormit jupânul. Nu era nimic mai firesc decât ca ea să-și facă de lucru în cămară.

A așteptat, cu toate aceste, până ce soțul ei a adormit și abia apoi a ieșit tiptil și fără de lumânare, ca o hoată, iar inima îi bătea fără ca să aibă, la urma urmelor, de ce.

Bătea și a lui Trică, însă având de ce.

Fiecare cu gândurile și cu slăbiciunile lui omenești. Neștiind cu ce fel de gând umblă dânsa să-l vadă prin ascuns, el se ametise și nu se mai putu stăpâni: fără ca să voiască și fără ca să-și dea seamă, o cuprinse cu brațul peste mijloc după ce intrară în cămara plină de lăzi, de oale și de saci.

N-o mai făcuse niciodată aceasta, dar tot Marta era de vină dac-o făcea acum.

Și apoi vreun mare păcat nu era nici aceasta! Deși femeie făcută, cu copii mari acum și trecută prin multe, dar tocmai de aceea s-ar fi făcut de răs dacă ar fi băgat ca o fată mare în seamă fapta lui Trică, pe care nu putea, la urma urmelor, s-o ia decât drept o prostie copilărească. Acum, când nimeni nu putea să-i vadă, ar fi putut, el îndeosebi, să meargă mult mai departe fără ca ea să se neliniștească.

Tot așa vedea și Trică lucrurile. El însă, neștiind de ce a venit ea acum în cap de noapte, își făcuse alte gânduri și o așteptase cu neastâmpăr. Văzând deci că ea nu se dă la o parte, el strânse mai tare brațul peste mijlocul femeii scurte și pline la trup.

– Trică, – îi zise ea – știi tu că în curând are să se facă recrutarea și tu n-ai să scapi dacă nu te răscumperi.

– Cu atât mai bine – răspunse el – fiindcă pe cei ce merg acum la război n-o să-i țină, așa se zice, doisprezece ani, ci îi lasă acasă îndată ce s-a sfârșit războiul.

– Bine, – întâmpină ea –, dar mă-ta ar putea să te răscumpere.

– Ferit-a Dumnezeu! grăi dânsul. De la dânsa nu poate nimeni să scoată atâția bani, și chiar dacă, prin minune, ar voi dânsa să dea, nu primesc eu.

Marta se dete puțin la o parte.

– Te supără dacă te strâng? întrebă el și-și trase brațul sfîit înapoi.

– De ce să mă supere?! răspunse ea așezată. Știu că n-o faci cu gând rău și că din gura ta n-o să afle nimeni nimic. Nu-ți șade însă bine s-o faci. Prea ești copil, și eu sunt femeie prea trecută: o să-ți fie rușine odată când îți vei aduce aminte.

– De ce să-mi fie rușine?! grăi el. Eu văd că-mi place, dacă știu că nu te supără.

– Prostie! zise ea. Adecă ce ar avea să mă supere? îmi vine să râd. Norocul tău că nu te vede nimeni, c-ai fi de batjocura lumii.

– Ba nu! răspunse el strângând-o din nou. Și chiar dac-aș fi, puțin îmi pasă când știu că-ți place.

– Ce adecă să-mi placă? întrebă ea.

El o cuprinse cu amândouă brațele, apoi se lăsă pe un sac din apropiere, încât capul ei căzu puțin înapoi, și îi sărută lung, oarecum pe mușcate, gâtul în preajma urechii.

– Ți-ai pierdut mințile?! strigă ea, însă fără ca să se desfacă din mâinile lui.

– Te supără? întrebă el.

Marta viața ei toată se juca bucuros cu focul și nu s-a temut niciodată. Acum se temea mai puțin decât orișicând și mai ales de aceea ținea la Trică, în care putea să aibă toată încrederea.

– Nu! răspunse ea cu jumătate de gură.

El o culcă mai bine pe brațul lui și o sărută din nou și mai lung, apoi întrebă:

– Îți place?

– Da, îmi place – șopti ea ameită –, însă mai încet, puțin câte puțin, și să mă lași când voi zice că e destul.

Dându-se apoi cu ochii închiși în voile lui, ea-și perdu într-atâta rușinea, încât puse mâna pe capul lui și-l apăsă încetul cu încetul mai jos și tot mai jos înspre sânul ei dezvelit.

Și ce era, la urma urmelor?! O jucărie copilărească, pentru care nici o fată mare n-ar fi avut să-și facă muștrări dacă știa să se stăpânească. Ei îi făcea plăcere, el era nesățios, nimeni nu-i vedea și n-avea nimeni de ce să se plângă.

– Ce să-ți mai fac? întrebă el în cele din urmă, sătul oarecum.

– Nimic, răspunse ea pe suspinat. A fost destul pentru astăzi.

Cuprinsă apoi de un fel de spaimă, ea-l strânse în brațe și începu să se sărute cu el mușcându-i buzele, nesățios cum numai femeia trecută știe să se sărute cu un băiat tânăr.

– Trică, – șopti apoi – o să te bată Dumnezeu dacă vei spune cuiva ceva. Mi-e rușine de mine însămi și n-am ce să-mi fac. O să ți se facă scârbă de mine!

– Nu! Niciodată! răspunse el și drept dovadă începu din nou s-o sărute pe mușcate.

– Destul! – zise ea – că nu mai sfârșim. Trică, să vorbești cu jupânul ca să vorbească cu mă-ta. Eu nu pot vorbi cu el: ar cădea în bănuială. Mă-ta are bani!

– Dar nu e păcat să dăm atâția bani? întâmpină el.

– Nu vorbi așa, Trică, îi zise ea. Nu se poate să te duci: m-aș prăpădi eu! Vorbește cu el, căci de cealaltă, grija mea. Acum nu mă mai poți părăsi.

El o strânse din nou în brațe.

– Lasă, – grăi dânsa – altă dată mai în tignă.

Sărutându-l apoi din nou, ea se depărtă repede.

„Altă dată, mai în tignă“: asta era gândul cu care se despărțiră.

Tigna însă n-o găsești când o cauți, ci când se nimerește.

Zorit de Marta, Trică a vorbit ziua următoare cu jupânul, iar jupânul, luând lucrurile foarte de scurt, a vorbit și el cu nevastă-sa, fără de care nu putea să facă nimic în treaba aceasta.

Ea dete din umeri, ca și când ar fi vorba de un lucru de care puțin îi pasă.

– De, – zise apoi – dac-ar fi după mine, eu nu m-aș amesteca; dar tu faci cum crezi că e mai potrivit. A fost ieri pe aici soră-sa, Persida, ca să vorbească cu tine. Zice c-ar da și ea ceva. Nici că ți-am mai spus. Ce să ne mai încurcăm noi cu oamenii ca aceștia?

Bocioacă-și cunoștea nevasta și se așteptase ca ea să-i vorbească astfel; deși ținea la Trică, nu putea să uite supărările ei cu muma și cu sora lui.

– Ar fi păcat ca un băiat ca Trică să fie dus în cătănie. E bun băiat și harnic, și vrednic, grați dânsul. Mă-sa trebuie să aibă bani, dar ea nu dă dacă nu e cineva care o face să înțeleagă că n-are încotro.

– N-o cunoști – zise ea – așa văd, nici acum; n-ai să scoți nimic de la dânsa, ba, tresărită cum e, te miri ce gânduri își va fi făcând dacă vede că umbli în treaba lui Trică, parcă ți-ar fi cine știe ce. E băiat bun, păcat de el, noi însă n-avem să ne facem neplăceri pentru dânsul.

Bocioacă ar mai fi avut să zică ceva, dar nu voia să mai lungască vorba. Ținea să-i arate, înainte de toate, nevastei sale că el poate să scoată bani de la Mara. Lăsând deci supărările la o parte, mai cu voia nevastei sale, mai fără de voia ei, s-a dus la Mara după ce se întunecase, când știa c-o găsește acasă.

Marta avuse dreptate.

Îndată ce l-a văzut pe Bocioacă, Mara a și dat cu socoteală că el vine pus la cale de nevasta lui și s-a pus la pândă, ca să vadă ce vrea și cum are să-l apuce.

Se sperie când Bocioacă îi spuse că se apropie recrutarea, și dac-ar fi luat-o acum de scurt, ea ar fi dat banii: mai era însă oarecare timp la mijloc, și ea putea să se gândească și să-și facă socotelile.

Când el îi spuse că Persida e gata și ea să dea ceva, Mara își mai veni în fire. Tot fata ei, Persida!

– E rău, de tot rău, grați dânsa întristată. Tocmai acum, așa, pe neașteptate!

Avându-și gândurile, nu-i dedea mâna să zică și de astă dată, în fața lui Bocioacă, că nu erau bani.

– Am – zise ea cam în laudă – nu mult, dar am atât și chiar mai mult, dar eu nu țin banii în ladă, ci îi bag în neguțătorie, și tocmai acum nu-i am la mână. Dacă ai putea să-mi spui pe cineva care se înlesnește să mă împrumute, mare lucru ar fi.

Bocioacă rămase pus pe gânduri. Nu știa pe nimeni.

Ea se uită lung și scrutător în fața lui.

– D-ta – urmă ea – care azi, mâne o să ai fată de măritat, trebuie să ai și bani adunați pentru zestrea ei. N-ai acum trebuință de ei: ai putea să mi-i dai, și ți-i întorc cu camete când îți măriți fata.

Bocioacă era foarte strâmtorat. Nu-i trecuse prin minte asemenea gând, dar avea un gând pe care Mara-l sâmtise.

Era bun băiat Trică și harnic și vrednic de toată încrederea: nu o dată se ivise în mintea lui Bocioacă gândul că, dacă ar avea un asemenea ginere, n-ar mai fi nevoie să stea mereu la masă cu calfele. De aici însă până la împrumutul pe care-l cerea Mara era foarte departe.

Fiindcă nu-i da nici lui mâna să zică că n-are bani adunați pentru zestrea fiicei sale, trebuia să-și caute altă scăpare.

– Să vedem, înainte de toate, ce dă Persida – zise el – o să mai dăm și noi ceva; iar pentru ceilalți voi găsi pe cineva să te împrumute. Vorba e acum să vorbești cu Persida.

– Eu? răspunse Mara ca înțepată de vespă. Eu nu calc pragul ei câtă vreme trăiește cu nemernicul acela. Am fost o dată și mi-a fost destul; ar trebui să o știu pe patul de moarte ca să mă duc. Mai fă-o tot d-ta și asta: dacă te-ai apucat o dată, du-o până în capăt.

Bocioacă nu putea să zică ba. Sămțea că, în cele din urmă, tot el o să dea banii și era, aducându-și aminte de vorba nevastei sale, rușinat de treaba ce făcuse.

Și încă mai rușinat ar fi fost dacă ar fi știut cele ce se petrecuseră acasă la dânsul în timpul pe când el umblase pe la Mara.

Perzându-și odată stăpânirea de sine, Marta nu se mai gândea decât la acel „altă dată, mai în tignă”. Ca poimâne, sâmbătă, era târg la Făget, și Bocioacă trebuia să plece cu lăzile pline de cojoace. Trică, omul lui de credință, avea și el să plece cu dânsul.

Ea îl luă deci, după ce Bocioacă se dusesse la Mara, ca să-i dea ajutor tot în cămară.

– Tu nu pleci cu jupânul la Făget, îi zise apoi. Spune că vrei să te duci duminică să vorbești cu mă-ta și cu soru-ta. Așa nu te mai ia.

Trică sâmțea de ce voiește dânsa ca el să rămîie acasă și rămase cam rușinat în fața ei. Peste puțin însă el nu se mai putu stăpâni și o cuprinse iar cu brațul peste mijloc.

– Iasă – îi zise ea – că n-avem acum timp. Sâmbătă seară o să te furișezi la mine în casă și atunci suntem în toată tigna.

– Vai de mine! răspunse el tremurând. Ce ar zice jupânul dac-ar sâmți ceva?! Mie parcă mi-e greu.

Ea se dete puțin la o parte.

– Nu știu ce-ți închipuiești, îi zise mîhmită. Avem să ne sărutăm, să ne jucăm, să ne răsătăm, Trică, fără păcat, ca copiii nevinovați. Te bate Dumnezeu dacă te gîndești la mai mult! Ori poate că ți s-a și urât?!

– O să vezi dacă mi s-a urât! răspunse el, și înțelegerea era luată.

– Ce e? întrebă Marta după ce Bocioacă se întoarse. Ai făcut vreo treabă?

– Am să vorbesc mai nainte cu Persida, ca să văd ce dă ea, răspunse el cam în silă. Dar o să ți le spun altfel toate.

Marta era obicinuită ca soțul ei să vorbească cu ea seara, înainte de culcare, când puteau să stea în toată tigna. Nu era deci nerăbdătoare, deși din fața lui vedea că n-a făcut nici o treabă.

– Bine, zise ea. Mie însă nu-mi place că te amesteci așa de tare în treburile lor. La Persida ar putea, mai bine, să meargă Trică el însuși. I-am și spus-o aceasta.

– Să meargă! grăi Bocioacă și se duse să-l caute pe Trică.

Trică nu se putea uita în ochii stăpânului său. Nu era, ce-i drept, vorba decât de o jucărie copilărească, dar el știa că jupânul s-ar supăra foc dac-ar sâmți ceva și îi era greu de dânsul.

– Trică – îi zise Bocioacă – am vorbit cu mă-ta și treaba are să se facă. Vorba e acum să te duci să vorbești cu soră-ta.

– N-aș putea să mă duc decât duminică – răspunse Trică – scoțând vorbele în silă, căci mâne și poimâne e multă lume în cârciumă, iară duminică o să fiu la târg.

– Ei! n-o să vii la târg, grăi Bocioacă. Și, băiete – urmă el peste puțin cu bunăvoință – dă-ți silința să te pui bine cu nevastă-mea. Umblă-n voile ei, căci fără de dânsa nu pot să-ți fac nimic.

Lui Trică îi venea să între-n pămînt: îl săgetase prin inimă și era hotărât să nu meargă sâmbătă seară, cum rămăsese vorba cu Marta.

Nici că s-a dus; dar nu-l aștepta nici ea.

– Să vedem acum ce ai făcut, grăi dânsa după ce se văzu singură cu bărbatul ei. Dă ori nu dă?

– Dă dac-o strîngi.

– Ai strâns-o?

– Nu, zise el așezat. Uite, – urmă apoi peste puțin – aș voi să ne înțelegem asupra unui lucru, dacă pot să mă înțeleg cu tine.

– Să ne înțelegem, răspunse ea, așezându-se liniștită în fața lui.

Bocioacă-și mai făcu de lucru, ca să mai aibă timp de a se gândi, apoi se așază și el.

– Tu știi că mie-mi place Trică, zise el. E băiat voinic și sănătos, maistor bun, om de inimă și vrednic de încredere, n-are nici un păcat...

Marta se făcu albă ca varul. Ea înțelegea unde voiește bărbatul ei să ajungă, căci mai fusese și alte dăți vorba de așa ceva și atunci era și dânsa de părerea lui; acum însă îi venea să leșine.

– Aș vrea și eu să mai scap de zănat – urmă el –, să mai odihnesc, și aș putea să fiu tignit dac-aș avea un ginere ca dânsul.

– Adecă vrei să-l răscumperi tu?! strigă ea, plină de venin. Fă ce vrei! Dar fata mea n-o s-o dai după omul acela soios, plin de pistrui pe obraz și bătăran; pe mine n-o să mă încurci cu femeii ca Mara și poama ei de fată.

Era peste putință! În mintea ei nu mai putea să intre asemenea gând!

Și totuși ea sâmțea că în zadar se zbate.

În casa lui Bocioacă femeia era stăpână, așa se știa, dar bărbatul făcea ce voia el. În lucrurile mărunte toate se făceau pe voia Martei; când însă vorba era de lucruri mari, trebuia să voiască și dânsa ca dânsul, pentru ca voia amândurora să se facă.

– O să se spele, o să-i treacă pistruiile – grăi Bocioacă liniștit – iar Mara și fata ei nu sunt, la urma urmelor, femeii de care am avea să ne rușinăm. Nu-i face nedreptate băiatului, că fata are să fie fericită cu el.

Marta dete din cap, dar nu mai zise, căci nu mai putea să zică nimic. Noaptea toată s-a zbătut în culcușul ei frământată de gândul ce-ar putea să facă pentru ca să-l abată pe sotul ei de la hotărârea lui.

„Să-l las mai nainte să-l scape – grăi dânsa în cele din urmă – apoi voi vedea ce fac.“

Ea însă nu s-a mai uitat în ochii lui Trică, iar sâmbătă seara a încuiat ușa mai nainte de a se culca.

Se zbuciuma și nu se putea hotărî într-un fel.

Duminecă apoi Trică s-a dus, de voie, de nevoie, cu inima încleștată, la soră-sa.

A găsit-o plângând.

Se certase iar cu bărbatul ei.

– De câțva timp – îi zise ea – a intrat în el nu știu ce: nu mai știi cum să-l iei, cum să-i vorbești, cum să te porți cu el. E mereu supărat și iar a început să joace cărți, ba se și îmbată câteodată, ceea ce mai înainte nu făcea.

Iar fără de dânsul ea nu voia să facă nimic: trebuia să se împace mai înainte și să se înțeleagă.

Marta se bucură când le-a aflat aceste, dar bucuria îi era pripită, căci Bocioacă era, ce-i drept, supărat și el, numai însă pentru că lucrurile se amână, dar gândul nu și-l schimba, și peste câteva zile s-a dus el însuși ca să împace pe Națl cu Persida și să se înțeleagă cu dânsii. Marta se zbătea mereu și nu putea să facă nimic, fiindcă începuseră să scrie pe feciorii care veneau la recrutare în februarie, peste abia cinci săptămâni.

După sărbători Trică era răscumpărat: Persida dăduse cinci, iar Bocioacă, ca împrumut, șaptesprezece sute de florini.

Acum Marta răsufila mai ușor.

Se temuse până acum ca nu cumva bărbatul ei, sâmtînd ceva, să-și schimbe gândul și să n-o mai împrumute pe Mara; de aceea se ferea de Trică și nu se supăra când își vedea fata făcându-și de lucru cu dânsul, ba îi era câteodată parcă s-ar împăca cu gândul lui Bocioacă: acum, după ce Trică era răscumpărat, singurul ei gând era să-și facă rost de întâlnire cu dânsul.

El, ginerele ei!? Era peste putință! După cele petrecute, ea nu se mai putea opri în loc, și o cuprindeau ferbintelile când se gândea că el n-o mai fi voind, că are neapărat să vie un timp când nu va mai voi și se va uita cu dispreț la dânsa. Acum era acum; trebuia să grăbească, să-l prindă și să-l ție, ca să nu-l ia alta de la dânsa.

Tocmai însă când grăbește, omul, pripindu-se, mai mult strică decât drege.

Trică, având ceva pe sufletul lui, nu îndrăznea să dea ochi cu mumă-sa. S-a întâlnit, ce-i drept, în mai multe rânduri cu dânsa, atât acasă la ea, cât și la Bocioacă, dar a potrivit lucrurile totdeauna așa ca să nu fie singuri, pentru ca să nu-l poată lua de scurt.

Pe la Persida de asemenea nu se ducea. Știind că iar trăiește rău cu Națl, era supărat pe ea pentru că nu-l părăsește pe ticălosul acela și se temea ca nu cumva, ducându-se la dânsii, să se certe. Și nu putea să știe cum s-ar fi sfârși cearta.

El știa dar că mumă-sa a dat șaptesprezece sute de florini – grozav de mulți bani pentru dânsa, dați degeaba, ca aruncați în foc. Îi venise de o sută de ori să se ducă la ea și să-i spună să nu-i dea, căci vor fi buni, după ce s-ar întoarce peste vreun an, ca să-și înceapă el meșteșugul. Vedea însă pe Bocioacă stăruind, vedea mai ales pe Marta mereu îngrijată, și nu se putuse hotărî.

Mai mult încă-l supărau cele cinci sute date de Persida. Era hotărât să i le înapoieze și era deznădăjduit când se gândea că va trebui să muncească pentru ca să poată agonisi atâta sumedenie de bani.

Cum ar fi putut el face ca mumă-sa să le mai dea și pe acestea, ca să i le înapoieze încetul cu încetul ei?!

Când se frământa așa, stăpânul său și stăpână-sa îi păreau niște oameni fără de suflet, care au pus pe mumă-sa și pe soră-sa să-l răscumpere numai pentru ca ei să se poată folosi de dânsul.

El trebuia, cu toate aceste, să se supună și să umble în voile lor dacă era vorba să câștige cele cinci sute de florini.

– Să mă aștepți, – îi șopti Marta – astă-seară, ca atunci, în cămară, căci am să vorbesc cu tine.

Trică începu să tremure. Ar fi voit, dar nu putea să zică ba!

– Dar dacă ne sânte cineva? întâmpină el. Și rândul trecut calfele, văzând că stau prea mult pe afară, căzuseră în bănuială că umblu după Simina.

Marta tresări. I se răcise tot sângele în vine; erau, parcă, sfârșite toate.

– Cine știe?! grăi dânsa. Vor fi știind ei de ce te bănuiau.

– Vai de mine! zise el. Nu cumva ai fi și d-ta în stare să crezi asemenea prostii?!

– De ce să fie prostii? răspunse ea. Simina e fată tânără și curățică, și văd că de mine ai început să te ferești. Așa se vede că nu mai vrei.

Trică era foarte strâmtorat. Adevărul era că nu ar mai fi voit, dar sânte că asta nu putea să i-o spună.

– Ba vreau – zise el –, dar mă tem ca nu cumva să ne zărească jupânul: și-ar închipui cu totul altceva. Ar trebui să potrivim lucrurile altfel ca să fim mai tigniți. În cămară e și prea frig.

Marta stete câțva timp pe gânduri. Vedea că el se codește, dar puțin îi păsa. „Să fim numai singuri – gândea dânsa – și apoi nu se mai dă îndărăt.“

– Doamne, – îi zise apoi – cum să scap eu de jupânul! Mai bine ar fi în casă la mine când jupânul e dus, cum fusese vorba, dar acum în curând nu e târg prin apropiere. Ai zice că te duci, seara, undeva și te-ai furișa la mine.

Trică iar începu să tremure. Închipuindu-se furișat, peste noapte, în casă la dânsa, era oarecum amețit și sperios.

– Eu mă duc – zise el, luând o hotărâre – astă-seară la mama; am putea potrivi lucrurile așa ca înainte de plecare să ne întâlnim.

– Prea bine – răspunse Marta înveselită – o să-mi fac de lucru în bucătărie și o să trimit pe Simina undeva. Vii apoi și stai cu mine, ca să vorbim, să ne înțelegem.

Așa s-a și făcut.

Seara, Martei îi era grabă: trebuia neapărat să calce albiturile ce mai rămăseseră necălcate. Când apoi calfele se sculară de la lucru, Trică ceru voie de la stăpănu-său să se ducă pe la mumă-sa.

– Aș vrea să știu – șopti Marta apropiindu-se de soțul ei – dacă în adevăr la mă-sa se duce. Pare-mi-se că alte drumuri are el. O să trimit pe Simina la Radna, ca să vadă.

Bocioacă era supărat de bănuiala soției sale, dar o știa femeie prepuielnică și nu mai voia să lungească vorba.

– Trimite-o! răspunse dar, încredințat că Trică acasă se duce.

A și trimis-o, iar după plecarea Siminei, Trică s-a furișat în bucătărie, unde Marta călca albituri.

Acum erau bine, la adăpost și la căldură, puteau să-și petreacă în toată tigna, și Marta, gândindu-se la cele ce vin, era pe jumătate amețită. Trică se sâmtă înăsa strâmtorat și se sperie oarecum când ea încuie ușa.

– Dacă ar fi să se întoarcă Simina ori să vie altcineva, tu ieși pe fereastra din dos, iară eu zic că-mi era urât să stau așa singură cu ușa descuiată.

Ea voi apoi să stingă lumânarea.

– Nu stinge! strigă el. Ce ar zice cine ar veni dacă te-ar găsi pe întunerec?!

Ea se dete-napoi, stete puțin, apoi se duse să se încredințeze dacă sunt ori nu bine lăsate perdelele la fereastră.

Nu putea nimeni să-i vadă. Una e însă să stai pe întunerec și alta să te vezi. Îi era greu, rușine îi era Martei să se drăgos-tească cu dânsul la lumină.

– Ce păcat a căzut pe capul meu! grăi dânsa, așezându-se pe patul Siminei. Ce vei fi gândind tu despre mine?!

– Ce să gândesc?! răspunse el, așezându-se lângă dânsa și cuprinzând-o cu brațul. Mă tem numai că n-o să mă pot opri unde vreau.

Ea se dete puțin la o parte și se uită scrutător în ochii lui.

– Mai bine să mă omori! șopti. Schimbând apoi deodată vorba, ea întrebă: Știi tu că cele șaptesprezece sute nu sunt de la mă-ta, ci date de noi?

El se uită mirat la ea.

– Da, da! grăi dânsa. Cele șaptesprezece sute le-a dat bărbatul meu.

– De ce?! întrebă Trică.

Drept răspuns, Marta îl cuprinse cu amândouă brațele și-și ascunse capul pe umărul lui.

El se desfăcu însă din brațele ei și se ridică.

– Ba nu! grăi apoi. Mama are bani și trebuie să vă înapoieze cât mai curând cele șaptesprezece sute.

– Ești prost, Trică! îi zise ea supărată.

– Ba nu sunt deloc! răspunse el și, cuprins de o pornire puternică, își înfundă căciula în cap, descuie ușa și se depărtă, nu cum fusese vorba, pe fereastra din dos, ci peste curte, încât orișicine ar fi putut să-l vadă stăpănit numai de gândul că mumă-sa trebuie neapărat să-i înapoieze lui Bocioacă cât mai curând banii.

Sâmtă însă și el că e foarte greu să scoată atâta bănet de la mumă-sa și-i era parcă căzuse rob vândut și vorba era acum ca mumă-sa să-l răscumpere.

Sosit la Murășul înghețat, el nu trecu peste pod, ci o luă peste gheață. Nu era, ce-i drept, pârtie, și zăpada se îngroșase

pe Murăș, dar noaptea era senină, luminată de lună și de zăpezi și el nu se temea că va da în vreun ochi. Tocmai jos, departe pe Murăș la vale, scârția o fântână cu cumpănă prin liniștea nopții, și el își îndrepa drumul după locul de unde se auzea scârțitura. Era însă greu drumul prin zăpadă, a trebuit să ocolească multe ochiuri și se apropia miezul nopții când a sosit la casa mumei sale, în dreptul căreia Simina stătuse zgriburind peste un ceas, ca să vadă când vine și dacă vine.

Mara, culcată de mult, sări speriată din culcuș când el îi bătu la fereastră.

– Ce e? Ce s-a întâmplat? Ce vrei acum în cap de noapte? întrebă ea aprinzând lumina.

– Te rog, – răspunse el – să-i plătești lui Bocioacă cât mai curând banii pe care i-a dat pentru mine! Nu vreau să fiu robul lor! Mai bucuros mă duc în cătănie.

Mara era femeie care nici deșteptată în miez de noapte din somn nu-și perde rostul.

– Ești prost – zise ea –, nu înțelegi nimic. Bocioacă a dat bucuros banii: are fată, care în curând o să fie mare, și vrea să te ție aici ca să-i fii ginere.

Trică rămase ca omul căzut din cer.

Asta nu-i trecuse niciodată și nu putea nici acum să-i treacă prin minte. Era peste putință! Nu! pentru el fata lui Bocioacă nu era. Slugă să-i fie, da! Bărbat, însă, niciodată!

– Te-au prostit, mamă! grăi dânsul. Nu e fata lor pentru mine. Chiar dacă mi-ar da-o, nu-mi trebuie mie. Nu vreau eu s-o pat cu Bocioacă. Cuprins apoi de o pornire pătimașă, el adăugă: Nu știu ce va fi gândind Bocioacă, dar nevasta lui știu că nu pentru fata ei, ci pentru sine vrea să mă ție.

Asta o știa și Mara, dar ea vedea altfel lucrurile.

– Pst! – zise ea – ține-ți gura! Ești băiat tânăr și nu trebuie să aduci rușine asupra casei stăpânului tău. Nu este ea singura mună care-și mărită fata după băiatul ce-i place ei. Ține-o cu

vorba până ce-ți dă fata, apoi scuipă-o în față și-o să ai soacră care se teme de tine și nu ți se urcă-n cap. Fii, Trică, băiat cuminte: fata e bună, frumoasă și cu avere, întri în casă bună, și dacă ești om tu, faci ce vrei din ea.

– Nu vreau nimic! răspunse el. Țin numai să nu fiu robul lor și te rog să mă scapi de dânsii.

– Prostii! grăi Mara. O să te mai gândești și tu și-o să-ți vie mintea. De așa noroc n-o să fugi.

– Mamă! zise el. Nu mă împinge la păcat! Eu mă-ncurc rău cu stăpâna mea!

– Nu dau nici un ban! răspunse Mara îndărătnică. Dacă te vei încurca, atâta pagubă! Ce perzi?! Nu e rușinea mea, nici a ta, ci a ei! Vorba e să nu-ți umble gura!

Trică se sâmțea ca perdut.

Aceste nu erau însă decât începutul.

Marta, pe care o lăsase în cea mai urâtă stare sufletească, nu era dintre oamenii care stau, când îi arde ceva, cu mâinile-n sân.

Știa că n-are Trică să scoată nici un ban de la mună-sa și puțin îi păsa, la urma urmelor, dacă va scoate ori nu. Se temea însă ca nu cumva, viind vorba despre gândul lui Bocioacă în ceea ce privește fata, Trică să-i spună Marei ceva.

Se cutremura în tot trupul și părul i se făcea măciucă de câte ori se gândea la aceasta.

Nu pentru că s-ar fi sâmțit, poate, vinovată. Nu! În gândul ei ceea ce făcuse și mai avea de gând să facă nu era păcat. Mai făcuse ea așa chiar și ca fată mare și nu-și făcuse niciodată muștrări. De ce adecă să-și facă? Dragostea, așa știa dânsa, e cu păcat și fără păcat: iar aceasta era dragoste fără păcat, pentru care nu și-ar fi făcut muștrări nici dacă Trică i-ar fi fost ginere. Îi era rușine că și-a dat, față cu un băiat tânăr ca Trică, slăbiciunea pe față și nu se mai sâmțea atât de tare ca mai nainte. Așa, din întâmplare, pe neașteptate și pe nevrute, căzuse

oarecum orbiș în brațele lui, și nu mai știa unde are să se oprească.

Îi venea un fel de leșin când își dedea seamă că nu e în stare să zică nu când el zice da. Cum ar fi putut dânsa să trăiască sub același acoperământ cu dânsul fără ca să meargă mai departe și tot mai departe?

„Nu! își zise ea. Nu e cu putință să mi-l mai închipuiesc ginere.“

O dorea inima de mună, dar inima de femeie îi șoptea parcă: „Ea poate, iar eu nu mai pot găsi altul!“

După ce Simina se-ntoarse cu vorba c-a stat peste un ceas, dar pe Trică tot nu l-a văzut sosind la casa mumei sale, Marta se duse și ea să se culce.

– Ei! – îi zise ea lui Bocioacă, pe care-l deșteptase cu hodorogelile ei din somn – cum rămâne cu Trică al tău?! N-am spus că nu acasă se duce? Simina s-a întors și nici pân-acum nu l-a văzut sosind.

Bocioacă era supărat. Nu-i venea să creadă, dar nici nu putea să se pună pentru dânsul la hartă cu nevastă-sa. De! la urma urmelor, băiat era și el.

– Trică nu minte, grăi dânsul. I-a mă-sa e dus; se vede, însă, că s-a abătut din drum.

– Asta e ceea ce zic și eu! întâmpină Marta. Să mă ferească Sfântul de ginere care pleacă la mă-sa și se abate noaptea din drum.

– Aș! parcă alții sunt mai buni! grăi Bocioacă și se-ntoarse cu fața la perete.

Dimineața însă tot l-a oprit pe Trică într-un colț, ca să-l întrebe unde a fost înainte de a se fi dus la mună-sa.

Trică rămase ca trăsnet din senin; îi venea să fugă, să intre în pământ.

Văzând strâmtorarea lui, Bocioacă nu se mai îndoia că nevastă-sa are dreptate și era necăjit că l-a mai luat la întrebare.

– Dacă trebuie neapărat să umbli după prostii, ferește-te, cel puțin, de jupâneasa, grăi el cam aspru și se duse în treburile lui.

Trică se uită lung și oarecum blegit după el.

„Ferește-te, cel puțin, de jupâneasa!“

Cum să înțeleagă el vorbele aceste?! A sâmtit Bocioacă ceva? L-a văzut cineva ieșind din bucătărie și i-a spus? Era peste putință ca lucrurile, dacă așa era, să se sfârșească cu atât.

Dar el n-avea timp să se dezmeticească.

– Ce te-a întrebat jupânul? îl întreabă Marta, care stătuse la pândă.

– Ne-a sâmtit – răspunse el – ori i-a spus cineva ceva.

– Ei! și?! grăi dânsa. Prea mult nu-i pasă, și lucru mare n-ar fi nici chiar dacă ne-ar vedea. Vorba e că bani n-ai luat de la mă-ta.

Trică rămase în fața ei umilit, ca robul în fața stăpânului.

– Fii om cuminte, Trică, – îi zise ea – căci noi ținem la tine și pe urma noastră nici un rău nu poate să te ajungă.

Nici că-i rămânea lui Trică decât să fie om cuminte și să i se supună Martei, care ea singură le învârtea toate.

Nu e însă nimeni stăpân deplin pe firea sa.

Îi fusese lui Trică totdeauna draga Sultana fiindcă era fiica stăpânilor săi. N-ar fi fost însă în stare să dea răspuns deslușit, dacă l-ar fi întrebat cineva, cum sunt ochii ei și cam ce fel îi este gura când râde. Acum nu mai voia s-o vadă și totuși se uita mai cu dinadins la ea, ba tremura când ea se apropia de dânsul, și glasul i se îneca dacă trebuia să vorbească cu dânsa. Se sâmtea vinovat și era, parcă, păcat să se uite la ea și să stea în apropierea ei.

Ar fi fost împotriva firii femeiești ca Sultana să n-o sâmtă aceasta. Ce știa dânsa?! Ce putea dânsa să înțeleagă?! Vedea însă copila că nimeni pân-acum, nici chiar el, nu s-a uitat încă la dânsa cu ochii lui, că nimeni nu tremură ca dânsul, glasul nimanui nu e înăbușit ca al lui, și căuta dinadins ca să fie cât mai des prin apropierea lui.

Asta-l ducea pe Trică la deznădăjduire, căci degeaba-și punea de gând să se ferească de dânsa.

Se începuse recrutarea, și între calfele lui Bocioacă erau patru băieți săraci cărora nu le rămânea decât să meargă la cătănie. De voie, de nevoie, ei se duceau veseli; inima îți sângera însă când vedeai plânsetele mumelor, ale surorilor și ale rudelor de tot felul. Plângea și Mara cu ele, căci era femeie miloasă; dar cum plângea acum și cum ar fi plâns dacă feciorul ei ar fi stat și el în rând cu ceilalți?! Abia acum sâmtă dânsa și sâmtă și Trică ce mare lucru e să ai pe cineva care ține la tine, și pe când Trică stetea muiat și umilit, Mara umbla cu capul ridicat și-și purta ușurel trupul greoi.

Tot n-avea nimeni fecior ca dânsa.

Alerga Bocioacă, nu-i vorba, și pentru ceilalți, mai pe la doctori, mai pe la ofițeri, mai pe la diregători, dar pentru feciorul ei făcuse mai mult.

– Ce bine e pentru tine că n-ai să te mai temi! grăi Sultana.

– Da – răspuse Trică turburat – e bine!

– De! – adăugă Marta – n-are orișicine norocul lui Trică!

Și mișel ori smintit ar fi trebuit să fie Trică pentru ca să nu se sâmtă norocos.

Deodată cu recrutarea începuse și Verboncul.

Împărăția n-adunase de la băieții mai cu dare de mână banii decât ca să-i împartă între alții, oameni fără de căpătâi, care intrau de buna lor voie în oaste, mai ales cătane bătrâne, care-și făcuseră rândul și intrau acum din nou în oaste, ca să se întoarcă, dac-ar avea parte să scape din război, cu bani strânși acasă.

În vreme ce recrutarea se făcea cu ușile închise, Verboncul era în piață, de față cu lumea ce stătea de dimineța până seara îngrămădită, ca să vadă cine și cum intră.

La masa pe care se afla o lădiță cu bani, condica, o sticlă cu vin, câteva pahare și o grămadă de șepci cătănești, ședea

ofițerul el singur, iar în dosul lui era stegarul cu steagul și două cătane înarmate, paza steagului.

Înainte mesei stăteau apoi doi căprari buni de gură și vivandiera, o femeie tanțoșă și bine-npanglicată, care închina mereu paharele, lăuda viața ostășească și poftea mereu pe trecători să se apropie, să strângă mâna întinsă de dâșii, să deșerteze un pahar, să primească șapca și să ia banii.

Acela care prindea mâna ori primea șapca era prins, trebuia să deșerteze și paharul și, vrea, nu vrea, era trecut în condică și i se număra și o sută de florini drept bani de cheltuială.

Și nu unul era căruia i se nfunda șapca pe neașteptate în cap, apoi nu mai avea cui să i se plângă dacă păcatul l-a dus pe acolo: tobașul bătea în tobă, trâmbițașul suna, steagul se desfășura și nu-i rămânea decât să jure.

De aceea lumea toată era cuprinsă de spaimă și mumele-și puneau sub lacăt feciorii, iar femeile își țineau de pulpană bărbații când, așa, mai după-amiazăzi, zi, Verboncul pleca cu muzica și cu steagul dezvălit de-a lungul ulițelor ca să îmbărbăteze și pe cei ce nu se-ncumătaseră să meargă-n piață.

Era greu lucru să fii om tânăr, să-i vezi trecând și să nu te iei după dâșii.

În frunte, cu sticlele pline în mână și de gât cu vivandierele, mergeau chiuind voinicii intrați peste zi, după dâșii urmau căprarii cei buni de gură, apoi stegarul și muzica, iar după toți, lumea adunată de pe la toate răspântiile. Bustean ar fi trebuit să fii ca să nu alergi la portiță ori la fereastră când știi că așa lucru numai rar se poate vedea.

Alergat-a și Trică, dar nu la portiță, căci acolo n-avea voie să se ducă, ci la fereastra din casa cea mare, unde Bocioacă nu intra decât în zilele de sărbătoare.

Erau două ferestre, și Sultana, văzând pe Trică la cea din dreapta, a alergat ca să vadă mai bine, la cea de la stânga.

Unde mai rămânea loc pentru Marta?

S-a dus, ca să nu se-ndesuie cu fiica ei, la cea de la dreapta și s-a lăsat pe umărul lui Trică.

Ce putea el să facă?! S-ar fi supărat foc dacă el s-ar fi dat la o parte, apoi vreun lucru mare nici nu era.

– Sunt grea? întrebă Marta încet.

– Nu – răspunse el – dar ne vede fata.

– Ce-nțelege ea?! grăi Marta și se lăsă mai grea, scoțându-și capul, ca să vază mai bine alaiul Verboncului.

– Nu-ți vine și ție să mergi cu dânșii? întrebă peste câțva timp.

– Să mă ferească Dumnezeu! răspunse el.

– Să nu uiți că mâne-seară jupânul nu-i acasă! grăi dânsa peste câțva timp. Eu te aștept!

El nu-i răspunse nimic. Ce adecă ar fi putut să-i răspundă? Era peste putință să nu meargă!

Și ce era, la urma urmelor?!

Omul, când nu mai știe ce să facă, cu multe se împacă, cu multe se potrivește, și ziua următoare, deși cuprins de neastâmpăr, Trică lucra liniștit la masă, alături de celelalte calfe.

Bocioacă, având să meargă după-ameazăzi la târg, nu mai croia, ci alegea de pe prăjinile atârinate în fund cojoacele, pe care unul dintre ucenici le lua să le ducă pentru ca să fie așezate în lada din car.

Iară Marta și fata ei lucrau, ca de obicei, la mescioara așezată sub fereastra din fund.

Deodată ușa se deschise repede și dată-n perete și Persida intră în casa plină, înaltă și frumoasă, cu părul încâlcit, cu hainele mototolite, pe ici, pe colo muiate și stropite de sânge, cu fața aprinsă și cu ochii plini de văpaie sălbatică.

Privirile tuturor se îndreptară asupra ei, iar Trică se ridică în picioare și făcu un pas către dânsa. Îi venea s-o apuce și s-o

dea afară. Înțelegea el ce s-a întâmplat, dar ce trebuia să-i facă rușinea aceasta? Ce căuta ea aici? De ce nu îl lasă pe el în pace?

– Trică, -- zise ea fără ca să ție seamă de ceilalți -- ori ești om, ori nu ești om, ori îmi ești frate, ori nu-mi ești: noi batjocura aceasta nu putem s-o suferim! Tu m-ai legat de el: trebuie să-i arăți că n-ai uitat ce ți-a zis atunci.

– Ba te-ai legat tu însași, răspunse el supărat.

– M-ai ajutat, Trică, m-ai ajutat, grăi dânsa.

Uitându-se apoi împregiur, îi era greu mai ales de Marta și de Bocioacă. Trebuia să le dăslușească toate, să le arăte cum s-au petrecut lucrurile, să-i încredințeze că ea nu e vinovată de nimic.

– Ți-am spus -- începu ea liniștită -- că iar i-a intrat diavolul pe sub piele: îl roade ceva, nu știu ce, dar îl roade, petrece nopțile în nedormire, e mereu răstit, se îmbată adeseori și joacă din nou cărți. Le-am suferit toate fiindcă n-am ce să fac. Am însă și eu suflăt milos, am inimă de om și nu pot să le înghit toate. Astă-noapte l-am lăsat jucând cărți cu Binder de la Steueramt, cu Franț pânzarul și cu Lugojanu jleparul, care avea bani mulți fiindcă era în drum spre Zam, unde plecase ca să cumpere boi. Astă-dimineța, când m-am sculat, i-am găsit tot la cărți, tăcuți, istoviți, supti la față și galbeni ca ceara. Mai ales Franț și Lugojanu erau prăpădiți fiindcă perduseră mult și tot mai perdeau încă. Așa e cartea: n-ai ce să-i faci când începe o dată să-ți vie rău. Dar tocmai dânșii țineau ca jocul să meargă înainte, ca doară să se întoarcă cartea. Eu ferbeam în mine, fiindcă îmi era milă de dânșii, vedeam că nu se întoarce și știam că nici nu are să se întoarcă cartea. Și e păcat greu să iei bani de la oameni așa! Înțeleg să joci ca să-ți treacă timpul; înțeleg să joci când nu știi dacă o să câștigi ori o să pierzi; e însă o mișelie să joci când știi că numai câștigul poate să-ți vie. I-am făcut dar semn lui Națl ca să-nceteze. S-a făcut că nu mă înțelege. Am mai tăcut, am mai răbdat, dar nu puteam să-i las

când vedeam că nici unul dintre dâșii nu știe ce face. „Națl – îi zisei dar peste câțva timp – n-ar fi oare bine să mai lăsați cărțile, să vă odihniți puțin, să trageți un pui de somn, și apoi iar puteți începe...” I-am vorbit cu blândețe, cu glas dulce, ca unui copil. El însă?! Nici n-auzea, nici nu vedea! Ei bine! – urmă ea înviorată și aruncând o căutătură împregiur – tu mă știi cum sunt! Nu sunt pripită, nu mă iutesc, dar nici nu mă dau îndărăt când știu că e bine să fac un lucru, ci merg orbis înaintea. Ce-mi mai rămânea de făcut? Un singur lucru: să pun mâna pe cărți și să le arunc în foc. Știind dar că mai sunt câteva perechi în dulap, le-am luat pe nesimțite pe aceste și le-am ascuns, apoi m-am apropiat de masă, am pus mâna pe cărți și am alergat cu ele la gura sobei. Îl știi acum și pe Națl: el nu s-aprinde când se mânie, ci râde. A râs și când a văzut c-arunc cărțile în foc, apoi s-a dus la dulap, ca să ia altele. Văzând apoi că nu mai sunt cărțile la locul lor, a venit la mine și mi-a zis încet: „Nu mă face de rușine: oamenii au pierdut și vor zice că le fac acestea numai ca să nu-și mai poată câștiga banii înapoi”. „Nu-mi pasă ce vor fi zicând ei – îi răspunsei – când știu c-așa e bine.” „Dă-mi cărțile – grai el – că dacă nu, sparg tot ceea ce vezi în casa aceasta. Eu sunt aici stăpân!” „Pe toate, dacă vrei – îi răspunsei – nu însă și pe mine, nici pe voința ta.” Ei bine! – urmă ea după o mică răsufare – numai văzând cu ochii ați putea să înțelegeți că nu e chip să trăiești cu asemenea îndrăcit. Înțeleg să rupi, să frângi, să spargi, să omori chiar când te ia mânia oarbă, de nu mai știi ce faci. Om însă în toată firea, potolit ca orișicare din noi acum, numai și numai ca să mă sperie pe mine, el a dat răsufărând cu pumnul în geamurile dulapului, de s-au risipit sfărâmate prin casă. Mă cunoașteți, Trică – urmă ea mai iute – și știi că eu nu mă sperii. Când văzu că nu-i dau cărțile, se duse la oglinda cea mare și o făcu și pe aceea bucăți-bucățele. Ce să faci cu asemenea om?

Îl știi că e tare ca un bivol: degeaba m-aș fi opintit să-l opresc, iar ceilalți se uitau la el răsufărând, parcă le plăcea să-l vadă ce face.

– Să-i fi dat afurisitele de cărți – grai Marta – și să-l fi lăsat în știrea Domnului.

– Ferit-a Dumnezeu! răspunse Persida. „Să nu mai spargi, Națl, că, femeie, cum sunt, te pălmuiesc în fața acestor oameni și nu-mi mai pasă ce va urma!”

– Rău ai făcut, zise Marta, care nu se mai putea stăpâni.

– N-aveam ce să fac, îi răspunse iar Persida. Tot era mai bine să dăm unul în altul decât să sfărâmăm toate lucrurile din casă. Auzind zgomotul, Bandi, băiatul, a alergat speriat în casă. Nu mai eram acum singură: băiatul ține, ziceam, la mine și o să-mi sară în ajutor, apoi, dac-ar fi rău de tot, n-ar mai sta nici ceilalți cu gurile căscate. M-am răpezit deci la el, ca să-l opresc. „Nu te apropia – îmi zise el tot răsufărând – că nu știu unde mă opresc dacă încep o dată. Mi-a fost destul, m-am săturat, sunt plin până în gât! Ești urgia lui Dumnezeu, blestemată să strici viața celor ce se apropie de tine. Uite! – urmă arătând spre Bandi – atât om ți-a mai rămas și ție în lumea aceasta, corcitură asta, pripășitul ăsta, despre care nici chiar tatăl său nu mai vrea să știe; ceilalți toți, până chiar și mumă-ta și fratele tău, te-au părăsit. Ai dat bani pentru el, ca să-l răscumperi, și tot nu mai dă pe la tine...”

Trică se cutremură și mai făcu un pas înainte, gata de a pleca.

– Așteaptă, – îi zise ea – că nu le știi încă toate. Auzind vorbele lui, Bandi, băiatul, n-a zis nimic, ci a sărit la el și l-a mușcat de umăr. Am sărit și eu și nu știu ce-a urmat mai departe... Uite! urmă ea sumecându-se, ca să-și arate vânătăile de pe brațe. Uite! – zise ea – ridicând fără sfială cămașa, ca să arate vânătăile de pe pulpi. Așa mi-e tot trupul. Nu-mi pasă! Are să mă doară câțva și apoi trece. Carnea de om se drege ea de ea. N-am să mai trăiesc cu el, și am scăpat de toate. Rușinea

însă, rușinea pe care mi-a făcut-o trebuie s-o șterg! Trebuie să văd omul acela că tu și mama nu v-ați lepădat de mine, că nu pentru mine, ci pentru el n-ați mai venit să mă vedeți. A rămas acum singur acasă și sparge, frânge, taie înainte... E păcat, Trică, e pagubă, dar nu-mi pasă: rușinea însă trebuie s-o ștergem. Tu vii cu mine.

Marta îi făcu lui Trică semn să stea, și Trică rămase nemiscat în loc. Îi era greu și-ar fi dat tot ceea ce îi era mai scump ca Sultana, copila nevinovată, să nu fi fost și ea de față, dar el nu se putea mișca din loc.

– Dar rușinea pe care ni-ai făcut-o tu nouă? grăi el în cele din urmă. E adevărat, Persido, că tu ești o grea nenorocire pentru toți cei ce țin cu tine! Tu ți-ai făcut-o: tu s-o porți!

Persida stetea ca stean de peatră în mijlocul celor ce se uitau cu milă la dânsa când Mara se ivi în prag și se opri dând din cap.

Aflase cele petrecute, alergase la cărciumă și venise aici pe urma Persidei.

Persida se dezmoști. Mama ei tot mama ei, sârmana.

– Nu te-ai săturat nici acum de el?! întrebă Mara.

– Mi-a fost destul, îi răspunse Persida; și dac-aș fi omorât pe tata, mi-aș fi spășit păcatul.

– Lasă-l! grăi Mara. Mulțumește lui Dumnezeu c-ai scăpat de el. Iară tu, Trică, n-ai să te amesteci, urmă peste puțin. Mulțumește lui Dumnezeu că ți-ai găsit stăpâni oameni buni.

Era mahnită Mara, de-ar fi fost în stare să sară cu ghearele la afurisitul de neamț, dar se sâmțea fericită cum nu s-a mai sâmțit în viața ei, căci își știa fata scăpată și feciorul pus pe cale bună.

Nu era însă fericită Persida, iară Trică se sâmțea foarte nenorocit.

Se adunaseră deodată toate, prea multe se îngrămădiseră pe capul lui: jupânul se pregătea de plecare, jupâneasa-l aștepta deseară, Persida plecase greu mahnită, iară Sultana nu se mai uita la el ca mai nainte, ba scăpase chiar vorbele: „De ce nu te-ai dus cu sora ta?“ Se sâmțea ca legat cot la cot, dar el lucra cu celelalte calfe la masă și nu zicea nimic, căci n-avea cu cine să-și împărtășească gândurile.

După-ameazăzi el începu să se neliniștească și se făcu din ce în ce mai tăcut și mai neastâmpărat. Când sunetele muzicii străbătură-n casă, calfele și ucenicii se puseră-n mișcare, ca să se ducă să vadă Verboncul. Trică stetea ca bătut cu cuie pe scaun. Deodată însă, când muzica suna mai de aproape, el se ridică drept, își scutură o dată capul, apoi se repezi spre ușe.

Nu putea nimănuia să-i treacă prin gând că el, care fusese răscumpărat cu bani atât de grei, s-a pornit atât de repede ca să alerge la Verbonc și să-și pună șapca-n cap. Bocioacă se uită deci mirat la el, iar Sultana începu să răză. Marta sâmțise însă de mult că nu-i e lui Trică a bine și, văzând acum fața lui înăsprită și mișcările lui iuți, înțelese numai decît gândul lui.

– Trică, – strigă ea cuprinsă de spaimă – unde te duci?! Ce vrei să faci? Nu-l lăsați! urmă apoi peste puțin, alergând după el. Nu-l lăsați, că se dă la Verbonc!

Bocioacă începu și el să rădă. Auzi nebunie! De ce adecă să se dea la Verbonc?

Trică se opri și se-ntoarse pe jumătate napoi.

– Am – zise el – să mă răscumpăr eu, ca să nu-mi mai poată nimeni arunca vorba că m-a cumpărat cu bani!

Pornind apoi înainte, el se duse – nu în fugă, ci cu pași mari și greu călcați.

Bocioacă, înțelegând acum și el, porni după dânsul strigând mereu:

– Nu-l lăsați! Puneți mâna pe el!

Iară Sultana, care nu putea nici acum să-și dea seamă despre cele ce se petrec, stătea uimită în pragul casei și se uita când la muma ei, care se făcuse galbenă ca ceara, când la Trică cel nalt și spătos, care trecea înainte aruncând la dreapta și la stânga pe calfele ce i se puneau în drum ori puneau mâna ca să-l oprească.

Leșit apoi la uliță, el o luă spre Verboncul care nu sosise încă la casa lui Bocioacă.

– Stați! – strigă el ridicând amândouă mâinile – că sunt și eu aici și merg cu voi dacă mă primiți!

Lumea se opri, muzica încetă și un fior rece trecu prin lumea adunată în alai. Era în acel „stați” și-n acele brațe ridicate în sus ceva ce te făcea să sâmți că omul acesta nu așa din senin, nici din ușurință intră în rândul celor ce iau șapca în cap, și într-o clipă lumea se-ngrămădi împregiurul lui Trică, pe care toți îl știau și mulți îl iubeau.

„Ura! ura!” strigară câțiva când el își luă șapca și și-o înfundă în cap. „Ura!” – strigară apoi cu toții când el se îmbrățișă cu unul din căprarii buni de gură și luă sticla de vin ca să închine – și ca fulgerul trecu din gură în gură vestea că Trică, feciorul Marei, omul de credință al lui Bocioacă, starostele jocarilor, deși răscumpărat, a intrat la Verbonc. Mare lucru trebuia să fie la mijloc, și lumea alerga din toate părțile, să vadă.

Când alaiul se porni iar înainte, era prea strâmtă ulița, și Trică mergea prin fata casei lui Bocioacă în frunte, cu șapca pe ureche, cu sticla de vin ținută în sus și chiuind ca la nuntă.

– Cu bine, după război! strigă el închinând spre casa plină și-și urmă drumul înainte.

Nu mult trecu însă, și alaiul iar se opri, ținut în loc de Mara, care venise cu fiica ei ca să-și ia feciorul.

Era, sărmana femeie, ca una căzută din cer când vecinele alergară să-i spună că Trică s-a dat la Verbonc. Nu-nțelegea, nu credea că e cu puțință una ca asta. Așteptase atâta timp să-și

vadă fata iar acasă, și acum, când o vedea hotărâtă de a părăsi pentru totdeauna pe neamțul ei atât de urgent și își știa și feciorul scăpat și bine așezat în casa lui Bocioacă, îi era parcă nu mai are nimic de dorit și căzuse oarecum obosită de mulțumire sufletească.

Cum ar fi putut ea să creadă că tocmai acum i se strică toate planurile?

A început să râdă cu hohot când a văzut spaima Persidei, care înțelese numaidecât hotărârea fratelui său.

Era o nebunie! Împărăția, după ce a luat o dată banii, nu mai avea nici un drept asupra lui. Ea răsă din nou când Persida-i spuse că Trică are să capete banii înapoi. O treceau fiorii când se gândea că feciorul ei o să primească deodată atâta sumă de bani; dar nu credea că împărăția o să fie atât de proastă ca să-i dea banii după ce-i are o dată.

Așa, râzând mereu, a trecut Murășul, și mai vârtos râdea când l-a văzut, în sfârșit, pe Trică cu șapca pe ureche. Ah! ce bine îi ședea! Ah! ce fecior! Nu era nici unul ca dânsul!

Trică se cutremură în tot trupul când le văzu. Apoi, cuprins de o pornire dureroasă, făcu câțiva pași spre mumă-sa, o îmbrățișă lung și o sărută de mai multe ori, în vreme ce Persida începu să plângă, și plângeau toți văzând-o pe dânsa plângând.

Ca să scape, Trică se desfăcu, ridică iar sticla cu vin și, cu lacrămile în ochi, începu să chiuiască din nou, încât răsuna tot orașul.

– Muzica! să cânte muzica! – strigă Mara ca ieșită din fire – și începu să bată din palme.

Tot n-avea nimeni fecior ca dânsa! Și pornit alaiul înainte, ea mergea în frunte alături cu feciorul ei, sărind mereu ca în joc, chiuind din răspuțeri și bătând mereu în palme, luată de vârtejul din care nu putea să-și scoată feciorul.

Iară Persida cea înaltă și frumoasă, femeie asupra căreia se opreau toate privirile, mergea perdută și plângând după dânsii.

Căprarul cel bun de gură a mers cât a mers sfiicios alătura cu dânsa. Luat însă în cele din urmă și el de vârtej, o cuprinse cu brațul și începu să joace cu ea.

– Ce păcat că nu pot să merg și eu cu voi! grăi dânsa și-l dete încet la o parte.

XX NOROCUL CASEI

– Lasă, draga mării, că toate au să iasă bine. Are fiecare norocul lui. Au pățit-o altele și mai rău decât tine și tot au ajuns femei cu casă bună. Ești, la urma urmelor, ca și când ai fi fost cununată cu el, și toată lumea te știe că i-ai fost soție credincioasă și harnică, și multe ai suferit de la dânsul. Femeie ca tine n-are decât să aleagă între cei mai buni ca să-și găsească bărbat.

Așa vorbea Mara ca să-și mângâie fata.

Trecuse miezul nopții, și ele, deși obosite moarte, nu puteau să doarmă în culcușurile lor.

– Nu-mi mai trebuie bărbat, răspunse Persida; eu nu mai pot să am bărbat.

Vorba asta Mara nu putea s-o înțeleagă, dar nu putea nici Persida să-i spună de ce adecă ea nu mai poate să aibă alt bărbat afară de Națl. Prea ar fi fost grea lovitura dacă i-ar fi spus că e cununată cu dânsul.

– Prostii! grăi deci Mara, care înțelegea lucrurile cu totul altfel. Poate o femeie ca tine orișicând...

Luată apoi pe dinaintă de dorința de a o molcomi, ea nu se mai putea stăpâni.

– Banul, draga mării, – urmă ea – banul e mare putere, el deschide toate ușile și strică toate legile, iar tu ai bani, destui

bani, mulți bani. Uite! – urmă ea – făcându-și muștrări c-a scăpat vorba. Ți-o spui fiindcă nu mai ești copilă și trebuie s-o știi, ca să te sâmți: eu am adunat pentru voi puțin câte puțin și din ce în ce mai mult. M-a ajutat Dumnezeu, și puține sunt pe aci prin apropiere fetele care au zestre ca tine.

Persida se ridică puțin în culcușul ei. Știuse ea că are mama ei bani! acum însă ar fi voit să-i vadă fața, căci din tonul cu care vorbea, banii păreau mulți, și parcă din fața ei ar fi putut să-i numere. Era însă întunec în casă.

– Câteva mii să fie – grăi Persida –, nu se sperie nimeni de ele.

– Nu vorbi, fata mea, de mii – îi zise Mara – ci numără cu zecile de mii. Nu degeaba am ostenit eu; nu degeaba mi-am tras de la gură. Ce-i al tău e al tău; ce-i a lui Trică e a lui Trică; ce-o să mai rămână veți împărți între voi. Asta s-o știi, ca s-o știi, dar să n-o spui nimănui. Nu ești tu orișicine!

Persida tăcu.

În zadar! puterea banului e mare, și ea se sâmțea cu totul altfel acum, când știa din gura mamei sale că are zeci de mii puse la o parte și bine păstrate, cum numai Mara știa să le păstreze.

Doamne! Națl s-ar mira și el dac-ar ști-o aceasta și și-ar da silințele să intre în voile bătrânei, s-o îndulcească, s-o momească. Hubăr, bătrânul, ar vorbi și el cu totul altfel dac-ar ști că feciorul lui ia zestre mare.

De ce adecă Națl era mereu posomorât și răstit? De ce era nerăbdător? De ce bea? De ce juca cărți? De ce era nemulțumit cu soarta lui? Pentru că era deprins să trăiască bogat și trăia acum sărac, scos de dânsa din averea lui.

Îi venea să se ridice din culcușul ei și să alerge la el, ca să-i spună și să-l roage, să-i moaie, să-i îndulcească firea. În zadar, afară de dânsul nu era pentru dânsa bărbat pe lume, fără de

căsnicie nu e viață și numai cu dânsul putea dansa să-și închipuiască căsnicia.

Asta trebuia s-o înțeleagă și mama ei, și o înțelegea dacă-i spunea că sunt cununati.

Acum, în clipa aceasta, putea să i-o spună, era chiar datoare, pentru ca ea să știe cum stau lucrurile și să nu-și mai facă gânduri deșerte.

– Mamă! șopti ea.

Mara adormise.

– Mamă! grăi mai tare.

Mara dormea pierdută în somnul greu al omului obosit.

Persida se ridică speriată din culcușul ei.

Iar se sâmțea singură, părăsită, nepăzită de nimeni și, cu o putere neîmblânzită, o cuprinse pornirea de a se duce la el. Nu putea dansa să doarmă în altă casă când avea casa ei. Ce făcea el singur? Cum putea dansa să-l lase singur?!

Ca apucată de nebunie, ea se dete jos din pat, se îmbracă în pripă și ieși tiptil din casă, apoi o luă ca o stafie prin noaptea groasă drept spre Sărărie, ținând drumul peste Murășul înghețat după zarea luminii de la cărciumă.

Națl era dus, nu știa nimeni unde, și cărciuma rămăsese în paza lui Bandi, cânele credincios, care sări speriat în picioare când o văzu pe Persida în prag.

Iară Persida nici că-l băgă în seamă, îi era parcă a căzut din cer de la mari înălțimi în prăpastie adâncă și se afla tot în cădere.

Așa a găsit-o Națl când s-a întors cam amețit de vin acasă.

– Aha! grăi dânsul. Tot s-a-ntors doamna! Știam eu că nu poți tu să trăiești fără de mine: e scris în steaua sub care ne-am născut c-avem să trăim împreună până ce nu ne vom fi mâncat de vii unul pe altul.

Persida se uită la el cuprinsă de înduioșare, cum muma se uită la copilul pornit în căi rele.

Ce putea dansa să vorbească cu omul acesta?!

– Dar bine c-ai venit – urmă tolânindu-se pe pat – căci tot n-avea cine să-mi tragă cizmele... Trage! adăugă apoi și-și întinse piciorul.

Era obicinuită Persida să-i tragă cizmele și să i le curețe de noroi. Ea-l învățase așa. Niciodată însă pân-acum el nu i-o ceruse aceasta, și ea se rușină de starea în care ajunsese față de el.

Dar ce putea să facă?! Cu de-a sila, dar le trase, apoi rămase uitându-se mâhnită la el.

– Bine – zise ea – nu ți-e ție rușine de ceea ce ai făcut?

– Nu, – răspunse el – nu mi-e deloc rușine. De ce să-mi fie rușine? Dacă-ăș fi orb, nu mi-ar fi rușine; dacă-ăș fi surd, nu mi-ar fi rușine; sunt cum m-a lăsat Dumnezeu, așa zice, și tot așa zic și acum. Nu vezi tu că mie-mi lipsește ceva? Nu sunt om în toată firea. E o nenorocire, dar n-am ce face!

Ce mai putea să-i zică?!

– Cum ai putut tu să lași casa așa singură? grăi dansa peste câțva timp.

El se ridică și se uită la dansa frământat în luptă cu sine.

– N-am lăsat-o singură, îi răspunse apoi răsând cu amărăciune. A rămas aici fratele meu Bandi. Da! – urmă el – să știi că mi-e frate, frate adevărat, feciorul tatei, întocmai ca mine! Uite-te bine la el și-o să vezi și tu că așa este. Mi-e frate! Asta-i izvorul tuturor nenorocirilor!

Persida nu se putea dezmeteci.

– Vorbești într-aiurea?! grăi dansa.

– Nu! răspunse el. Sunt cam amețit și nici nu ți-aș fi spus-o dacă n-aș fi, dar știu foarte bine ce spun: Bandi, băiatul Reghinei, e fratele meu. Îl văd, îl sânt că mi-e frate și-mi aduc aminte de Reghina... M-ai înțeles? Tata e om bun, dar s-a înrăit, fiindcă nu poate să uite și să ne ierte pe mine și pe mama. Tu ești suflet bun, Persido, inimă de diamant: ce ai avut să iei asupra ta blestemul căzut pe capul nostru?!

Persida-și dete seamă de marea asemănare ce era între Bandi și Hubăr și nu se mai îndoia că Națl are dreptate.

– Sărman de tine și de mine, sărmani de noi toți! strigă ea cuprinzându-l cu brațele. Să n-o sântă cumva Bandi aceasta, că mult ține la răposata lui mumă, și urât lucru se-ntâmplă!

– Să n-o sântă, zic și eu – grăi Națl –, dar tata trebuie să facă ceva, m-ai înțeles? Trebuie să facă ceva!

– Da! grăi Persida, și ei începură să stea de sfat, parcă nu s-ar fi certat niciodată-n viața lor.

Iară Mara...

Visase noaptea toată pe feciorul ei, și dimineata tot cu gândul la el s-a deșteptat din somn. Nu se putea dezmetici cum au venit lucrurile și ce a făcut el ca s-o ia pe dinainte și s-o ducă cu dânsul. Își aducea numai aminte că s-a uitat o dată la el, a văzut că nu e chip să-l abată de la hotărârea lui și a început să bată în palme. Cu totul altfel s-ar fi petrecut însă lucrurile dacă dânsa nu s-ar fi putut mângâia cu gândul că are iar pe fata ei la sine. Ea sări deci speriată din pat când se încredință că culcușul Persidei e deșert și nici hainele ei nu mai sunt aci.

Le înțelese toate într-o singură clipă.

„Neam îndrăcit! strigă dânsa. Dacă și-au pus o dată ceva în gând, nu e chip să-i mai scoți din ale lor.“

Ea se așeză îndărătnică pe scaun, nu supărată, nu îndurerată, ci tare hotărâtă de a nu se mișca, de a nu face nimic, de a arăta că nici pe dânsa nu poate nimeni s-o scoată din ale ei.

Ca totdeauna când nu mai știa ce să facă, și acum sântământul ei covârșitor era că toate au să iasă în cele din urmă după gândul ei și că copiii ei pot să dea în gropi, pot să sufără, dar nu pot să piară și tot la ea au în cele din urmă să se întoarcă.

De aceea a răs cu un fel de mulțumire răutăcioasă când a aflat, peste câteva zile, că Națl iar a bătut pe Persida.

Ar fi voit să-i scoată omului aceluia ochii cu ghearele, dar îi părea bine.

„Așa-i trebuie! zicea. Să-și vie în fire!“

Săptămânile și lunile treceau. Persida trăia din ce în ce mai rău cu soțul ei, dară Mara nu-și schimba gândul: putea Persida să rabde, că-i făcea bine răbdarea.

Tot astfel, când a venit știrea că războiul s-a pornit cu italienii, Mara se ruga mereu lui Dumnezeu să aibă în paza lui pe feciorul ei, dar se bucura oarecum când se gândea la suferințele prin care el trebuie să treacă.

Sunt însă în lumea aceasta cu puțință și lucruri care o moaic chiar și pe Mara.

Mai pe toamnă Mara află că Persida iar e în stare binecuvântată.

Nu-i venea să creadă și nu putea să-și dea seamă dacă e bucurie ori întristare sântământul viu care o cuprinde când se gândește că tot ar fi cu puțință.

„Grozavă nenorocire!“ zicea dânsa, și totuși îi venea să se ducă și să-și ia fata cu puterea de câte ori afla că și acum tot o mai bate Națl. I se răscolea toată firea când se gândea că iară s-ar putea întâmpla ca în rândul trecut.

Iar dacă nu, dacă Dumnezeu se îndură, Persida era legată, nedespărțită pe toată viața de dânsul, și Marei îi venea să se ducă la dânsul să-i spună că-l iartă, că vrea să se împace cu dânsul și-i dă fata cu zestre, numai să se cunune... Parcă însă tot mai era timp, trebuia să aștepte.

Așa s-a frământat Mara luni de zile de-a rândul și nu s-a mișcat decât pe la Sf. Nicolae, când iar a trimis moașa după dânsa.

– Zice – grăi Talia – să nu te neliniștești, că toate sunt bine!

Mara era, cu toate aceste, ba tocmai de aceea, foarte neliniștită. Îi venea să-și smulgă părul din cap, să-și muște carnea de pe trup, și mergând cu pași iuți și mărunți, iar nu

rar călcați ca altădată, spre cârciuma de la Sărărie, ea își zicea mereu: „Nemernico! Ticăloaso!“ De mult ar fi trebuit să vină și nu se putea ierta că n-a venit.

„O, Doamne! – grăi în cele din urmă, ca să se mai molcomească ea însăși pe sine – dar tot om dat de la Dumnezeu e, și botezul o să-l sfințească și pe el.“

Da! botezul sfințește chiar și pe copiii adunați din margine de drum.

Ea, cu toate aceste, se opri, ajunsă la intrare, ca în fața unei primejdii.

– E aci neamțul? o întrebă pe Talia.

– Nu e – răspunse aceasta –, a plecat pe-nserate și nu-i e obiceiul de a se întoarce înainte de cântatul cocoșilor.

Și nu s-a abătut Națl nici astă dată de la obiceiul lui. Plecase supărat, muncit de gânduri grele, încât nu mai știa nici el ce are să facă, și-și petrecuse timpul cuprins de viu neastâmpăr.

Târziu după miezul nopții, când s-a întors istovit și cam amețit acasă, toate erau trecute, și în iatacul luminat de o candelă se făcuse liniște adâncă.

Persida dormea cuprinsă de somn întăritor, încât abia i se mai sâmțea răsufierea, iară Mara se așezase pe patul lui și fusese și ea biruită de somn.

Văzând pe Mara, el se opri și stete o clipă, apoi voi să iasă, să plece, să se ducă, să fugă: îi era rușine, îl cuprinsese un fel de spaimă, parcă o grea pedeapsă îl aștepta.

El însă nu putea să plece: se sâmțea ca înfipt în pământ.

Prin liniștea nopții se auzea un fel de morfoleală gingașă: copilul, îmbăiat, înfășat și așezat, după obicei, lângă muma lui, nu dormea, ci își dusesese mâinile la gură și își sugea pumnii.

Inima lui Națl se strânse și mintea lui se luminează deodată, parcă toată noaptea ar fi dormit și n-ar fi văzut băutura cu ochii lui.

Era un copil acolo, chiar copilul lui.

Ah! de ce i l-a dat Dumnezeu?! Că să-l certe cu toată asprimea.

Nu! Copilul acesta nu poate să trăiască! S-a născut numai ca să moară. Chinuită în toată clipa și mereu bătută, Persida n-a putut să dea viață decât unei stârpituri; îl vedea, parcă, stâlcit, cu oasele strâmbe, cu fața pocită, o adevărată spaimă, și, cuprins de fiori, el începu să tremure aducându-și aminte de Reghina și de copilul ei.

Și dacă i-ar fi dat, cu toate aceste, să trăiască?

Grozavă nenorocire!

Și totuși...

„Doamne! – zise el cu ochii plini de lacrimi – ceartă-mă pe mine, ceartă-mă cu toată asprimea, dar lasă-l pe el, păzește-l, ține-l, orb să fie, surd să fie, slut să fie, schilod să fie, numai a om să semene, căci tot al tău este, tot ție are să ți-l păstreze sărmana aceasta de femeie.“

Tiptil apoi, pas cu pas, călcând pe vârful degetelor, cu inima încleștată și tremurând în tot trupul, el se apropie de pat, ca să-și vadă copilul.

Ce putea să vadă?

Un copil abia născut nu e, la urma urmelor, decât o bucățică de carne fără ochi, care se mișcă în toate amănuntele ei. El însă nu mai văzuse în viața lui ceva atât de frumos ca copilul lui, cu fața ceea rotundă, plină și viu mișcată și cu degetele cele lungi și subțiri la mânușitele de om.

Ah! cum ar fi vrut să-l desfășure, ca să-l vadă întreg, să-l pipăie cu mâna, să se încredinteze că e întreg, că serea de viață, care-l făcea să sugă cu atâta neastâmpăr pumnii, îi străbătea întreaga ființă.

„De ce, Doamne, atâta bunătate? Căci eu nu sunt vrednic de ea“, zise el adânc înduioșat și nu-și mai putu stăpâni plânsul.

Persida-și deschise ochii, și-i deschise mari, și-i îndreptă oarecum dormind, mirată și nedezmățită spre el.

– Ah! Doamne! zise el în românește. Iartă-mă, Persido, că te-am deșteptat, dar nu mai pot! Nu mai pot! zise el iar și izbucni în plâns înăbușit.

Persida-i întinse mâna și-l apucă de braț, ca și când s-ar fi temut că se duce și-ar fi voit să-l oprească, să-l ție, să nu-l lase.

– Plângi, că-ți face bine, zise apoi peste câtva timp. E băiat, urmă iar. O să-l vezi tu ce băiat! I asă, c-o să vezi cum toate au de aici înainte să fie altfel.

– Cum altfel?! grăi dânsul deznădăjduit. Eu tot eu rămân; de câte ori mi-am făcut cele mai amarnice muștrări? De câte ori mi-am pus tare-n gând să mă-ndreptez?! Tot nemernic am rămas, și nemernic am să fiu toată viața mea!

Persida se uită zâmbind senin la el.

Ce-i pasă ei acum dacă el se va îndrepta ori nu?!

Da, mai înainte, când toată gândirea, toată sâmtirea, toată purtarea ei de grije asupra lui și numai asupra lui se îndrepta, ea ar fi voit să nu mai fie om ca dânsul și-l scotea din răbdare, îl îndârjea prin neîncetatele ei silințe. Acum însă nu mai vedea păcatele lui și-i era, așa cum îl știa, destul de bun.

Mara se deșteptă și ea din somn, dar, văzându-l la patul fiicei sale, nu-i mai venea să fugă, ca mai nainte, când se gândise c-ar putea să dea ochi cu el.

Văzându-l plângând, ea se înduioșă.

– Ei, lasă-le acum, zise ea; ce a fost a trecut. Mi-a spus Persida, mi le-a spus toate; toate le știu; să-i mulțumim lui Dumnezeu că ni l-a dat și-a rânduit să nu fie copil adunat de pe uliți.

El rămase umilit în fața ei. Ar fi voit să-i răspundă ceva, să meargă și acum la ea și să-i sărute mâna, dar nu putea: erau parcă toate de prisos, și când își ridică ochii, el se uită la ea ca și când nu ar fi fost niciodată și n-ar mai putea să fie supărare între dânșii.

– Sărmana mea mamă! grăi el în cele din urmă, suspinând.

– Are să vină și ea! zise Mara. Trebuie să vină! Am să mă duc chiar eu să-i spun, s-o chem, s-o aduc: îi este nepot și ei tot atât de bine ca mie; are și ea să se bucure.

– Dar nu cumva să-i spui, mamă, și ei că suntem cununăți, grăi Persida îngrijată.

– Nu! ferit-a Dumnezeu! adause Națl. N-ar putea să nu-i spună tatii, și-l știți cum e!

Ei începură apoi să se sfătuiască ce fel ar trebui s-o pornească pentru ca să-l moaie și pe bătrânul Hubăr, ca la botezul copilului să fie adunați cu toții în dragoste familială.

– Avem – grăi Națl – să-l botezăm în legea ta și să rugăm pe părintele Codreanu să vie, ca tot el să-l boteze!

– Da! – zise Mara încântată – tot el! Altfel nu se poate! Persida dete din cap și ochii i se umplură de lacrimi.

– Nu! – grăi dânsa – avem să-l botezăm în legea bătrânului Hubăr și-o să rog – urmă plângând – pe maica Aegidia să-i fie ea nașă. De mult încă mi-am pus-o aceasta în gând, adăugă ea și plânse înainte.

Mara și Națl nu mai îndrăzniră să zică nimic. Așa era! Tot dânsa era cea mai înțeleaptă. O durea pe Mara că nepotul ei n-o să fie creștin adevărat, dar recunoștea și ea că numai așa se poate îmblânzi Hubăr cel îndârjit.

Așa, stând de vorbă și sfātuindu-se între dânșii, în fericită unire familială, i-au prins zorile de zi și i-a apucat și lumina zilei, pe care Hubăroaie o așteptase cu neastâmpăr.

Nu mai putea, sărmana de femeie!

Singură dânsa știa cât a răbdat și câte lacrimi a vărsat în tăcere după rarele ei întâlniri cu Națl. Ținea să nu treacă peste voința soțului său; au însă toate un hotar: din clipa în care aflase că se apropie ceasul, ea nu mai aștepta decât să plece soțul ei la măcelărie pentru ca să plece și ea.

Persida și Națl și Mara tresăriră într-un fel de uimire când ea se ivi în prag.

Era lucru firesc ca ea să vie și nu se îndoiau că va și veni: uimiți erau dar numai pentru că dânsa venise tocmai acum, când vorbeau despre dânsa.

Mara, cea dântâi, se ridică și se duse la dânsa. Neștiind ce să-și zică, ele se îmbrățișară în tăcere, se sărutară și iar se ținură îmbrățișate, în vreme ce copiii lor se uitau la ele oprindu-și răsufierea.

Desfăcându-se din brațele Marei, Hubăroaie trecu apoi pe lângă fiul ei și se duse la Persida, ca să o sărute de mai multe ori tot în tăcere, cu dragoste și cu sfială.

Abia după-aceea ochii ei se opriră asupra copilului și de la el trecură la Națl.

– Mult ești nenorocit – grăi dânsa cu ochii plini de lacrimi – și mare noroc ai avut! Le știu toate, urmă apoi întorcându-se spre Persida. Știu cât ai suferit, fata mea. Dumnezeu are să ți le ție toate în seamă și să ți le răsplătească!

– Lasă-le aceste, întâmpină Mara. Să nu mai vorbim despre cele trecute, ci să vedem de cele viitoare.

Hubăroaie se uită lung la ea.

– Ți-e ușor ție – grăi dânsa amărâtă –, căci stai singură, poți să faci cum te trage inima și n-ai să te temi de nimeni: mie mi-e groază când mă gândesc la cele viitoare.

Persida se cutremură.

– Să nu fie în ceas rău vorba pe care ai grăit-o fără ca să-ți dai seamă! suspină Mara. Nu e în lumea aceasta nimic mai trist decât viața văduvei, care poartă ea singură greul vieții și tot ea singură plânge când are vreo bucurie. Ce-mi este mie că ne vedem adunați cu toții aici, când răposatul, sârmanul, nu poate să fie și el cu noi! urmă dânsa plângând. Nu, din inimă nu puteau să-ți iasă vorbele. Bărbatul tău e om și el, e creștin, e părinte și are să se moaie în cele din urmă.

Nici că-i veniseră din inimă aceste vorbe, dar fuseseră grăite, și ca un fel de săgetare trecuse prin inimile lor simțământul că nu e unirea fericită cu puțință câtă vreme trăiește el.

O clipă însă numai, apoi începură a se sfătui cum au să pornească lucrurile ca să-l aducă și pe el în mijlocul lor.

Hubăroaia nu îndrăznea să-i vorbească.

– Ce ar fi dacă m-aș duce eu și i-aș cere iertare? grăi Națl.

– Ferit-a Dumnezeu! răspunse muma lui. Ar fi destul să te vadă pentru ca să nu-și mai poată stăpâni mânia. Nu știu ce are, dar de la un timp încoace e din ce în ce mai îndârjit.

– Am să le sufăr toate – întâmpină Națl – și mi-e destul să-i spun o vorbă pentru ca să-l potolesc.

Persida, dând cu socoteală care e vorba aceea, clătină din cap.

– Nu! zise ea. Ai face foarte rău. Te rog, mamă – urmă apoi întorcându-se spre Hubăroaie – să te duci la maica Aegidia și să-i spui c-o rog de iertare și doresc a vorbi cu dânsa. Are să vie, știu că are să vie, iar celelalte le lasați pe mine.

Așa s-a și făcut.

De la cârciumă Hubăroaie s-a dus drept la mănăstire, și pe la ameazăzi maica Aegidia cea mărunțică și cu fața aspră a cerut binecuvântarea stariței ca să poată merge la fata ei.

Trecuse atâta timp de când nu se mai văzuseră și atât de multe s-au petrecut în timpul acesta. Era însă la mijloc un suflet nevinovat, și maica Aegidia intră în cârciuma de la Sărârie ca-ntr-o biserică, sfiicioasă și cu pas ușor.

Tot așa a și ieșit peste vreun ceas, ca să meargă la părintele pleban, care s-a dus apoi fără de întârziere la Hubăr, căci vorba era să scape trei suflete rătăcite.

– Știu de ce ai venit și ce vrei, îi zise Hubăr. Nu mi-a spus nimeni, dar mi-e destul să te vad ca să știu. Uite, i le iert toate, toate le trec cu vederea, toate le uit ca și când n-ar fi fost niciodată: nu-l pot însă ierta că nepotul meu e copil nelegiuit.

– Tocmai de aceasta e vorba, grăi plebanul, așezat. E o nenorocire că așa au venit lucrurile, dar trebuie să ne ferim de alta mai mare: să-i cununăm cât mai curând, pentru ca copilul să fie botezat ca născut din părinți care trăiesc în căsnicie binecuvântată de sfânta biserică.

– Minciuni! strigă Hubăr. Pata tot rămâne. Grozav am fost pedepsit eu pentru câteva clipe de ușurință! Nu mi-e destul că trebuie să-mi știu copilul de pripas, dar am ajuns să mai am și un nepot nelegiuit.

– Despre aceasta să nu mai vorbim, grăi plebanul cu oarecare asprime. Ți-ai făcut datoria și trebuie să ți-o faci până la sfârșit. Copilul născut din adulter nu găsește milă nici la oameni, nici la Dumnezeu: el n-are loc în rândul creștinilor și e suferit numai în tinda bisericii. Născut din greu păcat, viața lui nu poate să fie decât o grea osândă. N-ai să-l știi, n-ai să-l vezi!

– Dar îmi iese mereu în cale! strigă Hubăr deznădăjduit.

– E în adevăr de necrezut cum a ajuns el la casa lui Națl, grăi plebanul. N-ai însă să ții seamă de el, și n-ai, mai ales, să pui alătura cu dânsul pe nepotul tău, care nu din adulter, ci numai din căsnicie lipsită de binecuvântare e născut.

– Dar ce este vinovat el?!

Preotul clătină din cap.

– Fără de voința lui Dumnezeu – zise el – nici un fir de păr nu se clatină: cum s-ar putea oare ca om să se nască fără de a lui voință?! Era de mai nainte vinovat și pentru vina lui osândit să se nască din păcat, pentru ca să treacă desprețuit de semenii săi prin lume. Și osândit, pentru vina ta, erai și tu să-l zămislești, pentru ca să nu mai poți trăi liniștit. Poartă-ți osânda cu umilință și cu răbdare îndelungă, pentru ca să ți se ierte vina. Toate ai să le treci cu vederea și să te gândești numai la împlinirea datoriei tale, pentru ca copilul să fie botezat în legea ta și primit în sânul singurei biserici în adevăr mântuitoare.

Dacă ei nu sunt cununați, botezul are să se facă în legea mamei și copilul e pierdut pentru biserică.

Acesta era un lucru peste care Hubăr nu putea să treacă.

Nu mai era vorbă dacă vrea ori nu vrea, poate ori nu poate; trebuia să voiască și să poată, să să siluiască însuși pe sine, ca să fie ocrotit ca fiu supus de sfânta biserică și să afle iertare înaintea lui Dumnezeu.

A rămas dar vorba că plebanul să-l aducă pe Națl, pentru ca să ceară iertare și părintească binecuvântare.

Era hotărât Hubăr să le facă pe toate după cum le rânduisese preotul, dar prea suferise multe, tot nu se împăcase cu gândul că nepotul său e copil nelegiuit și, când se văzu față-n față cu fiul său, sângele îi năvăli spre cap și ochii i se împăingeară.

– Nemernicule! Cum ai putut tu să-mi faci și rușinea aceasta?! strigă el ca ieșit din fire și-i trase fiului său două palme.

Plebanul ridică mâna.

– Răbdă, fiule, – zise el – că ți se cuvine și ți-e părinte.

Națl își plecă capul, apoi făcu un pas înainte, apucă mâna care-l lovide și o sărută.

Uitându-se în ochii tatălui său, el fu cuprins de sămțământul că în zadar sunt toate, căci trai liniștit cu acest om nu se poate.

– Lovește-mă, alungă-mă – grăi – ceartă-mă cu cea mai mare asprime, dar să aibi inimă de părinte pentru copilul meu, care nu e născut, precum văd că crezi, din căsnicie nelegiuită.

– Cum nu e?! întrebă plebanul și Hubăr deodată.

– Persida – răspunse Națl ridicându-și capul – nu e femeie care poate să trăiască în căsnicie nelegiuită. A venit cu mine fiindcă în starea deznădăjduită în care mă aflam se temea să mă lase singur. Ar fi murit însă mai bucuros, dară nu ar fi venit dacă nu s-ar fi găsit un preot care era gata să ne cunune. Suntem cununați!

– Cum? În taină? Fără de învoirea părinților? întrebă preotul.

– Cu învoirea mumei, răspuse Națl cam în silă; învoirea tatii nu o puteam cere fiindcă eram în dușmănie.

– Dacă așa este – grai preotul întorcându-se spre Hubăr – atunci căsătoria e neatinsă și copilul e legiuit. Dar tot trebuie să fie binecuvântată căsnicia de amândouă bisericile.

Hubăr nu se putea dezmetici. Se simțea ușurat, dar tot nu putea să-l ierte pe Națl că s-a căsătorit fără de învoirea lui.

– Să fie – zise el – să fie binecuvântată de amândouă, dar copilul e al nostru, numai al nostru.

– Da, tată, – răspuse Națl – și ei rămaseră câțva timp într-un fel de încordare.

Părintele pleban ar fi așteptat ca ei să-și dea mâna, să se îmbrățișeze, să se sărute, să arăte că s-au împăcat. Națl nu îndrăzneia însă să se apropie de tatăl său, iar Hubăr nu putea să se uite în ochii fiului său.

– Te rog, tată, – grai în cele din urmă Națl – dacă se poate, să vii să vezi copilul.

Hubăr își ridică ochii. Nu putea să zică ba și îi era foarte greu să se ducă.

– Am să viu – zise el – da! am să mă duc. Să știi însă că nu la tine mă duc, ci la femeia aceea, care e prea bună pentru un nemernic ca tine.

Națl își plecă iar capul. Era și el de părerea tatălui său și nu se-ndoia că Persida va îndulci firea bătrânului.

– Am să viu mâne-dimineată, zise iar Hubăr întorcându-se spre părintele pleban. Azi e prea târziu și trebuie să mă mai gândesc și eu.

Seara apoi Hubăr a vorbit cu nevastă-sa, care era foarte fericită văzându-l din ce în ce mai muiat și mai fericită încă se simțea când el îi spuse că dâșii sunt cununați.

– E femeie foarte înțeleaptă și foarte cumsecade, grai dânsa.

– Nu e nici Națl băiat rău, întâmpină el înduioșat. Au venit însă lucrurile așa că nu mai știa băiatul ce să facă. Vinovat sunt numai eu.

Hubăroaie se uita lung și cu ochii plini de lacrimi la soțul ei. N-ar fi crezut niciodată că el poate să facă asemenea mărturisire, și acum ar fi voit să cadă în genunchi la picioarele lui și să-i sărute mâna.

– Sărmana femeie! urmă el. Cât a suferit și cât a știut să rabde! Mi-e parcă nu-mi vine să cred că poate o femeie să fie cununată și să trăiască ani de zile de-a rândul fără ca s-o spună aceasta. Mâne – adăugă el – mergem amândoi, în ziua mare, ca să ne vadă toată lumea, și toată lumea trebuie să afle adevărul.

Așa au și făcut.

N-avuse Hubăr în viața lui zi mai mare decât aceasta. Se pregătise parcă s-ar duce să se cuminece și parcă tot nu era gata.

Un dar pentru noul-născut. Un semn de iubire pentru nora lui.

El se duse la dulap și luă din lădița de fer zece, apoi douăzeci și cinci și în cele din urmă toți galbenii pe care-i strânsese, peste trei sute, apoi scoase și cutia cu argintărie.

– Să li-o dăm lor, că noi tot degeaba o ținem.

– Să li-o dăm! răspuse Hubăroaie râzând cu mulțumire.

Și tot astfel, ca de zi mare, așteptau și Națl cu Persida.

Se vede însă că zi cu desăvârșire senină nu e în lumea aceasta cu puțință.

Mara era și ea mulțumită, dar nu se bucura cu toată inima; prea îi era drag copilul acela pentru ca să se poată împăca cu gândul că el are să fie păpistaș. Îi era parcă mai bucuros l-ar și așa nebotezat, și singura ei vorbă era: „Voi faceți cum știți; al vostru e copilul!“

Apoi mai era la mijloc și Bandi, care se uita la copilul Persidei ca la un nou soare răsărit pe cer. În mintea lui nu putea

să intre gândul că Hubăr va atinge copilul acesta. Nu era în lumea aceasta, pentru dânsul, om mai urgisit decât acel Hubăr, de care răposata lui mumă fugea înspăimântată, care-și alungase feciorul și-i făcuse Persidei atât de multe zile amare. Îi venea deci să fugă când a aflat că vine Hubăr. Nu! Niciodată n-ar fi crezut că poate Persida să fie atât de nemernică ca să stea de vorbă cu un om ca Hubăr, și acum, când știa că dânsa-l așteaptă, îi era parcă n-a mai rămas pentru el nimica în lumea aceasta. Și totuși ar fi voit să se ducă în lume și nu putea; ședea posomorât într-un colț și nu era în stare să se miște.

Hubăr și Hubăroaie au trecut pe lângă el fără ca să-l bage în seamă.

Era și frumoasă și grea clipa în care ei au intrat la Persida. Păcat numai că Mara nu era și ea de față.

Națl stătea umilit la căpătâiul patului și se dete puțin la o parte când părintii lui intrară, iar Persida îi aștepta cu fața răsătoare.

Hubăr, deși cam strâmtorât, era om trăit în lume și știa ce voiește.

El se duse la Persida și o sărută pe frunte.

– Iartă, fata noastră, toate supărările pe care ți le-am făcut și fii încredințată despre iubirea noastră părintească, grai apoi uitându-se în ochii ei.

– Nu suntem vrednici noi – răspunse ea sărutându-i mâna – dar copilul acesta?!

Hubăr desfăcu punga și vărsă galbeni peste copil.

– Belșug să se reverse și binecuvântare asupra ta! grai el și se plecă să sărute copilul.

Apoi Hubăroaie îi dete Persidei cutia cu argintării, Hubăr își îmbrățișă și feciorul, și ei petrecură mai departe ca oameni care se iubesc și de mult nu s-au văzut. Atât era Hubăr de încântat de nora sa, încât luă hotărârea de a merge chiar acum

la Mara, ca s-o roage să vie deseară și ea și să petreacă cu toții împreună; atât era de încântat, încât chiar acum hotărî ca de la Sf. Gheorghe înainte Națl să părăsească birtul și să vie acasă.

Pe când însă ci petreceau în casă, Bandi se plimba neastâmpărat prin cârciumă. Îi era parcă s-a sfârșit viața lui și-i venea să sară, să-l apuce de gât, să-l omoare pe Hubăr, care s-a pus între el și singurii oameni pe care-i avea în lumea aceasta.

Când Hubăr ieșea, Bandi stătea în calea lui și se uita la el drept în față, îndrăzneț, fără ca să-și ascundă mânia, gata de a-l înhăța, mai mult smintit decât om în toată firea.

Hubăr se cutremură și se opri cuprins de groază în loc, încât nevastă-sa trecu înainte pe lângă băietanul care din calea ei se dete la o parte și-l lăsă apoi și pe Hubăr să treacă.

„Doamne! ce am eu să fac?!“ grai el după ce se văzu trecut.

– Du-te tu singură la Mara, urmă apoi peste puțin, întorcându-se spre nevastă-sa. Spune-i c-o rog și eu, c-o rugăm amândoi. Eu trebuie să mă duc la părintele pleban. Trebuie, acum, neîntârziat.

XXI

PACE ȘI LINIȘTE

„Ah, Doamne! – grai Persida pierdută în gânduri – e atâta timp de când n-am fost la biserică.“

Îi adunase noul-născut pe cei de atâta timp risipiți și-i ținea la un loc, dar ea se uita în ochii fiecăruia din ei și vedea că pacea n-a intrat încă în suflete, sâmțea că tot mai are să treacă prin zile grele.

De ea se apropiau toți cu dragoste și cu sfială; pe ea o socotea fiecare mai presus de sine; de dânsa ascultau cu toții; ea putea să-i povățuiască pe toți după buna ei chibzuință; ei însă, între dânsii, tot învrăjbiți erau, și ea în toată clipa se temea ca nu cumva învrăjbierea să se dea pe față.

Singură maica Aegidia era cu desăvârșire mulțumită. Își crezuse atâta timp fata pierdută, și acum, după ce o vedea chiar mai așezată de cum fusese, era mândră în sufletul ei și venea în toate zilele să o vadă, să stea cu dânsa, să-i fie de ajutor.

Avea însă până chiar și maica Aegidia o mâhnire în sufletul ei, și îndată ce venea Mara să-și vadă fata și nepotul, călugărița mărunțică nu mai rămânea. Lasă că prea îi plăcea Marei să arate că a ei e fata, dar mai era la mijloc și botezul.

Hubăr stăruia ca copilul să fie botezat cât mai curând, în casa părinților lui; Persida ținea însă ca copilul să fie botezat mai târziu, când va putea să meargă și ea la biserică. Iar Mara stăruia alături cu fiica ei și nu se sfia a-și da pe față dorința ca tot popa care a făcut cununia să facă și botezul. De câte ori vorba venea la aceasta, maica Aegidia începea să tremure, se uita cuprinsă de viuă îngrijire în ochii Persidei și nu mai putea să stea.

Tot cam ca maica Aegidia era și Hubăroaie. Ar fi fost, sărmana femeie, gata să se învoiască cu toate și să dea și sângele din inima ei numai ca lucrurile să meargă bine și Persida să nu fie supărată. Niciodată însă soțul ei nu fusese atât de neliniștit ca acum, și văzându-l neliniștit pe el, nu mai avea nici ea odihnă.

Cum oare ar fi putut Națl să fie fericit?!

Ținea la copilul lui ca la lumina ochilor săi; adeseori îl cuprindea însă sântământul că prea e grea sarcina pe care trebuie s-o poarte.

Era trecută viața fără de griji. El stătea ziua toată în picioare, alerga de ici până colo, se bălăbănea cu slugile, cu oamenii din cârciumă și cu cei din birt, și abia acum își dedea seamă ce fel își petrecea Persida viața, în vreme ce el stătea de vorbă cu prietenii, se plimba ori își omora timpul jucând cărți. Și totuși el era mereu la dânsa, ca să vadă dacă nu-i lipsește ceva, dacă poate să-i dea vreun mic ajutor, să-i facă o mică plăcere.

Îi era adeseori parc-o pierde, parcă a perdut-o, parcă nu mai e nevasta lui, ci numai muma copilului său. Nu-l mai vedea pe el, nu-l mai băga în seamă de când avea copil, și pe nesimțite se schimbaseră lucrurile, încât ea, care-i fusese mai înainte ca o slugă, și-l făcuse slugă pe el. Era destul un semn făcut de dânsa, pentru ca el să dea pe toți la o parte și să alerge, căci nu știa nimeni s-o mulțumească atât de bine ca dânsul.

Dar aceste au venit încetul cu încetul și se petreceau ca lucruri de sine înțelese. Se deprinsese Națl cu grijile și cu osteneala zilei atât de bine, încât nu s-ar mai fi putut sânti bine dacă nu le-ar fi avut. Ceea ce-l ținea în neîncetată turburare și-l făcea nefericit era încordarea dintre tatăl său și soacră-sa și mai ales frământarea sufletească ce străbatea din ochii mereu neastâmpărați ai tatălui său. Îi era parcă o grea nenorocire are să cadă pe capul lor.

Pe Bandi, în sfârșit, nu-l mai băga nimeni în seamă.

Trecuseră timpurile frumoase, când Persida ziua întregă îi zicea mereu: „Bandi, vino!“ „Bandi, du-te!“ „Bandi, aleargă!“ „Bandi, fă!“

Nu mai avea nici o treabă, nici un rost în lumea aceasta: putea să facă ce-i place. De când se născuse copilul acela și de când venise Hubăr la casă, el era de prisos, uitat de toți, dat ca o ființă netrebnică la o parte, rămas singur-singurel în lume.

Așa stăteau lucrurile când a sosit, în sfârșit, ziua botezului, după cum o hotărâse Persida.

Era lucru nemaipomenit ca o călugăriță să fie nașă, dar maica Aegidia își pusese toată stăruința să i se dea binecuvântarea, și biserica era plină de lume adunată ca să vadă botezul neobicinuit și pe Persida, care intrase deodată în inimile tuturor.

Gătită în haină de cașmir negru, pe care i-o dăruise socrul său, înaltă cum era, cu obrajii tot plini, dar mai albi decât de obicei, pășind încet și apropiindu-se cu umilintă de altar, ea

părea mai mult o vedenie decât ființă în carne și oase, și mulți îngenunchează când ea își plecă genunchele ca să-i mulțumească lui Dumnezeu că i-a dat tăria de a trece prin grele încercări.

De-a pururea străbătute sunt căile sortii.

Stând îngenuncheată și cu capul aplecat, ea se vedea în gândul ei însași pe sine, copilă răsfățată, stând în fereastră cu geamul spart de o întâmplătoare suflare de vânt, se vedea deschizând în neastâmpărul ei copilăresc cealaltă fereastră, se vedea trecând prin fața măcelăriei... una câte una întâmplările care hotărâseră viața ei se reamintiră în sufletul ei parcă le visa și le visase numai după un plan de mai înainte croit. Cuprinsă apoi de sămțământul că nu e sfârșit încă șirul grelelor încercări, ea își plecă mai tare capul.

„Orișice ni s-ar mai fi întâmplând, Doamne, – grăi dânsa – dreptate ni se face, dar pe el să-l aibi sub ocrotirea ta, căci tu l-ai voit, al tău este, ție ți-l voi păstra!”

Nu știa nimeni ce sânte și gândește dânsa în clipa aceasta, dar, văzând-o, toți erau cuprinși de același sămțământ, toți afară de Mara, muma ei, care, gătită ca nealte dăți, stătea îndărătnică la intrarea bisericii.

Se supusese Mara, dar nu se împăcase și îi venea din când în când să se repeadă, să ia copilul și să fugă cu el din biserică. Îi era parcă i-l iau, i-l răpesc, i-l aruncă în prăpastie adâncă, în foc mistuitor, și atât nepot avea și dânsa.

Când părintele pleban se ivi îmbrăcat în odăjdii, ca să înceapă botezarea atât de neobicinuită, Mara făcu un pas înainte și apoi, pas cu pas, stând mereu și făcând iar un pas înainte, tot mai potolită, tot mai muiată, ea se apropie.

Când preotul vărsă apa sfântului botez în capul copilului, ea tresări străbătută de fiori și ochii se umplură de lacrimi.

Acum era păpistaș, nepotul ei, cel mai iubit dintre toți oamenii era păpistaș.

– E frumos! grăi dânsa întorcându-se spre Persida. E frumos și la dânsii botezul! Oameni suntem cu toții, tot creștini, creștini adevărați, tot un Dumnezeu avem.

– Draga mea mamă! grăi Persida și o îmbrățișă. Dacă ar fi toți ca tine, n-ar fi în lumea aceasta decât fericire.

Atât era de fericită Mara, încât îmbrățișă pe maica Aegidia, pe Națl, pe Hubăroaic, până chiar și pe Hubăr, care nu râdea nici acum, ar fi fost în stare să îmbrățișeze pe toți cei adunați în biserică.

– Voi mergeți acum acasă – grăi apoi grăbită – căci vin și eu, dar trebuie să trec mai înainte pe undeva.

Trebuia, neapărat trebuia!

Cum adică?! Hubăr îi făcuse copilului un dar de un pumn de galbeni; Hubăroaic îl înzestrase cu cinci mii de florini; nu putea să rămâie nici Mara mai prejos. Avea și dânsa: trebuia să arate că are, că nu e nici dânsa cea din urmă, că ține și dânsa la el.

Alergând spre casă, ea era tare hotărâtă să-i dea Persidei zestrea. Acum era cel mai potrivit timp ca s-o facă, pentru ca să vadă Hubăr că nu e nici Persida orișicine, și să știe lumea că nu e feciorul lui Hubăr mai presus de fata ei! Da! a Persidei era zestrea; pentru dânsa o adunase: acum era timpul să i-o dea.

Pare însă că erau prea mulți bani, așa, deodată.

Se adunaseră la pod, cu pădurea și din camete, din puțin câte puțin mai mult și tot mai mult, peste treizeci de mii de florini.

Era destul să-i dea treizeci, douăzeci și cinci ori douăzeci de mii. Ceilalți tot ai ei rămân, dar sunt mai bine păstrați.

Ea luă în cele din urmă zece mii. Tot era mai mult decât ceea ce dăduse Hubăroaic, poate chiar prea mult... și îi venea Marei să se întoarcă din drum.

Era hotărâtă să dea banii în fața tuturor, cum lucrul acesta deobște se face. Hubăr ținuse însă ca de ziua aceasta să vie

noră-sa la casa lui și masa de cumetrie era un fel de nuntă, la care Hubăr își adunase, în cinstea nurorii, pe toți prietenii și cunoscuții, tot oameni de frunte, de care se sfia Mara. Văzând atâta lume și așa oameni, îi părea rău că n-a luat mai mult.

Ea-l chemă deci pe Națl la o parte.

– Uite! – îi zise – am ținut și eu să fac un dar pentru copil. Nu e mult, o parte din zestrea Persidei: opt mii de florini! Am să vi-i dau – adăugă întinzându-i banii – și pe ceilalți. Aceștia acum, de botez.

Națl știa că Persida are zestre. I-o spusese Persida ea însăși aceasta. Știa și că zestrea e mare. Acum însă, când vedea banii în mâna tremurătoare, el, cu toate acestea, se sperie oarecum, căci mulți trebuiau să fie banii pentru ca dânsa să poată rumpe atâta din ei.

– Nu, – zise el dându-se puțin înapoi – te rog să nu ni-i dai, căci trebuință nu avem de dâșii și la d-ta sunt mai bine păstrați decât la noi. Ni-e destul să știm că-i avem. Dacă îl ține Dumnezeu pe tata cum e acum, avem destul, iar dacă nu – adăugă el sărutându-i mâna – n-o să mai fim cu d-ta ca mai înainte.

– Da, da! răspunse Mara. Mai bine decât la mine unde ar putea să stea? Să știți că-i aveți... pe toți, nu numai pe aceștia.

Atât voia Mara, ca lumea să știe, și de aceea nu se mai putea stăpâni, trebuia neapărat să le spună tuturor, fiecăruia în taină, că n-are nimeni ginere ca al ei, care n-a voit să primească opt mii de florini, o parte din zestrea soției sale.

Nici că se uitau însă oamenii ca mai nainte la dânsa. I-as' că banul te ridică și în sufletul tău, și în gândul altora, dar banul agonisit e dovadă de vrednicie, și mesenii toți înțelegeau de ce Mara șade în scaun ca pusă într-un jeț și vorbește rar și apăsător. Până chiar și Hubăr, care adunase și el destul, se uita cu un fel de mirare la dânsa, căci era femeie neajutorată.

Iar Persida se uita mereu și iar se uita la dânsa, o înțelegea deplin și ar fi voit să fie singură, ca să poată plânge. Prea veniseră lucrurile frumos și peste toate așteptările ei bine; era peste putință ca ele să rămâie mult timp așa, și ochii ei necredincioși umblau scrutători de la unul la altul, ca să afle de unde are să înceapă cea mai apropiată mâhnire.

Națl, ei atât de drag acum, nu era în voia lui cea bună, cum îl știa de odinioară. Și, cine știe?! Poate că nici n-avea să mai fie vreodată în viața lui. Vin anii, vin grijile, vine greul vieții și trece veselie inimii.

El era strâmtorat, dus cu gândul, parcă nu credea că sunt toate cum le vede și nu cuteza să se bucure.

Hubăroaie era perdută în purtarea de grijă pentru lumea adunată la casa ei, avea supărări peste supărări cu cei de afară. Tot se vedea însă că ochii ei se opresc, de câte ori intră în casă, cu un fel de temere asupra soțului ei. Nimeni mai bine decât dânsa nu-l cunoștea, și dânsa-l vedea că tot nu s-a împăcat cu lucrurile.

Mulțumită, voioasă, omeneste fericită nu era decât Mara, care le uitase toate și se perduse cu desăvârșire în clipa de acum. Și, totuși, tocmai de la dânsa a pornit întristarea inimilor.

Era peste putință ca ea să nu-și aducă în cele din urmă aminte și de cei ce nu se bucurau împreună cu dânsa, iar aceasta o-nduioșă pe dânsa și o mână pe Hubăroaie, care-și reamintea amărăciunea de care fusese cuprinsă când a grăit vorbele pentru care Mara îi făcuse muștrări. E grozav lucru să doresti moartea cuiva, și-i era biete de femeii parcă toți știu acele vorbe și toți o muștră pentru ele.

Apoi nu putea nici Trică să se bucure cu Mara, și Persida se roși ca bujorul când muma ei își aduse aminte de el. Despre Trică nu era bine să se vorbească tocmai acum, când mintea fiecăruia era stăpânită de gândul că are Mara bani mulți. Îi era lui Hubăr rușine că noru-sa are frate pe acel om soios și

nepieptănat, care seamănă mai mult a slugă proastă și intrase alături cu toți oamenii fără de căpătâi la Verbonc. Cum se potrivea? Mamă ca Mara, fată ca Persida și fecior ca Trică! Acum, în clipa aceasta, îi era și Marei greu, și ea-și făcea muștrări.

Frumoasă a fost ziua, dar ea nu s-a sfârșit în voie bună, și la despărțire inimile erau mai mult încleștate decât deschise.

Nici că se mai puteau deschide în curând.

Peste câteva zile Mara a primit veste de la Trică al ei. Fusese lovit în șold de o țandără de bombă și zăcea acum într-un spital din Verona.

– Simțeam eu! grai Mara. Dar eu singură sunt vinovată.

Și umbla Mara plângându-se mereu de la Radna la Lipova și de la Lipova la Radna. De când își știa fata bine așezată, se gândea numai la feciorul ei și nu băga de seamă că mai mari decât ale ei sunt supărările din casa Persidei.

Avea Hubăr cuvintele lui de a nu fi mulțumit, dar nu putea să le spună nimănui, ci trebuia să-și caute privilegiu spre a-și da pe față supărarea.

Tot vechea nentelegere.

Îi intrase în cap gândul că are de Sfântul Gheorghe să-i treacă măcelăria lui Națl și apoi să se ducă acasă, la Viena.

– Trăiți voi – îi zise nevastei sale – mai bine fără de mine decât cu mine.

Hubăroaie rămase ca lovită de un junghi drept în inimă. Ce ar fi putut însă ea să-i zică ori să-i facă spre a-l încredința că țin cu toții la dânsul?!

Lucru lămurit era numai că Națl nu putea să ia măcelăria fiindcă nu era măiestru. Degeaba alerga Oancea, căci Bocioacă, supărat rău pe Trică, de la care primise cele șaptesprezece sute, și zgândărit mereu de soția sa, ținea una și nestrămutat la hotărârea lui de a nu primi în breaslă pe un om care nu și-a

făcut tăietura de măiestru la timpul hotărât și-a umblat ani de zile de-a rândul fără de rost.

Astfel treceau zilele, și în trecerea lor inimile se înăspreau tot mai mult:

În Săptămâna brânzei, când Trică s-a întors, în sfârșit, acasă, singură Mara se bucura, iar Persida ar fi voit să-l roage să se ascundă, ca să nu-l vadă Hubăr. Nu se putea să vie la mai rău timp.

– Dar era venit.

Cam șoldiș, nu-i vorba, cam plecat într-o parte, însemnat, ca nu cumva să uite vreodată cele petrecute, dar îi ședea oarecum bine, și la cojocărie nu-i făceau nici o stricăciune, așa zicea Mara.

Cum poate omul, Doamne, să se schimbe trecând prin lume! Iasă că era periat și pieptănat, cu obrazul ras și cu mustăcioara răsucită, bine strâns la brâu și cu căciula pe-o ureche, dar degeaba mai căutai în el pe prostălanul motolog, din care putea orișicine să facă ce vrea.

– Bocioacă e prost, grai el când Persida își spuse supărările. A fost totdeauna și o să și rămâie toată viața lui. Am eu să-l dumiresc și-o să vezi că toate au să meargă strună.

Ușurel apoi, fără de grijă, ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat, el s-a dus la Bocioacă, dar la Bocioacă, nu la nevasta lui.

Era foarte supărat Bocioacă, dar când l-a văzut că vine și vine răsând, când l-a văzut că-i cam șoldiș, dar altfel de tot bine, nu mai avea nici el ce să-i facă.

– Știu că te-ai supărat, îi zise Trică. Dacă ai cerceta mai de aproape, n-aveai de ce, dar te-ai supărat; uite, bate-mă, trage-mi palmi, ca și când ți-aș fi fecior, că te-am avut ca tată, apoi să fim tot ca mai nainte!

Bocioacă clătină din cap. Îi era foarte greu, dar nu putea.

– Ce-a fost a trecut, grăi el scoțând vorbele cu anevoia. Eu ți-am spus și tot ți-am spus să te pui bine cu jupâneasa; ce să-ți fac dacă n-ai voit să mă înțelegi?

Trică se uită lung și cam cu milă la el, apoi îl apucă de braț.

– Dacă jupâneasa e stăpânul casei – zise – să mergem la ea.

– Nu e stăpânul casei – răspunse Bocioacă –, dar pacea casei de la ea atârnă și asta nu o dau pentru nimic.

– Să mergem la ea, zise iar Trică.

Marta și fata ei tresăriră când Trică se ivi în pragul casei mari, unde ele lucrau la fereastră. Prea venise fără de veste omul care le zguduise pe amândouă atât de mult.

– Jupânul zice – grăi el dezghețat – că nu poate să mă primească iar calfă fiindcă nu voiți d-voastră. Dacă eu aș avea nevastă, n-aș cere învoirea ei, adăogă el uitându-se cam din sus în jos la Marta; fiind însă că jupânul o cere și eu n-am vreme să aștept, o fac cătânește și vă întreb dacă mă primiți ori nu.

Sultana începu să tremure: era tot omul strașnic, care-i arunca atunci pe ceilalți la dreapta și la stânga ca să-și deschidă drum spre Verbonc. Îi era frică de el, dar nu ar fi putut să se depărteze de dânsul.

Marta era strivită. Ea singură îl înțelegea. Dar nu se dedea.

– După cum ai venit și după cum întrebi – grăi dânsa veninoasă – ne vine să-l întrebăm noi pe jupânul dacă mai putem ori nu să stăm și noi în casa aceasta.

Bocioacă, omul păcii, ar fi voit să fugă și să-i lase singuri.

– Bine! – îi zise el Martei – nu se poate să vorbești și tu fără ca să înțepi cu limba?! Ce ai cu el? Spune-mi și mie, ca să știu.

– Nu are nimic! grăi Trică. O fi avut ce-o fi avut, dar nu mai are și nici n-o să mai aibă nimic. Eu rămân și pace bună! Cine să ia după muieri se miră și el unde se pomenește. O să vezi cât de bine o să ne năvăim.

Așa au rămas apoi lucrurile.

Era hotărâtă acum și treaba lui Natl.

Nu-și făcuse Trică anii de călătorie, dar Bocioacă tot ținea să-l scoată măiestru.

– Închide tu un ochi – grăi Oancea, care nu putea nici acum să se stăpânească – apoi închidem și noi ceilalți unul. Noi știm, noi facem, și nimeni nu ne mai poartă grijă.

Cam așa se gândea și Bocioacă, și încă în postul Paștilor amândoi cumnații au fost scoși măiestri.

Nu mai avea Hubăr acum de ce să fie nemulțumit și nici nu zicea că este.

A treia zi de Paști, Bocioacă a dat masă mare în cinstea noilor măiestri. Nu putea nimeni să-i ia dreptul acesta, lasă că era staroste, dar mai avea și fată mare.

Hubăr nu numai că s-a dus și el cu nevastă-sa, dar a dus cu dânsul și pe părintele pleban, căci Bocioacă poftise și el pe părintele protopop, și întâia oară, de când venise la Lipova, Hubăr nu se mai sâmțea străin între străini, ci acasă la el, încungiurat de ai săi.

Ce oameni cumsecade!

Dar tocmai aceasta îl făcea să stea ca pe spini și pe jăratec.

Îi venea să plângă când se uita la fața senină a Marei. Cuprinsă de sămțământul că dânsa i-a adunat pe toți la un loc și că copiii ei sunt cheagul care-i ține strânși, ea umbla mândră și ușoară, oarecum pe zburate, și vorbea rar și apăsat ca o împărăteasă.

Iar el tresărea când ochii se îndreptau asupra lui și ar fi voit să poată sta ascuns într-un colț.

Ce-ar fi zis toți acești oameni dacă ar fi știut ce fel de greutate apasă asupra lui?!

Puțin i-a păsut mai nainte; acum însă ținea să-l socotească și ei cum el îi socotea pe dânsii.

Îi era destul să se uite în ochii mari ai Persidei pentru ca să fie incredințat că ea știe. Nu putea să-și dea seamă cum și

de la cine a aflat dânsa, destul că nu din întâmplare-l ținea pe Bandi la casa ei, și îi era greu de dânsa.

Nu fusese mai înainte pentru dânsul nimeni mai presus de părintele pleban; încetul cu încetul însă el a ajuns s-o pună pe Persida mai presus de toți.

– Pleacă! – i-a zis preotul când a văzut nerăbdarea lui – du-te, stăi acolo în liniștită retragere, căci ai din ce să trăiești.

Așa și voia să facă. Acum însă, când toate se lămuriseră, încât nu mai rămânea decât ca Națl să se mute și să ia măcelăria, el nu mai dormea noapțile și nu mai avea zi tignită. Cum putea el să plece când nevasta lui plângea deznădăjduită de câte ori era vorba de plecarea lui? Cum putea să se depărteze din lumea aceasta, în care acum se sâmtăea atât de bine? Cum putea să plece fără ca să fi făcut ceva cu Bandi?

Persida, care-l ținea pe băiat la casa ei, nu era de părerea preotului: el trebuia neapărat să vorbească cu dânsa.

Și dacă au doi oameni să vorbească ceva, ei o știu aceasta fără ca să și-o spună.

Persida vedea și ea că el voiește să vorbească cu dânsa, și degeaba îi zicea Națl să nu se amestece, căci sâmtământul de milă și dorul de liniște o împingeau să lămurească o dată și lucrul acesta. Ea n-aștepta decât să-l prindă singur.

– Uite, tată, – îi zise ea ca și când vorba ar fi de un lucru de nimic – noi ne mutăm de Sf. Gheorghe; n-ar fi oare bine să lăsăm cârciuma în seama lui Bandi? Băiatul e tânăr, dar e așezat și harnic și n-ar duce-o rău dacă am purta și noi grijă de el.

Hubăr se făcu alb ca varul.

El se uită câtva timp țintă și cam sperios în ochii ei, apoi îi apucă mâna, o ținu strânsă și începu să plângă mai întâi încet și pe înăbușite, iar în urmă cu hohote.

– Ce să fac eu?! strigă în sfârșit.

– Dacă ai fi om rău, n-ai plânge: nu ți-ar păsa, cum celor mai mulți nu le pasă, grai dânsa. Întreabă-ți inima, căci ea-ți va spune ce ai să faci, și rău nu poate să te povățuiască.

– Eu zic să-l iau cu mine – zise Hubăr – să-l duc acolo, să-i fac vreun rost și apoi să mă întorc.

Persida stete câtva timp pe gânduri.

Era frumos și bine așa; mai frumos și mai bine nu s-ar fi putut, și mare lucru ar fi fost dacă Hubăr ar fi făcut-o aceasta mai demult. Acum însă parcă era prea târziu. Dar toate sunt cu puțință când omul voiește cu tot dinadinsul, și lucru trebuia să se facă; de la el atârna pacea și liniștea întregii familii.

– Am – grai dânsa – să-l iau pe departe și să-l pregătesc. Treci mâne-seară, dacă poți, pe la noi. O să potrivesc lucrurile așa ca să fiți singuri și nesupărați de nimeni. El ține la mine și o să mă asculte.

Și ținea, în adevăr, tot mai ținea Bandi la Persida. Vorba e numai că om în toată firea n-a fost Bandi niciodată și mai ales acum, de când lucrurile se schimbaseră, el se făcuse de tot sperios.

Un singur gând îl muncea: Ce are să se aleagă de el după ce Persida se mută la casa lui Hubăr?

– De ce?! întrebă el dar când Persida îl întrebă dacă vrea să meargă fie la Pesta, fie chiar la Viena.

– Să vezi și tu lume, să mai înveți, să te faci om, răspuse Persida. Tata mi-a fâgăduit – urmă ea – că te ia cu dânsul dacă vrei să mergi.

– De ce mă ia? întrebă iar Bandi.

Nu intra-n mintea lui gândul ca Hubăr, omul rău și urgisit, de care muma lui fugea speriată, să-i facă lui vreun bine.

– Pentru ca să-mi facă mie o plăcere, răspuse Persida.

Da! asta o înțelegea Bandi. De dragul Persidei putea până chiar și Hubăr să fie bun.

El dete din umeri.

– Și când o să mă întorc? întrebă.

– Când vei voi, răspunse ea.

Bandi dete din umăr.

La urma urmelor, totuna îi era dacă cu dânsa nu putea să meargă și dacă așa voia dânsa.

Putea Hubăr să vie acum, căci toate erau pregătite.

Deși o știa însă aceasta, Hubăr, ieșind seara ca să meargă la cârciuma de la Sărărie, tremura în tot trupul, ca făcătorul de rele care vede că nu-i mai rămâne decât să săvârșească fapta. Greu, de tot greu îl apăsa gândul că trece peste povata preotului, și-i venea la tot pasul să se oprească și să se întoarcă din drum. Era parcă peste putință ca lucrurile să se sfârșească atât de frumos cum el plănuise. Nu-i rămânea însă decât să meargă înainte, cum merge bolovanul pornit o dată pe coaste la vale.

Ajuns față în față cu Bandi, singuri în casă, el era hotărât cu desăvârșire.

– Care va să zică vii, băiete, cu mine? întrebă el.

Bandi se uită la dânsul și parcă nu mai era omul rău și urgisit, parcă era în zâmbetul și în ochii lui o bunăvoință nemaipomenită.

– Mă duc, răspunse el. Dacă vrea Persida!

– O să-ți meargă bine, băiete, – urmă Hubăr – o să le ai toate din destul.

Bandi se uită iar la el.

– De ce? întrebă.

Era în acest „de ce?” și în felul cum fusese rostit ceva ce-l înfiora pe Hubăr.

Ajuns o dată până aici, el nu mai putea să se stăpânească: trebuia să meargă înainte până la sfârșit, să scape de toată greutatea ce-l apăsa.

– O să-ți spun mai târziu, grăi el. Acum să știi numai că n-ai pe nimeni în lumea aceasta mai aproape decât pe mine.

Bandi se dete îndărăt și începu să răză pe rânjite.

– Ai cunoscut tu pe mama? întrebă el ridicând mâna. O știi? Îți aduci aminte de ea?

– Da! răspunse Hubăr, cu capul plecat.

– Nu-mi mai spune, că știu, grăi Bandi cu glasul înăbușit. Mi-ești tată! Nu-i așa?

– Da! îi zise Hubăr apropiindu-se de el.

Bandi îl lovi cu pumnul în piept, apoi, cuprins de un fel de turbare, se năpusti asupra lui și-l mușcă în gâtleej, încât căzură amândoi unul peste altul în mijlocul casei, Hubăr, cu ochii închiși și fără ca să se mai apere, iar Bandi, cu genunchile pe peptul tatălui său, râzând și-apăsând mereu câtă vreme mai simțea răsufare în el.

Când Persida a deschis, în cele din urmă, ușa, ca să vadă ce fac, în casă era liniște și Bandi râdea înainte.

SFÂRȘIT

DIN BĂTRÂNI

[I. LUCA]

NARAȚIUNE ISTORICĂ

O MĂRTURISIRE

E o cestiune de bună-credință literară să fac mărturisirea că faptele expuse în această narațiune, pe cât de frumoasă, pe atât de interesantă, nu sunt plăsmuiri ale mele, ci întâmplări petrecute sunt acum vreo mie trei sute de ani, în timpul domniei împăratului Justinian, când gepizii au fost risipiți în luptă cu longobarzii și cu avarii și când bulgarii și marile mase de slavi au sosit la poalele Carpaților.

Întâmplările aceste sunt atât de învederat adevărate încât i-aș jigăni pe cititori dacă mi-aș da silința să-i conving prin dovezi înșirate după toate regulile stabilite de istoriografii pedanți.

Oarecare nedumerire nu poate să rămâie decât în inimile cititorilor, care n-au avut încă mulțumirea de a cunoaște din propria lor intuițiune poienele ce se-ntind în culmile Bucegilor și văile ce se deschid din ele spre șesul de la Dunăre.

Văzuți din depărtare, Bucegii ni se prezintă ca niște înălțimi cu culmi înguste, din care omul foarte ușor se răstoarnă în prăpăstii fără de fund. Urcându-ne însă în vreuna din aceste culmi, rămânem uimiți de largimea ce se desfășură în fața vederii noastre. Pădurile de brad și cele de fag rămân departe-n vale, și deasupra lor se-ntinde un fel de câmpie văluroasă, în care putem cutriera zile întregi de-a rândul.

Stând în culmea Omului, care e cea mai înaltă dintre toate, și întorcându-ne cu fața spre șesul de la Dunăre, rămâne în dosul nostru valea cea strâmtă și râpoasă a Prahovei, de-a lungul căreia se face pe la Predeal trecerea în Țara Bârsei, care de sus se vede ca un fel de rai pământesc. La stânga se întind poienile din culmile munților Costilă, Caraiman, Jepii, Peatra-Arsă, Vârful-cu-Dor și Furnica, iar la dreapta, despărțite prin trecătoarea de la Strunga, se înșirue culmile munților Bârsei, și mai departe, despărțite prin trecătoarea Branului, ale munților Făgărașului, dintre care cei mai de frunte Păpușa, Scărișoara, Viștea, Vârful Orlului, Negoiful și Surul. Înaintea noastră se desfășură văile, la început strâmte și apoi din ce în ce mai largi, prin care se varsă râurile Ialomița, Dâmbovița, cu afluentul lui, Râul Alb, Râul Doamnei și Argeșul.

Toate aceste sunt azi cum erau înainte de aceasta cu o mie trei sute de ani, și oamenii ce trăiesc vara în poiene și-și au în timp de iarnă adăposturile prin văile strâmte sunt și dânsii tot cei de atunci.

Între Omul și Caraimanul, la marginea poienei, unde se-ncep și pădurile de brad, e și azi pe țărmul drept al Ialomiței poienița tăcută, unde părintele Luca își avea colibele și deasupra poienei e încă în ființă peștera, în gura căreia azi se află Schitul Ialomiței.

Coborând de aici la vale, dăm după un mers de jumătate de zi în satul Moroienii, din care trecem la Buciumeni și apoi la Urseni, tot ca atunci.

Altă peșteră, încă mai mare și mai ascunsă în înfundăturile văilor, se află sub Păpușa, pe țărmul stâng al râului Dâmbovicioara, care din sus de Rucăr, în dreptul trecătorii Branului, se varsă în Dâmbovița.

Coborând de aici la vale, dăm în Dragoslavele, sub dealul Mateias, apoi se înșiră de-a lungul văii satele Slobozia, Bodeni, Cetățeni, Mestecați, Văleni, Gemenu, Capu-Coastei, Căndești,

Boteni și, tocmai departe, spre șes, Dragodăneștii – tot locuri însemnate în trecutul neamului nostru.

Pe Râul Doamnei, în sfârșit, e mai spre șes satul Domnești, iar în fund, Slatina, unde pe acele timpuri se spăla aur din nisipul adus de râu din munți.

Pe Dâmbovița, în fața satului Bodeni, în hotarul satului Cetățeni, se află ruinele unei cetăți, căreia istoriograful nostru îi zic Cetatea lui Negru-Vodă.

Narațiunea aceasta e numai începutul unui șir de narațiuni din ce în ce mai frumoase și mai interesante, pe care am de gând să le public dacă bunul Dumnezeu îmi va mai lungi zilele și-mi va da sănătate, iar oamenii-mi vor lăsa răgaz. În proxima din aceste narațiuni voi expune întâmplări petrecute în timpul părinților Ciril și Metodiu, apostolii slavilor, care au trecut și pe la străbunii noștri și ni-au adus și nouă învățăturile drepte credințe. Atunci cetitorii se vor încredința că cetatea aceasta, deși nu de un Negru-vodă a fost întemeiată, poate să fie numită și cuibul Negrilor-voievozi, căci vor afla de ce li se zice „Negri”.

Deocamdată vor afla numai cum s-a urzit acest cuib de mari apărători ai neamului.

AUTORUL.

PARTEA ÎNTÂI

I

RISIPIREA GEPIZILOR

– Voiam să trăim – grăi Ursan, cel cu sprâncenele dese și cu mustața groasă – și viața omul și-o apără cum poate.

Părintele Luca dere domol din cap, și aceasta era răspuns destul de hotărât.

Deși n-avea încă în barba lui cam rară nici un fir de păr cărunt, preotul era bătrân cu mîntea, și bătrînețea aceasta, pe care o moștenise din bătrâni dimpreună cu darul preoției, se dădea pe față în înfățișarea lui de om care le știe toate mai bine decât orișicine altul și le dă tuturor, dar nu primește de la nimeni sfaturi. Stăpânit în fiecare clipă a vieții sale de gândul că a fost rânduie de Dumnezeu să poarte grijă de cele câteva mii de suflete ce se aflau sub păstoria lui, el nu se lăsa să fie abătut din calea pe care i-o croiseră părinții săi prin învățăturile și prin faptele lor.

Știa însă că Ursan n-a venit de capul lui, ci trimis de soții săi de suferințe, și ținea să-l potolească. Nu e nimic ce poate să treacă mai presus de simțămîntul ce străbate prin mii de inimi, și înțelepciunea adevărată e potrivirea în gând a unuia cu toți.

– Așa e, – îi zise dar cu blândete – nevoia îl răpune pe om. Să mai stăm însă, să mai așteptăm, să mai răbdăm, să ne mai gândim.

– Până când să ne tot gândim?! Întâmpină Ursan, cuprins de amărăciune. Ne prinde iarna aici în culmile pleșuve ale Bucegilor; n-avem nici merinde pentru noi, nici nutreț pentru turme; lupii sunt din zi în zi mai neînfricați; ne mor femeile și copiii de foame și de frig.

Părintele ședea pe un trunchi de fag răsturnat în fața colibeii sale de la marginea poienitei de sub peșteră.

– O să treacă și asta, cum atâtea și iar atâtea altele au trecut, răspunse el, rostind vorbele rar și apăsate și înfigându-se oarecum în trunchiul pe care ședea. În lumea aceasta numai binele e statornic, unul, singur și totdeauna același; relele sunt multe și felurite, fiindcă vin și trec mereu, numai curmări ale binelui de-a pururea nebiruit.

– Eu văd că e rău și tot numai rău, îi zise Ursan. Trec, ce-i drept, relele, dar dacă un rău trece, după el nu binele de mult așteptat, ci iar alt rău urmează, încât din rele în rele o ducem. Și nici ț-o să mai poată fi altfel câtă vreme nu ne vom fi îmbărbătat și noi, ca să ieșim la larg și să ne facem loc în lume.

Preotul rămase timp îndelungat pierdut în gânduri, nemișcat și cu ochii țintiți la pământ.

Îl cuprinsese de mult temerea că nu va mai putea să-i stăpânească pe oameni și să-i țină în căile cele bune.

Câtă vreme gepizii au stăpânit șesul de la Dunăre și văile mai largi ale Carpaților, muntenii au avut viață destul de tignită. Se încăierau gepizii câteodată cu longobarzii, care-și pășteau turmele mai spre apus, ori făceau năvăliri peste Dunăre, de unde puteau să se întoarcă încărcăți de pradă; dar spre munți, unde nu prea aveau ce să prade, numai în timpul verii se abătea câte o ceată mai îndrăzneată, ca să-și facă robi. Mulți băieți voinici și multe fete frumoase au ajuns în robia

lor; dar mai ales robii aceștia au adus la dânșii legea creștinească, și primind o dată învățăturile lui Hristos, ei s-au mai îmblânzit.

Toamna dar muntenii se coborau în văile mai adăpostite, unde-și clădiseră din bârne groase locuințe de iarnă. Aici își adunau, prin rariștile mănoase, nutrețul pentru turme și-și făceau sămănături de grâu, de orz și de mei, și numai rar de tot se întâmpla ca unii dintre dânșii să nu-și poată secera în liniște bucatele, din care prisosul era păstrat în gropi numai de dânșii știute.

Trăind tigniți, ei se sporiseră, ce-i drept, dar asta nu-i strâmtora, căci puteau să se întindă din ce în ce mai la vale.

Acum se schimbaseră deodată toate.

Grecii îi urau pe gepizi și pentru că, primind legea creștinească, nu voiau să se lepede de învățăturile afurisitului de Arie. Preoțimea stăruia dar mereu pe lângă împăratul Justinian, acum om de aproape optzeci de ani, să-i stârpească de pe fața pământului. Împăratul avea însă războaie atât în Asia, cu persii, cât și în Italia, cu ostrogoții. Supuind acum stăpânirii sale Italia, el s-a hotărât să deie ascultare preoțimii și să pună totodată capăt și năvălirilor și a ridicat asupra gepizilor atât pe longobarzii de la apus, cât și pe nenumăratele cete de ogori sau avari, cari veneau despre miazănoapte călare pe cai mărunți și urmați de care scârțuitoare, în care-și aduceau femeile și copiii.

Pădurile nu înfrunziseră încă, și gepizii, strâmtorați de longobarzi, au început să se miște spre răsărit și să se adune, iar muntenii au fost nevoiți să părăsească în pripă adăposturile lor de iarnă și au urcat în poiene, fără ca să-și fi putut lua destulă merinde și fără nădejdea de a-și mai secera grâul ori meiul abia răsărit.

Pe la începutul verii, avarii cei năvalnici erau sosiți la Dunăre, iar longobarzii se apropiau și ei în frunte cu Alboin, feciorul regelui lor.

Apucați astfel din două părți, gepizii și-au încercat norocul în câteva lupte sângeroase, apoi s-au risipit, îndesuindu-se prin văile mai strâmte dimpreună cu alte seminții, care veniseră parte în calea ogorilor, parte-n coada lor.

De aici înainte muntenii au rămas strămtorați în poienele lor, ba, înghesuți despre vale, unii dintre fugari au răzbit până în poienele Leaotei și au trecut peste Strunga în valea Oltului, luând cu dânșii turmele găsite în calea lor și făcând robi pe muntenii ce n-apucaseră încă să se ascundă.

Plagă și mai îngrozitoare însă erau haitele de lupi, care, mirosind hoitul, veneau pe urma năvălitorilor și se ațineau pretutindeni.

– Da! – grăi în cele din urmă preotul, apoi se ridică și-și îndreptă privirea în sus, spre poiana Omului, unde Bodea, cel mai mare dintre feciorii săi, își păștea turma –, plăcută nu e acum viața aici în poiene. Sunt aspre vânturile ce șuieră a pustiu peste culmi, pătrund în măduva oaselor, usucă iarba din ce în ce mai rară și mai seacă și-ngălbesc frunzele pădurilor de fag. Diminețile, se ridică din văile adânci și umede ceața cea posomorâtă și deasă, care le acopere toate, încât de la depărtare de-abia câțiva pași nu ne mai vedem unul pe altul și oile risipite ni se rătăcesc, iar câinii, încăierăți în luptă cu lupul, ni se par ca niște stafii uriașe. Ne răzbește umezeala din aer și ne amortește din zi în zi mai nemilos; colibile noastre, făcute în pripă și numai pentru vară, nu ne sunt destul adăpost; n-avem, precum ziseși, nici nutreț, nici merinde; stăm zi și noapte de pază, ca năvălitorii și fiarele sălbatice nu cumva să ne apuce fără de veste și să fim în toată clipa gata de a ne apăra părinții, femeile și copiii: urâtă lume! grea viață!

– Prea se țin șir una după alta și prea s-au adunat multe deodată! suspină Ursan, mulțumit de altminteri, că preotul își dă atât de bine seamă despre greutățile timpului.

– Și totuși – urmă preotul, cuprins de un evlavios avânt – aici suntem și aici avem să stăm, căci aici e leagănul vieții noastre și aici ni-e rânduit să ne petrecem zilele, aici suntem și numai aici putem să fim stăpâni noi înșine pe noi. Întocmai precum poporul ales prin suferințele vieții petrecute în pustiu s-a renăscut pentru o nouă viață, aleși și noi pentru o mare menire, numai suferindu-le toate adunăm puteri pentru altă viață. Șir se țin și multe s-au adunat relele, dar tot noi suntem și cei ce au petrecut aici verile cu iarbă verde și fragedă, cu flori multe, deosebite și-n fel de fel mirositoare, cu cer senin și limpede, cu vânt domol și blând, cu izvoare de apă curată și rece. Greu are să fie iarna ce vine, dar, purtând greul vieții, nu uitați mulțumițiile trecute și priviți mereu spre dulcea primăvară.

– Dacă vom mai fi putând s-o ducem până în primăvară, întâmpină Ursan cu inima îndoită.

– O vom duce! strigă preotul. Cetele de huni erau mai înfricoșate decât cele ce azi ne stau în față: au stăpânit țări întinse, au fost risipite și s-au pripășit și ele, căutând adăpost prin văi, dar n-au putut să rămâie aici, unde numai oameni ca noi pot să trăiască. Sălbatici din fire, fără de credință și nesățioși în poftele lor, oamenii aceștia trăiesc numai cu trupul și caută rostul vieții numai în mulțumirea poftelor trupesti, nu știu dar să suferă, să rabde, să se stăpânească înșiși pe sine și se omoară între dânșii când nu pot să trăiască toți în desfrâu. Las' să vie iarna, căci pentru dânșii e mai nemiloasă decât pentru noi, care ni-am petrecut viața luptându-ne cu asprimea ei.

– O să piară, dacă nu se duc – grăi Ursan –, dar vin alții în locul lor.

– În locul lor, da – răspuse părintele Luca –, dar nu în locul nostru; aici, în poienele înseninate, tot numai noi rămânem. Giur-împregiur se schimbă și se prefac toate: singuri noi stăm, creștem și ne întărim.

– Tocmai asta e! grăi Ursan, care cutreiera mereu poienele și știa gândul tuturor. Creștem și ne întărim mereu, am crescut și ne-am întărit de nu ne mai încap poienele și văile ne sunt prea strâmte. Acum – urmă el cu hotărâre –, acum e timpul să dăm năvală asupra fugarilor și să-i alungăm, ca să ne facem stăpâni pe văile adăpostite.

Preotul ridică mâna.

– Asta e peste putință! Cel ce scoate sabia de sabie are să piară: numai necredincioșii închinăți celui necurat pot să se facă stăpâni prin vărsare de sânge. Pentru creștini numai Dumnezeu el singur e stăpân a toate. Nul strigă el cu hotărâre. Când doi inși au o bucată de pâne, ia fiecare numai jumătate din ea.

Ursan dete din cap.

– Nu mai sunt numai doi pe o bucată de pâne, grăi el îndurerat. Au trecut și nu se mai pot întoarce timpurile care au fost. Suntem noi cei mai bătrâni cuprinși de adâncă jale când ne aducem aminte de fericirile tineretelor noastre. Trăiam în timpurile de mai nainte în unire frățească; n-avea nimeni nimic, ci toate erau ale tuturor și ale fiecăruia, îndeosebi ca aerul pe care-l răsufliam, ca apa pe care o bem, ca lumina soarelui, care tuturor le răsare și pe toți îi încălzește, căci toate le aveam cu prisos. Azi, abia trece zi dată de Dumnezeu fără ca să se stârnească vreo ceartă între noi. Strâmtorările în care am ajuns nu ne mai lasă să urmăim viața de mai nainte, și vedem apropiindu-se timpul când cei mai stăruitori se vor face stăpâni asupra celor mai blânzi la fire și ne vom încăiera între noi ca să ne punem frâu unii altora. Încetul cu încetul, oarecum fără de veste și ca din întâmplare, am împărțit după vetre turmele, care mai nainte erau comune. Vorba era ca fiecare să știe cât are să păzească și să apere de lupi, iar acum am ajuns că fiecare vorbește de dreptul său. Nemaiaivând destulă pășune, ne simțim cu toții strâmtorați și azi-mâne o să împărțim și poienele. Ne trebuie largime, dacă e vorba să trăim tot ca până acum: ori ne

unim cu toții, ca să dăm năvală asupra străinilor, ori ajungem să ne sfâșiem între noi!

Gândul acesta îl înspăimântă pe preot.

Da! Așa trebuiau să vie lucrurile dacă nu se făcea nimic pentru ușurarea muntenilor.

– S-o dati năvala, nu zic nici eu nu – grăi dânsul –, dar s-o dați cu chibzuire și numai spre a răzbi până la gropile de mei. Da, asta trebuie neapărat s-o facem, urmă el, uitându-se iar spre Bodea. Merindea trebuie să ni-o luăm cu orice preț, și vom vedea la primăvară ce vom face mai departe. Pe cât eu cu mintea mea omencască pot să prevăd, puținii o să mai rămâie pân' la primăvară, căci iarna e peirea oamenilor nepregătiți pentru ea. O să vă alegeți dar câțiva, puținii, dar oameni cu vârtute, și să treceți cu Bodea de-a lungul poienele, ca să aflăm ce zic ceilalți, să vedem cum stau lucrurile prin văile pe unde ne sunt gropile. Năvala nu putem să o dăm decât deodată și fiind noi pretutindenea mulți în fața puținilor, căci nu avem să-i omorâm, ci să-i alungăm, fără vărsare de sânge.

Ursan era mulțumit.

Mai ales plecarea lui Bodea el însuși era un lucru care trebuia să-i liniștească pe munteni.

Fiind cel mai mare dintre cei cinci băieți ai preotului, Bodea era hotărât prin sorții nașterii să fie urmaș la preoție al tatălui său și lua parte numai la întreprinderi în care putea să-și deie pe față vrednicia și să-și câștige autoritate și iubirea obștească, spre a putea fi, când îi va fi venit rândul, adevăratul povățuitor al poporenilor săi.

– Și când o să facem lucrul acesta? întrebă Ursan.

– Lucrul o dată hotărât se face fără de întârziere. O să plecați azi-mâne, cât mai curând, răspunse preotul, uitându-se uitins spre culme și pândind clipa ca fiul său să privească în vale pentru ca să-i facă semn să vie.

Văzând peste puțin pe tatăl său, care-i făcu semn, Bodea o porni la vale, în săltate, cu o repeziciune de ai fi crezut că nu o să se mai poată opri. Sosit însă la râu, el se opri ca și când ar fi venit în pas domol, își luă avânt și se aruncă dintr-o săritură pe cellalt țărmure, apoi se apropie răsufând ușor.

Tânăr de vreo douăzeci și unu de ani, înalt și subțirel, cu plete lungi, cu obrajii curați și rumeni, cu mustata subțire și cu barba numai fulg, Bodea semăna mai mult a fată mare și sficioasă decât a voinic de munte: bărbăția îi era toată numai în felul cum își ținea împlăcătoarea ferecată, arma lui în luptă cu lupii, și în ochii mărunți, care străluceau cu o viuă mișcare printre genele lungi și dese, în vreme ce tatăl său îi spunea de ce e vorba.

– O să ne întoarcem apoi coborându-ne spre Valea-Albă – adăugă el vorbind repede – ca să vedem dacă năvălitorii au străbătut ori nu și până la gropile noastre.

– O să vedeți voi cum aveți să mergeți și pe unde o să ajungeți, îi răspunse tatăl său. Vorba e numai să fiți cu băgare de seamă, să nu vă avântați prea departe și să vă străcurați văzându-le toate și nevăzuți de nimeni.

– Poți să fii liniștit, grăi Ursan, care știa că Bodea n-ar mai putea să primească moștenirea părintească, darul preoției, dacă, ajuns în strâmtorare și nevoit a se apăra, ar vărsa fie chiar numai o picătură de sânge, căci mâna preotului trebuie să fie nepătată de sânge, curată ca în clipa nașterii. Merg eu însumi cu el – urmă Ursan –, îl luăm pe Bodea, pe Vântu și pe Moroiu, și-l vom păzi ca lumina ochilor noștri, căci al nostru e și pentru copiii noștri-l păstrăm.

II

VATRA LUI VINEȘ

Sus, la stâncile Babelor, unde Vines, bătrânul faur, își avea vatra, îndesuiala era din zi în zi mai mare. Fier, ce-i drept, abia pe ici, pe colo se mai găsea câte o bucățică uitată, și foile zăceau dezumflate la o parte, ciocanele începuseră a prinde rugină, dar la Vines veneau oameni și cu treabă, și fără treabă.

Trăiseră, câtă vreme viața li-a fost ușoară, risipiți prin poiene și prin văi, fiecare pentru sine și pentru ai săi și mulțumit cu sine și cu ale sale. Acum, când griji multe și grele îi apăsau, se doreau unii pe alții și se simțeau fiecare mai bine când se vedea în mijlocul celorlalți. Gândul că numai împreună pot să scape de nevoi îi mâna pe toți la deal, unde totdeauna erau mulți la un loc.

Veneau, de când cu sporirea haitelor de lupi, ca Vines să le prefacă fierul în arme de luptă. Fiind apoi mulți, trebuiau să aștepte până ce nu le va fi venit rândul și, așteptând, steteau de vorbă, ca să le treacă de urât, iar acum prinseseră slăbiciune și veneau numai pentru ca să steie de vorbă.

Aici se întâlneau oameni până acum răzleți, care nu se mai văzuseră niciodată; aici se aflau toate noutățile; aici se plămădeau și se puneau la cale cele viitoare. Azi erau dar mai mulți decât ieri, la început zeci, iar în urmă cu sutele, toți înarmați, fiecare în felul lui, unul cu ghioagă, altul cu sulită, iar altul cu împlăcătoare, toți gata în fiecare clipă de luptă.

Moșneagul cu barba lungă și netedă ședea la loc mai ridicat și se uita împrejur, râzând din ochii lui vioi și acoperiți de sprâncene stufoase și încă negre. Lui toți îi erau dragi copiii; el chiar și celor încărunțiți le zicea numai „băiete”; el pentru toți „taică Vines” era; la el toți ca la un fel de sfânt se uitau; vorbele lui toți le ascultau cu drag, căci mult viețuise, prin multe trecuse, multe părise, multe văzuse, multe auzise, multe știa

bătrânul Vineș și, întinerit acum la adânci bătrânețe, își aducea de toate aminte și mulțumirea lui bătrânească era să le spună și iar să le spună.

Luptându-se în cele din urmă timpuri atât de adescori cu fiarele sălbatice, oamenii se dezbrăcaseră de firea lor de păstori blajini, care-și petrec viața purtând grijă de moșnegi, de femei, de copii și de miei, se înăspriseră și erau din zi în zi mai porniți spre luptă, și cu oamenii, care îi strâmtorau chiar mai rău decât fiarele. Nu-și prea dedeau seamă despre lucrul acesta, dar Vineș îl vedea din mișcările lor, din căutătura lor, din felul cum rosteau vorbele și, uitându-se cu duioșic părintească la fețele lor, moșneagul simțea că iese-n ele la iveală o vârtute ce timp îndelungat stătuse ascunsă.

– Da, da, băieți, – grăi dânsul cu fața înseninată – se schimbă timpurile.

– Și cum se vor fi schimbând, raică Vineș? întrebă Corbu, omul scurt și îndesat, care stătea răzâmat pe ghioaga lui.

– Cum se schimbă? întâmpină Cărbune, cel cu părul cret și cu mustața scurtă. Tu vezi cum se schimbă. Nu mai ești nici tu de azi, de ieri: îți aduci aminte ca vreodată în viața ta să ne fi adunat atât de mulți la un loc?!

– Așa-i! zise Bradul, cel înalt și uscățiv; asta s-a pornit o dată și merge înainte.

– Da! da! strigară câțiva dintre ceilalți. Trebuie să meargă înainte!

Corbu dote din umeri ca omul care ar vrea, dar nu poate să creadă. Avea el gândurile lui, dar ținea ca vreun altul să le deie pe față.

– Noi ne-am adunat așa încetul cu încetul – zise el – și tot noi o să ne și risipim după ce Bodea și cu ceilalți ne vor fi adus merinde.

Tăceau toți.

Răciulete, cel mărunț și neastâmpărat, își rodea mustața cea roșie și nu mai găsea loc pentru sulita lui cea lungă. Văzând că n-are nici unul inimă să-și spuie gândul, el dote cu cotul, se vâri ca sfredelul printre ceilalți și ieși în fața lui Corbu.

– Asta nu se poate! grăi dânsul.

– Și de ce adevă să nu se poată?! întrebă Corbu.

– Fiindcă e peste putintă, răspunse Răciulete. Niciodată încă noi n-am iernat în poiană și n-o să putem ierna nici acum. Colibile noastre, făcute din frunzar, pot să ne deie umbră în timpul verii și să ne adăpostească în timp de ploaie, dar gerul iernii o să ne scoată din ele.

– Așa e! strigară mai mulți deodată.

– Nu se poate – urmă Răciulete – să avem adăposturi bune în vale și să ne împăcăm cu gândul că trebuie să rămânem aici.

– Și ce-o să faci – întrebă Corbu – cu cei ce s-au încuibat acolo?

– Ceea ce fac cu lupii ce dau năvală asupra turmei, răspunse Răciulete. Dacă nu fuge, îl toc în cap. Dau și-n om cum dau în fiară dacă nu mă lasă să trăiesc în pace.

– Așa-i! strigară iar câțiva dintre cei mai îndrăzneți. Să fi rămas unde-au fost dacă țin să trăiască!

– Dar dacă popa nu ne lasă?! întâmpină Corbu, uitându-se cam cu coada ochiului la Răciulete, pe care-l știa năvalnic la fire și slobod la gură.

– De! – răspunse Răciulete – ne-o fi lăsând, nu ne-o fi lăsând, asta nici el nu poate s-o știe acum. O să vadă și el cum vin lucrurile, o să se mai gândească și-o să se răzgândească. Nu facem nici noi ce voim, ci ce suntem nevoiți a face, și mai mare decât nevoile nu e nici cel mai popă dintre toți popii. Vorba nu e dacă voim ori nu, ci dacă suntem ori nu mai tari decât dânsii, ca să putem să-i alungăm. Și voi ne vedeți, că suntem mulți, și încă mai mulți o să fim.

– Nu-i așa, grăi bătrânul Vineș netezindu-și barba, și altfel netedă. Cei mai tari nu sunt cei mai mulți, nici cei mai porniți, ci cei mai chibzuiți. Gata să fiți pentru toate, dar voi de capul vostru nici o hotărâre să nu luați. Să vie Bodea cu ceilalți, să vedem pe unde-au umblat, cum stau lucrurile de giur-împregiur și ce au pus la cale: vom chibzui apoi cum avem s-o pornim și la ce capăt avem s-o scoatem. Numai timpurile au să se schimbe: noi rămânem tot ceea ce am fost.

Oamenii-l ascultau cu sfială și-i dedeau dreptate, dar gândurile se încuibă-n mintea omului cle de cle, cei mai mulți erau porniți în inimile lor, ca Răciulete și ca Corbu, hotărârea lor era luată și nestrămutată.

Trecuseră patru zile de la plecarea lui Bodea, și nevoile erau din zi în zi mai multe și mai mari.

Timpul se mai muiase, ce-i drept, parcă nu iarna, ci primăvara se apropia, dar rășnițele nu mai aveau ce să macine și țesturile steteau, ca foile lui Vineș, aruncate la o parte, oile întârcaseră, brânza adunată în timpul verii era pe sfârșite, și meiul rar de tot, chiar nici sare nu mai găseai, și oamenii se hrăneau aproape numai cu mure și cu bureți.

La toate se mai adăuga apoi și plaga haitelor de lupi, care mai-nainte erau atât de rari la munte, iar acum se făceau din zi în zi mai nesățioși. Cei mai inimoși dintre dulăi, tocmai inimoși fiind, pieriseră unul câte unul în luptă, și abia pe ici, pe colo mai rămăscse câte un puian mai îndârjit, care n-o lua la fugă când uima mirosul de lup.

– Nu mai e – își ziceau cu toții –, nu mai e chip s-o ducem aici!

Și tot acesta era și gândul celor ce n-apucaseră încă să vină în fiecare zi la vatra lui Vineș, ci-și petreceau viața tot răzleți, ca mai nainte. Orișicât de risipiți ar fi fost ei, aceleași nevoi îi făceau pe toți porniți în același fel.

Nimeni nu-ndrăznea însă să se miște câtă vreme preotul stătea pe gânduri, nici chiar Răciulete cel neastâmpărat, care ar fi fost în stare să găurească cerul cu sulita lui cea lungă.

III NĂLUCA

Sosiți la Piscu-Lacului, Bodea și soții lui au fost nevoiți să se oprească în loc.

Aici fugarii răzbiseră prin strămtorile văii până în poienele largi și trecuseră spre valea Bârsei, încât drumul despre Bucegi spre Păpușa era tăiat de dânsii.

– Trebuie – grăi Ursan – să așteptăm noaptea, ca să ne strecurăm printre focurile lor.

– De! răspunse Bodea trecând cu ochii de-a lungul văii.

La dreapta era trecătoarea, unde nu erau corturi, dar se vedeau multe fumuri. La stânga se cobora valea, pe alocurea foarte strămtă. Mai ales sub Icaota, la Capu-Coastei, ca se strămta de ai fi putut s-o-nchizi cu câțiva brazi răsturnați în albia râului.

– Știți că n-ar fi lucru greu să-i închizi pe oamenii aceștia aici? grăi dânsul. Unii dintre noi le taie drumul spre izvoarele Bârsei, iar alții se pun la Capu-Coastei și nu-i lasă la vale.

– Greu n-ar fi – întâmpină Moroiu –, dar nu știu de ce să-i închizi și să nu-i alungi?

– Tocmai asta e. Dacă pot să-i închid, sunt eu stăpân pe toată valea, de la Capu-Coastei până la trecătoare, scot pe cine vreau și nu mai las pe nimeni să intre.

Așteptând sosirea nopții, ca să-și poată urma drumul, ei s-au învățit mereu împregiurul acestui gând, și pe la miezul nopții, când au pornit la vale, ca să treacă spre Păpușa, Bodea

era atât de hotărât, c-ar fi voit să se întoarcă înapoi, să adune oameni și să facă chiar mâne ceea ce-și pusese în gând.

– Trebuie să avem și noi un colțișor din care nu mai poate nimeni să ne scoată! își zicea el.

Și degeaba mergeau înainte, căci loc atât de potrivit ca acesta nu mai puteau să găsească.

Era însă peste putință ca una să zică popa, și alta să facă feciorul lui.

Sosiți în poienele Păpușei la părintele Ilie, ei au fost primiți cu mare bucurie atât de bătrânul preot, cât și de muntenii de acolo, unde fierberea era chiar mai viuă decât în Bucegi. Bodea n-avea însă timp de pierdut și zorea plecarea.

Urmându-și drumul, ei au luat cu dânșii pe Bunea, pe Viezură și pe Bran, arcașul neîntrecut, care știa să rănească lupul din mare depărtare și era umblat ca nimeni pe cărările munților.

Deși născut din tată păgân, un fugar ce găsisese adăpost la munteni, Bran era nepotul de fiică al părintelui Ilie și avea mare trecere la munteni.

Și de astă dată tot el ajunsese în fruntea ceteci, care, înaintând spre strâmtoarele Oltului, creștea mereu. Nu că se îmbulzea el, nici că l-a ales cineva, dar până-n culmea Negoiiului se adunaseră peste șaptezeci de inși, tot unul și unul, oameni aleși dintre cei mai vrednici, și cu cât mai mulți erau, cu atât mai învederat ieșea la iveală că numai el, omul mărunț și aproape de tot spân, dar scurt la vorbă și chibzuit la faptă, e în stare să-i țină pe toți în ascultare.

Era om domol Bran și la vorbă mai mult blajin decât aspru, dar când zicea ceva, se uita la tine de nu-ți mai venea să-i răspunzi: simțea că așa e, cum zice el, și nu altfel, ori că așa trebuie să fie.

Se aținea în drumul lor cel lung lumea după dânșii și s-ar fi adunat sute și iar sute; el însă știa să-i potolească pe oameni.

– Duceți-vă pe la vetrele voastre și stați gata – le zicea el –, că vă adunăm noi după ce le vom fi pus toate la cale.

Și oamenii se risipeau fără de împotrivire.

Unul singur, Bodea cel stăpânit de năvălnicia tineretelor, tot mai ținea să umble de capul lui.

Văzând stăruințele oamenilor, el nu se mai gândea la gropile de bucate, ci zorea năvala spre Capu-Coastei. Îi era parcă-i perde pe oameni când îi vede risipindu-se și că mai târziu nu va mai putea nimeni să-i adune.

Îi plăcea lui Bran stăruința aceasta, dar el își urma drumul.

Sosiți în vârful Surului, părintele Gavriil nu i-a lăsat să mai înainteze. În valea Oltului era o îndesuială ca în furnicar. Arăt în strâmtoarele de la stânga, cât și în largimile de la dreapta, pe sub Negoiiul și pe sub Viștea, corturile erau cu sutele, pe alocurea chiar cu miile la un loc, și crucile ridicate pe ici, pe colo deasupra lor erau semne neîndoioase că cei adăpostiți sub ele sunt gepizi, veniți, precum spuneau cei din Negoiiul, parte despre apus, parte pe râu la deal.

Nu le rămânea muntenilor decât să-și caute vreo răsuflătoare spre văile ce dau în șesul de la Dunăre.

Pe Loviște, însă, pe Topolog și pe Argeș era aceeași îndesuială: corturi și iar corturi, până prin înfundăturile văilor. Și aici numai cu mari vărsări de sânge ar fi putut să răzbească.

– Apoi numai așa, fără de opintire, n-o să răzbim noi nicăiri, grăi Bodea cam în bătaie de joc.

– Ba da! îi răspunse Bran. Dacă vom avea răbdare și ne vom avânta numai unde ei sunt puțini și noi mulți, nu le rămâne decât să fugă.

– Asta numai la Capu-Coastei am putea s-o facem, întâmpină Bodea.

– Să vedem – grăi Bran –, poate că aiurea sunt și mai puțini.

Sosiți dimineța zilei următoare în vârful Orlului, ei se opriră cam mirați.

Jos, la poala muntelui, în a doua dintre văile ce se deschid spre lunca Argeșului, se vedea o fâșie de țară, o mică lărgime fără de corturi.

Nu le venea să creadă că aici n-au străbătut fugarii, dar cu cât mai mult se coborau, cu atât mai vârtos se-ncredințau că nu sunt corturi în lărgimea încă depărtată.

În poienele Scărișoarei ei deteră peste Burete, buciumașul, și peste Marcea, un alt arcaș îndemânatic, care le spuse că acolo, unde se vedea lărgimea, sunt gropile de grâu ale scărișorenilor și adăposturile lor de iarnă.

– Corturi, ce-i drept, nu sunt – adăogă el –, dar nopțile se văd focuri.

– Multe?

– Nu tocmai!

– Orișicum ar fi – grăi Bran –, aici e loc de răsuflătoare. Valea e strâmtă, și mai puțini n-o să găsim aiurea.

Erau în gândul lui hotărâte lucrurile: pe aici trebuia să se deie năvala.

În gândul lui Bodea era însă hotărât că năvala are să fie dată la Capu-Coastei, sub Leaota.

– Nu vezi că n-ai făcut nici o treabă?! zise el. Mai jos valea se lărgeste și le vine ajutor despre Argeș dacă dăm năvală asupra lor.

– O să vedem – îi răspunse Bran –, apoi, fără de a mai perde vorba, luă înțelegere ca Moroiu, cel mustecos și sprâncenat, și Cândea, bălanul înalt și cu mustața în spic, să

plece cu Burete să cutreiere poienele și să adune lumea, apoi să se întoarcă cu toții la locul de despărțire.

Ochii lui Bodea scânteiau de neastâmpăr când Moroiu și Cândea se întoarseră cu Burete iar spre poiene. Era în suflul lui ceva ce-l împingea să meargă și el cu dânșii, dar să nu se mai întoarcă, ci să deie năvală cum voia dânșul. El însă nu putea să se abată din calea ce-i croise tatăl său.

– Iară noi ceilalți – grăi Bran – ne coborâm în timpul acesta, ca să cercetăm locurile și să vedem câți și ce fel sunt oamenii din vale, cum sunt așezați și pe unde trebuie să-i apucăm, ca să răzbim fără de vărsare de sânge la gropile de grâne și la adăposturi... Vii cu noi ori te duci și tu cu Moroiu? adăugă apoi, întorcându-se spre Bodea.

Tânărul cu obrații rumeni rămase o clipă nehotărât.

Era-n el ceva ce îi zicea: „Nu coborî în vale!“

– Vii cu voi! îi răspunse el lui Bran și o porni la vale repede, parcă ar fi luat hotărârea de a se avânta în prăpastie.

Peste câțva timp, după ce se mai apropiară, se iviră pe ici, pe colo, prin vale, fumuri, ba parcă pășteau vite pe întinsul văii, parcă pe ici, pe colo erau ogoare proaspete.

– Aștia sunt de-ai noștri! strigă Bodea, și cu toții își iuțiră pașii, coborându-se spre pădurea ce nu mai era departe.

Coborând de la munte, omul, după ce a trecut din poiană în codru, înaintează numai pe dibuite, căci nu mai vede nici înainte, nici înapoi. Trecând dar prin pădure la vale, ei grăbeau, ca să deie cât mai curând peste vreun luminiș, de unde li se deschide iar vedere spre vale. Bran le zicea mereu să steie adunați, dar la coborâș era greu să-i ții pe oameni adunați la un loc, căci ei, mergând fiecare după temperamentul său, se resfiră de-a lungul plaiului, și unii dintre dânșii o luaseră departe înainte. Lucru firesc ar fi fost ca Burete și Marcea să meargă în frunte, căci singuri ei cunoșteau locurile; Bodea însă, răzlet și nerăbdător, apucase el înainte, ca să fie cel dântâi care

le vede toate din apropiere. Mai ales după ce au trecut însă din făget în brădet, codrul era din ce în ce mai des și nicăiri nu se ivea surpătură, rovină ori vreun alt semn de luminis, ci mergeau ca cu sacul în cap.

Era târziu după-ameazăzi când la dreapta începu să se audă văjăitul unui pârâu, un semn neîndoios că nu mai e mult de coborât.

Ursan și Vântu, care rămăseseră în urmă și nu-l mai văzuseră de mult pe Bodea, își iuțiră pasul. Bran apucase însă înaintea lor și-i oprise pe oameni, ca să-i adune și să-i ducă mai departe strânși la un loc și fără de zgomot.

Astfel, ceată rămăsese departe în urmă când Bodea se pomeni pe neașteptate deasupra unei surpături, de unde se deschidea asupra văii privire largă și atât de apropiată, încât el se retrase speriat în desis, ca să nu fie văzut.

La dreapta lui se vărsa liniștit un râuleț, iară dincolo de râuleț, la depărtare de câteva sute de pași, erau înșirate pe sub coasta acoperită de pădure vreo treizeci de colibi, în fața cărora se aflau oameni, femei, copii și pășteau vite, ba la stânga râului erau în adevăr câteva fâșii de ogoare proaspete.

„Ăștia nu trec, ci au de gând să rămâie aici“, își zise el, retrăgându-se mai adânc în desis.

O singură privire îi fusese destul ca să se încredințeze că cei adăpostii în vale nu sunt gepizi, dar nici munteni, ci un neam de oameni despre care el nu știa nimic.

Colibile, deși acoperite tot cu frunzar, nu erau ca cele făcute de munteni pe la marginile poienilor, ci mai mult niște acoperișuri puse pe gropi săpate adânc, de un stat de om, iar pământul scos din gropi era aruncat peste frunzișul acoperișului. Crucii nu se vedeau nicăiri. Oamenii erau mai mult scurți și groși decât înalți, greoi în mișcările lor și bălani la față. Vitele erau ciolănoase și cu coarne răsfirate, iar câinii,

niște zăvozi mari ca viteii, umblau molatec și deșirat și lătrau rar și gros.

Trebuia să se întoarcă și să-i vestească pe ceilalți, ca să se apropie cu băgare de seamă.

Deodată însă el ieși, fără ca să-și deie seamă iar pe muchea surpăturii, ca să vadă mai bine.

La stânga, sub surpătură, unde el nu se putea uita, mai erau opt colibi, și de aici, la depărtare de cel mult treizeci de pași, se ivi o fată tânără, care trecea cu un vas de lut spre râu.

Era Mala, cea mai tânără dintre cele trei fiice ale lui Dragoslav, una din căpeteniile fugarilor adăpostii în vale.

Nu, niciodată Bodea nu și-ar fi închipuit că e cu putință ceea ce vedea cu ochii lui.

Nu era înaltă copila, nici subțirică, nici sprintenă ca muntencele pe care le știa el, dar îi era trupul plin și fraged ca al unui copil purtat la sân, avea obraji rotunji, mare minune, și albi ca laptele înspumat, și peste umerii ei se revărsa un păr galbăn ca firele de aur.

Străin neam de oameni și nemaivăzut în aceste văi.

Ea trecea oarecum dormind, a-ndelete și legănată în mersul ei la tot pasul, iar Bodea, uimit, o privea cu atâta nesățiu, încât dânsa, izbită de puterea privirii lui, tresări și-și întoarse marii ochi albaștri spre el.

E o taină nepătrunsă cum prin ochiul îndreptat spre alt ochi sufletul străbate la alt suflet și cum, întâlnindu-se privirile, sufletele se pătrund unul pe altul și se îmbină ca-ntr-o singură ființă.

Fața copilei se luminează ca scaldată în raze venite din altă lume, iar Bodea, fărmeccat de zâmbetul ei plin de dulceață, se cutremură ca străbătut de un fulger. Îi era parcă abia în clipa aceasta se naște și viața de până acum i-a fost numai un fel de amurg.

O fioroasă ameteală, aceeași ameteală, îi cuprinsese pe amândoi, beția fioroasă pe care n-o mai uită și vrea mereu s-o aibă cel ce-a avut-o o dată.

Nu-și mai dedea el acum seamă că cci din vale puteau să-l vadă și nu știa dacă l-au văzut ori nu. Ar fi fost în stare să sară de pe muchea surpăturii la copila pornită și ea spre el ca pasărea ce-și ridică aripile, gata de a-și lua zbor. Auzind însă pașii soților săi, el se-ntoarse răpede spre dâșii, în vreme ce Mala rămase ca înfiptră-n pământ, apoi, când zări pe ceilalți, o luă speriată la fugă, înapoi, de unde venise.

– Tiptil! tiptil! șopti Bodea cu glasul înecat de năvala sângelui și tremurând în tot trupul. Opriti-vă, că sunt prin apropiere, după toate semnele, păgâni, un neam de oameni nemaivăzut pe aici.

Ursan se uită lung și îndurerat la el.

Îl știuse băiat inimos și-i era greu să-l vadă galben la față și tremurând de spaimă.

– Dacă sunt – îi răspunse – suntem și noi și ne aflăm la noi acasă!

– Te-a zărit cineva? întrebă Bran cel chibzuit, făcându-le oamenilor semn să se retragă.

Bodea a rămas ca trăsnet din senin.

Da, l-a văzut, ea fără îndoială că l-a văzut, dar el simțea că nu e în lumea aceasta om căruia ar fi putut să-i spună pe cine a văzut și cine l-a văzut.

– Nu... nimeni nu m-a văzut... răspunse el rostind vorbele în silă, dar cu îndărătnicia omului ce sare într-o prăpastie adâncă.

Bran ieși oarecum pe furis la marginea pădurii, ca să se dumirească asupra celor ce se petrec la vale.

Vedea și el numai ceea ce văzuse Bodea, căci mai jos, la depărtare de câteva sute de pași, râul cotea și valea se strâmta.

– Unde sunt gropile voastre? îl întrebă pe Marcea după ce se retrase iar în desis.

– Colo, sub coastă, la capătul ogoarelor – răspunse Marcea –, iar casele nu se văd, căci se află în dosul stâncilor.

– Câte sunt?

– Patruzeci și nouă de fumuri avem.

– Și mai e loc larg pe lângă case?

– Nu mult, dar e.

– Atunci e rău – grăi Bran –, căci s-au încuibat în casele voastre și trebuie să fie mulți de și-au mai făcut colibi și aici.

Bodea stetea ca pe jărat.

Știa atât de bine că cel mai urgisit dintre toate păcatele, începătura a toată răutatea, izvorul tuturor mișeliilor e minciuna, și tot spusese că n-a fost văzut, când știa că văzut a fost. Înșelase pe soții lui, care, socotindu-se neștiuți de nimeni stăteau fără de grijă, în vreme ce în vale se făceau, poate, pregătiri.

– Ce facem noi acum? întrebă el strâmtorat.

– Multe avem de făcut, îi răspunse Bran, care le pusese în capul său toate la cale. Mai întâi ne întorcem și ne căutăm un loc bine adăpostit, ca să ne facem focuri și să odihnim fără de grijă peste noapte. Apoi ne alegem câțiva și trecem de-a lungul coastei de la stânga până în fața caselor, ca să vedem cum stau lucrurile acolo.

– Tot ar fi bine – îi zise Bodea – ca să lăsăm și aici pază.

– De ce?! întâmpină Bran. Dacă nu te-au văzut, nu pot să bănuiescă nimic. Ori poate că te-au văzut?

Bodea iar se făcu galbăn la față.

Acum era timpul să se îmbărbăteze și să-și ușureze sufletul spunând adevărul. Deși îi era însă rușine c-a mintit, încă mai rușine îi era să-și mărturisească păcatul, și în loc de a-și face datoria, o mânie oarbă-l cuprinsese față cu Bran, care-l silea să mintă din nou.

– Nu m-a văzut – grăi dânsul cu glasul înăbușit de năvala sângelui –, dară suntem mulți și ar fi putut să ne simtă.

– Dacă așa crezi, n-ai decât să rămâi aici și să stai de pază – îi zise Bran –, iară când ți se va urî, te întorci și ne găsești după zarea focului.

– Asta nu! răspunse Bodea și se întoarse și el cu dânsii.

Fiecare pas pe care-l făcea la deal era însă pentru el deopotrivă cu muncile iadului. Îi vedea în gândul lui pe cei din vale sărind în picioare, luându-și armele și alergând în toate părțile, ca să se adune și să deie cu toții năvală asupra soților lui, îi auzea parcă răcnind pe-năbușite, simțea apropierea lor și inima i se zbătea din ce în ce mai tare.

După ce urcară câțva timp, Bran îi opri sub un mare stan de piatră care închidea vederea spre vale, apoi oamenii-și adunară uscături și-și aprinseră trei focuri. Erau bine adăpostiți și aveau drumul deschis spre poiene, încât ar fi putut să ție piept și să scape nevătămați și dacă ar fi avut să se lupte fiecare cu câte cinci.

Bodea se mai liniști. Peste puțin însă Bran plecă cu Vântu și cu alți trei dintre oameni, ca să treacă, precum fusese vorba, de-a lungul coastei de la stânga până în fața caselor, și inima lui Bodea iar începu să zvâcnească. Îi era parcă fără de Bran oamenii se zăpăcesc și n-or mai ști ce să facă în fața dușmanului.

– Mă duc și eu cu dânsii! zise el și plecă în urma lor.

Mînța însă și de astă dată, căci gândul lui era să meargă iar la muchea surpăturii și să steie de pază, gata de a vesti pe ceilalți îndată ce va vedea că cei din vale fac vreo pregătire.

Ziua se învelea în noapte când el sosi la locul de unde văzuse pe Mala și se uită tremurând din tot trupul spre colibile de peste râu.

Era liniște-n vale: nici o mișcare care ar fi putut să-l pună pe gânduri, nici o îngrămădire de oameni ce răcnesc pe

înfundate, nimic ce nu fusese și mai nainte. El tremura, cu toate aceste, ca făcătorul-de-rele în clipa hotărâtoare, pământul i se clătina sub picioare și, fără de voie, el se așeză pe iarba uscată, puindu-și împlăcătoarea peste genunchi.

Obosit de umbletul îndelungat, flămând lihnit, umilit în sine și istovit de viua lui frământare sufletească, el nu mai era în stare să facă ceva, ci sta într-un fel de aiurire la locul unde se afla.

Vedea, parcă, iar vedea pe copila cu marii ochi albaștri, tot cum o văzuse și tot cum o știa. N-o vedea și-și dedea seamă că n-o vede, și totuși parc-o vedea-în aievea.

„Nu! – își zise el în cele din urmă ca prin somn – a fost o nălucire numai. Nimeni nu m-a văzut!”

Necuratul a fost, care i s-a ivit în adimenitor chip de copilă fragedă și plină de farmece, ca să-i întunece mințile, să-l ispitească și să-l ducă la peire.

Și totuși chiar în clipa când și-o zicea aceasta, copila cu marii ochi albaștri se reivea în închipuirea lui mai mult ca înger decât ca demon.

Se întunecase. Luna, ivită de mult pe cerul aproape senin, își revărsa lumina asupra colibilor și asupra râulețului, care scânteia pe ici, pe colo în razele ei. La stânga, de unde venise Mala, era umbră deasă, care trecea pe ici, pe colo în fâșii lungi și peste râu. Liniștea se întindea din ce în ce mai deplină, și el nu mai vedea în cele din urmă decât focurile aproape stinse și câte un om trecând ca o mogâldeată neagră prin zarea cea slabă.

Erau, parcă, toate numai vis și închipuire, părerea deșartă a omului ce se zbate în luptă cu somnul.

El se cutremură și-și făcu de trei ori semnul crucii.

Perdut în gânduri, el nu-și dădea seamă că zăvozii cei mari erau treji, că-l simțiseră și la fiecare mișcare făcută de el se înteteau și înaintau spre surpătură. Acum, când el își făcu cele trei cruci, câinii se îndârjiră și câțiva dintre ei se repeziră la deal.

Bodea-și luă-mblăcitoarea și sări-n picioare, ca mușcat de șarpe.

Mintea i se luminase deodată și vedea deslușit primejdia în care se află. Era peste putință ca cei din vale să nu simtă că zăvozii bat la om și să nu pornească și ei la deal, iară el era singur și neștiut de soții săi, care-l credeau unii rămas la focuri, alții dus cu Bran. Nu-i rămânea decât să se retragă cu grăbire și să deie câteva chiote, ca să vestească pe soții săi.

La întâiul pas făcut de dânsul, însă, câinii, îmbărbătați de retragerea lui, se răpeziră din nou, și după câțiva pași, el fu nevoit să se oprească, ca să se apere cu îmblăcitoarea.

Deprins în luptă cu haitele de lupi a-și purta îmblăcitoarea ferecată, Bodea și-ar fi făcut ușor drum dacă s-ar fi aflat în poiana deschisă. Aici însă, în desišul codrului, îmblăcitoarea i se împedeca de crăci, încât nu putea s-o poarte raita împregiurul său, ci era nevoit să lovească cu ea de sus în jos. El se trase dar spre un brad bătrân, pentru ca să nu poată fi apucat din dos, și începu să lovească cu toată puterea în câinii ce se aruncau asupra lui. Loviți unul câte unul, câinii se rostogoleau chelălăind, dar tocmai aceasta îi stârnea pe cei din vale, și peste puțin el auzi în aieva răcnetele înfundate ale oamenilor ce se adunau, ca să pornească la deal.

– Chiu!... gata toți, că vin păgânii!... strigă el, cuprins de deznădăjduire.

Era însă prea târziu. Orișicât de grabnic ar fi alergat, soții lui nu mai puteau să-i vie în ajutor: era pierdut; nu-i mai rămânea decât să-și spășească greul păcat. De zăvozi nu se temea, dar în luptă cu oameni el nu putea să intre, și brațul îi slăbi când vreo zece oameni se iviră în fața lui, asmuțând câinii.

– Opriți câinii, că mă dau prins! le zise el umilit.

Nu înțelegea nimeni vorbele lui, dar oamenii nu numai prin vorbe se înțeleg între dânsii. Auzind glasul lui, până chiar și câinii se mai potoliră.

– Ține-te, că venim! strigă Ursan, care, auzind strigătul lui Bodea, sărise speriat în picioare și alerga în fruntea cetei la vale.

– Opriți-vă! Țineți-vă strânși la un loc! strigă din cealaltă parte Bran, care alerga și el, întorcându-se din drumul ce făcuse de-a lungul coastei.

Auzind aceste strigăte venite din două părți, agresorii rămaseră o clipă cuprinși de spaimă. Unul dintre dânsii însă, o matahală deșirată, se repezi cu un topor asupra lui Bodea.

Bodea făcu repede un pas la stânga, ridică instinctiv îmblăcitoarea și lovi cu puterea deznădăjduirii, apoi căzu în genunchi, cu ochii închiși și cu capul plecat, în vreme ce agresorul, lovit peste umăr și peste piept, se răsturnă cât era de lung.

Peste puțin, când Ursan sosi la fața locului, el nu mai găsi decât pe acesta, viu încă, dară întins la pământ și vărsând sânge.

Jos, în vale, era o-nvălmășeală sălbatică. În lumina slabă a lunei, pe care o tăia pe ici, pe colo zarea focurilor aproape stinse, se vedeau fugind în goana mare ori adunându-se în grămezi viu agitate oameni, femei și copii, ce rosteau zbicrând vorbe neînțelese, din care nu ieșeau deslușit decât strigătele: „Na staroste! Na staroste!“

– L-au prins și-l duc! strigă Ursan, tremurând în tot trupul. Înainte, băieți, să-l scăpăm!

– Asta nu se poate! Stați pe loc! strigă Bran, sosit și el la fața locului. Sunt sute de inși, și n-avem ce să-i facem dacă umblă răzlet. Înapoi în poiene! Dacă grăbim, putem încă s-ajungem pe Moroiu și pe Căndea, și până mâne-scară ne-ntoarcem cu toții!

IV NĂVALA

Jos, în fundul văii, în poienița de la gura peșterci, unde se aflau cele trei colibi ale părintelui Luca, era liniște adâncă.

Maica preuteasă, femeie și mamă, era cuprinsă de vii neastâmpăr. Avusese visuri grele, era muncită de presimțiri dureroase și o mistuia dorința de a-și vedea fiul, de șase zile acum plecat. Nu-și dădea, ce-i drept, pe față focul, nu se plângea, dar umbla nemângâiată de ici până colo, nu mai vedea și nu mai auzea nimic, nu-și găsea nicăieri loc de repaos, iar părintele Luca le-nțelegea toate, se căia de a-și fi aruncat feciorul în voia întâmplării, și era din ce în ce mai îngândurat și mai nerăbdător.

Mai puțin îngândurată, dar încă mai nerăbdătoare era mulțimea strânsă, ca-n toate zilele, la vatra lui Vineș.

Deodată, Bucegii tresătară ca cuprinși de fiori.

Despre Leaota se iviră câteva căciuli albe, apoi mai multe și tot mai multe, în cele din urmă o ceată nesfârșită, care, coborându-se încet spre colibele părintelui Luca, acoperea întreaga coastă a muntelui.

Era mulțimea adunată de Moroiu și de Cândeia, care, coborând despre Păpușa, băgase spaima în fugarii ce se-ncuibaseră între Capu-Coastei și trecătoare și-și deschisese drum larg spre Piscu-Lacului, iar acum venea să icie și pe cei din poienele Bucegilor și să se întoarcă cu toții la locul de întâlnire.

Viind cu grabire, ei nu putuseră afla cele petrecute la surpătură și nu știau că Bran și Ursan vin și ei, încă mai grăbiți, pe urma lor.

Nu erau mai mult decât vreo mie de oameni, dar nici unul dintre cei adunați la vatra lui Vineș nu mai văzuse atâta lume la un loc și, risipiți, precum erau, păreau îngrozitor de mulți.

– Se-ntoarce Bodea! Iată-i că vin! strigară câțiva dintre cei de la vatră.

– Și e potop de oameni! strigară alții. Sunt mii și mii!

Cei mai iuți la fire începură apoi să deie chiote, și într-o clipă întrecaga mulțime se avântă la vale, risipindu-se de-a lungul coastei, cum toamna se risipește în bătaia vântului iernatic frunza uscată, și lăsându-l singur pe Vineș, moșneagul, care se uita cu ochi împăienjeniți în urma lor.

Mai era încă mult până la amezăzi, când părintele Luca văzu că vin oameni din toate părțile. Nu-i vedea încă pe cei porniți de la vatra lui Vineș, dar veneau alții despre Coștilă, iar alții despre Jepi, despre Peatra-Arsă, despre Vârful-cu-Dor, lume, lume, lume de pretutindenii, de unde se deschide vederea spre Leaota.

– Vin ai noștri, se întorc cu lume multă despre Leaota! strigă în cele din urmă Răciulete, care sosi cu sulita lui cel dântâi. Acum s-a hotărât, s-a ales într-un fel!

Părintele Luca se întoarse spre Leaota și, în adevăr, peste puțin începu a se revărsa la vale ceata cea nenumărată.

El tresări de bucurie.

O clipă însă numai: în clipa următoare el fu cuprins de viiă îngrijare.

Veneau oameni din toate părțile, se adunau, se îngrămădeau de nu mai putea să-i încapă poienița.

„Cine oare și cum va putea să stăpânească atâta sumedenie de oameni turburați de necazuri?!“ își zise el și rămase zăpăcit în mijlocul gălăgiei ce creștea mereu.

Trăiți în singurătate și deprinși cu gândul că fiecare numai pe puterile sale se poate răzima în lupta lui cu nevoile vieții, ei erau ca ieșiți din fire când se vedeau atât de mulți la un loc, adunați cu gândul de a-și împreuna puterile: strigau cu toții și se mișcau valuri-valuri când încoace, când încolo, tot mai îndesuiți, mai zgomotoși și mai furtunateci, ici

aruncându-și de bucurie căciulile în aer, colo strângându-și unii altora mâna ori îmbrățișându-se ca niște vechi prieteni, care de mult nu se mai văzuseră. Și nu e în lume muzică mai sugestivă decât vociferarea unei mari mulțimi de oameni cuprinși de emoțiuni vii: chiar și cel mai potolit din fire își perde bunul-cumpăt și, luat de puhoi, se lasă să fie dus ca frunza ușoară.

În gălăgia aceasta nu mai știa nimeni de ce e vorba, nimeni nu mai cerceta care e rostul îngrămădirii: chiar nici maica preuteasă nu băgase de seamă că fiul ei tot nu s-a întors încă și abia târziu se dezmetici și părintele Luca și se întoarse cu gândul la Bodea.

Mulțimea trebuia să se întoarcă la locul de întâlnire.

– Aș! grăi Răciulete, înfingându-și sulita cea lungă în pământ. Nu mergem! Gropile noastre sunt aici, pe Râul Alb: dacă plecăm acum, suntem pe-nserate la ele.

– Nebuni am fi – adause Cărbune – dac-am căuta alte gropi, la depărtare de două zile.

– Așa e! strigă Vultoare, un lungan din poienile Negoiiului. Suntem destui ca să putem răzbi orișunde!

– Dar ăia ne așteaptă!

– Ei, să aștepte! Vor face și ei cum vor putea.

– Da! strigau unii. Ba nu! strigau alții, care erau flămânzi și obosiți de drum.

Urcat pe un colț de stâncă, părintele Luca stetea cu brațele ridicate-n sus și-i chema la sine pe oamenii învrăjbiți, ca să-i țină strânsi la un loc, dar nimeni nu-l băga-n seamă.

– Iată-i că sosesc! Se-ntorc și ei! strigară mai mulți deodată, și cetele despărțite se-nvălmășiră din nou și porniră-n zgomotoasă mișcare la vale, ca să le iasă-n cale celor ce soseau.

Tot despre Leaota cobora spre poieniță și ceata lui Bran, dar mai încet, căci era obosită și de drum, și de mâhnire.

Nu mai aveau acum oamenii de ce să se certe, dar părintele Luca tot nu se bucura, iară maica preuteasă, care stătuse tot timpul departe la deal, în fața colibeii, tot nu îndrăznea să pornească și ea la vale.

De ce se întorceau ei, când vorba rămăsese ca să aștepte pe ceilalți acolo?

Nu părea a bine această întoarcere neașteptată, și maica preuteasă stătea nemișcată și aștepta să vadă ieșind din mijlocul mulțimii pe tânărul înalt, mlădios și cu fața de fată mare, iar părintele Luca o porni la vale cu pas rar și domol, apoi mai grăbit și tot mai grăbit.

– Unde e? întrebă el în cele din urmă, cu glasul înecat de emoțiune.

– În paza lui Dumnezeu, îi răspunse Bran liniștit și rece. Alaltăieri seara s-a răzlățit, s-a avântat prea departe și a fost prins.

Mulțimea stetea, oprindu-și răsuflarea.

– Și voi – grăi preotul, întorcându-se spre Ursan –, voi n-ați sărit să-l scăpați?

– Nu ne era iertat să facem lucrul acesta, răspunse Ursan. Eram abia vreo cincizeci de oameni, iar în vale se adunaseră sute, care puteau peste câtva timp să fie ajutați de alții, mii și mii. Nu numai făceam o zadarnică vărsare de sânge, dar puneam și viața lui în primejdie.

– Am grăbit să-i găsim pe ceilalți – adăugă Bran – și să ne întoarcem cât mai curând cu toții.

Mulțimea iar se puse-n mișcare, furtunatică.

– Ne-ntoarcem! Pornim cât mai curând! strigară oamenii, stăpâniți de același gând.

– Și dacă nu-l mai găsiți viu?! strigă preotul înfiorat.

– Atunci e mort – răspunse Bran – și s-a ivit în lume numai spre a ne arăta calea pe care avem să pornim. Noi nu ne lepădam de gândul că Dumnezeu îl va fi povățuit să-și

păstreze viața. E creștin și știe că supunerea și umilinta e scăparea celor slabi.

– Să pornim! Să pornim!

– O să pornim – grai Bran –, dar cu chibzuială.

Lui nu-i era, la urma urmelor, să-l scape pe Bodea, care poate că nici nu mai putea să fie scăpat, ci să potrivească lucrurile așa ca să nu-și facă nici o muștrare, orișicum ar ieși ele.

Pe drum dar el își dăduse bine seama despre mersul văilor și-și croise planul după firea locului.

Un lucru era, mai înainte de toate, hotărât în gândul lui: că Bodea avusese dreptate și că atât trecătoarea spre valea Bârsei, cât și strâmtoarea de la capătul coastei trebuiesc închise cât mai curând.

Al doilea lucru hotărât era că dânșii, dacă voiau să-l scape pe Bodea, nu aveau să deie năvală de la deal, ci trebuiau să-i apuce pe dușmani de la vale, să-i închidă și astfel să-i silească a-l da.

Al treilea lucru hotărât era că fără de merinde nu pot să înceapă nimic, căci oamenii erau istoviți de oboseală și foame.

El era de părerea lui Răciulete, care stăruia că înainte de toate să se deie năvală asupra gropilor din valea Râului Alb, ca oamenii să-și ieie merinde.

– Da! – zicea Bran – iar de acolo trecem la Capu-Coastei și închidem strâmtoarea, apoi ne urmăm drumul pe sub poalele munților, rînd văile de-a curmeziș, și mânc-scară ori poimânc suntem, cu ajutorul lui Dumnezeu, la Bodea.

Sub părintele greu încercat ardea pământul; lui drumul acesta îi părea prea cu încungiur.

– Și dacă mâne ori poimâne nu-l mai găsim viu?! strigă el.

– Se poate că nu l-am mai găsi nici astăzi, întâmpină Bran.

Nu înseamnă nimic viața unui om când vorba e de ceea ce e mai bine pentru toți și chiar și pentru el, dacă mai trăiește.

Oamenii iar se învălmășiră. Unii voiau să plece pe cel mai scurt drum, iar alții țineau să-și ieie mai înainte merinde, ba erau și de aceia care, văzând că înțelegerea este peste putință, stăruiau ca să se risipească fiecare la vatra sa.

Bran îi lăsă pe oameni să se frământă între dânșii și se-nțelese cu Ursan ca el să plece la gura trecătorii și să steie acolo, pentru ca nu cumva fugarii să se întoarcă înapoi și să taie iar drumul dintre Bucegi și Păpușa.

– Iară tu – îi zise lui Căndea – te întorci la locul unde ne-am despărțit și aștepti acolo sosirea noastră. Când vei auzi buciumele din vale, dai și tu năvală de la deal.

El începu apoi să-i adune pe buciumași.

Erau cu totul treizeci și opt, dintre care opri doi la dânșul, iar pe ceilalți îi trimise să se risipească peste poienele Bucegilor și să deie de știre că toată lumea are să se ridice și să pornească spre adăposturile de iarnă, ca-n toți anii, cu tot avântul.

– Acum să ne numărăm! zise el în urmă și începu să-i înșiruiască pe oamenii din apropierea lui tot doi câte doi, ca să numere mai ușor.

– Ne numărăm! ne numărăm! strigară câțiva în gura mare.

– Rânduți-vă după poiene! strigară alții.

– Nu după poiene! le zise Bran. Care cum vine. Tot omul e om: să rămâie fiecare la locul unde se află.

Gălăgia se potoli ca prin farmec. Nu se mai pomenise ca oamenii să fie înșiruiți și numărați, și fiecare se simțea parcă o nouă viață începe pentru dânșul când era cuprins în numărul tot mai mare.

Numărând, Bran îi împărțea pe cei numărați în cete de câte cincizeci de inși și da fiecărei cete câte o căpetenie, căreia-i spunea unde are să plece.

Cinci cete aveau să meargă cu Ursan, patru cu Căndea și alte patru cu Moroiu, care o pornea înainte spre Râul Alb.

Deși el nu striga numărând, glasul lui străbătea până la cei mai depărtați, fiindcă toți tăceau, ca să-l poată auzi, și părintele Luca stetea uimit de liniștea sărbătorească, în care se auzeau din toate părțile buciumele vestitorilor.

Nu-i mai trecea acum nici unuia prin gând să aibă părerea lui deosebită, și singură maica preurcasă ar fi voit să-i zorească, ceea ce nu făcea nici ea.

Nu era încă pe sfârșite numărătoarea, când despre Vârful-cu-Dor și despre Omul se iviră primele turme pornite la vale, la început câte una, apoi mai dese și tot mai dese.

Pretutindeni aceeași rânduială. În frunte mergea păstorul, cu măgarii de povară. Urma apoi turma, încungiurată de câni. După turmă, femeii și copiii, bătrâni călare ori ducând de căpăstru cai încărcăți, mai rar mânând vite.

Cele dintâi turme apucaseră departe înainte când Bran sfârși numărătoarea.

– Acum – grăi el ridicând glasul – să fim gata cu toții. La noapte trebuie neapărat să luăm gropile și să răzbim la adăposturile de iarnă. Mâne suntem la Capu-Coastei. Poimâne-l luăm pe Bodea. Acela care e de altă părere să grăiască; acela care se teme să rămâie la turme.

Toți tăcură, dar multe inimi erau îndoite.

– Sunați de rugăciune, grăi preotul, întorcându-se spre cei doi buciumași.

De trei ori pe zi, dimineața, la amezăzi și pe-nserate, când soarele asfințește, sunau buciumele, ca să-i cheme pe credincioși la rugăciune, și munteanul, orișunde s-ar fi aflat, cădea în genunchi și rămânea cu fața plecată spre pământ când auzea buciumul. Rugăciunea, așa știa el, are putere numai fiind făcută de preot, care el singur știe ce se poate și ce nu se poate cere și cum are să fie făcută cererea, el singur avea, prin darul său, tainica vârtute de a mijloci primirea cererii. Creștinul în zadar s-ar fi rugat el singur, căci el numai prin faptele lui se poate

apropia de Dumnezeu. Și auzind buciumul, muntenii știau că preotul își face rugăciunea pentru toți cei vrednici prin faptele lor de a sta în fața Domnului.

Nu însă una din rugăciunile obicinuite în fiecare zi se făcea acum, și părintele Luca rămase timp îndelungat cu brațele încrucișate pe pept, cu capul plecat și cu ochii închiși, perdut în gânduri și cuprins de emoțiune religioasă în fața mulțimii căzute în genunchi îndată ce buciumele dedusără semnul de rugăciune prin sunete prelungi și rar cadentate.

Buciumașii risipiți prin poiene, auzind semnul, îl repetară și ei, și peste puțin toată suflarea din Bucegi era în genunchi și cu capul plecat.

– Unul e Dumnezeu, nevăzut, neauzit, neîntrupat, întreg și nedespărțit, grăi în cele din urmă preotul, ridicând bratele și privind spre cer.

– De-a pururea același! răspunse mulțimea într-un glas.

– Hristos e trimisul lui, omul adevărat și povăța noastră!

– De-a pururea sfântă!

– Te știm, Doamne, după ființa ta cea adevărată – urmă preotul, lăsându-se și el în genunchi –, îți cunoaștem puterea nemărginită, bunătatea nesăcată și dreptatea neșovăitoare, ne mărturisim credința și ne supunem ție dimpreună cu toți ai noștri și cu toate ale noastre. Voința ta să fie în toate gândurile noastre și-n toate pornirile inimilor noastre, și împlinirea ei să fie toate faptele noastre. Dă-ne, Doamne, suferințe grele și îndelungate, dacă numai prin ele ni se pot curăți sufletele, și ne fă parte de chinurile morții, dacă numai prin ele ne facem vrednici de a ne putea apropia de tine, dar nu lăsa ca Necuratul să ne ispitească și să ne împingă spre nouă păcate, și dă-ne în paza fiului tău pururea și pretutindeni gata de ajutor. Dacă cu voia ta e fapta ce voim a săvârși, dă-ne statornicia cugetului și putere neînfrântă ca să înfruntăm toate greutățile; iar dacă nu de la tine s-a revărsat în inimile noastre pornirea

spre lupta sângeroasă, dacă nu tu voiești să cerți prin noi pe cei căzuți în noianul păcatelor, turbură mințile noastre, ca să nu ne mai putem înțelege între noi, ci să ne oprim neputincioși în loc; și umple inimile noastre de frică, pentru ca să nu mai îndrăznim a merge înainte. Privește, Doamne, – urmă el cu glas înăbușit de durere – cu iubire spre părintele îndurerat și ai sub paza ta pe fiul căzut în robia necredincioșilor; ascultă rugăciunea făcută de preotul tău, pe care tu l-ai rânduit păstor turmei celor ce pururea te precămăresc!

– Pururea!... pururea!... răspunse mulțimea, ridicându-se în picioare.

Buciumele sunară de plecare, și cetele se pusă-n mișcare, ale lui Căndea la dreapta, spre Leaota, ale lui Ursan la deal, spre Omul, iar ale lui Moroiu cel sprâncenat la vale, dimpreună cu turmele.

Ceilalți urma să plece mai târziu, după ce se vor fi deșertat poienele.

E lung drumul de la poienița de sub peșteră până în valea largă, dar gândul lui Bran era ca să sosească spre miezul nopții, după ce va fi apus luna, să-și facă pregătirile pe-ntuneric și să deie năvala, deodată din cinci părți, numai în revărsatul zorilor de zi.

Așa au și urmat lucrurile, însă nu tocmai după dorința lui Bran.

Pe-nserate el opri turmele, cu femeile și cu copiii, pe o rariște bine adăpostită, ca focurile să nu se poată vedea din vale, apoi cetele porniră-n patru despărțituri, două spre coasta de la dreapta, două pe cea de la stânga.

Vorba era ca Cărbune să treacă departe înainte, în valea Râului Alb, unde erau gropile de grăunțe, și să sune apoi din bucium; iar ceilalți să sune atunci și ei din buciume, să aprindă focurile risipite și să chiuie, ca fugarii din vale să se zăpăcescă, să se sperie și să fugă.

– Și dacă nu fug? grăi Răciulete, care se uita cu grijă la miile de focuri ce se vedeau grămezi-grămezi în largul văii și mai ales spre stânga, unde se aflau adăposturile de iarnă, deasupra cărora se oprise Moroiu cu cetele lui, în o poieniță ascunsă între păduri.

– Atunci îi alungăm! răspunse Bran.

– Dacă s-or lăsa! zise așa în el Răciulete, care ar fi ținut mai mult ca cei din vale să fugă și nealungați.

Și Răciulete nu vedea rău lucrurile.

Prea erau multe focurile risipite prin vale, și muntenii, care nu mai intraseră în asemenea încurcături, înaintau cu inima-nceștată, oprindu-și răsufarea și cu ochii țintiți mereu spre vale, căci era anevoios drumul de-a lungul coastei, prin pădurca neumblată, și ar fi fost destul ca unul dintre dânșii să calce greșit și să cadă în prăpastie pentru ca cei din vale să sară cu toții în picioare, și atunci era mai rău.

Tresăriră dar cu toții când se auziră sunetele de bucium despre Râul Alb și se iviră primele focuri. Din clipă în clipă se sporeau apoi focurile risipite și se întrecu buciumele și răsunau strigătele de îmbărbătare ale muntenilor porniți la vale.

Era ceva ce-ar fi pus pe fugă chiar și pe Diavolul, și năvălitorii erau cuprinși ei înșiși de fiori, dar fugarii tot nu s-au zăpăcit.

Oameni trăiți la locuri deschise, ei intraseră numai de nevoie în strâmtorile văilor, pentru dânșii fioroase, și trăiau cu frica-n sân. Deși nu-și închipuiau că pot să fie oameni și mai departe în culmile ce lor le păreau nestrăbătute, ei se temeau de codrii întunecoși și de fiarele lor necunoscute, pe care și le gândeau ascunse în ei, și erau înconjurați de veghe neadormite, care știau prea bine ce au să facă în fața primejdiei.

Îndată dar după primele sunete de bucium, au început să sune în vale tulnicele de corn de bou, la început pe ici, pe colo, câte unul, apoi tot mai dese și mai întetoare, tot mai multe și mai despre șes. Iară jos, pe țărmurii râului, era o învălmășeală

însăpământătoare, și sunetele tulnicelor se pierdeau în țipetele de femei și de copii și în răcnetele de mânie ale bărbaților. Pe când însă femeile își duceau în goană mare copiii și avutul la vale, bărbații alergau vociferând la deal, ca să se adune și să le acoperă retragerea.

– Știu și ei să facă gălăgie! grai Răciulete. Să vedem, care pe care!

Bran ar fi voit să se întoarcă, dar Moroiu, care cunoștea locurile, pornise de-a curmezișul spre Râul Alb, unde aveau să se întâlnească cu toții.

– Naintel! strigă Bran pornind la vale. Drept spre focurile din deal! Strânși cu toții, om lângă om: dați la o parte pe cei ce vor fi voind să vi se pună în cale, dar în loc să nu vă opriți!

Nici c-aveau nevoie să se oprească.

Mulțimea se îngrămădise mai la deal, unde moroienui se-ncăieraseră cu ea, iară puținii care se aflau, din întâmplare, în fața lui Bran, văzând mulțimea ce ieșea din pădure, o luară la fugă și nu îndrăzniră să se întoarcă nici după ce Bran intră cu ai săi în râu, ca să treacă pe țărmul de la dreapta.

– Buni de fugă și voinici de picioare și unii, și alții! grai Răciulete, care ieșise cel dântâi pe țărm.

Erau muiți cu toții și tremurau de frig, dar mai aveau să treacă un deal până la Râul Alb și se încălzeau iar urcând și coborând.

Când sosiră la gopile de mei, le găsiră goale. Cei dântâi sosiți se aruncaseră ca niște hoți luați la goană asupra lor și luaseră pe îndesuite care cât a putut s-apuce.

Tot așa se aruncară apoi și asupra gopilor de grâu, care se aflau ceva mai la deal. Nu mai întreba nimeni cine a săpat groapa și cine a umplut-o, ci lua cel mai tare cât putea să ducă, iar cel mai slab cât putea s-apuce.

Roadele pământului sunt darul lui Dumnezeu și avutul celor ce le iau, și fiecare se gândea la sine, la femeia sa și la copiii

săi. Purtarea de grijă pentru vatra sa era singura datorie pe care o cunoștea munteanu.

Bran sta și se uita cum oamenii încarcă și se risipesc pe la vetrele lor.

Când se revărsa de ziuă, nu mai era suflet de om în fundul văii, unde peste noapte fusese învâlmăseală, și adăposturile de iarnă ale celor rămași în poienița bine adăpostită erau deșerte. Mai la vale era însă mare îngrămădire de oameni, care, după toate semnele, se pregăteau să pornescă la deal.

– Nu e cu voia lui Dumnezeu! își ziseră muntenii rămași încă cu Bran la gropile deșerte, vreo patru sute de inși, cei mai mulți oameni duși cu gândul la femeile și la copiii lor.

Tot așa zicea și părintele Luca, care-și plângea copilul, dar era îngrijat și de turma sa.

V

FUGA

„Ce s-a făcut?! A scăpat ori nu?! A murit ori mai trăiește? Mai putea oare să trăiască?!“

Aceste erau întrebările care-l munceau pe Bodea.

Ieșit mai mult mort decât viu din învâlmăseala în care a fost prins și târât la vale, el a rămas în mâinile unei cete de femei lărmuitoare, care-l legară cot la cot cu niste curele de piele neargășită și-l duseră cu ele la vale, printre bărbații care alergau la deal.

Frânt de oboseală, lihnit de foame și, mai presus de toate, chinuit de sete, el se lăsa să fie târât și împins și nu se întreba unde-l duc și ce are să i se întâmple mai departe. Singurul lui gând era: ce s-a făcut omul culcat de el la pământ cu o singură lovitură de îmblăcitoare?

E grozav gândul c-ai stâns o viață de om. Dar omul acela voia să te omoare și l-ai lovit apărându-ți viața; tot e mai bine dacă nu ți-o aperi! Mori o dată și ești mort, cu sufletul liniștit: acum trăia suferind mereu muncile morții.

Și totuși!... poate că n-a murit omul acela. Nu, atât de ușor nu moare omul. Viața e încuibată în toate oasele, în toate vinele, în toate mărunțiile și nu poate să fie stinsă numai așa, din o singură lovitură.

Zădarnică îi era însă zbuciumarea, căci nimeni nu putea să-i înțeleagă întrebările, nici să deie răspuns la ele. Strigătele femeilor turburate de mânie, în urechile lui, nu sunau deloc a grai omenesc, atât erau de neînchegate în înșirarea lor și de urâte pentru auz. Și de astă dată a ieșit însă la iveală adevărul, că oamenii nu numai prin vorbe se înțeleg între dânșii.

Omul e alcătuit din fire așa că nu poate să vadă bucuria fără ca să se înveselească și trebuie neapărat să ieie parte și la durerea de ce se ivește în fața lui. Și oameni erau și femeile care-l duceau târându-l cu ele.

Deși era întunec, ele îl vedeau îndestul pentru ca să se simtă îndemnate a se uita cu tot dinadinsul la el, iară Bodca era om pe care nu poți să-l vezi cu ochi plini de mânie.

În curând dar el simți că nu-l mai duc, ci merg cu el, și din strigătele lor tot mai des ieșeau la iveală sunete pline de înduioșare femeiască.

Ei se apropiară de un șipot, care se vărsa zgomotos pe o lespede lată.

– Ah, Doamne, – grăi dânsul muiat – mi-e sete de mi s-a uscat limba-n gură. Lăsați-mă să beau apă, le zise, oprindu-se în dreptul șipotului. Vă rog să-mi dați apă!

O liniște adâncă se făcu împregiurul lui.

Nu înțelegea nimeni vorbele lui, dar vocea care le rostise era atât de moale și de limpede și sunetele se schimbau cu atâta dulceață, încât femeile rămaseră cuprinse de uimire. Le era

parcă nu e om ca toți oamenii cel ce vorbește și nu omenesc e graiul în care-și dă pe față gândirea.

Nu-nțelegeau graiul acesta, dar știau că-i e sete omului și dorește să beie apă; ele îi lăsară drum deschis spre șipot și se opriră-n loc, ca el să-și poată astâmpăra setea în toată tigna.

– Dumnezeu să vă aibă în paza lui și să vă ajute în toate nevoile vieții! le zise el după ce își potoli setea.

Abia acum se uită împregiurul său, ca să le vadă mai bine. Erau tot femei – nu bătrâne, dar slabe și istovite de suferințe, cu fălcile late, cu ochii ieșiți și cu obraji galbeni.

Deodată el tresări și rămase cu ochii țintiți la pământ.

Câțiva pași de la dânsul stătea Mala, tremurând și făcându-i, cu degetul pus pe gură, semn să tacă și să n-o deie de gol.

Era un farmec nespus în clipa aceasta, care-i schimbă toată firea. Nu se mai gândea acum la omul pe care-l întinsese cu o singură lovitură la pământ, ci-și vedea viața desfășurându-se în fericire din ce în ce mai adimenitoare. Da, scăparea lui era mai presus de toată îndoiala: îi fusese destul s-o vadă cum o văzuse pentru ca să simtă că ea vrea și poate să-l scape.

Urmându-și drumul, el nu se mai simțea obosit și mergea cu pas ușor, ținându-se drept și legănându-se în mersul lui ca un voinic ce era. Știa că sunt doi mari ochi albaștri care-l privesc neîncetat, și ținea să-i încânte.

Mergea cu pas ușor, ținându-se drept și legănându-se în mersul lui, și, cu toate aceste, peste câțva timp două dintre însoțitoarele lui îl apucară una de un braț, alta de altul, fie ca să-l sprijinească, fie pentru ca nu cumva să scape, căci se apropiau de cortul starostelui, la care-l duceau.

Mala, copila sficioasă, mergea, stăpânindu-și firea, un pas în urma lui; el însă se simțea ca și când una din cele ce-l țineau ar fi dânsa și nu îndrăznea să se uite nici la dreapta, nici la stânga, ci mergea cu ochii țintiți înainte și o ducea în ameteire și ca prin vis.

Mai era încă mult până la miezul nopții, când sosiră la cortul lui Dragoslav, starostele îngrijat, care, vestit despre cele petrecute în fundul văii, își adunase oamenii și aștepta vești nouă, ca să plece cu ei la deal. El aflase numai că pe coastele din fundul văii s-au ivit cete de oameni străini, dintre care unul a și fost prins, dar nu putea încă să știe că acele cete s-au rătras. A adunat dar în pripă pe oamenii mai apropiați și a trimis vestitori la vale, a întărit veghele din fundul văii și era gata să plece îndată ce va fi primit știrea că s-a început lupta. Tot el poruncise ca femeile ce se retrăgeau la vale să-l aducă pe cel prins pentru ca să-l ție sub pază și să-l aibă, la nevoie, ca ostarec.

Cortul starostelui se afla în câmp deschis, dar în fața unei îngrădituri făcute din pari groși, bătuti adânc în pământ și înalți de cel puțin două staturi de om. În lăuntru al acestei îngrădituri se aflau colibile starostelui, cu totul cinci, făcute și ele tot ca cele din fundul văii.

Oamenii, vreo patru sute, se aflau din jos de cort, la depărtare de vreo două sute de pași, și numai trei așteptau cu starostele în fața cortului, câțiva pași de la focul de veghe.

Sosit la acești patru oameni, Bodea, care încă de mult înțelesese că-l duc undeva ori la cineva când strigau „na staroste“, își ridică capul, și ochii lui se opriră asupra unui bărbat înalt și spătos, nu bătrân, dar cu multe fire albe în barba lungă și-n pletele căltoase ce-i acopereau umerii.

Acesta trebuia să fie acela căruia-i ziceau staroste, un preot, un fel de căpetenie mai mare.

Bodea-și plecă iar capul și rămase umilit în fața lui, umilit, cu capul plecat, gata de a se lăsa în genunchi.

N-avea nevoie s-o mai facă și aceasta.

Deși om încruntat din fire, starostele îl examinează cu ochii din ce în ce mai puțin încruntați și făcu câteva întrebări, la care femeile îi răspunsără pe-ntrecute, apoi fața lui se-nsenină.

Cutreierase el cu ai săi ani de zile de-a rândul multe țări și intrase, gonit de ici până acolo, în atingere cu multe popoare, dar asemenea om nu întâlnise încă în calea sa. Și la chip, și la statură, și la port, și la fire robul era om de frunte, care prețuiește cât mii de alții. El porunci dar să-l ducă în lăuntru al îngrăditurii și ca nimeni să nu-i facă vreo supărare.

Bodea se mai uită o dată înapoi, ca să vadă pe copila cu mari ochi albaștri, care sta și ea umilită și cu capul plecat, apoi se perdu în dosul parilor groși, bătuti adânc în pământ și înalți de două staturi de om.

Era destul de largă îngrăditura aceasta. Făcută sub stânca prăpăstioasă, sub care se aflau colibile, ea cuprindea un loc de vreo două sute de pași în lungime și aproape tot atâta în lărgime. În fața colibilor ardea un foc mare, împregiurul căruia se aflau bărbați, femei și copii în vie mișcare.

Intrând Bodea, toți grăbiră spre el și-l înconjurară, lărmuind din toate părțile.

El stetea cu capul plecat.

Era pătruns cu desăvârșire de gândul că mai curând ori mai târziu soții lui vor face tot ceea ce le stă prin putințe ca să-l scape și că Mala priveghează asupra lui; el se simțea, cu toate aceste, lăsat în voia întâmplării și-și dădea seamă că soarta lui mai presus de toate de la propriile lui purtări atârnă.

Oameni, tot oameni ca dânsul, erau și cei ce-l încungiurau, și inima deschisă trebuia neapărat să le deschidă și lor inimile.

El ridică deci ochii și privi împregiurul său fără de frică.
— Mă strâng curelele, grăi apoi cu glas plin de înduioșare; mă-njunghie prin piept și mi s-au umflat mâinile. Dezlegați-mă, vă rog, că nu mai pot să fug.

Aceeași tăcere ca-n fața șipotului. Deși nu putea nimeni să înțeleagă vorbele lui, toți le ascultau cu mulțumire și toți știau că-l strâng curelele, și toți vedeau că e istovit trupește și sufletește. Un moșneag gârbov se apropie de el și-i dezlegă

curelele prost înnodate, apoi îl duse la una dintre colibi, în care îi dete loc de odihnă pe un culcuș de frunze uscate.

Bodea se lăsă frânt în culcuș.

Trupul nu e locașul, ci oglinda viețuitoare a sufletului de-a pururea treaz. Bodea simțea acum adevărul acesta în toată întinderea lui. Era ca stinsă viața lui trupească, și orișicât de vii i-ar fi fost zbuțumările sufletești, nimic nu se mai ivea din ele în oglinda căzută în amorfie. El zăcea în nesimțire: nimic nu mai voia, nimic nu mai gândea, nici un simțământ hotărât nu mai avea.

Cuprins de fierbințelile istovirii organice, el se zvârcolea în culcușul lui ca omul răpus de beție și abia de tot târziu tresări și se ridică cu anevoia în genunchi.

Deși nu dormise și nu putea să doarmă, i se păruse că aude la mare depărtare buciul de rugăciune, pe care, de când se trezise și el om în lume, îl auzise în fiecare zi de trei ori.

Ah, trecuse ziua, și el nu-și făcuse rugăciunea de seară, n-o făcuse și nu mai putea s-o facă așa singur, ascuns în pământ, departe de ai săi, străin între străini.

El se târî în genunchi până la ușa colibei, se uită la cerul înstelat și-și ridică amândouă brațele.

— Te știu, Dumnezeule a toate, și te mărturisesc după ființa ta cea adevărată, grai dânsul cu glas tare. Ceartă-mă, Doamne, — urmă apoi încet și acoperindu-și fața cu amândouă mâinile — și mă muștră după mărimea păcatelor mele, curăță prin suferințe sufletul meu, ca să fiu vrednic de a mă apropia de tine, dar mângăie pe părinții mei și dă-le tăria ca să rabde fără de jeluire greaua lovitură ce li-am dat prin nesocotința mea. Ascultă, părinte, rugăciunea mea, deși nu sunt vrednic a-mi ridica glasul la tine, și ține-mă sub paza Fiului Tău de-a pururea treaz, ca nici o ispită să nu smintească sufletul meu în noaptea aceasta.

El se întoarse iar la culcușul lui, și somnul binefăcător îi luă peste puțin sufletul și-l trecu în alte lumi, mai ferite de suferințe.

Nici pentru această lume însă Dumnezeu, judecătorul totdeauna îndurător, nu i-a ascultat rugăciunea.

Certat a fost numai prin suferințele pe care și le-a făcut el însuși prin amarnice muștrări de cuget.

Deși rob ținut sub mare pază, el putea adeseori să se simtă stăpân al celor ce-l țineau sub robie.

Toți, mic și mare, bărbați, femei și copii, mai ales copiii, se apropiau cu sfială de el și erau cuprinși de o învederată mulțumire când puteau să-l mulțumească, căci era om cu totul deosebit în felul lui. Supunerea lui, inima lui deschisă, neadormita lui grijă de a nu jigni pe nimeni, blândețea privirii lui și, mai presus de toate, graiul lui muia toate inimile și împăingea toate mințile.

Nu e o armă mai puternică decât inima curată, și curată era inima lui.

Erau mari nevoile cu care se luptau muntenii, dar viața lor era nespuse de fericită în asemănare cu traiul muncit al acestor oameni cu fețe veștejite, în care numai arareori se ivea câte un zâmbet oarecum acru.

Din zori de zi și până-n seară, femei și copii munceau fără de repaos, săvârșind în mare parte lucrări fie zadarnice, fie de prisos.

Femeile torceau câlți plini de puzdării și țeseau pânză aspră, care se destramă când o scoți din apă și o întinzi la soare, ca să se nălbească.

Bărbații tăiau copaci, cărau pietre, săpau șanțuri și trăgeau la jug, ca să spargă țelina cu plugurile, pe care mai putuseră să le scape în lungile lor cutreierări.

Copiii adunau vreașcure și crăci și le cărau grămadă la colibi.

Toate pe tăcute, toate-ntins și fără de răsuflare: nicăiri cântec vesel, nicăiri glume, nicăiri voia bună cu care era el deprins. Era parcă oamenii aceștia numai în muncă-și găsesc rostul vieții și muncesc numai pentru ca să-și petreacă timpul.

Chiar în noaptea când Bodea s-a dat rob, timpul se schimbase în bine, și nu e în lumea aceasta nimic mai frumos decât frumoasele zile de toamnă la poalele despre Dunăre ale Bucegilor.

În liniște sărbătorească zac toate sub limpedele albastru al seninului fără de margini, și natura întregă pare a fi cuprinsă de o adâncă uimire. Nici cea mai mică adiere nu scutură încă bogatul frunziș al pădurilor, care, atins de bruma diminetilor trecute, s-a schimbat în fel de fel de fețe. O răcoare potolită ține aerul în cumpănit repaos, iar razele soarelui se revarsă umplându-le toate de o căldură dulce și înveselitoare.

Binecuvântat pământ! Fericiți oamenii cărora soarta li-a făcut parte să-și petreacă viața pe el! Și totuși... Bodea era cuprins de adâncă jale. Era sfânta zi de duminică, și oamenii aceia munceau fără ca să-și dea seamă că e senin cerul, că e curat aerul, că toată ființa stă în liniște sărbătorească, fără ca să se bucure de viață și fără ca să preamărească pe cărmuitorul a toate, care cu atâta prisosință a împodobit pământul de sub picioarele lor.

Îi era parcă nu din vina lui, ci după rânduirea lui Dumnezeu a venit în mijlocul acestor oameni, ca să-i deștepte din amortirea în care se aflau, să le învie inimile, să le lumineze mințile și să-i învrednicească.

Peste câteva zile el a ajuns să se poată înțelege întrucâtva cu dânșii, atât în limba lor aspră, cât și în graiul lui pentru dânșii din ce în ce mai adimenitor, și fără de gând precugetat a ieșit din îngrăditură, ca să ieie parte la lucrările lor. I-ar fi fost destul cel mai mic semn ca să se întoarcă, dar nimeni nu l-a

oprit și nici că avea, în adevăr, nevoie să-l oprească: aflându-se în mijlocul lor, el nu se putea gândi să fugă.

Nici nu se gândea.

Atât de puternică era în inima lui pornirea de a scoate pe oamenii aceștia din amortirea sufletească în care se aflau, încât se simțea strâmtorat când se gândea că mai curând ori mai târziu se vor face încercări spre a-l scăpa. Ținea să se întoarcă la ai săi, dar nu acum, ci mai târziu. Abia începuse să le înțeleagă limba și să le poată spune, cu chiu cu vai, câte ceva, și ținea să se poată înțelege bine cu dânșii.

Într-una din zile, însă, ochii lui, necurmat cutreierători, se opriră asupra unei poienițe, în care câteva vaci ciolănoase și trei cai pășteau iarba din nou încolțită. O femeie stetea nemișcată la marginea de la deal a poieniței și se uita stăruitoare la el.

„E dânsa!“ își zise el cuprins iar de ameteala în care căzuse când își închipuia c-o duce atârnată de brațul lui.

Poate că nu era dânsa; el însă și-o închipuia, și liniștea lui era pierdută. Orișiunde privea, el vedea numai poienița cu femeia ce stă nemișcată și cu privirea îndreptată spre el.

Un demon era, care-i turbura inima, îi întuneca mintea și-i slăbea voința cu ispitele lui, și el nu se mai putea gândi pe sine decât călare cu dânsa, strângând-o în brațe și depărtându-se în goană mare de tot ceea ce e suflare omenească.

Trei zile de-a rândul l-a ispitit astfel, trei zile de zbuciumări istovitoare.

O, mare și nesecată e puterea deprinderilor luate din cea mai fragedă copilărie! Tremura în tot trupul când se gândea pe sine dus cu ea și pierdut în lume, dar își aducea aminte de mama lui, de tatăl lui, de frații lui, îi vedea pe ai săi nemângâiați și căutându-l fără de astâmpăr și-i venea să se ascundă, ca ea să nu-l mai poată ispiti. Nu, el trebuia să se întoarcă la ai săi.

A patra zi, ochii lui doritori zadarnic o căutau în poienita unde acum pășteau numai doi cai.

Pe-nserate însă ea s-a ivit la marginea zăvoifului de pe țărmul drept al râului, tot nemișcată, dar ținând de căpăstru un cal neastâmpărat, care bătea din când în când cu copita-n pământ, un armăsar negru, crescut pe-ntinsele câmpii de la poalele Caucazului și rămas de pripas după ce stăpânul îi perise în luptă.

Zile întregi de-a rândul petrecuse copila deprinzându-se a sări în spinarea lui și a-l stăpâni fără de frâu, iar acum îl ținea și nu se mai temea c-o să-l scape.

Puteau și alții s-o vadă, dar n-o băgau în seamă, și Bodea el singur îi știa gândul. Îl înțelegea și nu mai era în stare să se stăpânească.

„Asta e soarta mea – își zise el – și de soarta sa nimeni nu poate să scape.“

Nu-i mai era acum să scape și să se întoarcă la ai săi, ci s-o ia pe dânsa și s-o ducă la vale, spre pustiurile necunoscute, unde n-o să mai fie decât ei amândoi și nimeni nu mai poate să le turbure viața.

Ce gând plin de farmec: să te știe toată lumea perit fără de urmă, în vreme ce tu-ți petreci zilele în fericire desăvârșită.

Încetul cu încetul, pe nesimțite, hoțeste, căutând, parcă, ceva pe jos, el se depărta spre crâng și, când ceilalți prinseră de veste, el se afla departe de dânsii și aproape de armăsarul cu nări umflute.

– Acum nu mă mai prindeți! strigă el și se repezi înainte.

Copila scoase un țipăt de nebunată bucurie, prinse calul de coamă și se aruncă ușoară ca o pisică sălbatică în spinarea lui, și atât de țeapăn se ținea pe calul neînșeuat, încât îi întinse lui Bodea mâna și-l ridică și pe el. Ea strigă apoi: „Vuc!“ și armăsarul, ieșind c-o săritură lungă în largul văii, se depărta pe cursul apei cu iuțeala Crivățului.

Când ceilalți se dezmeticiră, el abia se mai vedea răsărind pe ici, pe colo, printre răchităle risipite în luncă.

E o taină de nențeles legătura dintre om și cal.

Mai călărise Bodea, dară nu și-ar fi închipuit niciodată că asemenea goană e cu putință și-i era parcă el și calul se-mpreunaseră și se făcuseră un singur trup. I se răscolise deodată toată firea și i se prefăcuse de a se mira el însuși de sine. Se simțea destoinic de a răzbi printre mii de oameni așa, cu mâna goală, numai el cu calul lui.

Dar unde se ducea? Cât avea să ție goana aceasta? Ce voia să facă?

Se-ntunecase, și-n toate părțile se vedeau focurile risipite ici câteva, colo mai multe și din ce în ce mai dese: el își urma drumul șerpuind printre ele, ferindu-se când la dreapta, când la stânga și strângând cu nesățiu în brațe comoara vieții lui.

Nu, el nu mai avea nevoie să gonească. Trebuia să-și cruțe calul, căci el îi era scăparea, și să-și urmeze drumul în pas domol, ca să audă mai bine și să vadă mai deslușit.

Potolindu-și însă mersul, i se potolea și firea.

El nu fugea numai de cei ce-l robiseră și-l goneau, ci totodată și de cei ce-l căutau, plângând cu lacrimi calde. Fugea și o ducea și pe dânsa. Unde fugea și o ducea?

Nu, era peste putință ca el să fugă de ai săi și să despartă de copil pe părinții lui, și fiori reci îl treceau când se gândea cum părinții lui se jelesc și cum părinții ei aleargă, vaitându-se că nu pot s-o găsească, și întrebă pe toți, și nimeni nu poate să le dea răspuns, și plâng și se plâng și blestemă fără de milă. Așa nu e fericirea cu putință: jalea numai și amarul, căința și greaua spășire putea[u] să-l aștepte.

El se-mbărbătă și-și opri calul, apoi se plecă sfios spre copilă, îi sărută fruntea cum credinciosul sărută icoana sfântă și o ridică cu gingășie, ca s-o dea jos de pe cal.

– Du-te la mama ta, îi zise cu ochii plini de lacrimi. E întunec și nimeni nu mai poate să afle că tu m-ai scăpat: du-te la mama ta!

Întorcându-și apoi calul, el se depărtă fără ca să se uite înapoi și gonind din răputeri, pentru ca nu cumva o vorbă a ei, un suspin ieșit din pieptul ei ori o lacrimă ivită din marii ochi albaștri să-l moaie și să-i schimbe gândul.

El trebuia să se întoarcă într-o suflare și pe cel mai scurt drum la părinții lui, care-l căutau și nu puteau să-l găsească, întrebau pe toți și nu primeau răspuns de la nimeni, plângeau, se plângeau și blestemau.

Care era însă cel mai scurt drum?

Cu cât mai mult se depărta, cu atât mai puțin putea să-și dea scamă unde se află și încotro merge. Știa că venise de la stânga și că tot la stânga trebuia să apuce, dacă e vorba să ajungă în vreuna din văile ce se coborau de la poalele Bucegilor. Nicăiri însă nu se deschidea drum la stânga, și valea cotea la dreapta, iar la dreapta, mereu la dreapta. Știa că poienele sunt în culmile munților și că el trebuia să urce, iar el cobora de-a lungul luncii din ce în ce mai largi și printre focuri din ce în ce mai dese. Era nevoit să se depărteze.

Înspre miezul nopții, armăsarul plin de spume o dete-n pas și încep să mestece din frunzișul veșted.

Bodea, obosit și el, descălecă și-l duse câtva timp de căpăstru, lăsându-l să pască-n mersul lui. Era unul dintre caii care merg zi și noapte fără ca să lânzezească și se hrănesc la nevoie și cu mărăcini, fără ca să-și piardă puterile. Trecând peste un părâu, el se opri și-și astâmpără setea, apoi păscu mai departe.

Bodea ar fi voit să-i dea drumul ca să pască în toată tigna, dar se temea c-o să-l piardă, ar fi voit să-l lege de o tufă, dar îi era milă.

Și totuși trebuia să se odihnească și el, căci trupul e nemilos și nu te iartă când nu-i dai drepturile lui. Îi era foame lui Bodea, și n-avea ce să mănânce; îi era somn, și se temea de somn, căci noaptea era senină și friguroasă.

Pe la miezul nopții, când Cloșca-cu-Pui începuse a se coborî spre apus și calul încetase a mai paște, el urcă coasta și intră în desişul pădurii, ca să-și caute un loc adăpostit unde putea să-și aprindă focul fără ca să fie văzut din vale. Îl răzbise frigul de-i amortiseră toate vinele și trebuia neapărat să se încălzească.

El se opri sub o surpătură rovinoasă, își legă calul și-și căută vreascuri pentru foc.

Foc îi trebuia, mai presus de toate, atât și numai atât; dar cum să-l aprindă?

Atât era de ametit de oboseală, de foame, de somn și de frig, încât nu se gândise că-n zadar își căuta adăpost, în zadar adună el vreascuri dacă nu are cum să-și aprindă focul.

Iară valea era plină de focuri.

De ce adecă ar fi avut el să se teamă? Călare pe armăsarul lui, el putea să se apropie, să-și ieie un tăciune și să se depărteze ca o nălucă. Și chiar dacă l-ar fi luat la goană, nu putea nimeni să se apropie de dânsul.

El se coborî iar la vale, se aruncă-n spinarea armăsarului și o luă în treapăt spre cele mai apropiate focuri, care se aflau pe sub coastele de dincolo, încât el trebuia să treacă râul pentru ca să ajungă la ele.

Călare o dată, el se învioră și nici nu se mai simtea obosit, nici nu-i mai era frig: întreaga lui ființă se concentrase-n gândul de a trece ca o nălucă printre focuri.

Peste puțin, el ajunsese la un șir de colibi părăsite și calul începuse să ciulească și să sforăie.

Deși boarea văii adia tot despre izvoare, un greu miros de leșuri răzbea din când în când prin umedul aer al nopții.

El se abătu spre râu, ca să se depărteze de colibi, dar mirosul era din ce în ce mai greu.

Deodată calul se opri și se dete puțin înapoi.

La depărtare de câțiva pași, pe țărmul râului, zăceau câteva trupuri omenești intrate în putreziciune, toate cu capetele spre râu și cu fața la pământ.

El rămase cuprins de o cutremurare fioroasă.

„Aștia sunt oameni care s-au târât până la râu și au murit stâmpărându-și setea nepotolită!” zise el și zori calul să intre în apă, ca să treacă dincolo și să se depărteze spre focuri.

Încă mai înfiorătoare era însă priveliștea ce se desfășura în fața ochilor lui.

Împregiurul unui foc aproape stins se aflau vreo treizeci de oameni, ale căror oase erau ca ieșite prin pielea vestedă și subțiată, bărbați, femei și copii, câțiva șezând în nemișcare, cu gurile căscate și cu ochii pierduți în vânt, cei mai mulți întinși jos pe pământ ca niște mortăciuni. Știa Bodea din auzite că jos, pe șesurile întinse și prin luncile largi și mlăștinoase, moartea nu-i seceră pe oameni tăindu-i unul câte unul, ci-i cosește culcându-i la pământ în brazde lungi și late de-n câteva zile locurile rămân pustii. Acum vedea cu ochii lui, și o jale adâncă-l cuprinse.

Stăpânit de jalea aceasta, el nu se mai gândea că moartea-l pândește și pe el ațindu-se din toate părțile, ci se apropie de foc.

Câțiva dintre cei ce vegheau șezând la foc își ridicară spre el ochii mari și plini de văpaia fierbintelilor de agonie.

– Ce e? întrebă el.

– Ni-e foame, răspunse unul cu glas istovit. Au omorât pe cei mai voinici dintre noi și nu ni-a mai rămas nimic.

– Cine?

– Cei de la deal, îi răspunse altul. La noi nu mai găsești nimic.

– Dar ei de ce-au murit?

– Au mâncat prea mult – răspunse al treilea – și a intrat boala între ei.

Bodea rămase câțva timp într-un fel de aiurire.

Îi era parcă nu mai poate să creadă că se petrec în aieva cele ce vedea și auzea și că întreaga viață e numai un vis urât și greu, din care numai moartea binefăcătoare-l deșteaptă pe om.

Era peste putință ca pe acest pământ mănos și încărcat de Dumnezeu de toate bunătățile oamenii să se omoare între dânșii luptându-se pentru hrană și să piară în cele din urmă de foame și învinșii, și învingătorii.

Și, cu toate aceste, așa era: aici, în mijlocul pădurilor pline de hrană omenească, pereau oamenii aceștia de foame fiindcă nu mai aveau destulă energie ca să se ducă și să-și caute hrana.

El își făcu semnul crucii.

Îi era învederat că oamenii aceștia ieșiseră de sub paza lui Dumnezeu. Necuratul îi luase sub stăpânirea sa și-i ținea în vrajbă necurmată, le smintea inimile și le turbura mințile, ca să nu-și poată depăna în liniște firul vieții.

Ca un rai pământesc se reinviră în sufletul lui poienele luminoase unde oamenii-și petreceau viața în fericită frățietate, răbdând împreună și bucurându-se împreună.

El își zori iar calul, ca să se depărteze cât mai curând de acest loc spurcat prin duhoarea Necuratului.

Zadarnic căuta însă să se scape, căci el se încurca din ce în ce mai rău în această împărăție a sufletelor necurate, care profită de neputințele omenești și nu iartă pe cei luați o dată în stăpânirea lor.

Ici fusese o luptă, și el trecea printre cadavrele rămase pe câmpul de bătăie și sfâșiate acum de haitele de lupi și de stolurile de corbi.

Colo, vreo boală nemiloasă îi răpusese pe oameni și leșurile zăceau grâmezi-grâmezi, care cum îl apucase moartea,

iar pe la focuri nu mai rămăseseră decât puțini, care semănau mai mult a stafii decât a ființe viețuitoare.

Iar mai departe jăfuitorii-și petreceau noaptea în nesățiu și în desfrâu, în sălbatică învâlmășeală, țipând acum de bucurie și răcnind peste puțin de mânie, râzând o dată cu hohot și pe rânjite și scrâșnind apoi din dinți, îmbrățișându-se în o clipă și încăierându-se în cealaltă.

Erau tot oamenii pe care îi văzuse petrecându-și viața în muncă întinsă și săvârșită în tăcere, tăind copaci groși, săpând șanțuri adânci și cărând bolovani grei, aceiași oameni, dar ajunși la ceasul rău și gustând cu nesățiu plăcerile puținii vieți ce le mai rămânea.

În revărsatul zorilor de zi, Bodea ajunsese la un loc unde râul se apropia de coasta de la dreapta de nu mai rămânea loc de trecere pe țărmul lui. El descălecă și-și luă calul de căpăstru, ca să urce coasta, care, deși piezișă, pentru un muntean ca dânsul era drum ușor.

El rămase ca împietrit de uimire când ajunsese în culme.

O priveliște largă și nespus de bogată în frumuseți se desfășura în fața lui.

Înainte se întindea șesul nemărginit, prin mijlocul căruia se vărsa șerpuind un râu mare și lat. La dreapta se deschidea o luncă largă, în fundul căreia se vedea, pierdut în ceața albăstrie a depărtării, un munte cu vârful ascuțit.

„Acesta e Negoiful, zise el mirat de înălțimea muntelui și îngrozit de depărtarea la care se afla. Da, de acolo, din culmea aceea, am văzut eu Argeșul.“

Dar ochii lui se întoarseră spre stânga. Aici se deschidea altă luncă, multdoritul drum spre poienele Păpușei.

Pentru ca să poată apuca drumul acesta, el trebuia să coboare, să treacă râul și să ocolească un deal.

Mai nainte de a le face aceste, voia să-și deie calul la pășune și să-l adape, apoi să caute ceva de mâncare și să odihnească și el însuși.

Giur-împregiur pădurile de cer erau încă în plina lor podoabă de frunziș. Numai pe ici, pe colo se ivea câte un frasin roșu ca sângele de bou. Nici fum, nici vreo altă urmă de viață omenească nu se zărea nicăiri prin apropiere. Chiar și dacă s-ar fi zărit, însă, el și-ar fi urmat drumul fără de grijă. După cele ce văzuse și simțise în timpul nopții, el nu se mai temea de nimic: se afla-n paza lui Dumnezeu și trebuia să treacă nevătămat prin toate. Mergea deci fără de grijă, păscându-și calul și căutând cu ochii vreo tufă de alun, vreo răsură ori un păducel.

Dac-ar fi băgat bine de seamă, el ar fi văzut că sunt urme de om chiar și pe unde călca el. Ieșise într-un luminiș cu iarbă deasă și, dacă s-ar fi gândit bine, ar fi înțeles că așa, numai de la sine, nu s-a curățit pădurea, și dacă s-ar fi uitat bine, ar fi văzut că trece peste brazde-nțelenite. O nouă uimire-l cuprinsese dar când se pomeni față-n față cu un șir de case clădite din groși, muruite pe dinlăuntru și acoperite cu mari șindrile de stejar, opt case una lângă alta, jos, în o groapă, și adăpostite sub pădure.

El coborî cu băgare de seamă spre case.

Nici un semn de viață omenească.

Ușile erau toate închise. Bășicile de bou, cu care erau lipite ferestrele, stăteau încă întregi. Sub streășina uneia dintre case se afla chiar un război cu pânză jumătate țesută în el, dar firele de urzeală încă netesută se rupseseră și atârnavă în bătaia vântului.

„Ăștia – zise el cuprins de jale – au fugit în pripă și nu s-au mai întors, iar de atunci n-a mai umblat nimeni pe aici.“

Eră ceva afară din cale sinistru în aceste case pustii; el se simțea, cu toate aceste, în apropierea lor mai bine decât orișunde.

Da, aici putea să steie și să odihnească în toată tigna.

El scoase căpăstrul din capul calului și i-l legă drept pedecă în picioarele de dinainte, apoi se întinse, mai mult se lăsă ca mort pe iarbă, și rămase câtva timp cu fața în sus și cu ochii închiși.

Multă mizerie este în lumea aceasta! Multe dureri sunt, multe și grele suferințe. De ce oare omul trebuie să trăiască?! E ori nu adevărat că Dumnezeu le știe toate, le vede toate? Este Dumnezeu, ori numai omul și-l închipuiește, pentru a sa mângâiere?

El se cutremură, speriat de îndoiala ivită în sufletul lui, și se ridică în picioare ca și când ar fi fost cuprins de simțământul că e spurcat pământul pe care zăcuse.

„Îi ceartă Dumnezeu pe oameni – zise el în gândul lui – ca să-i curățe prin spășire și să-i facă vrednici de o mai fericită viață. Când însă, când va sosi ziua mântuirii!”

În inima lui se ivi iar pornirea de a face... el singur nu știa ce...

Ochii lui se opriră asupra coastei ce se ridica în dosul caselor. Acolo, în bătaia soarelui de meazăzi, erau câțiva pomi înăbușiți de vițe urcate până în vârfurile lor, o vie părăsită în părăginire, dar încărcată de rod, în mare parte stafidit.

El trecu repede printre case și urcă cu câteva sărituri coasta.

Văzuse el viță și prin valea Râului Alb și mâncase struguri, dar cu totul altfel erau aceștia.

„Doamne! – grăi dânsul înduioșat – cu câte bunătăți și înzestrat pământul și cât de plăcută poate omul să-și facă viața în lumea asta!”

Soarele-și revărsa razele calde asupra caselor pustii și asupra împregiurimii lor părăjinite; adierea lină a vântului scutura din când în când câte o frunză veștejită; ziua se desfășura din ce în ce mai a sfârșit de vară.

Sătul de iarbă, calul se trase în cele din urmă în umbra pădurii.

Tot astfel făcu și obositul lui stăpân.

Era târziu după-ameazăzi când el se deșteptă din somnul lui neliniștit și se uită împregiurul lui.

Îi erau întepenite toate încheieturile și numai cu anevoie și una câte una-și mai putea aduce aminte cele petrecute, parcă multe și lungi zile trecuseră de când a plecat de la îngrăditura de sub stâncă. Și atât de vii și de covârșitoare fuseseră emoțiunile ce se succedaseră în sufletul lui, încât el abia-și mai putea reaminti marii ochi albaștri. Îmbătrânise oarecum în o singură noapte.

Calul își ridică voios capul și necheză încet și nerăbdător.

– Ce e, frățiorule? îi zise Bodea, și de aici înainte *Frățior* rămase numele calului.

Și frățior îi și era, în adevăr.

El se ridică cu anevoia și numai cu multă greutate ajunse să dezlege căpăstrul și să-l pună în capul calului, dară iar se simțea ușor și neobosit după ce încălecă.

Măsurând în gândul lui drumul ce avea să facă pentru ca să se întoarcă iar în culme, să coboare la râu și să ocolească dealul, el își făcu socoteala că tocmai pe-nserate o să poată apuca la stânga. Așa și era mai bine. Noaptea înainta fără de grijă, căci pe când el vedea focurile și auzea de departe cel mai mic zgomot, pe dânsul nu putea nimeni să-l vadă.

N-avea deci nevoie să grăbească și-și urmă drumul pe-ndelete.

Sosit însă în culmea din care se deschidea vederea spre Argeș și spre câmpie, calul începuse să ciulească [urechile] privind spre câmpie și să necheze, încât răsunară toate văile. Ochii lui ageri se opriseră departe pe șes, unde și Bodea vedea, parcă, pe ici, pe colo, cete de călăreți, care goneau de-a lungul câmpiei netede, lăsând lungi fășii de prav în urma lor.

Ce era acolo?! nu cumva se-ntorceau avarii, despre care se vorbea atât de mult? Ori poate vreun alt soi de oameni sălbatici a ajuns în cutrierările lui până pe sub dealurile de la marginea șesului.

Cu o putere atoatecovârșitoare se ivi în inima lui pornirea de a se duce ca să vadă și să le afle toate. Acum era aici și putea să iasă dintr-o singură răsufare în largul câmpiilor, și dacă mai stătea acum pe gânduri, niciodată, poate, nu mai ajungea să-și îplinească dorința.

În adevăr, omul știe unde pleacă, dar nu poate să știe și unde are să ajungă.

Când ziua se-nvelea cu noaptea, Frățior își ducea stăpânul pe sub dealurile de la marginea șesului înainte spre răsărit, trecând ici prin o pădure, colo peste o pajiște întinsă ori printr-un smârc. La dreapta lor se vedeau din când în când focurile de tabără și le arătau drumul pe care trebuiau să-l țină pentru ca să poată înainta prin liniștea nopții nesupărați de nimeni.

Crescut pe câmpiile netede și trăit în învălmășelile luptelor, Frățior mergea în treapăt din ce în ce mai avântat, ridicând mereu capul, mișcând tot mai des din urechi și umflându-și din când în când nările largi, armăsar adevărat, gata de a se avânta la cel mai mic semn.

Era departe de Bodea gândul de a-i da acest semn. El voia, cu toate acestea, să vadă, și urmându-și drumul, se apropia din ce în ce mai mult de focuri. Era peste putință să nu se apropie în cele din urmă, ca să vadă ce fel sunt oamenii tăbărâți pe-ntinsul câmpiilor.

Era faptă de om nebun, ca el, care n-avea nici măcar un ciomag în mână, să risce a fi luat la goană, și totuși el își luă inima-n dinți, potoli mersul calului și se apropie de unul dintre pâlcurile de focuri.

Călare pe Frățior al lui, el n-avea să se teamă de nimic.

El se opri la marginea unui luminis larg și mai mult lung decât lat. La stânga lui se afla un cocioac plin de papură deasă și înaltă, pe lângă care pășteau risipiți o multime de cai. Focurile ardeau la dreapta, înșirate pe sub o pădure de stejari bătrâni, și în zarea focurilor se vedea pe ici, pe colo câte un cort. Bine nu putea să vadă Bodea decât două din aceste corturi, care se aflau la capătul despre dealuri, de unde se apropiase el. Amândouă erau mici și făcute din piei de bou. La focul din fața acestor două corturi se aflau trei oameni mărunți și îndesați. Doi dintre dânșii sedeau pe vine, iar al treilea se sculase-n picioare și dregea focul.

Nu putea să-i vadă bine: se mai apropie dar.

Ce ar fi putut adevărat să i se întâmple?

Chiar dacă-l zăreau, ei trebuiau să se dezmeticească, să-și caute caii și să încalcece, iară el era în timpul acesta departe.

Frățior însă își perduse de mult răbdarea: văzându-se atât de aproape de focul aprins în fața corturilor, el sforăi o dată, sări în două picioare și necheză, încât caii de pe marginea cociocului începură să fugă care-ncotro, iară cci trei oameni de la foc alergară la cai, în vreme ce de pe sub corturi ieșeau alții și iar alții și se risipeau, căutându-și și ei caii.

Bodea-l strânse pe Frățior din pulpi și-l zori să se întoarcă și s-o icie-n goană spre dealuri. Nu era însă armăsarul deprins să fugă când vede pregătirile de luptă: el stetea ca cioplit din piatră și aștepta să-i vie cine cutează să vină.

Încălecați, doi dintre oamenii pe care-i văzuse la foc, un fel de stârpituri cu fețele galbene și spâne, cu făcile late, cu umerii obrajilor ieșiți și cu ochii mici și înfundati în cap, porniră-n săltate asupra lui și-și ridicară buzduganele, învârtindu-le în aer.

E de neînțeles pornirea spre luptă a omului. Pus o dată față-n față cu cel ce vrea să-l răpună, omul, fie el chiar și cel mai dulce la fire, se oțerește și se-ncruntă, își ia avânt și intră orbiș și nu cu hotărâre bărbătească, ci cu plăcere diavolească

în luptă. N-avea Bodea nici o armă, dară calul lui era mai mare și mai puternic, mai mare era și el însuși și se simțea destul de tare ca să-și ridice adversarul din spinarea calului și să-l arunce departe.

– Vino! vino! pocitură de om, dacă ți s-au urât zilele vieții! strigă el, și Frățior porni înainte, apoi, când sosi în dreptul celuiilalt cal, sări în picioare, ca să-și apere stăpânul, care se culcase pe gâtul lui, ca să treacă pe sub lovitură și să apuce brațul ce purta buzduganul.

Într-o clipă cei doi călăreți rămaseră la pământ, unul aruncat cu o izbitură, iar cellalt lovit cu buzduganul pe care Bodea-l luase de la cel căzut.

– Haida! haida! strigă el apoi gonind înainte, de-a lungul luminișului, prin fața focurilor și printre dușmanii care încălecau răcnind de mânie, ca să plece-n urma lui.

PARTEA A DOUA

I

MÂNGĂIEREA

„Nu e cu voia lui Dumnezeu!“ își ziceau muntenii risipindu-se fiecare la vatra sa, și neclântita credință-n purtarea de grijă a lui Dumnezeu e singura mângâiere a omului lovit de mari nenorociri.

Având mângâierea aceasta, oamenii se-ntorceau la vetrele lor cuprinși de simțământul c-au săvârșit o faptă mare și plăcută lui Dumnezeu.

Nemângâiat era numai părintele Luca.

Aflând că oamenii se risipesc și că nu se poate face încercarea de a scăpa pe fiul lui, el nu era mahnit și nu se plângea, nu mustra pe nimeni și nu se căia. Era lucru firesc ca fiecare să alerge la copiii săi, și ar fi fost în contra voinței părintelui a toate ca dânsii să-și părăsească copiii săi și să-și pună viața în primejdie ca să scape, dacă-l vor mai fi putând, pe al lui. Tatăl ceresc el singur are purtare de grijă pentru toți: muritorii nemernici se fac vrednici de fericirea vecinică purtând fiecare grijă pentru ai săi.

Perdut era Bodea, și pentru totdeauna pierdut avea să-l socotească.

– Și dacă totuși, prin vreo minunată rânduire a lui Dumnezeu, el scapă și se întoarce? zicea maica preuteasă, care nu era în stare să și-l gândească pierdut pentru totdeauna.

– Depărtează de la tine gândul acesta, alungă-l, leapădă-te de el – grăi preotul – , că nu mângâiere-ți dă, ci-ți ține sufletul în necurmată zbuciumare. Adu-ți aminte de bucuriile pe care le-ai avut când îl purtai la sân, când îl învățai să umble, când el a rostit primele vorbe, când îl vedeai crescând și desfășurându-se trupește și sufletește, reamintește-ți-l nalt, mlădios, sprinten și cu obrajii rumeni, cum l-ai văzut în clipa plecării lui, și mulțumește lui Dumnezeu că ți l-a dat și ți l-a lăsat atâta timp și că ți-l poți reaminti cât timp mai trăiești în lumea aceasta.

– Dar de ce mi l-a dat – răspunse muma nemângâiată – , dacă nu poate să aibă și el, ca toți oamenii, viață în această lume?!

– Nu scruta tu tainele vieții omenești, îi răspunse preotul. Părintele e numai vremelnic purtător de grijă, și sarcină e copilul, sarcină ce trebuie să poarte fiecare așa, cum i s-a dat, unora spre mângâiere, altora drept spășire. Dumnezeu ni l-a dat în păstrare și noi l-am păzit până-n clipa în care a venit să ni-l iei, ca să-l ducă la rânduirea lui. Nu te pune tu, femeia nemernică, mai presus de Maica Domnului, care și-a dat Fiul jertfă fără ca să se tânguiască.

– Pentru ce însă această jertfă?!

– Nu scruta – grăi iar preotul – , ci primește cu oarbă supunere rânduiriile Celui Prea Înțelept... Iar dacă mâne îl vei fi văzând întors la vatra ta, să nu zici că e tot acela pe care l-ai avut: e altul, un nou dar de la Dumnezeu, pentru care ai să mulțumești în fiecare clipă a vieții tale.

O, mare mângâiere e neclintita credință în purtarea de grijă a lui Dumnezeu, și omul care e pătruns de credința aceasta rabdă cu mulțumire cele mai grele lovituri ale sorții și se simte înălțat prin durerile ce suferă.

Nemângâiat era părintele Luca numai văzând nesățul cu care se aruncaseră oamenii asupra gropilor de bucate, mânia

înfundată a celor ce n-apucaseră nimic și graba cu care se risipiseră cetele.

Rariștea bine adăpostită unde Bran oprise femeile cu copiii și cu turmele era ca-n gura iadului.

Oamenii hotărâseră ei între ei să nu se mai risipească prin poiene, ci să rămâie adunați cu toții aici să-și sape gropi și să-și facă colibi acoperite cu pământ, ca ale păgânilor. Caută deci fiecare pentru sine și pentru ai săi cel mai bun loc, și pe când unii se certau pentru merinde, alții tăiau copaci, iar alții înjunghiaseră berbeci și-i jupuiau, în vreme ce femeile râșneau grăunte ori făceau păsat de mei. Mergeau toate val-vârtej și-ntr-un zgomot furtunatic, din care nu ieșea deslușit decât behăitul oilor, în care se amestecau strigătele femeilor neastâmpărate și plânsetele copiilor împinși când încoace, când încolo.

Preotul stătca neajutorat în mijlocul acestei destrăbălări, și vorbele lui Ursan îi sunau mereu în urechi.

Se simțea ca păstorul care-și vede turma risipită și nu mai e în stare s-o adune.

Nu, aceștia nu mai erau fiii lui sufletești, creștinii îndreptați mereu cu gândul spre Dumnezeu, frații buni, care numai împreună știu să se bucure, ori să suferă, ci oameni învrăjbiți, pe care nu mai poate nimeni să-i stăpânească.

Sunase lung și în mai multe rânduri buciul de rugăciune, dar nu-l mai asculta decât pe ici, pe colo câte un moșneag potolit.

„Așa e azi, își zicea preotul, cuprins de viuă îngrijare. Ce are să fie mâne ori poimâne?!“

Erau, ce-i drept, destul de bine adăpostiți dacă-și făceau colibele precum le plănuseră, se apărau mai ușor rămâind strânși cu toții la un loc și aveau și destulă hrană pentru un timp oarecare; dară ceea ce îi ținuse pe munteni în mijlocul unei lumi

pe care moartea mereu o premenea nu era nici adăpostul bun, nici hrana îmbelșugată, ci lărgimea și bunul-cumpăt.

„Trupului – ziceau părinții și bunii – să-i dai numai atât ca să nu i se stângă viața, căci cu cât mai potolită e viața lui, cu atât mai luminos se desfășură sufletul.“

Iară oamenii aceștia tăiau cărnuri grase, le trăgeau nesărate-n frigări și le sfășiau așa sarbede-n dinți, ei care știau că nu e urgie mai mare decât lipsa de sare.

Jos, în văile mănoase, și pe șesul plin, ca o masă bogată de toate bunătățile, pereau oamenii de foame, ori luptându-se între dânșii pentru hrană, dară nu pentru că n-ar fi putut să-și găsească cu toții hrană, ci pentru că n-aveau nici o rânduială.

Temându-se unii de alții, erau nevoiți să steie îngrămădiți la un loc și mereu gata de luptă, azi aici, mâne colo, acum pe drumuri dosnice și nemaiumblate, în urmă îndesuți în vreo strămtoare ori între mlaștini, numai de tot arareori la lărgime, unde pot să răsufle. Nu putca nimeni să aibă gândul de a agonisi și de a păstra ceea ce mâne ori poimâne putea să le cadă altora pradă. Viața li se petrecea dar în nevoi, în suferințe și-n lupte, iară când apucau câte ceva, se-mbuibau ca fiarele lihnite. Mai ales această îmbuibare cu cărnuri sarbede le era peirea.

Înfruntă omul oterit prin răbdare cea mai grea urgie a întemperiilor și răzbește voios prin vișcol și prin furtună, dar cade răpus de boală dacă-mbuibarea le-a umplut de scârbire. Iară boala trece din om în om unde mulți umplu aerul de duhoare.

Cu inima încheștată stetea preotul în mijlocul mulțimii destrăbălate, care nu mai voia să-i asculte glasul.

Oamenii pe care ar fi putut să se razăme erau care-ncotro.

Bran se-ntorsesese cu ai săi în poienele Leaotei. Ursan era dus să ție-nchisă trecătoarea despre valea Bârsei. Vântu se afla între Căndești. Moroienii se-ncuibaseră pe tăpșanul unde i-a lăsat

Bran și nu mai voiau să se întoarcă. Mari și tari erau în luminiș Cărbune și Răciulete, care adunaseră împregiurul lui Vineș tot muieretul turburat de spaima nopții trecute.

Nu era însă nici Răciulete atât de pocit cum îl arăta înfățișarea lui.

În curând după-ameazăzi sosi de la Moroieni știrea că păgânii au pornit iar la deal și urcă mulțime mare.

Dând peste gropile deșerte, despre care dânșii nu știuseră nimic, ei se umpluseră de mânie. Era parcă năvălitorii i-ar fi prădat, și toți strigau răzbunare.

Care va să zică, acolo sus, în desimea pădurilor, erau oameni care aveau grâu și mei, mult grâu și mult mei, ba poate că mai aveau și altăceva: răzbunare!

Moroienii, care le vedeau toate, trimiseră peste câtva timp știrea că păgânii au trecut înainte și se îngrămădesc sub coastă, gata de a urca.

Ca luat de un vârtej de spaimă se răscoli luminișul. Strigau cu toții și alergau fără de rost înaoace și încolo; nu mai știa nimeni ce să facă și încotro să apuce, și iar răsunau pădurile de behăitul oilor, în care se amestecau țipete de femei și plânsete de copii.

– Stați pe pace! Stați pe pace! strigă Răciulete, alergând printre dânșii. Mai e mult până aici.

Bătrânul Vineș ridică amândouă brațele și, mișcând încetinel din mâni, le făcu oamenilor semn să se liniștească și să vie la dânșul.

Era parcă o putere tainică în această mișcare domoală a mânilor lui, și oamenii, ca trași de un farmec, se apropiară, unii de alții, pornind cu toții spre dânșul.

– Stați cu mintea luminată și cu inima neîndoită, le zise el după ce se liniștiră. Dacă vin, Moroienii rămân în dosul lor și-i apucă pe la spate. Locul e strămt și nu ni-e greu să ținem pept cu ei din față. Să plece femeile cu copiii și cu turmele mai la

deal, iară noi să ne pregătim. Mai întâi și mai întâi – urmă el – să ne păstrăm bine merindea. Uite, colo sunt două gropi săpate pentru colibi: cine are grăunțe să le arunce-n ele, într-una grăul, în alta meiul. Le acoperim cu pământ, dăm frunze uscate pe deasupra și numai noi știm unde ni-e merindea.

O tăcere adâncă urmă după vorbele lui. Era greu lucrul pe care-l cerea moșneagul, și părintele Luca se-ndoia că oamenii-i vor da ascultare.

– Dați înainte – strigă Cărbune – că nu avem timp de perdu!

El își luă apoi desagi plini și-i deșertă într-una din gropi.

Atât a fost greu. După ce s-a îmbărbărat unul, s-au pornit și ceilalți, la început cam cu de-a sila și apoi din ce în ce mai pe grăbite. Femeile nu se depărtaseră încă cu turmele și cu copiii când gropile erau în bună rânduială, și părintele Luca stetea cu inima împăcată în mijlocul luminișului și-i îndruma pe oamenii care acum ascultau glasul lui.

Bran alcăsese luminișul tocmai pentru că era bine adăpostit, o fâșie lungă și mai largă spre vale, de unde se aștepta năvala.

Privind locul de la deal, la dreapta era o râpă stâncoasă, pe care chiar și cei mai sprinteni dintre munteni numai cu multă opintire ar fi putut s-o urce. La stânga locul era aproape șes, dar în mare parte roviș acoperit cu feregă mare și cu mânzoc înalt și stufos. Și din o parte și din alta drumul mai era apoi închis și prin copacii răsturnați, pe care îi tăiaseră pentru colibi.

– Mai răsturnați copaci și spre vale, ca să-i încurcați și acolo, le zise preotul, și peste puțin toată lumea porni la cale.

Rămăscseră în luminiș vreo șase sute de munteni, băieți, moșnegi și oameni în putere, între care vreo optzeci aveau arcuri, iară ceilalți erau înarmați cu ghioage, cu îmblăcitori, cu securi și numai puțini cu sulite făcute, ca a lui Răciulete, pentru urși și pentru mistreți. Pe când cei cu securile tăiau copaci, alții

trăgeau copacii răsturnați ici la dreapta, colo la stânga, ca să-i așeze-n șir îndesar, toate în grabă nervoasă, făcând larmă zadarnică, împedecându-se unii de alții și tremurând cei mai mulți de frică.

Cu cât mai mult înaintau însă pregătirile, cu atât mai cu chibzuială se urma lucrarea, și în cele din urmă preotul nu mai avea nevoie să strige pentru ca toți să-l audă.

– Mare minune ar fi – grăi Răciulete – dac-ar mai cuteza să se apropie.

Îvit o dată într-un cap, gândul acesta trecu din om în om, și în curând nu-i mai venea nici unuia să creadă că poate cineva în lumea aceasta să facă încercarea nebunească de a răzbi prin copacii răsturnați, de a trece prin rovinile fără de fund ori de a urca râpa ce dă-n prăpăstii adânci. Atât de bine adăpostiți se simțeau, încât nu puteau să înțeleagă cum adecă și de ce oamenii accia, căroră nu le făcuseră nici un rău, să se năpustacă asupra lor.

Pe înserate, însă, când se iviră prin desișul din vale cele dântâi capete, poiana răsună de chiote, în care mânia se amesteca cu un fel de voie bună.

– Potoliți! – strigă Vineș – și cu capul la loc!

– Arcașii înainte! le zise preotul. Dați-vă după copaci și nimeni să nu tragă fără folos. Să vedem ce fac și cum vor să ne apuce.

Grăind aceste, părintele Luca se trase spre partea de la deal a luminișului și se opri la marginea pădurii.

„Răvarsă, Doamne, puterea Ta – grăi apoi, ridicând dreapta spre cer – și mă învrednicește să împart binecuvântarea ta. Fiii tăi suntem cu toții: dă-ne tăria răbdării dacă vrei să ne certăm unii prin alții. Ai tăi suntem, Doamne, și ție ne dăm jertfă!“

– Potoliți, potoliți! strigă bătrânul Vineș, care stetea nemîșcat în mijlocul luminișului, fața în față cu năvălitorii din ce în ce mai numeroși și din ce în ce mai lărmuitori.

Sosiți rînduri-rînduri la copacii răsturnați în calea lor, ei se îndesuiau din ce în ce mai rău pe îngusta muche a râpei. Fiind prea mulți pentru un loc atît de strîmt, se împingeau unii pe alții, certându-se în gura mare între dînșii. Cîtiva voiră să apuce la stînga, unde locul se lărgea, dar după doi, trei pași simțiră că se cufundă și săriră speriați înapoi. Izbindu-se aceștia de alții, se stârni o-nvălmășeală în care mai mulți dintre cei de pe muchea râpei perdură pămîntul de sub picioare și se răsturnară în prăpastie.

Dar oameni răsturnaseră copacii în drumul lor, și tot oameni erau și ei: n-aveau decît să puie mîna și să-i deie la o parte. Era, ce-i drept, mai ușor să-i răstorni cînd nimeni nu te oprește decît să-i dai la o parte cînd alții nu te lasă, dar dincolo de copaci era grâu și mei, și cîți încăpeau puseră mîna ca să-și facă drum.

Până aici muntenii priviseră stînd liniștiți. Acum arcașii începură să tragă.

Nu le era greu să nimerească, fiindcă săgeata, dată-n desime de oameni, intra în carne vie orișunde ar fi căzut. Loviți erau însă tot cei din rîndul întîi, care pusese mîna, și cel lovit o dată nu-și mai căuta drum înainte, ci ori cădea sub picioarele celorlalți, ori se dedea văietîndu-se la o parte, ca să facă loc pentru alții.

Era învederat că cu cît mai mult vor sta în loc, cu atît mai mulți au să fie loviți; ei munceau deci cu graba deznădăjduirii, împedcîndu-se unii de alții și trecînd fără de milă peste cei răniți.

– Haida! haida!... strigă Răciulete cînd văzu că ei vor să treacă în luminiș și se repezi cu sulita întinsă la vale.

Intrați în încăierare sălbatică și fără de nici o rînduială, ei se rostogoleau oarecum la dreapta și la stînga, și acum muntenii îi împingeau pe năvălitori la vale, acum iar năvălitorii rîzbeau înainte și-i alungau pe munteni la deal. Orișicât de îndârjiți și de inimoși, apărătorii erau puțini; orișicât de mulți, agresorii nu încăpeau cu toții în luminișul îngust și numai rînduri-rînduri puteau să ieie parte la luptă.

Mult ar fi trebuit să ție încăierarea dacă n-ar mai fi fost la mijloc și Moroienui, care se coborăseră cu încetul, trecuseră valea și-i apucaseră pe năvălitori pe la spate.

O spaimă zguduitoare îi cuprinse pe toți cînd auziră în dosul lor sunetul buciului și, ca ieșiți din fire, o rupseră la fugă care cum îl tăia capul în clipa de spaimă, unii avîntîndu-se în prăpastie, alții dînd peste rovine, cei mai mulți buind orbis în vale.

– Opriți-vă! Stați pe loc! Lăsați-i să fugă! strigă preotul din rășputeri.

Intrați însă o dată în vultorea luptei, muntenii se îndârjiseră și nu mai erau în stare să se stăpînească, loveau fără de milă și-n fugarii deznădăjduiți, și-n răniții neputincioși, și goneau turbati la vale.

Preotul sună buciul de rugăciune, dară iar nu mai asculta nimeni glasul lui.

– Ia adăposturile de iarnă! strigă Cărbune.

– Ia adăposturile! Ia adăposturile! repetară cu toții, și peste puțin zgomotul se mai auzea din depărtare din ce în ce mai mare, iară preotul stetea singur cu răniții și cu morții în luminișul deșertat pe o clipă. Numai pe o clipă însă, căci în clipa următoare el se umplu de femei, care, văzînd fuga năvălitorilor, coborăseră-n grabă mare și se risipiră, văicărîndu-se și blestemînd, ca să-și caute fiecare omul printre cîți morți ori răniți.

Văicărelile aceste erau mai înfiorătoare decât răcnetele de mânie ale încăierării acum sfârșite, și părințele Luca-și acoperi fața cu amândouă mâinile, ca să nu vadă cum femeile infuriate se năpustesc asupra răniților rămași pe câmpul de luptă.

– S-a făcut! La adăposturi! strigă Moroiu, care se ivi din vale cu o parte din oamenii lui. Ne coborâm cu toții în vale!

Preotul alerga ușurat spre dânșii.

– Mai întâi – grați dânșul – avem să ne facem datoria către cei morți și către cei răniți.

– Îi omorâm! strigară câțiva.

– Răniții sunt, ca morții, în paza lui Dumnezeu, care n-a voit să-i peardă, ci numai să-i certe. Pretutindeni e Dumnezeu și toate le vede: el v-a ajutat și el vă cere să aveți milă către cei ce vă cer milă.

O tăcere adâncă urmă iar după vorbele lui.

– Îi vom îngriji – urmă el peste puțin – și vom trage de la gura copiilor noștri ca să-i hrănim. Care vor muri, morți au să fie, dar nu din vina noastră; iar pe cei ce vor scăpa, îi vom lăsa să se ducă la ai lor, ca să ducă veste bună despre noi.

– Binecuvântat să fie numele Domnului! grăiră oamenii și se risipiră să-și facă datoria, spre mângâierea sufletească a părintelui Luca.

II ÎNFRĂȚIREA

– Haida! haida! striga Bodea trecând ca o nălucă printre cetele călăreților speriați din somn și culcând la pământ pe cei ce-ndrăzneau să i se pună-n cale.

Gonind așa pe nimerite, el se depărta din ce în ce mai mult de dealuri, dar numai înainte putea să meargă, căci la dreapta

avea pădure, la stânga se urma cociocul din ce în ce mai lat, iar în urmă se auzeau bătăile copitelor și zbierătele sălbatice ale călăreților.

Abia de tot târziu se desfăcu din cocioac un râuleț cu apă limpede și lină, peste care Bodea putu să treacă la stânga. Întorcându-se iar spre munți, el se perdu peste puțin într-un răchitiș în care nu mai putea să fie urmărit, și armăsarul, plin de spume, dete el de el mai întâi în treapăt mai potrivit, apoi în pas domol.

Trecuse și prin aceasta, și abia acum ajunsese Bodea să se uite mai cu dinadins la buzduganul pe care-l ținea ca o armă sfințită în dreapta lui.

Luna plină nu era încă ridicată la meazăzi și trecea tăcută peste-ntinsul cerului de-o proaspătă seninătate. Razele ei se resfrângeau scânteind în pietrele nestimate cu care era împodobit buzduganul.

Nu, așa ceva nu mai văzuse Bodea.

„Asta – își zise el – nu e armă, ci semn de stăpânire luat, pradă nestimată, de la cine știe cine!“

Și ridicându-și buzduganul, el se simțea mare și nebiruit de puternic.

Iar nu mai era însă în stare să-și deie seamă unde se află și încotro merge. Munții nu se mai vedeau. Trecea după toate semnele prin o luncă largă, căci pe jos era nisip, pe ici, pe colo pietriș, din când în când câte un trunchi de copac răsturnat fie de bătrânețe, fie de vânturi, fie de răvârsările râului și putred acum, de intrau copitele calului prin el.

Trecuse miezul nopții când el ieși din nou la lărgimea lumînată de lună. Un râu risipit peste o albie lată se vărsa la dreapta, scânteind pe ici, pe colo în bătaia razelor vii, și pe țărnișii lui, atât la deal, cât și la vale, iar se vedeau focurile risipite în șiruri lungi.

El își dăde seamă despre desfășurarea culmilor peste care trecuse.

„Asta e râul ce iese prin strâmtoarele de la Capu-Coastei, își zise apoi; pe aici trebuie să apuc ca să ies la Leaota și să cobor apoi la peșteră.“

Nu putea să-și deie seamă despre depărtarea la care se afla, dar știa că trebuie să-i fie lung drumul și că are să răzbească printre dușmani până la Leaota. El descălecă dar, ca să mai răsuflă și el, și calul.

Vântul se pornise și bătea ca peste poienele munților, din ce în ce mai aspru și mai iernatic. Era parcă peste puțină vreme după dulceața zilei trecute să urmeze sub cerul senin și vărațic asprimea iernii grele; și totuși înspre revărsatul zorilor de zi deodată se porni ceața de-a lungul văii largi, iar dimineața, când Bodea porni pe prundiș la deal, începură să fluture prin aer fulgii purtați de vântul din ce în ce mai puternic.

Putea acum să treacă nesupărat de nimeni înainte, căci pe asemenea timp nu mai ies nici lupii din vizuinele lor. Se cernea zăpada din ce în ce mai mărunță și mai deasă. Măcinată de gerul crâncen și de viscolul desfrânat, ea răzbea prin piele și prin carne până la măduva oaselor. Putea să înainteze nesupărat de nimeni dacă mai e cu puțină vreme ca omul să treacă întreg și nevătămat și prin asemenea urgie neîmblânzită a cerului. Ici, calul îi luneca peste apa înghețată-n pripă, colo, el răzbea găfâind prin troieni îngrămădiți la adăpost, și pretutindeni vântul, și din față și din laturi, nicăieri adăpost, nici o clipă de răsuflare mai ușoară.

Gândul lui era, cu toate acestea, dus pe la frații lui, pe care-i știa rămași în poienele deschise, fără de adăpost și fără de hrană, și orisicât de mult ar fi iubit pe Frățior al lui, îl zorea, mereu îl zorea.

Trecea din când în când peste leșuri înțepenite de ger, dar nici el nu se mai scârbea, nici Frățior nu se mai dădea sforăind

la o parte; gândul lui îl ducea în poienele cutreierate de urgiă și viscolirii.

Dar ce putea el să le facă? Cum ar fi putut să le dea vreun ajutor?! Nu se mai întreba: voia să fie cu dânșii!

Trecea, om sleit de puteri, prin fața colibilor adăpostitoare și-și aducea cu înduioșare aminte de copila cu mari ochi albaștri și de zilele petrecute în îngrăditura de sub stâncă, dar îl zorea mereu pe Frățior, lui atât de scumpul tovarăș în neobosita lui scăpare.

Iar frații lui și tatăl lui cel bun și muma lui cea duioasă stăteau mângâiați în sufletele lor sub acoperișurile adăpostitoare, purtau grijă de răniți și-i mulțumeau în fiecare clipă lui Dumnezeu, care se-ndurase a le arăta calea spre vetrele lor mai înainte de a se fi înfundat drumurile.

El era pierdut pentru toți; lui nimeni nu îi mai purta de grijă; pe dânșul nimeni nu-l mai aștepta; la el nimeni nu se mai gândea: scos era din rândul celor vii, și părintele Luca nu-l mai avea nici el decât în rugăciunile lui.

O minune de necrezut le era dar tuturora când el se ivi în dimineața zilei de a doua despre coasta acoperită cu zăpadă proaspătă și curată, și toți alergară să vadă ei înșiși cu ochii lor și se opriră cuprinși de sfială religioasă în preajma lui.

Călare în albul nemărginit al zăpezilor pe armăsarul lui negru ca pana lucioasă a corbului, ținând în mâna dreaptă buzduganul strălucitor, cu fața suptă și sleită, cu ochii măriți și plini de lacrimi, mai mult umbră de om decât ființă vietoitoare, el părea o arătare cerească, de care nimeni nu era vrednic să se apropie.

— Mărit și lăudat este Dumnezeuul nostru! grăi dânșul, ridicându-și ochii spre cer.

— De-a pururea mărit și lăudat! răspunseră cu toții, plecându-și capetele.

Părintele Luca înaintă ca-n aiurire câțiva pași spre el, apoi se-ntoarse spre maica preuteasă, care rămăsese ca-nmărmurită în pragul casei.

– Femeie, bucură-te! strigă el cu glas limpede. Iată fiul tău, pe care Părintele a toate l-a păzit și ți l-a ales dintre cei mai aleși ca să mângâie printr-însul turma sa.

Bodea descălecă, cuprinse cu amândouă brațele gâtul armăsarului, care-l purtase atâta timp și-l scăpase de atâtea primejdii, și începu să plângă ca un copil greu certat, și plângeau cu toții împreună cu dânsul.

– Ah, mare e puterea lui Dumnezeu! – strigă el – și nu e în lumea aceasta suferință prea mare pentru omul ce se razămă cu credință tare și nestrămutată în bunătatea lui!

Întorcându-se spre tatăl său și mumă-sa, el le ceru cu capul plecat jertare pentru zilele grele prin care trecuseră în urma nesocotinței lui și le sărută mâna cu fiască supunere, în vreme ce mulțimea se uita la el ca la un sfânt.

Intrat în casă, el căzu la picioarele preotului și-i zise:

– Ascultă, părinte, iartă și binecuvântează!

Timp îndelungat au stat împreună numai ei singuri, fiul făcând mărturisire despre ispitirile prin care a trecut, iar tatăl ascultând cum a fost pusă la încercare virtutea fiului său.

– Nemărginită e, Doamne, îndurarea Ta! zise el cu inima ușurată când fiul său îi spuse cum copila cu ochi albaștri s-a ivit la marginea zăvoiuului, fiind armăsarul de căpăstru. Și ce s-a făcut ea? întrebă apoi cu inima încleștată.

Bodea îi spuse cum s-a oprit și a trimis-o la muma ei.

– Mare ești, Doamne, bun ești, Părinte, și nemărginită e purtarea ta de grijă! strigă preotul, cu inima încă mai ușurată.

Urmându-și apoi fiul mărturisirea, el descrie în vorbe puține, dar bine alese, grozăviile celor două nopți.

– Puternic ești, Doamne, și neasemănat de aspru în dreptatea ta! zicea preotul. Puternic ești! repeta la fiecare pas făcut de fiul său.

– Adevărată e mărturisirea mea – grăi Bodea în cele din urmă – și nici un gând ascuns nu-mi pătează sufletul; nefățărîtă îmi este căinta și nestrămutată hotărârea de a stărui în căile Domnului. Treci, părinte, cu vederea neputințele mele, iartă păcatele mele și mă binecuvântează.

– Nu sunt eu vrednic să judec faptele pe care numai după rânduirea lui Dumnezeu și numai cu al Lui ajutor ai putut să le săvârșești, îi răspunse preotul. De la Domnul e mântuirea ta: ascultă glasul inimii tale, căci prin inimă-l povățuiește El pe fiecare după vrednicia lui. Puind apoi dreapta în creștetul fiului său, el închise ochii și urmă rostind vorbele încet și respicat: Unealtă oarbă și nemernică sunt, Împărate a toată suflarea, revarsă prin mine îndurarea ta asupra acestui fiu căit al tău, primește jertfa lui de sine și luminează mintea lui, deschide-i inima și fă-l vrednic să ducă la îndeplinire voința Ta.

– De-a pururea preamărit e Domnul! grăi Bodea și se ridică-n picioare.

Sufletele amândurora erau pline de un simțământ de alinare și luminate de fericirea pe care aici în lumea aceasta nu poate s-o guste decât omul lepădat cu desăvârșire de sine și împăcat în cugetul lui.

Și totuși o durere grea le-ntuneca viața: Bodea nu mai putea să fie urmaș în preoție al tatălui său. N-o zisese nici unul, nici altul această și nici nu s-ar fi încumătat s-o zică, dar le era amândurora de sine înțeles că Dumnezeu nu îndrumază spre fapte săvârșite cu încruntare bărbătească pe cei aleși de Dânsul în rândul mijlocitorilor iubirii lui.

Și nici că mai era îndreptat gândul lui Bodea spre părinteasca blândețe a preoției.

Înăsprită prin marile zguduirii ale zilelor trecute și întărită prin faptele bărbătești ce săvârșise, inima lui nu se mai muia în fața suferințelor trecătoare, ci se umplea de o îndârjită pornire spre faptă. Izvorul a toate relele nu mai era în gândul lui soarta oarbă, ci nesătiul și nesocotința omului lăsat în voile lui. Lovit are să fie, și încă mereu și fără de cruțare, biciuit și strâns cu strășnicie în frâu, stăpânit cu mâna zdravănă are să fie omul de-a pururea pornit spre fărâdelege.

Cu senină mulțumire sufletească primi dar vestea despre încăierarea din luminis, și jalea îl cuprinse numai când află că între morți a fost și Vines, înțeleptul bătrân, la vatra căruia atâtea inimi tinere s-au încălzit.

— Ah! fiare sălbatice! stârpituri dezbrăcate de firea omenească! strigă el, răzvrătit în toată ființa lui.

Văzând dar purtarea de grijă a învingătorilor pentru dușmanii lor răniți, el nu se mai înduioșă.

Înțelegea, ce-i drept, că așa trebuie să fie. Deopotrivă cu fiarele sălbatice ar fi fost și ei dacă i-ar fi omorât ori i-ar fi lăsat pradă fiarelor sălbatice. Bine făceau, altfel nu puteau să facă, și el se simțea înălțat și mai apropiat de Dumnezeu știindu-se carne din carnea lor și sânge din sângele lor. Cu toate acestea, un zâmbet batjocoritor se ivi pe buzele lui.

— Mare e vârtutea voastră! le zise el. Cei mai vrednici și mai iubiți dintre ai voștri au rămas morți pe câmpul de luptă ori zac slutiți pe patul de suferințe; văduvele cutrieră câmpul pustiu bocindu-se amarnic, și copiii rămași fără părinți umblă cerșind de la prag la prag; stați tremurând de frică și priveghind cu neadormire, pentru ca nu cumva o nouă năvălire să vă găsească nepregătiți: nu vă temeți voi că oamenii aceștia, pe care îi hrăniți trăgând bucata de la gurile voastre și ale copiilor voștri, întorși la ai lor, vor veni iar, ca să răpească și puținul care vi-a mai rămas?

— Să vie! i se răspunse. Cu atât mai dreaptă are să fie mânia noastră, și cu atât mai cu prisos vor fi certați prin brațele noastre!

— Nu, le zise el. Lacrămile văduvelor și ale orfanilor ard pământul pe care cad, de nu mai răsare iarba pe el, și voi, care ați primit cu binecuvântarea cerească sarcina de a purta grija de femeile voastre și de copiii voștri, călcați legea dacă vă puneți viața în primejdie: numai nouă, celor ce nu lasă-o urmă nici văduve, nici orfani, ni se cuvine să intrăm în luptă pentru apărare părinților și a fraților noștri.

Gândul acesta era atât de luminos, încât toți îl primiră ca îndrumarea pornită din cer.

Nu se poate, în adevăr, jertvă de sine mai frumoasă și mai plăcută lui Dumnezeu decât să te lezezi de mulțumirile lumesti și să-ți dai toată viața pentru apărarea celor ce împlinesc voința Tatălui Ceresc, purtând grijă de copiii lor. Cuprinși de o însufletire fără de seamăn, junii alergară la Bodea și-l rugară să se pună în fruntea lor și să-i ducă orișunde va voi el.

Erau numai cincizeci și opt, dară Bodea știa atât de bine că puterea n-o dă numărul, ci hotărârea bărbătească.

— Nu vă cer să muriți apărând pe părinții și pe frații voștri, căci a muri nu e greu, le zise el. Vă întreb: sunteți ori nu gata să trăiți pentru neamul vostru, cel mai ales dintre toate neamurile aruncate de soartă pe pământul acesta, să vă gândiți în toate clipele vieții noastre numai la binele lui și numai mărirea lui s-o râvniți?

— Suntem gata! strigară ei într-un glas.

— E neînduplecată hotărârea voastră?

— Neînduplecată!

— Sunteți gata să vă legați cu jurământ?

— Jurăm! Jurăm! strigară ei.

— Dați-vă bine seamă despre legătura în care intrați, despre sarcina ce primiți și despre jertva ce aduceți, urmă Bodea. Vă

împăcați voi cu gândul că, întorcându-vă oboșiți ori poate chiar răniți din luptă, n-o să aveți soții care să vă mângâie, nici copii care să vă înveselească?

– Ne împăcăm! strigară ei.

Mumele începură să se bocească, parcă și-ar fi văzând copiii duși la pierzare.

– Copiii – grai preotul – nu sunt stăpâni pe viețile lor, și nici lor nu li se cuvine să le deie, nici tu nu ai căderea de a le primi.

– Duceți-vă – le zise Bodea – , stați trei zile de-a rândul nemâncăți, mărturisiți-vă părinților voștri, cereți binecuvântarea preotului vostru, și acela care va fi rămas tare în hotărârea lui să fie în noaptea zilei de a treia în luminișul pătat de sânge, la mormântul nouă tuturoră neuitatului Vineș.

– Fiule, – grai preotul după ce junii se risipiră – cerului numai jertva curată și adusă cu toată inima îi este plăcută. Nu e îndoită inima ta? nu e rănit sufletul tău? N-o să te căiești niciodată de a fi adus jertva aceasta?

Bodea înțelese vorbele tatălui său, și copila cu mari ochi albaștri se reivi în gândul lui, dară el n-o vedea în carne și oase, ci ca pe o sfântă perdută în alte lumi.

– Nu știe nimeni astăzi care-i vor fi mâne îndemnul inimii, răspunse el. Omul își ia hotărârile după pornirile clipei în care se află, iară virtutea bărbatului e stăpânirea de sine în statornicia voinței. Dar – adăugă peste puțin – mai am trei zile ca să mă luminez.

Trei zile lungi și petrecute în cucernică răs gândire mai avea.

În timpul acestor zile el nu vedea decât suferințele grele ale semenilor săi și primejdiile mari de care erau împresurați în fiecare clipă. Își reamintea leșurile risipite pe câmp, stafiile încă vietuitoare, desfrâul deznădăjduirii, urgia vișcolului, și o

adâncă jale îl cuprindea când se gândea la cei rămași încă în poienele troienite, fără de adăpost și fără de hrană.

Scăpat prin o minunată potrivire a întâmplărilor din atâtea primejdii, el își socotea viața de acum nu ca urmare a celei de mai nainte, ci ca dar din prisos, pe care are să-l păstreze cu sfințenie pentru binele tuturoră. Siluindu-se pe sine însuși, el ajunsese să trăiască mai mult cu sufletul decât cu trupul, nu mai dorea nimic pentru sine, și ființa lui întreagă era străbătută de o senină și luminoasă fericire când se gândea pe sine alergând în fruntea cetei sfinte și luptând fără de răgaz ca să stârpească răul și să ocrotească pe cei neajutorați.

– Cai! – le zicea el celor stăpâniți de același gând – cai să vă căutați, căci prin mijlocul lumii înrăutățite numai călare se poate răzbi!

Vântul se potolise, norii se risipiseră, și-n noaptea zilei de a treia, când junii urcară-n luminișul tăcut, luna iar trecea pe cer înseninat și mai vârtos limpede revărsându-și razele asupra zăpezilor scânteietoare.

Se adunaseră la mormântul lui Vineș patruzeci de inși, toți călari. Ceilalți se răzgândiră fie pentru că nu erau în stare să steie nemâncăți trei zile de-a rândul, fie pentru că nu puteau să-și părăsească părinții.

– Descălecați și puneți mâinile pe crucea de la căpătâiul mormântului, le zise Bodea, puind mâna pe cruce.

Ei descălecară și se îngrămădiră împregiurul crucii.

– Ziceți după mine, urmă el apoi: Jur să mă leg frate de cruce! Să nu mă despart niciodată de frații mei! Să n-am nici un gând ascuns în fața lor! Să rabd alătura de dâșii toate nevoile! Să intru dâmpreună cu dâșii în foc și în apă! Să mă supun fără de șovăire căpeteniei noastre! Să nu râvnesc la averi lumești! Să nu cruț pe cei răi! Să ajut pe cei neputincioși! Să păzesc legea creștinească și să nu fac nimic fără de binecuvântarea preotului rânduit mie ca pastor sufletesc!

Rostite cu glas tare, rar și răspicat de dânsul și repetate de dânsii într-un glas tare, vorbele răsunară departe în liniștea nopții geroase.

— Voința lui Dumnezeu să se împlinească! mai adăogă el.

— De-a pururea sfântă! răspunseră dânsii.

III

DRAGOSLAVELE

Umilit și rușinat, Bran era hotărât să urmeze drumul spre Capu-Coastei, dară cei mai mulți dintre puținii oameni care mai rămăseseră la gropile deșerte țineau să se întoarcă cu mcrindea la vetrele lor. A fost dar nevoit să urce iar în poiene.

Muncit însă de gândul că numai din vina lui Bodea a fost lăsat în voia sorții, el nu mai putea să se întoarcă la ai săi, și în culmea Leaotei stătea cu inima îndoită dacă e să se ducă la Căndeștii, care așteptau sub Scărișoara, cu puținii ce mai erau gata să-l urmeze, ori să treacă la Ursan, ca să-l ieie și pe dânsul cu ai lui.

Încercarea de a-l scăpa pe Bodea trebuia neapărat s-o facă: viața toată și-ar fi făcut altfel muștrări amarnice.

Tot atât de amarnice i-ar fi fost însă muștrările și dacă încercarea, făcută în pripă, ar fi rămas și de astă dată zadarnică. El coborî dar spre trecătoare, ca să ieie înțelegerea cu Ursan.

Lui Ursan, nu-i era deloc să părăsească gura trecătorii.

Strâmtonați din vale, unde îndesuiala era mare și lipsa de hrană ajunsese nesuferită, fugarii făcuseră în două rânduri încercarea de a se întoarce iar la lărgime, și muntenii, mândri de a-i fi răspins, țineau morțiș să nu le lase drumul deschis.

Aflând dar că n-a reușit încercarea de a închide strâmtona de la Capu-Coastei și că astfel nu mai au nici un rost silințele

lor, ei se turburară și luară lărmuind hotărârea de a se întoarce și dânsii la vetrele lor.

— Mai bine puțin și inimoși decât mulți și cu gândul împărțit, grăi Bran, care, după cele petrecute în valea Râului Alb, se țemea mai mult de ai săi decât de dușmani. Să vie numai cine vrea cu toată inima, iar ceilalți să plece în știrea Domnului, ca să nu ne mai încurce.

Dintre ai lui Bran și dintre ai lui Ursan împreună mai rămăseră numai vro sută și treizeci de oameni, și nici măcar pe aceștia nu puteau să-i ieie pe toți cu dânsii.

Dacă, părăsind ei gura trecătorii, fugarii se întorceau la locurile lor de mai nainte, iar era tăiat drumul între Păpușa și poienele Bucegilor, și Ursan nu se mai putea întoarce cu ai săi.

Ei hotărâră dar ca Mateiaș, un fel de Răciulete, om mărunț, sprinten și istet, să rămâie cu cincizeci de oameni deasupra strâmtonilor din vale, ca să țină trecerea deschisă.

— Mare nevoie n-ar fi de asta — grăi Bran —, căci mă întorc eu aici în gura trecătorii și aici o să iernăm noi, cu ajutorul lui Dumnezeu.

Seara, când în luminișul bine adăpostit se pornea încăierarea, Bran și Ursan erau încă tăbărâți în gura trecătorii luminate de focuri multe și mari, de ai fi crezut că mii de oameni se încălzesc și frig berbeci la ele.

Cu toate aceste, în revărsatul zorilor de zi, când ei se pregăteau de plecare, fugarii iar se iviră prin apropiere.

Deși hotărâseră să părăsească gura trecătorii, le era peste putință să plece.

Îi apucase deodată o mânie oarbă, și nu e nimic mai sucit decât omul ajuns la îndârjire: le vede toate de-a-ndoaselea și le face toate pe apucate.

Ziceau că pleacă, dar își mai făceau de lucru; ziceau că nu mai țin să-nchidă trecerea, dar săreau cu toții ca mușcați de

șarpe-n picioare îndată ce se ivea pe ici, pe colo câte o barbă zbârlită, ieșind din dosul vreunui brad bătrân.

Și tocmai Bran cel atât de grăbit mai înainte era acum cel mai zăbavnic.

Îi era lui de Bodea, dar mai mult îi era de ai săi, pe care îi știa risipiți prin poiene, și cu cât mai mult se gândea, cu atât mai vârtos se încredința că nicăiri ei n-ar putea să petreacă iarna mai bine decât aici, în aceste văi strâmte și adânci. Unii dintre dânșii își aveau adăposturile parte în valea Râușorului, parte dincolo, la peșterea cea mare, unde era coliba părintelui Arie, bătrânul uitat de moarte, care nu se mai hrănea decât cu rădăcini de ierburi. Ei nu puteau să răsufle nici în aceste văi înfundate dacă fugarii treceau iar spre Capu-Coastei.

„Eu stau aici – își zicea el îndărătnic –, aici rămân, aici mor; pe aici nu mai trece nimeni câtă vreme mai răsufle eu!”

– Da, da! Plec, dară mă întorc! îi răspundea apoi lui Ursan, care de atâta timp nu-și mai văzuse nevasta și copiii și zorea mereu pe ceilalți.

Pe la amiază se pomeniră cu Bunea, care venise-n grabă mare cu Bradu și cu Vespe, ca să le aducă vestea despre cele petrecute-n luminiș și despre întoarcerea Moroienilor la adăposturile de iarnă.

Acum nu-i mai trecea nimănui prin minte să zorească plecarea.

O bucurie nemaipomenită îi cuprinse pe toți.

Li se prefăcuse deodată toată firea, și fiecare se simțea destoinic să țină pept cu zece.

– Ceea ce au putut Moroienii putem și noi! strigară toți din toate părțile și puseră mâna pe topoare, ca să taie copaci, să-i răstoarne rânduri-rânduri și să-nchidă trecătoarea.

În vreme ce Mateiaș se coborî în vale, ca să închidă și el tot cu copaci răsturnați strămtoarea despre Capu-Coastei și să uroc

apoi în deal, unde avea să stea de pază, buciumașii urcără-n poiene, ca să vestească lumea că poate să pornească la vale.

– De, nu poate nimeni să știe azi cum au să vie lucrurile mânc! zicea Bran când Ursan zorea plecarea. Ți-e ușor ție, căci ai tăi sunt bine adăpostiti.

Așa au trecut mai multe zile de-a rândul, dar apoi au și plecat peste două sute de inși spre Scărișoara, unde Căndea nu mai avea decât vreo șasezeci de oameni.

Era tocmai în amurgul serii când Mala s-a ivit cu calul la marginea zăvoiului și statostele pornise cu o seamă dintre oamenii lui la vale, crezând că-l va fi oprit cineva pe îndrăznetul fugar.

Bran, Căndea și Ursan, care cunoșteau acum locurile, nu mai umblară cu apucături piezișe ca să-i sperie și să-i zăpăcească pe cei din vale, ci ținură toți oamenii strânși la un loc, ca să deie o lovitură zdravănă și hotărâtoare.

– Mulți, puțini, câți vor fi – își ziceau –, noi suntem mai tari decât dânșii.

Sosiți dar la muchea surpăturii, ei se străcurară la stânga, pe drumul știut de Bran, până din jos de adăposturile de iarnă, apoi se adunară cu toții în dreptul cotiturii, unde valea se strămtează.

În jos valea se lărgea, și la dreapta văii se vedea și stânca piezișă, sub care se afla îngrăditura perdută-n dosul răchiților. Ar fi văzut, dacă n-ar fi fost prea târziu acum, chiar și pe Bodea depărtându-se în goana armăsarului, precum și pe starostele care plecaseră cu oamenii în urmărirea lui.

– Avem să-l luăm pe Bodea și să deșertăm gropile scărișorenilor, le zise Bran. Dacă ar fi să nu-l găsim pe Bodea, ne alegem ostateci, pe care-i ducem cu noi și-i ținem până ce nu ne vor fi adus pe Bodea. Coborâm dar pe-ndelete, pornim cu pas mărunț la deal și, orișice ar fi, nu ne risipim, ci rămânem umăr la umăr și nu lăsăm pe nimeni să treacă la vale. Dați cu

toată puterea-n cine ar voi să vă lovească; împingeți înainte pe cine nu vrea să meargă; dar nu pierdeți timpul gonind pe cei ce fug din calea noastră: avem să le facem toate iute și mai înainte de a le fi venit ajutor de la vale. Om întreg fieștecare! Haida!

— Cu voia lui Dumnezeu! îi răspuseră oamenii, și ceata porni încetul cu încetul prin pădurea deasă la vale.

Era foarte bine chibzuită rânduiala lui Bran, dar lucrurile nu ies totdeauna după cum le plănuiește omul.

Prin adăposturile de iarnă ale scărișorenilor și prin colibilele de pe sub coaste erau îndesuite aproape două mii de suflete, și muntenii aveau în fața lor cel puțin șase sute de oameni destoinici de luptă, care mai aveau destul timp ca să se adune în fundul văii și să se pregătească.

Mai înainte de a fi coborât muntenii la vale, se stârniră zăvozii cei mari, și câteva femei, prinzând de veste, începură să fugă strigând în gura mare, dar nu la deal, ci, ca totdeauna, la vale.

— Mai repede! strigă Bran, care le spusese să umble cu pas măsurat.

Ca luată de un vârtej se răscoli mulțimea îngrămădită în valea îngustă după ce muntenii se coborâră și se înșirară din coaste-n coaste. Femeile pornite la vale se-ntoarseră înapoi și, izbindu-se-n cele ce veneau în urma lor, se-nvălmășiră de ai fi crezut că se-ncaieră-n luptă pe moarte și pe viață. Nu mai știa nimeni încotro s-apuce, și pădurile de dimpregiur răsunau pline de vaietele spaimii. În fața lor însă muntenii nu aveau decât pe zăvozii din ce în ce mai îndârjiți și afară din cale slabi, care se aruncau ca niște lupi hămișiți asupra lor și îi țineau la tot pasul în loc, încât ei numai culcându-i cu lovituri zdravene la pământ puteau să înainteze. Mulțimea se îngrămădea sus, în dreptul surpăturii, în fața colibei lui Dragoslav și pe arăturile

proaspete, călcând grâul de curând răsărit și umplând valea de o larmă sălbatică.

Deși mulți însă, oamenii aceștia nu erau deloc porniți spre luptă. Se apărau cu îndârjire când se aflau în strâmtorare și nu puteau să scape nici cu fuga, nici prin supunere umilită, dar așa, numai mânați de mânie, nu se avântau. Slabi de nemâncare, prăpădiți de neliniște și rebegiți de frig, ei stăteau tremurând de frică și gata de a cădea cu fața la pământ.

Le era destul să-i vadă pe munteni pentru ca să înțeleagă că ei caută pe Bodea, care și la chip, și la port, și la purtare era la fel cu dâșii. Dragoslav se-mbărbătă dar, luă pe doi dintre ai săi cu dânsul și coborî cu pas măsurat, cu capul plecat și cu mânilor pe pept spre dâșii, ca să le spună cumva că acela pe care-l caută se află mai la vale și că-l vor aduce.

Și tot cu capul plecat și cu mânilor la pept steteau toți în fața muntenilor, care se opriseră la depărtare de vreo sută de pași și se uitau cu un fel de mirare la fețele slabe și galbene și cu toate aceste, pe ici, pe colo, foarte blajine și plăcute.

Înțelegerea era aproape peste putință. Muntenii vedeau însă cu ochii supunerea celor ce le steteau în față și din gesturile lui Dragoslav înțelesără că Bodea trăiește și se află mai la vale, undeva, și că e gata să meargă ca să-l aducă.

— Bindecuvântat să fie numele Domnului! grăi Bran ușurat. Noi însă — urmă apoi întorcându-se spre Ursan — nu putem să așteptăm aici. În fiecare clipă poate să le vie ajutor din vale, și mult mă tem că ei umblă să ne momească până ce nu le va fi sosit ajutorul. Să deserrăm dar gropile, să ne luăm pe cei mai chipeși ca ostateci și să așteptăm pe muchea surpăturii, de unde ni-e deschis drumul spre poiene.

După purtările și după toată înfățișarea lui, Dragoslav era om de frunte, deci unul dintre aceia pe care aveau să-l ieie cu dâșii. Bran își dete dar silința să-l facă să înțeleagă că el nu poate să plece, ci trebuie să trimită pe altcineva.

Neputând să-l înțeleagă, Dragoslav voi să plece, dimpreună cu cei doi soți ai săi.

-- Ce ne mai perdem timpul?! strigă Ursan. Să-i legăm cot la cot, că vor înțelege ei ce trebuie să facă pentru ca să scape.

Câțiva dintre oameni ieșiră din rânduri și puseră mâna pe ei, ca să-i țină și să-i lege.

Vaietele se porniră din nou, și în mijlocul mulțimii adineaoară umilite se porni o mișcare năvalnică și se ridicară la început câteva și apoi din ce în ce mai multe capete purtate cu îndărătnicie. O clipire din ochi a lui Dragoslav ori cea mai mică împotrivire a lui ar fi fost destul pentru ca să-i sară cu toții într-ajutor; el se lăsa însă în voile celor ce voiau să-l lege și-i îndemnă și pe ceilalți doi să rămâie liniștiți.

Două femei tinere, înalte și cu deosebire trupeșe, răzbiră acum, făcându-și drum prin mulțimea zgomotoasă, și înaintară cu pas țeapăn și cu capul ridicat spre Ursan, care începuse a-l lega pe Dragoslav cu o funie de tei luată în pripă din niște desagi.

Erau Luda și Ringa, cele două mai mari dintre fiicele căpeteniei, surori -- nu gemene, dar rupte din aceeași bucată, deopotrivă la chip și la făptură, amândouă mândre, dar pline de cuviință, amândouă frumoase.

Bran rămase pierdut în privirea fețelor albe și cam lungărețe și, fărmeccat de privirea marilor ochi albaștri, făcu un pas spre ele.

Ele veneau să-și ceară fiecare soțul și amândouă împreună părintele și ori să-și împlinească gândul, ori să rămâie și ele, căci acolo unde e soțul are să fie și soția, acolo unde e părintele are să fie și copilul.

Dar mai avea Dragoslav o fată, a treia, cea mai mică, copila, afară din cale gingașă: unde era ea? Mala unde era? Întrebau toți, și nimeni nu putea să deie răspuns. O căutau toți, și nimeni nu putea s-o găsească. O căuta muma ei, și nu era

nicăiri, o căutau surorile ei, o căutau toți într-o neliniște din ce în ce mai neînțeleasă.

Bran se simțea nemângâiat că nu poate să le vorbească, ca să le întrebe ce caută, ce doresc, și nu-și putea închipui că poate cineva în lumea aceasta să nu voiască ceea ce vor ele și să-și stăpânească dorința de a împlini dorințele lor.

Luda puse mâna pe funia de tei și-și dete silința să împedecă înnodarea ei.

Ursan, ridicând ochii spre dânsa, se opri pe o clipă; îndărătnicit apoi, el strigă:

-- Legați-le și pe ele!

-- Asta nu! grăi Bran, făcând câțiva pași spre ele. Oamenii care se dau de bunăvoie nu se leagă: duceți-le și pe ele la deal, dar nu le legați decât dacă n-ar fi voind să meargă.

Oricât de repede s-ar fi urmat aceste una după alta, timpul trecea și-n fiecare clipă putea să sosească ajutorul din vale.

Pentru ca muntenii să nu rămâie strâmtorați la mijloc, el se-ntoarse spre dânsii, desfăcu șirul, lăsând în el o spărtură de câțiva pași, apoi îi făcu mulțimii de sorbi îngrămădite sub coaste semn să treacă prin deschizătură la vale.

Încet, cam cu frică și în silă, împingându-se unii pe alții înainte și pe ici, pe colo, cu fețele posomorâte, se porniră fugarii în vale; dar îndată ce câțiva trecură prin răsufătoarea ce li se deschisese, ei se revărsară furtunatic și se risipiră, lărmuind, în largul văii; din sus de munteni rămaseră numai Dragoslav cu ginerii săi și cu fiicele sale, care steteau nemișcate și cu capul în piept, iar ceva mai departe, muma nemângâiată, care tot își mai căuta fiica.

-- Acum răpede la gropile cu bucate! strigă Bran.

Și în vreme ce Ursan urca, ducând, cu vreo treizeci de oameni, pe ostateci la deal, scărișoreni se duseră la gropile numai de dânsii știute și începură să curățe frunzele risipite pe ele.

Fugarii nu stăteau însă nici ei în nepăsare.

Femeile se depărtaseră iute și fără zgomot la vale, și Ursan nu era încă sosit la muchea surpăturii când ele erau trecute dincolo de cotitură și-n fața muntenilor se aflau numai bărbații cu capetele claie, care se învârteau nerăbdători la un loc, uitându-se mereu spre cotitură, de unde se așteptau să le vie ajutor grabnic ori să-l aducă pe Bodea, pe care-l știau sub pază bună la cortul starostelui.

Tot spre cotitură se uita și Bran:

Deși se-ntunecase, era încă destulă lumină ca să poată urmări cu ochii mișcările lor.

Îndată ce simțiră că muntenii iau ceva din gropile împregiurul cărora se-ndesuiau în grabă înfierbântată, ei deteră cu socoteală că în gropi sunt grăunțe și se înfierbântară și ei.

Nu mai era acum vorba să scape pe Dragoslav și pe ai lui, care tot scăpau și fără de ajutorul lor după ce-l aduceau pe Bodea, ci în gropi era hrană, pe care dâșii n-o știuseră și pe care ceilalți începuseră s-o ducă, depărtându-se găfâind sub greutatea desagilor plini.

Câțiva dintre cei mai îndrăzneți se avântară înainte și peste puțin se puseră cu toții în mișcare.

— La deal! la deal! strigă Bran, care se ferea de încăierare. Lăsați ce-a mai rămas și cu toții la deal!

Ca o haită lihnită de foame se aruncară fugarii asupra gropilor, și pe când muntenii se depărtau încetul cu încetul la deal, la gropi se învultorea ceilalți, strivindu-se unii pe alții în opintirile lor de a apuca fiecare câte ceva.

Acum nu se mai gândea nimeni la Dragoslav și la ai lui, nici la Bodea, pe care-l așteptaseră cu nerăbdare.

— O să se potolească ei și-o să vie apoi, ca să ni-l aducă! grău Ursan, și muntenii se retraseră spre locul bine adăpostit pe care și-l aleseseră rândul trecut.

IV RĂTĂCIREA

Singură și părăsită de toți!

Nu! Singură da, dar nu părăsită.

Îi părăsise ea pe toți, se desfăcuse de norodul ei, se lepădase de frații și de surorile ei, fugise de la părinții ei, ca să se ducă cu el în lume, departe, unde nimeni nu-i mai știe.

Din clipa în care l-a zărit stând perdut în uimire pe muchea surpăturii și ochii ei s-au întâlnit în privire nesățioasă cu ai lui, ea n-a mai avut în mintea ei alt gând, nici în inima ei altă dorință decât să-l vadă iar și mereu să-l vadă, să-i fie aproape și mereu aproape, să se târască după dânsul și să i se deie roabă pe vecie.

Trebuia să spună c-a văzut oameni străini pe muchea surpăturii, și ea a tăcut. Știa atât de bine din câte primejdii a scăpat-o obștia, cât de mult s-a luptat și cât sânge a vărsat ca s-o apere pe dânsa, cât a suferit și a răbdat ca ea să poată trăi, toate le știa, și i-a amăgit, cu toate aceste, pe cei ce-i dăduseră și păziseră viața, căci numai pentru el mai avea dânsa inima.

Seara, când frații ei au pornit la deal, ea ruga pe Biez, stăpânul aspru și nemilos al întunecimilor, să ocrotească pe străinul învrăjmășit, iar în urmă, când l-a văzut pe Bodea prins și legat cot la cot, ea nu se bucura dimpreună cu ai săi, ci tremura pentru dânsul și urzea în năvalnice născociri scăparea lui.

O! câtă răsfățare sufletească și ce dulci chinuri îi întunecau mintea când însoțea, tremurând în tot trupul, pe femeile ce-l duceau la staroste! Cât de mult îi era dezmerdat auzul când a fost atins de vorbele rostite de dânsul! Cât de pierdută era în fioroasă amorțire când el o ducea atârnată parcă de brațul lui.

Zile de beție necurmată și de înaiurită fericire au fost acelea pe care ea le-a petrecut pregătind prin tainică uneltire scăparea lui.

Iară el, scăpat o dată, a lăsat-o la margine de drum și a trimis-o la mama ei.

Și totuși! o, putere fără de seamăn, stăpână a toate covârșitoare a omului, iubire, tu, care ești parte ruptă din dumnezeire! mai presus de tine nimic nu este; tu toate le acoperi! Ea se uită în urma fugarului parcă abia acum s-ar fi dat pe față ființa lui cea dumnezeiască.

Da, el avea dreptate. Nici că era cu puțință ca el să nu aibă dreptate. Ea trebuia să se întoarcă la muma ei cât mai curând, pe cel mai scurt drum: așa a zis el; așa trebuia să facă.

Conștiința datoriei de oarbă supunere către părinți se redesteptă cu o putere neînvingătoare în sufletul ei, și orișicât de mare ar fi fost durerea ei de a-l vedea depărtându-se în întunericul serii, ea era covârșită de mulțumirea că dorința lui o îndeplinește făcându-și datoria.

Da, el trebuia să se întoarcă la ai lui și ea trebuia să rămână la ai săi: despărțiți trebuiau să fie, după cum despărțite erau și neamurile lor.

Plânsul o-necă și lacrămile o podidiră, dar nu putea să-și deie seamă dacă durerea de a-l fi pierdut pe el ori bucuria de a se fi regăsit pe sine o face să plângă, și ar fi voit ca tot așa să plângă mereu.

Întorcându-se la deal, ea zări în depărtare câțiva călăreți care goneau la vale.

Zadarnică le era goana; asta o știa dânsa.

Cu toate acestea, ea se întoarse iar la vale și coborî mergând înaintea lor pentru ca nici măcar prin gând să nu le treacă a o bănuși.

– Fetiță frumoasă și mult jingasă, – îi zise unul dintre călăreți, domolindu-și calul în mersul lui – nu cumva ai văzut gonind pe aici un călăreț, ducând un odor ca tine la vale?

– Aici, nu – răspunse ea – , dar ceva mai la deal treceau amândoi, duși de un armăsar nestrunit în frâu.

Călăreții goniră mai departe, iară ea se-ntoarse iar la deal și-și urmă drumul pitulându-se pe ici, pe colo, pentru ca nu cumva cineva, întâlnind-o-n cale, s-o-ntrebe de unde vine atât de târziu.

Auzea zgomotul neobicinuit și vedea viua mișcare, dese-le-ngrămădiri și goana la deal și la vale, dar cu atât mai vartos se pitula. Nimeni nu știa mai bine decât dânsa cum s-a stârnit această turburare în obștia alte dați atât de liniștită.

Adevărul înfiorător l-a aflat însă numai înspre miezul nopții, când a sosit la adăposturile de iarnă ale scărișorenilor.

– Ah! Malo, copil nenorocit, suflet răzleț și inimă istovită! îi strigară femeile, care o căutaseră și-o așteptau cu atâta nerăbdare. Unde ai fost? Cum te-ai pierdut? Pe unde ai rătăcit? Au venit oamenii de la munte și au dus cu dânsii pe tatăl tău și pe mama ta, pe surorile tale și pe cumnații tăi, ca să-i țină robi până ce nu li se va da soțul lor, iar acesta a fugit, s-a dus călare pe un armăsar sălbatic!

Copila stetea buimacă. Auzea vorbele, le înțelegea, dar mintea ei nu putea să le cuprindă înțelesul.

– Tatăl meu și muma mea, ziceți voi – grăi dânsa – dimpreună cu Iuda și cu Ringa, surorile mele, și cu soții lor nu mai sunt aici?

– Nu, nenorocito, nu!

– Oamenii de la munte i-au dus?

– Da, pe toți, și nu vor să ni-i mai deie până ce nu le vom da pe soțul lor.

– Dar el nu mai e aici – zise Mala cu glasul înecat – , a scăpat, a fugit.

– Ie-am spus-o, dar nu vor să creadă, și ne-au trimis vorbă că se vor întoarce mai mulți și ne vor ucide pe toți în grele chinuri dacă nu le vom da omul.

– O, Biez, geroasă și cruntă dumnezeire! strigă Mala, înfigându-și amândouă mâinile în părul moale ca mătasea și galben ca aurul. Strașnică e mânia ta și cumplită ți-e pedeapsa! Iată-mă! Vezi copilul nelegiuit, vezi-l și lovește, lovește-l după asprimea dreptății tale. Ah! vai mie și vai! Părăsită să pier de toți în pustii pururea nestrăbătute de oameni, să mă sting sleită de foame și arsă de sete mistuitoare și fiarele să-mi sfășie trupul, și păsările cerului să-mi scoară ochii cu ghearele lor și albe să-mi rămâie oasele risipite pe câmpuri. Spaimă să le fiu în veci copiilor ispitiți a-și nesocoti datoriile către părinți.

– Sărmana copilă! strigară femeile. Stăpânește-ți durerea.

– Ascultați, oameni! urmă ea. Să știți voi și să le spuneți copiilor voștri, pentru ca să le spună și ei copiilor lor și să se știe cât vor mai trăi oameni pe pământ că pe tânărul acela eu l-am scăpat, eu, fiica lui Dragoslav, căpetenia voastră dusă în robie. Chiar eu, nu altcineva, ha-ha-ha-ha! adăugă, smulgându-și părul, ca ieșită din fire.

– Sărmana copilă! – ziseră cei adunați împregiurul ei – durerea i-a turburat mințile. Țineți-o, căci în deznădăjduirea ei ar fi în stare să se sfășie ea însași pe sine.

Luată cu gingășia înduioșării femeiești și dusă frumușel în coliba rămasă pustie, ea căzu într-un fel de leșin și se lăsă-n voile babelor, care primiseră sarcina de a priveghia la căpătâiul ei.

Numai din când în când mai rostea, ca vorbind într-aiurea, vorbele:

– O, Biez, o, Biez! întunecată și geroasă îți este ființa!

Tocmai târziu, în revărsatul zorilor de zi, ea se ridică puțin și ascultă cu luare-aminte.

– „Du-te la muma ta!” mi-a zis el, grăi dânsa. Orișiunde ar fi, trebuie să-i găsec, trebuie, trebuie!

Ridicându-se apoi, se furișă tiptil din colibă și urcă sprintenă ca o căprioară coasta până la muchea surpăturii.

Îi era croit de natură drumul, căci atât la dreapta, cât și la stânga terenul cădea în pantă răpede și n-avea decât să țină spinarea plaiului ca să ajungă în poienele largi. Peste câțva timp ea dete de focurile încă nestinse la care ei petrecuseră noaptea. Ceva-ceva mai nainte dac-ar fi plecat, i-ar fi găsit încă aici.

Ea își iuți pasul, ca să-i ajungă.

Pretutindenii pe unde trecea se vedeau prin desišul pădurii de brad urmele lor, ici o cracă ruptă ori îndoită, colo bureți călcați în picioare și iar mai departe urme adânc călcate în putregaiul peste care trecuseră. Nu, ea nu putea să se rătăcească, trebuia neapărat să-i ajungă!

În curând însă ea fu nevoită să-și mai încetinească mersul. O dureau toate încheieturile, îi tremurau picioarele și nu mai avea, parcă, destul aer.

„Nu mai pot, își zise ea în cele din urmă și se așeză pe un trunchi răsturnat de vânt, ca să mai răsuflă. Nu mai pot – urmă –, iară ei merg înainte și se depărtează.”

Abia acum o cuprinse groaza.

Văzându-se singură în mijlocul codrului des și nemărginit, se simțea pierdută și fără de nici o nădejde de scăpare. Auzea, parcă, de ici, de colo, fâșiitul frunzișului și vedea fiarele urcând din hârtoapele întunecoase.

„Ah! înfiorătoare e singurătatea în pustiiurile largi – grăi dânsa –, dar încă mai înfiorătoare e în mijlocul codrului des și întunecat.”

Ea plecă repede înainte, ca să nu stea așa singură într-un loc.

Un simțământ de sfială religioasă o cuprinse când ieși din brădet și dete-n pădurea de fagi bătrâni, groși și înalți. Trecea parcă printre stâlpii unei zidiri mărețe, și fâșiitul frunzelor

uscate pe care călca răsuna departe în liniștea sărbătorească a codrului.

Soarele răsărise de mult și se înălța mereu pe cerul senin, dar razele lui numai pe ici, pe colo străbăteau printre frunzele ce cădeau mereu scuturate de o adiere ușoară.

Tocmai pe la ameazăzi se ivi în fața ei zarea luminișului apropiat. Era largul poienelor de care se apropia, și, urcând, parcă o lume străbătută de un soare nemaipomenit i se deschidea.

– Ah! – strigă dânsa încântată și cu ochii plini de lacrimi când ieși la marginea codrului -- aici e raiul în care și-a petrecut el copilăria!

Era ziua frumoasă pe care Bodea o petrecuse la casele părăsite, frumoasă acolo, dar de o cerească seninătate aici, în poienele Iezerului.

Depart și tot mai departe se întindea câmpia văluroasă și-n sus și tot mai sus se urcau culmile acoperite cu iarbă netedă și bătute de un soare dulce. La dreapta era valea adâncă, iar dincolo se ridicau înălțimile stâncoase ale Bucegilor. Înainte se vedea culmea Păpușei. La stânga, poienele se ridicau de la Scărișoara până-n Viștea.

Iar înapoi ochiul străbătea de-a lungul văilor din ce în ce mai largi până la șesul nemărginit și tăiat pe ici, pe colo de luciul apelor bătute de soare.

– O, Bog! stăpâne al luminilor și al căldurii dătătoare de viață, grăi Mala, ridicându-și ochii spre cerul senin. Tu le naști și le ții toate; tu înveselești inimile; tu ești mângâierea celor deznădăjduiți! Fii-mi și mie povară și du-mă la ai mei, ca să te laudăm cu toții împreună!

Aici, în poienele ierboase, nici o urmă nu mai arăta drumul pe care-l trecuseră cei urmăriți de dânsa, și copila sta deznădăjduită și nu mai știa încotro să apuce.

Cunoscători ai poienelor, muntenii coborâseră la stânga și trecuseră râul, ca să ocolească Păpușa și să apuce spre trecătoarea unde Bran îl lăsase pe Mateias, cu o parte din oamenii lui.

Temându-se de păduri, Mala a ținut plaiul ce trece printre izvoarele râurilor și s-a depărtat din ce în ce mai mult spre valea Răușorului. Nu mai era numai dorința de a găsi pe părinții ei ceea ce o mâna înainte, ci totodată și mulțumirea de a merge și de a respira aer curat.

„Ah! fericiți cei ce-și petrec viața aici!“ își zise ea înviorată și, ca un copil răsfățat, alergă la vale când zări prima stână. Acum însă stâna era părăsită și părăsite erau și colibile înșirate la marginea pădurii.

Urmând șirul colibilor, ea coborî încetul cu încetul la stânga și pe-nserate drumul i se înfundă deasupra peșterei, unde părintele Arie-și avea coliba săpată pe jumătate în stâncă. Nu-i mai rămânea acum decât ori să se întoarcă înapoi, ori să coboare în prăpastia adâncă, de unde străbătea la dânsa vuietul unui râu ce se izbea-n curgera lui din stâncă-n stâncă.

Dar unde să se coboare? Ce era acolo jos, în adâncimea întunecoasă? Cum să se avânte ea acum, pe-ntunec?

Ea luă hotărârea de a petrece noaptea adăpostită într-una din colibele de curând părăsite și începu să adune de pe ici, de pe colo crăci risipite ca să le îngrămădească și să închidă cu ele intrarea colibii.

Deodată ea se opri.

Pe dealul din față, dincolo de valea strâmtă, un păstor cânta din fluiet doina cea duioasă și trăgănată, care răsuna ca o plângere senină prin vuietul râului, iară în adâncimea mai nainte întunecată se aprinsese un foc, a căruia zare roșiatică străbătea departe printre crăcile în parte desfrunzite ale copacilor. Peste puțin răsună buciul de rugăciune, lin și rar cadentat, și fluietul încetă, dar din depărtare se auzi alt buciul

și iar altul și altul, multe buciurme risipite prin adâncimile văilor sunau lin și rar cadentat, unele mai pe aproape, altele mai depărtate, iar altele de la depărtări nemăsurate.

Copila-și opri răsuflarea, ca să audă bine, și rămase timp îndelungat într-un fel de stare extatică, apoi se avântă orbiș la vale spre lumina roșiatică.

Om năzuiește spre om, și om la om se trage!

Peste puțin însă iar se-ntoarse în poiană. Era peste putință ca om viețuitor să coboare stânca ce se lăsa ca un zid uriaș spre adâncimea străbătută de lumină. Trebuia să-și caute alt drum, altul și iar altul: alerga ca gonită de ființe nevăzute de ici până colo; dară orișiunde încerca coborârea, prăpastie fără de fund se deschidea la picioarele ei.

Alunecând în cele din urmă, ea căzu târâș la vale și rămase deasupra unui colț, de unde nu mai putea nici să coboare, nici să urce, dar putea să vadă.

Fantastică și miraculoasă feerie!

Jos, sub coasta din față, se vedea gura peșterii, luminată de o mulțime de făclii de ceară. La dreapta și la stânga intrării ardea cu pară roșiatică rășina, care umplea văzduhul de un plăcut miros. Iar înlăuntrul peșterii, în fața unui altar cioplit din piatră albă și între stalactitele strălucitoare, stetea cu mâinile ridicate spre cer părintele Arie, bătrânul cu plete lungi și cu lungă și îngălbenită barbă, și se închina, clătînându-și din când în când trupul înalt și șubred.

Văzute prin umădul aer al nopții liniștite, toate se prezentau în dimensiuni exagerate, și preotul părea un uriaș, privit de la mare depărtare sub o boltă colosală.

— O, Bog, învins-ai stăpânirea întunecimilor, și fiecare făclie aprinsă mărturisește puterea ta. Ajută-mă și pe mine! ajută-mă! strigă ea gata de a se arunca cu ochii închiși în adâncime.

În zadar însă! Nimic nu covârșește grija pentru păstrarea vieții, și ea nu putea să facă un singur pas nici înainte, nici înapoi fără ca să-și pună viața în primejdie.

Acolo, deasupra colțului, trebuia să-și petreacă noaptea, acolo era osândită să steie până ce lumina zilei nu-i va fi lămurit calea.

Unul câte unul încetară buciurmele, una câte una se stânsură făcliile, și nu mai rămăse în tăcerea fioroasă a nopții alt semn de viață omenească decât cele două focuri de rășină.

Pe la miezul nopții se porni vântul cel aspru și deodată se ridică din adâncimile pururea umede ceața buratică ce în revărsatul zorilor de zi îl cuprinsese pe Bodea departe, la marginea șesului.

— Am să pier aici, aici am să pier, neștiută de nimeni am să mă stâng! grăi Mala când fulgii de zăpadă începură să-i taie obrazii cei fragezi. Ah! ce ger cumplit, ce cumplită vijelie!

Și tot mai deși izbeau în fața ei fulgii cernuți de vântul iute, tot mai rară era răsuflarea copilei, tot mai încet bătea inima ei, tot mai țepene i se făceau membrele răzbite de umezeala geruită, tot mai alinat prin dulcea ațipire îi era sufletul.

Nu! ea nu mai putea să rămâie deasupra colțului: nu mai era în stare să se ție și nu mai avea de ce să-și încordeze cele din urmă puteri.

Un țipăt răzbi prin furia vijeliei, și ea se răsturnă și lunecă de pe colț, căzând din ce în ce mai repede la vale spre adâncimea prăpastiei.

— Sub paza ta, Doamne, e toată răsuflarea — grăi părintele Arie, urmându-și rugăciunea — ceartă, Stăpâne, și înspăimântă pe păcătoși prin urgia cerească, dar nu pierde zidirea Ta, căci nu e nimeni care, văzând lumina, nu aleargă la Tine. Îndură-te, împărate, iartă, Părinte, și ocrotește, Atotputernice!

El tresări ca lovit de fulger.

Auzise un glas de femeie, un țipăt de om ce-și vede moartea. Era peste putință! Acum și aici era peste putință! Și totuși un bolovan clătinat din locul lui se pusese în mișcare și, rostogolindu-se la vale, se izbi în alt bolovan, și acesta, lovindu-se în iar altul, îl porni și pe el. Câteva clipe au fost destule pentru ca întreaga coastă să se pornească la vale cu un vuit parcă întregul munte se surpă.

V

PATIMA

– Și ce voiești acum să faci? întrebă părintele Luca îngândurat când Bodea se-ntoarse de la mormântul lui Vineș în fruntea „cetei sfinte“.

– Întrebă-mă cum am să încep – răspunse tânărul –, căci multe sunt afară din cale ce am să fac și toate vor să fie făcute cât mai curând.

– Dar drumurile sunt troienite – întâmpină preotul – și nimeni de aici înainte nu se urnește din locul unde l-a prins vișcolul.

– Tocmai de aceea nouă toate drumurile ne sunt mai deschise decât orișicând, grăi Bodea. Acum avem să trecem în mers spornic de-a lungul văilor, ca să vedem pe unde ce este și să ne alegem locuri de arătură pentru primăvară și strâmtori de apărare. Acum putem mai bine decât orișicând să cutreierăm poienele și să ne înfrățim, să ne adunăm cai și să facem pentru fiecare rost de arc și de sulită. Acum răzbim mai ușor decât orișicând la gropile de bucate. În luptă necurmată cuurgia iernii și cu fiarele codrilor avem să ne oțerim pentru lupta ce vom avea să purtăm la primăvară cu oamenii înrăiți. N-are să treacă nici o zi fără ca să săvârșim o faptă grea, pentru ca ochii

tuturora să fie mereu îndreptați asupra noastră și noi înșine să ne simțim fiecare om în putere, gata de a da piept cu zece. Scoate-vom, dacă nu vom avea altă sarcină, urșii din vizuinile lor și vom stârpi haitele de lupi, vom răpune mistreții colțați, cerbii mândri și zimbrii fioroși pentru ca ușoară să ne pară lupta cu oamenii și voioși să înțrăm în ea.

Cu mulțumire și cu luare-aminte din ce în ce mai încordată asculta preotul, căci mare podoabă e bărbăția omului ce înfruntă toate primejdiile, și cel ce vorbea îi era fiu; dar inima lui era îndoită și gândul lui neîmpăcat.

– Dară lui Dumnezeu nu îi este plăcută vărsarea de sânge și siluirea nemiloasă, grăi dânsul cu jumătate de gură.

– Măsura iubirii este mânia cătră cei răzvrățiți – răspunse Bodea – și dacă ne iubește Dumnezeu pe toți, îi este plăcută certarea celor ce tuturora ne fac viața amară. El îi lovește prin brațele noastre. Vă plângeți – urmă el peste puțin – că nu mai aveți sare. Copiii lăncezesc la sânurile mumelor, care seacă și se sleiesc; răniții zac în nesimțire; bărbați în putere umblă istoviți de ici până colo; toți tânjim înscârbiți de hrana sarbădă, căci luni de zile au trecut de când muntenii din poienele Teșilei n-au mai putut să treacă valea spre poienele Bucegilor, ca să ne aducă sare. E ori nu cu voia lui Dumnezeu să răzbim și să strivim fără de milă pe cei ce vor fi voind să ne taie drumul? Nu oare și pentru noi a pus Părintele tuturora sarea acolo unde este îngrămădită?!

– Cu voia Lui este! – grăi preotul – și sub paza Lui să vă înțoarceți!

Un singur om știa drumul spre straturile de sare, neastâmpăratul Răciulete, iar Răciulete, deși om mititel, avea nevastă și copii și n-avea ce să caute în mijlocul „cetei sfinte“.

– O să merg în coada ei – grăi Răciulete – călare pe un măgar, dar tot eu o să-i duc după cum știu eu, și e bine să fie și un om cu minte între atâtea capete înfierbântate.

Și-a adunat Răciulete toți măgarii, ca să-i încarce bine și să ieie sarcina de la călărași.

– O să fugă mai ușor – zise el – când vor da față cu dușmanul.

Ceata era de curând plecată și apucase pe lângă adăposturile Moroienilor la dreapta când Ursan și Căndea se-ntorceau cu soții lor de la stânga.

Vișcolul îi apucase la gura trecătorii, unde se întorseseră cu Bran, și-i ținuse timp de două zile închisi în colibi făcute-n pripă. Plecând a treia zi, după ce s-a limpezit cerul, ei au înaintat cu anevoia. Pe muchi era, ce-i drept, puțină zăpadă, dară prin văi și pe la locurile mai adăpostite vișcolul îngrămădisise nămeți prin care numai cu mare băgare de seamă putuseră să răzbească. Deși-și petreceau viața la munte, nu era între dânsii nici unul care a umblat și-n timp de iarnă prin poiene și erau cuprinși cu toții de simțământul c-au săvârșit o faptă grea și rară în felul ei trecând de-a curmezișa poienele și coborând coastele-mpădurite. Ei izbucniră dar în chiote de veselie când fumurile adăposturilor de iarnă se iviră în fața lor, și greu îi apăsa gândul că zădarnică li-a fost încercarea de a-l găsi pe Bodea.

Mare le era dar mirarea și viuă bucuria când aflară că s-a întors Bodea, viuă bucuria, dar, dacă așa era, o mare nedreptate s-a făcut.

Nu putea Ursan, nu părintele Luca și nu mai ales maica preuteasă să se împace cu gândul că Dragoslav stă ținut în robie, în vreme ce Bodea umblă făcându-și voile și bucurându-se după pornirile inimii lui de viață.

Ba era chiar mai mult.

Împins de un gând nemărturisit, Bran a despărțit pe soții de soții, pe părinte de copii și a oprit la sine pe Dragoslav și pe ginerii lui, iar pe Luda și pe Ringa le-a dat, dimpreună cu muma lor, în paza lui Mateias, care le-a dus departe în

strâmtoarea adâncă a văii, pe care o înfundase cu copaci tăiați de pe coastă și răsturnați de-a valma unii peste alții.

– Cu atât mai vărtos li se va urî viața – zicea el – și cu atât mai curând vor stărui ca starostele, despre care ne vorbesc mereu în graiul lor de neînțeles, să ni-l trimită pe Bodea.

Acolo dar, în fundul prăpăstiei încungiurate de înalte ziduri de stâncă, pe tărmlul îngust al râului ce se varsă cu vuiet fioros peste bolovani, bine adăpostite și bine îngrijite, dar departe de soții lor și sub paza bună, își petreceau zilele cele două flice ale lui Dragoslav, Dragoslavele până-n ziua de azi neuitate.

Dragoslav și ginerii lui stăteau cu capul plecat și cu mâinile încrucișate pe pept. Erau robi, și viața robului e dar din mâna stăpânului. Avut-au și ei robi și au făcut ceea ce au voit cu ei; erau mulțumiți că li se dă hrană și că nu sunt supuși la munci grele, dar nădejdea de scăpare și-o perduseră după ce au aflat că Bodea a fugit.

Iară Bran cobora din când în când la vale ca să vadă cum s-au adăpostit muntenii în valea Răușorului, pe Orăți și pe râu la vale, și să se încredințeze dacă Dragoslavele sunt ori nu bine adăpostite și bine îngrijite și dacă e ori nu mereu treaz Mateias, paznicul mărunț și sprinten.

Dragoslavele însă nu stăteau cu capul plecat și cu mâinile încrucișate pe pept, ci se țineau drept și se uirau de sus în jos la paznicul lor. Mai ales Ringa, sora mai tânără și din fire mai pornită spre plăceri, ziua toată o petrecea ispitind mai pe unul, mai pe altul, ca să afle tainele frumosului grai al păzitorilor ei, pentru ca să le poată porunci mai ușor. Și, rostite de dânsa, vorbele sunau atât de frumos, încât Mateias era gata să sară și-n foc și-n apă când le auzea; era Mateias, ba chiar și Bran, omul chibzuit, care niciodată nu se avânta.

Iar femeia vede și cu ochii închisi ceea ce o atinge în firea ei femeiască. Din clipa în care l-a văzut pe Bran, Ringa a simțit că nu poate să-i fie roabă acestui om, iar în timpul lungului

drum pe care l-au făcut până la gura trecătorii, simțământul acesta s-a lămurit din ce în ce mai mult. Știa dânsa gândul nemărturisit care-l împinsese s-o trimită în fundul prăpăstiei și-l aducea mereu, fie senin, fie vijelie, din deal la vale, și din zi în zi tot mai mult se încredința că poate să-i scape pe toți, poate ea, dacă e vicleană și ageră.

Cu focul însă nu poate nimeni să se joace fără ca să se ardă, și foc e slăbiciunea omenească. Pornire ușoară și nebagată de seamă, ea se întinde ca o plăcută dogoreală în sufletul ferit de griji și crește năvalnic până ce n-ajunge patimă oarbă dacă n-o înăbușim cu îndărătnicie bărbătească.

Putinele zile care au trecut de la sosirea lor în gura trecătorii până la întoarcerea lui Bodea cu poverile de sare au fost destul timp pentru ca Ringa să-și peardă toată viclenia.

Putea, ce-i drept, să-i scape pe toți, dar ca însăși nu mai scăpa.

Uitându-se în ochii lui, care se-ntunecau sub privirea ei îndrăzneată, i se păruse că e lucru ușor și foarte apropiat să-l vadă făcând tot ceea ce voiește dânsa, și avea dreptate, căci tot așa se gândea și el. Nu era om în gândul lui femeia care trebuie să steie totdeauna la o parte, să tacă totdeauna și să fie mereu gata de a intra în voile bărbatului.

Foarte în curând însă el și-a schimbat gândurile.

— Nu, a zis părintele Ilie când i-a vorbit despre robii săi. Asta la noi nu se poate: robi, singur Împăratul ceresc poate să aibă.

Și Bran era destul de chibzuit ca să le înțeleagă și celelalte. Da, nu rob îi era Dragoslav, ci oaspe, tot oaspeți îi erau și ginerii lui, și el nu trebuia să scape din vedere că toți îl văd și-i judecă faptele.

Dureroasă îi era deșteptarea și se căia c-a despărțit pe soț de soție; dar omul tare se simte bine numai purtând sarcini

grele, și Bran ținea să nu mărturisească nimănui că s-a pripit și că îi este greu să-și stăpânească firea năvalnică.

El venea pe la Dragoslave, dar se apropia de ele numai cu binevoitoare cuviință și îndeosebi pe Ringa, cea mai tânără dintre ele, o ținea la potrivită depărtare.

Văzând lucrurile după deprinderile lumii în care crescuse, Ringa nu era în stare să înțeleagă stăpânirea de sine. Ea știa că omul trăiește pentru ca să se bucure de viață gustând plăcerile ei și că cel mai tare stăpânește pe cel mai slab, și ori îl dă la o parte, ori și-l supune, dar nu înțelegea cum și de ce omul să se stăpânească pe sine, să-și pună însuși frâu, să rabde din propriul său îndemn, să se lipsească de mulțumiri, pe care nimeni nu i le poate lua. Se așteptase ca omul acesta să se folosească de puterea lui și era gata să-i zică: „Fă-mi silă, că-mi ești stăpân!“, iar acum numai cu sfială își mai putea ridica ochii spre dânsul.

Abia târziu și-a dat seamă că e stăpânit și el de lumea în mijlocul căreia trăiește, și a rămas cuprinsă de mirare în fața acestei lumi, în care oamenii nu se stăpânesc unii pe alții, ci se ajută între dânsii în stăpânirea de sine.

Diminețile și serile, când buciumele sunau de rugăciune și muntanii se lăsau în genunchi și stăteau cu capetele plecate, rămânea și dânsa cu capul plecat și cu brațele încrucișate pe piept, își oprea răsuflarea și simțea că un lucru mare se petrece în inimile tuturor. Firea ei năvalnică se potolea ca prin farmec, și zbuciumările vii ale sufletului ei se perdeau într-o dulce durere, durerea omului ce se răpune însuși pe sine.

Ar fi avut dar Bran îndoite cuvinte de a se bucura, însă nu putea să se bucure când i-a venit vestea despre întoarcerea lui Bodea, și încă mai puțin putea să se bucure Ringa când i-a spus că pot să se întoarcă cu toții la ai lor.

— De ce? zicea dânsa. Dacă ne simțim cu toții atât de bine aici, de ce să ne mai întoarcem? Sunt atât de frumoase zidurile

de stâncă ce ne încungiură, e atât de plăcut vâjiitul râului, și oamenii sunt atât de buni: prea o să ne pară aiurea urâtă viața.

— Nu am zis că trebuie, ci numai că puteți să plecați, grați Bran, muiat și el de înduioșarea ei.

Vorba nu era însă dacă dânsa voiește ori nu să se întoarcă, ci dacă Dragoslav și ginere-său voiesc ori nu s-o ieie, iar acestora li se urâse de singurătate.

Două zile în urmă, Bodea a sosit și el însuși în fruntea cetei la gura trecătorii.

Văile se porniseră la deal când ceata de călăreți s-a ivit pe coasta acoperită de zăpadă.

Întreaga ceată de călăreți înarmați cu arcuri și cu sulii lungi, toți cu pene de vultur în căciulile albe și îmbrăcați în cojoace scurte — lucru nemaivăzut, de necrezut! — și muntenii urcau găfâind și ștergându-și sudorile: se adunau din toate părțile ca să vadă și să nu se mai îndoiască.

Iar Răciulete, care venea în coada cetei, călare pe cel mai chipeș dintre măgarii de povară, îi opreă pe toți din drum ca să le șoptească o vorbă la ureche.

— Aștia nu mai fug, zicea el; i-am văzut eu cum știu să pună pe alții pe fugă.

Bran sta și el și se uita ca la un fel de minune.

Era Bodea tânărul, care ședea călare pe armăsarul negru și-și ținea buzduganul strălucitor rezămat de umăr, el era, dar cu desăvârșire alt om, slab afară din cale, cu ochii înageriți, cu trăsăturile feței mai aspre, oarecum rupt în toate mișcările, bărbat în putere, ca să te simți însuți mai om stând față în față cu el.

— Bindecuvântat să fie numele Domnului! grați dânsul, făcând câțiva pași spre ceata mândră.

Bodea n-ajunse să-i deie răspuns, căci Frățior, armăsarul cu coamă creată, îl zgudui, oprindu-se năprasnic în loc, își ridică capul purtat cu fală, își deschise marii ochi plini de văpaie,

necheză o dată de răsunară văile, apoi se aruncă în câteva sărituri mari spre Dragoslav, care stătea la o parte.

— A! Vuc, armăsarul meu, scumpul meu odor! strigă bătrânul, perdut cu desăvârșire în uimire.

Bodea strânse frâul și se dete puțin înapoi.

— E al tău armăsarul acesta?! îl întrebă în limba lui.

— Tu vezi, îi zise bătrânul din nou uimit. El însuși mărturisește. Al meu e. L-am luat în luptă grea de la una din căpeteniile cazarilor. Și căzăresc e și buzduganul din mâna ta!

— Cazari se zic dar cetele de călăreți care stau cu corturile lor pe șes?

— Sunt volgari — răspuse bătrânul — volgari goniiți și ei, ca noi, de cazari și strămtorați azi între avari și cazari. Mult, vai, am avut să luptăm noi și cu unii, și cu alții, și armăsarul acesta, dac-ar ști să vorbească, ți-ar putea spune prin câte vărsări de sânge am trecut amândoi ca să ne scăpăm unul pe altul.

Bodea se uită lung la el, la fața lui cea albă, la ochii lui albaștri, la barba cea încăruntită, la pletele lui încălcite, lung și din ce în ce mai îndurerat se uită la el.

Da, omul acesta era tatăl ei și dânsa era fiica lui, adevărata lui fiică, și se afla, poate, acolo jos, în fundul prăpastiei, la Dragoslavele. Însăpăimântătoare patimă! Ea, fiica, orbită de porniri mistuitoare, a furat cel mai scump odor al părintelui ca să-l deie unui străin pe care o singură dată l-a putut vedea. Atunci, și o singură dată!

„Nu! — își zise el — nu voiesc să știu nimic. Strivit să fiu, dar nimic nu voiesc să știu!“

El descălecă, se uită lung și suspinând din adânc la armăsar, apoi luă frâul și-l aruncă cu ochii închiși spre Dragoslav.

— Ia-ți calul, îi zise cu glas înecat de muncile stăpânirii de sine. L-ai luat în luptă grea și dreaptă și se cuvine să-l stăpânești.

Bătrânul făcu înviorat un pas înainte, dar apoi se opri, se dete un pas înapoi și iar se opri.

– Nu! grăi dânsul cu ochii plini de lacrimi. Eu nu mai pot să-l încălec după ce l-am văzut încălecat de tine. Ia-l! Ți-l dau! Te rog să-l iai! Lasă ochilor mei mângâierea de a-l vedea purtându-te pe tine!

Bodea rămase cu ochii ațintiți la pământ, nemișcat și mut. Nu! nimic nu mai vrea să știe!

VI

DEȘTEPTAREA

Rece ca sloiul de gheață, strivit, sângerat și căzut în lăncezeala deplinei nesimțiri era trupul fraged pe care părintele Arie l-a ridicat de pe bolovanii surpați, l-a dus pe brațele sale subrede în colibă și l-a așezat încetinel pe culcușul de mușchi. Nici un gemet, nici un suspin, nici o răsufare mai grea, nici cel mai mic semn de durere nu turbura liniștea senină ce se oglindea în fața luminată de opaiețul atârnat deasupra ei.

Preotul se plecă spre ea, ca s-o vadă bine, apoi se dete oarecum fricos înapoi.

Se temea parcă să creadă că e om în aievea ceea ce vede cu ochii lui.

Nu, așa ceva nu mai văzuse încă în lunga lui viață.

Frumoasă cum numai pe îngerii Domnului și i-ar fi putut închipui, ea avea ceva demonic în gura ei mică și cărnoasă și în buzele puțin întoarse.

Cum a ajuns ea aici chiar acum, în miez de noapte, și pe acest vișcol cumplit?!

El se lăsă în genunchi, își opri răsufarea, plecă urechea și ascultă cu luare-aminte.

Ea răsufă.

La dreapta lui era jeratecul învelit în cenușă și acoperit cu un țest mare, dar afară vuia vișcolul și în colibă era frig.

– Nimic nu se întâmplă fără de voia Ța, Doamne; Tu dai și viață și moarte, grăi dânsul, apoi luă blana de urs ce zăcea lângă țest și-o acoperi pe copilă.

Trebuia să-i spele rănilor, să-i frece tâmplele și să-i deie o băutură întăritoare după ce-și va fi venit în fire.

Se duse dar la desagii de ierburor, alese și dintre flori și dintre rădăcini pe cele mai cu vârtute și le puse într-un vas de lut, apoi turnă peste ele apă curată, ridică țestul și așeză vasul în spuză.

Copila zăcea încă tot în nesimțire.

El iar se lăsă în genunchi și puse mâna lui uscată pe fruntea ei cea rotundă și gingașă, închise ochii, își concentră voința și sopti vorbele:

– Voi, suflete curate, unelte ale lui Dumnezeu, veniți și mă ajutați cu tainica voastră putere să dau acestui trup căldură din căldura inimii mele pentru ca sufletul să nu-l părăsească nemângâiat. Punte de trecere să fie brațul meu și mâna mea verigă de lanț ce leagă două inimi!

Viindu-și încetul cu încetul în simțiri, Mala nu putea să-și deie seamă despre cele petrecute. Își aducea aminte de babele care o duseseră în colibă, dar nu se putea dumiri dacă a făcut în aievea ori a visat numai lungul drum prin pădurile dese și prin poienele luminoase.

Ochii ei se deschiseră mari și rămaseră ațintiți asupra bătrânului cu barba lungă, care-și ridică sficios mâna de pe fruntea ei.

Da, îl văzuse în mijlocul făcliilor aprinse pe bătrânul acesta, nu-l visase.

Fărmeceat de privirea marilor ochi albaștri, care se ridicau jeluitori spre dânsul, preotul stetea nemișcat și cu răsufarea oprită.

Nu! demonic nu era nimic în fața aceasta.

– Aibi credință în bunătatea Părintelui creșt, îi zise el încet.

Apoi se întoarse spre vatră, luă vasul de lut, strecură încet și cu băgare de seamă în o ulcică zama de ierburi, mai vărsă dintr-un ulcior miere curată în ea și se întoarse iar, amestecând mereu și șoptind vorbe neînțelese, spre copila care urmărea cu ochii toate mișcărilor lui.

– Bea, fata mea! grăi dânsul ridicându-i cu mâna stângă capul și ducând cu dreapta ulcica la buzele ei cele întoarse.

Mala deșertă din câteva sorbituri ulcica și o căldură dulce i se revărsă în tot trupul, frânt în toate încheieturile lui.

Peste puțin ea rosti gemând câteva vorbe fără de înțeles.

„Străină! își zise bătrânul, dându-se iar înapoi. Ființă lepădată de Dumnezeu, suflet pătat de păcatul strămoșesc și pierdut în întunecimea necredinței, om care simte dureri și nu e în stare să le deie pe față, dorește și nu poate să ceară, dar tot făptură a lui Dumnezeu, una din podoabele zidirii lui.“

– Ce dorești, fata mea? întrebă el, plecându-se iar spre dânsa.

Un zâmbet de fericire lumină fața cea albă a copilei. Vedea înaintea și potului cu apă limpede pe tânărul legat cot la cot.

– Apă – grăi dânsa, rostind vorbele deslușit – mi-e sete. Vă rog să-mi dați apă!

Același zâmbet de fericire lumină și fața bătrânului preot la auzul acestor vorbe, căci graiul e ceea ce ridică pe oameni în rând cu Dumnezeu și-i împreună prin tainică legătură în o singură ființă de-a pururea tânără și neîncercat premenită.

Stâmpărându-și setea, copila se alină și, peste puțin, ea căzu într-un somn adânc și întăritor.

– O, somnule, tu, care ești parte adevărată din viața cea nestânsă – grăi preotul – luminează toată ființa ei și îndreptează-o și-o îndrumază spre deplină întrămărire, căci numai însuși prin sine poate să-și afle trupul vindecarea și

numai însuși prin sine ajunge sufletul la repaosul mulțumirii curate.

Zile întregi și lungi nopți de-a lungul a zăcut copila în coliba săpată pe jumătate în stâncă, iar bătrânul preot priveghea la căpătâiul ei, o îngrijea ca o mămă duioasă și o hrănea cu tot ceea ce era mai bun și mai priincios în merindea ce-și adunase pentru iarnă și în darurile de bunăvoie pe care Călin, neobositul buciumas, le aducea de pe la credincioși.

Străini la început, ei își erau din zi în zi mai apropiați și mai scumpi unul altuia.

Îți este dragă și se alipește de tine fiara pe care o îngrijești, cu atât mai vărtos omul care prin tine și numai prin tine a ajuns a-și nădi firul o dată rupt al vieții.

Se schimbase cu desăvârșire viața lui, și o viață cu totul nouă și mai luminoasă se începea pentru dânsa, și dacă sufletul lui se umplea de o dulce mângâiere când o vedea din ce în ce mai întrămată, ea se simțea din ce în ce mai fericită când se gândea că în curând va putea să răsplătească neasămănata lui bunătate dându-i-se roabă neadormită și orbește supusă.

Și totuși el o ținea mereu departe de sine, și durerea ivită în sufletul lui când a auzit-o rostind vorbe fără de înțeles se reivea în fiecare zi în mai multe rânduri.

Grai omenesc, dar neprețuit și nesămuită podoabă a sufletului, măiestrită țesătură de semne luminoase, prin tine se adună și se despart oamenii în neamuri deosebite, unele mai apropiate, altele mai depărtate de desăvârșirea ființei omenestii! Greu îi era afară din cale bătrânului preot când îi rămâneau zadarnice silințele de a o face pe ea să cuprindă cu mintea ei gândurile lui, și încă mai greu îi era când nu putea să se dumirească asupra celor ce se petrec în sufletul ei.

Putea el s-o cuprindă și pe dânsa în rugăciunile lui? slăbiciunea pe care o avea pentru dânsa nu era oare păcătoasă? Era el învrednicit prin darul lui să-i mijlocească îndurarea

cerească? Era dânsa deopotrivă cu creștinii, care cunosc și mărturisesc pe Dumnezeu cel adevărat și i se supun lui?

„Nu! – își zicea el depărtându-se de dânsa – nu este deopotrivă! Spurcată e întreaga ei ființă! Dar – adăugă apoi – tot făptura lui Dumnezeu este, tot prin a lui rânduire a intrat în viață și tot în paza Lui se află. Domnul nu alungă pe nimeni de la Sine!” își zicea el și iar se apropia de dânsa și mai vârtos o mângâia, dându-i mâna spre sărutare, mai vârtos își dedea silința s-o lumineze.

Iar dânsa-și îndrepta marii ochi albaștri cu însetare spre buzele lui și-și împintena mincea să-l înțeleagă; dară mult timp mai trebuia să treacă pentru ca să se poată dumiri asupra celor ce nu se văd, nici se pipăie, ci numai în tăinicia minții omenesti au ființă.

Mala se-ntrămase când Bodea a trecut pe la gura strâmtoării apărate de Bran. Umbla, șubredă încă, de ici până colo, trei zile în urmă, când Dragoslav a plecat cu ai săi la vatra lui, nu mai avea nevoie de îngrijirile nimănui alte câteva zile-n urmă, când Bodea s-a-ntors din cutrierările făcute de-a lungul poienelor, dar ea nu era încă în stare să spună cine este ea, de unde vine și cum a ajuns deasupra colțului de stâncă de pe care căzuse, în acea noapte vijelioasă, în adâncime.

Tristă fără de seamăn e starea omului care se opintește să spună ceea ce știe, simte ori gândește și nu poate să pătrundă în mincea celor ce-l ascultă.

Numai încetul cu încetul și abia târziu a putut părintele Arie să se dumirească și să se încredințeze că dânsa nu e venită despre strâmtoarele râului, nici despre valea Oltului, ci din vreuna din văile ce se deschid spre Argeș.

– Tot de pe acolo l-au adus și pe Dragoslav, grăi Călin, care afla în cutreierările lui toate cele petrecute.

– Dragoslav! strigă Mala ca ieșită din fire. Unde e Dragoslav? Dragoslav e al meu! Unde e?

Ea nu era în stare să spună că Dragoslav e tatăl ei, dar erau Călin și părintele Arie în stare s-o înțeleagă aceasta și fără ca ea s-o spună.

– Și Luda! îi zise Călin.

– Și Ringa! strigă dânsa din nou. A mea e Luda și Ringa!

O rază de lumină se revărsă în mincea preotului asupra trecutului întunecat.

– Care va să zică tu ai venit să cauți pe tatăl tău și pe mama ta? o întrebă el, mângâind-o cu înduioșare părintească.

– Da, pe tatăl și pe mama! răspunse ea, rostind cu glas muiat aceste două vorbe ei până acum necunoscute.

– Și ai rățăcit căutându-le urma, urmă preotul. Și la voi e, dar, sfântă legătura dintre părinți și copii.

El se plecă spre ea, îi luă capul în mâinile lui uscate și o sărută, acum întâia oară, pe frunte.

– Binecuvântat să fie neamul tău, îi zise apoi cu glas tremurător. Aibi răbdare, căci te vom duce la părinții tăi nemângâiați. Cum s-a făcut însă că nu te-au luat și pe tine dimpreună cu dânsii? Unde te aflai tu când i-au adus?

Copila rămase cu ochii plecați și zguduită de conștiința unci grele vinovății.

Înțelegea întrebarea, dar nici chiar în limba ei n-ar fi putut să răspundă la ea. Știa ce-a făcut și cum s-au petrecut lucrurile, dar nu era în stare să-și dea seamă cum a ajuns ea să săvârșească faptele de care se simțea vinovată. Îi era parcă alta fusesse ea însăși, parcă visase numai ori sub stăpânirea unui farmec nebiruit le făcuse toate. Nu, ea nu era vinovată! Vinovat e numai omul care săvârșește fapta rea voind-o cu tot dinadinsul, iară dânsa a mers orbș pe o cale nu de dânsa aleasă.

– Nu știu, răspunse ea dând din umeri și uitându-se fără de sfială în ochii preotului, care o mângâia netezindu-i părul moale și galben ca aurul.

– Aibi răbdare, copilă, îi zise el din nou; și mai curată îi părea, mai dragă îi era de aici înainte.

Cerul iar se întunecă și zăpada începu să cadă iar, însă nu cernută de vișcol și de ger, ci lin și-n fulgi mari și deși. Ningeă întruna, mereu ningeă, zi și noapte, fără de răgaz, și tot mai gros se făcea stratul de zăpadă pe coastele păduroase și în poienele largi, tot mai tare se înfundau drumurile și altfel anevoioase. Mult mai avea Mala să stea departe de ai săi, ascunsă în valea cea strâmtă, singură cu bătrânul înțelept și cu Călin cel neobosit.

Când acesta lua buciul ca să sune de rugăciune, Mala îngenunchea și ea și stetea în tăcere smerită, în vreme ce preotul își făcea rugăciunea.

Într-una din zile ea voi să intre chiar în peștera luminată de făclii de ceară.

– Nu, fata mea, îi zise el, oprind-o cu blândeță. Aici e loc sfânt, unde nu poate să calce piciorul tău.

– De ce, părinte? întrebă ea întristată.

– Pentru că tu nu faci parte din turma lui Hristos, îi răspunse el.

– Ia-mă, părinte, – îi zise ea – primește-mă, deschide-mi calea mântuirii.

El îi luă iar capul între mâni și o sărută pe frunte.

– Lăudată să fii, fata mea, îi zise apoi. Plăcut îi este Domnului gândul tău și îngerii lui se veselesc de dorința ta. Nu mi se cuvine însă mie să înstrăinez pe copil de părinții lui, căci părinte e și Domnul și împotriva lui păcătuiește cel ce atinge puterea dată de El părinților. Supune-te, fata mea, părinților tăi, fă ce doresc ei, iubește pe cine iubesc ei, depărtează-te de răuvoitorii lor, nu te însoți cu nimeni fără de învoirea lor și voința Domnului o îplinești, Lui te supui, de El te apropii.

Copila rămase smerită în fața lui, dar de aici înainte ea-l ispita mereu, ca să se lumineze asupra tainelor sfinte ale

viețuirii creștinești. Mai ales serile ei st[ăte]au amândoi în coliba luminată de opaiet, bătrânul plin de o căldură sfântă șezând pe laita de brad, iar copila smerită jos la picioarele lui și cu marii ochi țintiti spre buzele lui, ascultând cu încordată luare-aminte și făcând câteodată întrebări pornite din inima ei doritoare de lumină și însătată de adevăr.

Din ce în ce mai dumirită și mai tare în credință, ea se sâmțea rânduită de Dumnezeu să ducă la norodul ei credința mântuitoare și un sâmțământ de nespūsă fericire se revărsa în sufletul ei când se gândea pe sine alergând printre cei căzuți în întunerecul neștiinței și propoveduind adevărul.

– Și frații mei – întrebă dânsa într-una din zile – vor putea oare să între și ei vreodată în turma lui Hristos?

– Unul singur e Dumnezeu cel adevărat – răspunse preotul – Ziditorul a toate, Tîitorul a toate și Părinte chiar și celor ce nu-l cunosc pe El și nu se mărturisesc fii ai Lui. Întocmai precum soarele pentru toți răsare și tuturora le dă căldură și lumină, cuvântul adevărului pentru toată suflarea omenească a răsunit în lume. Corul îngerilor saltă de veselie și preamărește pe Domnul în cântări de biruință când un suflet rătăcit se întoarce în calea cea dreaptă și intră curățit prin Sfântul Botez în ceata celor cu dreaptă viețuire.

– Și atunci – întrebă ea, cuprinsă de o încântare religioasă – putea-voi și eu să intru în casa Domnului și să cad cu fața la treptele altarului sfânt?

– O singură dată în viața ta, fata mea, – îi răspunse el, rostind vorbele încet și rar, deslușit și apăsător – când Domnul te va chema ca să-ți deie partea ce ți se cuvine din puterea Lui.

– Și când mă va chema Domnul și cum?

Preotul rămase pierdut în gânduri.

– E taină nepătrunsă de mintea noastră cea strâmtă cum oamenii intră pe poarta nașterii în lumea aceasta și ies pe poarta morții din ea. Știm numai că nu intră nimeni singur și de capul

lui, ci trebuie să-și aibă fiecare razămul ales după rânduirea Părintelui a toate, părinții, care îi dau viața și i-o păzesc cu nesăcată iubire și cu dulce jertvă de sine. Vedea-vei odată, copilă, un bărbat venit fie din apropiere, fie din fundul lumii, care-ți va umplea inima de o năvalnică sâmtire și, stăpânit de o pornire ivită fără de veste în sufletul lui, va alerga după tine, te va chema cu dor mistuitor, te va opri în cale și te va lua de mână, ca să te ducă la altarul Domnului și să ceară binecuvântarea lui pentru sarcina ce numai împreună vi se cuvine și numai împreună puteți să purtați. Împărăteasă vei fi atunci, stăpână cu depline puteri a casei tale și a copiilor tăi și vrednică să stai la altarul Domnului.

Mala se ridică cuprinsă de un zel nemărginit.

– Nu e dar – zise ea – vinovată sâmtirea năvalnică ce mă duce spre hărbatul care mă cheamă cu dor mistuitor?

– E sfântă, fata mea – îi răspunse părintele Arie – , căci prin ea îți croiește calea cerul, care prin inimă îl povățuiește pe om. Vinovată este luarea în deșert a acestei sfinte porniri, și cel mai greu păcat e să iai în bătaie de joc taina cea mare a vieții omenești. Femeia – urmă el peste puțin – e floare ce se desfășură în umbră și mângâie vederea trecătorilor grăbiți în cale. Ea are să-și petreacă viața departe de zgomotul lumii, retrasă în tăinicia împărăției sale casnice, roabă soțului, pe care de bunăvoie și l-a luat stăpân, și neadormită pază a copiilor ce-i sunt încredințați de Tatăl ceresc.

– Frumoasă și afară din cale fericită e viața celui ce ascultă povețele tale și are destulă vârtute ca să nu se abată de la ele! grăi dânsa și, lăsându-se iar la picioarele lui, sărută cu sfială poala aspră a lungului vestmânt de lână neagră.

Serile se făceau din ce în ce mai scurte; soarele pătrundea din ce în ce mai în adâncul văilor strâmte; zăpezile au început să se topească; râurile se tulburau și se umflau: se apropia timpul ca Mala să fie dusă la părinții ei, și părintele Arie a trimis pe

Călin la gura trecătorii, ca să-l cheme pe Bran, acum căpetenie și el a unei cete de călăreți legați cu jurământ în frățietate de cruce.

Mala stetea ca floarea ce se desfășură în umbră în vreme ce preotul ispitea pe tânărul bătrân la minte asupra celor ce se petrec în poiene și prin văi.

– Lăudat să fie de fii și de nepoți gândul vostru, și Domnul să binecuvânteze toți pașii voștri, grăi bătrânul, mângâiat în sufletul lui. Cu adevărat voia lui Dumnezeu o împliniți când vă lepădați de voi ca să apărați vetrele celor ce au o mai sfântă și mai grea chemare în lumea aceasta. Dar jurământul pe care l-ați făcut, fiule, nu are nici o tărie.

– Cum aceasta, când l-am făcut cu toții de bunăvoie și după chibzuire de trei zile petrecute în nemâncare? întrebă tânăra căpetenie.

– Sfântă și de-a pururea neschimbată e numai legătura de a face ceea ce e plăcut lui Dumnezeu, răspunse preotul, zâmbind cu bunătaie; nu are însă nici o ființă jurământul care vă leagă să nu faceți ceea ce lui Dumnezeu îi este plăcut, și plăcută îi este lui însoțirea bărbatului cu femeia. Cum ați putea voi, fii ai părinților voștri, născuți în munci grele de mumele voastre și crescuți din sudoarea tatilor voștri, să vă legați a nu primi niciodată sarcina de părinte?!

– Primim – îi zise Bran – sarcina de a ocroti pe văduve și pe orfani și de a ajuta pe cei săraci.

– Vrednică de laudă e hotărârea voastră – întâmpină preotul –, dar nu puteți să fiți legați a primi numai această sarcină. Tristă e, în adevăr, întunecată și plină de ispite viața omului osândit a trece răzleț prin lume, și el numai în purtarea de grijă pentru cei nenorociți poate să găsească o slabă mângâiere. Nimeni însă nu se poate lega să aibă numai această mângâiere în viața lui. Taină sfântă e căsătoria – urmă el ridicând glasul –, una din cele șapte legături ale omului cu

Dumnezeu, și numai orbit de râvnirile lumești poate creștinul intrat prin taina botezului în legătură cu Dumnezeu să primească gândul că el poate să fie legat a nu primi niciodată pe vreuna din celelalte taine. Alungați, fiule, de la voi gândul acesta, lăpădați-vă de dânsul, căci vă duce-n ispită, vă mână la desfrâu, vă înstrăinează de părinții voștri, care sunt părinți. Ce s-ar alege de neamul nostru cel ales dacă voi, floarea lui cea mai alcasă, cei mai vrednici dintre fiii lui, v-ați lega să nu fiți niciodată părinți și țiitori ai Tatălui ceresc aici pe pământ?!

Bran rămase tăcut și smerit în fața bătrânului preot, pe care tot bătrân și înțelept îl știau și părinții, și bunii lui, dar hotărârea lui de a se feri de femeie era neschimbată.

PARTEA A TREIA

I

AȘEZAREA

Se adunaseră trei cete de câte o sută de călăreți, una a lui Bodea, alta a lui Bran, iar a treia a lui Căndea, bălanul înalt și cu mustata-n spic care se uita-n ochii lui Bodea.

Ar fi putut să adune și mai mulți călăreți, dar nu putuseră să găsească cai de seamă.

Iarna toată aceste cete au cutrierat ca să caute locuri pentru adăpost statornic și pentru ogoare ferite de năvălitori.

Strânși totdeauna la un loc și ivindu-se fără de veste, călăreții treceau ca un stol de vulturi de-a lungul văilor și pe sub dealurile de la marginea șesului, și, trecând ei, trecea și șpaima răspândită-n calea lor.

Cutrierând astfel, ei se încredințau din ce în ce mai tare că punctul de razăm al apărării e în trecătoarea păzită de Bran.

Spre țara Oltului ieșirea era și acum peste puțină. Văile ce dau în șesul de la Dunăre erau până la Argeș pline de gepizi, iar de acolo înainte până dincolo de apa Buzăului abia-i mai încăpeau pe sorbii strâmtorați de cetele de călăreți ce se încuibaseră-n luncile largi ale râurilor.

Dacă dar fugarii fie despre țara Oltului, fie despre Capu-Coastei apucau să treacă înainte, poienele erau tăiate-n două și trecerea despre Bucegi spre Păpușa era peste puțină.

În timpul iernii, dar, Bran s-a coborât cu oamenii săi la vale până din jos de izvoarele Bârsei, și aici, în vârful unui deal, de unde se deschide vedere largă peste valea Bârsei până la Olt, a făcut o îngrăditură de pari groși, bătuți adânc în pământ și înalți de două staturi de om, dar mai încăpătoare decât cea de sub stânca unde Bodea petrecuse câteva zile.

Asemenea îngrăditură trebuia să se facă și la Capu-Coastei, și muntenii aveau adăposturi sigure de-a lungul văii, între cele două îngrădituri apărute cu vârtute.

Sorbii, pe care Bodea îi găsisse aici când a trecut întâia oară Păpușa, au trecut spre valea Bârsei și nu se mai putuseră întoarce la colibele lor și la sămănăturile făcute de dânșii toamna trecută. Numai spre Capu-Coastei mai rămăseseră câteva sute de vetre, în care mai ardea încă focul.

– Pe aceștia îi alungăm, grăi Bran cel scurt la vorbă.

– Dar dacă nu vor să-și părăsească colibele și sămănăturile? întâmpină Bodea.

– N-ai ce să le faci, zise Căndea.

Ei se înțeleseseră să-i adune la un loc și să-i lase în pace.

– Dar fără de nici o legătură cu noi, adăugă părintele Luca, dându-și binecuvântarea.

Mai erau însă și alții la mijloc.

– Noi să ne părăsim vetrele în care am crescut și mormintele părinților? strigă Răciulete, care-și câștigase dreptul de a fi totdeauna în coada cetei. Ferit-a Sfântul! Cine o să îngrijească de sufletele lor?! Vineș din deal s-ar întoarce în groapă!

– Dar cei ce n-au putut să se întorcă la vetrele lor?

– Nu le părăsesc nici ei – răspunse Răciulete –, dacă n-au putut să se întorcă la ele. Noi însă, care ne-am întors, le-am părăsi dacă ne-am duce fără ca să ne fi alungat cineva. Prea o luați parcă înainte de voi nici n-ar mai fi fost lume. Așa nu merge. Părinte, – adăugă el întorcându-se spre părintele

Luca – trebuie să ne alegem câțiva bătrâni și mai cu scaun la cap și, fără sfatul nostru, băieții să nu facă nimic.

– Asta nu! strigă Bran. Ce rost am mai avea noi dacă n-am fi de capul nostru?!

– Nu sunteți, îi răspunse Răciulete. Orisicât de voinici și de inimoși ați fi, de sub ascultarea părintească nu puteți să ieșiți.

– Am ieșit – întâmpină Bodea – când părintii noștri ne-au dat voie să ne legăm cu jurământ. V-ați lepădat de bunăvoie!

– Nu, fiule, grăi părintele Luca. Poate omul să se lepede de drepturile sale, dar nu și de datorii, și dator e părintele să-și sfătuiască copilul și să-l oprească-n loc când îl vede pornind pe cale greșită.

Și așa ziceau toți cei mai bătrâni fiindcă așa se știa din bătrâni.

S-a ales dar sfatul, iară sfatul a hotărât ca să se facă mai întâi o îngrăditură în valea Râului Alb și numai apoi să treacă cine va fi voind la Capu-Coastei și să se facă și acolo îngrăditură.

– Dacă prindem de veste – ziceau ei –, ne tragem cu toții la îngrăditură și cerem ajutor de la Capu-Coastei.

– E largă valca – răspunse Ursan – și noi o să fim prea puțini ca s-o putem apăra.

– O să trecem atunci și noi la Capu-Coastei, zise Moroiu. Nu e nimeni dator a face mai mult decât ceea ce poate.

O măhnire înfundată ținea mereu posomorâte fețele oamenilor, care nu puteau să se înțeleagă între dânșii, dară frunțile se descrețiră îndată ce ei se puseră pe lucru, ca să facă cât mai curând îngrăditura din valea Râului Alb și să-și înceapă apoi sămănăturile.

Zăpada se topea; iarba începuse a încolți pe la locurile bătute de soare; pădurile se înmugureau: frumoase sunt și dulci zilele de primăvară, când deodată cu sămânța aruncată în pământ încolțește și nădejdea de o viață mai ușoară.

Voioși ca fluturii și harnici ca albinile lucrau toți prin văile mănoase, și ochii li se umpleau de lacrimi când vedeau cum se sfăramă pământul negru și gras și cât de curând încolțește sămânța în el.

Depart, sub surpătura de la colibile lui Dragoslav, moșnegi, femei, fete și copii ședeau șir lung pe țărmul râului lîn și clătinau mercu covețile de lemn, luând din când în când apă în ele și vărsând-o încetul cu încetul, ca să se spele nisipul ușor și să rămâie numai praful de aur.

Aur găsiseră în nisipul râului, aur greu, curat și galben, podoabă nestimată și talisman de vindecare trupească; o zlatină, ziceau ei în limba lor, le dăduse Bog cel darnic, și spălau mereu, ca să adune praful cel scump. Și Slatina îi zic și azi oamenii satului întemeiat la locul acela.

Iar Dragoslav și fetele lui, Luda, Ringa și Mala, umblau mereu de ici până colo și le spuneau tuturora că sus, unde izvorăște râul, chiar și inimile oamenilor sunt de aur.

Mulți se adunau oamenii mai ales când Mala cea cu obrajii supti începea să vorbească despre preotul cel bătrân și despre minunatele lui învățături. Gura ei nu mai era acumă cărnosă, buzele ei nu mai erau întoarse și ochii ei albaștri păreau încă mai mari când se ridicau spre cer.

Și tot așa mergeau lucrurile și din jos de îngrăditura din valea Râului Alb, unde Vladimir, starostele cel înalt și pântecos, îi ținea pe oamenii lui în muncă întinsă, ca să curățe locurile și să facă pe ici, pe colo câte-o îngrăditură. Debelead și Heret, care nu mai puteau uita zilele petrecute ca răniți la adăposturile Moroienilor, umblau și ei de ici până colo și se lăudau cu prietenia agerilor călăreți din fundul văii.

Putea Bodea să plece fără de grijă spre Capu-Coastei, căci muntenii n-aveau nevoie să-și apere îngrăditura din valea Râului Alb.

Pe când Bodea înainta pe drumuri des cotite, răzbind prin păduri pline de copaci răsturnați de vânt, suind dealuri și coborând coaste, Bran și Căndea, plecați cu cetele lor de la adăposturile lui Mateias, se lăsau încet spre Capu-Coastei, chiuind mereu și sunând din buciume pentru ca sorbii să fugă la vale.

Ei își făcuseră însă greșit socoteala.

Drumul de la îngrăditura lui Bran până la Capu-Coastei e cel puțin încă o dată atât de lung ca cel de la Râul Alb, și Bodea a sosit la Capu-Coastei prea în curând.

Degeaba erau dar și chiotele, și sunetele de bucium, căci sorbii, când ceata lui Bodea s-a ivit la Capu-Coastei, n-au fugit la vale, ci la deal.

Bran a dat de dânșii tocmai din jos de strămtorile Dragoslavelor, unde se află satul Slobozia.

Bodea îi cunoștea bine pe sorbi și văzuse bine lucrurile: ei așteptau cu capetele plecate și cu mâinile încrucisate pe piept.

Ce puteau călăreții să le facă?!

— Slobod! le zise Bran, făcându-le cu mâna semn că pot să rămâie nesupărați la locul unde se aflau.

Atâta vorbă învățase și el de la Dragoslav și de la Ringa, dar nici c-avea nevoie de mai multe vorbe, căci fugarii le înțelegeau toate din fețele călăreților și-și dedeau mulțumita pe față, închinându-se mereu.

— Spaima lumii și urgia pământului! grai Răciulete. Dac-a merge tot așa, îl scoatem până la toamnă și pe împăratul din scaun.

Vorbea însă el așa fiindcă îi erau dragi băieții și-i plăcea să-i năcăjească cu glume de ale lui, dar se bucurau cu toții că se pot pune pe lucru.

Lăsând sulițele, arcurile și tolbele cu săgeți, voinicii au luat topoarele și au început să taie copacii. Pe când unii ciopleau

parii, alții săpau șanțul adânc iar alții așezau parii ascuțiți în el și băteau pământul împregiurul lor, ca să steie țepeni.

În curând după ce se apucaseră de lucru, se pomeniră cu vreo două sute dintre sorbii de la Slobozia, care, văzând pregătirile de apărare, țineau să deie și ei o mână de ajutor.

– Nu se poate! zicea Bran. Noi n-avem nici o legătură cu dânșii.

– Aș! întâmpină Răciulete. Voiesc ei, și nu putem să-i oprim de a face ceea ce vor.

– Să-și facă, dacă vor – îi răspunse Bran – îngrăditura lor deosebită.

– Așa e! grăi Bodea, care învățase vorbe mai multe decât Bran și putea să le spună și lor lucrul acesta.

El se întoarse dar cu slobodnicii la deal, își alese un loc potrivit pe țărmurul drept al râului, din jos de Slobozia, și-i puse pe oamenii doritori de muncă grea să adune peatră.

„Am – zise el în gândul lui – să durez aici o cetate cu ziduri de peatră, pe care nici timpul să nu le poată roade, nici furia omenească să nu le poată dărâma, lucru așezat pentru vecie și loc de adăpost pentru nepoți și strănepoți.“

Pe când dar muntenii lucrau cântând și glumind la Capu-Coastei, sorbii munceau din greu mai la deal, unii urcau găfăind bolovanii din albia râului, alții săpau șanțul adânc și larg, iar alții alegeau peatra de var și o așezau în cuptoare, ca s-o ardă.

Îngrăditura de la Capu-Coastei era gata, iar la cetatea lui Bodea nici temeliiile nu erau încă puse. Ceea ce voia dânșul era lucru mare și greu, care nici într-o săptămână, nici într-o lună, nici într-o vară nu se scoate la capăt.

Când Bran și Căndea se întoarseră în poiene, ca să adune lumea lipsită de adăposturi și de apărare, Bodea-și adună și el oamenii și-i așeză parte în fața cetății, unde se află și azi satul

Bodenii, parte lângă cetate, unde azi sunt satele Cetățenii-din-Deal și Cetățenii-din-Vale.

Întorcându-se apoi Căndea cu lumea adunată de prin poienele Surului și ale Negoiiului, a trecut chiar din jos de Capu-Coastei, pe valea pârâului ce se varsă la îngemănarea râului, unde azi sunt satele Geamănu, Căndeștii-din-Deal și Căndeștii-din-Vale.

Aceștia erau paza de afară, care avea să-l țină pe dușman în loc pentru ca ceata din îngrăditură să aibă timp de pregătire.

Alți oameni veniți în urmă cu Botea s-au așezat mai la deal, unde sunt satele Botenii și Valenii, iară cei ce n-au încăput aici au trecut cu Ursan dincolo, la îngrăditura de pe Râul Alb, și s-au așezat parte în deal, unde se află satul Urseni, parte sub coaste, la Buciumeni.

În valea Răușorului, pe Orăți și prin strămtorile Dragoslavelor se aflau cei din poienele Păpușei și ale Scărișorii, pe care Bran îi adusese toamna trecută aici.

În câteva zile valea întreagă era plină ca furnicarul. Prin strămtori, pe la locurile mai largi și prin înfundăturile pârâielor de la dreapta și de la stânga râului oamenii lucrau pe capete, ca să-și clădească case, să-și facă sămănături, să-și întemeieze viața cea nouă, și dedeau zor, ca toate să fie gata pe timpul când oile se urcă în poiene spre a fi băgate în lapte.

Iară când Bodea trecea călare pe armăsarul cel negru la deal, ca să vadă cum merg lucrurile la cetatea de piatră, se uitau toți în urma lui și binecuvântau pe Domnul că li-a dat purtător de grijă și veghe neadormită.

Bran însă stetea pe gânduri când vedea cum se ridică zidurile groase și cum se-nalță turnurile rotunde la cele patru colțuri. Îi era oarecum frică de omul răzleț, care umbla totdeauna de capul lui și se avânta orbește când i se înfigea vreun gând în cap.

Închis între zidurile de piatră, omul acesta era ca leul în vizuina lui, tare și îndărătnic, neapropiat și nebiruit.

Și totuși, când se uita în ochii lui Bodea, îl vedea și el tot ca ceilalți. Era în ochii aceia atâta bunătate, încât fiara sălbatică trebuia să se îmblânzească și ea sub privirea lor.

Apoi, în stânca ce se înălța în fundul cetății, sub coaste, el săpase un fel de peșteră cu intrarea despre apus.

– Și ce vrei să faci aici? îl întrebă el.

– O casă pentru Dumnezeu și un mormânt pentru mine, răspunse Bodea zâmbind. Dacă ar fi să se peară vreodată toate celelalte, aici am să pier și eu, îngropat de aceste ziduri!

– Să nu-ți fie vorba grăită în ceas rău! zise Bran.

II

OGORII

Era în anul 559.

Ogorii sau avarii, deși învingători în luptă cu gepizii acum risipiți, n-avuseră peste iarnă destulă hrană și, fiind nevoiți a se da la pradă, au intrat în luptă cu longobarzii, care-i împingeau mereu pe Dunăre la vale.

Volgarii, strămtorați de cazarii care se coborâseră pe Prut la vale, înaintau pe Dunăre la deal și se apropiau de ogori.

Sorbii, care veniseră parte în calea ogorilor, parte gonii de volgari și de cazari în coada lor, se îndesuseră parte prin văile munților, parte prin smârcurile de pe țărmul stâng al Dunării.

Aceștia, în timpul iernii, au trecut în mase mari peste Dunărea înghețată și s-au risipit, prădând, spre miazăzi.

O plagă încă mai grea pentru împărăție erau cetele de călăreți ale volgarilor, care trecuseră peste Dunăre și cutrierau țara prădând ceea ce rămasese neatins de sorbi.

Bătrânul împărat a adunat dar în pripă oaste mare și a pus-o sub comanda încă mai bătrânului Belisariu, generalul încărcat de glorie militară, pe care-l dizgrătiase în urma uneltirilor de la curte.

Îi chemă apoi și de astă dată în ajutor pe ogorii și altfel porniți spre răsărit.

După ce ogorii trecură și ei Dunărea, sorbii se rătraseră din calea lor spre miazăzi, căci de-a lungul Dunării dedeau peste cete de volgari, care, însetate de prada adunată de dânșii cu multă sudoare, îi hărțuiau cu multă îndârjire.

Încă mai sângheroase erau încăierările când ogorii se întâlneau cu câte o ceată de volgari, care nu fugeau niciodată fără ca să-și fi încercat norocul în luptă dreaptă.

Văzând însă că ogorii vin mereu și se opresc de acopăr câmpiile și se clatină pământul sub ei, volgarii s-au retras încetul cu încetul spre Dunăre și au început să-și facă rost de trecere, în vreme ce sorbii se adunau din ce în ce mai îngrămădiți pe sub poalele Balcanilor.

Era în toiu verii când ei au fost strânși dintr-o parte de ostirea cea mare a lui Belisariu, iar din alta de cetele ogorilor.

Îndesuiți mulțime nenumărată sub dealurile bătute de arșita soarelui, bărbații în fața dușmanului, iar femeile și copiii și cu prada în dosul lor, ei s-au apărat cu hotărârea deznădăjduirii, dar după câteva ceasuri de luptă zădarnică au aruncat armele și s-au dat învinși.

Cei mai mulți dintre dânșii au fost cruțați de generosul învingător și au rămas supuși ai împăratului, care i-a risipit prin toate țările lui ca muncitori harnici și blajini.

Mii și mii însă, multe mii au rămas pe câmpul de luptă, și încă mai multe mii au fugit spre Dunăre din calea ogorilor, care nu știau de milă.

Avântându-se pe plute încheiate în pripă din copaci tăiați de prin apropiere, mulți au perit în valurile Dunării, iar alții au fost răiați de ogori veniți în urma lor.

Popoarele încăierate pe țărmul drept al Dunării au trecut ca o vijelie pe țărmul stâng și s-au depărtat, gonind de-a valma pe râu la vale.

La apa Buzăului ele au dat peste cazari, și în vreme ce o parte dintre ogori s-a încăierat în luptă cu aceștia, altă parte i-a gonit pe volgari înainte spre gurile Dunării, iar sorbii și vreo câteva mii de volgari s-au întors pe sub dealuri iar spre apus.

Muntenii își urcaseră turmele în poiene, și pe la adăposturile din văi nu mai rămăseseră decât cele două cete de călăreți, muncitorii de la Slobozia și pe ici, pe colo, câte o babă încurcată încă la casa ei cea nouă.

Îndată ce primele cete de volgari au sosit la Ialomița, cum sorbii începuseră să-i zică râului, Vladimir a adunat vreo patru mii de oameni și a ieșit cu ei spre șes, ca să închidă gura văii, iar femeile au plecat cu copiii la deal și Burete a început să sune la Buciumeni.

Ca în timp de rugăciune se porniră unul câte unul buciumele, mai întâi pe la îngrădituri și prin văi, apoi prin poiene, departe și tot mai departe, și peste puțin se stia pretutindeni, până în poienele Surului, că s-a ivit o nouă primejdie.

Bodea și Căndea lăsară pe Botea cu douăzeci de oameni la Capu-Coastei, unde se adunaseră și sorbii de la Slobozia, și când ei porniră spre Râul Alb, plecă și Bran la vale.

Două zile de-a rândul s-au hărțuit ai lui Vladimir cu călăreții sprinteni, iar aceștia se sporeau mereu, ba pe înserate au început să sosească în dosul lor și mari mase de fugari veniți pe jos, sorbii scăpați de peste Dunăre, care erau goniti de ogori.

Îi era prea de tot greu lui Vladimir să țină fără de călărime în loc dușmanul ce se ivea când ici, când colo, căutându-și

drum la deal. Seara dar el trimise pe Debeleac și pe Heret la îngrăditura din deal, ca să ceară ajutor de la călăreții munteni.

Căpeteniile muntenilor erau toate în păr la îngrăditură, dar părerile lor nu se potriveau deloc.

– Se poate – zicea Răciulete –, dar de astă dată n-o să meargă cu capul plecat și cu brațele încrucișate pe piept.

– Trebuie, zicea Bran. Noi singuri suntem prea puțini, iar dimpreună cu dâșii închidem gura văii.

– Nu poți să zici ba când om ajuns în grea strâmtoare îți cere ajutor, adăugă Moroiu.

– Și dacă-i calcă pe dâșii – urmă Ursan –, vine rândul la noi.

Era învederat că muntenii trebuiau să se bucure de cererea lui Vladimir și să grăbească a-i da ajutorul; Bodea stătea cu toate aceste pe gânduri. Cum putea el să se avânte în luptă când nu știa pe cine are-n fața lui?! De ce să pună în joc arătea vieții tinere?!

– Nu! – zise el în cele din urmă – arma n-o ridici decât în pragul casei tale!

Zadarnice erau toate silințele celorlalți, căci el și Căndea erau neînduplecați, și o amărăciune nesuferită cuprinsese inimile tuturoră când Heret și Debeleac se întoarseră cu răspunsul la Vladimir.

Un singur lucru primea Bodea: ca cetele să treacă în valea Ialomitei și să aștepte gata de luptă în fața Buciumenilor.

Iar Răciulete, omul neastâmpărat și de-a pururea născocitor, și-a luat sulita cea lungă și a plecat așa singur și de capul lui la vale, pe urma lui Debeleac și a lui Heret, ca să nu-și piardă timpul degeaba.

Puși apoi de el și de Heret la cale, sorbii se risipiră cu mic, cu mare și începură să taie cătini, porumbei și păduci și să risipească măcăcinile în largul văii, pe ambii țărmuri ai râului. Alții tăiau curpăn lung de prin păduri și-l întindeau ca un fel

de mreją peste crăcăria risipită, pentru ca să se încurce caii și să se împiedice. Iar alții săpau pe ici, pe colo gropi și șanțuri trase de-a curmezișul și le umpleau cu frunze uscate pentru ca călăreții să deie fără de veste în ele.

– Vezi așa! îi zise Răciulete lui Heret când toate erau gata. Voi să vă țineți mereu pe albia râului, iar pe dâșii să-i mânați tot la curpăn, la gropi și la șanțuri, și-o să le piară pofta de a mai veni prin înfundăturile aceste.

– Dar dacă apucă și ei pe albie? întâmpină Heret.

– Avem noi leac și pentru buba asta, îi răspunse Răciulete.

Ei plecară apoi cu vreo două sute de oameni la deal, spre strâmtorile Ialomitei, unde râul și-a săpat drum prin mari mase de stâncă și albia lui închisă între înalte ziduri de piatră e strâmtă de-abia câțiva pași.

Oamenii tăiară un brad mare, îl curățiră de crăci și-l lăsară cu partea groasă spre mijlocul albiei, rezămându-l de o stâncă din fundul apei, ca să nu-l ieie curentul, iară partea lui de sus o proptiră de un colț al tărmlui.

– Așa! grăi Răciulete. Asta-i „popa” cel mare, în care se razemă toate: când l-om mișca pe el din loc, se pornește puhoiul și le ia pe toate la vale. Să poștească volgarii să intre în albie, că-i spalăm ca pe niște guzani!

Alți brazi au tăiat apoi și iar alții și i-au răsturnat de-a curmezișul în albie, din sus de „popa” lui Răciulete, fără ca să le curăte crăcile; unul peste altul, înălțime de patru staturi de om. Trecea apa printre dâșii, dar erau mulți oameni și harnici. Unii tăiau cetină și-o aruncau în râu, iar alții aruncau bolovani fără de răgaz și fără de răsufare. Intraseră în război cu râul, care se umfla, mereu se umfla și tâșnea departe, dară orișiuunde apă își făcea drum, săreau unii cu brațele de cetină, iar alții cu bolovani.

Mai era încă mult până în zorile de zi când râul iezeit începu să se prelingă pe deasupra zăgazului. „Popa” cel mare

tremura, nu-i vorbă, sub greutatea marilor mase de apă, dar era bine rezemat și jos, și sus.

– Vai de maica lor! grăi Răciulete, frecându-și mâinile. Ce-o să fie aici când l-om mișca din loc și ce-o să fie în vale când o să-i apuce apa!

Dimineța cele trei cete ale muntenilor trecură-n valea Ialomitei și se opriră în dreptul Buciumenilor pe un delușor, de unde vederea se deschidea până la gropile lui Răciulete, care se aflau la depărtare de câteva mii de pași, și de acolo înainte până la cotitura văii.

Lupta se începuse în gura văii, dar în largul văii se vedeau numai femei și copii, care veneau în grabă la deal, mânând pe ici, pe colo câte o vită, câteva capre, un porc dus de sfoară, un măgar încărcat cu povară, dar nici un cal.

Muntenii stăteau posomorâți. O grea mâhnire întunecase fețele tuturor, și gândul că nu se pot înțelege îi muiase chiar și pe cei mai inimoși.

Peste câțva timp ei se-nviorară.

Depart, la cotitura văii, se ridică un nour de praf, care se întinse cu o mare iuteală pe râu la deal și închise în curând din coastă-n coastă vederea.

Cerul era senin și aerul liniștit începuse a fi înăbușitor; cu toate aceste, parcă o furtună se ridicase la vale și înainta repede spre munți.

Bodea, călare pe armăsarul nerăbdător și cu buzdluganul în mână, stă nemișcat și cu ochii țintiți în depărtare, dar nu hotărât și mândru, ci mai mult cu inima încleștată.

Se auzea parcă ceva, un zgomot pierdut în depărtare și lor tuturor bine cunoscut: era ca primăvara, când turmele de oi se urcă behăind la munte, un amestec de multe și deosebite sunete, care se împreună într-un singur jeluț lung și necurmat.

Și tot mai deslușit venea de-a lungul apei zgomotul, tot mai mult ieșeau în el la iveală glasurile omenesti, tot mai pe aproape

se întindea norul de praf și tot mai fără de astâmpăr bătea armăsarul ager cu copitele-n pământ.

Bran se uita cu ochi plini de mânie la Bodea.

Era învederat că Vladimir se retrage și că la fiecare pas el pierde zeci, chiar sute din oamenii lui, iar ceea ce perdea el tot perdere era și pentru munteni.

Din nouorul de praf începură, în sfârșit, să se desfacă și oameni, pe ici, pe colo câte unul, apoi mai deși și tot mai deși, mulți, mai mulți, de tot mulți, îndesuiți pe ambii țărmuri, din coastă-n coastă, valuri de oameni vii ce se zbat zgomotos și se clatină mereu în înaintarea lor.

Deodată puhoiul neamurilor învâlmășite se oprî în loc: el se izbise de piedeca ce-i pusese Răciulete-n cale.

– Acum înainte! strigă Bran, puindu-și ceata în mișcare.

– Noi, nu! răspunse Bodea, strângând frâul armăsarului, care începu să sforăie și să sară-n două picioare. Să vedem mai-nainte cum ies lucrurile.

Bran își mușcă buzele, dar își oprî ceata. Sorbii lui Vladimir, sosiți la mărcinișurile bine știute de dâșii, se strecurară răpede de-a lungul țărmurilor și pe sub coaste.

Abia acum ieșiră din praf la iveală și cetele volgarilor, care într-o clipă acoperiră tot largul văii. Loviți din trei părți de săgeți și de sulite și de securi și încurcați în mreja de curpân, cei mai mulți dintre dâșii fură nevoiți să descalece.

Bodea și soții lui priveau cu inima încleștată și în fioroasă neliniște la încăierarea afară din cale sângeroasă. Puțin mai era de la dâșii până acolo, și Bran, arcașul neîntrecut, ardea de dorința de a-și încerca săgețile și-n carne de om, dar lupta stetea în loc, nici unul dintre sorbi nu ieșea din bătaie, pentru fiecare sorb cădeau trei volgari, și mereu veneau la deal caii rămași fără stăpân.

Fața lui Bran începu să se lumineze, și ochii lui iar se îndreptară spre Bodea, în mâna căruia tremura buzduganul cel greu.

Nu! rău n-a fost să-l lase pe Vladimir singur.

Dezmeticitiți în cele din urmă, volgarii apucară albia și începură să-i împingă pe sorbi de-a lungul ei la deal.

– Sunați buciumul, ca să pornească pohoiul! strigă Răciulete. Acum e acum!

– Stați pe loc! grăi Bodea când văzu că sorbii se retrag, lăsând drumul deschis pentru volgari.

Trecând cetele de călăreți înainte, ieși în dosul lor la iveală altă lume și mai îndesuită, sorbii scăpați de peste Dunăre și gonîți acum de cetele de ogori.

Cinci rânduri de oameni se îndesuiau în valea plină de jale, strivindu-se unul pe altul, și năvala venea potop cotropitor, pe care nimic nu putea să-l oprească-n cale.

Pe când sorbii lui Vladimir se retrăgeau din ce în ce mai grăbiți spre cetele muntenilor, cei gonîți de ogori fugeau la dreapta și la stânga, urcând coastele ori intrând prin desişuri, unde călărimea nu mai putea să-i urmărească, și tot mai deslușit se dezvelcau din nouorul de praf cetele ogorilor încălecați pe cai îmbrăcați în zale, care sclipeau în bătaia soarelui.

– Înapoi! strigă Bran cel chibzuit.

Era o nebunie, o mișelie era să se avânte ei în luptă cu atâta lume sălbăticită prin zilnice învrăjbi. De ce? Ca să apere câteva tolubi părăsite.

– Încă nu! – răspunse Bodea –, dar să ne ținem drumul deschis spre strâmtoarea de la Capu-Coastei.

Deodată lucrurile luară o nouă întorsătură.

Văzând pe ogorii lor atât de bine cunoscuți și aducându-și aminte de cele ce pățiseră la gropile lui Răciulete, volgarii se strânsură răpede și se întoarseră înapoi, ca să închidă albia și să-i bage pe ogori în curpeni și în gropi.

Un vuiet de bucurie străbătu de-a lungul văii, și Vladimir se întoarse și el cu ai lui de-a lungul coastelor la vale.

– Minunate sunt, Doamne, rânduirile tale, grăi Bodea, mișcat până-n adâncul inimii. Iată, oamenii aceștia, care puțin mai înainte se omorau între dânșii, acum se căiesc de ceea ce au făcut și te roagă împreună să-i ai în paza ta.

Crâncenă și-nfiorătoare privește.

Ogorii și volgarii n-ajunseră nici unii, nici alții numai așa în plimbare până în fundul văii și nu se luptau numai pentru plăcerea de a da lovituri și de a-și pune viața în joc, ci umblau după pradă și făceau vânătoare de robi. Nu crutău dar nici avutul, nici viața celor ce nu se dedeau legați. Credința lor era că-n lumea cealaltă îi va avea fiecare rob pe cei omorâți de dânșii în luptă dreaptă aici pe pământ; nu-i lăsau dar nici pe răniți să se chinuiască și să moară încetul cu încetul ca vai de ei, ci le ușurau moartea cu câteva lovituri de grație.

Știindu-le aceste și unii, și alții, ei se luptau cu încordarea tuturor puterilor și în adevăr pe moarte și pe viață. Deși mult mai numeroși și încălecați și pe cai puternici, ogorii erau încurcați cu pradă și cu robii ce făcuseră și aveau în fața lor piedicile lor încă necunoscute, în vreme ce volgarii erau ajutați și de Vladimir, ai căruia oameni prinseră iar inimă, căci se fereau sorbii de luptă, dar se apărau cu îndârjire când se vedeau strâmtorați.

Încurcându-se dar în curpân și în gropi, ogorii se deteșă zăpăciți înapoi.

– Pohoii! pohoii! Să sune buciuumul! strigă iar Răciulete,

– Acum dați pe ei, că-i gonim la vale! strigă Moroiu.

– Nu! răspunse Bodea și de astă dată! Dacă dau înapoi ogorii, nu mai avem nevoie să ne spurcăm și noi: rândul nostru e când volgarii ar începe să deie înapoi.

Iară când oamenii nu se pot înțelege, nu se face nimic.

– Așa nu merge! strigă Răciulete. Ori e tunsă, ori e rasă! Trebuie să se aleagă unul de care au să asculte toți, unul care și-o ia pe suflet. Aici n-avem timp să ne sfătuim.

– Așa e! strigară alții. Cum o ieși să iasă: dacă-i bine, a lui să fie lauda, iar dacă-i rău, el să rămâie vinovat!

– Sunați buciuumul! strigă Bodea cu glas tare și limpede, dar tremurând din tot trupul.

Dezmeticindu-se, ogorii se izbîră cu putere mare asupra albicii, ca să-i deie pe volgari în mărăcini, și se începu un măcel încât râul curgea roșit de sânge omenesc la vale, dar nici volgarii, nici sorbii de pe coaste nu se mișcau din loc.

Un vuiet zguduitor s-auzi deodată din fundul văii și venea puhoiul, venea parcă munții se năruiesc din ce în ce mai aproape, ca într-o clipă să-i îngroape și să-i strivească pe cei încăierăți în luptă.

Ca ieșiți din fire se depărtară și volgarii, și ogorii la vale când râul începu să se reverse, aducând cu el bolovani și trunchiuri de copaci și răsturnând cai și călăreți în calca lui, în vreme ce sorbii de pe coastă trăgeau mereu săgetile și loveau pe apucate.

Nu era însă puhoiul puhoi în toată firea, ci minciună de om născocitor, care bagă spaima în cei slabi de înger, dar pe cei inimoși îi face și mai îndârjiți – o bășică era, care peste puțin s-a spart. Mulți au pierit dintre ogori, dar încă mai mulți dintre volgarii pe care puhoiul îi luase mai înainte, și tocmai acum răzbiră ogorii printre rândurile slăbite ale volgarilor la deal.

Un fior rece trecu prin vinele călăreților din deal, și Bodea stete o clipă ca-ntr-un fel de amețală, nemișcat și cu ochii plini de lacrimi.

– Băieți! grăi apoi, întorcându-se spre soții lui. Dacă n-ar voi Dumnezeu să intrăm în luptă, ajutorul nostru ar fi de prisos. El ne cheamă, și ai Lui suntem cu toții! Nu uitați că aveți părinți și frați și surori, care stau cu inimile încleștate: viața să și-o apere fiecare, viața, mai presus de toate viața!

– Strânși la un loc! adăugă Bran. Om lângă om, șir încheiat: ca urgia lui Dumnezeu să cădem în ei și să ne facem drum printre dânșii ca groază să-i cuprindă!

– Cu voia lui Dumnezeu! zise Bodea făcându-și cruce și-i lăsă lui Frățior frâul, strigând: Haida! haida!

– Haida! strigară și ceilalți, și cetele porniră în treapăt domol și fără de pripire spre câmpul de luptă.

Valea răsună iar de sunetele de bucurie ale sorbilor, volgarii se-ntetiră din nou, și bătălia-și schimbă mersul când muntenii intrară și ei în ea.

Dezmeticiti abia, ogorii iar se zăpăciră și începură să se clatine când cetele se opriră în dosul volgarilor și începură să-și descarce săgețile.

Peste puțin însă Bodea apucă înainte și-și făcu drum printre volgari până la primele rânduri ale ogorilor.

– Înainte! strigă Căndea, și cetele încetară a mai trage săgeți și răzbiră ca un zid încheiat în urma lui Bodea, încât volgarii rămăseseră la dreapta și la stânga lor.

– Dați cu sulitele tot în ceafă și în coaste! strigă Bodea, făcându-și cu buzduganul drum înainte.

Bran însă, arcașul, se oprise cu Marcea și cu alți vreo zece arcași îndemânați pe țărmul râului, privea cu ochi învăpăiați la aprigul luptător, care se apăra mereu, lovea din când în când cu buzduganul aici pe unul în ceafă și colo pe altul în coaste și, strigând mereu: „Domol! domol!“, făcea pas cu pas drum pentru ceata ce urma strânsă-n șir încheiat după el, mânându-l pe dușman cu sulitele înainte.

Pe ales, una câte una-și punca Bran săgețile-n arc și toate zburau pe la capul lui Bodea, când la dreapta, când la stânga, și nici una nu cădea jos, toate nimereau pe cel din fața nobilului tânăr, toate-l apărau și-i deschideau drum.

Bodea auzea cum săgețile îi zbârnăie pe la urechi și vedea cum ele se înfig în trupurile celor din calea lui, dar ochii lui

erau țintiți mereu înainte, spre fețele dușmanilor ce dedeau din ce în ce mai îngroziți înapoi.

– Cine descarcă săgețile?! întrebă el când doi dintre cei din fața lui fură loviți unul după altul.

– E Bran, răspunse Căndea.

– A, Bran! Bran e! strigă Bodea, ridicând buzduganul deasupra capului său. Cu noi nu mai poate nimeni să ție pept!

Zorindu-și apoi armăsarul, el se avântă cu câteva sărituri înainte, pe săltate și răsturnând în calea lui cai și călăreți, iar soții lui se întetiră și ei și răzbiră-n urma lui.

Soarta bătăliei era hotărâtă.

Nedeprinși a lupta cu asemenea dușmani, apucați din trei părți și ajunși la gropi și mărăcini, ogorii-și întoarsăra caii și se îndesuiră-n goană furtunatică pe albia râului, în vreme ce volgarii și sorbii îi încolțiră cu nouă îndârjire și începură să-i mâne din ce în ce mai răpede la vale.

– Destul! Destul! Opriti-vă! strigă Bodea cu glas răsunător, și pe când sorbii și volgarii urmăreau pe fugarii curpinși de groază, care-și părăsiseră prada și robii, muntenii se adunau pe câmpul plin de morți și de răniți, răsufând ușor și laudându-se între dânșii.

Bran și Bodea se căutau cu ochii unul pe altul.

Găsindu-se, ei porniră cu pași repezi și mari unul spre altul, se opriră pe o clipă față-n față, apoi se îmbrățișară lung și fără ea să-și zică vreo vorbă. Toți rămăseră cuprinși de viuă emoțiune, și o adâncă tăcere se făcu împregiurul lor.

– Binecuvântată să fie clipa aceasta! grăi Bran cu glas tare. Iată omul care s-a ales cel mai vrednic între noi: el să fie acela de care să ascultăm cu toții; el să ne ducă la bine și la rău; el să ne fie domn și stăpânitor!

– În ceas bun să fie zisă vorba ta! strigă Răciulete și, cuprinși de o însuflețire furtunatică, voinicii se-mbulziră împregiurul

lui Bodea, îl ridicară pe umerii lor și porniră în urări zgomotoase la deal.

III LA RĂSCRUCI

S-au dus ogorii, lăsând în urma lor și robi, și pradă, iară volgarii i-au urmărit până-n valea Siretului, de unde ogorii au luat-o la stânga, ca să ajungă la frații lor, care urmau lupta cu cazarii. Volgarii au ținut drumul înainte spre smârcurile de la gurile Dunării, unde-și găsiseră adăpost celelalte cete ale lor, cu femeile și cu copiii.

Vladimir, rămas singur pe câmpul de luptă, a strâns la un loc prada bogată și i-a pus pe robi să adune morții risipiți de-a lungul văii și să-i îngroape, în vreme ce el și cei mai sprinteni dintre ai lui adunau caii rămași fără de stăpân, un lucru anevoios, pe care abia pe la miezul nopții au ajuns să-l aducă la capăt.

Dimineața zilei următoare el a ales cea mai frumoasă parte din pradă și a încărcat-o în brațele robilor, a-nșirat trei sute de sorbi și a dat fiecăruia câte doi cai aleși dintre cei mai frumoși și apoi a pornit în mers sărbătoresc, cu Debeleac și cu Heret, spre îngrăditura din valea Râului Alb, unde-l știa pe Bodea, căruia îi trimisese de mai nainte știrea că va veni să-i aducă prada și robii.

Bodea încălecă îndată ce primi știrea și-i întâmpină pe vecini stând cu buzduganul în mână în fruntea cetelor sale și având în dreapta pe Bran, iar la stânga pe Cădea.

— Lăudat să fii, voievodule, și mărit, și azi, și din neam în neam, cât timp noi și urmașii noștri vom mai trăi pe acest pământ nesecat în roadele lui, grai Heret, care vorbea în numele

starostelui și al celorlalte căpetenii. Se cuvine celui mai mic în vârtute să stea cu capul plecat în fața celui mai mare prin vredniciile sale și prin buna lui voință, și noi, mai-marii norodului, am venit să ne închinăm vouă, să vă mulțumim pentru ocrotirea ce ne-ați dat și să vă aducem prada și robii ce au rămas în urma dușmanului îngrozit de bărbăția voastră. Parte robi, parte morți am fi astăzi noi ce stăm aici și femeile noastre ar alerga cu copiii noștri plângând și smulgându-și părul, dat ar fi peirii neamul nostru dacă voi nu ni-ați fi sărit într-ajutor. Se cuvine dar să stăpâniți prada ce-am adunat pe câmpul de luptă și ca robii aceștia, pe care i-ați scăpat de o soartă afară din cale grea, să-și petreacă viața ce le mai rămâne muncind pentru voi și săvârșind lucrarea care pentru brate ca ale voastre e prea josnică. Ia-le toate, voievodule, și ne primește și pe noi sub ocrotirea ta: o legătură strânsă să fie de azi înainte între noi și voi, între urmașii noștri și ai voștri.

Călăreții munteni ascultară oprindu-și răsufierea, iară Bodea rămase timp îndelungat în nemișcare și cu ochii țintiti la pământ.

— Vă mulțumesc și vă mulțumim noi toți pentru gândul cel bun cu care ați venit la noi, răspunse el în cele din urmă, rostind vorbele rar și apăsate. Noi, părinții noștri, tot neamul nostru suntem mângâiați de gândul că, apărându-ne vetrele, v-am scăpat și pe voi din o mare primejdie, și mângâiați în sufletele noastre vom fi totdeauna când vom putea să vă dăm ajutor, căci după legea noastră nimic nu îi este lui Dumnezeu mai plăcut decât ca om să ajute pe om. Moravurile noastre însă nu ne iartă să încheiem legătură cu oameni străini după lege și neam; vă suntem și vă rămânem vecini buni, și voi veți vedea că buna vecinătate cu noi prețuiește mai mult decât toate legăturile întărite cu jurământ.

Câteva clipe de tăcere urmară.

– Și ce ați face voi cu robii dacă noi nu am putea ori nu am voi să-i primim? urmă Bodea.

– I-am ținea noi, răspunse Hereț.

– Îi primesc, grăi Bodea scurt.

Bran tresări, și o viuă mișcare se făcu în rândurile călărimii.

– Descălecați! – le zise Bodea, descălecând și el – și veniți cu toții să vedem prada și caii.

Peste o mie cinci sute de robi, cei mai mulți sorbi veniți de peste Dunăre, mulți ogori, dar și vreo sută de volgari, ședeau în genunchi, înșiruiți unul lângă altul, și țineau pe brațe fel de fel de bogății prădate la hotarele Persiei, prin Armenia și în țările de peste Dunăre, toate mult frumoase și strălucitoare de îți luau vederile, dar lucruri de care muntenii nu mai văzuseră și care pentru dânșii nu erau bune de nimic.

– Ce-o fi și asta? întreba unul.

– Dar asta ce-o fi? întreba altul.

Se uitau lung și cu mirare, dar numai din depărtare și cu multă îngrijare, parcă ceea ce vedeau erau podoabe răpite din mormintele unor oameni morți de ciumă.

Aici era un mare val de țesătură, păr subțire, moale și greu de ți se strecoară printre degete, marfă adusă pe lungi și primejdioase drumuri din fundul lumii și ajunsă în cele din urmă în mâinile unor oameni care nu știu ce să facă cu ea.

Colo lucea în bătaia soarelui altă țesătură, de o mai uimitoare frumuseță, multe veacuri de-a rândul în toată lumea vestita catifea de Bizanț.

– Dar asta ce e? întreabă unul, oprindu-se la altă țesătură, și mai lucioasă.

În nu era; cânepă nu era; parcă tort din fire de paiangeniș.

De unde putea el să știe ce este mătasea, când abia patru ani mai înainte, la 555, îi aduseseră călugării sămânța din Persia!

Tot astfel se-ntrebau văzând odoarele împodobite cu pietre scumpe, lanțuri, inele și brățare de aur, încingători, vase și cupe de bronz, de argint ori de aur.

Mai mult erau adimeniți când vreo armă le cădea sub ochi. Ce arcuri! Ce săbii! Ce securi de luptă! Ce suliți și ce buzdugane ghintuite!

– Nu vă spurcați! grăi Bran cel aspru la fire. Nu arma face, ci omul!

– Nu primim nimic! îi zise Bodea, în sfârșit, lui Hereț. Toate aceste sunt lucruri plăsmuite de oameni fără sațiu și plămădite cu sudori și cu lacrimi de robi. Primim numai robii: robii sunt ai noștri, iară noi le dăm voie să facă fiecare ce vrea, să meargă fiecare unde vrea!

El le făcu roboților semn să se ridice, căci nu se cuvine ca om să îngenunchie în fața altui om.

Robiții se ridicară, cu ochii plini de lacrimi, și ochii tuturor se umplură de lacrimi.

– Dar caii, voivodule, caii?

– Să-i încalece robiții – răspunse Bodea – și să se ducă fiecare la ai săi!

Iar se făcu tăcere adâncă.

Vladimir, omul înalt și pântecos, luă de la unul dintre robiți o sabie cu teacă împodobită cu pietre scumpe, cu mânerul de fildes și cu încingătoarea cusută-n fir, apoi făcu câțiva pași spre Bodea.

– Voivodule, – zise el în limba lui – ia sabia aceasta, căci n-ai sabie și se cuvine orișicărui voivod să fie încins la brâu. Nu e pradă luată în război, ci dar primit de la vecinul tău. Primește-o și-o păstrează întru amintirea zilei de ieri, când prin bărbăția ta ai scăpat un norod de peire!

Bodea înțelegea vorbele lui, și totuși parcă un glas din altă lume îi rostea vorbe cu tainic înțeles.

Ce trebuia el să facă?

Putea să nu primească? Putea să jignească pe vecinul care se apropia cu inima curată de dânsul?

Buzduganul lui nu era oare și el pradă luată din mâna dușmanului?

Armăsarul lui, armăsarul cum și-l câștigase?

Îi era, cu toate acestea, greu să primească și-i sunau mereu în ureche vorbele: „Nu vă spurcați!”

În dosul lui erau călăreții munteni, care st[ăte]au ținându-și caii de căpăstru. Lângă el steteau Căndea și Bran, care-i zicea din ochi să nu primească. În fața lui stetea Vladimir, cu căpeteniile sorbilor. În dosul acestora erau robiții, care tot mai țineau bogățiile prădate pe brațele lor, și mai departe cei trei sute de sorbi care aduseseră caii. La dreapta și la stânga erau câteva femei, mai ales babe bătrâne, care alergaseră de pe la adăposturi ca să vadă și ele minunățiile unor lumi necunoscute.

O lume întregă-l privea și-l judeca: ce trebuia să facă?

Baba Mia, o femeie înaltă și subțire, numai oase și piele zbârcită peste ele, vrăjitoarea vestită, care stetea zile de-a rândul nemâncată, și făcea din rădăcini numai de dânsa știute băutură fermăcată, bea din ea câteva sorbituri și adormea, apoi, deșteptându-se, știa și trecut, și viitor, baba Mia ieși din rândul celorlalte femei și făcu câțiva pași spre tânărul ce stetea cu inima îndoită, ca omul ajuns pe drumuri neumblate la răscruci.

– N-o atinge, doamne, – grăi dânsa ridicând dreapta – căci e pângărită arma de mână necurată și pătată de sânge nevinovat. Dacă voiești s-o primești, lasă-mă s-o iau și s-o curăț de blestemul pus pe capul celui ce o poartă. N-o lua, doamne, decât din mâna mea!

Bodea se uită împregiurul său. Parcă toți îi ziceau să primească.

– Mai necurate decât această armă sunt farmecele tale – îi răspunse el – și pusă în legătură cu duhurile necurate, tu poți să-mi știi soarta, dar nu poți să mi-o schimbi. Eu merg pe

drumul meu înainte, fie spre mărire, fie spre peire, precum îmi este rostul vieții. Adă arma! urmă apoi, întorcându-se spre Vladimir și grăindu-i în limba lui. Asta să fie semnul legăturii noastre de bună vecinătate!

– Dar nu mergi tu singur, ci ne duci și pe noi, grăi Bran, uitându-se cu inima încleștată la tânărul lui atât de iubit, care îi părea cu totul altul după ce își încinse sabia.

Și Bran avea dreptate.

Căndea, balanul înalt și cu mustața-n spic, primi și el o sabie, dar luat de la bunii vecini, și cât dai în palme, cei mai mulți dintre munteni erau împodobiți – unul cu un arc, altul cu un topor, cu o sulică, cu un pumnal, tot odoare de care neam de neamul lor nu mai văzuse.

Cine ar mai fi putut să-i oprească după ce căpeteniile lor se-mpodobiseră și ele?

„Omule, ființă râvnitoare și nemernică, – își zise Bran, plin de amărăciune – tu însuți te perzi pe tine! Primiți azi daruri, ca să nu jigniți pe cei ce vi le ofer de bunăvoie; mâne veți cere, iar poimâne veți lua cu de-a sila de la cei ce nu vor să vă deie: ajunge-veți și voi să faceți vânătoare de robi și să vă dați la viață fără de frâu deopotrivă cu păgânii, pe care nu-i mai încape pământul, fiindcă vrea fiecare să mănânce o sută de pâni și să-și facă pofta unei singure clipe prin munca îndelungată a mii de alții. O, Arie, Ariel adâncă e înțelepciunea ta!”

Ar fi vrut să se pună în fruntea cetei sale și să cutriere bogatele țări de la miazăzi, unde mii și mii tânjesc muncind din greu pentru mulțumirea câtorva nesățioși, și să dărame, să ardă, să spargă, să rumpă, să frângă, să nimicească tot ceea ce încântă vederea și ispitește inima, tot ceea ce atâta poftele și moleșește voința, să-i despoaie pe oameni de vestmintele lor strălucitoare și de odoarele lor cele scumpe și să sfâșie cu ghearele lui peile lor subțiate prin îmbuibare mișească.

– Să-mi dai, doamne, palma ta, ca să descurc din ea firul vieții tale, grăi Mia, apropiindu-se de Bodea.

Bodea se dete cu un fel de scârbă înapoi, dar se-mpedecă de sabia pe care nu știa încă s-o poarte și se opri fără de voie în loc.

– Tu vezi că nu e bine să te ferești de mine, îi zise ea; adă palma! Ad-o! îi zise și o luă fără ca el să i-o fi dat, iară el o lăsă, nemaiputând să si-o tragă, înapoi.

Bătrâna cea înaltă și subțire se uită lung în palma lui, apoi ridică ochii ei mărunți și agrci și-i îndreptă spre fața lui.

– Nu știu și nu pot să-mi dau seama dacă văd ori nu bine în clipa aceasta, grăi dânsa, dând nedumerită din umeri. Mi-e parcă-mi aduc aminte! Tinerel! strigă ea, strângându-i mâna și uitându-se drept în ochii lui. Gândește-te bine, adu-ți aminte, m-ai mai văzut ori nu vreodată în viața ta?

– Nu! – răspuse el zăpăcit – nu te-am mai văzut, nu, și parcă totuși... da!... mi-e în clipa aceasta ca și când mi s-ar mai fi întâmplat ceea ce mi se-ntâmplă acum.

– Destul! grăi dânsa. Vis cu vis se întâlnește, și cum tu abia în clipa aceasta îți aduci aminte de visul tău, așa sunt pornită și eu să-mi aduc aminte de visul meu. Deslușește-mă! urmă ea, închizându-și ochii și puindu-și dosul palmei pe frunte. Ai întâlnit vreodată în calea ta o copilă tină, subțirică, suptă la față și cu mari ochi albaștri?

– Nu! – răspuse el – nici subțirică, nici suptă la față.

– Ea-ți va ieși în cale, dacă nu ți-a ieșit încă, îi zise baba Mia; ursita ta e tină, subțirică și suptă la față. Da, da! degeaba te dai înapoi: îți este ursită. Nu voiești tu, dar n-ai încotro! Și, ah, ce viață! urmă ea, dându-se înapoi. Câtă lumină! Câtă veselie! Câte mulțumiri! Ce belșug și ce strălucire! Cel fel de-ndesuială zgomotoasă, și tu treci răzând voios, și toți se dau la o parte din calea ta – urmă dânsa ca-ntr-aiurire – toți te iubesc, toți aleargă la tine, toți vor să te-nveselească... Dar stai! strigă ea deodată

ca ieșită din fire, și fața ei se-ntunecă. Omul spân... Ce vrea omul spân?! Ah! cum se turbură toate! suspină ea, cutremurându-se în tot trupul, apoi rămase timp îndelungat într-un fel de toropeală.

– Ce este? Ce vezi? Ce știi? o întrebă Bodea, care ascultase parcă o smintită i-ar fi vorbit și, cu toate aceste, acum începu să tremure.

Ea îi lăsă mâna și se uită iar în ochii lui.

– Nu știu, îi zise ea, potolită și rece. Să te ferești de oameni grași, uite, ca asta – urmă ea, trăgând cu ochiul spre Vladimir – căci pânțelele înfoiat e sălaşul Necuratului.

Grăind aceste, ea se depărtă, iară Bodea și Bran se uitară lung unul la altul.

IV RUSALIILE

Ca dusă de adierea vântului de primăvară s-a răspândit de-a lungul poienelor luminoase și prin văile umbrite știrea că ceata sfântă i-a învins pe năvălitori și i-a alungat și că Bodea, cel mai în vârstă dintre feciorii părintelui Luca, preotul din poienele Bucegilor, s-a ales cel mai vrednic între cei vrednici și în ziua de Rusalii se va urca în fruntea cetei în poiana din fața trecătorii, ca toți să-l primească domn și ocrotitor al neamului.

În ajunul zilei sfinte, dar, lumea s-a împodobit cu flori și cu frunzar și s-a pus, ca-n toți anii, de pretutindenii în mișcare. Tot ceea ce era om în picioare a pornit încet și fără de zor spre locul de adunare, pâlcuri-pâlcuri, în frunte moșnegii răzamați în toiege și babele gârbove, câțiva pași în urmă oamenii în putere, în dosul lor femeile cu copiii, iar în coadă băieții și fetele, voioasa și neastâmpărata tinerime, ici

cântând lauda primăverii, colo rîzînd cu hohote răsunătoare, glumind în gura mare ori zbeguidu-se și alergînd la vale.

Toată ziua și toată noaptea au venit și au sosit, și multe mii erau adunate din toate părțile și așteptau cu nerăbdare zgomotoasă dimineța, când au sosit și călăreții, tot unul și unul, fiecare cu câte două spice de grâu lângă pana de vultur, ceata mîndră cu încă mai mîndrul Răciulete, care venea în coada ei călare pe bineștiutul măgar și purtându-și cu fală sulita cea lungă.

O, timpuri de curată și nesiluită fericire!

Era ziua norocului multășteptat, când mumele risipite prin poiene și prin văi se adunau aducându-și cu ele, unele flăcăii, iar altele fetele, ca să se vadă, să se cunoască și să se aleagă pereche-pereche, după cum Domnul a rânduit, ca inimă să se pornească spre inimă.

Era ziua, în tot anul singura zi, în care părintele Aric se urca și el în poiana înflorită, ca să se bucure de floarea vieții și să binecuvînteze noile însoțiri. Părintele Simeon, fiul, și părintele Matei, nepotul lui, încă de cu seară plecaseră dimpreună cu părintele Luca și cu părintele Gavriil, ca să se închine și ei la peșteră și să-l însoțească apoi pe moșneag în drumul cel atât de greu pentru dînsul.

Așteptînd sosirea preoților, lumea adunată-și petrecea timpul după deprinderile rămase din bătrîni.

Bărbații steteau de vorbă prin umbra fagilor de la marginea pădurii, ici rîzînd de glumele vreunuia ca Răciulete, colo ascultînd cu sfială spusele vreunui bătrîn ca Vineș.

Femeile se adunaseră în altă parte cu copiii lor și ședeau grămezi-grămezi prin pădure, spuindu-și unele altora păsurile și țîindu-și copiii adunați prin apropiere.

Tineretul petrecea, flăcăi și fete de-a valma, în largul bătut de soare al poienei.

Câtă voie bună! Câtă răsfațare nevinovată! Ce zburdalnică învîlmășeală! Ce zgomot înveselitor! Și câte lacrimi de dureroasă bucurie!

Era lege rămasă din bătrîni ca băieți și fete împreună să crească, laolaltă să-și petreacă anii copilăriei și ai fericitelor tinerețe și să se despartă numai în ziua când li se hotărăște soarta, și multora le era această dureroasă zi de despărțire.

Nu erau în rîndul acestora și voinicii intrați în ceata sfîntă; dar dureroasă era ziua și pentru mulți dintre dînșii.

Sprinteni și chipeși, îmbrăcați cu mânecare negre peste cămașa curată, cu țării strânși pe pulpi și încinși cu *brâne* roșii, ei umblau forfota printre ceilalți, scăpau din când în când câte o vorbă de glumă, trăgeau pe ici, pe colo cu ochiul, și multe inimi băteau săgetate de privirile lor, dar ei nu se puteau opri nicăiri.

Aici o fată stătea sfioasă și cu ochii plecați în fața unui flăcău care-i spunea ceva pe șoptite, ca numai ea să audă, și toți știau ce-i spune și care e răspunsul ei. Colo câteva fete își destăinuiau gândurile privind cu viuă îngrijare în viitorul neștiut și luîndu-și cu ochii plini de lacrimi rămas bun unele de la altele și toate de la viața fără de griji. Iară voinicii cei sprinteni și chipeși umblau răzleți și fără de rost încoa și încolo.

– Asta nu se poate! zicea Răciulete cel cărcotaș. N-o să lăsăm noi soarta neamului răzămată pe oameni fără de căpătâi!

– Tacă-ți gura! îi răspunse Ursan. Nici n-am pornit-o încă bine, și vrei să ni-o strici?!

Dar cimpoiașul își alege un loc larg și neted și începu să-și umfle foile făcute din piele de capră.

Un chiot de veselie răsună, și voinicii se adună într-o clipă împregiurul cimpoieșului, își potrivesc căciulile în cap, își strîng *brânele*, își dreg nojitele de la opinci, își răsucesc mustățele, apoi se prind lanț încheiat și pornesc jocul ei în de ei, mai întăi a-ndelete și cu măsură bine cumpenită, apoi mai inimos și din

ce în ce mai cu avânt, după cum îi poartă Cândea, bălanul înalt și cu mustața-n spic.

Mare frumuseță era să-i vezi săltând ușurei când înaintea cu pas mare și înapoi cu pas mărunț, când legănându-se la dreapta și la stânga și bătând cu piciorul în pământ. Lumea se adună încetul cu încetul împregiurul lor, în rândul întâi copiii și tineretul, iar în dosul lor într-o parte bărbații, într-alta femeile ieșite-n grabă mare din pădure.

Dar iată că despre Orăți se ivește și urcă încetul cu încetul un lung șir de oameni, care aduc parcă ceva.

E Dragodan, starostele din valea Dâmboviței, care vine și el să-ncheie legătură de bună vecinătate cu muntenii.

E Vidac de la Slobozia, care l-a pus la cale și-l aduce dimpreună cu zece dintre fruntașii norodului. Ca să nu vie cu mâna goală, el a făcut în ajun o vânătoare și aduce cu dânsul șase cerbi, doi zimbri și zece căprioare, iar pentru ca cinstea să fie și mai mare, el a luat cu dânsul și pe cele cinci neveste ale sale, cinci deodată, tot una și una, luate pe ales dintre cele mai trupese și mai frumoase, cum i se cuvin lui.

Dragodan, un munte de om, și înalt, și lat în umeri, și gros la ceafă, și peptos ca un taur, nu venea în frunte, ci în coadă, ca un fel de Răciulete, dar el se vedea peste capetele celorlalți, cu obrazii lui rotunji și roșii, cu barba lui deasă și oarecum arămie, buzat și cu ochii bulbucăți, întreg omul viață și putere neînfrântă.

Nu-i mai era acum nimănuia de jocul voinicilor, și toți porniră de-a valma pe coaste la vale, ca să vadă cât mai curând și mai de aproape. Bodea însă și Bran și Cândea se opriră în loc, iar bătrânii și oamenii mai așezați se traseră-n dosul lor. Lor nu li se cuvenea să meargă-n calea celor ce veneau la dânsii, ci trebuiau să aștepte unde se aflau și să-i primească în tăcere cuviincioasă.

Dragodan trecu dar cu ai săi prin mijlocul mulțimii, care-i făcu drum larg.

În frunte mergea Vidac, tanțos și ștergându-și sudorile, iar după el urmau doisprezece oameni tepeni, care duceau cei doi zimbri așezați pe pârghii groase, apoi patru câte patru oamenii care duceau cerbii tot pe pârghii, alți zece, fiecare cu câte o căprioară-n spinare, cei zece fruntași și, în sfârșit, Dragodan, cu soțiile lui, la care muieretul se-uita cu un fel de spaimă, căci în gândul lor era lucru de necrezut ca femeile să se amestece și ele între bărbați.

Sosit în fața lui Bodea, Vidac le spuse oamenilor să așeze vânatul la dreapta și la stânga, apoi făcu drum, ca Dragodan să treacă înainte.

Era parcă se zguduie muntele când Dragodan se opri, își plecă puțin capul și-și încrucișă pe o clipă mâinile pe piept, apoi, clătinându-și capul dat cam pe spate, le lăsă iar să cadă ca moarte în jos.

Bodea se uită cu un fel de mirare la omul greoi și căpăținos care râdea nu numai din gură, din ochi și din sprâncene, ci din toate trăsăturile feței lui, parcă în viața lui n-ar fi aflat că sunt și nevoi pe capul omului.

Vidac tuși o dată și-și luă răsufare, ca să vorbească. Prea erau însă mulți oamenii ce-l ascultau, și vorba i se oprea în gât. Știa el ce are să spună, dar se lăudase că știe să potrivească bine vorbele și ținea să nu rămâie de rușine.

— Spune odată! mormăi starostele, căruia i se urăse a sta așa țepăn la un loc.

— Iacă ce-i, grăi Vidac, dându-și brânci la vorbă. Starostele, neștiind să vorbească, m-a luat și pe mine, cu cele cinci neveste ale lui, ca să vă spun...

Un strigăt de fioroasă mirare îi tăie vorba, și muieretul se depărtă, ca alungat de o duhoare grea.

– Auzi tu spurcăciune de muierii! – grăi una dintre cele gureşe –, cinci deodată pe capul unui biet de om!

– Ce să-i faci dacă așa e obiceiul la dânșii?! întâmpină alta mai potolită.

– Așa el grăiră și altele. Fiecare cu obiceiurile lui. Dar eu tot nu m-aș împăca cu asemenea lucru.

– Nici eu! Nici eu! Nici eu! răsuna din toate părțile. Să ne ferească Sfântul!

Văzând mișcarea, Vidac își perdu sărita, iar Dragodan, care nu înțelegea nimic și credea că Vidac va fi zis vreo prostie, se uita răsărind peste capetele mulțimii.

– E prost ca un țap speriat – îi zise el lui Bodea, arătând cu mâna lui cărnosă spre Vidac – și o să ne înțelegem mai ușor fără de el.

Nici că mai era în adevăr nevoie de înțelepciunea lui Vidac. Vedeau cu toții zimbrii și cerbii și căprioarele, iar atât era destul pentru ca să le știe și rostul.

Pe când Bodea și Bran își dădeau silința să dumirească pe Dragodan, care râdea de toate nimicurile cu niște hohote ce răsunau până în strâmtoarele văii, Cândea și Răciulete ridicară vânatul cel împărătesc și-l duseră la marginea pădurii, ca să-l deie în seama băieților, între care erau mulți meșteri în d-alde astea.

Înțelegerea cu Dragodan era anevoioasă, dar cu cât mai mult își dedeau silința să-l dumirească pe el Bodea și Bran, cu atât mai vârtos se dumiriră ei înșiși că omul acesta, care râde mereu și de care la început le venea și lor să răsără, nu-și poartă degeaba capul cel mare. Era în el ceva ce te face să stai, să privești și să ascuți.

– Volgarii – așa spunea el – i-au pus pe fugă pe cazari, s-au adunat cu toții la un loc și au pornit înapoi spre gurile Dunării, unde și-au lăsat nevestele și copiii.

– Umblând în calea lor să adune pradă și robi, ei înaintează încet – zise el –, dar peste câteva zile iar ne întâlnim cu ei. Ce facem? strigă el cu glasul lui de taur și încruntându-se, încât Bodea se dete un pas înapoi.

– Îi așteptăm, răspuse el.

– Unde? strigă iar Dragodan. Voi aici? Vladimir colo? Noi în altă parte? Nu se poate! Trebuie să ne adunăm cu toții la Ialomita. Mi-am adus nevestele și vi le las să faceți ce voiți cu ele dacă nu vi-oi fi bun tovarăș de luptă.

Bodea iar se dete înapoi.

– Asta nu se poate, îi zise; noi nu putem să avem neveste.

Dragodan se uită oarecum sperios la el, apoi începu să răsără cu niște hohote care-l zguduiau în toate încheieturile și băgau spaima în copii.

– Care va să zică – grăi dânșul ștergându-și lacrămile – sunteți ca țapii-mbătrâniți ce nu mai umblă cu turma.

Cu asta li se înfundă vorba, căci copiii și tineretul porniră la vale.

Veneau despre peșteră, urcând încet, preoții, cu bătrânul Arie în frunte, iar ceva mai departe, despre Scărișoara, Dragoslav, cu zece frunțași de la Slatina, și Mala, cu alte zece fete tinere.

Și atât de sărbătorească era așteptarea în care se aflau cu toții, încât Dragodan își conțeni și el râsul și se dete dimpreună cu cele cinci neveste ale lui la o parte, oarecum sficioși și doritori de a ști cine sunt cei ce vin și ce are să se întâmple după ce vor fi sosit.

Părintele Arie, voios și cu fața senină, urca pas cu pas și oprindu-se des, ca să mângâie pe câte unul din copiii ce-i ieșiseră în cale și se uitau cu ochii mari la dânșul.

La marginea pădurii ardeau vreo șasezeci de focuri mari, la care băieții frigeau vânatul împărțit în frigări. Sprâncenele bătrânului preot se încrățiră când simți mirosul de cărnuri arse

în foc, dar el iar începu să zâmbească după ce copiii îi spusese ceea ce știau despre isprăvile lui Dragodan.

Sosit în fața lui Bodea, care-l aștepta stând plecat puțin înainte, el se uită lung și cu mulțumire din ce în ce mai învederată la tânărul atât de bine făcut, pe care nu-l văzuse încă.

– Laudat să fie numele Domnului! grați Bodea, făcând un pas înainte, ca să icie mâna preotului și s-o sărute.

Părintele Arie se dete însă la o parte și apoi înapoi, pentru ca părintele Luca să rămâie în rândul întâi.

– Nu e – zise el – nici vârstă, nici stare care poate să treacă pe cineva înaintea părintelui.

Bodea sărută, dar, mai întâi mâna tatălui său, apoi pe a părintelui Arie și voi să treacă la ceilalți preoți. Bătrânul îi ținu însă mâna și-l sărută pe frunte.

– Darul Domnului să se reverse prin noi asupra ta! îi zise apoi, rostind vorbele rar și răspicat. E mare mahnirea de a nu mai putea să ai parte de sfânta chemare pentru care te-ai născut, și eu, om foarte bătrân, nu-mi aduc aminte ca vreun alt fiu de preot să mai fi avut mahnirea aceasta. Dar mângâie-te, fiule, căci multe sunt deosebite și neînțelese de noi căile Domnului și tot a lui voință o împlinești și purtând sarcina ce ți-ai ales după pornirea inimii tale. Nu prin vredniciile tale, nici prin bunăvoința semenilor tăi, ci din îndurarea lui te-ai ridicat mai presus de toți, și locul Lui îl ții aici în mijlocul nostru, păstrând buna rânduială între oameni, ajutând pe cei slabi, ocrotind pe cei năpăstuiți, mângâind pe cei buni, certând pe cei răi, siluind pe cei îndărătnici și purtând grijă de binele tuturor.

– Lui i-am închinat toată viața mea, și numai pentru binele tuturor am să trăiesc! îi zise Bodea.

– Nu, fiule, – întâmpină preotul – viața ta e întregă numai a ta. Întocmai precum părintele nu-și închină viața, ci se folosește de ea și mulțumirea sa o caută purtând grijă de copiii săi, și tu mulțumirea ta și a urmașilor tăi o cauți purtând grijă

de binele tuturor. Tu însuți ai să suferi și să te căiești dacă nu vei păzi legea și bunele moravuri. Deopotrivă ești cu orișicare și nu ți se cuvine nimic ce nu i se cuvine fiecăruia.

Bodea auzea aceste vorbe, dar nu mai era în stare să-și deie scamă despre înțelesul lor: ochii lui și ființa-i întregă se îndreptaseră spre Mala, pe care o recunoscuse din depărtare. Nu mai era copila cu obrazii rotunji; se făcuse mai înaltă și mai subțirică, fața îi era suptă și mersul îi era cuvios, dar tot ea era, și el iar se simți cuprins de sâmțemântul de amorteală, care-l făcuse să tremure în tot trupul când o ducea atârnată de brațul lui. Numai pe o clipă însă; în clipa următoare el își încordă puterile și rămase stând drept și neturburat de nimic, stăpân pe sine și pe faptele sale.

Văzând schimbarea petrecută în fața lui Bodea și mișcarea ce se produse în mulțimea adunată împregiuru-i, părintele Arie lăsă mâna lui Bodea și se întoarse și el.

– Ah, Mala, copilă mie mult iubită! strigă el mergând spre dânsa. Marc e bucuria ce ne faci viind azi în mijlocul nostru!

Mala făcu câțiva pași mari spre dânsul, apoi își plecă genunchele până la pământ și-i sărută mâna și poala hainei lungi.

– Văd – îi zise el ridicând-o, ca s-o sărute pe frunte – și înțeleg din fața ta gândul cu care ai venit, și laudăm cu toții hotărârea voastră.

El o duse apoi spre Bodea și spre ceilalți preoți.

Dragoslav se oprise cu soții lui și cu celelalte fete în clipa când Mala a pornit înainte, iară Bodea, încins cu sabia cea strălucită, stetea drept și nemișcat, având la dreapta lui pe Bran, în dosul lui pe Ursan, pe Moroiu și pe încă câțiva dintre sftetnici, iar în față pe preoți.

Mala se opri cu ochii plecați și termurând în tot trupul ca turturica prinsă-n laț, dar din ce în ce mai stăpână și ea pe sine.

– Iată! – grăi părintele Arie – aceasta e copila bună care a rătăcit căutând pe părinții ei mult iubiți și în timp de noapte vijelioasă a căzut în prăpastia adâncă, după rânduirea lui Dumnezeu tocmai în fața peșterii, ca eu să pot avea la bătrânețele mele mângâierea de a-i fi scăpat viața și de a-i fi luminat sufletul spre a cere pentru sine și pentru ai săi Sfântul Botez.

Obrajii lui Bodea se roșiră.

– N-ai aflat, părinte, întregul adevăr, grăi dânsul spre mirarea tuturor. Ne cunoaștem eu și ea, și nu e în graiul omenesc vorbă pentru exprimarea sântimântului de fericire care mi-a cuprins întreaga ființă în clipa când am văzut-o în poienele noastre, în mijlocul fraților mei.

Marii ochi albaștri ai copilei și obrazii ei curați se umplură de mari și limpezi picături de lacrimi.

– O, zi de nespusă fericire! strigă dânsa, ridicându-și capul. Ai rostit vorba, și orișicât de mare mi-ar fi vina, ea e ispășită și ștearsă când tu o mărturisești și-mi ușurezi sufletul!

Părintele Arie și părintele Luca se uitară mirați când la el, când la ea; Dragoslav făcu și el câțiva pași spre dânsa; mulțimea se îndesui cu grăbire neastâmpărată din toate părțile, ca să vadă și să audă; chiar Dragodan, care nu înțelegea nimic, simțea că e mare lucrul care se petrece și-și făcu drum printre ceilalți, ceea ce lui nu-i era deloc greu să facă.

– Tată, – urmă Bodea, întorcându-se spre părintele Luca – aceasta e copila care, stăpânită de o pornire oarbă, a luat cel mai scump odor al părintelui său, armăsarul nestrunit în frâu, și mi l-a dat mie, ca să mă pot întoarce la voi.

– Nu e că te-am ajutat să scapi – întâmpină dânsa luându-și avânt –, ci că am ajuns să te văd aici, cel dintâi între ai tăi. O, cât am tremurat, prin câte zbuciumări am trecut, cât

am suferit întrebându-mă cine e omul pe care l-am ajutat și ce s-a făcut el. Te văd acum, te știu și sunt mângâiată în sufletul meu!

Părintele Arie o depărtă puțin de la sine.

– Dar tu nu mi-ai spus mie nimic despre aceasta, îi zise el în chip de mustrare.

– Nici mie, adăugă Dragoslav.

– De ce să vă spun și ce vă puteam spune?! răspunse ea liniștită. Știam eu oare dacă e bună ori rea fapta la săvârșirea căreia am luat parte, dacă mă laud ori mă defăimez vorbind de ea și dacă puteți ori nu să înțelegeți ceea ce eu nu înțelegeam? Știam eu dacă nu cumva îi turbur viața spunind ceea ce numai el știa? Nu! acesta era lucru pe care numai noi amândoi împreună puteam să-l spunem, și n-aș putea să stau cu capul ridicat în fața lui și a voastră dacă într-o clipă de slăbiciune aș fi dat de gol o taină care nu era numai a mea. Nu! – urmă ea cu înduioșare – n-aveam ce să vă spun. Nici eu nu l-am căutat pe el; nici el nu m-a căutat pe mine: ni s-au încrucișat o dată cărările vieții și iar ni s-au îngemănat; ne-am întâlnit și iar ne-am despărțit, mergând fiecare în calea lui, dar nu ne vom mai uita unul pe altul cât vom mai trăi pe pământ și inima mea se va umple de dulceață totdeauna când îmi voi aduce aminte că el m-a cunoscut aici, în fața voastră.

Ochii tuturor se îndreptară în tăcere adâncă asupra lui Bodea, care sta cu ochii plecați.

Nu! Aici, în auzul tuturor, el nu mai putea să-i zică nimic.

Așa era cum dânsa zisese: căile lor se despărțiseră și despărțite aveau să rămână. Acesta era și în mintea lui adevărul, și totuși îi era greu afară din cale că dânsa a putut să se îmbărbăteze a o spune aceasta chiar în clipa revederii și în fața tuturor, parcă nimic n-ar fi fost.

– Viitorul e taină nepătrunsă – grăi dânsul așezat – și nu putem să știm dacă nu ni se vor mai încrucișa cărările: eu fericit

ca-n clipa aceasta mă voi simți totdeauna când ne vom mai întâlni.

Mala se plecă încet și adânc, ca roaba în fața stăpânului său, și un simțământ de strâmtorare îi cuprinsese pe cei adunați împregiurul lor. Era parcă o păclă deasă se lăsase deodată asupra poienei, și toate fețele se făcuseră gânditoare și posomorâte ca norii negri ce se ridicau despre Capu-Coastei.

Sărmana copilă. Cu câtă însuflețire curată plecase ea de acasă!... Cât se pregătise ea pentru ziua aceasta!..., iar acum sufletul îi era turburat și gândul abătut, de nu mai știa ce voiește și nu mai îndrăznea parcă să-și ridice ochii spre bătrânul sfânt la care venise.

– Mă iartă, părinte, – grăi dânsa strâmtorată – că lucrurile au luat o întorsătură la care nu mă puteam aștepta. Noi am venit să te rugăm, în numele întregului nostru norod, ca să ne deschizi prin Sfântul Botez calea mântuirii.

Ea le făcu apoi celorlalți semn să se apropie.

Dargoslav luă de la unul din soții lui o covată acoperită cu o cârpă curată și i-o întinse preotului.

– E prinosul ce aducem pentru împodobirea sfântului altar – grăi dânsa ridicând cârpa –, aur spălat de noi înșine din nisipul râului și adunat anume pentru casa Domnului.

Gândirea tuturoră luă o nouă îndrumare, și cei mai apropiați se îndesuiră împregiurul părintelui Arie, care, dus cu gândul, trecu de mai multe ori cu degetele lui subțiri și lungi peste praful greu și strălucitor.

– Îi este plăcută Domnului jertfa voastră – grăi el într-un târziu –, căci podoabele scumpe și strălucitoare numai Lui îi se cuvin. Dorința voastră însă e lucru mare, fata mea, și numai încetul cu încetul și după multe și mari stăruințe va putea să fie împlinită.

– Stăruim, părinte, cu toată căldura inimilor noastre, întâmpină dânsa.

– Vă laudăm cu toții pentru aceasta – răspuse el –, dar nu e destul să doriți, ci trebuie să fiți și luminați și să vă puneți credința la grele încercări. Acela, fata mea, care vrea să steie în fața Domnului trebuie să fie cu sufletul curat. Putem să botezăm pe copiii nevinovați, dar oamenii îmbătrâniți în păcate nu pot să primească Sfântul Botez decât după ce se vor fi lepădat de relele lor deprinderi și vor fi ajuns a-și petrece viața după rânduiala legii creștinești.

– Așa e! strigară mai mulți deodată, uitându-se la Dragodan. Nu-i primim în mijlocul nostru!

– Să se înfrâneze mai nainte!

– Să se curățe de spurcăciune!

– Să-și lepede muierile!

– Să nu ne strice moravurile!

Dragodan vedea că e vorba de el și se uita când râzând pe rânjite la cei ce se uitau la el, când la Mala, care sta cu ochii plecați și strivită de rușine, când iar la Bodea cel tăcut și rece.

– Nu, fiilor mei, grăi părintele Arie așezat. Legea nouă nu poate să desfacă legăturile încheiate după legea veche, și pe copii nimic nu poate să-i despartă de părinți. Cel ce primește Sfântul Botez să lepadă de drepturile ce nu i se cuvin creștinului, dar datorile pe care le-a avut are să și le împlinească cu atât mai vârtos.

Orisicât de mare ar fi fost autoritatea părintelui Arie, gândul acesta nu intra în mintea oamenilor.

– Care va să zică – grăi părintele Luca – ar fi cu putință ca un creștin să aibă mai multe soții?

– Trebuie să le ție, dacă le-a avut mai nainte de a fi primit botezul – îi răspuse părintele Arie și să poarte după legea cea nouă grijă de ele.

– Și dacă vreuna din ele nu vrea ori nu e vrednică să primească botezul?

– Căsătoria – îi zise bătrânul – nu e legătură făcută între creştin şi creştină, ci între bărbat şi femeie, şi legea omenească poate să oprească însoţirea creştinului cu o păgână, dar lui Dumnezeu îi este plăcută orişice însoţire pornită din inimă curată.

Nu, cu gândul acesta nu se puteau împăca muntenii trăiţi atâta timp în mijlocul unei lumi cu moravuri sălbatice şi deprinşi a lua drept oameni spurcaţi pe toţi vecinii lor. O frământare înăbuşită îi cuprinse dar pe toţi şi privirile lor se îndreptară iar spre Dragodan, spre Dragoslav şi spre soţii lui, spre Mala, căreia îi venea să fugă.

– Ce este? Ce vor oamenii aceştia? întrebă Dragodan, uitându-se cu ochii lui bulbucăţi drept în faţa lui Bodea.

Bodea făcu câţiva paşi până la Mala, se plecă spre ea şi o cuprinse cu braţul.

– Nu uitaţi – zise el apoi – că ei toţi sunt oaspeţii noştri şi iubirea creştinească nu se mărgineşte numai la creştini, ci are să îmbrăţişeze pe toată suflarea omenească.

– Arată-ne, părinte, calea mântuirii, strigă Mala, adânc mişcată; spune ce avem să facem ca turma cea curată să ne sufără şi pe noi în mijlocul ei, căci pătrunşi suntem de nemernicia noastră şi însetaţi de lumină!

– Să veniţi – grăi Bodea – voi, care sunteţi tari în hotărârea voastră, să vă aşezaţi în mijlocul nostru şi să vă deprindeţi cu asprimile vieţii creştineşti, iar apoi, după ce veţi fi primit botezul, să vă întoarceţi, ca să pregătiţi şi pe ceilalţi.

– Binecuvântat să fii de urmaşii noştri, fiule, pentru hotărârea ta, îi zise părintele Arie, şi o tăcere adâncă se făcu împregiurul lor.

Un tunet răsună bubuind de-a lungul văilor şi pe ici, pe colo începură să cadă mari stropi de ploaie.

E mare noroc, aşa se zicea, dacă ploaie în ziua aceasta, şi mulţimea se risipi fugind veselă spre pădure, ca să-şi caute adăpost pe sub fagii bătrâni.

Cei mai mulţi însă nu erau încă ajunşi la pădure când furtuna se descărcă cu o repeziciune năpraznică, ce numai în culmile munţilor e cu putinţă.

Şiroaie dese se vărsa ploaia; văjiind înfiorător, îndoia vântul copacii cei bătrâni; unul după altul cădeau trăsnetele; sir încheiat se ţineau tunetele zguduitoare; în valuri mari şi răpezi se porni în câteva clipe puhoiul la vale –, era parcă se apropie sfârşitul lumii, şi nimeni nu mai căuta acum adăpost, ci stăteau toţi ca înfipti în pământ şi cu capul plecat, care unde-l apucase furtuna, şi numai pe ici, pe colo mai alerga câte o mumă îngrozită să-şi adune copiii risipiti.

Doi oameni numai, Bodea şi Bran, ei singuri steteau drepti, şi cu capul ridicat în mijlocul poienei.

– Ce voieşti să faci? întrebă Bran, scurt şi aspru.

– Să merg înainte pe drumul ce mi-am croit! îi răspunse Bodea hotărât.

– Omule, bagă de seamă! îi zise Bran, ridicând mâna. Bărbăţia şi-o arată fiecare stăpânindu-şi pornirile rele; tu voieşti să te calci însuţi pe tine puindu-te înprotiva unei porniri bune. Nu căuta să scapi de soarta ta; e prea mare ispita pentru un muritor, şi ori te pleci, ori cazi în păcat. Rămâi curat, căci ochii tuturor te văd: ia-o cu binecuvântarea preotului tău, căci altfel te pierzi.

– Nici una, nici alta! răspunse Bodea depărtându-se de el.

V

GOANA MARE

Din sus de Văleni și din jos de Cetățeni e și astăzi satul Mestecați: aici a ales Bodea loc de așezare pentru cei chemați a trăi împreună cu muntenii, ca să ieie deprinderile vieții creștinești și să le ducă apoi cu dânșii la norodul său.

Cu graba omului înfierbântat de un gând adimenitor, s-a pus pe lucru, și sute de oameni munceau întins zi și noapte ca să ridice cât mai curând casele pentru adăpostirea lor și să se înceapă cât mai degrabă săvârșirea faptei bune.

Dragodan însă nu mai umbla la vânătoare și nu mai petrecea la îngrăditura lui, unde stă și azi satul Dragodănești, ci aduna oameni și alerga când spre Ialomița, la Vladimir, când spre Argeș, la Bohuslav. Peste câteva zile el i-a trimis lui Bodea veste grabnică și l-a chemat să vie fără de întârziere, căci ogorii se apropie.

Nu se legase Bodea să vie când va fi chemat și nici nu era hotărât să meargă, dar a-ncălecat să treacă peste îngrăditura din valea Râului Alb în fața Buciumenilor și i-a trimis și lui Bran vorbă să se coboare tot acolo.

Nu mai era însă Bodea omul chibzuit și îndelung răbdător, care își măsoară pașii și se gândește de trei ori mai înainte de a purcede la faptă. Gândul lui era împărțit, dus acum la casele rămase neisprăvite, trecut peste puțin dincolo, sub surpătura unde se spăla pravul de aur, zburat apoi spre șesul depărtat, unde îi vedea pe ogori viind călare pe caii lor sprinteni, dar niciodată nu se oprea acolo unde era și el. Călărind în fruntea cetei, el și-a luat de zece ori hotărârea și de zece ori a schimbat-o. Nu-și spunea nimănui gândul și totuși se uita sperios înapoi, parcă voia să vadă dacă nu cumva soții lui i-au aflat cumva gândurile, și se simțea umilit în el însuși și rușinat că ar vrea să voiască și nu poate.

Ceea ce-l ridică pe om mai presus de toate celelalte ființe viețuitoare e vârtutea stăpânirii de sine: rob al pornirilor sale firești, el cade în rândul fiarelor și se simte mai nemernic decât viermele ce se târește de ici până colo fără ca să știe ce face. Și rob era Bodea, care se zvârcolea să-și rumpă lanțurile și le sfărâma și tot nu putea să scape.

Sosit la îngrăditura de pe Râul Alb, el a stat puțin, apoi a trecut în valea Ialomiței.

Sosit aici, el a stat puțin, apoi a plecat la vale, nu pentru că voia să meargă înainte, ci pentru că nu putea să steie în loc. Cuprins de neastâmpăr, el ar fi voit ca viața să i se desfășure răpede și tot mai răpede, cum puzdăriile se mistuie în flacărele mânate de vânt. Încet a pornit-o, iute și-a urmat drumul și-n goană mare s-a depărtat în cele din urmă, parcă fiecare clipă pierdută îi aducea peirea.

Sosit în gura văii, unde i-a găsit pe cei trei staroști cu vreo opt mii de oameni, el a stat puțin, apoi iar a plecat. Înainte și tot înainte, departe și tot mai departe-l ducea firea lui răzvrătită, ca să vadă, să se dumirească, să facă ceva...

Numai în fața dușmanilor s-a oprit, dar aici, când primele cete de ogori s-au ivit în preajma lui, mintea i s-a luminat deodată, bătăile inimii i s-au potolit, și el iar nu mai vedea decât pe dușmanul din fața lui și vietele tinere ale soților săi.

– Domoli și fără de pripire! strigă el. Nimeni să nu se avânte. Strânși la un loc, rând încheiat!

Dintr-o singură ochire el își croi planul de luptă.

Cetele celor trei staroști rămăseseră departe în urmă, ascunse în dosul unei păduri ce se întindea pe țărmul stâng al Ialomiței. Gândul lui era să deie pept cu ogorii, apoi, după o luptă scurtă, să se retragă încetul cu încetul spre șes și să-i adimenească pe dușmani, să-i tragă după dânșii pe țărmul drept, pentru ca starostii să-i poată apuca fără de veste din dos.

Iară Bran venea pe urma lui din ce în ce mai grăbit și mai viu îngrijat.

El era încă departe când celelalte două cete se încăierară cu ogorii.

– Tot ca mine! striga Bodea. Apărați-vă, dar nu loviți!

Era o nebunie ca două sute de oameni să se prindă la luptă cu mii, și peste puțin ogorii apucară la dreapta și la stânga înainte, ca să-i încongiure pe munteni și să-i prindă pe toți fără nici o vărsare de sânge.

– Înapoi! strigă acum Bodea, și o goană sălbatică se porni de-a lungul câmpului ce se întindea la marginea pădurii.

– Se cuvine ori nu să dai ascultare unui om care și-a pierdut sărita?! strigă Bran când văzu această retragere din ce în ce mai grabnică, dar tot o lua și el în goană mare înainte, ca să se unească cumva cu celelalte două cete.

Lucrul acesta era însă peste putință, căci ogorii se rupseră în două, și pe când unii se depărtară la stânga, urmărind pe Bodea, ceilalți se încăierară cu Bran, îl siliră să se retragă și el și o luară pe urma lui la dreapta.

Lupta s-a început numai când aceștia au dat peste cetele celor trei staroși.

O zăpăceală nebunească îi cuprinse pe ogori când se văzură loviți din trei părți fără de veste, și unii ținură pept cu sorbii, alții se întoarseră înapoi și iar alții intrară în desişul pădurii, ca să treacă dincolo, unde își știau soții. Iar Dragodan intra râcnind ca un taur înfuriat printre dânșii și se repezea când încoace, când încolo, ca să-i risipească și să-i împingă în pădurea plină de mlaștini.

Iar departe, mai la vale, Bodea și Căndea treceau râul și-i furau după dânșii și pe ceilalți ogori.

Abia acum ajunse Bran să înțeleagă manevra și trecu și el râul, ca să se unească cu cele două cete.

În același timp porni și Vladimir cu Bohuslav la vale, ca să-i apuce pe ogori din dos.

Încă mai nebunească era zăpăceala în care căzuseră aceștia. Unii, trecuți acum peste râu, se încăieraseră cu muntenii, care îi trăgeau la vale, iar alții, netrecuți încă, se întoarseră la deal, ca să deie pept cu sorbii ce veneau cu pas grăbit spre dânșii.

Lupta nu putea nici aici să fie mult.

Deși mult mai numeroși, ogorii erau risipiți și și pierduseră cu desăvârșire sărita, nu puteau să și deie seamă despre puterea dușmanului, care-i lovise deodată din mai multe părți, și peste puțin ei părăsiră câmpul de luptă.

Cei dântâi fură ogorii încăierați cu muntenii, și ca vârtejul în timp de vară se depărtară spre lunca Dâmboviței cetele de călăreți, acum ogorii înainte și muntenii după ei, ici în șir lung și risipiți și peste puțin adunându-se iar, ca să se încăiere în luptă scurtă.

Bran, care n-ajunsesese să între în luptă, se uita cu inima înclăștată în urma lor și-l vedea pe Bodea călare pe armăsarul lui negru totdeauna cel dântâi și totdeauna în mijlocul vârtejului. Era parcă voia cu orice preț să sfârșească o dată lupta, ca să poată merge mai departe.

Nu se mai vedea în cele din urmă nimic, și abia într-un târziu începură iar să se ivească pe ici, pe colo călăreți risipiți, care se întorceau încet, cei mai mulți aducând de căpăstru caii rămași fără stăpân.

Păcat ar fi fost, la urma urmelor, să lase asemenea cai în prada întâmplării!

Bran era, cu toate aceste, adânc mâhnit, și mâhnirea lui creștea dintr-o clipă în alta, căci se întorceau unul după altul călăreții, dar nici unul nu putea să spună Bodea ce s-a făcut. Îl pierduseră toți în avântul goanei. Mulți își aduceau aminte de a-l fi văzut mai ici, mai colo hărțuindu-se cu fugarii, dar nu

se puteau dumiri care l-a văzut cel din urmă și unde s-a răzlețit el.

Lucrul acesta n-ar fi putut nici el însuși să-l spună.

Ajuns în lunca Dâmboviței, la coasta unde-l apucase vișcolul, amintirile celor două nopți fioroase se iviră cu o putere nebărită în sufletul lui, și el luă, ca tras de un farmec covârșitor, drumul pe care venise atunci, înainte, mereu înainte, fără ca să se mai uite înapoi și fără ca să se mai întrebe dacă mai vine ori nu cineva după el.

Era departe când se dezmetici și-și dete seamă că fapta lui e faptă de om smintit, că soții lui vor fi nemângăiați când îl vor căuta și nu vor putea să-l găsească și că toți se vor întreba dacă mai e ori nu în toată firea când se va întoarce acasă: el mergea, cu toate aceste, înainte, voia cu tot dinadinsul să meargă și era pătruns cu desăvârșire de gândul că trebuie neapărat să facă ceea ce făcea.

Și, o, câtă deosebire între ceea ce a fost atunci și ceea ce era acum.

Acolo, unde atunci erau colibi acoperite cu frunzar și cu pământ, acum se ridicau case trainic durate; în valea atunci plină de leșuri intrate-n putreziciune acum erau lanuri cu spic mare și greu, pășteau vite de jug și de prăsilă, se jucau pe ici, pe colo copii veseli și munceau în toată tigna oameni harnici, care așteptau cu inima ușoară iarna viitoare.

Câteva luni de viață pacinică au fost destul ca iadul de atunci să se prefacă în rai.

El își lăsă calul în treapăt domol, apoi în pas lin, ca să vadă în toate amănunțele ei viața tignită ce se desfășura în vale și să se bucure pe deplin de ea.

„Da! – își zise el perdut în gânduri – asta e rostul omului pe pământ: ne naștem ca să trăim și trăim ca să ne bucurăm de viață! Asta e răsplata suferințelor noastre! Ce-ar pretui lumina zilei dacă n-am fi noi ca s-o vedem?! Ce înțeles ar avea

bogăția de frumusețe cu care Dumnezeu și-a împodobit pământul dacă n-am fi noi ca să stăm uimiți și încântați în fața ei?! Pustic ar fi lumea și sălbatică dacă n-am trece și noi prin mijlocul ei!“

Îi răsunau încă-n urechi răcnetele fioroase și vedea-n gândul lui încăierările crâncene din care abia ieșise.

Nu! El n-avea dreptate când zicea că nu voiește să intre în legătură statornică cu acești oameni porniți spre viețuire pacinică. Își făcea muștrări că li-a zis oamenilor săi să se apere, dar să nu lovească, și se căia că n-a urmat goana înainte. Dragodan avea dreptate; omul adevărat era el, care răcnea ca un taur infuriat și lovea cu ochii închiși. Loviți trebuie să fie fără de cruțare cei ce calcă lanuri în copitele cailor și adună pradă și fac jaf și robesc pe semenii lor; stârpiți au să fie cei ce se-mbuibă trăind din roadele muncii săvârșite de alții și șterși de pe fața pământului, ca nici numele să nu le rămâie!

Și iar îi era parcă s-a mai văzut o dată pe sine însuși urcând așa-ndelete spre fundul văii, iar i se înfățișau toate ca un vis trăit pe nevoite.

Cum a ajuns el aici?! Voit-a el însuși să vie?! Nu! Pornit de acasă fără ca să-și poată da seamă unde era să ajungă, el s-a dus ca vârtejul de-a lungul pustiului întins și s-a pomenit aici.

Îi era parcă e cineva nevăzut care-l ia și-l duce și-l poartă și-l pune să facă și-l ridică și-l coboară ca pe o unealtă nemernică, iară el nu poate altfel.

Îl vedea-n fața lui pe bătrânul Aric, care îi spunea, fără ca să-și deie seamă despre ceea ce zice, că viața lui e întregă numai a lui, și o vedea pe baba Mia cea înaltă și slabă, numai oase și pele zbârcită pe ele.

Așa veneau toate cum ea le văzuse; așa era cum el zisese: o dată numai trăiește omul aici pe pământ, și această singură viață are s-o păzească cu multă grijă și s-o chivernisească cu toată chibzuința.

Acolo era, în fundul văii, lumina pe care o văzuse ea.

Dar omul spân?! Ce era cu omul spân?!

Cuprins de o temere nehotărâtă, el își zori iar calul și-și urmă drumul iute și tot mai iute și mai nerăbdător, ca nu cumva să sosească prea târziu.

Încă de mult îl zărise însă Drăgan, unul din fruntașii care-nsoțiseră pe Dragoslav în ziua de Rusalii, și mai repede decât călărețul a trecut din om în om și s-a dus până-n fundul văii vestea că voivodul vine de la vale călare pe un armăsar negru, cu buzduganul în mână și încins cu sabie strălucită.

Primind vestea îmbucurătoare, Dragoslav, starostele, și feciorii lui începură să alerge neastâmpărați în toate părțile, ca să adune cât de multă lume și să-l primească cum se cuvine pe fugarul care se-ntorcea de bunăvoie, și alerga lumea și de la deal la vale, și de la vale la deal, ca să se adune la un loc.

– Vine – strigă Mala ca ieștia din fire –, vine să ne ieie și să ne ducă! Aceasta e ziua cea mare, în care ni se luminează viața. Grabnic să ne gătim, fără de întârziere să plecăm și într-un răsuflet să ne ducem!

Acolo unde stă și azi satul Domneștii, întemeiat de Bodea în amintirea acestei zile, se adunaseră de-a valma bărbați, femei și copii, mulțime îngrămădită fără de nici o rânduială, care începu să se puie-n zgomotoasă mișcare când călărețul se ivi la cotitura văii.

Văzând-o din depărtare, Bodea iar își domoli mersul, îi dete armăsarului coardă, își strânse buzduganul în mână și-și adună gândurile.

Nu mai erau în fața lui nici oamenii îndârjiți, care-l legaseră cot la cot, ca să-l ție sub bună pază, nici nemernicii istoviți de foame, de frig și de osteneți întinse, care stau cu capul plecat și cu mâinile încrucișate pe pept, ci vecini buni, care-l așteaptă cu inima deschisă și scăpărând de bucurie: el se simțea, cu toate acestea, din ce în ce mai strâmtorat.

Singur, răzlet și de capul lui, el era gata să săvârșească o faptă care hotăra nu numai mersul vieții lui, ci totodată și soarta a două neamuri de oameni. I se cuvenea oare să o facă aceasta? Putea el să primească numai singur răspunderea pentru cele ce vor urma? Putea – cum zisese Răciulete – s-o ia pe sufletul lui?

Simțea că altfel nu poate să facă și că viața lui toată s-ar muștra amarnic dac-ar mai sta pe gânduri.

Nu, el n-a venit numai din întâmplare aici. Zile multe de-a rândul s-a frământat în el, s-a gândit și s-a răzgândit și s-a pătruns în cele din urmă de convingerea că așa și numai așa e bine, și dator e bărbatul să facă fără de amânare ceea ce, după a lui convingere, e bine și să primească întreaga răspundere pentru fapta sa.

„Le voi face silă, dacă nu vor primi de bunăvoie!“ își zise el ridicându-și capul și înfigându-se oarecum în șa, apoi iar își zori armăsarul.

Sosit însă în fața mulțimii, el iar își perdu șirul.

Când el își opri calul, Mala făcu un pas spre el, apoi rămase nemișcată, cu fața albă ca varul și cu ochii țintă la ochii lui, gata de a-i vorbi, dar cu răsufletul oprit.

Nu, așa el nu putea s-o vadă. Singuri ei amândoi trebuiau să fie ca să poată vorbi.

Ochii lui trecură o dată peste fețele oamenilor ce stăteau strâmtorați în fața lui.

– Am venit la voi numai singur – le zise el în limba lor – ca să vă arăt că mă simt ca acasă în mijlocul vostru!

Mala suspină ușurată, iar mulțimea-și dete bucuria în o zgomotoasă mișcare pe față.

– Noi și voi – urmă el după ce iar se făcu liniște – suntem una, împreună avem să trăim, împreună avem să ne apărăm și niciodată nu avem să ne dușmănim între noi.

– Niciodată! Niciodată! strigară cu toții, cuprinși de însuflețire, și mișcarea zgomotoasă iar se porni, în vreme ce Bodea descălecă și înaintă spre Mala, care sta singură la o parte.

– Am venit să te iau și să te duc, îi zise el fără de încungiu. Una are să fie de azi înainte viața mea și a ta.

Ea se plecă în fața lui.

– Tu ești blând și dulce la fire, și bunătatea ta nu are margini – îi răspunse ea –, dar nu poți să simți durerea celui umilit, căci voi niciodată n-ați fost umiliți, voi totdeauna v-ați știut mai presus de toți. De ce ai venit tu singur?

– Pentru că am voit să câștig încrederea obștiei voastre arătându-i că am și eu încredere în ea.

– Nu! întâmpină ea. Ai venit singur fiindcă singur ești în felul tău chiar și între ai tăi. O, ei nu vor ceea ce voiești tu! Cum vei putea să împaci oameni atât de deosebiți prin fire, prin moravuri și prin credințe? Putea-vei tu să înăbuși disprețul unora și mânia altora? Nu are margini bunătatea ta, dar puterea ta e mărginită, și viața noastră între ai voștri nu poate să fie decât un lung șir de umilințe pentru noi și un nesecat izvor de suferințe pentru tine!

Bodea sta cu ochii plecați în fața ei: așa era cum dânsa zicea, și fiecare vorbă a ei îi trecea ca un junghi prin inimă.

– Care va să zică tu nu mai voiești să vii? o întreba el.

– Nu mă mai întreba dacă voiesc ori nu, răspunse ea. Femeia nu are voință, și când tu mă chemi, eu nu pot decât să-nchid ochii și să stau umilită. Iată-mă! – urmă ea –, fă ce vrei cu mine! Ție toate ți se cuvîn! Poți să mă ridici ori să mă cobori, să mă înalți ori să mă umilești: mă ai cum mă vezi și mă vei avea cum mă vei păstra. Dar să nu te bucuri, căci multe sunt durerile prin care vei trece. Gândește-te la ele, și te întreb eu pe tine dacă voiești ori nu.

Nimeni afară de dânsul nu putea să înțeleagă vorbele ei; el era, cu toate aceste, greu jignit că ea le rostește în fața altora.

– Voiesc! îi răspunse dar, ca să scape.

– Nu voiești încă, ci dorești numai, grăi dânsa. Eu mi-am dat seamă despre tot ceea ce mi se poate întâmpla și m-am împăcat cu toate. Îi vezi pe oamenii aceștia. În gândul lor femeia este roabă, și ei toți se vor bucura când mă vei lua și mă vei duce, orișicare ți-ar fi gândul. În gândul acelora la care mă duci femeia e stăpâna casei: se vor bucura oare și ei când voi veni în mijlocul lor?

– Nu-mi pasă! răspunse el din ce în ce mai nerăbdător.

– Dar îmi pasă mie! strigă ea. Eu nu voiesc să-ți fac viața nesuferită înstrăinându-te de ai tăi. Adu-ți aminte cum m-ai trimis la muma mea. Și tu ai mamă, și eu nu pot să-i fiu fiică fără de voia ei. Poți să faci orișice cu mine, dar mai bucuros îmi scot cu ghearele ochii din cap, ca să nu te mai pot vedea, decât să te las a te coborî de la înălțimea la care te am în gândul meu.

– Eu nu pot altfel!

– Asta nu mie să mi-o spui, ci celor ce te au astăzi, grăi dânsa. Viața ta îmi este mie mai scumpă decât îți este ție, și mi-ar fi urgisită a mea dac-aș strica-o pe a ta. Încalecă, du-te și vino iar, însoțit de ai tăi!

PARTEA A PATRA

I ȘEZĂTOAREA

Omul e-n omenire ca picătura de apă în valurile râului și nici n-adaugă întrând în toiuil vieții, nici nu scade ieșind din el. Sunt însă oameni care adună pe cei răzleți și-i încheagă, și moartea schimbă mersul lucrurilor fie în bine, fie în rău când scoate asemenea oameni din rândul viețuitorilor.

S-a dus de-a lungul poienelor și prin văile de la poalele munților vestea că părintele Arie a trecut el însuși în valea râului cu prav de aur, ca să boteze chiar în apa râului pe Dragoslav cu toți ai săi și să binecuvânteze căsătoria lui Bodea, domnul chipes și tânăr, cu neasemănat de frumoasa fiică a lui Dragoslav.

Se răscoliseră poiencele și porniseră la deal văile când nuntașii au pornit călare, ca să ducă pe mireasă la cetatea de peatră, căci lucru mare se petrecea și inimile tuturor erau cuprinse de sămțământul că acum are să se schimbe fața lumii.

Tot mai trăia încă bătrânul Belisariu, care băgase spaima în năvălitori. Ce-i drept, în curând după strălucita victorie, el iar fusese dizgrațiat și despuiat de toate averile lui, dar trăia și era destul să-și ridice steagul, pentru ca luptătorii să se adune din toate părțile împregiurul lui și să apere cetățile zidite de Justinian pe Dunăre.

Volgarii steteau dar ca pitulați la gurile Dunării și Zabegan, îndrăznețul călăreț, nu se mai avânta peste Dunăre, iară gepizii erau mulțumiți că pot să steie nesupărați de nimeni prin văile unde-și găsiseră-adăposturi, puțini în partea de sus a Argeșului, mulți în valea Oltului și cei mai mulți de la Olt înainte, spre Porțile-de-Fier.

Ogorii, depărtați o dată spre apus, au intrat iar în hărțuieli cu longobarzii, și ani de zile de-a rândul, cât au ținut aceste hărțuieli, Bodea și-a petrecut zilele nesupărat de nimeni în cetatea lui, iar în văile de la poalele munților viața s-a desfășurat în toată liniștea.

Numai pe la sfârșitul verii, după seceriș, și toamna se mai ivea din când în când câte o ceată de călăreți pe sub dealurile de la marginea șesului, podgoria sorbilor, și căuta să pișce pe ici, pe colo câte ceva, dar se întorcea totdeauna mai repede de cum venise.

De la Argeș până la Ialomița gurile văilor erau închise cu un lanț de îngrădituri bine apărate.

Intrați o dată în legătură statornică cu muntenii, Vladimir și Dragodan, Bohuslav și Dragoslav își făcuseră și ei cete de călăreți și mai trăsaseră în partea lor și pe Viștoc, puternicul staroste de la Argeș, care-și zidise în vârful de deal o înaltă culă, de unde vederea străbătea tot șesul.

Când năvălitorii se iveau în depărtare, străjile de-a pururea treze aprindeau focuri mari pe culmile mari răsărite ale dealurilor și apărătorii se porneau din toate părțile la vale. Nu mai putea apoi să fie vorba de luptă, căci le era destul să vadă pe cei ce le steteau în față pentru ca să se abată iute spre Dunăre.

În primăvara anului 565 murise însă Belisariu, iar câteva luni în urmă a murit și împăratul Justinian, care, neavând copii, lăsat moștenitor pe Justin II, fiul surorii sale, un om neajutorat și neajutat, ca unchiul său, de alții mai destoinici.

În primăvara anului 566 gepizii se puseră dar de pretutindenea în mișcare, și în curând valea Argeșului și valea Oltului se deșertară de nu mai rămăseră prin ele decât sorbii ce se străcuraseră pe ici, pe colo, fie ca robi, fie ca fugari printre gepizii ce acum se adunau spre apus.

Bodea simțea că se pregătește ceva și umbla neliniștit de-a lungul văilor.

Numai arareori se mai urca și în poienele din ce în ce mai părăsite.

Se sporiseră, ce-i drept, turmele, de-abia le mai încăpeau poienele, dar lumea era din zi în zi mai puțină pe culmile munților.

S-a pierdut încetul cu încetul obiceiul ca muntenii să se mute și ei primăvara, când oile se urcă la munte. Era mai tignit traiul în văile răcoroase, unde acum nu mai aveau să se teamă de nimic. Pe când bărbații urcați la munte purtau grijă de turme, lucrau la coafe și la ciubere, ori adunau brânză și urdă, lână, său și piei, femeile purtau grijă de copiii din ce în ce mai număroși și de stupii cei plini de faguri mirositori, spalau lâna, o scărmanau și o vopseau în fel de fel de fețe, torceau, țeseau și coseau, și vara toată țărnișii râurilor cu apă limpede erau plini de pânze întinse la nălbii.

Și tot singure erau ele și iarna pe la casele lor.

Îndată ce cădea bruma, șesul de la Dunăre rămânea tot atât de deșert ca poienele munților. Coborându-și dar toamna turmele, muntenii nu se mai opreau cu ele-n văi, ci treceau până pe câmpiile întinse, unde puteau să le scoată mai ușor din iarnă și să-și înfiripeze micii.

Munteanca era nu numai femeie, și totodată și bărbat la casa ei, și numai de trei ori pe an, la Rusalii, când toată lumea se aduna în poiană, toamna, când oile se coborau, și primăvara, când ele se urcau, ajungea și munteanul să-și vadă nevastă și copiii și să petreacă câteva zile de mulțumire între ai săi.

Perduseră muntenii și obiceiul de a face sămănături și de a-și păstra grăunțele-n gropi numai de dâșii știute.

Asta era treaba vecinilor, care munceau mai cu spor.

Nu are margini neastâmpărul omului.

Scăpați odată de dușmanii cei sălbatici, sorbii au pus mâna pe săpă și pe săcure și au intrat în război cu natura sălbătică.

Prea erau dese și multe pădurile, zbegurile, mărăcinișurile și bălăriile, și atât în arșița soarelui de vară, cât și în timpul iernii geroase munceau întins mii de oameni ca să curățe locul și să-l netezească, să-și facă lărgime, să semene și să răsădească.

Grădini de frumusețe se făcuseră văile.

Aici se întindeau lanuri de grâu, de secară, de orz, ori de mei; colo se-nșirau holde acoperite de linte, de fasole, de in ori de cânepă; iar mai departe coasta era acoperită-n dosul umbros cu pomăt, mai ales pruni și nuci, iar în fața bătută de soare cu viță tânără și groasă, care nu mai stetea-n părăginire ca odinioară. Pretutindeni prin largul văii și prin curăturile de pe dealuri pășteau vacile cu viței, ielele cu mânji, caprele cu iczi și scroafele cu purcei, iar bălțile erau acoperite de găște și de rațe lărmuitoare și curțile bine îngrădite ale caselor erau pline de cloști cu pui.

Iară starostele lua din toate, după vechiul obicei, desetina, tot una la zece, și păstra jumătate pentru sine și pentru ai săi, iar cealaltă jumătate o trimitea la hambarul voivodului, care purta grijă de toți și-și ținea călărimea mereu gata de luptă.

Pentru ca oamenii săi să nu-și peardă timpul râșnindu-și grăunțele, Răciulete, meșterul isteț, iezuise apoi pe ici, pe colo râurile și ciădisise mori, și după vechiul obicei al vecinilor tot voivodului i se cuvenea și a zecea parte din măcinis.

Pentru ca băieții să nu steie degeaba și să nu se moleșească, domnul ieșea cu dâșii des la vânătoare, ca să stârpească fiarele sălbatice și să aducă și câte o friptură bună pentru zilele de sărbătoare. Se îndulciseră oamenii și nu s-ar mai fi simțit bine

dacă n-ar fi putut să-și arate din când în când destoinicia de a trage pulpa-n frigare.

De cele mai multe ori însă Bodea ieșea numai cu Căndea și cu Botea și pleca mai ales de-a lungul văilor, ca să vadă cum strau lucrurile și ce se mai aude. Atunci totdeauna se pomeneau că iese și Răciulete la iveală și se ia după dâșii, ce-i drept, fără sulită și călare pe un buiestraș sprinten, dar tot în coadă și mai mult singur decât împreună cu dâșii.

Îi plăcea și lui să vadă grădina de frumusețe, și ochii i se umpleau de lacrimi când vedea cum lumea, și muntenii și vecinii, alcargă din toate părțile în calea tânărului domn, ca să-l vadă și să-i arate iubirea, pe care și-o câștigase prin bunătatea inimii lui și prin înțelepciunea cu care știa să-i apere.

Veneau însă mulți și ca să caute mângâiere la dânsul.

Muntenii, trăind răzleți și deprinși a se mulțumi cu puțin, nu-și căutau, ce-i drept, mângâierea decât la Dumnezeu. Când se întâlneau pe ici, pe colo, se bucurau din toată inima unii de alții, își dedeau silința să-și facă viața plăcută și se simțeau cu deosebire fericiți în timpul pe care-l petreceau împreună. Multe lacrimi de înduioșare se vărsau mai ales primăvara și toamna, când soții de atâta timp despărțiți se revedeau; cu adevărat zile de sărbătoare erau Rusaliile petrecute împreună; gingășie fără de seamăn vedeau copiii când părinții lor ajungeau să se bucure împreună de dâșii.

Dumnezeu l-a făcut bun pe om, și răi ajung oamenii numai luptându-se cu nevoile vieții și lovindu-se mereu unii de alții. Crescuți în iubire și trăiți în pace, muntenii rămăseseră cum i-a lăsat Dumnezeu, și mai ales acum, când le aveau toate cu prisos, nu știau să se supere, nici să-și peardă răbdarea și să se certe. Chiar dacă vreunul dintre vecini l-ar fi lovit, munteanul s-ar fi uitat cu milă la el și s-ar fi dus mai departe; iar dacă i-ar fi furat oaia ori putina cu brânză, el s-ar fi rușinat, s-ar fi făcut că nu vede și ar fi zis: „Să fie pentru sufletul bunichii!”

Numai sălbăticierea îl face pe om hărăgos și pornit a răsplăti răul cu rău, și sălbăticiți erau vecinii.

Trăind mereu împreună, ei se împedecau des unii de alții, se jigneau între dâșii și, nefiind deprinși a se stăpâni fiecare pe sine, foarte ușor ajungeau să se certe.

Mai ales muierile erau rele, spaima pământului, nu sufereau odată cu capul ca cineva să le calce și astfel se certau întruna și între ele, și cu bărbații lor, care ajunseseră de parcă nici nu s-ar fi sâmtit bine dacă n-ar fi avut câte-o zgârietură-n față ori vreo vânătaie pe trup.

Tocmai traiul bun, pe care nu-l mai avuseră niciodată în viața lor, le făcuse îmbuibate și năvalnice, și dacă acum se-ncăierau muierile între ele, peste puțin se luau de păr bărbații stârniți de gurile lor, iar copiii săreau țipând împregiurul lor.

Mai era, nu-i vorbă, la mijloc și vinul cel bun, pe care-l storceau din strugurii crescuți pe coastele bătute de soare; destul că staroștii, vai de mamele lor, steteau ziua toată la judecată și n-apucau să-mpace pe unii, când le veneau alții pe cap.

Iar starostele era tot om și el, lua dijmă din vin, își perdea câteodată răbdarea, și atunci judeca mai mult strâmb decât drept.

Trecând dar domnul de-a lungul văii, mulți îi ieșeau în cale și ca să i se plângă.

Bodea îi asculta cu știuta lui bunătate, îi mângâia dându-le dreptate, dară cele o dată făcute nu putea nici el să le facă nefăcute. Era mâhnit în sufletul lui, dar îi venea greu să se amestece în daraverile vecinilor, și ca să nu fie nevoit a-și da pe față mâhnirea, el trecea înainte și nu se mai oprea la starostele de care i se plângea lumea.

Tocmai așa își da însă mai vartos pe față mâhnirea, căci Răciulete, inimă neagră, rămânea-n coadă, ca să le șoptească tuturora la ureche că domnul s-a supărat foc pe staroste și trece nainte fără ca să-l mai bage-n seamă.

Nici că se putea, în adevăr, pentru un staroste mai mare rușine decât ca voivodul să steie de vorbă cu toată lumea, iar pe el să nu-l bage-n seamă. Asta-l apăsa rău și-i lua toată vaza. Deși dar domnul nu se amesteca-n daraverile vecinilor, jupânii staroști se fereau ca de foc de năpăstuire, și toți știau cine-i ține-n frică, toți sâmșteau că de la voivod vine dreptatea nemaipomenită.

Cu atât mai mare era bucuria când domnul nu trecea, ci se oprea și-i făcea starostelui cinstea de a sta la el, o cinste de care n-avea parte nici unul dintre staroști atât de adeseori ca Dragodan cel voios și bun de ospetii.

Avea Dragodan acesta în el ceva ce îi plăcea până chiar și părintelui Arie, care tot nu se împăcase cu gândul ca muntenii să trăiască în legătură cu vecinii lor cei porniți spre desfrâu.

Se-nvoise atunci să primească pe Dragoslav cu toată casa lui în rândul creștinilor căci ținea ca doamna să fie creștină, și a trecut, om bătrân și neputincios, la Slatina, ca să săvârșească el însuși taina botezului în apa râului, căruia și azi îi zicem Râul Doamnei. De atunci însă el nu mai voia să știe de nici un amestec cu vecinii, pe care îi socotea osândiți să piară prin stricăciunea lor.

Pe Dragodan însă nu-l punea în rând cu ceilalți.

Iute la fire, răstit și poftitor, el se pripea adeseori, dar nu știa să mintă, nici să-și ascundă gândurile, și inima lui încă nestrucată îl făcea totdeauna să se oprească, să între în calea cea dreaptă și să dreagă ceea ce a stricat. Râdea mereu Dragodan, dar știa să și plângă când vedea pe alții plângând și se certa însuși pe sine când în pripirea lui nedreptătea pe cineva.

Pe el ar fi fost părintele Arie gata să-l boteze, dacă s-ar fi prins să postească timp de trei luni de zile, ca să-i mai scadă cărnurile și să i se mai potolească firea; tocmai acesta era însă lucrul cu care Dragodan nu se putea împăca.

Sta și se gândea și nu putea să se dumirească de ce adevărat omul să nu mânânce cât poate, să nu beie cât îi cere firea, să nu-și facă toate plăcerile.

– Auzi prostie! – zicea el – o viață să ai, și nici aceasta să n-o petreci după placul inimii tale!

Era atât de învederat lucrul acesta, încât Bodea și Căndea și Botea steteau și ei pe gânduri și se-ntrebau câteodată dacă nu cumva Dragodan are dreptate.

Răciulete, care se ținea și la ospetii tot în coada lor, zicea că el nu poate să judece. Om puțin cum era, el nu putea să mânânce, nici mai ales să beie ca Dragodan, ba nici ca Căndea cel înalt și cu mustața-n spic, dar e frumos lucru să vezi pe alții petrecând în veselă ospetie, îi plăcea și lui să râdă și să glumească și e bine să fie și câte un om mai ursuz unde alții se bucură din toată inima de viață.

Sta Răciulete și se veselea și el, dar când vedea că valurile tinărețelor se izbesc în țărături, îl trăgea mai pe Căndea, mai pe Botea la o parte, ca să-i spună că doamna așteaptă numărând clipele în trecerea lor.

Avea, ce-i drept, și doamna cu cinc să-și petreacă timpul și știa cum să și-l petreacă pentru ca zilele să-i fie scurte și plăcute.

Sus, în cetatea cea de peatră, Bodea zidise nu numai casa pentru Dumnezeu, cea cioplită în stâncă, ci totodată și adăpost pentru sine și pentru ai săi, case mari și cu lărgime, dar tot prea strâmte pentru doamna lui cea totdeauna nemulțumită azi cu ceea ce a făcut ieri și dusă mereu cu gândul la ceea ce avea să facă mâine.

Acum torcea în rând cu fetele și se năcăjea că nu e în stare să scoată firul de in atât de subțire și de neted ca ele. Nu, așa fir nu mai văzuse dânsa decât aici; parcă altfel erau făcute degetele lor, iar nu ca ale ei.

Peste puțin ea trecea la războaie și se uita cum trece suveica printre firele de urzeală, cum se-ntinde firul ieșit de pe ea, cum se mișcă itele și se-impletesc firele, cum lovește spata și cât de deasă și de potrivită iese pânza, tot fir lângă fir, pe toată lungimea la fel, ca vărsată dintr-o dată. Se așeza apoi ea însăși la război, arunca suveica, călca-n iepe și lovea cu spata, dar cu totul altfel ieșea pânza. Ori i se făcea vréo crâmpită, ori firul trecea strâmb printre șirurile de urzeală, ori îi era prea deasă, ori prea rară pânza, n-ajungea niciodată s-o scoată cum voia.

Degeaba! Lucrul acesta-l învață fata numai de la mama ei, care l-a învățat și ea de la bunica. Numai trecute din neam în neam se cresc destoiniciile.

Dar ceea ce mai ales îi plăcea doamnei erau floricelele cusute pe fir în fel de fel de fețe.

Ele singure știau s-aleagă lâna, s-o spele și s-o vopsească, să toarcă firul subțire și să-l potrivească după față, și numai cu ochii lor puteau să numere firele și să croiască felul floricelei fiecare după gândul ei.

Sta doamna când ici, când colo, și iar alerga de la una la alta, și nopțile îi păreau prea lungi, și zilele prea scurte, viața i se petrecea într-o goană mai plăcută azi decât ieri, căci fetele nu erau numai harnice și îndemânaticе, ci totodată și voioase și deștepte și nu mai aveau sfârșit glumele, poveștile și cântecele.

Iară fetele se simțeau fericite că doamna le aduna la șezătoare, căci mai plăcută e viața când mulți o petrec împreună și lucrul e mai cu spor când e făcut cu voie bună.

Se adunau deci trâmbele de pânză, covoarele bătute în ales, ștergarele și altitele, brânele și fotele, de erau plini toți peretii și steteau grămezi prin colțuri. Doamna dădea, cu toate aceste, zor înainte, căci se apropiau Rusaliile, și atunci orișicât de multe, nu erau prea multe.

Mulțumirea ei cea mare era ca de Rusalii să le încarce toate pe măgari și să le ducă în poiană, spre a le împărți între fetele

ce și-au găsit norocul, dar cu urare de la dânsa pentru cea mai frumoasă zi din viață.

Din când în când ușile se deschideau mari și casele luminoase se umpleau de o mai viuă lumină: intra Radu, domnișorul, băiat în putere, trecut acum de cinci ani, o minune a lui Dumnezeu pe pământ.

Nu, doamnei nu i se ura niciodată; viața ei era totdeauna plină; niciodată ea nu se simțea singură și părăsită: ar fi stat și ea, dacă l-ar fi știut dus la munte, toată iarna și vara toată și fără de dânsul; ceea ce o făcea să numere clipele în trecerea lor era numai gândul că el e dus la vale.

Știa dânsa și, ceea ce-i era și mai greu, știau și alții cum se petrec lucrurile la vale.

Dragoslav, care se așezase cu ginerii lui în strâmtoarea cea atât de plăcută pentru Ringa, se cobora des la fiică-sa, ca să-i spună cum fata lui Bran se întunecă și cum până chiar și Mateiaș cel vesel se întristează când află că domnul e dus la vale și s-o pună la cale ca să-l ieie cu binele și să-l ție mai de scurt.

Ea însă? Ce putea ea să facă? Număra clipele, suspina, se trăgea într-un colț, ca să-și sărute copilul și să verse câte o lacră, dar în fața lui era neputincioasă.

Îl vedea coborându-se încetul cu încetul de la înălțimea la care fusese și-i venea adeseori să zică: „Mai bine să piară fără de veste decât să cadă!“ Când se întorcea însă, el iar era omul căruia toate i se cuvin și care știe mai bine decât orișicine ce este bine și ce este rău.

Și cum oare ar fi putut ea să vadă altfel lucrurile când tot astfel le vedea și părintele Luca, preotul și părintele, care se uita la fiul său ca la un alt soare?!

O singură armă avea dânsa.

Când ea era mahnită, el se simțea nemângâiat, umbla fără astâmpăr de ici până colo și nu mai era în stare să plece nici chiar la vânătoare. N-ar fi avut decât să-l ție mereu departe

pentru ca el să rămâie mereu aproape de dânsa. E însă greu afară din cale să-ți întuneci viața trecătoare, când ea poate să fie luminoasă, să măhnești pe cel iubit când inima îți este pornită spre voie bună. În curând ea se dedea învinsă, și iar își luau lucrurile mersul lor de mai nainte.

În zadar! Nu poate să stăpânească pe alții decât cel ce e stăpân pe sine însuși: ea trebuia să aducă o jertvă mare și grea dacă voia să-l ție pe el așa cum și-l dorea.

„Am s-o aduc jertva aceasta!“ își zise cu hotărâre când află că el s-a întors, în sfârșit.

Iar fetele lucrau voioase, și voioasă era și doamna, căci nu se cuvine ca alții să simtă măhnirea ivită în tăinicia casei.

Când el intră, fetele se ridicară și rămaseră cuviincioase și cu capetele plecate, fiecare la locul ei, iar doamna făcu câțiva pași spre el încă mai voioasă.

Nu mai era Bodea acum omul de mai nainte. Tot înalt, dar nu subțire, ci voinic, peptos și lat în umeri, cu mustata-n spic, ca Căndea, și cu obrajii plini, rotunji și acum cam aprinși.

Era scurt drumul de la Dragodănești până aici, îl făcuseră răpede, și ochii lui n-ajunseseră încă să se limpezească pe deplin, capul îi era cam amețit.

– O să mă cerți iar c-am stat prea mult, îi zise el, scăpând din vedere că nu sunt numai ei singuri, și o cuprinse cu brațul peste mijloc.

Ea se dete puțin înapoi.

Îi era parcă frică de dânsul.

– Vrei să zici c-o să mă plâng iar – răspunse ea – cum noi toate ne plângem când voi sunteți duși în treburi și nu putem să avem mulțumirea de a vă vedea. Dar nu, suntem cuminte – urmă ea întorcându-se puțin spre fete – , căci cu cât mai rar vă vedem, cu atât mai viuă și mai adevărată ni-e bucuria de a vă vedea.

Erau atât de frumoase vorbele ei, dar el nu le auzea: simtea numai măhnirea că dânsa, aici, în fața tuturor, s-a dat înapoi când el a voit s-o cuprindă cu brațul.

– Parcă nu mai sunt și altele! îi zise el încet, apoi se întoarse și ieși.

Ea rămase ca înmărmurită la locul unde o lăsase el. Îi era parcă zidirea de peatră se prăbușește în capul ei.

Nu putuseră, ce-i drept, fetele să audă vorbele lui, dar ele au văzut cum el se întoarce și pleacă și iese, și era destul atât pentru ca să știe chiar mai mult decât ceea ce el zisese.

– Tu ești de vină – îi zise mama ei – , prea îl lași singur de capul lui!

II

TÂRGOVIȘTEA

Primăvara, când turmele se porneau la munte, și mai ales toamna, când muntenii se întorceau cu măgarii încărcăți la șes, lumea se aduna din toate părțile la marginea șesului, sub dealurile de pe țărnuț stâng al lalomiței, pe unde era urcătoarea.

Aici era locul de târgoviște, cum ziceau vecinii, unde-și da fiecare prisosul, ca să-și facă parte din prisoașele altora.

Își aduceau muntenii puținile de brânză, și cele de miere, burdufurile de urdă și cașcavalurile, aduceau lumânări de său și de ceară, saci de lână, piei lucrate și cojoace făcute gata, aduceau cofe și ciubere de brad, topoare și seceri, cai prășiți de dâșii și berbeci îngrășați.

Muntencele-și aduceau trâmbele de pânză, valurile de țesături de lână, velințele împestrițate, alțițele și ștergarele, toate curate și frumoase.

Iar vecinii veneau până de pe Argeș și de pe Buzău cu lungi șiruri de care încărcate cu roadele pământului, fel de fel de grăunțe, fasole și prune, nuci și poame uscate, fuioare de cânepă și de in, cu vase de lut și cu lemnărie lucrată, cu juncani, cu vițele și cu capre.

Îndeosebi de pe valea Prahovei veneau cu râșnițe și cu bolovani de sare, marfă mult căutată.

Erau de toate și destule pentru toți, ba mai rămânea și pentru neguțătorii care iar începuseră a veni de peste Dunăre, cei mai mulți greci isteti, piperniciți și pitigăiați, dar printre ei și câte un evreu stăruitor, care venea cu ace, cu degetare și cu foarfeci, cu briciuri, cu cuțite și cu arme, cu mărgelile de sticlă, cu sălbi și cu alte lucruri mărunte și frumoase, ca să se întoarcă încărcat cu ceea ce putea să găsească. El nu alegea, ci primea orișice, mai ales ceea ce altora nu le trebuia, căci el din toate știa să-și scoată câștigul.

Zile întregi de-a rândul ținea învâlmășcala aceasta pe sub dealuri, căci încetul cu încetul se adunau, și deodată se risipeau. Acela care sosea nu mai știa când o să plece, căci nu pleca nimeni mai înainte de a fi venit și domnul cu cetele de călăreți, ca să-și aleagă din toate ce-i mai frumos. Țineau toți să-i vadă pe voinicii curăței prinși în horă și purtați de Căndea, bălanul înalt și cu mustața în spic!

Astă dată era însă voie bună mai multă decât de obicei, căci neguțătorii aduseseră știrea că gepizii, adunați spre apus, au fost nimiciți cu desăvârșire de ogorii uniți cu longobarzii și că regele lor Cunimund a fost omorât chiar de Alboin, regele longobarzilor, el însuși.

Chiote de nemaipomenită însuflețire umplură văzduhul când mai sosi și vestea că de astă dată domnul nu mai vine singur, ci a ținut să vie cu el și doamna cea frumoasă și dulce la fire – mare minune.

Dar și aveau de ce să se bucure.

În frunte veneau Bodea și Bran, numai ei amândoi, unul trupeș și voios, încins cu sabia strălucită și călare pe armăsarul negru, iar cellalt mărunț și smerit, călare pe un buiestraș de munte și cu o nuiă de alun în mână.

Era, cu toate acestea, pe ici, pe colo, câte un prost care întreba: „Care e domnul?”

Căci nu omul întreg face, ci numai fața lui, iar în fața spânului și în ochii lui era ceva ce te făcea să simți că el e acela de care toți au să se teamă.

După dânșii urmau starostii: Vistoc cel cărunt la mijloc, Vladimir cel pântecos la dreapta și Dragoslav la stânga lui, iară la margini Bohuslav și Dragodan cel gros, care râdea și acum parcă toate numai pentru a lui mulțumire ar fi fost puse la cale.

Muietelul venea, după rânduiala muntenească, deși tot călare, câțiva pași mai napoi, în frunte doamna, având la dreapta ei pe maica soacră, preuteasa cuvioasă, care acum întâia oară ieșea în lume, iar la stânga pe sora ei Ringa.

După ele urmau apoi toate câte mai erau, și femei mature, și fete mari, care cum apuca și cum știa să-și mâne calul.

Venea apoi Căndea, mai țațoș decât orișicând, el singur în fruntea celor trei cete de călăreți, și tocmai în coadă nelipsitul Răciulete, alături cu părintele Luca și cu Păun, fratele domnului, călare toți trei, cum se cuvenea, pe măgari aleși cu părul neted și cu urechile bine croite.

Ce alergătură! Ce îngrămădire! Ce îndesuială! Ce strigăte de urare!

Grecii cei cu privirea scrutătoare și evreii cei porniți spre iscodire steteau uimiți și priveau cu ochi mari și nu puteau să se dămirească de unde a ieșit așa deodată ast alai de oameni cu fețele curate, rași și peptănați ca la Bizanț, îmbrăcați în vestminte albe și frumos croite, oamenii aceștia care vorbeau, parcă, în limba romanilor din Exarhat și erau creștini în toată firea, mai creștini decât stărpiturile din Bizanț, care abia de

curând alungaseră din mijlocul lor pe cei din urmă filosofi păgâni, mințeau fără să se rușineze și se îmbrăcau în catifele și în mătăsuri împodobite cu aur și cu pietre scumpe când se adunau în biserica Sfintei Sofii, zidită și ea tot de curând.

O lume nouă se închea din sămânța rămasă sus în munții până acum acoperiți de ceața vremurilor grele, și ochii lor se îndreptau duși de gânduri nesățioase spre valea largă și mănoasă, în fundul căreia se înălțau munții albaștri.

Un cerc larg se făcu în câmpul deschis când cei sosiți se opriră ca să descalece, și toți se îndesuiău ca să vadă, dar nimeni ca grecul și ca evreul, care țineau să fie la îndemână.

Aveau dâșii și mărfuri mai ascunse, pe care nu le scoteau de dragul orișicui, salbe și brățare, lanțuri, inele și cercei, toate de aur și împodobite cu pietre scumpe, aveau catifele și mătăsuri, aveau, mai presus de toate, bani, ispita Necuratului, pentru care cumperi orișice.

Iar ochii lor erau îndreptați mai ales asupra femeilor, căci li se spusese atât de adeseori și se îndreptaseră și ei că n-ar fi gustat Adam din rodul oprit dacă nu l-ar fi ispitit Eva cea râvnitoare.

Era astăzi mai frumoasă doamna decât orișicând, căci frumos îl face pe om fericirea și fericită se simțea că nu l-a lăsat pe el singur.

Ochii evreului se îndreptară spre buza ei cea întoarsă.

El scoase din sân câteva salbe și lanțuri, le atârână pe mâna lui păroasă și plină de pistru, apoi înaintă spre dansa târâș, călcând rar și ușor ca pisica și zâmbind cu vicleană umilință.

– Iată podoaba pentru podoabă ca tine! îi zise el în graiul sorbilor, pe care de mult îl învățase.

Doamna și sora ei și celelalte femei toate erau ca orbite de atâtă strălucire. În povești numai știau ele asemenea podoabe.

– Dar eu n-am ce să-ți dau pentru ele! îi răspunse doamna, strâmtorată.

– Ia-le! grăi evreul. Eu mă mulțumesc cu ceea ce vouă nu vă trebuie. Uite colo – urmă el – care încărcate cu bolovani de sare. Ce faceți voi cu atâta sare?! Piatră netrebnică ce se topește la umezeală!

– Dar sarea nu este a mea.

– Ale tale sunt toate dacă vrei, îi zise evreul; încearcă și te vei încredința!

Dragodan începu să râdă în hohote cum numai el știa.

Pocitura aia de om avea dreptate: el, Dragodan, starostele din valea Dâmboviței, avea aici multe care de grâu, bob frumos ca aurul, și nu era nimic mai apropiat decât să dai grâu ca să iai sare.

El luă de la evreu sălbile și lanțurile și începu să le împartă, râzând mai cu poftă:

– Na și ție, na și ție, na la toți, ca nimeni să nu se mânănească!

Râdeau toți și râdeau și ceilalți negoțători, care se apropiară și dâșii, scoțându-și marfa la iveală.

Nu râdea însă evreul, care rămăsese și fără de marfă, și fără de sare, și nu râdea Bran cel nesuferit.

– Cine li-a dat oamenilor acestora voie să vină aici?! îl întrebă el pe Bodea.

– Eu cred că nimeni – răspunse Bodea –, au venit ei de capul lor și azi ca alte dați.

– Cum vine lupul când simte mirosul de hoit, adăogă Bran. Și crezi că se cuvine să-i lăsăm să ispitească lumea?

– Eu cred că nu se cuvine – răspunse Bodea –, dar asta trebuia să li-o spunem de mai nainte.

– Când adevărat am fi avut să li-o spunem?! întâmpină Bran râzând. Au venit ei vreodată să ne întrebe, ori aveam să alergăm noi după dâșii?! Ei și-au încercat norocul, și dacă-l găsesc, au să mai vie, iar dac-ar fi s-o pată, o să le spună și altora că pe aici n-au ce să caute. Li-o arăt eu acum, ca să n-o mai uite niciodată în viața lor!

Grăind aceste vorbe, omul mărunț și înțepat își făcu drum printre cei adunați împregiurul negoțătorilor, apoi liniștit, fără de pripire și râzând ca un pui de drac, începu să ieie catifelele și mătășurile, sălbile și lanțurile, să le rumpă în bucăți, să le arunce pe jos și să le calce în picioare ca pe niște lucruri spurcate.

Țipau grecii ca din gura șarpelui și se văietau evreii de te prindea mila, dar el le arăta drumul pe care veniseră și le zicea mereu:

– Să mai veniți, mă rog, pe la noi! să mai poftiți!

Acum nu mai râdea nimeni, și mulți se uitau la Dragodan cel înalt și gros, muntele de om, care sta cu ochii zgâiați, zăpăcit și încruntat, și nu putea să înțeleagă furia piticului din fața lui.

– Dar asta e mișelie! răcni el în cele din urmă.

– Ba bine că nu! îi zise Bran. Nu e mișelie să lovești în cap pe cel ce vrea să te jăfuiască; dar e mișelie să alungi pe cel ce te ispitește și te fură cu minciuna.

– Dar eu am luat și trebuie să și dau, grăi Dragodan mai potolit.

– N-ai să dai nimic! Dumnezeu n-a lăsat nici grâul, nici sarea ca să-i smintească pe oameni.

Asta era o vorbă pe care Dragodan nu era în stare s-o înțeleagă.

– Trebuie să dau ceea ce sunt dator! zise el răstit.

Bodea se apropie de el și-i puse mâna pe umăr.

– Ai dreptate, îi zise zâmbind; ia carul de sare și dă-l nu slutului aceluia, ci văduvelor care n-au sare.

– Iară lui dă-i câțiva pumni de ai tăi în spinare, ca să se ducă mai iute! adăugă Răciulete, care ținea să fie totdeauna în coadă și să aibă cel din urmă cuvântul.

Dragodan iar începu să râdă, și trecură toate parcă n-ar fi fost nimic.

Parcă însă, numai parcă...

Călare odată pe gloaba lui, evreul se întoarse cu fața spre cei ce-l alungaseră.

– Las', că vi-o fac eu vouă! Să vă aduceți aminte de Isaac, evreul cu pistrui! grăi el și se depărtă în goană mare.

Acum răsău cu toții de pocitura mare-n gură și bună de fugă; Bran însă nu râdea nici acum.

– Asta nu mai poate să meargă așa, îi zise el cu inima deschisă lui Bodea. Ori ne desfăcem de dânșii, ori le dăm staroști dintre ai noștri, oameni chibzuiți, care știu să-i pornească spre calea cea bună!

– Asta nu se poate! îi răspunse Bodea scurt și hotărât.

– Una din amândouă se poate! grăi Bran tot atât de hotărât.

„Ba se poate!“ unul; „Ba nu se poate!“ altul; cu anevioia ajungeau să se înțeleagă.

Și pietrele de moară sunt însă două, și n-ai putea să macini cu ele dacă nu s-ar freca una de alta și n-ar fi amândouă vârtoase.

Știa și Bodea că mai bine li-ar merge vecinilor și mai bine ar fi pentru toți dacă s-ar face cum zice Bran, dar îi era greu să le facă staroștilor nedreptatea de a-i da la o parte.

– Nici n-ai nevoie să li-o faci, grăi Răciulete, ca să zică și astă dată cel din urmă cuvânt. Loc mai e' destul prin văi. Ei au satele lor; să facem printre ele și câteva sate dintre ai noștri, să le dăm acestora câte un județ cu minte, și-o să vezi că peste puțin timp staroștii rămân singuri ca cioara-n par.

Bodea dete din umeri, ca omul cu inima îndoită, parcă-mpăcat și tot nempăcat încă cu gândul lui Răciulete. Era în sufletul lui o mâhnire pe care ar fi voit să n-o aibă și de aceea ținea să n-o dea pe față. Se arăta dar mai voios de cum în adevăr era, și peste puțin, când cimpoieșul a început să cânte și băieții s-au încins roată mare, a intrat și el în horă.

Nu i se prea cuvenea, căci nu mai era flăcău, dar domnului i se cuvin toate și mulțimea izbucni într-un vuiet de bucurie

când îl văzu intrând la mijloc, între Bran și Căndea cel cu mustața-n spic. Chiar și Bran zâmbea voios și era parcă se mai înălțase jucând din ce în ce mai cu avânt.

Se pierde omul însuși pe sine când se află în mijlocul unei mari mulțimi de oameni. E ca și când ar fi o legătură nevăzută între inimă și inimă, și toți se fac o apă, toți se pornesc ca un val în același fel și nu mai poate nici unul să fie trist când veselie străbate mulțimea, nici unul nu poate să steie-n loc când cu toții pleacă înainte.

Săltau voinicii-n horă, și săltau și inimile tuturor. Se avântau înainte și înapoi, se-ntorceau când la dreapta, când la stânga, legănându-și trupurile și chiuind din când în când, săreau în sus și frământau pământul: ai fi zis că sunt niște smintiți dacă i-ai fi privit tu singur și-n toată liniștea, iar lumea cea multă era-ncântată și sălta cu dânsii.

Luată de acest vârtej, doamna se avântă și ea și intră în horă, având la stânga pe Bodea, iar la dreapta pe Bran, iară sora ei, Ringa, văzând-o, îl luă pe Bran de la stânga.

Din nou izbucni și cu mai multă putere vuietul de bucurie, iară Bran se-nălțase parcă nu-și mai simțea pământul sub picioare.

O! acum înțelegea și el pe Dragodan și ar fi fost în stare să tragă pulpa de cerb în frigare, să mănânce, să bca, să guste din plin plăcerile vieții.

Femeile însă, tot femeile, și mai ales babele, care-și petrecuseră lungă viață, vorba părintelui Arie, ca flori ce se desfășură-n umbră, ele steteau încremenite și cuprinse de un fel de groază, iar maica soacră, preuteasa cuvioasă, dezmeticindu-se, se apropie încet de nora ei și îi șopti la ureche vorbele:

– Ieși! că, dacă te văd pe tine intrată, intră și altele și el n-o să mai fie numai al tău!

Doamna rămase pe o clipă într-un fel de nesimțire.

Auzise bine, dar în urechile ei sunau vorbele: „Parcă nu mai sunt și altele!“

III OSPETA

Nu e durere mai grea, mai stăruitoare și mai nesecată decât durerea de a vieții a omului ce se muncește însuși pe sine.

E tristă viața robului care nu poate să trăiască decât târându-se ca unealtă orbește supusă la picioarele stăpânului, și adimenitor e afară din cale gândul neatârării de nimeni; nenorocit se simte însă numai robul neîmpăcat cu gândul robiei și mercu însătat de neatârare; acela care-și dă seamă că numai în robie poate să trăiască și voiește să se supui se simte mângăiat în sufletul lui că e în stare să ducă greul vieții, și cu cât mai grele sunt lanțurile, cu atât mai mândru e cel ce le poartă cu inima ușoară.

Și rob e în trecerea lui pe pământ orișicare om.

Bodea se pătrundea din zi în zi mai tare de acest adevăr.

S-au dus neguțătorii alungați de Bran, dar el se înșela când credea că nu se vor mai întoarce.

Știe tâlharul ieșit la pradă și la jaf că-și pune în joc avutul și viața, dar și le pune fiindcă, mânat de râvna lui nesătioasă, el nu e în stare să se stăpânească. Tot astfel știau grecii și evreii că e mare primejdia pe care o-nfruntă trecând Dunărea, dar setea de câștig îl face pe om stăruiitor, viclean și îndrăzneț.

Isaac, evreul cu pistrii, s-a ținut de vorbă. Întors acasă, el a alergat plângându-se pe la toți comandanții cetăților de pe țărmul Dunării, ba s-a dus chiar și la Constantinopol, ca să ceară ocrotirea celor mari. Erau însă trecute timpurile când împărăția putea să ocrotească pe supușii ei trecuți peste

hotare, și evreul, scârbit de ticăloșia la care a ajuns împărăția, s-a întors cu gândul spre ogori. Aceștia însă, după nimicirea gepizilor, dintre care cei mai mulți se uniseră cu longobarzii, s-au depărtat spre apus și începuseră iar hărțuierile cu longobarzii. Le era, dar, neguțătorilor peste putință să găsească vreun cagan care le dă ajutor. Ei s-au avântat dar, la început, unul câte unul, pe furis și cu multă băgare de seamă, apoi din ce în ce mai mulți și mai obraznici.

În timpul iernei s-a făcut pârție și apoi drum bine bătut până la Dunărea înghețată, și șir lung se țineau săniile încărcate cu fel de fel de bogății.

Cine însă și de ce să-i oprească?

Oamenii cu socoteală, ei aduceau lucruri de neapărată trebuință, încât toți alergau în calea lor. Trebuia dar să te gândești bine mai înainte de a face ceva ca să-i oprești. Cei dântâi care îi primeau erau chiar staroștii, care în curând au început să ieie și bani.

Iară banul e unealta Diavolului.

Iarna era-n toiul ei, și domnul nu primise încă decât mică parte din zeciuiala ce i se cuvenea; hambarele staroștilor se deșertaseră înainte de vreme; turmele sporite-n timpul celor câțiva ani de pace se răreau dintr-o zi în alta; asupririle staroștilor se-nmulțeau, și plângerile erau tot mai stăruitoare; monedele bizantine se răspândeau până departe prin înfundăturile văilor, și cel ce punea mâna pe ele-și schimba oarecum firea.

O!... Bran avea dreptate: acesta era un dușman mai primejdios și mai neapropiat decât cel ce dedea năvală în câmp deschis.

Iară Bodea le vedea toate și nu știa ce să facă.

Chiar și casa lui se umpluse încetul cu încetul, fără ca el să-și deie seamă când și cum, de fel de fel de unelte de peste Dunăre,

iară băieții lui își petreceau nopțile duși la vale, când chefuind cu vecinii, când luându-se la bătaie cu dânșii.

Era parcă toate se destramă și totul se apropie de un grabnic sfârșit.

Dar privirile negoțătorilor erau îndreptate mai ales asupra marilor straturi de sare din valea Prahovei, nesecatul izvor de bogăție, împregiurul căruia se-ndesuiau hârjonindu-se între dânșii ca haita de câni flămânzi asupra hoitului.

Nicăiri pe țărmul drept al Dunării nu era sare, și o întregă lume alerga lihnită când soseau carele încărcate, iar aici n-aveau decât să ieie și să încarce.

Ursan, care era cel mai apropiat de valea Prahovei, trimisese în mai multe rânduri știrea că oamenii lui s-au întors fără sare fiindcă nu încăpuseră să ieie și ei.

Bodea stătea cu toate aceste pe gânduri, ba era cuprins adeseori de sămțământul că așa au să meargă lucrurile și că altfel nu se poate. Trecuseră luni de zile de când stetea ca-nchis în cetatea lui, umbla buimac de ici până colo și fără de astâmpăr, își căuta de lucru și nimic nu-l mai mulțumea. Ar fi voit să se lepede de vechile lui deprinderi, iar altele nu luase încă, și omul trebuie să facă ceva dacă e vorba ca viața să nu-i pară nesuferită.

Asta nu putea să rămâie așa: într-un fel ori într-altul el trebuia să se îmbărbăteze, și ori își petrecea viața potrivit cu convingerile lui, ori își schimba convingerile potrivit cu slăbiciunile sale. Altfel, chin îi era și să facă, și să nu facă ceea ce voia.

Chiar dacă el ar mai fi putut s-o ducă așa, nu mai putea dansa să-l vadă zbatându-se ca robul ce vrea să-și frângă lanțurile.

— Vie orișice ar veni, zise ea. Să mă calce-n picioare, să mă strivească, dar să-l văd voios ca mai înainte!

Zadarnice îi erau silințele de a-l înviora, căci nu mai era voioasă nici ea.

Acum, când el era mereu acasă, părăsise și ea obiceiul de a aduna fetele și nevestele la șezătoare. Tortul subțire și neted, pâza bine bătută, floricelele cusute cu măiestrie, glumele nevinovate, poveștile și cântecele îi păreau acum și ei lucruri sarbede. Chiar nici Radu, copilul din zi în zi mai voinic, nu mai putea să-i deschidă inima.

– Ar trebui să mai pleci la vale – îi zise ea în cele din urmă – ca să vezi cum merg lucrurile.

– E rău că nu plec – îi răspunse el zâmbind –, dar bine n-ar fi nici dac-aș pleca.

– Să ieși la vânatoare! grăi dânsa.

– Dacă vii și tu cu mine, răspunse el. Fără de tine mă zbat și eu cum te știu pe tine zbatându-te când mă știi dus.

Era un fel de muștrare în mărturisirea aceasta; ea se simțea, cu toate aceste, mai mult mângăiată decât muștrată. La urma urmelor, așa era: soția trebuie să fie unde e soțul ei.

Și de ce adecă să nu meargă și ea?!

Era un farmec nespus în gândul acesta, și în fața acestui farmec trecea nebăgată-n seamă uimirea muntenilor, care nu mai văzuseră femeie înarmată voinicește și ieșită la vânatoare.

Dar, la urma urmelor, era frumos ceea ce vedeau și ea nu era femeie ca toate femeile, ci doamnă, iar domnului și doamnei toate li se cuvin, toate le șed bine.

– Cu el și cu ea nu are nimeni să se potrivească, zicea părintele Luca, iar maica preteasă nu mai putea să zică nimic după ce soțul ei își dăduse părerea.

Au ieșit dar domnul și doamna cu voinicii la vânatoare și erau voioși ca niciodată, iar lumea alerga să-i vadă voioasă și ea, căci era mare frumuseță să-i vezi. Numai babele mai dedeau din cap și-l ocărau pe Răciulete, care nu putea nici astă dată să se astâmpere și ținea să fie în coada vânătorilor.

Iar după vânatoarea bogată s-a făcut mare ospetie la cetatea de piatră.

I-a poftit doamna pe toți, și nu lipsea nici unul dintre cei poftiti.

A venit Bran cu Mateiaș, cu Bunea și cu Dragoslav, care și-a adus ginerii și fetele amândouă; au venit staroștii cu femeile lor; a venit Moroșiu cu Ursan, iar Răciulete, nelipsitul, alerga în toate părțile, ca să facă rânduială.

Și iar dedeau babele din cap. Le era parcă se schimbă rostul lumii și mersul lucrurilor.

Ias' că nu mai văzuseră asemenea ospetie și nu se împăcau cu gândul ca femeile să se amestece printre bărbați, dar steteau la îndoială dacă nu cumva e mare păcat să mânânci și să bei la ușa casei lui Dumnezeu.

În fruntea mesei se afla însă părintele Luca, preotul, care știa mai bine decât orișicine că Dumnezeu a înzestrat pământul cu fel de fel de bunătăți ca oamenii să se îndulcească din ele și că plăcută îi este lui vesela petrecere împreună a oamenilor.

Apoi, Bran n-ar fi venit și el dacă rău ar fi ceea ce se făcea.

Nu! Părintele Arie ar fi venit și el dacă puterile de tot sleite l-ar fi iertat, și s-ar fi bucurat văzând cumpeneala și cuviința cu care mesenii, așezați pe covoare împregiurul mesei scunde, își petreceau timpul. Până chiar și Dragodan își stăpânea glasul și râdea mai pe-nfundate.

Avea fiecare câte o greutate pe inima lui și se păzeau cu toții ca nu cumva să scape vreo vorbă care ar putea să supere pe cineva.

Abia spre sfârșitul mesei, vinul, deși băut cu măsură, a mai dezlegat limbile.

Cu deosebire voios era Bran, care ședea între Ringa și Vladislav, soțul ei, și râdea mereu, parc-ar fi fost frate cu Dragodan.

– Mi se deschide inima totdeauna când vă văd – le zise el cu o voioșie copilărească – și viața îmi pare mai plină când stăm împreună.

– Și vii, cu toate aceste, atât de rar pe la noi, întâmpină Ringa, puindu-și mâna pe a lui.

– Deși știe că ne-am bucura dac-ar veni mai des, adăugă soțul ei.

– Tocmai pentru că vin rar, răspuse el râzând iar. Numai rară e adevărată bucuria. Haina pe care voim s-o păstrăm o îmbrăcăm numai la zile mari. Ce frumoasă e ziua de astăzi – urmă el vorbind mai tare, ca să fie auzit și de alții – rară zi, chiar singură până acum în felul ei, și nu e între noi nici unul care va putea s-o uite vreodată și să nu se bucure de câte ori își va aduce aminte de ea. Am uita-o însă cu toții dacă adeseori am fi avut ori am avea asemenea zile.

Bodea stetea de vorbă cu Vladimir cel pântecos, care-i spunea cum neguțătorii cară mereu tot ceea ce găesc. El auzea însă și vorbele lui Bran și le înțelegea.

– Cel ce vrea să mănânce cu poftă – grăi părintele Luca – mănâncă rar și puțin și postește des.

– E întocmai ca și cu vânătoarea, adăugă Răciulele cel sfătos, ca să-și spună și el părerea. Dac-o faci rar, e o plăcere aleasă, iar dac-o faci des, e o meserie proastă.

– De ce proastă? întrebă Dragodan, care o făcea des și totdeauna cu plăcere.

– Pentru că noi, oamenii, suntem ființe miloase – îi răspuse Răciulele – și ne stricăm firea, nu mai avem milă nici de oameni dacă ne deprindem cu plăcerea de a omorî cerbii frumoși și câprioarele sperioase.

– Asta e așa! grăi Moroiu.

– Nu tocmai! întâmpină Bodea nerăbdător. Oamenii sunt deosebiți, și plăcut îi este totdeauna fiecăruia ceea ce se potrivește cu firea lui.

Bran dete zâmbind din cap, dar nu grăbi cu răspunsul, ci așteptă ca privirile tuturora să se îndrepteze asupra lui.

– Dac-am trăi fiecare potrivit cu firea lui, foarte în curând am ajunge să nu ne mai putem suferi unul pe altul, zise el tot râzând. Oamenii sunt nu numai deosebiți, ci totodată și asemănați, și dacă asemănările îi apropie, deosebiriile-i învrăjdesc. E plăcut să te învrăjbești cu semenii tăi?

– Nu e! răspuse Bodea cam în silă, în vreme ce doamna se uita cu ochi mari la el.

– Atunci – grăi Bran – nu poate să-i fie nimănui plăcut a face ceea ce se potrivește cu firea lui. Potrivit nu cu firea sa, ci cu firea tuturora are să-și petreacă omul viața dacă vrea să fie împăcat cu sine, urmă el ridicându-și glasul. Acela care trăiește potrivit cu firea lui numai se înstrăinează de semenii săi, se depărtează de toți ca oaia răzleață, umblă buimac de ici până colo și rămâne în cele din urmă, orisicine ar fi el, singur, părăsit de toți.

Tăcere adâncă se făcu împregiurul mesei.

Știau toți cine vorbește, cuprindeau înțelesul vorbelor în toată întinderea lui și așteptau cu răsufarea oprită răspunsul lui Bodea, care asculta uitându-se drept în ochii vorbitorului.

– Așa e cum tu zici! grăi dânsul dând din cap. Bun e, în adevăr, în fiecare din noi numai ceea ce se află în toți, și cel ce jignește pe ceilalți prin faptele sale își face însuși viața nesuferită.

– Fără îndoială că așa este, grăi Bran, zâmbind cu viuă mulțumire.

Și iar se simțeau amândoi parcă cu dânsii nimeni nu mai poate să ție pept.

Obrajii cei albi ai doamnei se umpluseră însă de sânge.

Femeie și soție, ea se simțea adânc jignită că soțul ei, cel dântâi între cei dântâi, și-a călcat pe inimă și s-a umilit dând dreptate omului îndrăzneț care-l amenințase chiar în casa lui.

– O, nu! grăi dânsa. Dacă ar fi așa, lumea ar sta vecinic în loc. Acela care e mai cu minte și mai bun nu are să asculte de cei proști și răi, ci trebuie să meargă de capul lui înainte și să-i ducă și pe ceilalți, ba, la nevoie, chiar să-i silească.

– Dacă-i poate! întâmpină Bran, luând vorba-n glumă. Păcat numai că poate numai acela pe care ceilalți îl socotesc și mai bun, și mai cu minte. Dar – urmă apoi, întorcându-se iar spre Bodea – chiar acum îți spunea Vladimir cum neguțătorii de peste Dunăre încarcă mereu tot ceea ce găesc. Fac și ei ceea ce e potrivit cu firea lor: noi însă ce facem?

– Stăm și privim, grăi Răciulete cel batjocoritor.

– Și ce adecă am putea să facem?! întâmpină Moroiu.

– Ceva neapărat! îi răspunse Ursan. Vă spun eu: în curând n-o să mai avem sare.

– Ei bine! a cui e sarea aceea?

– A celui ce o ia, răspunse Bodea.

– Mie – grăi Bran, uitându-se la Vladimir și la Dragodan – nu mi-e atât de ceea ce duc, cât mi-e de ceea ce aduc. Dacă vor merge lucrurile cum s-au pornit, o să ajungem în curând mai rău de cum eram în timpul năvălirilor. Ne iau și cenușa din vatră.

– Așa este! grăi Dragodan, care știa mai bine decât oricine cât de adevărat e ceea ce zice Bran. Dar ce să le faci dacă oamenii sunt proști și dau tot?

– Ceea ce le faci năvălitorilor! Nu-i lași! îi răspunse Bran.

– Așa e! strigară și ceilalți.

Doamna însă iar se turbură.

Nu că avea vreun gând deosebit, dar nu putea suferi ca toți să se uite-n gura unui om.

– Vă-nșelați – grăi – dacă credeți c-o să puteți face ca râurile să nu mai curgă la vale! Lumea are mersul ei și se face de răs cel ce ar voi să-l schimbe. Oamenii aceia ne aduc lucruri de care

avem trebuință; și dacă n-ar mai putea să vină ei la noi, ne-am duce noi la dânsii.

– De aceasta mă tem și eu, zise Bodea.

Bran se uită lung la ea.

El nu era om care stă de vorbă cu femeile, dar ceva trebuia să-i răspundă, căci altfel ea se supăra și mai rău.

– Asta e așa! – grăi dânsul dând-o iar pe glumă – prostia omenească e, în adevăr, fără de margini! Râurile însă nu curg numai încoace, ci și încolo, și mie-mi vine în clipa aceasta un gând. Gepizii s-au dus, și valea Oltului a rămas deșertă; când vedem că altfel nu se mai poate, trecem dincolo și închidem strâmtoarele, ca nici vântul să nu mai poată răzbi prin ele. Nu-i așa că asta se poate? întrebă el răsând.

El vorbea în glumă, dar Bodea mai auzise așa ceva din gura lui, și iar erau cuprinși cu toții de un sămțământ de strâmtoare.

– Tot atât de bine putem să închidem și gurile văilor, grăi Bodea tot în glumă.

– Dacă vrea Dragodan, – adause Răciulete – nu se mai apropie nimeni de podgorie.

– Las' pe mine! răspunse Dragodan încruntându-se și ridicând pumnul.

Cu vorba aceasta erau, parcă, toate sfârșite.

Sămțământul de strâmtoare însă tot îi mai ținea pe toți cu inimile închise.

Se adunaseră ca să petreacă vioiși împreună, și nu mai îndrăzneau să vorbească, fiindcă se temeau ca nu cumva fie Bran, fie doamna să se supere. Țineau cu toții să se arate veseli, dar erau porniți mai mult spre ceartă decât spre veselie.

– S-auzim cimpoieșul! strigă Bodea, ca să schimbe mersul petrecerii.

Fetele tuturoră se deschiseră când cimpoieșul începu să cânte.

Câdea și Botea se ridicară și se prinseră cu alți trei dintre băieți în horă. Bran, ca să-și arate voia bună, se ridică și el și intră în hora pornită, iară Bodea, ca să împace lucrurile, luă pe Mala și pe Ringa și intră cu ele la dreapta lui Bran.

Peste puțin casa cea mare nu-i mai încăpea: nu era horă ca toate horele, ci un joc în care intraseră cu toții ca să-și arate voia cea bună, și maica preuteasă nu se mai încumetă să strice și acum petrecerea scoțându-și nora din joc. Prea era frumos să-i vezi răsfațându-se dinadins, și ceea ce e frumos e bine și nu putea să fie păcat. Părintele Arie ar fi privit și el cu mulțumire cum privea părintele Luca.

Iară în joc e ceva ce te pornește spre viețuire mai avântată. Săltând mereu, ți se dezmoțesc oarecum toate vinele, te sâmți din ce în ce mai ușor și-ți vine în cele din urmă să zbori. E un fel de beție sufletească-n joc, și dacă vinul te înveselește încordându-ți toate puterile, jocul te-nfierbântă și te mână înainte.

– Cântă brăul! strigă peste câțva timp Câdea, căruia hora îi părea prea domoală și prea răsfirată.

În brău, jucătorii sunt mai bine încheiați și mișcarea e mai viuă. Se prinseră dar mai de aproape, se strânseseră mai dinadins și urmară jocul mai pe-ntețite.

Ar fi dat babele bătrâne din cap dacă i-ar fi văzut și s-ar fi mirat mai ales de Bran cel atât de chibzuit, care-și schimbase cu desăvârșire firea și nu mai voia să știe nimic despre cele ce se petrec afară de cetatea cea de peatră.

Erau ei între ei și se cuvine ca omul să-și lase din când în când frâul și să-și încerce puterile.

IV

ISPRĂVURILE LUI DRAGODAN

„Al! dacă-i așa, las', că știu eu ce am să le fac!“ își zicea Dragodan, care-și deșertase hambarele și nu putea să se-mpace nici cu gândul că oamenii lui fuseseră despuiți de-abia mai aveau ce să mănânce.

Încă aflându-se la ospetia din cetatea de peatră el s-a pus în înțelegere cu Vladimir, cu Boguslav și cu Viștoc ca să-și adune călărimea, să deie năvală asupra carelor încărcate și să-mpartă între văduve tot ceea ce vor fi găsinde în ele.

Ei aveau să facă lucrul acesta singuri, de capul lor și fără de știrea nimănui; era însă peste puțină ca un lucru atât de bun să se pună la cale fără ca să afle și Răciulete, care toate trebuia să le știe.

– Și voi ce faceți?! îl întrebă el pe Câdea, cel cu mustata-n spic.

– Noi nu știm nimic, îi răspunse Câdea, care, înfierbântat de vin și de joc, nu mai avea timp să se gândească și la asemenea nimicuri.

Seara însă, când oaspeții s-au risipit, el nu s-a dus la îngrăditura de la Capu-Coastei, ci a trecut înainte spre Gemenu, unde era oarecum tot acasă la el.

Sus pe deal, la marginea pădurii, adăpostită în dosul mesteacănilor acum desfrunziți, era o căscioară, iar în căscioară aștepta o văduvioară, care știa că are neapărat să vie bălanul înalt și cu mustata-n spic, om dulce la fire și totdeauna vesel. Căscioara o clădise el, iar văduvioara venise de la Dragodănești ca să poarte grijă și să țină rânduială, căci pustie este casa fără de femeie și nesuferită e viața petrecută în singurătate.

Slabă de tot era zarea de lumină ce străbătea prin țipla-ntinsă-n fereastră, dar el o vedea din depărtare, căci știa

unde s-o caute și de multe ori făcuse pe-ntunec drumul până la ea.

I-a fost ușor să-i zică lui Răciulete că nu știe nimic, dar îi era greu să se ție de vorbă și după ce sosise-n căscioara caldă, căci tot văduvă era și ceea ce-i dedia adăpost cald și păcat ar fi fost să nu i se facă și ei parte din prada luată de la afurisiții de neguțători.

Tot așa zicea și Botea, care-și avea și el văduva, ba mulți dintre frații de cruce ziceau așa, căci multe erau văduvele sărace, pe ici, pe colo, câte una chiar cu copiii, care se rezămau pe bunătatea de inimă a voinicilor legați cu jurământ să ajute pe cei slabi.

Și chiar dacă n-ar fi fost numai atât, oameni erau și dânșii, și Bodea și-ar fi stricat tot rostul dac-ar fi voit să-i oprească, și numai babele bătrâne mai puteau să-i grăiască de rău.

S-a dus dar Căndea, s-a dus și Botea, s-au mai dus și alți câțiva, pentru ca Dragodan și Vladimir să nu rămâie singuri; de astă dată însă Răciulete nu mai era și el în coada lor.

Se deșteptaseră, ce-i drept, cam târziu, căci iarna era pe sfârșite și neguțătorii nu mai aveau ce să caute în valea Ialomiței ori a Dâmbovitei, unde oamenii abia mai aveau ce să mănânce.

Mai departe însă, spre Buzău și de acolo mai înainte, se așezaseră anții, tot un fel de sorbi și ei, și pe aceștia abia acum ajunseseră neguțătorii să-i cunoască mai de aproape.

Veneau dar din valea Prahovei poverile de sare, iar despre Buzău săniile încărcate mai ales cu grâne și treceau pe drumul vechi spre vadul care se afla din sus de revărsarea în Dunăre a Argeșului, și neguțătoriile zoreau toate, căci iarna era pe sfârșite și azi-mâne putea să vie o moină și să se pornească sloiul.

Bran însă a zis că nu-i e atât de ceea ce duc, cât îi este de aceea ce aduc neguțătorii. Căndea nu se mulțumea dar să ieie poverile, ci ținea să puie mâna și pe neguțătorii ce vin cu mărfuri de peste Dunăre, iară lucrul acesta nu era cu puțință

decât dacă luau poverile fără ca neguțătorii porniți la drum să prindă de veste.

Erau cu totul vreo cinci sute de călăreți, care, ieșiti pe câmpia acoperită de zăpadă, se adăpostiseră în dosul unei păduri de stejar și așteptau să vie poverile, ca să deie năvală asupra lor.

— Lăsați-i să treacă — grăi Căndea când vreo douăzeci de sănii se iviră trecând spre Dunăre — și băgați apoi de seamă ca nimeni să nu scape nici la deal, nici mai ales la vale.

Vrând-nevrând, ei trebuiau să prindă și oamenii, să-i lege cot la cot și să-i trimită dimpreună cu poverile la îngrăditura lui Vladimir, care era cea mai apropiată.

Așa au și făcut. Despre vreo încăierare nu putea să fie vorba, căci prea erau mulți agresorii și neguțătorii erau mai cu minte decât să-și pună în primejdie și viața după ce-și vedeau pierdut avutul, iar căraușii, mai ales anții, erau și ei în stare să facă ceea ce făceau vecinii lor.

Treaba s-a făcut dar iute și fără multă bătaie de cap, și în vreme ce câțiva dintre călăreți se depărtară cu poverile la deal, ceata se retrase iar în dosul pădurii, ca să aștepte fie alt șir de sănii încărcate, fie pe neguțătorii ce vin de peste Dunăre.

Mergea de minune: rânduri-rânduri se-ntorceau la deal poverile; la sine Căndea nu oprea decât mărfurile luate de la neguțători și banii găsiți la dânșii, pe care urma să-i împartă la sfârșit, după ce se vor fi încredințat că nu mai vine nimeni nici de la deal, nici de la vale.

Ia un lucru însă nu s-a gândit nici unul dintre dânșii.

Vecinii din valea Ialomiței erau supărați și ei pe neguțătorii care-i momiseră cu fel de fel de nimicuri și-i despuiaseră. Ei au dat dar năvală asupra poverilor și și-au făcut fiecare partea cuvenită din ele. Puțin a mai rămas pentru văduve, și la îngrăditura lui Vladimir săniile soseau deșerte.

— Mai erau însă banii și mărfurile, ba mai erau și neguțătorii.

Cândeia îi prinsese, ce-i drept, numai pentru ca ei să nu ducă vestea și se gândea să le deie drumul după ce le va fi mântuit toate. Isaac însă se temea și de vreun alt rău mai mare și ținea să scape cât mai curând; el a-nceput dar să facă propuneri de răscumpărare, și tot mai cuminte era să le dea drumul numai după ce se vor fi răscumpărat.

Nu s-a întors dar peste Dunăre decât unul singur, care avea să aducă banii de răscumpărare pentru toți, iar pe acesta Cândeia și Dragodan l-au însoțit ei înșiși până la Dunăre, cu o ceată de cincizeci de călăreți, pentru ca nu cumva să i se întâmple vreo nenorocire.

Așa au ajuns Cândeia și Dragodan și soții lor să vadă cetățile durate de Justinian pe țărmul drept al Dunării și zidurile înalte ale orașelor înfloritoare. Erau frumoase, mare minune, așa văzute din depărtare, și privitorii se simțeau ispitiți a le vedea și din apropiere.

De ce folos li-ar fi fost adecă banii pe care i-au luat și pe care mai aveau să-i ieie de la negoțatori dacă n-aveau ce să cumpere cu ei?! Negoțatorii nu mai îndrăzneau de aici înainte să vie cu mărfuri; nu rămânea deci decât să meargă la dânsii cei ce voiau să cumpere.

O, doamna avea mare dreptate: lumea trebuie să meargă înaintea!

Și-au luat Cândeia și Dragodan banii de răscumpărare, li-au dat negoțatorilor drumul și s-au întors la ale lor, dar, depărtându-se de Dunăre, ei se uitau mereu înapoi spre zidurile cele înalte ale orașelor înfloritoare.

Și e mare ispită averea câștigată pe nemuncite.

Cândeia și Botea, Dragodan și Vladimir au împărțit ce-au împărțit între oameni, au mai dat câte ceva și la văduvele sărace, și-au oprit ce li-a venit la socoteală, apoi s-au pus pe chef, de o săptămână de zile n-au mai ajuns să se dezmeticească. Până sus la îngrăditura de la Capu-Coastei și mai departe până-n

cetatea de peatră au risipit oamenii voioși banii și mărfurile luate de la negoțatori. Se cuvenea să-și aibă domnul, ca din toate, partea, tot ceea ce e mai bun și mai frumos, și greu i-ar fi fost să n-o primească și să nu ieie parte la bucuria obștiei.

Iară Isaac cel cu pistrui alerga din nou pe la mai-marii împărăției și se plângea și stăruia. Nu-i era nici lui atât de ceea ce a dat, cât îi era de ceea ce nu mai putea lua, și se folosea de toate mijloacele ca să înduplece pe căpeteniile oștirii a lua în stăpânire nesăcatele izvoare de bogăție, care nu erau stăpânite de nimeni. Era însă peste putință lucrul acesta, căci împăratul, om bolnăvicios și lănced, se bucura dacă poate să păstreze stăpânirea pe care o avea, sfetnicii lui se certau între dânsii și împărăția era slabă.

„Al neam ticălos și osândit la peire!“ își zise el și începu să-și caute tovarăși și să adune bani ca să treacă apoi la ogori și să ieie în sâmbrie pe vreuna dintre căpeteniile îndrăznețe ale cetelor de călăreți.

Nu putea el să aibă repaos câtă vreme nu-și potolea setea de răzbunare și de câștig.

Nu mai aveau însă repaus nici Dragodan și Vladimir. Ei trebuiau neapărat să treacă Dunărea și să vadă mai din apropiere orașele cu ziduri înalte, iar aceasta cât mai curând, mai nainte de a se fi moinit. Lucrul acesta însă numai ei singuri nu puteau să-l facă, și pe când Isaac alerga pe la Constantinopol și-și căuta tovarășii, Vladimir cel pântecos și Dragodan, muntele de om, alergau pe la anți, ca să-i pună și pe ei în picioare și să deie năvală cu toții.

Și nu zadarnic alergau.

Se adunau mereu pe țărmul Ialomitei, la locul de târgoviște, și din podgorii, și de prin văi, începând de la Argeș până la Siret, și nu erau acum sute, ci multe mii de oameni, care de care mai grăbiți.

„Omule, tu, ființă nemernică, – ar fi zis iarăși Bran dacă i-ar fi văzut – ți-e destul să te îndulcești puțin, pentru ca să te arunci cu ochii închiși în noianul păcatelor.“

El însă nici nu voia să-i vadă: stetea închis în îngrăditura lui de la gura trecătorii, și ceea ce-l ținea nu mai era decât gândul de a nu întuneca cele din urmă zile ale părintelui Arie, care zicea că domnia e de la Dumnezeu și n-ar fi putut să moară liniștit dacă și-ar fi văzut copiii dăzbiinați.

Cândea și Botea și soții lor se perdeau în mijlocul valurilor de capete cu păr câlțos, dar tot dâșii au ieșit în frunte, tot pe sufletele lor cădeau toate.

Nu era însă la mijloc nici primejdie, nici vreun mare păcat.

Ani de zile de-a rândul orașele de pe țărmul drept al Dunării nu mai fuseseră supărate de nimeni, și locuitorii lor, moleșiți prin îmbuibare și sleiți prin desfrâu, nu mai suferiseră decât jaful pe care și-l făceau ei între ei. Cei mai mulți dintre dâșii, săraci și lihniți de foame și îmbrăcați în zdrențe, munceau mestecând sudori cu lacrimi și se târau cerșind fărâmituri pe la ușile celor îmbogățiți, fie târându-se și ei la picioarele altora, fie mintind fără rușine și despoind, iar acum trăiau în risipă și în desfrâu scârbos. Oastea de prin cetăți era o adunătură de oameni doritori de a trăi pe nemuncite, iar preoțimea le ierta toate și le acoperca cu patrafirul, ca să poată avea și ea parte din dulceața vieții.

„Vrea Dumnezeu să-i certe!“ ar fi zis Bran dac-ar fi știut ce-i acolo, și ar fi venit și el ca să-și stâmpere setea de a rumpe și frânge tot ceea ce fură vederea și ispitește.

Nu așa Cândea și Botea.

Grija lor cea mare era ca nici o vărsare de sânge să nu se facă fără de nevoie și ca nimic să nu se strice fără de folos.

În zori de zi, când năvălitorii trecuți peste Dunărea înghețată au început să între din mai multe părți în oraș, oștirea, care nu era a orașenilor, ci a împăratului, s-a retras în

cetate și s-a închis între ziduri, parc-ar fi voit să zică năvălitorilor: „Veniți și ne scoateți de aici dacă-ndrăzniți!“

Mulțimea dezmoșteniților, cuprinsă de spaimă, a început să alerge zăpăcită în toate părțile, peste puțin însă și-a venit în fire și a pornit în coada prădătorilor, ca să poată pișca și ea pe ici, pe colo câte ceva.

Bogații, care aveau ce să pierdă, deșteptați din dulcele somn al dimineții, nu se gândeau deloc să-și pună-n joc scumpele lor vieți, ci grăbeau s-ascundă ce se putea ascunde și născociau chipuri și mijloace de a-i minți pe prădători și de a-i înșela. Oameni trăiți în lume și trecuți prin multe de aceste, ei știau că ceea ce ușor se agonisește tot ușor se și perde și ceea ce se perde, cu oarecare bătaie de cap, iar se poate agonisi. Una singură le era dar grija: ca să nu fie duși în robie.

Știindu-i dar proști pe năvălitori, ei și-au îmbrăcat robii și roabele în haine scumpe, iară înșiși s-au prezentat în fața prădătorilor ca slugi necredincioase, care-și vând stăpânii și spun mișelește unde sunt ascunse bogățiile.

Mergeau toate de minune! Prădători și prădați luaseră parcă de mai nainte înțelegere ca să nu se supere unii pe alții și să sfârșească cât mai curând și cu toată dragostea: luau unii cu fața blajină și dau alții oarecum mulțumind pentru ceea ce li se ia.

Încă mai frumos mergeau lucrurile când vorba era să se aleagă robii.

Cândea, bălanul înalt și cu mustața-n spic, Vladimir cel pântecos, Dragodan, muntele de om, și mulți alții erau oameni cu experiențe și știau cât de mult prețuiesc oamenii vii, dacă sunt bine aleși. Iară pe om după haina lui îl cunoști.

Se mai uitau ei, nu-i vorba, și la fețe și alegeau și după ochi, și după sprincene. Multe erau grecoaicele cu ochii de șopârlă, cu obrajii rotunji și rumeni, cu buzele subțiri și roșii și cu trupul plin și bine croit, femei trăite-n desfrâu ori crescute anume spre a ști să turbure mințile și spre a se face stăpânele stăpânilor săi,

iar băieților le crescuse acum mustața și mai greu li-ar fi fost să nu aleagă decât să-și iele fiecare partea de pradă vie când nu era cu dânșii și Bran, ca să le strige: „Nu vă spurcați! Feriți-vă de Sarana!”

Dar... minunea minunilor!

Într-una din casele mari, un om înalt, cu barba netedă și îmbrăcat în o haină neagră, după toată înfățișarea lui preot, se opri în fața lui Căndea, care vorbea cu Botea.

– Dar voi cum ați ajuns aici?! De unde ați venit? îi întrebă el în limba lor.

– Dar tu unde, când și cum ai învățat limba noastră? întămpină Căndea.

– E limba noastră, îi răspuse preotul. Noi suntem mulți aici pe țărmurii Dunării și mai departe prin munti. Voi când ați trecut și unde stați?

– Nu am trecut: suntem acolo, în munti, de când cu împăratul Traian, așa ne spune părintele Arie.

– Cum ai zis? Arie?! strigă preotul, cuprins de un fel de groază.

– Da, Arie, bătrânul preot, care le are înșămnate toate și le scrie toate.

– Care va să zică voi sunteți arieni?! strigă iar preotul.

– Nu știu ce vrei să zici, îi răspuse Căndea. Suntem creștini, și părintele Arie e un preot trecut acum de o sută de ani, care toate le știe.

– Aveți episcop?

Căndea dete din umeri.

– Aveți biserici?

Căndea dete din umeri.

– Aveți cărți?

– Are părintele Arie, răspuse Căndea.

– Bine, voi cum vă faceți rugăciunea?

– Nu avem voie să ne rugăm, îi răspuse Căndea. Rugăciunea o spune preotul ziua în fața soarelui, iar noaptea în fața stelelor, și noi ne închinăm numai.

– O, voi, nenorociților, care tot mai stăruți în căile răcirii! strigă preotul, care acum nu se mai îndoia că dânșii nu s-au lepădat încă de învățăturile lui Arie cel afurisit.

Călugăr în puterea cuvântului și luptător pentru credința cea adevărată, el trecea cu vederea că dânșii au prădat și au făcut robi, căci ticălos e omul și multe sunt aici pe pământ păcatele lui, care toate se pot șterge prin căință și spășire, dar se turbura din adâncul inimii lui când își dedea seamă că ei, stând ca goții, ca vandalii, ca longobarzii și ca gepizii, sub afurisenia sfintelor sinoade ecumenice, nu mai pot să găsească iertare, nici să aibă parte de fericirea cea vecinică, pentru care nu prin faptele noastre, ci prin credința cea adevărată ne pregătim noi, muritorii.

– Cine e cel mai mare la voi? întrebă el.

– Domnul, răspuse Căndea.

– Să mă duceți la el! grăi preotul Pahomie, călugărul pătruns de un zel sfânt și hotărât a-și da viața luptând pentru mântuirea sufletelor.

V

STRĂLUCIREA

„Slăbiciunile omenesti sunt pârghia stăpânirii!” așa zicea Pahomie, călugărul trăit în mijlocul unei lumi bătrâne, iară domnul asculta cu luare-aminte din ce în ce mai încordată.

În adevăr, omul fără de slăbiciuni se stăpânește însuși pe sine și nu ar mai avea nimeni nevoie a se supune altei stăpâniri dacă oamenii toți ar fi stăpâni pe sine.

Da, avea dreptate călugărul: din zi în zi ieșea tot mai învederat la iveală că cu cât mai multe și mai mari sunt slăbiciunile oamenilor, cu atât mai ușor și mai îndeplin îi poți stăpâni.

Se târau cu toții la picioarele lui, se uitau tremurând în ochii lui, îi cerșeau poruncile și steteau gata în fiecare clipă să sară în apă și-n foc pentru el, numai să primească darurile lor, să treacă cu vederea ticăloșia lor, să ierte păcatele lor, să-i mai îngăduie a-și urma viața fiecare după pofta inimii sale.

Păpă chiar și doamna, soția lui, se apropia numai cu sfială de dânsul de când îi dăduse voie să primească pe cele trei roabe, care o găteau în mătăsuri și-n catifele, îngenunchind la picioarele ei și stând mereu gata de a-i face voile.

Aduși de Vladimir și de Dragodan, unul după altul au venit staroștii să-i aducă daruri și să i se închine, gata de a se supune poruncilor lui și de a-i da partea cuvenită din zeciuială, iară el n-avea decât să primească și să-și arate bunăvoința pentru ca să fie ridicat în slava cerului și faima să i se ducă departe și tot mai departe.

Nu, el n-avea cuvinte de a se plânge de slăbiciunile omenești: în timp de câteva zile stăpânirea lui se întinsese până-n Buzău și de acolo înainte până-n Șiret, iară casa lui era plină de bogății și de podoabe scumpe.

Nu mai rămânea decât ca Pahomie să mai aducă odoare și pentru casa lui Dumnezeu, care stătea deșartă ca o peșteră, la care părintele Luca își făcea, după vechea rânduială, rugăciunile.

O, el nu știuse până acum ce este domnia, nu cunoscuse dulceața stăpânirii.

El era însă cuprins de grijă când își îndrepta privirea spre poiene, unde trăiau oameni care n-aveau nevoie de a se târî la picioarele lui și-l judecau cu mintea limpede. Și cu toate aceste, adescori era stăpânit de simțământul că aceștia sunt temelii cea

adevărată a puterii lui și că ceilalți nu s-ar mai teme de dânsul dacă nu i-ar ști pe aceștia în dosul lui.

Trebuia să-și măsoare fiecare vorbă și să-și chibzuiască fiecare faptă, să țină cumpăt în mâncare, în băutură, în amănuntele vieții lui, ca nu cumva să se pună-n vrajbă cu cei ce l-au ridicat, și îl țineau, și orișicât de nesuferit îi era gândul că trebuie să li se supună, vorbele rostite de Bran la ospetie îi sunau în ureche.

„Pe aceștia – zicea călugărul – ai să-i ametești cu strălucirea ta. Au și ei slăbiciunile lor: dacă ei te-au ridicat, se simt măguliți de mărirea ta; dacă ei te țin, sunt cu atât mai mândri cu cât mai mult te ridici deasupra lor. Ține-i departe de tine, ca mângâiat să se simtă fiecare când poate să stea în fața ta; încungiură-te de strălucire, ca ochii tuturor să se împăingenească în preajma ta.“

Și, în adevăr, cu cât mai neapropiat era, cu atât mai sus se punea în gândul tuturor, cu cât mai rar ieșea, cu atât mai vârtos alerga lumea în calea lui, și-n curând au ajuns să-și plece-n fața lui genunchele și muntenii crescuți în gândul că numai în fața lui Dumnezeu își pleacă omul genunchele.

Chiar și dac-ar fi fost pe ici, pe colo câte unul mai bătos, ca Moroiu ori ca Ursan, om chibzuit, el se muia și făcea ca ceilalți, ca să nu fie singur în felul lui.

Iară doamna se sâmțea parcă picioarele ei nu mai atingeau pământul. Sus l-a avut totdeauna în gândul ei: niciodată însă nu și l-a gândit atât de sus cum îl vedea acum. Se uita la el ca la alt soare, și ochii ei scânteiau de mânie când i se părea că cineva nu se apropie cu destulă sfială de dânsul ori nu-i vorbește cu destulă frică.

„Dar – zicea iar călugărul – slăbiciunile omenești sunt numai pârgălia stăpânirii: puterea cea adevărată sunt comorile.“

Da, voia Bodea să aibă comori! Nu avea el însuși nevoie de ele, dar ținea să le adune, ca să le desfășoare în fața celor însetați de ele.

Își număra morile, făcea socoteala părții ce i se cuvine din zeciuală, purta grijă ca să nu fie scurtat și priveghea cu neadormirea unui bun părinte ca toate să meargă bine și nimeni să nu fie asuprit, căci din toate și de la toți își avea partea. De aceea îi erau nesuferiți cei ce trăiau în risipă și în desfrâu și nu o dată era stăpânit de pornirea de a-i lovi fără de cruțare.

Tot călugărul îl potolea însă.

Altele erau căile pe care voia dânsul să-l îndrumeze.

„Veți intra – zicea el – în legătură cu Împărăția și cunoscut veți fi în lumea întreagă, preamări-te-vor nepoții și strănepoții ca întemeietor al unei mari stăpâniri!“

Iară el voia să fie cunoscut, și gândul că va fi pomenit în toate timpurile îl înălța și-l ținea într-un fel de beție. Nu mai umbla acum buimac de ici până colo, nu mai șovăia, nu se mai îndoia de sine însuși: stăpânit de gândul că el e mai presus de ceilalți oameni, el știa totdeauna ce are să zică și ce are să facă, cum are să zâmbească și când trebuie să se încrunte, călca cu pas hotărât în toate împregiurările.

Era vrednic ca toți să i se închine, și un singur om mai rămăsese care știa să-l învârtă și el pe degete.

Răciulete cel afară din cale de viclean se gudura ca cănele bătut la picioarele doamnei, îi șoptea mamei soacre la ureche, îl momea cu drăciile lui pe Radu, copilul nepriceput, și știa să i se vâre astfel domnului sub piele.

Alegase ca un smintit prin poiene ca să adune sfatul bătrânilor, dar în zadar, căci Bran punea povetele părintelui Arie mai presus de toate, iar bătrânul preot le zicea:

– Supuneți-vă, răbdați și feriti-vă de orișice turburare, căci stăpânirea de la Dumnezeu este. Nimic fără de voia lui nu se întâmplă; el voiește să ne certe, dacă astfel s-a schimbat firea

domnului nostru, și cearta lui avem s-o primim cu aceeași mulțumire ca mângâierea ce ni-o dă. Eu am să mor azi ori mâne și de mult acum sunt dus cu sufletul pe cealaltă lume. Voi însă, care mai trăiți aici, stăruți în obiceiurile părinților voștri, căci, orișicare ar fi părerile oamenilor, fericirea și în lumea aceasta, și-n cealaltă numai de la fapte atârnă. Să fie cum au hotărât sinoadele, dar voi să priveghiați ca păcatul să nu se moștenească și ca copilul să nu fie ca părinții lui: dați-vă silința ca el să se depărteze cu scârbă de minciună, de fățarnicie și de lîngășire, care sunt slăbiciunile celor nemernici, rușinea celor puternici și surparea împărățiilor, să iubească adevărul și inima deschisă, care sunt semnele adevăratei iubiri, și să-i deosebească pe oameni numai după faptele lor.

Se târa dar Răciulete ca un mișel, era neseecat în născocirea de jocuri și de jucărele ce fură mintea neocaptă a copilului și se rânjea ca vulpoiul scăpat teafăr din coteț când putea să-l iei pe Radu și să-l ducă la aerul cel curat al poienelor, unde se juca cu pui de urs ori se lua la trântă cu cei de seama lui și dedea ori primea câte un pumn în spinare, tot acolo vine, căci copiii sunt numai copii, toți deopotrivă, așa zicea bunica lui.

„Dar tot așa a crescut și el, tatăl copilului!“ își zicea câteodată Răciulete, mai muiat.

„Nu tocmai! își răspundea apoi tot el, mai plin de încredere. Eu știu din care parte mă arde focul, care e dimonul pe care am să-l scot din el, și fac dinadins ceea ce fac.“

Nu avea margini slăbiciunea muntenilor și nu putea să aibă margini nici slăbiciunea copilului, căci iubirea iubire naște, și orișice s-ar fi petrecut jos la cetatea de peatră, poienele se luminau când Răciulete, pocitura de om, se-ntorcea cu băietul în ele.

Și senin nu era totdeauna cerul deasupra cetății de peatră.

Erau supuse roabele și îngenuncheau când o găteau pe stăpâna lor, dar nimeni nu le socotea roabe și ele însele se simțeau din zi în zi mai mult stăpâne ale casei.

Erau atât de istețe și de îndemânaticе, știau atât de multe și se pricepeau atât de bine la toate, încât doamna era uimită de ele, se simțea neajutorată alături cu dânsule și nu mai putea să se miște, nici să răsufle fără de ajutorul lor.

Mai ales Clio cea iute la fire și ageră la minte, femeie subțire, înaltă și mlădioasă, cu ochi neastâmpărați sub gene lungi și cu gropițe-n obraji, deși abia trecută de douăzeci și doi de ani, crescuse la Constantinopol și trăise în timp de opt ani, de când i se deschiseseră ochii, atât de mult, încât nu-i mai rămânea decât să învețe cât mai curând limba ca să facă tot ceea ce voiește cu stăpâna ei prin atât de puține trecut.

Mirată de simplitatea și de inima deschisă a oamenilor care o încungjurau, ea era cuprinsă de un fel de beție când se gândea la întinderea mare pe care poate s-o ieie desfrâul în mijlocul acestor oameni neistoviți încă de nopți petrecute în orgii, și ardea mistuită de un zel neînfrânt.

Schilodul se uită cu ochi răi la oamenii zdraveni; tâmpitului îi sunt urgisiți cei cu cap deschis; păcătosul urește pe cei ce stăruie în bunele moravuri; nu întrece însă nimic furia cu care femeia desfrânată se aruncă asupra celei încă nevinovate, ca să aibă diavoleasca mulțumire de a o vedea lunecând spre păcat.

Pe Clio însă nu furia aceasta o mâna înainte, ci setea unei vieți pline de desfătări.

Nu că dorea viața aceasta, dar o avuse[se] și se simțea chinuită fără de ea.

Era sincer zelul ei. Îi plângea pe oamenii aceștia, care, neștiind să trăiască, nu cunoșteau încă plăcerile vii și mari ale vieții, și din adevărata ei iubire voia să le dezvăluie tainele firii omenești și să-i îndrumeze spre aceste plăceri.

Asemănările îi apropie pe oameni și deosebirile-i învrăjbesc, așa zisese Bran cel chibzuit. Da, firească e în om pornirea de a face pe alții deopotrivă cu sine, și dacă are omul bun din fire pornirea aceasta, în cel rău ea e atât de puternică, încât ni-e parcă nici moartea nu poate s-o stângă și nu putem alunga de la noi gândul că sufletele celor necurați nu au repaos, ci umblă forfota prin lume ca să ispитеască pe cei slabi și să-i strice.

Mulțumirea ei o căuta Clio în îndrumarea spre desfrâu a celorlalți.

Iară doamna, suflet curat și trup fără de pată, stetea ca porumbița în ghearele șoimului. Ea-și pleca rușinoasă ochii când Clio ori Aspasia se uita cu coada ochiului la gura ei plină de patimă femeiască ori la marii ei ochi albaștri, când ele treceau cu degetele lor gingașe prin părul ei moale ca mătasea și galben ca aurul, când îi dezmierdau cu sfială umerii plini și brațele rotunde. Se rușina, dar se simțea măgulită, se ferea dar era atrasă, și din zi în zi tot mai nesuferită îi era soacra ei cicălitoare și tot mai mult simțea trebuința de a sta singură cu Clio, care atât de multă silință își da să-i facă viața plăcută și atât de curând a ajuns să-i poată spune cum se petrec lucrurile la Bizanț și cum știu stăpânitorii lumii să-și îndulcească viața.

– Teodora – îi spunea dânsa – a fost o copilă sărmană care și-a petrecut tinerețele îmbrățișată azi de unul, mâne de altul, și tocmai de aceea Justinian, împăratul, a prins mare slăbiciune de ea, încât i-a pus coroana în cap și a ridicat-o alături cu el în scaunul împărătesc. Și tot făcând ca mai nainte l-a stăpânit și ca împărăteasă.

– Bine, dar îi era soție!

– Tocmai fiindcă îi era! răspunse Clio și începu să-i vorbească despre Aspasia cea frumoasă și desteaptă, care, tot trăind în desfrâu desfășurat cu măiestrie, l-a prins în mreжіle ei pe Pericle și a știut să uimească prin farmecele ei o lume întreagă și să-și facă un nume neperitor.

Atât de bine le știa Clio toate, încât putea să-i spună până în cele mai mici amănunte cum se îmbăia Aspasia, ce fel de mirodenii își punea în baie, cum era gătită și ce fel de meșteșuguri întrebuița când voia să scoată pe soțul ei din minți.

– Dar e păcat!

– Nu poate să fie păcat ceea ce e firesc și dă farmec vieții, și chiar dac-ar fi, păcatul e în firea omenească și de aceea se iartă după ce omul, potolit prin vârstă, se căiește.

Mala scutură din cap ca cuprinsă de un fel de fior.

Nu mai voia să știe nimic.

Simțindu-se mai presus de toate viețuitoarele, omul se rușinează de trupul său care-l pune în rând cu ele, și cu cât mai mult se simte om, cu atât mai vârtos își acopere trupul și-și ascunde pornirile și nevoile trupesti. Deși însă împreună cu firea omenească, rușinea aceasta se perde când omul se încântă de trupul său și dimpreună cu ea se perde sfiala faptei izvorâte din îndemn trupest. De aceea deosebita purtare de grije pentru trup foarte ușor îl împinge pe om spre viețuire nerușinată.

Aceasta o simțea mama soacră, care stetea înrăită la o parte; Clio însă n-o simțea numai, ci o știa.

– E bine să te îmbăiezi din când în când ca Aspasia, zise ea. Așa fac împărătesele, ba chiar și femeile mai-marilor de la Bizanț.

Doamna ținea să facă și ea ca împărătesele, și părintele Pahomie, care era gata să plece cu mari însărcinări și avea să aducă odoarele pentru biserică, a mai primit și însărcinarea de a aduce pentru doamna mirodenii, precum și multe alte lucruri frumoase și bune, asupra cărora avea să ieie înțelegere cu Clio și cu Aspasia.

Deocamdată băile se făceau și fără de mirodenii, iar Aspasia și Clio, roabele devotate, țineau s-o slujească amândouă și se mirau de trupul ei cel fraged și de sânul ei încă fecioresc

o dezmierdau cu gingășie, îl fericeau pe domnul, și Clio îi șoptea în ureche venin de șarpe, care-i înfierbânta sângele, îi turbura mintea și-i umplea inima de năvălnicie.

Era un farmec lor încă necunoscut în strămtorarea tinerei femei, dară farmec era și pentru ea în strămtorarea aceasta, și tot mai des o stăpâna dorința de a sta singură cu Clio, căci e mare în femeia care nu are ce să facă slăbiciunea de a-și da de gol cele mai ascunse taine și de a flecări despre lucruri despre care nu se vorbește, și Clio știa atât de bine să facă și să stoarcă mărturisiri.

Mai ales când domnul era dus ca să-și mai vadă supușii, ele steteau ziua toată împreună, se dumireau asupra tainelor vieții, și doamna asculta cu răsuflarea oprită mărturisirile ce-i făcea Clio despre plăcerile vieții sale trecute. Sângele îi năvălea din când în când în obraji, dar ele erau singure și ea ținea să le știe toate.

Cu o rușine măiestrită și suspinând din adâncul inimii îi vorbea Clio despre bălanul înalt și cu mustață în spic, tânărul neîntrecut, care ar turbura întregul Bizanț dacă n-ar sta închis în căscioara de la marginea pădurii. El o adusesse, și o durere adâncă se oglindea în fața ei când își aducea aminte de puținele zile petrecute cu dânsul. Sfiala femeiască n-o ierta să spună mai mult, dară doamna stăruia să le afle toate, să vadă oarecum cu ochii, și iar i se înfierbântau obraji.

– Sărmană copilă, – îi zise ea – să te duci iar la dânsul.

– Nu, stăpână, – răspunse Clio – aș fi mulțumită să-l pot vedea din când în când. Uite, – urmă ea stăruitor – vânătoarea îți face bine fiindcă păstrează frumusețea trupului, iar domnul nu mai iese bucuros la vânătoare: ieși cu Cândea, ca să-l pot vedea la plecare și la întoarcere.

– Da! – strigă doamna cu o bucurie copilărească – și am să-l poftesc mai des la ospetie, iară tu te înțelege cu el, ca să vie prin ascuns la tine.

Clio se cutremură. La asta nu se așteptase.

– Ești prea miloasă, stăpână, – zise ea –, dar scapi din vedere că tot s-ar putea să-l sâmtă cineva și să creadă că la tine vine.

– Asta e o prostie! strigă doamna. Nu, așa ceva nu poate să creadă nimeni! Am să priveghez!

A ieșit dar doamna cu Cândea la vânătoare, și bălanul înalt îi părea cu totul alt om acum, când știa despre dânsul atât de multe, la care mai nainte nici nu se gândea.

La ospetie însă nu putea să-l poftască decât după ce se va fi întors domnul.

– Ah! – suspină grecoaica – el nu mă mai vede când stau alătura cu tine, căci farmecele tale îi iau vederea.

Tânăra femeie se roși, dar nu se supără.

Nu, însă, asta ea nu o credea. De atâtea ori Clio și Aspasia o încredințaseră că e lucru firesc și bun ceea ce face Dragodan. Tot așa știa dânsa și de la mama ei, și noua lege n-a putut să-i schimbe sântământul supt la sânul mamei.

„Iată-mă, fă ce vrei cu mine! Tie toate ți se cuvî!” așa-i zisese ea lui Bodea, și acesta era și acum, ba mai ales acum sântământul ei. El însuși zisese că mai sunt și altele; chiar mama lui îi șoptise la ureche că ar putea să nu fie numai al ei.

– Te vede, Clio, și pe tine! grăi dânsa.

– Se poate, doamnă, – întâmpină Clio –, dară el nu te deprins încă a se ascunde... ca domnul.

Ochii Malei se umplură de văpaie.

– Nu, grăi dânsa. Nu-i adevărat! El e bărbat întreg și nu face nimic prin ascuns, nu voiește decât ceea ce e gata să facă în fața tuturor. Bodea nu se teme de nimeni!

– Nu se teme – îi răspunse grecoaica încet –, dar îți știe slăbiciunea și ține să nu te mârhească!

– Nu! – strigă Mala – eu n-am slăbiciunea aceasta și el știe că n-o am. I se cuvîne și lui plăcerea de care toți au parte; și

nimeni nu-l lipsește de ea: se leapădă el însuși din chiar al lui îndemn și s-ar despretui însuși de sine dac-ar căuta-o prin ascuns.

– Ești o copilă fără de pricepere, stăpână, grăi Clio obrăznicită. Iartă-mă, dar te iubesc și trebuie să-ți spun adevărul.

– Nu sunt! întâmpină Mala, sărind în picioare. Ești femeie tânără, frumoasă, plină de farmec ispititor: încearcă-ți puterile, înduplecă-l și te vei încredința că el nu se ascunde și că mie îmi este dragă femeia care îndulcește viața lui.

Clio iar se cutremură. Nici la aceasta nu se așteptase. Prea veneau repede lucrurile.

– Te cred, stăpână, – răspunse ea plecându-se până la pământ – căci mai mult încă te-ar iubi puindu-te alătura cu una ca mine, dar ochii lui s-ar opri asupra mea dac-aș îndrăzni să încerc ceea ce-mi poruncești într-o clipă de pripire.

– Nu mă pripesc! Voiesc cu tot dinadinsul ca să mă încredințez eu însămi despre adevăr și să nu mai fiu muncită de îndoieli.

– Nu voiești! răspunse Clio, încă mai obrăznicită. Vointa nu prin vorbe, ci prin fapte se dă pe față. Dacă ții să fii iubită ca Aspasia și ca Teodora, faci ca ele.

Mala se uită lung la ea.

– Nu mă îndoiesc, Clio, răspunse ea liniștită. Da, el m-ar iubi mai mult; eu însă vreau mai bucuros să-i fiu urâtă decât să mă urăsc însămi pe mine.

– Ei bine...! mai târziu... îi zise Clio, încredințată că femeia care azi vorbește despre asemenea lucruri mâne le face.

– Niciodată! răspunse Mala.

„Da! da! – zicea Clio în gândul ei – ai să voiești fără de voie.”

Dar peste câteva zile urma să se întoarcă domnul.

– Mult ți-ar șede bine și multă bucurie i-ai face dacă te-ai găti ca Aspasia – îi zise ea ziua următoare.

Mala nu știa cum se gătea Aspasia, dar ținea să fie gătită frumos și dădea cu socoteală că frumoasă a fost găteala Aspasiei, care scosese atâta lume din minți.

Era un pas înainte, și ochii grecoaicelor scânteiau când doamna s-a lăsat în cele din urmă a fi înduplecată să se dezbrace, ca să-i potrivească găteala născocită de ele, și timp îndelungat ele au tot stricat și dres, ca ea să se deprindă.

– Dar – le zise ea strâmtorată – și voi vă gătiți toți tot astfel.

– O, nu! – îi răspunse Clio –, nouă nu ni se cuvine asemenea găteală. Ne gătim eu ca roabă, iar ele două ca hetaire.

Două zile de-a rândul ele au stat apoi împreună potrivindu-și găteala, ca să iasă la iveală părțile frumoase, ca în timpurile vechi, și doamna atât de bine s-a deprins cu lucrul acesta, încât nu mai înțelegea parcă grija cu care oamenii își acopăr trupul și se uita la ele fără de sfială, ba chiar cu oarecare mulțumire, mai ales la Clio cea subțire și înaltă, căreia atât de bine îi ședeă găteala de roabă, o haină scurtă ce n-o acoperea decât de la mijlocul pieptului până din sus de genuchi.

Numai în ajunul sosirii sotului său se simți cuprinsă de un fel de răcori și parcă se temea ca el nu cumva să se supere.

Nu e însă în viața omenească dulceată mai senină decât cea ce se revarsă din inimile sotiilor care, după o mai îndelungată despărțire, se apropie cu sufletul curat unul de altul, și e peste putință o mâhnire ori vreun gând întunecat care nu se pierde în bucuria unei asemenea revederi.

Nimeni și nimic nu mai era în lume pentru dânșii, care numai unul pe altul se vedeau, și Clio stetea cuprinsă de uimire rușinoasă și zguduită în toate convingerile ei când vedea această unire curată, pe care n-a crezut-o niciodată cu putință. Era, parcă, ceva din altă lume, în care toate îndemnurile pătimășe sunt stinse.

Nu în vorbele lor, ci în greutatea de a găsi vorbele se dădea pe față această bucurie, și pe când el se uita cu nesățiu la ea și o întreba de toate nimicurile, ea sta cu ochii plecați, din ce în ce mai rușinată de cele ce făcuse și de cele ce zisese în lipsa lui. Întâia oară în viața ei avea ceva pe suflet și nu putea să i se uite drept în față.

El însă o vedea cu atât mai plină de farmec.

Nu, niciodată nu și-ar fi închipuit că ea poate să fie atât de frumoasă în toate amănuntele ei, atât de gingașă și de sfiicioasă. Înduioșat de silințele ei de a-i plăcea lui și de a-și împodobi casa, el nu știa cum să-i mulțumească: da, așa trebuia să fie o adevărată doamnă, soția lui.

– Care va să zică, așa se gătesc femeile la curtea împărătească? zise el uitându-se cu tot dinadinsul la Clio, care se mlădia rușinoasă, ca să scape de sub privirea lui stăruitoare.

– Nu, stăpâne, răspunse Clio, plecându-se mai adânc. Așa se găteau în timpul lui Pericle, care era mai presus decât toți împărații.

– Dar tu ești mai mult dezbrăcată, întâmpină el râzând.

Ea-și plecă ochii și-și încrucișă brațele dezvelite peste piept, ca să-și acopere sânul.

– Acesta era portul roabelor, stăpâne, șopti ea. Sunt roabă, și ochii nimănuia nu cad asupra mea.

– Mă-ndoiesc – zise el –, căci plăcută e vederea trupului tânăr și bine croit.

Mala sta tremurând în dosul lui și ar fi voit să-și sfășie cu ghearele carnea de pe trup. Dar el n-o vedea.

Minunată era acea lume din vechime, în care oamenii știau atât de bine să se bucure unii de alții și să-și facă unii altora viața plăcută.

Dar era o ispită.

Da, mare ispită!

Pe cel tare însă ispita-l încântă și-l oțerește. În fața ispitei se-ncearcă vârtutea. Nu! i-ar fi fost rușine să-și deie de gol slăbiciunea mărturisind că se teme.

O singură patimă poate să aibă omul, o slăbiciune, care le covârșește pe toate celelalte și-i stăpânește întreaga ființă: el era domn, întru toate mai presus de alții, și nu se putea înjosi pe sine însuși.

Cam așa se gândea și părintele Luca, omul încântat de marile distoinicii ale fiului său.

Maica soacră însă, femeia bătrână și trăită în smerită retragere, era de altă părere.

Mult s-a gândit în viața ei stând de vorbă așa singură cu sine și era stăpânită de gândul că omul numai prin sine însuși poate să-și găscască mângâierea sufletească. Nu era dar ca părintele, soțul ei, încântată de mărirea fiului său, ci-l socotea jertfit și-l plângea că n-a putut să aibă și el parte de mulțumirea de a trăi pentru sine și pentru ai săi. Mare i-a fost dar mâhnirea când a văzut că el își schimbă deodată tot rostul vieții, nesuferite îi erau roabele din zi în zi mai nerușinate, și sângele i s-a ridicat în obraji când și-a văzut nora umblând aproape goală și încunjurată de femei ce scuipă venin când zâmbesc.

– Lucrul acesta trebuie să înceteze! îi zise ea fiului său. Femeile acelea trebuie să plece! Mătură gunoiul care umple preajma casei tale de o duhoare nesuferită.

Niciodată în viața lui, Bodca n-a zis „ba” când mama lui zicea „da” și nu credea nici acum că poate să facă lucrul acesta. Era peste putință, căci nu avea în gândul lui hotar datoria ascultării către părinți.

– De ce? întrebă, dar, cuprins de sămțământul unei grele strâmtorări. Așa își petrec viața stăpânitorii lumii. Popoare mari și luminate au trăit multe veacuri și cea mai mare împărăție trăiește și azi așa. Pui la îndoială curățenia inimilor noastre?!

– Nu pun nimic la îndoială, ci văd cu ochii, îi răspunse ea. Tie nu ți-e destul să fii, ci trebuie să și pari, ca să nu ispitești pe alții și să poți lovi fără de milă pe cei ce nu sunt cum trebuie să fie. Curăță casa ta, căci ochii tuturor sunt îndreptați spre ea!

– Pot să fie – întâmpină el –, căci i se cuvine ei această mulțumire nevinovată, și e o nedreptate prea aspră să mă silești a o lipsi de ea. Ține seamă că ea mi-e soție.

– Iară eu îți sunt mamă – grăi dânsa – și încă mai aspră nedreptate e de a mă sili pe mine, care nu am trăit niciodată în mari și luminate împărății, să văd chiar în casa mea ceea ce-mi ridică sângele-n obraji și să sânt în fiecare clipă cum se-ntinde stricăciunea împregiurului meu.

– Nu e stricăciune, mamă, întâmpină el. Sunt numai lucruri nouă, cu care nu te-ai deprins încă.

– Stricăciune e, că voi nu mai vedeți că e stricăciune. V-ați perdut bunul-simț și nu mai vedeți nimic. Dar – urmă ea – eu n-am venit să te rog, nici să te sfătuiesc, nici să te înduplec, ci să-mi fac după povăța inimii mele datoria de mamă: ori îți curăți casa, ori zic că nu te mai am copil și-mi urmez drumul înainte.

El ar fi voit să-i cadă în genuchi și s-o roage cu lacrimi, ca s-o înduplece, căci durere îi era să facă și tot durere și să nu facă ceea ce îi zicea dânsa.

Nu, liniștea casei lui el pentru nimic în lume n-o da.

– O, mamă, nu-mi face silă, se rugă el. Mare este mâhnirea ta și vreau să țin seamă de ea chiar și socotind-o neîntemeiată; mare ar fi însă și mâhnirea ei dacă ți-aș face voia, și vrajba dintre voi mi-ar întuneca toată viața. Lasă-mă să vorbesc cu ea și s-o înduplec a intra în voile tale, căci o mulțumire e pentru noi toți a ne supune voinței tale.

– Care va să zică de la bunul ei plac atârnă dacă ții ori nu seamă de mâhnirea mea – întâmpină femeia jicnită în amorul ei propriu – și dacă ea nu vrea, mâhnirea mea nu ți-e destul

îndemn. Ei bine, ea n-are să voiască, fiindcă și-a pierdut rușinea, și-a ieșit din minți, e putredă în sufletul ei.

– Nu zice mai departe! o întrerupse el. Aici e hotarul! Poți să-mi zice mie orșice, dar ocara adusă ei n-o sufăr. Mă strivești cerând să aleg între soție și mămă, dar dacă lumea întreagă s-ar ridica asupra mea, eu numai pe soție pot s-o aleg: așa am jurat chiar cu voia ta în fața lui Dumnezeu și a oamenilor!

– Și dacă ea te batjocorește și se leapădă de tine?!

– N-o batjocoresc eu, nu mă leapăd eu de ea, nu încetez eu a-mi face datoria!

– Afundă-te dar în noianul păcatelor! îi zise ea depărtându-se. Înstrăina-te-vei și de soția ta, și de neamul tău dacă poți să te înstrăinezi de mămă ta și de copilul tău!

– Nu! niciodată! nici dacă pustiu s-ar face împregiurul meu! zise el, stând ca înfipț în pământ.

PARTEA A CINCEA

I

BAIAN

Nu are omul sălbăticit prin nesățiu și prin vărsări de sânge repaos, căci el e de-a pururea nemulțumit și doritor de a se ridica deasupra semenilor săi și gata în fiecare clipă de a săvârși orșice mișelie și de a-și pune în joc viața ca să se facă stăpân pe toate, să-i umilească pe toți și să se știe temut și preamărit. Avându-și mintea îndreptată mereu spre cele de dimpregiurul lui, el se șamte numai cum se vede-n ochii altora, își perde cu desăvârșire bunul cumpăt, ia desfășurarea patimilor drept vârtute și e nemângâiat când trebuie să-și pună frâu și cuprins de mânia oarbă când alții se socotesc deopotrivă cu el. Frați se ridică dar unii asupra altora, părinți își strivesc copiii, copii lovesc în părinții lor, soț și soție se dușmănesc, nici o legătură nu e destul de sfântă când vorba e să-și arate fiecare bărbăția, și învingătorul e ridicat în slava cerului, orșicare ar fi fost mijloacele prin care s-a ridicat deasupra.

Viteaz preamărit de toată suflarea era Alboin, tânărul rege al longobarzilor, care, omorând cu mâna sa pe Cunimund, regele gepizilor, și-a făcut din țestul celui ucis de dânsul cupă regală pentru ospetii și tot nu s-a sfiit să-și icie soție pe frumoasa Rosamunda, fiica dușmanului răpus; ba-n avântul lui de viteaz ncînfricat a silit-o și pe ea să beie din cupa lui.

Așa erau longobarzii, iar ogorii se socoteau mai presus de dânșii.

Era peste putință ca oameni astfel porniți să viețuiască pacinic împreună. S-au unit pe o clipă, ca să-i nimicească pe gepizi; îndată însă ce gepizii s-au risipit ori s-au supus, ogorii și longobarzii au început a se lupta între dânșii, căci nesuferit le era și unora și altora gândul de a nu fi ei singuri stăpâni.

Zadarnic alerga dar Isaac, evreul cu pistrui, pe la caganii ogorilor. Mai cuminte ar fi fost să caute urma lui Pahomie, care tot zadarnic alerga și el.

Nu voiau mai-marii de la Bizanț să-l asculte pe călugăr. Ei ar fi umilit împărăția dac-ar fi primit să intre în legătură cu un domn despre care nu auziseră nimic mai înainte. Putea călugărul să le vorbească despre foloasele negotului și despre nescatele straturi de sare, căci despre aceste le vorbise Isaac cu mai multă pricepere. Ei țineau ca domnul să le trimită solie cu daruri bogate și să-și declare supunerea, iară darurile numai unindu-se cu Isaac ar fi putut să le deie.

„O! – își zise el în cele din urmă – am eu să vă aduc daruri bogate.“

Trecând apoi iar Dunărea, a început să alerge pe la staroștii anților și mai departe până la Zabegan, ca să-i ridice pe toți și să prade orașele de pe țărmul drept al Dunării și să bage spaima în întreaga împărăție.

În curând dar împărăția a fost nevoită să-și îngrămădească ostirile spre Dunăre, unde primejdia unei năvăliri era din ce în ce mai mare și mai apropiată.

Simțind că puterea împărăției slăbește în Italia, Alboin, viteazul neîntrecut, i-a adunat încetul cu încetul pe longobarzii obosiți de luptele cu ogorii, care se socoteau urmași și moștenitori ai hunilor fioroși, s-a retras spre apus, și în anul 568 a trecut în valea Padului și a început să supună orașele înfloritoare.

Rămași astfel mari și tari în valea Dunării, ogorii s-au risipit sub caganii lor pe șesul întins și despuiau pe vecinii lor, ca să-și poată petrece viața în trândăvie, în întreprinderi îndrăznețe, în ospetii zgomotoase și în certuri nesfârșite.

Ochii lor erau însă îndreptați spre Italia, unde Alboin urma lupta contra bizantinilor, căci în fiecare zi el se putea simți nevoit a se întoarce iar în valea Dunării. Abia în anul 572 a ajuns el să-și așeze scaunul la Pavia; iar anul următor marele viteaz a fost ucis de prietenii și răzbunătorii soției sale Rosamunda.

Acum Isaac, evreul neîmpăcat, nu mai alerga zadarnic.

Caganii ogorilor erau, ce-i drept, răzleți, fiecare de capul lui și mereu gata de a se încăiera între dânșii. În curând s-a ridicat însă deasupra tuturor Baian, un băiet de vreo douăzeci de ani, dar om bătrân cu mintea și înfricoșat ca Atila, pe care și-l luase drept pildă de viețuire.

Unul după altul i s-au supus lui Baian caganii cerbicoși, unul după altul i s-au închinat popoarele de la poalele Alpilor și cele din munții stâncoși ai Cadrilaterului și din Carpații Apuseni, una după alta au ajuns sub stăpânirea lui văile mănoase.

Acesta era omul pe care Isaac îl căutase de atât amar de timp.

Tânăr înflăcărat și stăpânit de patimi mari, însetat de mărire și de strălucire, pornit mereu spre fapte îndrăznețe și nesăcat în doririle lui, el era rece și chibzuit în croirea planurilor sale, neînduplecat în executarea lor și fără cruțare în alegerea mijloacelor.

Fusese copil încă nevârstnic când ogorii au trecut pe sub podgoria de la Ialomita, dar între cei din împregiurimea lui erau mulți care-și aduceau bine aminte de frumusețea văilor mănoase și de strășnicia călăreților ce le apărau, mai ales a celui încălecat pe un armăsar negru, singurul încins cu sabie și înarmat cu buzdugan strălucitor.

– Acela este – strigă evreul –, acela e domnul!

Tânărul scurt și lat în umeri se ridică din călcâie, ca să pară mai înalt, fața lui lătareată și galbenă se mișcă în toate trăsăturile ei, și ochii lui mărunți scăpărară scânteii vii.

– Voiesc să-l văd, să-i stau față-n față și să-l umilesc! grăi dânsul scurt și rece.

Iară Bodea ședea liniștit în cetatea lui de peatră, departe spre răsărit, în strămtorile Dâmboviței.

Ani de zile de-a rândul el își încordase toate puterile ca să-și întemeieze stăpânirea și să-i țină în frâu pe staroștii porniți spre jaf și spre asuprire și să strângă împregiurul său pe muntenii ce căutau nepăsători fiecare de treburile sale.

Zadarnice erau însă silințele lui, căci staroștii i se supuneau numai câtă vreme puteau să facă, răzâmați pe el, ceea ce vor ei. Se închinau până la pământ și-l încărcau cu daruri bogate, numai însă câtă vreme îi lăsa în voile lor; îndată ce el se-mbărbăta și voia să-i ducă după voința lui, ei se depărtau de dânsul. Ar fi trebuit să aibă putere ca să-i țină-n frică, iar puterea n-o mai avea.

Se-nselase călugărul când credea că muntenii sunt încântați de mărirea domnului ridicat de dânșii. Ei îl iubeau fiindcă se bucurau de lărgimea în care puteau să-și petreacă viața, și erau încredințați că el li-a dat lărgimea aceasta și el îi ține în ea. Casele lor erau pline de copii, și ei binecuvântau în fiecare zi pe omul lui Dumnezeu care purta grije ca ei să-și poată crește copiii. Din zi în zi însă ei se sâmțeau tot mai departe și tot mai înstrăinați de dânsul. Iară el, care ieșise din mijlocul lor, o simțea aceasta. Ei nu mai erau îndrăzneți în fața lui, nu-i mai vorbeau cu inima deschisă, nu se mai încumătau a-l jigni spunându-i verde-n față ceea ce gândeau.

Până chiar și Răciulete-și cântărea vorbele și-si măsura pașii când se apropia de cetatea de peatră și, răutăcios cum era,

spunea mereu că și-a scurtat rău sulita cea odinioară atât de lungă.

– Dacă nu se pleacă el la vorbele mamei lui, degeaba i-am mai vorbi noi! E om cu slăbiciuni mari, pe care nu e stăpân. Nu uitați că în două rânduri și-a călcat jurământul: o dată când a vărsat sânge, iar altă dată când s-a căsătorit! a zis o dată Bran, și de atunci înainte muntenii au urmat fiecare în liniște drumul croit din bătrâni.

„Cum vei zice, așa se va face!“ Aceasta era singura lor vorbă în fața domnului lor.

Și nici că mai aveau ei, în adevăr, nevoie să-și spună părerile, căci domnul le știa foarte bine și n-avea, dacă voia, decât să țină seamă de ele.

O și făcea din zi în zi mai cu dinadins aceasta.

Oricât de mult ar fi dorit să-i țină-n frâu pe staroști, el știa că muntenii nu voiesc să se amestece în daraverile altora, și niciodată nu i-a trecut prin minte gândul de a-i aduna, ca să plece în fruntea lor la vale.

Tinea să intre în legătură cu Împărăția și să pună la cale negotul, dar știa că muntenii n-au ajuns încă să înțeleagă rostul acestor lucruri, și-l amâna pe călugăr de azi pe mâine.

Staroștii dau, ce-i drept, din când în când, câte o raită peste Dunăre, dar el făcea tot ceea ce îi sta prin putințe ca să-i oprească.

Văzând că destrăbălarea în care căzuseră cetele ce steteau fără de nici un rost la Capu-Coastei și la-ngrăditura de pe Râul Alb, el și-a adus aminte de vorbele lui Răciulete, li-a poruncit flăcăilor, acum bătrâni, să se însoare și să se adune-n cete, ca să se așeze fiecare cu câte un județ printre vecini și să-l ajute la ținerea în frâu a staroștilor.

Ar fi crezut că poienele o să salte de bucurie când va străbate de-a lungul lor vestea despre lucrul acesta. Până chiar și

Răciulete el însuși a primit însă știrea parc-ar fi aflat că una dintre scroafele vecinului său a fâtat șapte purcei.

Nu mai luau muntenii parte la bucuriile domnului lor, nici la durerile lui, și singura lor legătură cu dânsul era domnișorul, bucuria tuturora și mângâierea bunicii sale.

Tinea domnul la el, dar săprămâni de zile de-a rândul dacă nu l-ar fi văzut, el tot nu i-ar fi mâhnit pe munteni întrebând unde îi este singurul fiu.

Cu cât mai mult se-nstrăinau de dânsul, cu atât mai multă silintă-și dedita el să câștige iar inimile lor și din în zi în zi tot mai covârșitoare era în el dorința de a fi întru toate cum ei îl voiesc. Ochii lui erau îndreptați mereu asupra mumei sale, care nu mai cerea nimic de la dânsul și nu-i mai dedita povețe: nici măcar în gând nu mai era în stare să o jignească, căci era domn și s-ar fi simțit umilit să nu poată sta cu fața curată sub privirile orișicui.

Una câte una au fost depărtate toate podoabele strălucitoare din casa lui; încetul cu încetul și-a dezbrăcat doamna hainele de mătase și de catifea, și iar s-a întors la simplitatea de odinioară; iară Clio, rămasă ea singură, umbla călcând în vârful degetelor prin casa pe care voise odinioară s-o spurce.

Și toate erau în zadar; muntenii nu mai îndrăzneau să se apropie de domnul lor, care se ridicase o dată atât de sus în fața lor.

Grea durere și nesuferită viață.

Și durerea această un singur om o înțelegea, Dragodan cel voios.

Se uita la voivodul lui, își aducea aminte de cele petrecute-n poiana din fața trecătorii, și ochii lui se umpleau de mari stropi de lacrimi, buzele lui cele groase tremurau, trupul lui greoi se zguduia în toate încheieturile lui.

„Da! – zicea el – l-au părăsit pentru că a ținut și ține la noi, la niște nemernici ca noi, care ne spurcăm sufletele prin jaf și asuprire, prin vărsări de sânge și prin viață fără de frâu.“

Umbla dar mâhnit și muiat din vale în vale, de la staroste la staroste, de la norod la norod, ca să-i aducă pe toți la căință și să-i înduplece a se lepăda de urâtele lor obiceiuri și a-și așeza viața după pilda ce li-o dă voivodul lor.

El sărea să-i împace pe staroștii certăreți când erau să se încaiere între dânsii; el le schimba gândul când se pregăteau să deie năvală peste Dunăre; el îi potolea când se îndârjeau.

Tot el a fost și acela care i-a adus domnului știrea despre sosirea sub dealurile de la marginea șesului a lui Baian.

– O! mișelie fără de seamăn! – urmă el încet, aproape șoptind – faptă nelegiuită, pentru care nu e vorbă în graiul omenesc!... O știu, nu mă îndoiesc despre ea, și inima nu-mi plesnește de mânie, obrajii nu-mi crapă de rușine! A fost destul să sosească faima lui de călău cu fălcile late, cu dinți tociți de scrâșniri și cu ochii înfundați în cap, pentru ca o spaimă năprasnică să cuprindă pe întregul neam de mișei născuți numai spre a putea s-ajungă la o peire rușinoasă; destul a fost să sosească în gura văii cetele lui de călăreți încălecați pe cai îmbrăcați în zale ca solzii de șarpe, pentru ca Viștoc, nemernicul, și Radoslav, alt nemernic, să-și calce credința și să i se închine ca niște câni turbați, care-și mușcă stăpânul, iar Bohuslav și Vladimir, tot nemernici și ei, să pornească cu daruri în calea lui. Ești părăsit, stăpâne, vândut ai fost și de aceia pe care i-ai ocrotit, și de aceia ale căroro ticăloșii le-ai trecut cu vederea!

Bodea sta tăcut și liniștit și-l asculta fără ca să clipească din ochi.

– Nu sunt mișei, nici nemernici, ci oameni cu chibzuială, răspunse el. O mișelie ar fi fost să se avânte în luptă când n-au nădejde de izbândă; nemernici ar fi dacă ar face vărsare de sânge

când pot să scape de ea: tot mai omenește e să te umilești și să dai o parte din roadele muncii tale decât să te dezbraci și tu de firea omenească și să te arunci ca fiara sălbatică asupra celui ce nu viața voiește să ți-o iei: Nu, Dragodane, mișel e părintele care-și jertvește copiii ori îi vinde când poate să-i scape cu prețul umilirii lui.

– Dar tu ești părintele nostru al tuturor – întâmpină Dragodan – și pe tine trebuiau să te asculte!

– Asta da! grai Bodea. Mișelia este că nu de frică s-au închinat, ci pentru că știu că Baian, chiar mai sălbatic decât dânșii, nu-și va da silința să-i țină în frâu, ci-i va lăsa în voile lor.

– Ah! – strigă Dragodan, răcnind iar ca taurul înfuriat – e înfricoșată puterea ogorilor însătați de sânge omenească, și noi nu putem să stăm în fața ei, dar Baian a venit și se va duce iar în câmpiile întinse de la apus. Le voi arăta eu atunci, o, le voi arăta ce va să zică mânia celui ce stăruie în credință față cu miseii care-și schimbă stăpânii și se târesc ca niște câni în fața celui după vremuri mai puternic! Să ne retragem, stăpâne, în strâmtorile văilor și să ne păstrăm puterile, ca să-i putem lovi cu strășnicie după ce va fi plecat el.

– Nu! răspuse domnul. Când vijelia se pornește, salcia mlădioasă se pleacă până la pământ, dar stejarul stă teapăn și ori înfruntă urgia vremii, ori se frânge. Tu poți să faci ce vrei: eu stau nemișcat la locul meu și-l aștept. Să vie!

– Dar muntenii – întrebă Dragodan – se vor aduna ei împregiurul tău?

– Nu știu, răspuse Bodea. Are să vie cine vrea. Dator nu e nimeni! Veni-va Căndea cu ai săi, veni-va Botea, veni-vor toți cei risipiți printre voi, și vom fi destul de mulți ca, împreună, să-l silim a se întoarce cu rușine și să-i luăm pofta de a mai veni pe aici, unde atât de greu răzbește și atât de puțină pradă-l așteaptă.

– Lasă-mi, stăpâne, mângâierea să vin și eu cu ai mei la tine, îi rugă Dragodan.

– Ai vreme destulă ca să te răzgândești – îi răspuse domnul –, căci mult are să steie sub zidurile acestei cetăți dacă va veni.

II

CETATEA

Sus, pe muchea unui delușor din fața satului Bodenii, depărtare de vreo mie cinci sute de pași de la albia Dâmboviței, se cunosc încă urmele cetății lui Bodea. Era în patru colțuri, în lung de trei sute și zece, iar în lat de două sute și treizeci de pași, întoarsă spre Dâmbovița cu fața mai lungă, în care se afla și intrarea, nu poartă, ci o deschizătură lăsată în zid.

Casele se aflau la stânga intrării, cu fața spre munți, și încheiau cetatea despre vale, unde se află satul Cetățenii. Celelalte trei părți erau închise cu ziduri groase de șapte palme și înalte de aproape trei stângeni, iară pe sub ziduri erau înșirate hambarele domnești, toate clădite din lemn de stejar.

Turnurile de la cele patru colțuri, cu vreun stâgen mai înalte decât zidurile, aveau acoperișuri înalte și învelite, ca și casele, cu șindrilă de brad.

Biserica săpată în stâncă, acum plină de odoare scumpe, se afla la mijloc, în fața intrării, și la dreapta ei se vărsa un șipot.

Se adunaseră la cetate, cu Căndea, cu Botea și cu ceilalți, peste opt sute de inși, iar Dragodan sta cu vreo trei mii dintre ai săi în gura văii, spre revărsarea Cobiei, unde stă și azi satul Dragodan, departe din jos de Dragodănești.

Zile de-a rândul oamenii au cutreierat văile ca să adune burdufuri de său, fuioare, călți și rășină. Alții lucrau în același timp ca să ridice schele de-a lungul zidurilor și deasupra

hambarelor. Iar alții cărau bolovani din albia râului și-i așezau bine rânduți deasupra zidurilor groase și pe schelele late ori îi îngrămădeau la dreapta și la stânga intrării.

Primind știrea că Dragodan a avut o-ncăierare cu ogorii și a fost nevoit să se retragă spre fundul văii, domnul trimise femeile cu copiii spre strâmtorile Dragoslavelor, opri în cetate două sute de munteni și o sută de vecini de la Slobozia, iar pe ceilalți îi trimise cu Cădea la Capu-Coastei, ca să deie mână cu Dragodan și să-i țină pe ogori cât de mult în loc, apoi să se retragă în desisuri și să-i neliniștească mereu pe dușmani.

– Nu noi avem să-i înfrângem – îi zise el lui Cădea – , ci firea locurilor și urgia vremii. Eu îi țin aici îngrămădiți, iară voi nu-i lăsați să odihnească. Și tot așa să facă și cei ce vor mai veni de aici înainte.

Întorcându-se apoi spre părintii săi, care st[ăte]au și ei gata să părăsască cetatea, el rămase timp îndelungat cu ochii plecați.

– De ce trebuie să faci tu lucrul acesta? îl întrebă părintele Luca.

– Pentru că așa voiește el! grăi maica preuteasă.

– Nu, mamă! întâmpină Bodea. Prea m-am ridicat sus pentru ca să mă pot coborî fără ca să-mi fiu urgisit mie însumi. Uitați-vă în fața mea și alegeți: voiți mai bucuroși să mă vedeți ducând târaș o viață mie nesuferită ori să mă-ngropați laudat de toți cei ce mă știu?

– Haide! grăi maica preoteasă, care nu voia ca fiul s-o vadă plângând.

– Voința Domnului să se îndeplinescă! zise preotul, în vreme ce fiul său îi sărută mâna apoi se depărtă și el.

– Zidiți intrarea! strigă Bodea după ce părintii săi ieșiră din cetate, apoi se-ntoarse la soția sa, care ședea plângând încet în cel mai întunecat colț al cetății odinioară atât de luminoasă și nu mai asculta vorbele cu care credincioasa Clio își dădea silința s-o mângâie.

Cinci zile încheiate l-au ținut Cădea și Dragodan în loc pe Baian, care, om chibzuit, trimisese partea mare a oștirii lui înainte, ca să ieie în stăpânire straturile de sare, și intrase în valea Dâmboviței cu numai vreo douăzeci de mii de călăreți.

Trăiți pe câmpii întinse, ogorii se sâmțeau strâmtorați în valea îngustă și des cotită, înaintau dar numai cu multă băgare de seamă printre dușmanii care ieșeau pe ici, pe colo din păduri și îi hărțuiau când de la dreapta, când de la stânga. Neputând să-și deie seamă despre puterea dușmanului ascuns prin desisuri, chiar și îndrăznețul Baian el însuși se temea ca nu cumva să fie tras în vreo cursă și se oprea des în loc, din ce în ce mai nerăbdător și mai necăjit că nu poate să deie o lovitură hotărâtoare.

El era dar voios când a zărit, în sfârșit, turnurile cetății.

Știa, ce-i drept, că e încungiurat din toate părțile, vedea că nu se poate mișca în valea strâmtă cu călărimea sa și nu era deloc pregătit să spargă ziduri groase ori să le treacă, era însă la sfârșitul lungului drum pe care-l făcuse, și cuibul de peatră al îndărătnicului domn era puțină pedecă pentru cel deprins a trece din biruință în biruință.

El porunci ca cetele să descălece și să-și întindă corturile de păslă. Încălecați rămăneau numai două mii de oameni, care se risipiră-n cete mai mici, ca să cerceteze locurile și să fie gata de a da piept cu dușmanii, care-n toată clipa puteau să iasă din pădure.

Bodea se urcase deasupra zidului și privea la cele ce se petreceau în vale.

Era-n revărsatul zorilor de zi, pe la mijlocul lunei mai, dară cerul se-nnorase, culmile munților erau perdute-n ceață, o păclă fumurie se întindea pe râu la vale și boarea văii se înăsprisc.

– Dă, Doamne, ploaie mărunță și deasă și lungă – zise el – căci multă ploaie, puțin sânge.

Nu se luminase încă de tot când el zări trei oameni care, ieșind dintre corturi, urcară coasta drept spre intrarea cetății.

Era Vladimir cel pântecos, însoțit de doi ogori îmbrăcați în vestimente încărcate de podoabe sclipitoare.

El rămase zăpăcit când văzu că intrarea e zidită. Peste puțin însă el zări pe voivod și se întoarse zâmbind cu răutate spre el.

– Va să zică te-ai închis ca viezura, grai dânsul. Era un timp când noi nu îndrăzneau să intrăm, iar acum nu îndrăznești tu să ieși.

– Nu știe nimeni mai bine decât voi – răspuse domnul – că am de cine să mă tem și că înțelepciune e lipsa mea de îndrăzneală.

– N-ai – întâmpină Vladimir – și nu înțelepciune este. Cu cât mai puternic, cu atât mai milos e stăpânul față cu cei ce îi recunosc puterea și nu atâta prin îndărătnicia lor mânia lui. Baian, marele stăpânitor, caganul caganilor – urmă el ridicând glasul – mă trimite, dimpreună cu acești doi sfetnici ai lui, la tine, ca să te vestim că faima vredniciei tale a străbătut până la el și dorește să te vadă și să te aibă între cei mai aleși dintre prietenii săi.

– Eu nu-l cunosc – răspuse Bodea – și nu pot să-l judec decât după faptele lui mie până acum puțin știute. Dacă însă așa te-a însărcinat să-mi vorbești, mi se cuvine și mie să-i recunosc puterea și să doresc a-l vedea și a mi-l face nu prieten, ci bun ocrotitor. Te rog deci să te-ntorci la el și să-i spui că vestea ce mi-a trimis prin tine e o mângâiere pentru mine, că mă închin dimpreună cu toți ai mei și că poate să se socotească acasă la el în mijlocul oamenilor ce stau sub ascultarea mea.

– Hotărârea ta e înțeleaptă – îi răspuse Vladimir – și el va fi mulțumit când o va afla; mai mare îi va fi însă mulțumirea dacă vei veni tu însuși la dânsul, ca să i-o spui de la rost la rost!

– Am s-o fac și aceasta, grai Bodea. M-aș simți și eu încă mai mângâiat dac-aș putea să-l văd aici sub acoperișul casei

mele, dar nu mi se cuvine mie, celui mai mic, să-l poftesc să vie la mine: am să mă duc la el! De prisos au fost grelele osteneli la care și-a pus frumoasa oștire și fără de nici un folos o ține îngrămădită în aceste locuri strâmte și sterpe, unde lipsa de hrană și de nutret și urgia vremii pot să-i aducă mari stricăciuni. Să-și scoată dar oștirea de aici, unde nu mai are nevoie de ea, s-o trimită-n largimile mănoase ale câmpiilor, și mă voi duce să-mi fac închinarea.

– Nu are, așa cred eu, să facă lucrul acesta, îi zise Vladimir.

– Atunci – întâmpină Bodea – , ori e de rea-credință, ori s-a pripit când te-a însărcinat să-mi spui că dorește să mă aibă între prietenii lui. Prietenie fără de încredere nu se poate!

– Dar nu ai nici tu încredere în el!

– Fără îndoială că nu am, răspuse Bodea. Cum aș putea să am eu încredere într-un om care nu are nici el însuși încredere în sine?! Cum s-ar putea să mă razăm pe faima puterii lui, când chiar și el însuși numai în mijlocul oștirii lui îndrăznește să steie în fața mea?! Cum s-ar putea să nu mă tem eu de el, când el se teme de mine?! Să i le spui, te rog, aceste. Noi, muntenii – urmă el vorbind rar și răspicat – v-am dat vouă, vecinilor, ajutor la timp de mare nevoie fără ca să fi cerut închinarea voastră. Voi nu v-ați temut să veniți în mijlocul nostru, iară eu m-am dus singur, neînsoțit de nimeni, în mijlocul vostru: cu inima curată și cu încredere deplină ați venit voi, iară eu cu iubire adevărată v-am primit, și niciodată n-am încetat a voi binele vostru. Voi, cu toate aceste, în fața celei dintâi primejdii v-ați lepădat de mine și v-ați unit cu faimosul biruitor, care vine în fruntea unei mari oștiri asupra mea. Mai pot eu să am încredere-n voi, care ați călcat credința?! Pot să am încredere-n el, care v-a silit s-o călcați?! Nu bărbăție, ci nerușinare ar fi să mă duc în mijlocul oștirii lui eu, cel slab, pe care nimeni n-ar putea să-l răzbune; are să vină în mijlocul oștirii mele el, pentru care e o rușine să se teamă, dacă e

adevărată puterea pe care se razămă. Spune-i că mă tem de el câtă vreme el nu-mi dă dovezi neîndoioase că nu se teme de mine și de ai mei!

Vladimir și însoțitorii lui se-ntoarscră în tabără, dar peste câțva timp Vladimir urcă iar coasta, acum el singur.

– Puternicul meu stăpân – zise dânsul – m-a însărcinat să-ți spun că e mulțumit de vestea ce i-ai trimis și că mai vârtos dorește a te avea în rândul prietenilor săi. Drept dovadă că nu vrea să facă vărsare de sânge și că te socotește deopotrivă cu sine vrednic de încredere, te pofteste să ieși din cetate dimpreună cu zece dintre ai tăi, căci va ieși și el din tabăra lui cu zece dintre ai săi, pentru că în fața acestora voi amândoi să vă măsurați vrednicia luptând cu arma ce vei alege tu. Dacă-l vei învinge, el își retrage oștirea, iar dacă te vei da învins, vei veni să i te închini în tabăra lui.

Bodea rămase câțva timp adâncit în gânduri. Nu era oare dator să primească și să între el singur în luptă, când prin aceasta scăpa sute, chiar mii de vieți?!

– Nu! – zise el – lucrul acesta eu nu pot să-l fac. Dacă el ar veni cu arma ridicată asupra mea, eu aș fugi și m-aș ascunde, ca să scap de loviturile lui; dacă m-ar strâmtora fără de veste, m-aș apăra din răputeri și mi-aș da silința să-i scot arma din mână; o mișclie fără de seamăn e însă să ieși dinadins la luptă, să-ți ascuți arma și să lovești cu ea numai pentru mulțumirea de a-ți arăta vrednicia; o sălbăticie este, la care nici fiarele n-au ajuns. Să-i spui, te rog, că nu e nevoie să ne măsurăm vrednicia: îl socotesc mai vrednic decât mine și sunt gata s-o mărturisesc aceasta în fața orișicui. Și nici nu e, de altminteri – urmă el – vorba de mine, ci de neamul de oameni care se află în dosul meu. Eu sunt un om nemernic și neajutorat, care va peri mâne, dacă nu pierе azi, și nimic n-a dovedit răpuindu-mă pe mine fără ca să fi înduplecat neamul întreg. Acesta mi-e

răspunsul: nu pentru mine numai, ci pentru neamul întreg să-și deie dovezile de încredere!

– Gândește-te bine, grăi Vladimir. Nu scăpa din vedere că azi el este aici, iar mâne, dacă pleacă, se duce departe spre apus, și tu faci iar ce vrei. Nu-i ațâța mânia, căci vei fi învins!

– Voi fi – răspunse domnul –, dar va ști și el și vor ști și toți urmașii lui că nouă nu pot să ne facă ceca ce le fac celorlalți, și de o mie de ori se vor gândi și răzgândi mai nainte de a se mai hotărî să intre în strâmtorile aceste. Spune-i să plece, că de la noi nu are ce să ieie. Un singur lucru scump avem, obiceiurile rămase de la părinții noștri: aceasta ni-e singura bogăție prin care ne fericim, iar pe aceasta n-o primește. Tu cunoști sunetele buciului și știi înțelesul fiecăruia din ele; întoarce-te și voi suna, după ce vei fi intrat în tabără, de rugăciune: spune-le că acesta e semnul păcii și al dragostei curate, cu care noi, creștinii, întâmpinăm chiar și pe cei ce vin cu arma ridicată asupra noastră. În pace să-i fie plecarea! Eu de luptă nu am să sun decât atunci când îl voi vedea sub aceste ziduri, iar atunci suna-vor buciume din toate părțile!

Vladimir coborî iar la vale, și el nu era încă intrat în tabără, când se porni și ploaia mărunță și deasă pe care o aștepta Bodea și care atât de mult trebuia să-l supere pe Baian.

Scurt și îndesat, cu ochii înfipti în pământ și mișcându-și din când în când fălcile late în scrâșnet înăbușit, dar în liniște deplină, a ascultat tânărul cagan vorbele lui Vladimir până în clipa când de pe zidul cetății a străbătut la el sunetul de buciuum.

Acum el tresări puțin.

– E semnul păcii, stăpâne, – îi zise Vladimir – și al dragostei pe care-l dă, pentru ca toți să știe că el vrea încetarea dușmăniei și pentru ca nimeni să nu se mai încumete a vă face vreo supărare.

Peste puțin, alte buciume și iar altele începură să sune în același fel de la vale, și de la deal, și de la dreapta, și de la stânga, de pretutindeni de prin pădurile dese.

Era parcă o sărbătoare obștească a miilor risipite, care îi mulțumesc cerului pentru ploaia mănoasă.

– Care va să zică, mă mai și batjocorește vestindu-le tuturor pacea, pe care nici n-a cerșit-o, nici n-a stors-o de la mine, ci mi-o trimite ca un fel de milă venită din bunătatea inimii lui! Mă pofteste – zise Baian – să plec fără ca să mă alunge, fără ca să fi stat măcar în fața mea, mă iartă și dă porunci ca nimeni să nu cuteze a mă supăra! Ah! Baian, copil nevrâstnic și fără de pricepere! ademenit de o faimă mincinoasă, te-ai lăsat să fii amăgit și te-ai umilit ca o babă fără de dinți în gura ei zbârcită, socotindu-te deopotrivă cu un om care-și râde de tine! Ridicați tabăra! strigă el. Să plecăm fără de întârziere. Nu suntem noi vrednici să stăm în fața unor asemenea oameni; o rușine neștearsă ar fi dacă n-am putea să-i învingem, și tot rușine ar fi și dacă i-am învinge mai perzând încă cinci zile și jertfind oameni mai mulți decât au muncit la ridicarea aceluia sărăcăcios cuib de piatră. Unde e Isaac, evreul mișel, care m-a adus aici?! Unde este el?!

– E dus, stăpâne, la straturile de sare, îi răspunse Vladimir, tremurând de frică.

– Să ne dai, stăpâne, voie – grăi una dintre căpetenii – ca să mergem și să-l aducem aici, nu pe evreul acela, ci pe omul nerușinat care stă pe zidul de peatră și se uită râzând la noi!

– A! înjosirea aceasta n-avem s-o suferim! strigă altul. Înțeleg mânia ta, stăpâne, și lucru în adevăr rușinos ar fi ca tu însuți să te pui în fața unei loaze care stă ascunsă în dosul zidului. Retrage-te, stăpâne, depărtează-te, dar lasă-ne nouă, celor mai netrebnice dintre slugile tale, mulțumirea de a ne face datoria luându-l de urechi, ca să-l aducem la tine!

– Un ceas ni-e destul ca să-l avem! strigă altul.

– Și n-ai dreptul de a ne opri – strigă iar altul – căci, în tine, fiecare dintre noi, întregul neam a fost batjocorit, și nu poți să oprești pe nimeni de la împlinirea datoriei de a-și apăra cinstea neamului.

Baian se retrase tăcut și posomorât în cortul lui, iar căpeteniile îndârjite se risipiră, ca să facă pregătirile cuvenite pentru luptă, și peste puțin câteva mii de ogori se risipiră prin pădure, ca să taie copaci și să-și facă scări și capre pentru trecerea zidurilor de piatră.

Era târziu după-ameazăzi când buciumele răsunară din nou, dar nu ca dimineața, ci dând izbituri scurte și din ce în ce mai întetitoare.

Ogorii se despărțiseră-n două: unii, partea cea mare, vreo șasesprezece mii de oameni, o porniră la deal, cu scări și capre, iară ceilalți încălecaseră și steteau cu caganul în tabără, ca să primească lupta cu dușmanii pitiți prin păduri.

Ploaia și acum tot mărunț și des, și năvălitorii urcau cu anevoia coasta piezișă și lunecau des pe iarba umedă, încât se-mpedecau pe ici, pe colo unii de alții. Mai rău încă era pentru dânșii că, voind să sfârșească cât mai curând, o porniseră prea mulți la deal și rămăseseră prea puțini în tabără.

Pe ziduri nu se vedea nimeni. Numai pe ici, pe colo se ivea din dosul bolovanilor câte un cap, care iar se ascundea. Arcașii, munteni ieșiți din școala lui Bran și a lui Marcea, steteau pitiți pe schele și-și țineau tolbele gata, iară slobodnicii se uitau în ochii lui Bodea și așteptau semnul lui ca să înceapă a răsturna bolovanii.

– Încet și cu măsură! strigă Bodea. Nici o săgeată să nu zboare în vânt, iară bolovanii să-i aruncați rar și cu putere, ca să nu se oprească în pământul udat de ploaie, ci să se rostogolească în ei!

Erau departe năvălitorii când bolovanii începură să zboare unul de aici, altul de colo și să se rostogolească cu repeziciune

din ce în ce mai mare la vale. În zădar se fereau năvălitorii din calea lor, căci fugind de unul, se îngrămădeau spre alții, și când lovea în grămadă, bolovanul îi culca rânduri întregi la pământ. Și cu cât mai mult se apropiau, cu atât mai deși zburau bolovanii și mai repede unul după altul, cu atât mai multe și mai lungi erau rândurile celor culcați la pământ, ici cu scări sfărâmate, colo cu capre scoase din încheieturi.

Iar în cetate era tăcere ca în mormânt.

Baian sta nemișcat și privea din ce în ce mai nerăbdător. Era o nebunie încercarea lor de a răzbi astfel în cetate, și coasta se acoperise în puțin timp de ogori răsturnați la pământ, peste care se rostogoleau alți bolovani și iar alții. Cu toate acestea, el striga din răspuțeri:

– Mai repede! mai repede! La dreapta și la stânga! Luați-o de la deal!

Năvălitorii se despicară și o luară repede unii la dreapta, iar alții la stânga, ca să apuce în dosul cetății, unde nu mai puteau să fie loviți de bolovani rostogoliți la vale.

Abia acum începură să zboare în ei săgețile din cele două sute de arcuri, tot săgeata și omul.

Iar în cetate era liniște ca în mormânt.

O singură parte era ferită și de bolovani, și de săgeți, cea despre vale, în care se aflau casele.

Năvălitorii se-ngrămădiră căutând adăpost în dosul caselor, așezară caprele și scările ce le mai rămăseseră și începură să urce, ca să iasă pe acoperiș și să treacă peste el în cetate. Încet și cu băgare de seamă, unul câte unul și fără de zgomot se adunară pe partea de dinafară a acoperișului pentru ca să iasă la iveală după ce se vor fi adunat destui.

Alții, nemaiîncăpând în dosul caselor, trecură răpede sub zidul din fund și puseră aici scări și capre.

Deodată însă luă foc acoperișul uns pe dedesubt cu său, flăcările îl cuprinseră-n câteva clipe și cei adunați pe el

se-ndesuiră înspăimântați spre scări și se rostogoliră valvârtej peste cei ce urcau în urma lor ori steteau jos. În același timp, dincolo, unii dintre apărători îi stropeau pe năvălitori cu său fierbinte, iar alții le aruncau în cap fuioare muiate în rășină, care ardeau cu flăcără roșie.

Se-nnoptase, flăcările se-nălțau din ce în ce mai mari, și printre vaietele celor ce se zvârcoleau pe sub ziduri ori fugeau orbiș la vale se auzea zgomotul încăierării din ce în ce mai grele pentru caganul apucat din trei părți și strâmtorat în tabăra lui.

Acolo alergau toți cei ce se mai puteau duce, și peste puțin Bodea ședea deasupra zidului și asculta, cu ochii plini de lacrimi, gemetele răniților rămași împregiurul cetății.

– O!... cum poate omul să se dezbrace de firea lui și să se coboare mai jos de toate viețuitoarele?! se jelui el, înfiorat de cele petrecute. Pentru pornirea semeată a unui om, pentru un deșert gând de mărire, pentru o părere numai se îngrămădesc atâtea suferințe și se jertfesc atâtea vieți. Plin e văzduhul de suflete necurate – urmă el, uitându-se sperios împregiurul său – și numai stăpânit de ele poate omul să-și piardă astfel dreapta judecată și să strige: „Fără de milă și fără de cruțare lovește!“

– N-au fost oare destule grozăviile acestei zile?! strigă Mala, care urcă și ea scările schelei și se opri, tremurând în tot trupul. Eu nu mai pot să văd, nici să aud cele ce se petrec împregiurul meu! Ascultă iubite, rugăciunea mea: să părăsim acest cuib de nenorociri!

– Eu te-am rugat să nu rămâi aici, îi răspunse el.

– Încă mai grozave mi-ar fi fost chinurile – răspunse ea – dacă te-aș fi știut aici și nu aș fi putut să te văd în fiecare clipă și să mor deodată cu tine. O! ce mai fac eu în mijlocul unei lumi străine dacă nu-mi mai ești tu iubit ocrotitor?! Să fugim, iubite, să ne ascundem în codrii nestrăbătuți și să așteptăm, căci ei vor pleca, și destul li-a fost ca să nu se mai

întoarcă niciodată în aceste locuri nenorocite pentru dânșii. Destul ai făcut ca să aperi pe ai tăi!

– Da! – răspunse el – destul a fost. Ne vom retrage. Îndată ce se va fi stins focul, vom ridica podul de trecere și ne vom folosi de întunerecul nopții ca să ieșim cu toții și să ne depărtăm spre munte.

O bucurie nespusă îi cuprinse pe toți când el dete poruncă să ridice deasupra zidului despre munte podul de scânduri, pe care și-l făcuseră anume pentru ieșire, și să se pregătească de plecare.

– Hambarelor le dăm foc, stăpâne? întrebă unul dintre oameni.

– O, nu! răspunse el. Lucrul acesta l-am fi făcut numai în clipa când ei ar fi început să treacă zidul; e însă greu păcat să nimicești fără nevoie ceea ce poate să-i fie omului de folos. Să ieie fiecare cât poate să ducă fără ca să-i fie prea mare sarcina, iar ceea ce nu putem să ducem noi rămâne aici întreg și nevătămat fie chiar și pentru dușmanii noștri, căci tot oameni sunt și ei!

Era pe la miezul nopții când căprioareala caselor a căzut peste zidurile înnegrite de fum, și Bodea s-a urcat cu Mala și cu Clio pe zid, ca să coboare cei dântâi afară.

Înfiorătoare priveliște!

Ogorii se foloseau și ei de întunerecul nopții ca să-și caute răniții și să-i omoare, ca să nu se mai chinuiască lăsați așa singuri printre morți.

Tiptul se apropiau din toate părțile ucigașii și pe furis, ca nu cumva apărătorii cetății să-i simtă, și târându-se ca fiara pânditoare se aruncau asupra răniților neputincioși și-i gătuiau, ca să nu se vaiete când primesc lovitura. Omul ține însă la viața lui câtă vreme mai poate să răsufle, și răniții, simțind că li se apropie sfârșitul, se văitau, se rugau și blestemau în gura mare.

Bodea se dete înapoi, ca să nu fie văzut.

– Trebuie să mai așteptăm, grăi dânsul cu glasul înăbușit. Mala însă, femeie, se ridică puțin și se uită peste zid, ca să vadă și să înțeleagă rostul vaietelor.

– Ce fac? întrebă ea tremurând ca firul de trestie coaptă în bătaia vântului.

– Nu te uita! îi răspunse el.

Femeia însă nu poate să nu se uite când firea ei navalnică o împinge să vadă, și ea se ridică și privi.

– Ah!... scârbă să-i fie omului de sine însuși! Ei își ucid răniții! strigă ea ca ieșită din fire, apoi căzu leșinată în brațele lui.

III

SPĂȘIREA

Adunați pe ici, pe colo în culmile netede, ca odinioară la vatra lui Vineș, muntenii se zbuciumau să ieie o hotărâre și n-ajungeau să fie porniți cu toții la fel.

Oamenii toți sunt același om întrupat în fel de fel de chipuri. E omul adevărat în fiecare, dar nu iese în nici unul întreg la iveală: cu cât mai întreg îl scoți din tine însuți, cu atât mai sus ești în scara desfășurării sufletești, și cu cât mai sus sunt cu toții, cu atât mai ușoară e înțelegerea între unul și altul, căci una singură e voința omenească.

O! nu mai era Arie, omul scăpat de îndemnurile trupești, ca să-i îndrumeze pe calea în care pot să meargă cu toții. Trecuseră mulți ani de zile de când el murise, dar numai acum simțeau că el lipsește și se jăluiau, plângându-se înșiși pe sine.

Nu trece însă prin lume omul luminat fără ca să-și reverse lumina, și dacă i se stinge viața mărginită-n timp, rămâne lumina pe care a revărsat-o în sufletele celor încă vii, și crește

împreunându-se cu alte lumini și se întinde pătrunzând în sufletele celor ce rânduri-rânduri intră-n viață.

Trăia încă Arie în inimile tuturor, și Răciulete, cel mărunț și sprinten, cutriera, mai neastâmpărat decât orișicând, poienele cuprinse de flori, ca să adune sfatul bătrânilor și să-i pună pe toți în mișcare. Niciodată încă nu se adunase sfatul acesta, căci n-a fost nevoie de el câtă vreme a trăit Arie, nici mai târziu, când voința domnului le hotăra toate. Acum însă domnul era închis în cetatea lui încungiuată de leșuri intrate-n putreziciune și păzit de caganul turbat, care jurase cu gura plină de spume că va sfărma cu peptul său zidurile și își îngrămădise întreaga oștire în valca strâmtă. În trei rânduri dăduse năvală zadarnică, mii de vieți jertfise, lipsa de hrană și boalele îi scădeau mereu oștirea, dar el nu șovăia, ci mai vărtos se-ncăpățina.

Iar în cetate era tăcere și liniște ca în mormânt: singurul semn de viață al apărătorilor era buciul de rugăciune, care răsuna din când în când până-n fața trecătorii, unde muntenii se adunau mereu, acum nu sute, ci peste șapte mii de oameni, toți gata de a-și face datoria.

Care le era însă datoria?

Erau adunați bătrânii toți și steteau tăcuți.

Dac-ar fi sunat de jos, din cetate, buciul de luptă, mulți ar fi sărit în picioare, dar nu toți. Erau acolo Moroiu și Ursan, erau Bunea și Marcea, erau Corbu și Vântu, erau preoții toți, care tot ar mai fi stat pe gânduri, căci prin sabie pierde cel ce scoate sabia din teacă.

– Nu sună de luptă – zicea părintele Luca – pentru că-și este el singur destul, nu sună pentru că vrea să cruțe viețile noastre, nu sună pentru că e gata să-și deie până chiar și viața ca să înpăimânte pe cei ce vor să vă calce și să se deie pildă urmașilor săi!

– Nu sună – ziceau alții – fiindcă e mândru și nu vrea să se umilească cerând ajutor de la unii ca noi. A, dacă iese învingător acum, ca vermii avem să ne târâm la picioarele lui: săriți să-l scăpăm, căci pe noi înșine ne scăpăm frângând mândria lui.

Unul singur, Bran cel spân, stetea înfundat și nu zicea nimic, ci se uita din când în când în ochii cei albaștri ai lui Radu, băiatul trecut acum de cincisprezece ani, prea înalt pentru anii lui, dar nu plâpând, nici cu fața de fată mare cum fusese tatăl său odinioară. Era parcă din ochii lui voia să afle Bran ceea ce e de făcut, iară el stetea cu inima strânsă-n clește.

Ah! cum ar fi voit să fie și el acolo! Tatăl său l-a depărtat însă de la sine.

– Prea scumpă ne este tuturora viața ta – i-a zis el – și prea mulți ni-am perde bunul cumpăt și ne-am avânta orbește când am vedea-o în primejdie. Cea dintâi datorie a omului e să-și păzească viața și s-o chivernisească cu înțelepciune: umilește-te, dă-ți întregul avut, primește chiar robia, dacă numai așa poți să-ți scapi viața, pe care numai pentru fericirea celor viitori și pentru îmbărbătarea lor ai s-o jertfești!

Nu, el nu putea să voiască altfel, dacă așa a zis tatăl și domnul lui, și cu inima strânsă se uita la mulțimea ce se frământa-n valuri viu mișcate.

Pe când însă ei steteau aici, maica preuteasă alerga-n urma lui Răciulete, vaitându-se amarnic și adunând în calea ei pe numele-ngrijate, care-i înțelegeau durerea.

O! ele nu mai steteau pe gânduri, căci ele nu cu mintea cea cumpănitoare și șovăită, ci cu inima lor curată judecau, și un fior cutremurător îi cuprinse pe toți cei adunați în fața trecătorii când ele se iviră-n depărtare, apropiindu-se cu pas din ce în ce mai grăbit și îmbărbătându-se unele pe altele prin vorbe strigate-n gura mare.

– Stați și vă chibzuiți! strigă maica preuteasă. Oameni în toată firea, bărbați în putere, părinți care au copii, feciori care au mume, frați care au surori, voi toți oameni verzi și întregi stați și vă gândiți, când jos în vale, aci în apropierea voastră, se varsă sânge și s-a vărsat ieri și alaltăieri, de săptămâni de zile se varsă mereu.

– O! – întâmpină Bran, ridicându-se din călcăie – ușor ni-ar fi să nu stăm și greu ne este să stăpânim pornirea de a ne răpezi în vale, ca să punem capăt vărsării de sânge.

– Nu e tare voința care o stăpânește – îi răspuse ea răsându-i în față –, ci e slabă pornirea. Nu vă înspăimântă pe voi gândul că fiii și nepoții și strănepoții voștri vor suferi și ei cum voi ați suferit mai nainte de a se fi ivit el în mijlocul vostru?! Pe noi ne înspăimântă, căci noi simțim în copiii noștri sămânța neistovită a unui neam mare. Nu vă încântă pe voi gândul că soarta celor viitori o îndulciți băgând groaza în cei ce vă calcă pe voi și gonindu-i, ca-n veci să nu mai vie pe aici?! Pe noi ne încântă, căci cu gândul la cei viitori ne petrecem viața. Ce mai voiți?! urmă ea înduioșată. Nu vi-e încă destul ce ați văzut?! O clipă de slăbiciune a avut, o dată a fost ispitit a se ridica mai presus de voi, și ați pus la îndoială toate vârtuțile lui. Chiar eu, muma lui – strigă ea – mi-am pierdut credința-n el. Iară el a rămas el însuși, neclântit, neschimbat, în toate împregiurările același, gata în fiecare clipă de a sta singur pentru toți. Nu vă sunt încă destule dovezile ce vi-a dat?! Nu vi-e nici acum vrednic să priviți în sus când vă uitați la el?!

Miile de oameni steteau în tăcere adâncă și în nemișcare, ca niște stâlpi de peatră.

– Să ne cheme, și ne vom duce! grăi peste câțva timp Corbu.

Bran iar se uită în ochii albaștri ai lui Radu, care se-ntoarse încet spre Corbu.

– Asta – îi zise sfiicios – o știe și dânsul și tocmai de aceea nu vă cheamă: nu supunere cere, ci dovezi de iubire așteaptă în zile ca cele de astăzi!

Vorbele lui pătrunseră flăcărând ca fulgerul prin toate inimile, și mulțimea se îngrămădi mișcându-se încet spre dânsul, maica preuteasă făcu și ea un pas înainte, iar Răciulete sta cu răsufierea oprită.

– Și tu – îl întrebă acum Bran – ne ceri să-i dăm aceste dovezi?

– Nu vă cer nimic, răspuse băiatul. Face fiecare după povețele inimii-lui. Pe mine, însă, urmă el îndreptându-se, nici voința tatălui, nici porunca domnului nu mă poate opri de a-mi face datoria, și cine vrea – strigă cu glas tare – vine cu mine!

– Și cu mine! strigară Bran și Răciulete deodată.

Încet apoi și fără de zgomot, ca în zi de sărbătoare și ca la înmormântare, mulțimea se porni la vale, cu ochii țintiti spre strâmtorile Dragoslavelor și cu gândul dus la cetatea de peatră.

O babă-i scoase din sărite și îi pusese-n mișcare și un copil, care acum întâia oară se-mbărbăta să voiască și el ceva, și până chiar și Bran cel chibzuit numai într-un târziu își dete seama despre greutatea faptei ce aveau să săvârșescă.

Acela care a intrat o dată în luptă nu mai are milă nici pentru sine și pentru ai săi, nici pentru dușmanul care l-a silit să ridice arma, ci se folosește fără de nici o cruțare de toate mijloacele ca să iasă învingător. Lămurit că la lumina soarelui ieșea la iveală gândul domnului închis în cetate: cu cât mai mult își ținea Baian oștirea îngrămădită-n valea strâmtă, cu atât mai desăvârșită era înfrângerea lui. Înspăimântător afară din cale trebuia să fie pentru el gândul că domnul, el singur, cu o mână de oameni, a putut să-l ție atâta timp în loc. Nu! lupta sângeroasă era cel puțin de prisos câtă vreme domnul el însuși nu se simțea în strâmtorare destul de grea ca să ceară ajutor.

Și grea de tot trebuia să fie lupta aceasta. Acolo în vale erau multe mii de oameni care de atâta timp se zbuciumau în luptă cu un dușman care-i lovea din dosul zidurilor ori din desișul pădurii: mare trebuia să le fie mânia când ajungeau, în sfârșit, să-l vadă pe dușman în câmp deschis.

Muntenii trebuiau, cu toate acestea, să meargă înainte.

O lumină nouă s-a revărsat asupra viitorului în clipa când fiul s-a-mbărbătat la hotărârea de a-și pune viața în joc ca să-și scape părintele din strâmțorare, și lumina aceasta s-ar fi stâns dacă nu s-ar fi adunat cu toții împregiurul lui. Nu mai șovăia acum nimeni, și în frunte mergeau tocmai cei ce stătuseră mai nainte la îndoială: peste puțină ar fi fost să-i mai oprească și nu rămânea decât să le reguleze mersul.

Știa Bran că Dragodan și Căndea se află cu cetele lor prin pădurile despre Capu-Coastei și prin cele de la Căndești și îi neliniștesc mereu pe ogori fără ca să intre în luptă cu ei. El trimise dar două mii de oameni cu cinci sute de arcași la dreapta, ca să iasă deasupra cetății, la Mățau, iară el se opri cu ceilalți oameni la Mateiaș, hotărât de a nu înainta decât după ce va fi primit răspuns de la Dragodan și de la Căndea, ca lovitura să se deie dcodată din patru părți.

El nu știa însă că la vale lucrurile se schimbaseră cu desăvârșire.

Aducându-și întreaga oștire în strâmțorile Dâmboviței, ca să încungiure cetatea, Baian a fost nevoit să prade pe sorbii ce i se supuseseră de bunăvoie. Noptile dar Dragodan cutriera văile și se ivea ca o stafie când ici, când colo printre frații săi îngroziti de jaful ce suferiseră, și cu cât mai mari erau perderile lui Baian, cu atât mai mult se pătrundeau vecinii de gândul că numai de la munteni poate să le vie mântuirea.

Cel dântâi între căiți a fost chiar Vladimir cel pântecos.

Pierzând, în mânia lui oarbă, orice măsură, Baian îl legase pe Isaac, evreul scârbos, de coada unui cal și-l terciuise târât peste bolovanii de pe țărmii râului.

Era peste puțină ca Vladimir să rămâie liniștit în fața unei asemenea priveliști, și peste noapte el a fugit în tabăra lui Dragodan.

Câteva zile în urmă, Bohuslav, Viștoc și Radoslav și-au adunat și ei oamenii și i-au trimis lui Dragodan vorbă că stau gata și așteaptă să le spună ce au să facă, iar acum, când muntenii se iviră la Mățau, miile de vecini adunați de Viștoc alergară spre dânșii.

O însuflețire neînfrănată îi cuprinse pe muntenii adunați la Mateiaș când primiră aceste știri. Le era parcă un nou soare răsare, temelile unei noi vieți se așază, și pe când unii plângeau de bucurie, alții stăteau cu ochii în pământ, rușinați, căiți și gata de a-și ispăși vina prin fapte de oameni vrednici.

„O, tu, om nemernic și fără de pricepere! – își zise Bran adânc mișcat – ai voit tu să-l judeci pe el?! Ai pus tu la îndoială vârtutea lui?! Înțelepciunea lui și bunătatea fără de margini a inimii lui ai răgăduit-o?! Înainte! – strigă el – înainte! ca să-l scoatem și să cădem cu toții la picioarele lui! Spulberați au să fie ca pleava în vânt toți dușmanii lui, și departe sus va rămânea el deasupra tuturor!“

Iară el, domnul preamărit și vrednic de mare mărire, stetea cu capul plecat și cu brațele încrucișate pe pept, cu ochii stânși și cu fața veștejită, o umbră de om, la mormântul soției sale, inimă curată, trup fără de pată și suflet lămurit în focul grelelor ispitiri. Prea gingașă a fost inima ei pentru ca să-și poată urma bătaile în mijlocul răcnitelor de mânie ale celor ce lovesc și între vaietele de durere ale celor loviți; prea mult a iubit pentru ca să poată asculta gemetele celor ce mor; prea era deprinsă a vedea în el pe ocrotitorul tuturor pentru ca să-l poată vedea crunt și nemilos.

Se zice că pasărea plăpândă, ajunsă fără de veste-n preajma șarpelui încolățicit printre crengi, rămâne pe o clipă cu ochii țintiți în ochii lui, apoi moare trăsniță de fulgerul spaimei: așa a murit și Mala cea multiubită ca copilă și atât de răsfățată ca femeie.

Mare era durerea lui și sfântă!

El a tresărit când buciumele au sunat, dând din patru părți deodată semnul de luptă. Atât de ametit era și de pierdut în durerea lui, încât știa că buciumele vestesc pornirea luptei, dar nu-și dedea seamă că de astă dată nu asupra lui pornesc cetele înarmate.

– Gata cu toții! strigă el ca deșteptat din somn și se urcă-n grabă mare pe schelele tot pline încă de bolovani și de câlți muiți în rășină.

Abia privind de sus de pe zid împregiurul său, el se dezmetici încetul cu încetul.

Stetea uimit și nu mai înțelegea nimic.

Coborau despre Mățau și despre Mateias și ieșeau de pretutindeni de prin pădurile de la vale și munteni și vecini și înaintau în grabă mare spre dușmanii tăbărâți împregiurul cetății.

Care va să zică s-au îmbărbărat muntenii și vecinii, schimbându-și gândul, s-au unit cu dânșii.

O, el nu s-a înșelat și acum se-nțemeia viața de dânșul multvisată.

Zăpăciți de lovitura neașteptată, ogorii se îngrămădiră spre țărmurii râului și se-nvălmășiră fără de nici o rânduială și umplând văzduhul de strigăte sălbatice.

Într-o clipă însă, Baian, tânărul crescut în învălmășeala luptelor, își dăde seamă că de la vale e lovit cu mai multă putere și luă hotărârea de a răzbi la deal, spre Bodeni, pentru ca să se întoarcă apoi și să-l aibă pe dușman numai în față. Părăsindu-și dar caii, cu care nu se putea mișca printre bolovani și pe costișe,

ogorii o porniră în rânduri încheiate la deal și se izbiră de arcașii lui Bran, care-i opriră pe o clipă în loc.

Erau însă prea puțini muntenii ca să-i poată opri pe ogorii în înaintarea lor, și Bran începu peste puțin să se retragă spre cetate.

Nemaiavând acum pe nimeni la deal, ogorii se-ntoarseră și începură să-i mâne pe munteni spre cetate, în vreme ce de jos, din vale, se auzeau răcnetele de taur ale lui Dragodan, care urca-n goană mare coasta.

– A, Bran e, Bran! strigă Bodea, și iar fu cuprins de sămțământul că nimeni cu dânșii nu mai poate să ție pept.

Dar la dreapta lui Bran, în bătaia grindinei de săgeți, era și el, băietelul subțirel și înalt.

– Ridicați podul de trecere! Deschideți-mi drum! Dați-mi buzduganul! strigă părintele cuprins de fiori. Iute! iute! iute, că sar de pe zid!

Ca o fiară chinuită timp îndelungat de foame se răpezi Baian la deal când văzu pe domn coborând podul și ridicând deasupra capului său buzduganul strălucitor.

– Lăsați arcurile! puneți-vă săgețile în tolbe! strigă caganul. Pept la pept să-l strângem. Viu voiesc să-l am, viu și nevătămat, ca viața întreagă să am mulțumirea de a-l chinui.

Nu mai era acum în primejdie băietul, căci lupta-și schimbă cu desăvârșire mersul.

Strigând ca ieșiți din fire roiră muntenii din toate părțile spre domnul lor, și iar descărca Bran săgețile una câte una și-i deschidea drum. Unul după altul au căzut, la picioarele domnului, Căndea cel bălan și Botea cel îndesat, Corbu cel iute la fire și Moroiu cel mustecos. Dragodan, sângerând din patru răni, nu mai răcnea, ci lovea răsufând din greu și stergându-și câteodată din față șiroaiele de sânge, iar Răciulete cel mărunț nu mai stetea în coadă, ci se-nfigea cu sulita lui ca un câțaluș la picioarele stăpânului, mereu înaintea lui și împedându-l

mereu în înaintare. Pas cu pas însă îi mâna domnul pe ogori peste trupurile celor răniți și peste leșurile putrede la vale.

Lovit în cele din urmă de o săgeată în falca lui cea lată, Baian sări ca fiara încolțită.

– Săgețile! strigă el. Descărcați asupra lui și numai asupra lui!

O dată descărcară ogorii și încă o dată, apoi se întoarseră și se depărtară-n goană sălbatică, mânați de Dragodan, care iar începu a răcni.

S-a dus Baian, caganul caganilor, înfricoșatul stăpânitor al popoarelor din valea Dunării, s-a dus, părăsindu-și tabăra și caii, și timp de peste cincizeci de ani de zile, cât a mai ținut lumea în groază, n-a mai îndrăznit să se întoarcă.

Domnul însă zăcea pe iarba plină de sânge, lovit în pept de două săgeți, viu încă și cu mintea limpede, dar în pragul morții.

O! de ce n-a rămas el în cetatea încungiuată de ziduri groase!

La dreapta lui era, îngenunchind, muma lui, la stânga fiul, iară giur-împregiur steteau ceilalți, în tăcere adâncă.

– O!... dac-aș putea s-o mai pornesc o dată de la început – grăi dânsul încet –, v-aș cruța de multe din mâhnirile ce vi-am făcut în pripirea mea!

Ochii tuturor se umplură de lacrimi.

El luă mâna fiului său și se uită lung în fața lui.

– Nu uita niciodată – îi zise apoi – că adevărata mărime numai pe adevărata vârtute se întemeiază!

În aceste vorbe și-a dat cea din urmă răsufare.

ÎNCHEIARE...

S-a dus Baian, caganul caganilor, înfricoșatul stăpânitor al popoarelor din valea Dunării, s-a dus părăsindu-și tabăra și caii... Domnul însă zăcea pe iarba plină de sânge.

„Acum vin eu la rând!” și-a zis Bran când l-a văzut mort.

Era cuprins de un fel de spaimă, care într-o clipă i-a schimbat iar gândirea și sâmtămintele.

Om șovăielnic din fire, bănuitor și mereu nemulțumit cu cele ce se petrec, el iar a căzut sub stăpânirca gândului că lucrurile merg rău și nu pot să se îndrumeze spre bine pentru că Bodea, căzut rob slăbiciunilor sale, nu era destul de tare pentru ca să poarte cu izbândă sarcina ce luase asupra sa.

Cum ar fi putut să izbândească el, care și-a călcat jurământul dat ca frate de cruce și care n-a fost în stare să țină-n frâu muierile ce-l încungiuau, nici pe păcătoșii, cu care intrase-n legătură?!

Iar acum a murit lăsându-le toate baltă.

Nu! cele stricate din vina lui nu mai putea să le dreagă decât un om care în toate amănuntele vieții lui a fost în stare să se stăpânească și să-și pună el însuși sie frâu, ca să le poată fi altora povățuitor înțelept și neînduplecat.

„Omul acesta sunt eu, numai eu – își zicea el – și nimeni afară de mine nu e în stare să ducă mai departe lucrarea pornită de dânsul.“

Iară el nu era numai singur cuprins de sămțământul acesta: mulți de tot erau între munteni cei ce nu-l socoteau pe Radu, băietanul încă netrăit în lume, destoinic să poarte cărma și stăruiau ca Bran să-i fie povățuitor; ba nu erau puțini nici cei ce doreau ca copilul Malei să fie dat la o parte.

Din ce în ce mai stăruitor li se punca muntenilor întrebarea dacă le este ori nu iertat să se însotească cu vecinii cei lăpădați de Dumnezeu și porniți spre desfrâu care-i ispiteau mereu și-i îndrumau spre destrăbălări. Mereu se sporeau cei stăpâniți de gândul că neamul lor nu poate dăinui decât păstrându-și cu toată sfințenia curăția sângelui și moravurile rămase din bătrâni.

„Bran are dreptate – ziceau ei – , mai bine trecem munții decât să ne înecăm în noianul păcătoșiei!“

Oamenii erau deci în fiecare clipă gata de a se-ncăiera între dânșii, adunați unii împregiurul nevinovatului Radu, iar alții sub povața lui Bran, aspru păzitor al bunelor moravuri.

Un singur lucru îi mai ținea în loc: frica de avarii risipiți pe câmpii și de nemilosul Baian, care tot ar mai fi putut să se întoarcă.

Ce-i drept, în fața avarilor ce mai rămăseseră prin apropiere se aflau vecinii, care știau să scape mai rar luptându-se cu bărbăție și mai des închinându-se cu umilință și dând daruri din belșugul lor.

Din timp în timp porneau și volgarii de la adăposturile lor ca să facă năvăliri de pradă prin podgorii și prin văile de la poalele munților. Vecinii, tot ei, știau să-nvârtă lucrurile astfel ca să le vie într-ajutor avarii, care se socoteau ei înșiși pe sine mai presus de toți în drept de a prăda – la dreapta, la stânga și de giur-împregiur.

De peste Dunăre nu veneau decât pe ici, pe colo neguțătorii care se puteau străcura plătindu-le avarilor vamă și din ceea ce aduceau, și din cele ce puteau s-adune de pe aici.

St[ăte]au deci muntenii adăpostiți în poienele lor și prin înfundăturile văilor și așteptau oarecum cu frica-n sân clipa de zguduire. Nu mai era însă ca mai nainte, când își aveau gropile de grâu, ci de voie, de nevoie, păstrau deocamdată legăturile cu vecinii, care aveau hambarele pline și nu erau afară din cale supărați când staroștii trimiteau la cetatea de peatră cuvenita zeciuală, ba mulți se-mpăcau și cu gândul ca mai unul, mai altul dintre munteni să se așeze printre vecini, precum se zicea, ca îndrumător spre o mai bună viețuire... Bran era doară și el de părerea ca staroștii să fie înlocuiți cu județi.

Mai era apoi și alta mai hotărâtoare.

În vreme ce Bran și soții lui trăiau, Mala și Bodea muriseră, iară moartea sfințește.

Dumnezeu fie, maica natură fie cel ce ori ceea ce a zidit lumea aceasta, a plămădit sufletul așa ca omul, torcându-și firul vieții, să deie încetul cu încetul uitării relele, care-l întristează și să-și aducă aminte mai mult de cele bune, care-i umplu inima de dulceață.

Fiind acesta lucru nu numai bun și cuminte, ci totodată și plăcut, muntenii și cu atât mai vârtos muntencile au dat încetul cu încetul uitării toate cele după a lor părere necuvenite din viața acum răposatei lor doamne și ridicau din ce în ce mai mult în slava cerului pe fostul lor domn, care atât de mult a ținut la soția sa și la muma copilului său, atât de bune îndrumări a dat prin viețuirea sa ca soț.

Nici c-ar fi fost cu putință să nu se umplă de lacrimi ochii muntencelor, care-și aduceau aminte de zilele petrecute la șezătorile din cetatea de peatră.

Perdute rămăneau toate celelalte în ceața timpurilor de mult trecute, și ele se vedeau numai pe însele pe sine adunate

împregiurul tinerei, gingașei și frumoasei doamne, care trecea harnică și voioasă de la una la alta în vreme ce ele-și urmau fiecare lucrarea cântând, spunând povești, puindu-și cimilituri ori glumind între dânsule.

– Mult ținea, soro, la soțul ei – zicea una – și mult îl punea sus în gândul ei.

– Nu mai puțin ținea și el la dânsa – îi răspunse alta – și putine dintre femeile ce trăiesc pe pământ au parte de fericirea ei.

– De așa ceva să nu te miri, grăi iar alta. Avea la ce să ție: lasă că era cu adevărat floare între flori, dar se mai și revărsa din întreaga ei ființă o duiosie și o dulceață plină de farmec, cum rar se ivește pe pământ.

– Nevinovăție era în toate amănuntele vieții ei!

– Chiar și slăbiciunile ei erau adevărate podoabe ale ființei femeiești!

În vreme ce muntencele își reaminteau în felul acesta zilele petrecute la cetatea de piatră, muntenii își dedeau din ce în ce mai cu dinadins seamă despre vorbele rostite de maica preuteasă în fața trecătorii lui Bran.

– Da! – ziceau ei – adevărat e că neclintit a rămas el, neschimbat, în toate împregiurările aceleși, în fiecare clipă gata de a sta singur pentru toți. Destule dovezi ni-a dat! Vrednic e, mai presus de toate vrednic să privim în sus când ne aducem aminte de el.

– N-am prea fost însă vrednici noi să-l avem în mijlocul nostru! adăuga unul.

– Cu adevărat om rânduit de Dumnezeu să facă voile lui aici pe pământ! întâmpină altul.

Atât de adânc era pătruns gândul acesta în sufletul tuturor, încât Bran se fălea, tot mai des și mai cu dinadins se fălea că i-a fost apropiat răposatului.

– Da! – zicea dânsul – nimeni nu i-a fost atât de apropiat ca mine, și pe nimeni el nu s-a răzimat atât de mult ca pe mine!

Iar Răciulete, ajuns om bătrân acum, nu mai purta sulita cea lungă și sta gânditor la o parte.

– Și să nu uitați – zicea el sfătos ca totdeauna –, să nu scăpați din vedere că atunci, când nu eram în stare să luăm o hotărâre, Radu, băietanul, ni-a îndrumat pe calea cea bună. Băietan, dar om cu scaun la cap și cu inima la loc! Celelalte să le lăsăm încurcate. Vecinii o vor duce-nainte închinându-se mai unora, mai altora și dând la dreapta și la stânga fie daruri, fie zeciuală ca să-și poată petrece viața-n îmbuibări și [să] se-nece-n cele din urmă-n păcătoșii[le] lor, iară noi vom rămânea tot noi și vom merge-nainte.

DIN BĂTRÂNI

[II]. MANEA

NARAȚIUNE ISTORICĂ

PARTEA ÎNTÂI

I

MĂNEȘTII

Lungă e afară din cale aici pe pământ viața omului!

Sunt nesăcate izvoarele gândirilor de care e frământat muritorul, nemăsurate suferințele ce el îndură, nenumărate faptele pe care le săvârșește sâluindu-se însuși pe sine. Nepotolită e totuși setea de viață a celui născut, și negru ni se face înaintea ochilor când ne gândim la moartea neîndurată, căci frumos e și bine a trăi în lumea bătută de soare și ca-ntr-un vis de desfătare se desfășură bogățiile de prefaceri în fața celui ce vede.

„Lungă e și grea și totuși frumoasă!” zicea în gândul său părintele Manea, tânărul plin de avânt, care, sculat de cântatul cocoșilor, plecase grăbit din cetățuia trainic durată-n culmea colinei și, călcând ușor peste iarba fragedă, săltând, parcă, mai mult prin văzduh, fără ca să atingă pământul, alerga-n zorile zilei de primăvară spre Prahova cea de atâta timp revărsată, ca să vadă dacă tot n-au început încă apele să se retragă.

Giur-împregiurul lui se-ntindea sub cerul senin și limpede câmpia, pe ici, pe colo împădurită, iar la dreapta se ridicau în depărtare munții încă tot acoperiți de zăpadă, și sfințenia liniștei din creapătul zilei se revărsa peste toate.

„Frumos e și bine a trăi!” își zicea părintele Manea, și din când în când el își întorcea cu o mișcare pripită capul și se uita

fără ca să se oprească înapoi spre cetățuia ce sta ca o strajă posomorâtă în mijlocul câmpiei, iar pletele lungi îi fluturau în adierea dimineții.

Acolo îi era gândul, și inima îi era acolo, la Ana, femeia fără de seamăn care îi răscolise toată ființa.

Puțin de tot, câteva luni abia, din toamnă până-n primăvară, trăise cu dânsa, și îi era parcă multe vieți de-a rândul a trăit. Reamintindu-și-le toate zi cu zi, oară cu oară, clipă cu clipă, zilele copilăriei și ale tineretelor rămâneau în gândul lui la depărtări nemăsurate, ca și când nici n-ar fi fost ale lui, iară scurtul timp pe care l-a petrecut cu ea i se părea lung de plin ce era. Nu poate însă aici pe pământ să dăinuiească mulțumirea sufletească. Privind stăruitor în lumina soarelui, ni se întunecă vederea, și întocmai precum gerul prea aspru arde și amărăala prea mare se simte a dulce, mulțumirea prea stăruitoare e durere sfâșietoare. Nu e om care nu se sperie de propria sa fericire, și dacă n-ai de ce să te plângi, te temi de ziua de mâne și-ți faci gânduri care te zbuciumă.

Se cutremura părintele Manea mai ales când se gândea că peste încă câteva luni va fi tată, și îndoit îi era scumpă femeia.

Se uita părintele Manea mereu înapoi spre cetățuia posomorâtă, căci grozav e gândul că te-ai dat cu totul cuiva și viața toată îți atâră de la cineva care în fiecare clipă poate să moară, să se depărteze ori să se înstrăineze de tine.

Ziduri durate pentru vecie, cetatea stetea de veacuri lungi în culmea colinei; el se uita, cu toate aceste, și iar se uita înapoi, parcă s-ar fi temut ca nu cumva deodată să piară din ochii lui, să n-o mai găsească la întoarcerea lui, și alerga mergând spre Prahova, pentru ca să se poată întoarce cât mai curând.

Dar și avea de ce să grăbească.

Uitându-se înapoi, ochii lui treceau spre cetățuie peste corturile întinse la poala colinei.

De un an și mai bine vremurile fuseseră nemaipomenit de grele, și oamenii, spăimântați mereu, erau ispitiți de gândul că lumea e pe sfârșite și că nu mai e chip de a trăi pe fața pământului.

Trei deodată se iviseră-ntr-un rând stelele cu coadă pe cer, cutremurele de pământ nu mai încetau, fulgerele și tunetele se țineau șir încheiat, ploile nu mai conteneau, râurile ieșiseră toate din mătcile lor, și vara toată până toamna târziu câmpiile au stat acoperite de apă-ngroșată, iar în timpul iernii geroase a nins întruna și a vișcolit, încât oamenii au rămas troieniți prin adăposturile lor șubrede și turmele s-au stâns de foame, de frig și de bolesniță.

Înspre primăvară, mai potolindu-se gerul, au început să vie peste Dunărea înghețată negotători și fel de fel de vântură-țară, precum și cete de ale lui Bogor, cruntul stăpânitor al bulgarilor, ca să ieie sare și ce mai era de luat. N-au apucat însă să se întoarcă toți, fiindcă au dat deodată căldurile, zăpezile au început să se topească, gheturile s-au desprins și râurile umflate iar au acoperit câmpia. Între cei rămași era și Budac, care, așteptând scăderea apelor, ca să se poată întoarce, se oprise cu ceata lui de vreo sută cincizeci de călăreți aici și-și întinsese corturile sub cetățuie.

Mare urgie și asta!

Erau calde zilele și liniștite și frumoase, tot nemaipomenite și ele, zile ca-n raiul pământesc, pădurile-nmuguriseră fără de veste, și la locurile mai ridicate și mai bătute de soare iarba încolțise deasă. Inimile tot mai erau însă cuprinse de spaimă și prooroci veniți de peste Dunăre, care umblau în pielea goală, se iveau când ici, când colo, și-i îndemneau pe oameni să se căiască, să se lepede de cele lumești și să se pregătească pentru viața veacului ce vine, la care în curând vor avea să treacă.

Socotindu-se în tainică legătură cu Duhul Sfânt, care în mijlocul cutremurelor de pământ, între fulgere și tunete, se

coborâse din cer, ei știau că veacul de acum are hotar pus dintru început ani 6366 numărați din clipa zidirii, ceea ce face de trei ori câte șase, de trei ori câte șapte și de șapte ori câte trei, număr de trei ori fatal. Stăruiau dar, ca-n timpul celor câțiva ani ce mai rămâneau până la împlinirea acestui veac, oamienii să se pregătească și să desființeze toate împărățiile, să răstoarne toate stăpânirile, să frângă toată puterea omenească, pentru ca stângerea a toate să-i găsească-n starea în care Dumnezeu l-a lăsat pe Adam în Rai.

„Căiți-vă – strigau dâșii – și vă lepădați de toate!“ Iară sârbii, care-i înțelegeau, știindu-și multele păcate, se cutremurau cuprinși de groază, se adunau despoiați împregiurul lor și nu li se mai supuneau judeților ca mai nainte.

Mai rău încă îi apucase vestea aceasta pe cetașii lui Budac.

Păgâni dați duhurilor necurate, care nu-l lasă pe om să-și mântuie sufletul, dâșii nu se temeau de moarte, ci mai vârtos se înteteau în răutățile lor.

Trei săptămâni de zile trecuseră de când ei își întinseseră corturile sub cetate, și de atunci și până acum au dus-o petrecându-și nopțile-n desfrâu, mâncând și bând, răcnind și jucând împregiurul focurilor cu femeile zbanghii, pe care și le aduceau de prin împregiurime.

Îi sângera părintelui Manea inima când îi vedea risipindu-se cete-cete, ca să-și facă proviziuni, și întorcându-se iar încărcăți cu de toate, îi sângera când vedea stricându-se atâte vietți și dându-se peirii atâte suflete, îi sângera însă mai ales când se gândea că toate se petrec la poarta casei lui, și Ana-și spurcă ochii văzând, își spurcă urechea auzind, gândul și-l spurcă știindu-le toate.

Dar ce putea să facă?! Sta împrejmuit de apele răvârsate, neștiut de nimeni și lăsat singur în a sa grijă numai.

Nu o dată Cornea, județul, fratele Anei, fusese ispitit de gândul să se pună în fruntea celor patruzeci de voinici pe care

îi avea la dânsul, să dea, când îi știe istoviți de beție și de desfrâu, năvală asupra lor și să-i stârpească, ca să le peară și urma de pe fața pământului, își puna însă părintele Manea peptul ca să-l oprească. Crescut aici, între sârbii care-l știau de mic și-l socoteau între ai lor, el n-ar fi avut decât să facă un semn ca să se adune și-o mie împregiurul lui, dar n-avea de ce s-o facă aceasta.

Budac era, la urma urmelor, un om cumsecade, care-și petrecea timpul în felul lui și făcea numai ceea ce în gândul lui i se cuvenea să facă. Ar fi putut să-și întindă corturile orișunde, și mai la deal, și mai la vale, și le-a întins însă aici, pentru că așa a voit Cornea, care ținea să-l aibă sub ochii lui. Nu ca dușman venise și nu cu de-a sila, ci de nevoie rămăsese, și deschis le era tuturora drumul printre corturile lui, deschisă îi era și lui poarta cetății când, întors de la vreo vânatoare, ținea să le facă și celor din cetate parte din vânat. El însă nu uita de unde vine și de cine a fost trimis și nu întreba, ci poruncea, nu poftea, ci-și făcea poftele, nu cerea ce mai rămâne, ci lua din plin, iar aceasta nu pentru că era om înalt, spătos, țeapăn și cu privirea semeată, voinic ales dintre mii, ci pentru că așa i se cuvenea lui, care fusese crescut de Crum cel înfricoșat și era mâna dreaptă a lui Bogor.

S-ar mai fi potolit, nu-i vorba, dac-ar fi văzut în fața lui și pe ceilalți județi de prin apropiere cu cetele lor, pe Filip de sub coaste, pe Albu de la Câmpina, pe Crețu de la Urlați, pe Bălan de la Bucov, dar aceștia așteptau și ei retragerea apelor răvârsate. Apoi tot asta o aștepta și Budac, ca să poată pleca.

Prahova însă își rostogolea, ca mai nainte, fără de zgomot valorile-ngălbenite și le risipea cât vezi cu ochii peste câmp. „Și totuși!...“ Părintele Manea tresări înviorat. Pe ici, pe colo, pe la margini, iarba era acoperită de podmol gălbui, un semn că apa a fost, acum de curând, și mai mare, și mai risipită, c-a început să scadă, să se retragă la matcă.

Adimenitoare e privirea apelor răvărsate, care vin fără de măsură de la munte și trec oarecum pe șoptite la vale și se varsă risipindu-se în toate părțile ca duse de o putere necovârșită. Și dacă n-ar fi fost nerăbdarea cu care aștepta scăderea lor, părintele Manea tot ar fi stat și-ar fi privit întrebându-se mereu de unde vine atât noian și unde-ncape și când se sfârșește istovindu-se.

Alegase, ca nu cumva să-ntârzie la întoarcere, iar acum sta și privea uimit de măreția priveliștei și umbra în sus și în jos ca să se încredințeze dacă a început în adevăr apa să scadă ori i s-a părut numai lui că scade. Nu uitase, ce-i drept, cetățuia și cele din ea, dar nu-l ierta firea să plece cu inima îndoită, și mereu se-ncredința în gândul lui că n-are nevoie să grăbească. Îi auzise răcnind pe cei din corturi până târziu după miezul nopții și n-avea să se teamă c-o să se scoale în curând.

Și, în adevăr, ei zăceau amorțiți pe unde-i răpusese beția, nu însă toți.

Budac el însuși nu fusese între cei ce răcneau și nu era între cei ce zac. Lui îi trecuse veacul veselilor, și cu nerăbdare aștepta și el scăderea apelor, ca să se poată întoarce.

Sunt în fiecare om două firi, una care-l coboară, și alta care-l ridică, și cu cât mai mult e om omul, cu atât mai ușor iese în el această a două fire la iveală. Iar Budac era om, un păgân sălbatic, care nu știe ce e sfială, un nesățios crescut în îmbuibare, care nu știe ce va să zică stăpânirea de sine, dar om întreg.

Era peste putință ca el să nu simță că Cornea, deși mai mărunț și mai plăpând, se socotește însuși pe sine mai presus de dânsul și că oamenii lui, deși puțini, se uită cu un fel de scârbă la corturi și la cele ce se petrec în ele. Lucrul acesta-l umplea de mânie, și nu o dată și-a-ncrețit el fruntea, îndreptându-și privirea spre cetățuie.

N-avea însă decât să deie ochi cu preotul pentru ca să-i treacă mânia. Era în fața acestui om mărunț și supt la față atâta liniște, atâta veselie, atâta bunătate bătrânească și atâta stăpânire de sine, încât lui Budac îi era greu să nu-și stăpânească glasul când vorbea cu el ori să zică „nu” când el zicea „da”! Cum ar fi putut el să intre în vrajbă cu un om de o fire atât de plăpândă și de dulce?!

Ceea ce l-a răpus însă pe Budac a fost Ana, soția preotului.

Nu era încă femeie Ana, ci copilă numai, și Budac stetea privind cu ochi mari când ea cobora cu soțul ei coasta, ca să meargă la turmele ce pășteau în preajma cetății și să se joace cu mielușii încă plăpânzi, cu vițelușii botocănoși și cu mânjiile cei cu picioarele lungi.

Înaltă, parcă prea înaltă, subțirică, parcă prea de tot subțire, însă rotundă în toate și mlădieră, dar nu sprintenă, ci domoală și la pas, și la mișcări, și la căutătură, și la vorbă, mai ales la vorbă, ea nu mergea, parcă, cu dânsul, ci se ținea după el. Pe când el umbra cu nasul în sus și forfecând oarecum cu picioarele, ea mergea când în urma lui, călcând ușor și sficioș, ca și când s-ar fi temut ca nu cumva să-i fie pământului prea grea, când săltându-se înainte ca codobatura ușorică, când iar plecându-se spre el, ca să-i spună câte ceva.

Văzându-i așa, oricine trebuia să fie cuprins de simțământul că el nici n-o duce, nici nu merge cu ea, ci o lasă să vie, că aiurea sunt gândurile lui și că dânsa îi este mai mult ori mai puțin de prisos.

Încă mai mari s-au deschis ochii lui Budac când el a văzut-o din apropiere și-a auzit-o vorbind în sârbeasca lui, încet, pe șoptite aproape, parcă s-ar fi sfiit a-și da pe față gândurile și i-ar fi fost greu că alții aud glasul ei plin ca cel de băietan, și privind cu ochii plecați și numai pe jumătate deschiși, ca nu cumva să jignească prin căutătura ei pe cei ce îi steteau în față.

De tot i se deschideau ochii și plin îi răsuna glasul numai când râdea, ridicându-și puțin umerii, și Ana râdea mereu, cum râd florile primăverii, și cum păsările râd cântând la cuiburile lor. Mai mult bălană decât oacheșă, fața ei curată și rotundă ca luna plină-n răvărsatul zorilor de zi era întruparea veseliei neistovite.

Și curate, ca fața, îi erau toate, îmbrăcămintea largă și albă, sub care i se perdea trupul, părul netezit pe frunte, mânilor cu degete lungi și subțiri, curată mai ales gura, din care, când nu te așteptai, zâmbetul scotea la iveală cele două șiruri de dinți curăți.

Atât era de multă curăția în toată ființa ei, încât Budac cel înalt și spătos ar fi voit s-o atingă, ca să se încredințeze dacă e ori nu în adevăr așa cum o vede, se simțea el însuși nespălat și nepeptănat, deși îi erau strălucitoare vestmintele de Tarigrad, și se rușina oarecum de trupul lui cel greci și de mustața lui cea aspră și groasă.

Era însă în aerul ei și ceva mai îndărătnic.

Umerii obrazilor, ieșiți puțin, și fălcile cam late păreau a bărbăție nepotrivity cu jingășia ei copilărească, iar buza de sus, cam lată și ea, se mișca câteodată a mândrie desprețuitoare.

Văzând uimirea copilărească cu care ea-l măsură și se uita la corturi, la oameni și la toate cele ce se petreceau în mica tabără, Budac se simțea, privind la buza ei, umilit în întregul său fel de a fi.

Se sânte și se iubește orișicare om pe sine, și e nesuferit gândul c-ai voi și nu poți să fii ca alții. Nesuferiți ne sunt dar și oamenii care ne silesc să ne socotim mai prejos de dânșii, și mânia neîmblânzită ne cuprinde când ei nu se sfiesc a ne spune verde-n față ceea ce știm și noi.

În sufletul lui Budac nu se ivise mânia aceasta. „Am și eu – își zicea – ale mele!” și sta cu capul ridicat, dar nu-i mai priiau nici cărnurile purtate-n frigare, nici vinurile luate fără măsură,

nici glumele, nici jocurile, nici cântecele, și-l supăra gândul că atâta timp i-au plăcut.

Pe când ceilalți mâncau, și beau, și jucau, și răcneau, el stetea la o parte, nerăbdător și mâhnit că nu poate să-i oprească. Zâmbetul milos al părintelui Manea și buza de din sus a Anei schimbaseră rostul vieții lui, și acum, când ceilalți zăceau istoviți prin corturi ori pe la focurile aproape stinse, el se plimba pe sub cetățuia tăcută, bucurându-se de răvărsarea luminei de zi.

Îl văzuse pe părintele Manea coborând și depărtându-se spre Prahova, dar îl uitase de mult și rămase țepăn, ca stânca ieșită din pământ, când sus, în cerdacul cetățuii, se ivi Ana, femeia încă copilă numai.

Deșteptată din somn, ea se pomenise singură. Era însă deprinsă cu felul lui de om pornit, care se duce și vine, iese și intră fără ca să ție seamă de alții și le face toate fără ca să mai întrebe pe cineva. Timpul trecea însă, și el nu se mai întorcea – parcă l-ar fi luat apele mari ce luceau în depărtare. Era cu putință?! Un om nechibzuit și dus totdeauna cu gândul e vecinic în primejdie. Pe când dar el măsură și ici, și colo adâncimea apei ori se minuna de puterea nesecată care ducea valurile spre Dunăre, ea se zbătea în cerdac, căutându-l cu ochii în depărtare, unde nu putea să-l vadă.

Îl vedea însă pe Budac, care era mai apropiat și se uita la ea.

Erau departe unul de altul, ea în deal, el în vale, dar ea simțea că el o vede, și el vedea că dânsa stă sub ochii lui, iar stările sufletești nu numai prin vorbe, prin clipirea ochilor și prin jocul buzelor, ci și prin portul trupului se dau pe față.

Cu cât mai limpede e apa și mai liniștită fața lacului, cu atât mai deslușit și mai în amănunte se oglindesc toate într-însa: tocmai curată fiind ca picătura de rouă, Ana trebuia să fi simțit încă dintru început că poate să-l aibă în stăpânirea ei pe sălbaticul Budac, să-i îndulcească firea și să-i prefacă sufletul.

O simțea aceasta cu atât mai vârtos acum, când ochii lui o căutau cu o stăruință oarecum nerușinată.

Cea dintâi pornire a ei era să se depărteze din cerdac. Nu e însă în lumea aceasta om care nu se simte măgulit și înălțat în gândul lui, nu [e] mai ales femeie care nu tresaltă când își dă seamă că poate ceea ce nu tuturor le este dat. Porniri bune și rele sunt în firea omului, și nu Ana, ci femeia dintr-însa era vinovată dacă ea mai stătea acolo, sub ochii lui. Prea era adimenitor gândul că ea, ființă plăpândă, l-a biruit pe neînfrânatul oștean și poate să-l poarte după bunul ei plac. La urma urmelor, nu de dragul lui ieșise în cerdac.

Era copilul răutăcios și lipsit de judecată care întărâtă fiara fiindcă o vede-nlănțuită și nu-și dă seamă că ea ar putea să sfarme lanțurile.

Iar Budac, nenorocitul de el, stetea zăpăcit.

N-o mai vedea cum o văzuse și, judecând în felul lui, ceea ce îi păruse peste putință i se învedera ca lucru atârnat de voința lui, și firea lui pe o clipă potolită iar se răzvrăti.

N-avea decât să stăruie, și puțin lucru era omul ce-i stetea în cale.

Nu se petrecuse nimic în timpul cât Manea a umblat pe la Prahova, și totuși alta era lumea când el se-ntorcea înapoi, mâhnit că n-a mai putut să steie și supărat de nesuferitele muștrări la care se aștepta.

II

BARDA

Gânditor, cu fața întunecată, calcând rar și clatinându-se la tot pasul și netezindu-și mereu barba rară, tunsă scurt și pe jumătate căruntă, Barda, cărmuitorul împărăției, se plimba

nerăbdător prin larga și luminoasa odaie din marele palat de la Constantinopol, în care-și petrecea zilele muncind fără de răgaz.

Aștepta pe cineva, și ochii lui mărunți și scrutători se-ndreptau din când în când ca pe furii spre ușă.

Erau scumpe și moi covoarele pe care călca; mese de fildeș, lucrate cu multă măiestrie și încrustate cu pietre scumpe, jețuri cu răzămătoare de bronz și căptușite în cele mai alese catifele, candelabre de argint bătut din ciocan și mari vase de miresme se aflau la dreapta și la stânga lui; pereții, îmbrăcați cu marmură lucitoare, erau înfloriți în aur masiv; el singur era lipsit de podoabe, și lungul vestmânt, care-i acoperea trupul slăbit de patimi vii și de încordări sufletești, era de o cuvioasă simplitate.

Purtător al strălucitelor podoabe împărătești era nepotul său, Mihail, fiul surorii sale Teodora, și lui îi rămânea numai sarcina purtării de grijă pentru împărăție. Avea însă dimpreună cu ea și stăpânirea, întreaga stăpânire, el singur și numai el o avea întreagă.

Nu era, cu toate acestea, în întinsul împărăției om atât de nevoies ca dânsul, care toate le cărmuia și toate trebuia să le știe, grija tuturor avea să o poarte și-n ochii tuturor trebuia să se uite. Chivernisitor vecinic strâmtorat, el în fiecare clipă era nevoit să-și calce pe inimă, să treacă cu vederea păcate mari, să zâmbească fiind cuprins de mânie ori să mintă fără de sială.

Potrivită cu munca era însă și răsplata: el își ridica, îmbătat de mândrie, capul când se gândea că ochii tuturor asupra lui sunt îndreptați, soarta tuturor de la dânsul atârână, că poate să ridice și să coboare pe cine vrea, că-n fața lui toți tremură și că numele lui e știut departe peste hotarele împărăției și va fi pomenit cu fală în lungul veacurilor viitoare.

Acest gând de mărire neperitoare îi ținea mereu încordate puterile și-l făcea destoinic să-nfrunte marile greutăți, să țină pept cu mii de dușmani și să lucreze zi și noapte, în vreme ce

nepotul său norocos, știindu-se scăpat de grijile stăpânirii, se bucura și putea să se bucure de roadele ei, alergând buimac după plăcerile vieții.

Nu o dată însă vecinic treazul cârmuitor trebuia să se plimbe nerăbdător ca acum.

Adîmenit de uneltitori îndemnatici, uşuraticul împărat adeseori se perdea în învălmăşeala marelui cuiabar de destrăbălări și treceau zile de-a rândul fără ca să i se poată da de urmă, și de cele mai multe ori se-ntorcea cu gândul schimbat ori chiar hotărât să ieie el însuși stăpânirea.

Om chibzuit, cârmuitorul potrivise dar lucrurile astfel ca tânărul împărat să fie în toate împregiurările însoțit de oameni isteți și vrednici de toată încrederea, care-l păzesc, îl apără și priveghează, ca uneltitorii să nu se poată apropia în taină de dânsul.

Barda aștepta pe unul din aceștia, pe Vasilie Macedoneanul, cu ochi mari și ageri, o slugă proastă la grajdurile împărătești, dar tocmai de aceea în gândul cârmuitorului mai bun decât toți, căci nu putea să fie primejdios.

Era om de douăzeci de ani împăratul și îi plăceau ospetiile, îi plăcea vinul, îi plăceau și veselile zgomotoase, femeile-i plăceau și ele, dar nimic nu-i plăcea atât de mult ca hipodromul. Al acolo, la hipodrom, când se alergau caii în vederea lumii ieșite din minți, acolo sămțea și el că e mare lucru să fii împărat, să aduni mii de oameni la un loc și să pui la cale spectacole, care stârnesc fiori în mulțimea adunată. Și fiindcă iubea Mihail III hipodromul, iubea și caii și, iubind caii, era o mare mulțumire pentru el să steie la grajd. Se va fi priceput Barda, unchiul lui, la treburile cârmuirii și va fi știut multe, dar Vasilie se pricepea la cai și nu știa nimeni să-ncalece ca dânsul și să stăpânească sălbaticii armăsari de Tesalia. Era om de rând Macedoneanul, dar era făcut din întreg, nu cârpitură, și trupeș,

și chipeș, și cu mintea deschisă, trei zile și trei nopți de-a rândul dac-ar fi băut întruna, el tot n-ar fi fost răpus de beție.

Pe acest nelipsit însoțitor al tânărului împărat îl aștepta Barda.

Îl aștepta și nu-l vedea sosind.

De câteva săptămâni, de când se desprimăvăraseră, veneau mereu de la hotare știri despre năvălirile de pradă ale cetelor lui Bogor, și împăratul, om pornit și de o fire războinică, era din zi în zi mai înrăit și stăruia mereu să se adune oastea, ca să pornească în fruntea ei asupra neînfrânaților prădători.

Barda vedea însă mai departe. Gândul lui era îndreptat spre răsărit, unde se îngrămădeau oștiri peste oștiri. Abia de curând luaseră arabii Creta, insula înfloritoare și plină ca stupul, iar acum sosise vestea că Mutavachil, califul, spaima lumii creștine, a făcut un fioros măcel printre creștinii de la Tigru, de la Eufrat și din Persia. Acolo era primejdia, și de acolo erau puse la calc și prădările bulgarilor.

O jale adâncă a cuprins toate inimile când au sosit știrile din Balcani, și lumea îngrămădită la hipodrom trei zile de-a rândul a stat în tăcere dureroasă și nu și-a dat pe față plăcerea prin strigăte furtunoase. Mânie neîmblânzită a cuprins-o însă când a sosit îngrozitoarea veste din răsărit.

Luându-și răpede hotărârile, Barda a trimis o solie cu daruri la cazahii de pe țărmurii Mării Negre, ca să-i înduplece a da despre Dunăre navală asupra bulgarilor, și aștepta acum să sosească cazahii, pentru ca să între la învoială cu bulgarii strămtorați.

Îi stetea însă în cale un om, Ignatie, patriarhul ecumenic, tocmai el, care ar fi trebuit să sară cel dântâi ca să-i îmbărbăteze pe toți.

– Nu! – zicea el – sângele să nu vi-l vărsați cu pripire! Bogoris e om doritor de fală lumească și iubitor de podoabe deșerte: pe el mai ușor îl veți momi cu daruri. Iar califul n-a

pornit asupra noastră; smintiți am fi dacă am duce la moarte mii și mii de oameni fiindcă el a omorât câteva sute. Nu cu arma, ci cu învățătura avem să-i învingem pe dușmanii dreptei credințe.

Iară Ignatie era ascultat.

Fiu al lui Mihail I, care s-a coborât din scaunul împărătesc ca să se retragă la mănăstire, și al cuvioasei Procopia, fiică de împărat și ea, Ignatie ridica vaza scaunului în care-l ridicase împărăteasa Teodora și nu se pleca în fața cezarului Barda, căruia în mai multe rânduri îi făcuse aspre muștrări pentru viețuirea lui desfrânată, nici în fața lui Mihail III, care se temea de asprul bătrân.

„A, nul își zise cezarul, mușcându-și buzele subțiri. Am știut să-l dau la o parte pe Teoctist, atotputernicul mare logofăt, am putut să trimit la mănăstire pe Teodora și pe fiicele ei; voi da din cale și pe acest călugăr famen!”

Puțin îl supărau muștrările pe care i le făcuse Ignatie. Își alungase soția, ca să trăiască cu noră-sa, și trăia acum cu dânsa. Putea patriarhul să vorbească ce-i place. În treburile împărăției însă el n-avea să se amestece.

– Acum, câtă vreme trăiesc eu – strigă cezarul –, acum are să fie frântă puterea califilor, și nu poate să rămâie la locul lui omul care vrea să mă lipsească de gloria aceasta!

Vasilie primise însărcinarea de a-l lua pe departe pe tânărul împărat ca să afle care i-ar fi părerea când vorba ar fi de scoaterea din scaun a lui Ignatie.

Și nu era rău ales Vasilie pentru treaba aceasta.

Ieșiți la plimbare afară din oraș, călare, el pe un armăsar negru, iar stăpânul său pe altul roib și mai mărunț, putea să-l ieie și mai pe departe, și mai pe de aproape.

– Nu știu – îi zise după ce ieșiră-n câmp deschis – ce va fi voind strălucitul cârmuitor cu patriarhul; mult ar vrea însă să știe ce-ai zice dacă vorba ar fi să-l scoată din scaun.

– Pe cine? întrebă Mihail, care se gândea la alte lucruri.

– Pe patriarhul, pe Ignatie.

– De ce să-l scoată? Ce are cu el?

– Nu știu, răspunse Vasilie. Ce va fi având cu el, nu știu; știu însă că dacă eu aș fi în locul lui, l-aș da jos din scaun, dar nu așa frumușel, ci iute și cu toată vârtutea, ca să zboare cât colo.

– Pe cine, Vasilie?

– Pe patriarhul!

– De ce?

– Iar de ce? întâmpină Vasilie zâmbind. Bine, stăpâne, n-ai aflat, se vede, că eu am fost în două rânduri rob la bulgari.

Tânărul împărat își opri calul.

– Tu ai fost rob la bulgari?! întrebă el foarte mirat.

– Nu o dată, ci în două rânduri.

– Cum în două rânduri?

– M-au prins, m-au legat, m-au dus, m-au pus la muncă grea, și-am găsit prilej să scap.

– Și iar te-au prins?

– Iară, și iar am scăpat, grăi Vasilie îndârjindu-se. Eu știu, stăpâne, ce sunt bulgarii, și foc am pe sufletul meu: să-i văd spulberați, stânși de pe fața pământului. E strâmtă mintea popii, dacă crede că și noi, aștilalți, avem să-i momim cu blândețe, iar nu să-i lovim cu toată mânia.

Împărat încă de la vârsta de cinci ani, Mihail III crescuse simțindu-se împărat. Deși stricat de curtenii mișei, care abuzau de ușurința lui, el era fiul cuvioasei Teodora, care, în urma stăruințelor marelui arhiereu Metodi, iar introdusese icoanele sfinte în biserică, și tot mai păstra în sufletul lui o rămășiță din evlavia copilăriei sale.

– Nu scăpa, Vasilie, din vedere – grăi dânsul – că-i vorbești împăratului despre cea mai înaltă față a bisericii creștine, care în numele Domnului ne vorbește!

Macedoneanul nu se turbură câtuși de puțin. Mare el, și pe un cal mare, se uită în jos la tânărul cam pipernicit – parc-ar fi voit să se încredințeze dacă e ori nu adevărat împărat.

– Așa se va fi cuvenind – răspunse el deschis –, dar eu nu sunt în stare să spun decât ceea ce îmi este în gând. Dacă e în lumea aceasta stăpânire, tot de la Dumnezeu este – urmă fără sfială – și-n gândul meu cel prostesc a stăpâni va să zică a face dreptate ocrotind pe cei slabi și certând pe cei năpăstuitori, ridicând pe cei vrednici și dând la o parte pe mișei care se îmbulzesc cu nerușinare. E mare păcatul de a fi vărsat sânge și de a fi acoperit câmpul de morți, dar încă mai mare e păcatul de a fi stat cu brațele încrucișate când oameni nevinovați și cu frica lui Dumnezeu sufăr cea mai neagră urgie, când soții sunt despărțite de soții lor, părinții își lasă copiii orfani, copiii sunt răpiți de la părinți și întregi părți din țară rămân pustii. Eu le-am văzut aceste, am trecut prin ele și zic că Dumnezeu, care nu le vrea, a rânduit stăpâniri ca să-i facă voința apărând pe cei neputincioși și înfrânând pe cei cutropitori. Dacă altfel gândește sfîntia-sa patriarhul, e om cu mintea strâmtă. Eu mă plec în fața lui, dar tot om cu mintea strâmtă rămâne, și as minți dac-aș zice că nu om cu mintea strâmtă îl socotesc.

Obrajii vestezi ai împăratului se umplură de sânge. Nu-i mai vorbise în viața lui nimeni și nici nu ar fi crezut că e cu putință ca cineva să-i vorbească atât de deschis. Îi era parcă s-a deșteptat dintr-un somn lung și s-a pomenit în mijlocul unei tabere de dușmani. Prima lui pornire era să-i deie calului pinteni și s-o ieie în goana mare spre Capitală, unde toți îi cădeau în genunchi. Ochii Macedoneanului erau însă îndreptați asupra lui și-l țineau cu o putere farmecătoare în loc.

– Care va să zică – întâmpină el în strâmtorarea lui –, tu spui că nu-mi fac datoria de împărat?!

– N-am să te judec, stăpâne, – îi răspunse Vasilie liniștit –, dar dacă-mi ceri răspuns, am să ți-l dau cu inima curată. Mi-ai

dat adăpost, mă ții, îmi ești bun, mă deosebești de cei ce sunt deopotrivă cu mine, și mișel aș fi dacă nu adevărul ți l-aș spune. Dar te vei fi supărând?! Ce ai putea să-mi faci?! Să mă tai, să mă arzi de viu în mijlocul hipodromului, să-mi scoți ochii? Fă-o! Tot mai bune-mi sunt toate decât să trăiesc în răsfățări, fiindu-mi rușine de mine însumi. Să știi, însă, că nu mă tem de nimic. Dacă Dumnezeu în două rânduri m-a scăpat, e fiindcă voia să mă aibă, ca să-i fiu la îndemână când va voi să-l slujesc, și tot în numele lui grăiesc – urmă el ridicându-și glasul – când îți spun fără de încungiur că nu ți-o faci datoria de împărat și că acela care ți-o face nu bine ți-o face. Adună-ți oștirile, încalecă pe cel mai bun dintre armăsarii din grajdurile tale și pleacă în fruntea creștinilor la hotare, unde mii de suflete creștine așteaptă mântuirea de la împăratul lor!

Deprins din copilărie a fi stăpânit de alții, puternicul stăpân al lumii răsăritene nu putea să fie decât unealta celor ce știu să se folosească de neputințele lui. Acum, în clipa aceasta, adevăratul stăpân al împărăției era sluga credincioasă, care lua în înțelesul cel bun însărcinarea de a priveghea ca stăpânul să nu fie momit de uneltitori fără credință.

Voia și Mihail să iasă la război, dar îi era greu s-o facă el de capul lui, când Barda îl sfătuia să se împace cu Bogor, iar patriarhul stăruia să se ferească de orișice vărsare de sânge.

– Tu zici dar să-l dau la o parte pe Ignatie? întrebă el.

– Cârmuitorul zice, îi răspunse Vasilie; eu ți-am spus numai că și eu l-aș da la o parte dacă ar atârna de mine.

– Pot?

– E lege care te oprește?

– Nu-i!

– Atunci nu calci nici o lege când faci ce vrei! răspunse Macedoncanul.

Tânărul împărat, care nu era în stare să voiască, se sâmțea înălțat de gândul că poate să facă ce vrea.

– Am să-l scot din scaun – zise el tare hotărât –, dar pe cine pui în locul lui?

Macedoneanul stete cârva timp pe gânduri.

Ochii lui ageri le vedeau toate, și mintea lui pătrunzătoare îi știa și-i judecase pe toți cei ce se îmbulzeau împregiurul împăratului: nu-i trecuse însă niciodată prin minte gândul c-ar putea să vie vreodată lucrurile așa ca el să aleagă dintre dânșii pe cel mai potrivit pentru scaunul patriarhal.

– Pe cine ai voi să pui? întrebă el.

Mihail III nu putca să voiască decât pe cineva care îi stă aproape și știe să-l stăpâneasă.

– Pe Photie! răspunse el.

Macedoneanul iar stete pe gânduri. Îl știa bine pe Photie și nu i se părea rău ales. Îi era rudă împăratului și-i fusese învățător.

– Pe căperenia gardei împărătești? întrebă el.

– Da, e cel mai învățat dintre cărturarii din zilele noastre!

– Nu știu – grăi Vasilie – care îi este învățătura și la ce se va fi pricepând. Îmi place însă căpitanul fiindcă știe să-și poarte haina ostășească, să se ție țcapăn și să calce apăsător, cum i se cuvine unui oștean de frunte, să poruncească și să-i ție pe toți în ascultare. Mi se pare un om întreg, și dacă om întreg e, orișunde l-ai punc, e la locul lui și știe să-și facă treaba. Nu știu, însă, ce va fi zicând cezarul, adăugă el, dând din umeri.

– Cezarul?! răspunse împăratul voios. El nu o dată mi-a zis că asemenea om ar trebui să steie în scaunul patriarhal.

– Se poate însă ca un oștean să fie ridicat în scaunul patriarhal?!

– Nu e lege care mă oprește! răspunse împăratul cu mândrie; și Tarasie, unchiul lui Photie, tot așa a fost ridicat nu demult în scaun.

– Dacă a fost Tarasie și așa vrea cezarul, nu mai încapă nici o vorbă, grăi Vasilie, strânse frâul și porni în treapăt spre orașul zgomotos.

Mihail III se luă după el.

Râdeau unii și erau indignați alții dintre trecători văzând bătăria slugii și lipsa de dignitate a stăpânului, care topăia în urmă; nimănui nu putea însă să-i treacă prin minte gândul că sluga-și duce acasă stăpânul de mult timp hoinar.

N-a simțit-o aceasta nici Barda cel iscusit în învârtirea suruburilor grecești. De mulți se temea și era mereu treaz; de oameni ca Vasilie, însă, nu știa să se păzească.

Era fără îndoială foarte turburat când a văzut că sluga credincioasă pe care o așteptase nu vine singură, ci-l aduce și pe stăpân; aflând, însă, care sunt hotărârile nepotului său, nu mai cerceta cum a ajuns el la acele hotărâri, și bucuria îi era atât de viuă, încât ținea ca, drept răsplată, încă-n ziua aceea să-l ridice pe Vasilie la rangul de mare chivernisitor al grajdurilor împărătești.

– Voința împăratului e lege sfântă – grăi dânșul plecându-se adânc – și așa se va face cum zici. Acesta e însă lucru care se pune cu anevoia la cale. Ignatie e om mândru și încăpățânat și are multă trecere. Vom vedea ce zice călugărima și care e părerea papei de la Roma, și ne vom da silința să-l facem de răs dacă nu vom putea să-l facem urgisit. Deocamdată totul are să rămâie o taină, adăugă uitându-se la Vasilie.

– Eu – grăi Vasilie – un singur foc am pe sufletul meu, și fac ce mi se zice ca să-l stâmpăr.

III STRĂMTOAREA

Cireșii înfloriseră și priveghetorii cântau prin desigurile umbroase, dar munții tot mai erau plini de zăpadă troienită de viscole prin adăposturile înfundate, și apele râurilor numai încet, aproape pe nesâmțite scădeau. Putea domnul Radu, cel totdeauna plin de sâmbământul puterii lui, să se bucure în toată liniștea în cetatea lui din Târgoviște, căci acum și încă mult timp nici de peste Dunăre, nici despre răsărit nu se putea ivi nici o primejdie.

Și-i era mare bucuria. Doamna îi nascuse băiat voinic. Noroc e noul-născut chiar și la casa celui mai umilit om; la curtea domnească el e un mare dar dumnezeiesc, mângâierea neamului întreg și bucuria domnului cuprindea inimile toate de pretutindeni unde străbătea vestea. Se luminase chiar și fața doamnei, care-și vedea acum mai des domnescul soț, căci tare și dulce legătură e copilul între părinți.

Dar cetele lui Budac se risipiseră și prădau fără de milă. Puțin lucru! Ce putea, la urma urmelor, să le facă?! Ele nu ca dușmani veniseră, ci în virtutea învoielii încheiate încă cu Crum, și nu din răutate, ci de nevoie au rămas aici. Oamenii trebuiau să trăiască, și numai în felul lor puteau trăi, iar prădați erau numai sârbii așezați pe câmpie și pe sub poalele dealurilor.

Nu e însă pedecă peste care omul nu trece când vrea cu tot dinadinsul.

Răzbind ici peste râurile umflate, colo printre ele, cetele nenumărate ale cazarilor totdeauna gata de război se coborau despre meazănoapte spre Dunărea răvărsată pentru ca să fie cât mai curând pe țărmurul ei și să-și caute, după înțelegerea luată cu bizantinii, trecere îndată ce se vor mai fi liniștit valurile.

Jale nespusă era în calea lor, pustiul se întindea în urma lor, și focuri nestinse vesteau în cele din urmă, din culmile Vrancei, apropierea lor.

Un strigăt – „Gata toți!“ – răsună de-a lungul văilor la vederea acestor focuri de veste rea. Pe când bătrânii și femeile-și adunau ce puteau să ducă cu sine, ca să plece cu copiii la deal, păstorii porneau cu turmele la munte, voinicii se pregăteau de luptă, iar căpeteniile îngrijorate se adunau la sfat împregiurul domnului, ca să chibzuiască măsurile de apărare și să facă împărțirea sarcinilor.

Nu erau mulți, dar aleși cei adunați în sala scundă și lipsită de podoabe, și privirile tuturor erau îndreptate asupra celui mai tânăr dintre dâșii, părintele Manea, care-i vestise că Budac și-a adunat toate cetele, peste o mie de călăreți, sub cetate și stăruia să i se dea ajutor.

Era tânăr preotul, dar stăruitor, căci Ana era verișoară bună a doamnei, la care acum toți se uitau cu multă dragoste.

– N-aveam noi să ieșim din văile adăpostitoare și să ne-încurcăm cu vecinii, grăi Strâmbu, uitându-se țintă la un colț al sălii.

– Tot așa ni-o zici de când te știu, întâmpină Crețu, bătrânul sprinten și pripit și la mișcări, și la vorbă.

Avea opt feciori, podoabă a neamului fiecare din ei, și se socotea nemuritor bătrânul.

– A zis-o și tata, și bunicul, și o vor zice și copiii, și nepoții mei, răspunse Strâmbu. Ceea ce adevărat a fost ieri tot adevărat e și azi și adevărat are să fie și mâine.

– Nu e viață în câmpul deschis, și câtă vreme nu ne vom fi retras cu toții la munte și nu-i vom fi lăsat pe sârbi în paza lui Dumnezeu, tot așa o vom duce, adăogă Sântu de la Poenari.

– Așa e! grăi Cârnă. Câți trecători, toți de noi se izbesc.

– Iară sârbii – zise Vișcol –, tot așa au rămas, cum îi știau părinții noștri. Oameni de credință și cu frica lui Dumnezeu n-avem să scoatem din ei.

– Iată-i că azi – grăi iar Cârnu – umblă despuiati și nu vor să se adune în fața primejdiei.

– Nu e așa! întâmpină Albu, câmpineanul cel înalt și slab. Le sunt județ de atâta timp și-i știu ce-au fost și ce sunt. Ascultă, muncesc întins, chivernisesc bine și sunt credincioși și inimoși în luptă dacă știi să-i iei cu binele.

– Și mulți dintre dânșii – adăugă Filip – sunt creștini nu numai cu numele, ci și cu firea.

– Vorba e numai – grăi părintele Manea cu un zâmbet răutăcios – ca oameni de credință să fim și noi. Cum vrei ca ei să sară-n fața primejdiei dacă văd că noi stăm nepăsători când ei sunt în primejdie?!

Domnul se mișcă puțin, ca și când ar fi fost întâpat de un tântar, dar nici măcar prin clipirea ochilor nu-și dete gândirea pe față.

Ținea ca să se facă totdeauna ceea ce voiește el și numai ceea ce el voiește, dar tot atât de mult ținea să pară a face totdeauna ceea ce doresc alții. Alții trebuiau să-i ghicească gândurile și să le deie pe față ca fiind ale lor, și grija lui era să-și găsească asemenea ghicitori de gânduri.

– Te-am înțeles – îi răspunse Strâmbu lui Manea –, dar nu pot să te urmez. Alta ni-e azi grija! Vor fi jăfuind oamenii lui Budac, vor fi petrecând în desfrâu, vor fi făcând toate răutățile, dar noi nu putem să ne încăierăm cu dânșii când cazarii se apropie.

– Și dacă Budac și-a adunat cetele – adăugă Cârnu – nu putem să adunăm și noi pe ale noastre în fața lui.

– De! – adăugă și Sântu dând din umeri – cu bulgarii avem învoială, și mare nesocotință ar fi dacă de dragul câtorva răzleți am strica-o tocmai azi, când ea ne prinde mai bine!

– Cazarii vin și se duc – zise iar Vișcol – iară bulgarii rămân și pot să vie în fiecare zi.

Domnul dete mâhnit din cap.

Acesta era sântământul care trebuia să-i cuprindă pe toți, și părintele Manea se-mpacă cu gândul că Cornea va rămâne singur cu sârbii, pe care va fi putând să-i adune la vreme de mare nevoie.

Mai era însă unul care stătuse tăcut ca domnul și nici măcar prin clipirea ochilor nu-și dădea gândurile pe față, părintele Titu, bătrânul înțelept și sfânt, care numai la zile de tot grele se cobora de la poalele Negoiiului, unde-și avea șederea. El le știa toate ca dintr-o carte scrisă cu slove mari și asculta cu luare-aminte numai ca să afle ce știu ceilalți și ce are să le mai spună ca să-i îndrumeze pe calea cea bătută de veacuri.

Acum el se ridică încet, oarecum în silă, și ridică mâna ca și când ar fi voit să zică: „Tăceți, că am și eu o vorbă!“

Om puțin la trup, uscat de postul stăruitor și slăbit de bătrânețe, i se cuvenea mai vârtos decât celorlalți să odihnească, dar își petrecuse viața urcând și coborând coastele munților și numai stând în picioare era obicinuit să vorbească. Îi era parcă gândurile i se înșiră mai deslușit, vorbele îi vin mai ușor și cei ce-l ascultă îl înțeleg mai bine când li se arată întreg.

– Nu numai de dragul câtorva răzleți – grăi dânșul rostind vorbele rar și cu glas moale –, ci pentru orișicare, chiar și pentru cel mai ticălos trebuie să sărim cu toții. Neamul nostru a vecuit în mijlocul unei lumi care mereu se premeneste numai păzindu-se însuși pe sine. Trupul acesta – urmă puindu-și stânga pe pept – e unul, întreg, același în toate părțile lui, și orișunde ar fi lovit, pe mine mă doare, tot eu sunt cel ce suferă. Tot așa noi toți, neamul întreg, un trup suntem, noi înșine în orișicare dintre noi, și orișicare ar fi lovit, lovitura toți o primim, cu toții suferim și cu toții avem să sărim ca să ne apărăm. N-avem să cercetăm nici numărul, nici felul celor ce

ne cheamă într-ajutor. Ne-am risipi cum s-au risipit alții dac-am cerceta câți și cum trebuie să fie aceia cărora li se cuvine ajutorul tuturor. Au tremurat atâta timp părinții, bunii și străbunii noștri în fața avarilor, și voi ați văzut cum cele din urmă rămășițe ale neamului lor, odinioară atât de puternic, au fost nimicite de bulgari în aceste văi și știți cum seminția lor s-a stâns de pe fața pământului. Cine a stins-o?! S-a stâns ea însași prin sine! Când puternicul împărat al Apusului s-a rădicat asupra lor, avarii nu s-au strâns cu toții la un loc, n-au sărit unii pentru alții și, părăsându-se între dânsii, s-au părăsit înșiși pe sine. Nu e nimeni prea puțin pentru toți. În voi trăiesc părinții voștri, iară voi veți trăi în copiii și în nepoții voștri, dacă sunteți vrednici de viață, și vrednici sunteți numai știind să prețuiți viața, fie ea orișicât de ticăloasă, căci nu se poate ști dacă nu cumva tocmai din cei mai nemernici vor ieși odată cei mai cu vârtute dintre urmași. Deopotrivă suntem cu toții și la fel trebuie să ne fie scumpă viața și fericirea orișicărui. Nu! nu sunt împregiurări în care putem să ne zicem unii altora: ajutați-vă voi înșivă, că noi nu vă putem ajuta. E ori nu așa?! Întrebă el, ridicând glasul.

– Așa să fie! strigară cu toții ridicându-se în picioare, cel dântâi domnul, el însuși.

– Dar – urmă bătrânul preot de tot încet, ca să fie ascultat cu mai multă luare-aminte – fericitul Mane, care, răstignit deopotrivă cu Hristos pe cruce, alătura cu Hristos să fie pomenit, a rânduit să ne stăpânim poftele, să ne înfrânăm patimile și să ne ferim de vărsarea de sânge. Gata să fim totdeauna de a ne da viața unii pentru alții, dară arma să n-o ridicăm decât atunci când nu mai e alt mijloc de scăpare. Adunați roadele ostănelelor voastre, puneți la un loc tot ceea ce ați putut aduna trăgându-vă de la gură, dezbrăcați, dacă e nevoie, cele mai scumpe din vestmintele voastre, dați tot ceea ce aveți ca să-l amețiți pe Budac și să-l înduplecați a se retrage.

– Și dacă nu-l putem îndupleca? întrebă Manca, care știa mai multe decât bătrânul înțelept.

– Plecați voi și căutați scăpare în adăposturile munților, îi răspunse părintele Titu.

– Și dacă nu ne lasă să plecăm?! întrebă iar Manca.

– Atunci și numai atunci – grăi bătrânul – să sară cu toții, ca să vă deschidă drum.

– Iară pe vecini să-i lăsăm în voia lui?! întâmpină iar Manca.

– Ei nu sunt noi! îi răspunse Cârnu.

– Dară suntem noi înșine noi! strigă Albu. Niște nemernici am fi dacă i-am părăsi. Noi și părinții noștri am încheiat învoială cu Crum și cu Bogor, ne-am ținut totdeauna și ne ținem și azi de învoiala făcută, am dat și dăm tot ceea ce ne-am legat a da, am păzit și păzim cu sfintenție legătura și voim să trăim în vecii vecilor în bună prietenie cu bulgarii. Nu se poate dar ca Budac să facă din porunca stăpânului său ceea ce face. El e un mișel răzvrătit, care turbură pacea, și ca pe un răzvrătit avem să-l lovim.

– Așa e! strigară mai mulți deodată. Răzvrătit este!

– E fără îndoială răzvrătit – întâmpină Crețu, scuturând din cap – dar nu avem să-l certăm cu pipire. Mai are încă să treacă timp până la sosirea cazarilor. Trece ușor chiar și peste Dunărea umflată un om dacă-și ia inima în dinți, trec și doi, și câțiva, dar oștiri întregi numai încetul cu încetul răzbesc peste Siret și peste râurile ce se varsă în el. Apoi nici nu asupra noastră vin cazarii; pe noi ne ating numai în drumul lor spre bulgari. Ne mai rămâne dar timp să trimitem solie cu daruri la Bogor, să-l vestim că stăm gata să-i lovim pe cazari din dos și să-l rugăm să-i deie lui Budac porunci ca să plece în calea dușmanului și să ne mai deie și alt ajutor. Îl cunosc pe Bogor, căci am fost în atâte rânduri în solie la dânsul: e om mândru, dar doritor

de pace și înțelept, cu mult mai înțelept decât ca mai ales astăzi să nu se bucure de învoiala pe care o are cu noi.

Abia acum își dăte și domnul părerea.

– Fără îndoială, grai dânsul rostind vorbele rar și apăsat. Deocamdată – urmă apoi întorcându-se spre părintele Manea – Cornea să-i spună chiar mâne că-l rugăm să plece cu cerele lui spre Buzău. Aș vrea să nu să supuie, căci nu e destul să ai învoicli, ci trebuie totodată să fii și în fiecare clipă gata de a sili pe aceia cu care le ai să le tie în sfîntenie. Să se îndărătnicească Budac, căci mult timp va mai avea să treacă fără ca vreun alt mișel să îndrăznească a face ca dânsul. Tăria noastră e paza neadormită și hotărârea cu care lovim pe cei ce voiesc să ne calce!

Aceste erau vorbe de domn, și hotărârea era luată, deși mai rămăseseră oarecare nedumiriri în suflete.

Crețu, care vorbea sârbește, era gata să plece și astă dată în fruntea soliei peste Dunăre, iară ceilalți luară înțelegere ca să se adune cât mai curând cu cerele lor din sus de cetatea Măneștilor pentru ca să-l ieie, dacă va fi nevoie, la goană pe Budac, apoi să înainteze cu toții împreună spre Buzău.

– Numai să nu fie prea târziu! grai părintele Manea zorit.

Avea însă ceva pe suflet și nu-l ierta firea să nu-și deie pe față focul.

În vreme ce Albu și Crețu și ceilalți se adunaseră împregiurul domnului, părintele Titu stetea la o parte, dus pe gânduri.

Tânărul preot se apropie de el.

– Nu sunt, părinte, – îi zise – nici acum dumirit: se cuvine ori nu să părăsim în zi de mare primejdie pe vecinii noștri?

Bătrânul se uită lung la el.

– Două puteri sunt – răspunse – în lumea aceasta: lumina și întunerecul. Zbuciumările vieții toate din lupta dintre aceste două puteri izvoresc. Dacă noi, care am ajuns la cunoștința

adevărului, umblăm în căile drepte, vedem lumina și suntem stăpâniți de duhul binelui, atunci dânsii, care nu recunosc adevărul, umblă în căile rătăcirii, stau în întunerec și sunt stăpâniți de duhul răului. Nu e între noi și dânsii nici o apropiere: spurcată e ființa lor întregă, și ne spurcăm și noi apropiindu-ne de dânsii. Biruința luminei se întinde perind ei și crescând noi: nu-ți păta viața stărpindu-i dar lasă-i să se stărpească ei înșiși unii pe alții, căci a noastră are să fie lumea după ce se vor fi stâns ei!

Tânărul preot rămase câțva timp cu mintea oprită în loc. Îl strivea sâmtământul că nu poate să încapă-n mintea lui învățătura pe care i-o dădea bătrânul înțelept. Știa că așa este, că așa a fost din bătrâni, dar îi părea peste putință ca așa să și rămâie. Își petrecuse copilăria și tinărețele și își petrecea acum viața între sârbi și nu era în stare să-i vadă veseli fără ca să se înveselească și el, nici să-i vadă suferind fără ca să le sară într-ajutor.

– Și dacă dânsii ne iubesc? întrebă el.

– E un semn că ni s-a-ntunecat ființa, îi răspunse bătrânul.

– De ce nu un semn că lumina a-nceput să pătrundă în sufletele lor? Nu, părinte! urmă el încălzindu-se. Învățătura accasta e prea aspră, prea lipsită de milă și nu poate să pornească nici de la Manea, nici de la Hristos. Iubim pasărea ce cântă voioasă la cuibul ei, ne iubim turmele și iubim cănele ce se târește la picioarele noastre.

– Toate putem să le iubim – îl întrcrupse bătrânul –, căci toate sunt nevinovate în neștiința lor: nu putem însă să-l iubim și pe omul stăpânit de duhul rău, căci iubindu-l pe el, ajutători ai Necuratului ne facem!

– Nu, părinte, nu! întâmpină tânărul înterindu-se. Prin ce adecă ne-am deosebi noi de dânsii dac-am urî ca dânsii?! Ceea ce în noi e lumină e iubirea noastră, și biruința luminei o întindem iubindu-i chiar și când ei ne urăsc, învățându-i să

iubească, făcându-i să cunoască adevărul, scoțându-i de sub stăpânirea duhului cel rău. Pace și bună rânduială, trai tignit și spor în toate are să fie în lumea aceasta numai după ce toți se vor fi luminat, toți vor fi recunoscut adevărul, toți vor fi ajuns să se iubească între dânșii.

– Niciodată oamenii nu vor înceta a se dușmăni între dânșii – grăi părintele Titu ridicând mâna – căci răul e tot atât de vecinic ca binele și numai prin lupta dintre aceste două intră toate în ființă și pier toate.

– Tocmai de aceea – urmă tânărul oarecum aiurind – nu e în trecerea noastră prin lumea aceasta nimic mai adimenitor decât să alergi, să ostenești, să dai ceea ce este mai bun în tine, să suferi, să-ți pui viața-n joc ca să luminezi pe cei rămași în întunec și să-i scapi de peirea cea vecinică!

Părintele Titu se uită cu înduioșare la el.

– Aleargă, tinere, aleargă – îi zise – căci e mare lumea largă și suferind se-nțelepțește omul.

IV

BUDAC

Toate vin în lumea aceasta ele de ele.

Nu era încă prea târziu; fiara înlănțuită tot se mai zbătea.

„Mi-a părut numai!“ și-a zis Budac atunci dimineata, după ce Ana plecase din cerdac.

„Poate că mi s-a părut!“ zicea mereu, și, o! ce n-ar fi dat ca să se încredințeze dacă în adevăr i s-a părut numai.

Ce să deie?!

N-avea decât să se plimbe iar cum și pe unde se plimbase atunci, și dacă dânsa se ivea iar ca atunci în cerdac și nu se depărta când îl vede, era învederat că părerea nu e deșartă.

Iară ea s-a ivit și nu s-a depărtat.

Cum?!

Așa, din întâmplare. Ținea și dânsa să se încredințeze dacă nu cumva i s-a părut numai. N-o chema nimeni; nimeni n-o vestea că dânsul se află acolo și așteaptă; era însă singură, căci părintele, soțul ei, alerga mereu și mereu punea lucruri la cale adeseori, și mult era singură și trebuia să facă și ea ceva.

O cuprindea un fel de amețelă dureroasă când îi venea să se ducă, și amețelă aceasta creștea când se ducea, când îl vedea, când stetea sub ochii lui. Prea îi era senină viața și era însetată de durere, iar durerea acestui joc copilăresc era nevinovată, ca întreaga ei ființă.

În lumea aceasta nu e însă stare: toate se prefac și cresc ori scad.

„Nu cumva ea voiește să-și bată joc de mine?“ își zicea câteodată Budac, și sângele îi năvălea atunci în obraji și altfel mai mult roșii decât rumeni. Al... ce n-ar fi dat să se poată încredința despre adevăr!

Voia s-o vadă mai de aproape, să privească în ochii ei, să pună mâna pe ea, dar nu mergând el la ea, ci aducând-o pe dânsa la sine. Ce n-ar fi dat să poată!

Și el avea dreptate. Nu o dată, văzându-l stând ori plimbându-se de ici pe colo, Ana își zicea: „Tare e nebun, Doamne!“ și acel joc de-a ascunsele îi părea din ce în ce mai lipsit de farmec.

Nu o dată însă, răzbind prin nevoile vieții, ne vine să credem că între om și om, de ici până colo, mai trebuie să fie ceva afară de cele știute de noi, un fel de revărsare a ființei râvnitoare, prin care sufletele se ating și se simt unul pe altul. Ana a început în cele din urmă să se teamă – ea singură nu știa de ce – deci de toate, și numai în silă și cu frică, din ce în ce mai rar ieșea în cerdac. Inima i se bătea tare când părintele ieșea

din cetățuie, și greu îi era afară din cale viața când el nu se-ntorcea la timp.

Cu cât mai rar venea dânsa, cu atât mai nerăbdător se făcea Budac, care nu era obicinuit a se plimba ca un smintit pe sub cerdacuri.

Într-una din zile el îi făcu semn să se coboară și să vie la el.

Ana rămase încremenită de spaimă. Îi venea să fugă, încât lumea îi părea prea mică, dar nu era în stare să se miște.

„Ce-am făcut?! își zise, tremurând în tot trupul. Ce-am ajuns?!“ își zise iar, strivită de rușine.

Știa acum de ce se teme și de ce are să se teamă și, scăpată o dată din cerdac, ea nu mai găsea nicăieri adăpost, nici repaos. În conștiința ei, încă neispită, vina cea mică creștea înspăimântătoare și-o apăsa din ce în ce mai greu, și în mii și mii de chipuri i se înfățișau primejdiile în care-și vedea soțul dus iar în treburile lui, căci nesăcat izvor de temeri și de născociri e inima femeiască.

– Ce ai? o-ntrebă el, luându-o răpede. Nu pot eu să umblu în treburile mele fără ca să te găsec plânsă când mă-ntorc?!

– Am ceva – răspunse ea – și te rog să nu mai ieși din cetate, că mor de grija ta.

– Nu se poate! grăi dânsul. Toată sârbimea e scoasă din minți și trebuie să ies.

Ea începu să plângă și, acoperindu-și fața, i le spuse toate din fir în păr, una câte una, până la cea din urmă.

– Ți-a făcut scârnavul acela sămn să te duci la el?! strigă părintele Manea ca ieșit din fire. Vino cu mine! adăogă apoi, luând-o de mână.

– Unde mă duci?! Ce vrei să faci?! întrebă ea speriată.

– Vino, repetă el și ieși cu dânsa în cerdac, unde rămasă amândoi uitându-se spre tabăra lui Budac, ea tremurând de frică, iară el liniștit și cu capul ridicat.

Lucrul acesta nu trebuiau să-l facă.

Budac nu se mai plimba, ce-i drept, în dreptul cerdacului și nu putea să știe de ce anume Ana nu se mai ivește de astă dată numai singură în cerdac, el se afla însă în tabără, trebuia mai curând ori mai târziu să-i vază, și era destul atât ca să-și pearză sărita.

El tresări când îl văzu pe părintele Manea stând cu un fel de nerușinare acolo sus, drept, teapăn, cu capul ridicat parcă ar fi voit să zică: „Ce poștești, mă rog?“

Budac se uită și el tot așa în sus și, văzând că preotul nu se mișcă din loc, ci mai vârtos își ridică capul, își strânse pumnul, nu-l ridică, dar îl strânse, așa, pe înfundate.

De dânsul n-avea nimeni să-și bată joc!

Ziua următoare cetele risipite începură să se adune toate sub cerate. De ce?! Asta poate că Budac nici el însuși n-ar fi știut s-o spună.

După învoiala cu Crețu, cetele aveau să rămâie risipite și să plece după ce vor fi scăzut apele, una câte una, spre Dunăre. Budac zicea acum că el nu mai vrea așa și că n-are să-i deie nimănuia socoteală despre ceea ce face.

Așa steteau lucrurile când s-au ivit focurile în culmile Vrancei, și Cornea trebuia să plece la Târgoviște.

– Tu ai să rămâi aici, îi zise părintele Manea; am să mă duc eu!

Zadarnice au fost stăruințele deznădăjduite ale Anei, căci el a plecat și s-a dus și și-a făcut treaba și s-a întors întreg și nevătămat. În timpul însă cât el a lipsit, Ana l-a văzut de o mie de ori mort și a suferit chinuri care ar fi fost destule și pentru zece vieți. Lacrămile n-au podidit-o însă decât în clipa când l-a văzut intrând pe poarta cetății.

– E bine! zise – mâne se adună cetele noastre în fața lui, în timp de trei zile are să fie și domnul aici, și dacă nu pleacă, cu atât mai rău pentru dânsul.

A plecat Budac cu cetele lui.

Nu că îi era frică de cetele ce începuseră să se adune mai la deal ori de mânia lui Bogor, dar ținea – așa zicea el – să deie cât mai curând pept cu cazarii.

Răsufiau ușurați cei din cetate când bulgărima a-nceput să ridice tabăra, Ana își făcea mercur cruce mulțumind lui Dumnezeu că i-a adus la timp de nevoie pe cazari, iară părintele Manea își ținea capul și mai ridicat decât de obicei.

Puteau să răsufle cu toții mai ușor, putea să-i mulțumească Ana lui Dumnezeu, putea și părintele Manea să-și ție capul ridicat, el însă nu trebuia să iasă în cerdac când Budac își încălecă armăsarul, ca să plece.

El tot a plecat, dar uitându-se înapoi, iar și-a strâns pumnul, și de astă dată l-a și ridicat.

Cu inima îndoită-și ridicase tabăra și-n silă pleca, dar acum voia cu tot dinadinsul să se depărteze. Înaintând apoi spre Buzău, se uita des înapoi la cetățuia posomorâtă, și cu cât mai de departe o vedea, cu atât mai rău îi era scurmată inima de pornirea de a o face iar ziduri pustii, cum atâtea veacuri de-a rândul fusese.

În vreme ce el se depărta, în tabăra muntenilor era veselie neturburată de nimic. Ici câțiva voinici jucau împregiurul unui fluieraș, colo un bătrân spunea povești, dincolo căpeteniile steteau la sfat, iar pe la margini se auzeau doine cântate legănat și cântece din bătrâni.

Ziua următoare însă inimile au început să fie cuprinse de îngrijorare și fețele se făceau din ce în ce mai întunecate. De pe Argeș au sosit de tot puțini călărași, de pe Dâmbovița nu veniseră destui, iar de pe Ialomița toți se așteptasără la mai mulți. Mai greu încă îi apăsa pe toți știrea venită de pretutindeni că adunarea gloatelor de sârbi e peste putință. Le intrase în inimi credința că pe cazari duhul peirii i-a trimis și că orișice apărare e zadarnică, orișice luptă, un mare păcat. După toate aceste, domnul nici a patra zi după plecarea lui Budac nu sosise.

Vorba era ca oastea să înainteze până la apa Buzăului, iar acolo să-i hărțuiască pe cazari la trecere și să-i împingă spre Dunăre pentru ca văile și poalele dealurilor să rămâie ferite de prădăciunile lor. Temerea era dar ca nu cumva, întârziind domnul, oastea să nu mai poată sosi la timp și cazarii să treacă Buzăul fără de luptă, căci atunci nu mai era chip de a-i opri în loc.

Toată nădejdea era în cetele lui Budac, care acum trebuiau să fie trecute peste Buzău.

Sosit, în sfârșit, tocmai a cincea zi, domnul era mâhnit de nerăbdarea cu care fusese așteptat, și oastea, abia vreo șase mii de călărași, a pornit tăcută și a înaintat încet spre Albești, unde aveau să aștepte câmpinenii și feciorii lui Crețu, cu cetele de la Urlați și de la Bucov.

Era pe-noonptate când s-au oprit să facă primul popas.

Tabăra în curând s-a liniștit, și prin întunericimea nopții se vedeau în toate culmile, și mai pe aproape, și mai pe departe, focurile care vesteau năvala cazarilor. Ei se aflau, poate, departe, dar spaima se lățise și focurile ardeau pretutindeni unde ea străbătuse, până departe în valea Oltului. Văzându-le prin culmi, oștenii oboșiți de drum erau duși cu gândul la ai lor, vorbeau încet între dânșii și parcă o grijă viuă îi apăsa pe toți.

În curând însă o mișcare nelămurită se stârni în tabără, ca și când s-ar fi pornit deodată un vânt rece.

Se zvonise că Budac nu se află înaintea. Trecuse, ce-i drept, pe acolo, dar apoi a dat la dreapta și a cotit-o spre Dunăre.

Așa ziceau cetașii veniți despre Buzău.

– Nu cumva?!... strigă Cornea sărind în picioare.

Îi trecu, parcă, un fier roșu prin inimă.

Îi lăsase pe ai săi numai cu câteva slugi în cetate și-i știa dușmăniți de Budac.

El alergă la cortul domnului, hotărât să ceară voie de a se întoarce cu câteva sute de oameni înapoi.

– E greu să mergem înainte fără ca să ne fi dumirit unde se află Budac, îi zise el domnului, care sta cu câțiva dintre ai săi în fața cortului. Nu ne rămâne decât să trimitem pe câțiva dintre cetașii Crețuleștilor, care-și au caii odihniți, ca să cutriere în timpul nopții câmpia și să deie de urma lui Budac.

– Ce ne pasă nouă de Budac?! Întâmpină Strâmbu.

– Rău n-ar fi – grați domnul – , dar nici mare nevoie nu este. Orișicare ar fi gândurile lui Budac, noi mergem înainte și nu mai avem timp de perdut.

– Se poate însă ca Budac să se fi abătut din drum pentru ca să se-ntoarcă iar la Mănești.

– Asta nu-mi vine s-o cred – întâmpină Cârnu – și chiar dac-ar fi să mă pot teme de așa ceva, nu putem să ne-ntoarcem și noi.

– Câteva sute ar fi destul pentru apărarea cetății.

– Și care-ar fi aceia pe care i-ar ierta inima să plece din tabără când dușmanul poate să sosească, dacă nu mâne, poimâne?! Întrebă Strâmbu.

– Suntem și de altminteri prea puțini – grați domnul – și trebuie să dăm zor înainte. N-au cei de la Mănești decât să părăsească cetatea și să fugă și ei la munte.

Fără îndoială că așa și făceau dacă nu l-ar fi socotit pe Budac departe peste Buzău.

Era o fierbere înăbușită în tabără. Adunați grămezi-grămezi, oamenii vorbeau încet, unii mai aprinși, alții mai potoliți, dar toți în viuă neliniște. Mulți ar fi fost gata să se întoarcă la Mănești, ba erau și de accia care, știind că Budac nu se află înainte, se temeau ca nu cumva cazarii să fie aproape, pe unde se vedeau focuri, [și] ar fi dorit ca oastea întregă să se retragă peste Prahova. Nu i-a rămas însă, în cele din urmă, lui Cornea decât să aleagă câțiva voinici cu cai buni și să-i trimită în goană mare la Mănești, ca să ducă vestea despre temerile lui.

Orișicât de întins ar fi gonit însă, aceștia nu puteau să sosească decât târziu după miezul nopții, și încă pe-nserate sârbii din împregiurimile Măneștilor au pornit armați cu topoare, cu coase și cu ghioage spre cetate.

Se iviseră pe ici, pe colo, răzleți și pânditori, bine cunoscuții călăreți ai lui Budac, și sârbii, bănuind că ei umblă cu gândul de a da năvală asupra cetății, nu mai țineau seamă de prevestirile proorocilor, ci, ridicați de Burețe, bătrânul inimos, se adunasără cete-cete, oameni în putere, băietani și moșnegi, și alergau să-l apere pe preot.

Părintele Manea era și el om inimos și cu mintea limpede. Vărsări de sânge însă el nu văzuse în viața lui și nici nu voia să vadă. El își perdu dar capul când sârbii începură să sosească, făcând larmă îngrozitoare. Se adunaseră în curând aproape o mie de oameni, destui ca să poată apăra cetatea; el se-nfiora însă când se gândea la grozăviile luptei și se uita milos la Ana, care umbla tremurând după el. Îi era, cu toate aceste, frică să iasă din cetate, căci din spusele sârbilor nu se putea dumiri dincotro vine Budac. Pe când dar sârbii făceau lărmuind pregătirile de apărare, cărau bolovani pe ziduri și puneau pe foc cazane, ca să fiarbă apă, el alerga zăpăcit de ici până colo, lovindu-se de toate, schimbându-și mereu hotărârile și întrebând mereu pe Ana, care-i răspundea la toate cu „da!”.

Era spre miezul nopții când el își luă în cele din urmă inima-n dinți și, ieșind cu Ana din cetate, plecă spre Cricov, ca să-l treacă și să apuce spre Prahova, la deal.

Sârbii-l însoțiră acum mai potoliți.

Nu-i este însă dat omului să-și schimbe după bunul lui plac rostul vieții, și tocmai fugind el s-a aruncat în primejdia, de care ar fi scăpat, poate, dac-ar fi rămas în cetate.

Budac era om trăit în hărțuieli și nu umbla orbecăind.

Hotărât-o dată, el a stat la pândă și și-a luat măsurile.

Va fi știut el care îi sunt gândurile. Tovarășilor săi le spunea că ține s-o aducă pe Ana roabă stăpânului, care avea multă slăbiciune pentru tot ceea ce e frumos, și frumoasă era Ana.

Îndată dar ce oastea muntenilor s-a depărtat spre Albești, bulgăria s-a risipit și s-a strecurat pitiș prin dosul ei spre dealuri, ca să taie retragerea spre munți.

Pe la miezul nopții, după ce preotul și însoțitorii lui își găsiră vad și trecură peste Prahova, se iviră din toate părțile prin întunecimea nopții călăreții lui Budac.

Sârbii se-ngrămădiră împregiurul fugarilor, iar părintele Manea își făcu de trei ori cruce, luă săcurea de la Burete, care nu se depărta de el, și o cuprinse pe Ana cu brațul stâng.

– N-aibi frică – îi zise – căci în paza Domnului suntem.

Vara, în zile de secetă stăruitoare, se stârnește ici-colo pe câmpia largă vârtejul și trece învâlmășindu-le toate încetul cu încetul de-a lungul drumului ce însuși își croiește.

Așa s-a încins acum lupta cu călăria, care dete năpraznic năvală. Nu mai avea părintele Manea timp să gândească, nici răgaz să-și deie seamă despre ceea ce face și despre cele ce i se întâmplă. Sămțea numai că lovește și se dă mercu înapoi, auzea împregiurul său răcnete și văiete, și iar lovea și iar se dedea înapoi. Că l-a văzut pe Budac și că l-a lovit, asta îi era viuă în minte, dar că nici Burete, nici Ana nu mai e lângă dânsul, asta n-o sămțea.

Peste câțva timp el se pomeni singur pe malul râului. Trecuse vârtejul peste el. Sârbii parte zăceau morți ori răniți în urmă, parte se risipiseră, parte fugeau alungați de călărie pe râu la vale.

El însuși era întreg și nevătămat.

Dar Ana? Ea ce se făcuse?!

O! ce n-ar fi dat dac-ar fi putut s-o găsească între răniți, fie chiar și între morți! Da, tot mai bine, de o mie de ori mai bine moartă decât pângărită.

Nu era însă numai singură dânsa.

„Unde e?! dulcea nădejde a vieții mele, copilul meu, unde este?!“ strigă el, puindu-și mâinile-n cap și umblând ca ieșit din minți, ca să caute prin întunecarea morții și răniții ce rămăseseră risipiți pe câmp, ici unul câte unul, colo grămezi mai mici ori mai mari, după cum se învârtejise mersul luptei.

Buiguială pe cât de fioroasă, pe atât de zadarnică!

Pentru ca să poată găsi, el trebuia să aibă ochi ca să vadă, inimă tare ca să se poată uita și minte liniștită ca să știe ce caută și să-și deie seamă despre ceea ce vede. Ochii îi erau însă împăingeniți, inima îi bătea pe zvâcnite și mintea i se întunecase, căci gemetele răniților o sfâșiau și fețele celor morți în chinuri grele o umpleau de groază. El se-nvârtea dar fugind de ici până colo într-un cerc din ce în ce mai restrâns. Până chiar și caii, care, rămași fără de stăpân, pășteau cu frânele-n picioare, i se păreau niște ființe de mărime fioroasă.

Deodată el rămase-ncremenit.

La picioarele lui zăcea trupul greu al lui Budac. Lovit cu toporul în crucea peptului, el căzuse pe spate și era acum întins cu fața liniștită spre cerul senin.

Îi era acum viuă-n minte clipa când l-a lovit și-și dete seamă despre fapta ce săvârșise!

„Iartă, Doamne, fărădelegile lui – grăi dânsul plecând fruntea și încrucișându-și brațele pe piept – și mânia ta să cadă întreagă supra mea, nelegiuitul, care mi-am spurcat darul prin vărsare de sânge!“

Întorcându-se apoi, el se depărtă cu pas grăbit, ca să iasă din această lume a morților, dar nu mai putea să-și deie seamă dincotro a venit și pretutindeni dedea peste morți și peste răniți.

În sfârșit se ivi departe, la dreapta râului, un foc, care creștea răpede și se-ntindea.

Era cetățuia Măneștilor, care ardea.

Manea se răpezi spre cel mai apropiat dintre caii rămași de pripas – era armăsarul lui Budac – se aruncă-n șea și porni pe zarea focului.

Se albea de ziuă când el a sosit sub zidurile negrite de fum.

Se risipiseră sârbii, se depărtaseră cetele lui Budac, și el se afla singur în fața focului, care era pe sfârșite.

Descălecând, el îi dete calului frâul peste grumaji, apoi se așeză pe un petroi căzut de pe ziduri și rămase timp îndelungat stând cu mâinile lăsate-n jos și cu capul dat pe umărul stâng, perdut cu desăvârșire în gânduri mistuitoare.

„Ce fac eu acum?! Își zise în cele din urmă. A! Grozav e de lungă viața, și nemiloasă e moartea, care fuge când o cauți!”

Un singur gând mai era lămurit în sufletul lui: că are s-o caute și că repaos nu va putea să găsească până ce n-o va fi găsit pe dânsa.

Se vedea însuși pe sine luându-și toiagul și umblând pribeag prin lumea largă, ca s-o caute pe ea, om fără de rost și fără căpătâi, care nu mai e nicăieri acasă la el.

Dacă n-ar fi fost atât de cu desăvârșire perdut în gânduri, el ar fi văzut de acolo din deal că, departe spre Albești și mai pe aproape, mai ard și alte focuri, dar nu focuri care vestesc apropierea cazarilor, ci focuri rămase-n urma lor.

Cam pe timpul când părintele Manea ieșise din cetățuie, cazarii se iviseră fără de veste în fața taberei de la Albești.

Nepregătiți, muntenii abia au avut timp să sară în picioare și să-ncalece. De o luptă stăruitoare nu mai putea să fie vorba. Ca luată de vifor s-a risipit mica oștire a lui Radu, care, încălecat, gonea în toate părțile și-și încorda toate puterile ca să-i adune pe ai săi și să-țină pept cu năvălitorii.

Zadarnice i-au fost însă silințele.

Manea ședea încă pe pietroi când primii călăreți s-au ivit prin apropierea lui, fugari ce-și goncau duși de groază caii plini de spumă și istoviți de prea marile opintiri.

El sări în picioare și se-ntoarse cu fața spre Albești.

Largă se-ntindea câmpia înaintea lui și ca un puhoi fără de margini se revărsau peste ea, venind în goană sălbatică, cele două oștiri, muntenii risipiti mai aproape, iar cazarii, cete mari, grele și fără de număr, încât pământul se clătina, parcă, legănându-se sub ele.

Priveliște măreată în grozăvia ei, care îi întuneca iar mintea, încât nu mai putea să înțeleagă rostul omului pe pământ.

Una știa numai; una aflase de la fugarii ce treceau gonind pe lângă dânsul: că Radu, domnul, a rămas mort pe câmpul de la Albești.

„Domnul!... copilul!... nădejdea zilelor care vin!” strigă el.

Era peste putință ca fugarii să răzbească pe caii lor istoviți destul de curând până la Târgoviște.

El alergă iar la armăsarul lui Budac, încăleacă și porni în săltate spre Târgoviște, ca să ieie copilul și să-l ducă la munte.

V

BORIS

Două sute de ani aveau în curând să se împlinească de când Asparuh, descălecătorul, ridicându-și de la gurile Dunării poporul, a trecut în fruntea lui pe țarmul drept al marelui râu, i-a supus pe sârbii slăbiți de certuri și a întemeiat, puindu-și scaunul la Prislav, stăpânirea bulgărească.

Boris ținea ca, atunci când cele două sute de ani se vor împlini, lumea toată să știe că temelile așezate de marele său înaintaș sunt trainice și să sâmtă că bulgarii, crescând mereu în putere, și-au păstrat stăpânirea și ridicându-se au s-o întindă în lungul veacurilor viitoare.

Deși urcat abia de câțiva ani în scaun, el era temut de vecinii lui, atât de romeii îngâmfati, cât și de sârbii despre apus, cu care de curând avuse război, se socotea stăpân și pe tărmlul stâng al Dunării și avea legături de prietenie cu Rastislav, puternicul duce al moravilor, ba chiar și cu Ludovic, împăratul Apusului.

Văzând dar disprețul cu care cei mai apropiați dintre vecinii lui, romeii iubitori de pompă, priveau spre țara lui, el se sânteja jignit de starea încă tot asiatică în care se afla poporul său înăsprit în lupte necurmate, și cu o râvnă nepotolită căuta tot ceea ce putea să-l apropie de poleiala bizantină.

Bizantină era toată rânduiala vieții lui; bizantină îi era mobila, și în felul bizantin își ținea masa; el și curtenii lui luaseră portul bizantin; căpeteniile oștirii lui erau armate ca romeii; negoțatori, mestesugari, artiști și oameni de știință, dacă știau să treacă drept bizantini, aveau mare trecere la curtea lui.

Un singur lucru îi mai lipsea: firea de om simplu n-a putut să și-o schimbe.

Știindu-i pe romei numai din ceea ce păreau puținii ce se abăteau în treacăt pe la curtea lui și după poleiala lucrurilor ce i se aduceau de la Constantinopol, el își făcuse gândul că toate sunt cum par, că cultura le netezește, le moaie, le subțiază și le îndulcește toate, era jignit de tot ceea ce trece peste măsura cuvenită și se întreba în fiecare clipă dacă ceea ce face, ceea ce zice, chiar și ceea ce sânte ori gândește se potrivește ori nu cu pozițiunea lui de stăpânitor.

Om mai mult scurt decât înalt, cu capul mare, cu ochii mărunți și cu obraji plini și rotunzi, el era cuprins de viață îngrijare când vedea câte un om gras și pântecos și, știindu-se mândăcios, se punea însuși pe sine la post, se lipsea de dulceața somnului, se canonea în fel de fel de chipuri, ca nu cumva să se-ngrașe și el.

Oștenii lui, între care mulți sârbi, erau oameni mari și greoi, cu fețele aspre, cu privirea încruntată și cu pletele lătoase,

vorbeau tare și cu glas răgușit și călcau țepăn de răsuna pământul sub pașii lor. Văzându-i așa, el își îngrija fața, ca pelița să-i fie moale și subțire, își tunde părul, dar nu atât de scurt ca bulgarii, care purtau un fel de turban, și-l netezea mereu, le zâmbea tuturor mai ales din ochi și, vorbind, făcea gesturi puține și scurte și rostea vorbele încet și cu glas limpede, iar umblând, călca mărunț și cu băgare de seamă, ca nici el însuși să nu-și audă pașii.

Potrivită cu toate acestea era și slăbiciunea lui ca femeile care-i împodobeau curtea să fie frumoase și la trup, și la chip, încât ochii tuturor să se oprească cu uimire asupra lor; de aceea nici nu ținea ca ele să poarte vâlul, ceea ce la bulgari se obicinuia.

Firea îi era însă și ea ca portul.

Nu i se cuvenea, în gândul lui, unui stăpânitor să fie ca alții, ci mai îngăduitor și mai milos. Deși pătimaș și aspru din naștere, el se bucura din toată inima când putea să-și arate puterea mângâind pe cei mai prejos de dânsul ori iertând pe cei vinovați din nesocotință și era mâhnit când își perdea răbdarea, când era nevoit să certe ori când stetea la îndoială dacă nu cumva i-a făcut cuiva o nedreptate. Nu era mulțumit să pară numai, ci ținea să și fie cum el își închipuia pe adevărații stăpânitori.

Totdeauna dar, când sosea la curtea lui vreo solie ori vreun om pe care-l socotea între cei aleși, el se sânteja în grea strâmtorare. Curtea lui nu se potrivea deloc cu întregul lui fel de a fi, și cel mai adimenitor dintre visurile lui era să aibă un palat mare și înzestrat cu toate podoabele, dacă nu chiar ca cel de la Constantinopol, cam la fel cu el.

Încă pe la începutul domniei sale cei mai vestiți dintre arhitecții de la Constantinopol îi făcuseră planuri, pe care mereu le schimba, și de ani de zile lucrau zidari, pietrari și alți meșteri de la Adrianopol și din Tesalia la zidirea croită-n mare,

care trebuia neapărat să fie gata de împlinirea celor două sute de ani.

Deocamdată se terminase partea în care se afla întinsa sală de tron, pe care Boris ținea s-o aibă cât mai curând, pentru ca să-și poată desfășura în ea curtea când primea soliile ce-i veneau până chiar și de la califul din Bagdad.

La zugrăveala sălii lucra de mult timp acum, dimpreună cu opt ucenici ai lui, marele zugrav de icoane părintele Metodiu, ucenic și el al între fericiți pomenitului Lazăr, căruia împăratul Teofil, tatăl lui Mihail III, îi arsese mâinile cu fier roșu ca să nu mai poată ispiti pe credincioși prin icoanele zugrăvite de dânsul.

E mare răutatea omului și fără de număr sunt rătăcirile minții lui.

Timp de două sute de ani aproape fusese lumea creștină zbuciumată de lupta dintre iconoclaști, care sfărâmau icoanele ca pe niște idoli, și iconoduli, care se închinau la ele ca la niște puternice mijloace pentru întărirea și răspândirea credinței. Multe pustiiri s-au făcut și valuri a curs sângele în lupta aceasta, și în curgerea ei nu unul dintre cei mai aleși ai acelor timpuri s-a stâns cu moarte groaznică ori a suferit chinuri grele, ca Lazăr.

Zugravii de atunci nu erau, dar, ca pictorii de astăzi, numai niște fericiți muritori, pe care firca cea darnică i-a înzestrat cu puterea de a fărmece inimile mângâind vederea prin forme frumos plâsmuite și prin colori armonios așezate, ci rotodată și luptători neînfricați ai credinței, vestitori însuflețiți ai adevărului, inimi pline de un dor sfânt, jertfe nu o dată ale iubirii lor de oameni.

Așa era mai vărtos părintele Metodiu.

Fruntaș între fruntași, ales prin naștere, prin știința și prin marile daruri firești cu care era înzestrat, el era pricten al lui Photie și al lui Mihail III și fusese, mai înainte de a se fi călugărit, cărmuitor al Tesaliei. Numai după lungă chibzuire

și numai cu gând hotărât a luat dar sarcina de a zugrăvi la curtea păgânului Boris.

Socotindu-se trimis de Domnul, el știa ce are să facă și nici nu cerea, nici nu primea îndrumări de la nimeni, iar caganul se uita cu mirare la el, asculta cu sfială vorbele lui, se sâmțea înălțat știindu-l la curtea lui și-și dedia mai vărtos silința să fie întru toate potrivit cu pozițiunea lui.

O singură dorință ar fi avut Boris: ca undeva, fie chiar și mai la o parte, să fie zugrăvit, dacă se poate, și Asparuh, și Crum, și Presiam, părintele său.

Dorința aceasta era un semn de bună pornire sufletească, dar împlinirea ei era lucru de tot greu.

După înțelegerea luată cu Photie și cu alți mai mari ai creștinătății, părintele Metodiu avea să zugrăvească pe întinsul boltei Învierea morților, pe peretele de la dreapta fericirile raiului, iar pe cel de la stânga muncile iadului.

Era învederat că Asparuh, Crum și Persiam, toți trei păgâni fără de milă, care făcuseră atâta vărsare de sânge și săvârșiseră atâtea strâmbătăți, erau de o mie de ori vinovați și nu puteau să aibă loc decât pe peretele din stânga.

Ar fi fost însă o prea mare lipsă de cruțare să-i înfățișeze suferind muncile iadului. Prea l-ar fi mâhnit pe Boris cel cu inima deschisă pentru lumină și adevăr, prea l-ar fi înstrăinat arătându-i cerul lipsit de milă, și nici nu puteau neștiutorii cagani să sufără muncile iadului deopotrivă cu păcătoșii, care au știut adevărul și n-au voit să-l înțeleagă, au auzit porunca și n-au voit să i se supună.

Părintele Metodiu a hotărât dar să-i înfățișeze pe peretele din dreapta, dar nu ca fiind părtași la fericirile vecinice, ci stând umiliți și plini de căință la porțile raiului și cerșind iertarea cerească.

Părintele Metodiu și ucenicii lui lucrau cu ușile închise, ca nimeni și mai ales Boris el însuși să nu poată vedea zugrăveala

decât atunci când ea va fi fost întreagă și desăvârșită în toate amănuntele ei.

Mesteșugarii însă și salahorii, care mai aveau de lucru în sală, se uitau cu un fel de uimire fioroasă la sfinții zugrăviți de un sfânt și spuneau șoptind cum oamenii sculați din morminte stau goi ca Adam în fața lui Dumnezeu și cum tot goi sunt munciți pentru păcatele lor, și până departe peste Dunăre se dusesse din om în om vestea că se apropie cea din urmă zi, când oamenii vor avea să steie toți goi, unul ca altul, în fața lui Dumnezeu.

Cu neastâmpăr din zi în zi mai viu aștepta dar Boris ziua în care i se vor deschide ușile mari ale sălii și i se va dezveli în întregimea ei minunata zugrăveală care pusese lumea în fioroasă așteptare.

Deși însă pe la începutul primăverii, când venise vestea că Budac e nevoit să aștepte retragerea apelor, totul era gata pentru dăzvelire, părintele Metodiu ținea să o mai amâne.

Se-ncepuseră la hotare hărțuierile cu romcii, sosise vestea despre înaintarea spre Dunăre a cazarilor, și inima lui Bogor nu era liniștită și primitoare, mintea lui nu era limpede și deschisă pentru adevăr.

Când Crețu a sosit în fruntea soliei trimise de Radu, părintele Metodiu a primit de la Constantin, fratele său mai mic, înștiințarea că va sosi în curând și el în fruntea unei solii, care vine cu daruri frumoase și cu propuneri de pace și va trece apoi și la cazari. Împăratul hotărâse ca părintele Metodiu să se pună el însuși în fruntea acestei solii.

Dezvălirea s-a făcut dar numai după sosirea soliei romeice și după încheierea învoielilor de pace, fiind de față și Damian, marele vistiernic al lui Mihail III, precum și Constantin, podoaba neamului omenesc, fratele mai mic de ani, dar mai mare prin daruri sufletești, ucenic, alături cu Mihail III, al lui Photie.

S-a luminat curtea lui Boris când încă tânărul Constantin a intrat în ea, și inimile toate au tresăltat sub privirea caldă a marilor lui ochi albaștri, care pândeau însetați de cunoaștere sub fruntea naltă, lată și rotundă, iară limba slavonă, așa cum el o vorbea și o rostea, întrecea prin dulceața ei închipuirea tuturor și-i fărmecea chiar și pe cei mai înăspriti la fire.

„O, fericit împăratul care are asemenea curteni și sfetnici!“ își zicea în gândul său Boris cel sărac, care nu știa că nu e destul să-i ai, ci trebuie să fii și vrednic de dânșii.

În clipa când s-au deschis ușile, ucenicii părintelui Metodiu și clerici aduși dinadins de la Patriarhie au început să cânte în cor *Îngerul a strigat*, irmosul Învierii.

După obiceiurile vechi ale bulgarilor, nimeni nu avea voie să se apropie stând ori mergând de caganul care cu nimeni nu era deopotrivă. Chiar și la masă el stetea singur, deosebit de curtenii lui. Deși nu ținea la obiceiurile vechi, Boris se socotea dator de a-l păstra pe acesta și a intrat însoțit numai de cei doi frați în sală. Abia după ce el se află în mijlocul sălii au intrat în rândul rangului lor curtenii și s-au înșirat la dreapta, apoi cele mai frumoase dintre femeile lui, vreo treizeci, și au trecut, ridicându-și vălul, la dreapta.

Ascultând cântarea, caganul stetea buiguit și se uita cu ochii împăingeniți și oarecum sperios când la cântăreți, când la zugrăveala din care nu putea să-și deslușească nimic. Se sâmtă ca-n fața unei mari primejdii, i se prefăcuse, parcă, deodată întreaga fire, și picioarele abia-l mai țineau.

– Ce-a fost aceasta? întrebă el mai dezmeticit după ce corul sfârși irmosul.

– Așa se cântă în bisericile noastre, îi răspunse Constantin.

– Foarte frumos! grați Boris. Se cântă totdeauna așa?

– Nu, numai la sărbătorile mari.

– Și la sărbătorile mari – întrebă iar Boris – se cântă pretutindeni așa?

– Nu, îi răspunse părintele Metodiu. La curtea împărătească, la „Sf. Sofia“, la Patriarhie și la alte biserici mai bogate, unde se închină mai-marii împărăției.

– Împăratul cântă și el? urmă Boris, care dorea să le știe toate.

Cântau împărații. Leon V a fost ucis în ziua de Crăciun, în timpul utreniei, tocmai când cânta *Fericirile*. Părintele Metodiu o știa aceasta, căci nu mai era copil mic când ucigașii au ridicat în scaun pe Mihail II, gângavul, bunicul lui Mihail III. Era însă de prisos să i-o mai spună și lui Bogor.

– Cântă, așa, câteodată, îi răspunse dar, apoi ridică ochii spre boltă, ca Boris să-i ridice și el pe ai săi.

– Frumos, foarte frumos – grai iar Boris – fericiind în gândul lui pe împărați și pe mai-marii împărăției.

E zguduitor efectul pe care-l produc artele plastice asupra oamenilor nedeprinși cu ele. Copiii se sperie de icoane și încă mai mult de chipurile cioplite, și tot ca copiii sunt și oamenii mari care n-au văzut încă adevărate opere de artă. Obicinuiți a vedea numai oameni din oase și carne, al căror suflet se oglindește în trăsăturile feței și în jocul ochilor, dânșii iau icoanele drept un fel de stafii pline de o putere atoatecovârșitoare.

Uitându-se la zugrăveala de pe bolta întinsă, Bogor, care nu mai văzuse nici el icoane, era mai mult înspăimântat decât cuprins de uimire. Bărbați, femei, copii și moșnegi i se păreau ca ieșind din bolta de zid. Le vedea mișcările, se sâmțea atins de privirile ochilor lor viu mișcați, și stările sufletești reproduse-n fețele lor, nespusa fericire a nevinovatului, care în clipa Învierii saltă din mormânt, spaima nelegiuitului, care-și vede Judecătorul, umilința rătăcitului căit, care cerșește iertare, blândețea îngerilor și asprimea dreptului judecător, toate se amestecau de-a valma în sufletul lui, și mult timp el a stat privind în tăcere.

– Toate aceste ce sunt? îl întrebă el în cele din urmă pe părintele Metodiu.

– Așa avem să ne închipuim cea din urmă zi de viață omenească pe pământ, îi răspunse călugărul. Stăpânitorul a toate, care toate le-a făcut și toate le ține, se va coborî atunci precum vezi, ca să judece pe cei vii, și morții vor învia, ca să-i judece și pe ei.

Caganul se uită lung și cu mai încordată luare-aminte la boltă.

– Care va să zică, așa vor învia morții! zise el într-un târziu.

– Nu – întâmpină Constantin – noi, oamenii viețuitori, așa avem să ni-o închipuim învierea lor. Nimeni, viețuind încă, nu poate să știe care e starea în care se află cei morți și cum va fi învierea lor.

Boris nu se îndoia că moartea e numai trecere la altă viață. O știa aceasta și de la supușii săi slavi, care au crezut totdeauna că sufletul, care e răsuflare curată, nu piere nici după moarte, ci trece în rai. Era însă altă nedumerire în mintea lui.

– Vor învia însă morții așa cum îi văd aici – întrebă el – având trupuri ca oamenii viețuitori?

– Așa vor învia! – răspunse Constantin – întru toate cum au fost fiecare în clipa morții sale.

– De ce?

– Pentru că Judecătorul e mai presus de toată înțelegerea omenească drept, îi răspunse multștiutorul tânăr. Judecata nu sufletelor, ci oamenilor li se face, iară om e numai sufletul întrupat. Întruparea – urmă el luându-și avânt – e darea în această viață pe față a sufletului; trupul e oglinda ființei sufletești, unealta Necuratului și izvorul a toate păcatele; el e întunerecul în care se perde lumina pururea nestânsă a sufletului: cu el are să steie fiecare în fața Judecătorului, căci vina cea mare a omului e de a nu-și fi stăpânit relele porniri ale trupului. Multe i se iartă celui neputincios, și aspră e

pedeapsa celui înzestrat cu puteri depline. E nevinovat copilul lipsit de pricepere și încă nedestoinic de a se stăpâni pe sine; vrednic e de mila cerească orbul, surdul, mutul, ologul, orisicare muritor muncit de neputințe trupești; neîndurător e, în dreptatea lui, Domnul numai față cu cei întregi și trupește, și sufletește. Sta-vor săracii și neputincioșii – strigă el ridicând mâna – umiliți și plângători în fața judecății, și Domnul se va îndura de dânșii, îi va ridica pe ei și le va deschide porțile raiului; bogații însă și puternicii se vor cutremura de asprimea feței Judecătorului, și cu cât mai mare-ți este puterea în lumea aceasta, cu atât mai multe îți sunt datoriile, cu atât mai grea răspunderea, cu atât mai înfricoșată are să-și fie învierea!

Boris cel plin de conștiința puterii lui se cutremură.

– Dar cum se mai învie trupul – zise el – după ce a fost nimicuit cu desăvârșire?

– Așa cum tot din părțile nevăzute s-a făcut în timpul viețuirii pământești, îi răspunse părintele Metodiu. Iată trupul acesta, pe care-l vezi în fața ta și poți să-l pipăi – urmă el puindu-și amândouă mâinile pe pept – n-a avut ființă înainte de a fi fost zemislit eu. Încetul cu încetul, pe nesimțite și fără de voia mea s-a adăugat parte la parte, părțile s-au așezat după rânduiala întrupării una lângă alta, și azi mă vezi și mă pipăi așa cum mă arăt. Tot astfel se vor aduna în clipa Învierii părțile, ca dintr-o dată să steie trupul gata în fața Judecătorului, căci pentru păcate trupești și pedeapsa tot trupească are să fie. Iată – urmă el arătând spre peretele din stânga – aici sunt înfățișate muncile iadului. Ia fiecare ceea ce a dat viețuind și suferă cum a făcut pe alții să suferă.

Văzând viua impresiune pe care suferințele răproduse în fețele celor munciți o făceau asupra caganului, călugărul se opri și-l lăsă să privească și să-și deie seamă despre cele ce vede.

– E sufletul care suferă – urmă apoi peste câțva timp – iar suferințele sunt trupești. Iată, lacomul nesățios stă la masa

încărcată de cele mai ispititoare bucate, dar când întinde mâna ca să icie, masa se depărtează de el și în vecii vecilor nu poate să-și potolească foamea. Aici bețivul bea deșertând butoiul nesăcat, dar băutura se varsă peste el mai înainte de a fi atins buzele lui uscate, și vecinic nu poate să-și stămpere setea. Aici e desfrânatul, aici zgârcitul, aici îngâmfatul, aici iubitorul de desertațiune lumească, urmă arătând asupra fețelor slutite de suferințe. Pretutindenii dracii îi împresoară și-i umplu de spaimă. Iar aici – zise arătând spre un colț unde ardeau focuri nestânse și clocotea smoala în cazane mari – aici sunt munciți stăpânitorii lumii, care au vărsat sânge nevinovat, au făcut pustiiri și jaf, au săvârșit fărădelegi ori și-au arătat puterea asupra pe cei slabi, judecând strâmb ori vărsându-și mânia.

– Toate aceste sunt închipuiuri numai, grăi Boris, apărându-se oarecum de spaima ce-l cuprinsese.

– Pe cât de adevărat e că, visând suferințele, suntem mistuiți de ele – întâmpină Constantin – , pe atât de învederat este că după moarte sufletul se zbate chinuit de muștrări, și jale adâncă ne cuprinde când ne gândim la chinurile suferite de păcătoși în viața mai de apoi, din care nu mai e scăpare.

– Iar aici, iată, fericirile celor drepti, urmă părintele Metodiu, întorcându-se spre peretele de la dreapta. Trupurile lor sunt, precum vezi, acoperite în vestminte ușoare și frumoase, iar în fețele lor se oglindește mulțumirea nesfârșită. Îngerii Domnului îi mângâie și le stau totdeauna prin apropiere. Ei sunt în adevăr fără trup, căci cea dintâi răsplată a bunei viețuirii e eliberarea din robia trupească, dar noi nu putem să ni-i gândim decât având ființă trupească și tot așa ni se arată și ei când vor să-i vedem.

Boris, încântat de frumusețile fericitilor și a îngerilor, abia mai auzea vorbele lui, care îi sunau ca venind din altă lume.

– Și putem noi să mergem acolo – întrebă el – și să vedem această frumuseță?

– Nu, îi răspunse Constantin. Dacă ne pătrundem de lumină și de adevăr, ne este dat să ni-o închipuim, iar dacă ne petrecem viața săvârșind fapte bune și stăpânindu-ne pornirile trupului, o vom vedea în clipa morții.

Ochii caganului se opriră asupra celor trei cagani care steteau îmbrăcați în vestimintele lor domnești, dar cu căpetele descoperite și cu genunchele plecat la poarta raiului.

– Asparuh, Crum și sârmanul meu tată, grai dânsul adânc mișcat și ștergând lacrima ce i se ivise-n ochiul drept. De ce stai afară? De ce nu i-ai făcut și pe dânsii ca fiind în rai? întrebă el mâhnit, aproape mânios.

– Le-am făcut toate cum mi le închipuiesc – răspunse călugărul liniștit –, iară pe dânsii n-am putut să mi-i închipuiesc în rai și aș fi mințit dacă acolo i-aș fi pus.

– De ce? întrebă Boris stăpânindu-se. Fiindcă sunt păgâni?! E în rai loc numai pentru închinătorii lui Hristos?!

– O, nu! răspunse Constantin. Parte de vecinica fericire au toți oamenii care-și petrec viața potrivit cu rânduiala firii și împlinesc voința lui Dumnezeu stăpânindu-și slăbiciunile și săvârșind fapte bune. Hristos pentru toți oamenii s-a ivit pe pământ, și aceia care au primit învățăturile lui nu sunt mai buni, ci mai luminați și mai destoinici de a intra în împărăția cerurilor, nu vor intra însă decât ascultând porunca și ținându-se de făgăduința dată la botez.

– Care e făgăduința aceasta?

– Că se vor lăpăda de Satana și de toate slugile lui, care aleargă nevăzute prin lume și-i ispitesc pe oameni și le iau puterile și-i împing spre păcate, ca să-ntindă stăpânirea întunerecului. Așa au fost aceștia, urmă părintele Metodiu arătând spre chipurile celor trei cagani. Ispitiți mereu de duhurile întunecimii, ei au greșit nu o dată făcând vărsări de sânge, asuprind ori petrecându-și viața în desfrânare; ochii lor,

deprinși cu întunerecul neștiinței, nu pot să suporte lumina neasemuită a împărăției cerești.

Bogor îl știa pe Biez, stăpânul întunecimii, și se temea de ispitirile duhurilor necurate, pe care supușii lui le socoteau neînvînse.

– Dar voi, preoții, aveți, așa ziceți, darul de a ierta păcatele, zise el; lor nu puteai să le dai iertarea?!

– Avem numai puterea de a mijloci iertarea, pe care Dumnezeu el singur poate s-o deie – răspunse Metodiu – și darul nostru se mărginește la cei vii: dacă se căiesc și-și ispășesc suferind de bunăvoie păcatele, putem să le dăm dezlegare; pentru cei ieșiți din viață nu putem însă decât să ne rugăm, cerând mila cerească.

– Vor sta ei vecinic acolo?

– Nu ni-e dat să putem ști, răspunse părintele Metodiu. Mila cerească e neistovită și ea ne este singura nădejde vecinic viuă. Primiți lumina și adevărul – urmă el, ridicând amândouă mâinile și uitându-se împregiurul său – rugați-vă neîncetat pentru dânsii, miluiți pe cei săraci, ajutați pe cei neputincioși, aprindeți făclii, aduceți jertfe, stăruiți zi și noapte pentru iertarea lor, și atunci, când se va fi împlinit măsura, li se vor ușura sufletele.

Bogor și curtenii lui și femeile lui și căpeteniile oștirii lui ascultau cuprinși de înfiorare religioasă, și dacă în clipa aceasta li-ar fi prezentat crucea, toți ar fi sărutat-o; dacă i-ar fi întrebat, toți s-ar fi lepădat de Satana și de slugile lui.

Deodată însă toți tresăriră ca-n fața fulgerului ivit în întunecimea nopții și privirile toate se-ndreptară țintă spre ușa de intrare.

Ana, roabă de trei ori nenorocită, trecuse pragul, însoțită de trei dintre căpeteniile cetelor lui Budad, care, sosiți acum, țineau să aibă fără de întârziere mulțumirea de a-i da stăpânului neprețuita parte din pradă.

Nu mai era Ana copila zâmbitoare, ci femeia înălțată prin grele suferințe și împăcată cu soarta ei, acum frumoasă nu numai prin jingășia formelor ei trupești, ci și prin mărimea sufletească ce se da pe față în privirea ei, în liniștea feței, în mersul, în toată înfățișarea ei.

Părintele Metodiū rămase privind în tăcută uimire, apoi își îndreptă ochii spre peretele de la dreapta și iar îi întoarse rușinat spre dânsa. Îi era greu de ceea ce făcuse, ar fi vrut să ștergă tot ceea ce a zugrăvit pe acel perete, stăpânit era cu desăvârșire de hotărârea de a nu mai face niciodată în viața lui încercarea de a reproduce în forme zugrăvite mărimea sufletească.

– O!... fericit fără de seamăn muritorul care poate să aibă în fiecare clipă mângâierea de a te vedea și de a te face, îndulcindu-ți viața, să zâmbești cu mulțumire! grăi Constantin, tânărul cu privire caldă, făcând câțiva pași spre dânsa.

Ana nu vedea și nu auzea.

Stând dreaptă și cu ochii deschiși mari și ridicați spre boltă, ea era perdută în privirea minunilor ce i se desfășurau acolo și se sâmțea ca nemaifiind pe pământ.

Boris înaintă câțiva pași spre dânsa, dus și el, ca odinioară Budac, de pornirea de a o atinge, ca să se încredințeze dacă nu cumva e tot numai o părere, ca icoanele zugrăvite pe pereți. El se opri însă când văzu uimirea ei și se dete cu un fel de sfială înapoi:

Bulgarii aveau, tot ca sârbii, mai multe femei, și cu cât mai vrednic ținea bărbatul să fie socotit, cu atât mai multe femei aduna împregiurul său. Cu deosebire mare era numărul femeilor la curțile caganilor, și norocoase erau socotite acele pe care Boris le alegea ca fiind vrednice să steie sub ocrotirea lui.

În fața acestei femei se socotea el însuși pe sine norocos de a fi cagan, ca să poată alege. „Da – își zise – acum îi înțeleg pe creștini: adevărata fericire numai cu o singură femeie e cu putintă.“

– Intră fără de sfială, grăi apoi, apropiindu-se de Ana. De orișunde vei fi venind, cu bucurie ești primită sub acoperemântul acesta, unde toți au să te socotească nu ca roabă, ci ca stăpână.

Ana se uită cu ochii liniștiți în fața lui. I se sleise viața, și din clipa în care a fost robită, singur sântământul purtării de grijă pentru copilul pe care-l știa în sânul ei hotără toate faptele ei.

– Umilința și supunerea – răspunse ea – sunt, stăpâne, armele celor neputincioși; cu ele își fac ușoară și cea mai grea soartă; îmi voi da silința să mă fac ție și tuturoa plăcută.

Ridicând apoi ochii spre cer, ea-și făcu semnul crucii și zise-n limba ei neînțeleasă de nimeni dintre cei de față:

– Ție-ți sunt roabă, Doamne, și poruncilor Tale mă supun.

Părintele Metodiū și Constantin, tânărul lui frate, trăsăriră amândoi când văzură sâmnul crucii.

– Cagane, – grăi Constantin întorcându-se spre Boris – îți cer o dovadă de dragoste: dăruiește-mi-o mie roaba aceasta!

– Asta să fie răsplata ostănelelor mele! adause fratele lui mai mare.

Boris sta-n luptă cu sine însuși, strâmtorat, parcă bolta cea mare ar fi să i se prăbușească-n cap.

– Și dacă ți-o dau – zise el în cele din urmă cu glasul înăbușit de durere – ce-mi mai rămâne mie?!

PARTEA A DOUA

I MÂNTUIREA

Umilită și supusă sta Ana în fața celor doi bărbați de frunte care o cerusă de la binevoitorul cagan și, primind-o, îi schimbaseră într-o clipă soarta. În mai bine? În mai rău? Ei totuna îi era!

– Te-am văzut făcând, copilă, semnul sfintei cruci, îi zise părintele Metodiu cu blândețe. Ești, cum ni s-a părut creștină?

Ea tresări răsufând mai ușurată și ridică ochii spre cuviosul bărbat căruia crucea îi era sfântă.

– Sunt, stăpâne, fiică de preot – îi răspunse ea suspinând – și-am fost preoteasă, soția unui preot, azi cel mai nenorocit om dacă Dumnezeu nu se va fi îndurat să-i curme firul zilelor.

– O, binecuvântată e clipa – strigă Constantin – în care ai fost adusă în calea noastră! Fără de scamăn nenorocit e, în adevăr, soțul care te-a pierdut! De unde ești și cum ai ajuns să fii robită?

– De peste Dunăre m-au luat în luptă sângeroasă din brațele soțului meu, grai dânsa cu glasul înăbușit de durere.

– Fii mângâiată, fiica mea, căci preot, slugă a Domnului, sunt și eu, și voința lui a fost să fii scăpată prin noi, ca să-i preamărești în toate zilele vieții tale numele, grai părintele Metodiu, plecându-se spre dânsa, ca să-i ieie capul cu amândouă mâinile și să-i deie sărutarea părintească.

Ana îi sărută mâna și i-o atinse cu fruntea plecată. Se știa acum intrată sub ocrotirea lui Dumnezeu.

– Dar – urmă părintele Metodiu nedumirit – știam că sunt și peste Dunăre sârbi, nu știam însă că ei sunt creștini.

– Nu sunt, părinte, din neamul lor – întâmpină ea ridicând capul – și limba pe care o vorbesc nu e a mea.

Cei doi frați rămaseră câtva timp nedumiriți.

– De ce neam ești dar? o-ntrebă Constantin.

– Ne zicem creștini – răspunse Ana – suntem munteni, și limba pe care o vorbim e românească.

– Românească?! exclamă Constantin.

Știa că atât sub stăpânirea lui Bogor, cât și în împărăție mai trăiesc risipiți pe ici, pe colo oameni care se zic români și sunt creștini.

– Voi când ați trecut Dunărea și de la cine ați primit sfântul botez? o-ntrebă el.

Ana și ridică strâmtorată umerii.

– Sunt neștiutoare, răspunse ea. Ne aflăm dintru început acolo și numai creștini ne știm.

– Nu cumva – grai părintele Metodiu îndreptându-se spre mult știutorul său frate mai mic – nu cumva sunt rămășițele arienilor din Dacia?

– Se poate, îi răspunse Constantin. Toate popoarele trecute prin Dacia au stăruit în rătăcirile lui Arie. Aveți biserici? o-ntrebă el pe Ana.

Ea dete strâmtorată din umeri.

– Vă închinați la icoane?

– Nu știu, răspunse ea.

– Bine – grai părintele Metodiu – unde și cum vă faceți rugăciunile?

– Preoții ei singuri se roagă – răspunse dânsa – iară poporul stă în genunche cu capul plecat în fața Domnului, care e pretutindeni.

– Episcopi aveți?

– Nu știu.

– E învcederat că sunt rămași în rătăcirile lui Arie, îi zise el fratelui său.

– Ești fiică de preot – urmă acesta spre a se încredința – și preuteasă; trebuie să știi tainele credinței: Dumnezeu în câte fețe este?

– Unul e Dumnezeu și singur, ziditor, stăpân și tatăl a toate! răspunse Ana ridicând glasul.

– Iar fiul?

– E trimisul Tatălui, care a venit să ne lumineze și să ne mântuie.

– Și Duhul Sfânt?

Ana se uită lung la cei doi frați.

Se vorbise pe la Mănești atât de mult despre coborârea din cer a Duhului Sfânt, și părintele Manea atât de mult alergase ca să-i dezmeticească pe sârbii amăgiți de proorocii despuiți, încât ea se sperie și se dete un pas înapoi.

– De ce mă ispitiți?! întrebă stând dreaptă în fața lor. Nu cumva sunteți și voi în rândul smintiților care umblă-n pielea goală și vestesc sfârșitul lumii?! Da! – urmă ea ca aiurind – acu-mi dau seamă despre ceea ce am văzut acolo sus pe bolta-nfricoșată. Ce voiți cu mine?!

– Fii liniștită, fiica mea, îi zise părintele Metodiou apropiindu-se de dânsa. Suntem creștini adevărați, mi-a fost mare bucuria aflând că și voi tot creștini sunteți și doream să știm dacă credințele voastre sunt tot ca ale noastre. Sunteți mulți?

– Pretutindenea, de la munte – răspunse ea depărtându-se puțin de la el – nu știu până unde.

– Cu sârbii cum trăiți?

– Ne sunt vecini și stau sub ascultarea judeților noștri, care îi povățuiesc și țin buna rânduială între dâșii.

– Sunt și între dâșii creștini?

– Mulți ar dori să fie, dar numai puțini sunt vrednici ca să-i primească!

– Cum?! – strigă Constantin – ei doresc, și voi nu voiți să-i primiți?! Sunt multe rătăcirile voastre.

– Părinții, bunii și străbunii mei – întâmpină Ana cu o liniștită hotărâre – au umblat totdeauna în căile Domnului, iară noi stăruim în căile lor; în rătăcire sunteți voi, dacă, judecându-ne, îi judecați pe ei fără ca să-i știți cum au trăit. Ah! – urmă ea înduioșată – mult au răbdat ei, dar nimeni încă n-a suferit pe urma lor, căci mai mare decât mila nu li-a fost decât răbdarea și nădejdea în Dumnezeu.

Frații steteră și ei cuprinși de înduioșare și jigniti de adevărul rostit de dânsa. Nu se mai îndoiau că acei creștini de peste Dunăre stăruie în rătăcirile lui Arie, și le era mare durerea de a ști că atâte suflete se perd prin nepriceperea lor. Văzând-o însă pe ea și auzind vorbele grăite de dânsa, steteau la îndoială dacă nu cumva greșesc. Nu de la o femeie neajutorată aveau ei să afle adevărul.

– Ai putea să ne spui – întrebă cu toate aceste Constantin – de ce nu sunt vrednici sârbii ca să fie primiți? Primesc ei învățătura?

– O primesc – răspunse Ana –, dar nu împlinesc faptele prin care creștinul se învrednicește a sta în fața lui Dumnezeu!

Cei doi frați se uitară unul la altul.

Li se deschidea, parcă, o lume cu totul deosebită de aceea în care trăiau dâșii.

Era ori nu adevărat că vrednic de a intra în biserică nu-l face pe om numai credința ea singură?! Era adevărat că numai faptele sunt dovada neîndoioasă a supunerii către Dumnezeu?!

Solia venise până la Varna pe mare, și vorba era ca tot pe mare să urmeze drumul până la cazari. Cu o putere covârșitoare

se ivi acum în inima lui Constantin dorința de a lua drumul pe uscat, peste Dunăre și mai departe pe vreuna dintre văile de acolo la deal, un drum anevoios și împreunat cu multe primejdii, dar ademenitor pentru tânărul pornit spre fapte îndrăznețe.

– Am putea – îi zise el fratelui său în grecește – să luăm drumul peste Dunăre, ca, trecând spre ținuturile cazarilor, să cunoaștem popoarele din calea noastră și să facem încercarea de a le lumina.

Ochii fratelui mai mare se umplură de văpaie.

Din ziua în care se lăpădase de cele lumești, ca să primească rasa călugărească, el trăia numai spre a împlini chemarea pentru care se socotea ales de Dumnezeu, și nu era pentru el nici o ostâneală prea grea, nici o primejdie prea mare când vorba era de această chemare a lui.

– Nu noi ne alegem acest drum – zise el plin de zăl – ci Domnul ni l-a arătat scoțându-ne în cale pe această minunată femeie. Nepătrunse sunt, Doamne, rânduirile tale! Bucură-te, femeie! – urmă el întorcându-se iar spre Ana – laudă pe Domnul, căci el a aflat suferințele tale și ți-a trimis mare mângâiere. Te vom duce noi înșine la căminul tău, și iar te vei adăposti în brațele soțului, pe care el ți l-a rânduit.

Ana se cutremură ca trăsniță. Răpusă deodată de durerile îngrămădite de atâta timp pe-năbușite în sufletul ei, ea scoase un gemet lung și lacrimile o podidiră.

– Eu?! – grăi dânsa tânguindu-se – eu, aceasta care stau aici?... eu să mă duc acolo unde mi-am petrecut copilăria, să văd câmpia verde și dealurile înflorite și munții perduți în ceață albăstrie?... – să mai trăiesc eu în mijlocul acelora care atât de mult m-au iubit și de care cu atât de nepotolit dor îmi aduc aminte?! Niciodată! Lăsați-mi mângâierea de a-l socoti mort în lupta cu răpitorii mei, căci crezându-l viu, prea îmi este grea povara vieții; și dacă se va fi întâmplând să-l întâlniți vreodată

în căile voastre, aveți milă de noi amândoi și lăsați-l să creadă că nu mai sunt între cei vii, și nu-mi spuneți că l-ați văzut.

Înspăimântată de gândul că tot ar mai putea ea și el să se vadă unul pe altul, dânsa făcu un pas spre cei doi frați.

– Sunt preuteasă, am fost, vai! – se tângui rostind vorbele încet și răspicat – și după legea noastră, care e, acum o înțeleg cu groază, cea firească și bună, bărbatul și mai ales preotul o singură dată în viața lui poate să între în sfânta legătură a căsătoriei, iar soția și mai ales preuteasa are să fie fără prihană, neatinsă nici măcar de gândul păcătuirii.

– Așa este! zise părintele Metodiu. Legea voastră e precum au rânduit Sfinții Părinți!

Constantin, căruia de mult i se zicea „Filosoful“, înțelegea tainele inimii femeiești.

– Nu cumva? – strigă el cuprins de mânie – nu cumva fiarele sălbatice, care te-au adus aici...

– Nu rosti vorba, că mă strivești cu ea! răspuse tânăra femeie acoperindu-și fața. O! ispită nemiloasă! – urmă apoi peste puțin, puindu-și amândouă mâinile pe pept – unealtă spurcată a Necuratului! Fășie cu fășie aș voi să-mi rup de pe trup carnea care mi-a fost pierzare și să mă slutesc, ca cu scârbă să se depărteze toți de la mine, dar nu blestem, nu învinovățesc, nu mă plâng, ci vă rog să aveți milă de noi. Niciodată eu și el nu avem să ne mai vedem! Și dacă eu, voind să-l cruț, nu i-aș spune grozavul adevăr, m-aș mistui muncindu-mă însumi pe mine, și dacă el, voind să mă cruțe, ar trece cu vederea necurăția mea, m-aș depărta cu dispreț de la dânsul. Niciodată – repetă ea resignată – niciodată nu mai pot eu să am mângâierea de a privi în ochii lui cei limpezi și mie-n veci neuitați!

– Da! grăi părintele Metodiu, adânc mișcat și uimit în același timp de limpezimea întregei ei ființe. Aceasta nu se uită!

– Nu se iartă niciodată! adăugă Constantin.

– Te vom trimite, fata mea, – urmă părintele Metodiū – la o mănăstire, unde călugărițele vor purta grije de tine.

– Da! răspuse Ana, deși nu știa ce va să zică mănăstire și ce sunt călugărițele.

– Și vei trăi în cuvioasă retragere.

– Da!

– Postind și rugându-te lui Dumnezeu.

– Da! răspuse iar Ana. Ah! și mă arde – urmă însă peste puțin – mult mă arde dorul de ai mei și de ale mele. Nu e aici cerul atât de senin ca la noi, nici soarele nu luminează, nici vântul nu adie, nici aerul nu e atât de curat, nici apa nu e atât de limpede, nici firea oamenilor nu e atât de dulce ca la noi. Nu mă mai întrebați nimic! Faceți ce vreți cu mine, căci eu nu mai știu ce vreau!

Mintile i se turburau când se gândea că copilul ei și-al lui să nu-și petreacă viața ca părinții lui în acea lume acum perdută, care se arăta ca un rai luminos în gândul ei.

– Mă duc, părinte, – grăi dânsa îndărătnicită – luați-mă! Simțământul de mumă le covârșea toate.

II

PRIBEGIREA

Urgia cerească nu se mai îmblânzea.

După încetarea ninsorilor, cerul rămăsese mereu senin, arșița soarelui era din ce în ce mai nesuferită, zilele, lungindu-se, se făceau tot mai calde, seceta nemiloasă a uscat în cele din urmă iarba crescută cu îmbeșugare pe câmpiile ce fuseseră mai nainte acoperite cu apă, florile se scuturaseră fără ca să fi putut lega, ca să dea rod, turmele, care mai scăpaseră din iarna grea și nu fuseseră luate nici de bulgari, nici de cazari, umblau

risipite de ici până colo abia țiindu-se pe picioare, iar oamenii slăbiți de foame se adunau grămezi-grămezi și nu mai știau ce să facă și încotro s-o apuce.

Manea nu le vedea însă pe aceste, nu avea inimă pentru cei ce sufereau, trăia numai în durerea lui nealinată.

După ce a dus pe doamna cu copilul ei, acum domn, departe, în bine adăpostita cetate de la Bodenî, el s-a-ntors iar la vale. Știricind apoi din om în om, a dat de urma cetelor lui Bogor, a trecut țiindu-se de ea peste Dunăre și a luat drumul spre Prislav.

Orișicât de vii ar fi zbuciumările sufletului, firea omului iese totdeauna la iveală.

Urmându-și drumul, Manea mergea cu capul ridicat, grăbit ca totdeauna, perdut în gânduri, uitând adeseori unde se duce și ce caută, înviorat de vederea acestei lumi pentru el nouă.

Nu-l întristau deloc oamenii cu fețe îndobitocite de suferințe, pe care-i întâlnea pretutindeni în calea lui. I se părea lucru firesc ca omul să suferă și să rabde câtă vreme trăiește pe pământ. Sufereau toți; nu avea dar nici unul de ce să se plângă. Se oprea în cale și stetea de vorbă cu dânșii; îi întrebau de unde vine și unde se duce, iară el își ușura inima spuindu-și durerile.

S-a turburat însă când, apropiindu-se de Prislav, tot mai des da peste oameni pântecoși, bugeți de-mbuibare ori îmbrăcați în haine scumpe, și a rămas cu totul zăpăcit când a văzut zidirile mari ce se-nșiruiau pe ulițele Prislavului.

Cât a umblat așa singur prin mijlocul acestei țări streine, nu-i trecuse niciodată prin minte gândul că are să se teamă de ceva. Acum îi era frică de toate și înainta sficios, se uita mereu împregiurul său, se oprea din când în când cu inima îndoită și, nemaștiind încotro să apuce, ar fi voit să întrebe, dar nu îndrăznea să se apropie de nici unul dintre cei ce venea[un] ori treceau.

Se sâmțea ca atunci, în acea noapte înfricoșată, când o căuta pe dânsa printre morți și răniți, și ar fi voit în cele din urmă să fugă, dar nu mai știa încotro să apuce.

Cu totul altfel își închipuise el lucrurile când a luat hotărârea de a pleca.

Cuprins de durerea lui întetitoare și răzvrătit de marca nedreptate ce i se făcuse, el se vedea pe sine mergând drept la Bogor, ca să-și ceară soția, și nu o dată îi furnicase sângele prin vine gândindu-se ajuns în apropierea ei. Acum stetea cu inima îndoită și înainta cu pas șovăitor.

Se-ncredințase că oamenii lui Budac trecuseră prin Prislav încărcăți de fel de fel de prăzi și că au dus cu dânsii și multe femei robite, dar din ce în ce mai mult se temea ca nu cumva s-o găsească. Venise atâta timp dus de dorul de a o vedea, iar acum îi venea să fugă cu ochii închiși, să se ducă departe, orișunde, numai departe să fie, ca să nu mai poată afla adevărul.

Se reivise iar în inima lui temerea sfâșietoare care-n noaptea cea înfricoșată îl făcuse să-i dorească moartea, și nu mai era în stare să stăruie în hotărârea lui.

Străin fiind și la față, și la port, ochii trecătorilor se îndreptau asupra lui ca și când ar fi voit să-l întrebe de unde vine și ce caută. Lui iar îi venea să fugă.

Trebuia, cu toate acestea, să se îmbărbăteze și să întrebe pe cineva.

Știricind cu inima încleștată, a ajuns încetul cu încetul să afle că trecusă nouă zile de când cetele lui Budac s-au întors, dar oamenii pe care el îndrăznea să-i întrebe nu puteau să-i spună mai mult. Ca să afle ceea ce dorea să știe, ar fi trebuit să ispitească pe vreunul din curtenii lui Bogor, iar de aceștia fugea.

O ușurare neașteptată fu dar pentru dânsul când află că sunt la curtea lui Bogor și creștini, preoți veniți de la

Constantinopol, ca să lucreze la zidirea marelui palat, la care el se uita cu un fel de-nfiorare. Cu dânsii ar fi îndrăznit să vorbească. Unde însă și cum putea să-i găsească?

Se-nnoptase, și ulițele se desertaseră toate, iară el nu știa ce să facă, unde să-și puie capul.

Istovit de ostănelile drumului și de zbuciumările lui sufletesti, el se porni pe ulițele tăcute și întunecate, ca să iasă iar afară, la lărgimea binecuvântată cu care era deprins. Nici astă dată nu mai știa însă de unde a venit, unde se află și încotro are să apuce, ci rătăcea buimac, fricos și mai mult târându-se decât mergând.

Sunt mărginite puterile omenești, și cu cât mai mult le încordăm, cu atât mai curând le sleim. Sufletul e însă de-a pururea întreg și treaz; el niciodată nu lăncezește: cu cât mai istovit e dar trupul, cu atât mai covârșitoare e în hotărârile omenești ființa cea curată a sufletului.

Putea Manea să fie cu inima îndoită câtă vreme două ființe se luptau într-însul; acum însă, când una dintre ele era răpusă de propria ei nemernicie, cealaltă hotăra ea singură voința lui. Omul istovit trupește se simte pe sine numai în firea sa sufletească, e cum trebuie să fie și cum nu poate fi câtă vreme pornirile trupesti îl stăpânesc, și Manea trebuia acum să voiască ceea ce se potrivea cu cel mai covârșitor dintre sâmtămintele lui.

„Nemernicule! își zise el, rușinat în sine însuși. Iubindu-te pe tine însuși, mai presus de toate pe tine, numai pe tine, te-ai înspăimântat de gândul că ea ar putea să cadă jertfă celei mai dobitocești dintre pornirile omului, și n-ai voit să dai ascultare dorinței de a-i sări într-ajutor, ca să o mângâi și să-i ușurezi sarcina vieții. Ai fi sărit pentru orișicare altă femeie, ai fi mângâiat pe oricare jertfă nevinovată; de ea fugi pentru că ți-a fost soție?! Nu, nu mi-a fost: îmi este și are să-mi fie! urmă el, luându-și avânt. Eu nu mai sunt preot, nu mai pot să fiu:

Domnul el însuși mi-a luat darul puindu-mă-n fața acelor fiare sălbatice de care numai pătându-mi mâinile de sânge am putut să scap.“

Un singur gând îi mai lumina viața; să trăiască mângâind-o pe dânsa și dându-și silința să-i facă uitate groaznicele încercări prin care trecuse.

Povățuit de gândul acesta, el a căutat și a găsit în ziua următoare pe părintele Clement și pe fratele Naum, singurii dintre ucenicii părintelui Metodiu care se mai aflau la Prislav.

Cerurile i se deschisera, parcă, deodată și-n stropi mari îl năpădiră lacrămile când cei doi călugări îi spuseră că Ana, adusă chiar în ziua sosirii cetelor, a ajuns prin milostiva rânduire a Tatălui ceresc sub ocrotirea cuviosului Metodiu.

„Lăudat să fie, Doamne, numele tău și prea mărit!“ grăi dânsul ridicând ochii spre cer.

Nu puteau, ce-i drept, să-i spună unde se află Ana. Știau numai că cei doi frați au plecat în drum lung, ca să meargă la caganul cazarilor dimpreună cu patru dintre ucenicii părintelui Metodiu și sub paza unei cete de douăzeci de oșteni romci, iar Damian s-a-ntors cu ceilalți clerici la Constantinopol.

– Pe cât știu – zise părintele Clement – la Varna s-au despărțit, și nu cred ca părintele Metodiu și fratele său să o fi luat cu dânsii.

– S-a vorbit – adăugă Naum, fratele – de mănăstire, și nu mă îndoiesc că marele vistiernic o va fi luat la Constantinopol, ca s-o adăpostească undeva la maicile de prin împregiurimi.

Manea asculta vorbele lor fără ca să-și deie seama despre înțelesul lor: îi era destul s-o știe adăpostită, scăpată din mâinile păgânilor.

– O, acum o voi găsi – le zise el – orișunde ar fi ea.

Nu-i mai era acum, după ce-și găsisese ajutori ca dânsii, lung drumul nici până la Constantinopol, nici până-n țara cazarilor.

Prea în curând a trebuit însă să sâmtă că e greu drumul la Constantinopol, unde era focarul înverșunatelor lupte pentru credință.

Mai trăiau acolo mulți dintre cei ce suferisă prigonirile împăratului Leon V Armeanul, care, fiind la învățăturile lui Manea cel răstignit deopotrivă cu Hristos, nu putea să-i sufără pe apărătorii dreptei credințe. El a fost, ce-i drept, omorât, dar cu moartea lui nu s-au curmat luptele, și abia de curând Teofil, tatăl lui Mihail III, iar sfărâmasese icoane, și multe mănăstiri au fost închise din porunca lui, mulți călugări au fost biciuiți ori aruncați în temnițe, ba lumea adunată-n hipodrom nu o dată a văzut arderea de vii a vinovaților unși cu păcură. Ura nesățioasă către cei de altă părere în ceea ce privește religionea era în Constantinopol moștenită de la părinți la unii și reamintire din tinerețe la alții, iară Clement și Naum erau nu numai călugări, ci totodată și ucenici zeloși ai lui Metodiu.

Ca de un înciumat se depărtară deci amândoi de Manea, când, din vorbă-n vorbă, se-ncredințară că-n mintea lui cea slabă învățăturile Sfinților Părinți erau amestecate de-a valma cu ale arienilor și cu ale manicheilor, deopotrivă urgisiți.

– Nu ești și n-ai fost niciodată preot – îi zise părintele Clement –, nu ai și n-ai avut niciodată darul: rătăcirile tale sunt mai rele decât ale celor mai îndârjiți păgâni!

– În adevăr! – adăugă Naum – mai ușor se iartă orbia păgânului decât încăpățânarea ereticului care-și bate joc de cele sfinte socotindu-se creștin!

Manea sta-n fața lor zăpăcit, ca omul care se vede lovit fără de veste din mai multe părți deodată.

Nu era-n stare să-nțeleagă ce vor să-i spună când îi zic eretic, cum își bate joc de cele sfinte și de ce nu-l socotesc preot.

– Îmi știu – le zise – neputințele, mărturisesc că puține înțeleg și recunosc că adeseori greșesc. Orișicât de mari ar fi însă rătăcirile mele, sufletul îmi este deschis pentru adevăr și vă rog

să mă luminați și să nu mă alungați de la voi decât după ce vă veți fi încredințat că stărui cu încăpățănare în ele. Ce va să zică erezie și de ce-mi ziceți mie eretic?

Cei doi călugări se uitară mirați unul la altul. Nu le intra în minte gândul că se poate un preot care nu știe ce va să zică erezie.

– Erezie – răspuse Clement, zâmbind cu răutate – e a te socoti preot și a nu ști ce va să zică erezie. Eretic e acela care, socotindu-se creștin, stăruie în păreri care sunt împotriva firii creștinești.

– Eu nu sunt preot fiindcă stărui în asemenea păreri, întâmpină Manea. Dar dacă mă leapăd de acele păreri, sunt preot?

– Nu poți să fii. De la cine ai primit darul?

– Îl am prin naștere – răspuse Manea – prin dorința stăruitoare de a fi împărtășit de el, prin viața neprihănită, prin binecuvântare părintească și prin chemarea soborului. Ce-mi mai lipsește?

– Binecuvântarea arhierescă, îi răspuse părintele Clement. Fără de ea toate celelalte sunt de prisos.

Manea stete câțva timp pe gânduri și-și trase netezindu-și părul cu mâna pe frunte.

– Da! – zise apoi – e bine ca preotul să aibă și binecuvântarea arhierescă, și-au fost în neamul meu mulți care au avut-o când au trecut din întâmplare arhieriei pe la noi, mă îndoiesc însă că fără de ea nimeni nu poate să aibă darul preoției. Dacă ar fi adevărat lucrul acesta – urmă el rostind vorbele mai respicat – ar fi destul ca păgânii să omoară pe toți arhieriei pentru ca să se risipească turma credincioșilor.

– Le mai rămân încă păstori preoții, care au primit darul, răspuse Clement.

– Și dacă mor și aceștia? întrebă Manea.

Cei doi călugări rămasă strâmtorați.

– Biserica e vecinică – urmă Manea – și nu poate să piară, și darul e de la Domnul, care e totdeauna în biserică sa. Sunt născut din preot, și mama mea a fost preuteasă. Chiar mai înainte de a fi fost zemislit, am fost rânduit în gândul părinților mei pentru preoție. M-am născut cu știrea și cu voia Domnului ca să fiu preot. Am fost crescut pentru preoție; m-am rugat neîncetat, dimpreună cu părinții mei, ca să fiu împărtășit de dar; mi-am păstrat curăția trupului și a suflerului ca să mă învrednicesc de el; ce-mi mai lipsește?! Preoția e jertfă de sine, și Domnul dă darul aceluia care e gata să aducă jertfa aceasta și se învrednicește de el prin bună viețuire. Dumiriți-mă, de ce greșesc când așa judec?!

– Greșești, îi răspuse Clement. Darul preoției numai arhierul poate să-l deie.

– De ce numai arhierul? întrebă iar Manea. Un singur dar este, același la preot și la arhieru, și nu din rânduiala dumnezeiască, ci din rânduiala omenească e arhieria, iar atunci când nu e arhieru, orișicare preot poate să-i ție locul. Dumiriți-mă că nu-i așa, și eu mă leapăd de părerea mea!

Călugării se depărtară cu groază de răzvrătorul care în gândul lor răsturna întreaga rânduială a bisericii, rădicându-se împotriva celor mai mari ai ei.

– Nu! – urmă el ridicând glasul – binecuvântarea arhierescă este o deșertăciune și preoția e cea mai spurcată minciună dacă acela care ia binecuvântarea nu e gata să aducă jertfa de sine și nu se învrednicește prin buna lui viețuire de harul cel sfânt.

Crescuți în supunere oarbă, Clement și Naum se socoteau greu vinovați de a fi auzit asemenea vorbe. Uns cu păcură și ars în mijlocul hipodromului trebuia să fie acela care le-a rostit, și ei numai prin grele spășiri puteau să se curățe de păcatul de a le fi auzit.

– Anatema să fii! grăiră dânșii și se depărtară de el ca de Satana.

III TĂMBĂLAUL

– Ține-te de mine! grați Mușat, urmându-și drumul iute, ca orișice croitor care-și iubeste meseria. Mai e încă mult până la Sfânta Sofia, și îndesuiala are să fie din ce în ce mai mare; bagă de seamă să nu te perzi!

Părintele Manea, sosit abia de două zile la Constantinopol, se ținea după el mergând cu pas grăbit și uitându-se sperios la casele mari și la mutrele străine printre care trecea. Făcându-și drum prin mulțimea tot mai deasă și mai zorită, el se lovea la tot pasul ici de unul, care-l împingea la o parte, ca să-i apuce înaintea, colo de altul, care-i venea în față și se izbea de el, și mai departe de iar altul, care-i sta în cale, și se simțea ca în timpul fioroascei învâlmășeli din noaptea în care o perduse pe Ana.

– Ține-te de mine! îi zicea mereu Mușat, lunganul, care făcea pașii mari. Bagă de seamă! îi zicea iar, uitându-se înapoi ca un părinte îngrijat de copilul său. Bociule! Bociule! strigă apoi deodată alergând la stânga spre un om mărunț, sprinten și cu ochii vioi.

Bociu, argintarul, tot român din Pind și el, îi era bun prieten. Ținea ca să facă și el cunoștința părintelui Manea.

– Iată – îi zise plin de zel – părintele Manea, preot de ai noștri, venit de departe, de peste Dunăre. O să afli multe... multe o să afli!

– Nu se poate! Tocmai de peste Dunăre?! grați argintarul uitându-se cu neîncredere la părintele Manea, care-l încredințând mereu din cap că e adevărat ceea ce i se spune.

– Dar nu avem timp de pierdut, urmă Mușat. I.e vei afla toate și te vei mira. Acum să grăbim, ca să ne putem găsi un loc bun. Mă bucur că te-am găsit. Știi multe și-i cunoști pe oameni. Meseria ta e boierească și te pune în legătură cu cei

mai de frunte dintre învârtitorii treburilor. O să ne dumirești și pe noi.

– Așa e! răspunse omul mărunț. Pe cine nu cunosc eu?! Ce nu poate să afle un om care îi știe pe toți?!

– Să mergem mai iute! stăruie iar lunganul.

– N-avem nevoie să grăbim, îi răspunse Bociu, pășind mărunțel în urma lui. Procesiunea pleacă de la Sfânta Sofia numai după încheierea liturghiei.

– Țin însă ca părintele să vadă și slujba.

– Asta nu se poate, întâmpină Bociu. Dacă intrăm în biserică, la ieșire îmbulzcala e prea mare și nu mai vedem nimic. Trebuie să trecem înainte și să ne căutăm un loc bun în apropierea hipodromului.

– Aș! ce să căutăm la hipodrom?!

– Se vede că nu știi nimic, întâmpină argintarul, care le știa toate. Mergi, te rog, mai încet, că nu ne putem ține de tine. Faci pași ca cocorii speriați!

În apropierea bisericii Sfânta Sofia stradele erau înțesate de lume care se-ndesuia făcând un zgomot amețitor. Câțiva pași înaintea lui Mușat, mulțimea se-nvârtejea împregiurul unui negotător pântecos, care, împins mereu și-nghioldit din toate părțile, se ținuse câtva timp gâfâind, dar în cele din urmă-și perduse răsuflarea și căzuse leșinat. Ceva mai la dreapta, un plăcintar, căruia trecătorii îi răsturnaseră tava din cap, dedea răcnind cu coatele împregiurul său, ca să depărteze pe strengării ce tăbăraseră asupra bucaților risipite.

În cealaltă parte a stradei strimțe se stărnise o încăierare, iar mai spre mijloc un pungaș prins asupra faptei și luat în pumni se opintea să scape și să se strecoare prin învâlmășală. Pretutindenii țipete, zbierăte, răcnete și hohote ca-n fundul iadului. Nu mai putea acum Mușat să-și facă pașii de cocor speriat, și părintele Manea-l apucă de pulpană.

– Să nu mergem înainte, să nu mai mergem, să ne oprim aici, să ne întoarcem, grai dânsul, cuprins de viuă emoțiune.

Nu mai vedea și nu-și mai putea desluși nimic din cele ce se desfășoară împregiurul lui. Mulțimea îndesuită i se părea ca un bălaur cu mii de capete, care se zbate și-nghite tot ce-i cade-n preajmă.

– Ce-am mai putea să vedem?!

– Aș! întâmpină Mușat. Dar n-am văzut încă nimic.

– Trebuie să trecem înainte, spre hipodrom! adăogă Bociu.

Deodată, departe, înainte, spre Sfânta Sofia, se stârni o furtună de hohote și lumea toată se revărsă de-a-mpinsele-ntr-acolo.

Despre hipodrom veneau călare pe catâr trei măscărici îmbrăcați în haine călugărești și, strâmbându-se-n fel de fel de chipuri, îndemneau lumea să apuce spre hipodrom, căci de acolo are să vie-n mare procesiune papa de la Roma, ca să se pupe cu patriarhul, iubitul lui prieten.

Agenti risipiți anume prin mulțime îi aclamau zgomotos și făceau fel de fel de glume asupra papei și asupra patriarhului.

– Hă-hă-hă! hohotea unul. Cum îl cheamă pe papa acela?

– Ioan îl cheamă! – răspundea altul – că botează pe toți păgânii, citește *Evangelia* și are gura de aur.

– Nu se poate să-l cheme Ioan, striga iar altul. Dacă patriarhul e scopit, papa, care e mai mare decât dânsul, trebuie să fie femeie. Ioana îl va fi chemând! Ha-ha-ha! Ioana e papa, Ioana!

Așa merse vestea din gură în gură, și peste puțin nu mai era nimeni care nu știa că papa e o femeie de la Atena, care a știut să potrivească lucrurile așa ca să fie luată drept bărbat, dar a pățit de curând o mare rușine, căci au apucat-o durerile facerii în timpul unei procesiuni. Ce hohote! ce hohote!

În zadar ar mai fi făcut acum părintele Manea încercare de a se întoarce, căci era dus pe sus de pohoiful viu ce se vărsa spre hipodrom.

– Ce e la hipodrom?... ce e cu papa? întrebă Mușat zăpăcit.

– Se vede că nu știi nimic! îi răspunse argintarul atotștiutor. Ți-am spus că la hipodrom trebuie să mergem. Ai aflat, poate, că Barda, cezarul, s-a dus zilele aceste la Patriarhie, ca să se cuminece, iar patriarhul nu numai că n-a voit să-i deie cuminecătura, dar l-a mai și gonit ca pe un nelegiuit din biserică.

– Pe Barda?!

– Da, pe cezarul!

– De necrezut!... nemaiauzit!... Aceasta nu se poate trece: au să se-ntâmpale lucruri mari!

– Se-ntâmplă chiar acum, grai argintarul cu ochi vioi. O să vedeți la hipodrom.

Mușat știa numai că după liturghie patriarhul va ieși dîmpreună cu tot clerul și va fi dus în mare procesiune până la Patriarhie, iar lumea se adunase ca să-l aclame în tot drumul lui.

– Dar la hipodrom ce are să fie? întrebă el.

Mulțimea, care-i ducea tot mai răpede înainte, iar îi despărți, și Manea, din ce în ce mai ametit, strângea tot mai tare de pulpana lui Mușat, pe care-l socotea drept singurul mântuitor al său din ghearele bălaurului cu mii și mii de capete. Auzea vorbele soților săi, dar nu era în stare să le-nțeleagă. Știa că biserică e adunarea creștinilor, că liturghie e un fel de rugăciune și că patriarhul e cel mai mare dintre preoți, dar hipodrom, Barda, cezar și altele erau pentru dânsul vorbe fără de înțeles.

În apropierea hipodromului, în sfârșit, ei dcteră peste mulțimea venită din cealaltă parte și se opriră în loc, fiindcă nu mai era cu puțință să înainteze. Aici trebuiau, vrând-nevrând, să se

oprească. Croitorul, om istet, știa să se folosească de lungimea picioarelor sale și ținea ca prietenii săi, care erau mai scurți, și mai ales părintele venit de peste Dunăre, să le vadă toate tot atât de bine ca dânsul și să aibă ce povesti. El se uită dar peste capetele mulțimii împregiurul său, ca să găsească vreun loc mai ridicat.

– *Eurica!* strigă deodată. Țineți-vă după mine!

Peste drum, sub o poartă deschisă, el zărise o mare amforă de untdelemn.

Dând iuș prin mulțimea îndesuită, el trecu dincolo, scoase amfora pântecoasă lângă perete, o răsturnă și-i ridică pe mai mărunții săi prieteni pe ea.

– Țineți-vă unul de altul – le zise – și răzâmați-vă de zid, ca să nu vă răsturnați!

Așa și făcură. Amfora se clătina mereu sub picioarele lor, dar ei vedeau, vedeau acum și ei.

Nu e în lumea aceasta nimic mai mareț decât marea mulțime de oameni văzută dintr-o dată, capete și iar capete cât pătrunde vederea, valuri de viețuitori cuprinși de neastâmpăr, balaurul văzut în firoasa lui întregime. E peste putință să vezi mulțimea fără ca să te sâmți perdat în ea ca picătura în genunea adâncă, și părintele Manea sta într-un fel de extaz și privea, privea, privea, fără ca să se mai gândească la pântecul rotund al amforei de sub picioarele lui. Croitorul însă, care mai văzuse asemenea bălauri, nu-și uitase vorba.

– Nu mi-ai spus – îi zise argintarului – de ce l-a gonit patriarhul pe cezar din biserică.

– Care va să zică nici asta n-o știi?! răspunse acesta. E de mult acum de când și-a gonit soția, ca să trăiască-n neleguire cu nora sa.

– Cu nora sa?! strigă părintele Manea speriat. Cu soția fiului său?!

– Da – răspunse Bociu –, cu soția fiului său.

– Se poate aici așa ceva?!

– Nu se poate – răspunse iar Bociu zâmbind –, dar se face. Multe se fac aici care nu se pot!

– Și cine e spurcatul acela căruia voi îi ziceți cezar?!

– Cezar e – interveni croitorul – cel mai mare după împăratul.

– Și împăratul nu-l alungă de la curtea lui?!

– Împăratul – îi șopti argintarul la ureche – e mai și mai decât dânsul.

– Și mulțimea aceasta – strigă părintele Manea – nu dă năvală asupra lor, ca să-i spulbere?!

– Vorbește mai încet, c-o pățim, îi șopti iar argintarul, care era și om trăit în lume. Lumea s-a adunat tocmai ca să-l ridice în slava cerului pe patriarh, bătrânul cuvios, care a cutezat să-l gonească din biserică pe nelegiuitul cezar.

– E om patriarhul – strigă iar Manea –, om întreg!

Din depărtare, despre Sfânta Sofia, se auzeau din când în când strigătele furtunatice ale mulțimii, și pe ici, pe colo, străbătea printre ele corul clericilor, care cânta psalmii.

Procesiunea se pornise, și tot mai de aproape răsunau strigătele, tot mai deslușit se auzea cântarea, iar părintele Manea tot mai mult se perdeea pe sine însuși privind cele ce se petrec în fața lui.

Se ivi în cele din urmă baldachinul strălucitor sub care venea patriarhul, dând mulțimii binecuvântarea arhierască, se iviră hripidele de aur, se apropie marea adunare de preoți îmbrăcați în odăjdii cusute-n fir, și tot mai firoase erau strigătele, tot mai deslușit se vedeau icoanele purtate-n fața patriarhului, tot mai mult se-nălțau inimile în auzul cântării.

– Ce strigă?... ce zic strigând?! întrebă părintele Manea ca ieșit din minți.

– Strigă „*chaire!*”, bucură-te! îi răspunse argintarul.

– *Chaire!... chaire!...* strigă și părintele Manea din toate puterile, deși mai era încă mult până la sosirea procesiunii în fața lor.

Acum, de dincolo, despre hipodrom, se stârni deodată o altă mișcare, mai viuă și mai zgomotoasă, și lumea începu să se-ndesuie dintr-acolo spre procesiune.

O mulțime de derbedei mascați ca preoți, unii cu bărbi lungi, alții spâni ca eunucii, îmbrăcați în odăjdii și călare unii pe catâri, alții pe măgari, ieșise din hipodrom și pornise spre Sfânta Sofia cântând pe nas și bătându-și în fel de fel de chipuri joc de ceremoniile religioase.

În frunte mergea un măscărici care închipuia pe patriarhul Ignatie, cu mitra-n cap, de braț cu altul, care închipuia pe papesa Ioana, cu tiara papală. Amândoi binecuvântau mulțimea făcând strâmbături și schime nerușinate și pupându-se ca niște caraghioși din când în când.

Nu erau mișeii aceștia oameni luați în sâmbrie, ci fii de ai celor mai de frunte familii, care-și puseseră slugile să râdă cu hohot și să îmbărbăteze lumea a striga „*chaire!... chaire!...*”

Iară mulțimea, care venise ca să-l ridice pe patriarh în slava cerului, luată răpede, râdea și ea cu hohot și striga cuprinsă de spasmuri „*chaire!... chaire!...*”

Părintele Manea sta-nmărmurit pe amfora șovăitoare și nu se putea dezmetici.

În clipa când cele două procesiuni au ajuns față-n față, s-a făcut deodată o liniște adâncă, apoi s-a stârnit o-ncăierare năpraznică, din care nu mai putea, parcă, nimeni să iasă neschilodit.

– Împăratul! strigă Bociu, argintarul mărunț și cu ochii vioi. Iată, vedeți colo, călare pe armăsarul negru, e Vasilie Macedoneanul, iar lângă el, pe calul cellalt, e împăratul. Acum se dă jos și, iată-l, intră și el în rând cu ceilalți.

Nici n-ar fi prețuit nimic întregul mascaralâc dacă împăratul n-ar fi luat și el parte. Vasilie a luat dar însărcinarea de a-l duce pe neștiute la hipodrom, și nu era cu putință ca el să vadă alaiul caraghios și să-și stăpânească pornirea de a lua parte la el.

– Iată și împăratul! răsuna dar din toate părțile, și un fior rece trecu prin mulțimea fără de număr.

Patriarhul sta cuprins de o adâncă durere sub baldachinul strălucitor. Între călugării totdeauna zăloși erau însă mulți care în mânia lor ar fi voit să răzvrătească mulțimea cuprinsă de viuă emoțiune și să deie năvală înainte.

– Înapoi la Sfânta Sofia! strigă Ignatie când i se spuse că împăratul se află și el în fața lui.

O nouă și mai îngrozitoare învâlmășeală se produse acum. Erau mulți cei ce nu voiau cu nici un preț să se întoarcă înapoi și stăruiau, răcnind mânioși, ca lumea să meargă înainte. Ici-colo, agenții lui Barda provocau mulțimea batjocorindu-l pe patriarh și izbutisără a-ncepe încăierările. Lumea mai depărtată, care nu se dumirise încă asupra celor ce se petrec, sta zăpăcită-n loc, și era peste putință ca procesiunea, întoarsă o dată, să se poată pune în mișcare spre Sfânta Sofia, iară derbedeii râdeau în hohote, se strâmbau, făceau fel de fel de opintiri, ca să stârnească râsetele privitorilor.

Părintele Manea sta cuprins de fiori pe amfora pântecoasă. Dezmeticit încetul cu încetul, el înțelese în cele din urmă că toate au fost puse la cale spre a-l face de răs pe vrednicul arhieru, care gonise din biserică pe spurcatul de cezar. Dacă ar fi avut la dânsul securea cu care lovise pe Budac, ar fi sărit și-ar fi dat cu ochii închiși unde nimerește.

– Nemernicilor! strigă el cât îl țineau puterile. Nu vi-e rușine să suferiți în mijlocul vostru o spurcăciune de om ca cezarul! Un ticălos e împăratul vostru, mai prost decât măgarii pe care călăriți. Jos cu el! Ia o parte!

– Taci, te rog, – stăruia argintarul, cuprins de spaimă – c-ar putea să te înțeleagă cineva.

– Voiesc să mă înțeleagă! îi răspunse Manea.

– De ce să-ți pui însă capul în primejdie?! întâmpină croitorul.

Nu prea erau însă prin apropiere oameni care puteau să-i înțeleagă româneasca.

Unul era, care, fiind rob la bulgari, fuscse dus peste Dunăre, unde stătuse câțva timp și-i cunoștea pe munteni, dar acesta era Vasilic Macedoneanul, destul și el singur.

Auzind strigătele, el se-ntoarse spre partea din care-i veneau, și ochii lui ageri se opriră asupra tânărului scos din sărite.

– Mișeilor! strigă iar acesta, uitându-se când la croitor, când la argintar. De ce m-ați înșelat?! De ce m-ați adus aici?! Ce vreți cu mine?! De ce m-ați făcut să văd scârbele aceste?!

Perzându-și apoi echilibrul, amfora de sub picioarele lui se rostogoli și el căzu dimpreună cu argintarul, răsturnând claie peste grămadă pe cei ce li se aflau în cale.

Era lucru de răs această cădere a lui, și lumea și râdea cu hohote. Mai de răs încă era însă deznădăjduirea lunganului, care căuta în toate părțile, strigând mereu: „Unde e popa?!”

IV

MÂNGĂIEREA

Nepătrunse sunt de mintea omenească rânduiriile Domnului.

Pe când la Constantinopol purtătorii puterii lumești își băteau joc de bătrânul patriarh ecumenic, în valea Dunării se dusesse vestea c-au sosit trimișii lui Dumnezeu, și păgânii alergau din toate părțile să le iasă-n cale și să audă vestea adusă

de dânsii, iară Boris, stăpânitorul acelor locuri, deși tot păgân și el, le lăsa toate să meargă cum li-e rânduit să fie.

Dorind să cunoască mai de aproape țara și poporul de sub stăpânirea lui Boris, părintele Metodiū și mult știutorul său frate n-au luat de la Prislav drumul drept spre Dunăre, ci s-au dus cu Damian la Varna, iar de acolo s-au întors spre apus, ca să treacă Dunărea tocmai în dreptul revărsării în ea a Oltului.

Pe Ana nu au luat-o cu dânsii. Voiseră, ce-i drept, s-o facă aceasta, dar și-au dat seamă c-ar fi o greșală neiertată să o ducă în mijlocul fraților ei mai nainte de a-i fi curățit sufletul de marile rătăcirii în care fusese crescută. Damian a luat-o dar cu dânsul, ca s-o ducă la o mănăstire. Abia după ce va fi fost luminată asupra dreptei credințe, ca creștină adevărată, avea s-o trimită la ai săi, și părintele Manea, ducându-se la Constantinopol, trecuse pe sub zidurile mănăstirii în care ea-și primise adăpostul.

Plecând de la Varna, apostolii și-au urmat drumul încet, oprindu-se des și stând în unele locuri zile întregi: țineau să se folosească în deplin de neașteptata bunăvoință a lui Boris, căci nu puteau să știe dac-o vor mai găsi ori nu și vreo altă dată în aceeași măsură.

Îndeosebi Constantin, deși mai tânăr, umblase mult prin lume și cunoștea mai bine decât fratele său mai mare primejdiile răspândirii credinței.

Fiind om cu deosebire cumpenit și știind mai multe dintre limbile vorbite în Asia, îndeosebi și pe cea arabă, precum și pe cea persană, el fusese trimis în mai multe rânduri cu solie în Asia, la califul din Bagdad și la creștinii din Armenia, din Mezopotamia și din Persia. Nu o dată i-a fost viața în primejdie, nu o dată a trebuit să se încredințeze că e neasămănat mai greu să aduci la dreapta credință pe creștinii rătăciți decât să luminezi pe păgânii neștiutori.

Oameni de o fire pătimașă, creștinii din Asia erau dezbinăți în fel de fel de secte, care se dușmăneau între ele și prigoneau toate cu aceeași înverșunare pe susținatorii dreptei credințe.

Mare li-a fost dar bucuria când s-au încredințat că mai fuseseră pe acolo propoveditori ai credinței, că nu puțini dintre cei ce le ieșeau în cale erau creștini, care-și mărturiseau cu hotărâre bărbătească credința, și că acești creștini de la Dunăre erau blajini și însătați de mângâierea învățăturii. Iar aceia dintre sârbi care mai stăruiau în tradițiunile păgânești ale neamului lor ori ascultau povețele proorocilor de curând iviți primeau și ei cu inima deschisă învățătura, și mulți ar fi primit și botezul dacă apostolii ar fi putut să le deie preoți.

Încetul cu încetul, însă, ei și-au dat seamă c-ar fi o mare greșală să le facă preoți dintre dânșii, căci aceștia, neștiutori fiind în ale învățaturii creștinești, foarte ușor puteau să-i ducă la rătăcirii. Încă de la Dristor dar ei au trimis pe doi dintre însoțitorii lor la patriarhul Ignatie cu rugămintea ca să-l ridice pe Clement la treapta arhieriei și să-l trimită la Dunăre însoțit de clerici zeloși, care știau limba slavonească.

Pretutindeni dar pe unde treceau, ei mângăiau mulțimea ce le ieșea în cale cu nădejdea că în curând va suna ora mântuirii.

– Nădăjduiți în Domnul – ziceau ei – căci el ne este tuturora părinte bun și îndurător și ne ceartă numai pentru ca să ne abată din căile peirii pe care am pornit. Cutremure de pământ, furtuni înspăimântătoare, tunete și fulgere, ploante nesfârșită, răvărsări cotropitoare, ger cumplit și vișcole aspre, secetă nemiloasă și foamete, toate urgiile au căzut asupra voastră nu pentru că Domnul nu vă iubeste ca un bun părinte, ci pentru că el vrea să-i cunoașteți puterea, să vă cutremurați în fața lui, să vă căiți și să vă supuneți poruncilor lui, ca să vă puteți împărtăși de fericirea cea vecinică. Bucurați-vă, căci oara mântuirii voastre e aproape!

Mulțimea, creștini și păgâni, asculta cu luare-aminte vorbele lui și, când apostolii plecau mai departe, inimile erau ușurate și întărite prin nădejdea mântuirii făgăduite.

Apropiindu-se de Nicopoli, pe unde aveau de gând să treacă Dunărea, apostolii se pomeniră însă deodată în fața unor creștini care la început se depărtau de la dânșii, iar în urmă li se puneau din ce în ce mai îndârjiți în cale.

– Rea este învățătura voastră și neadevăr zic buzele voastre! strigă în cele din urmă unul dintre dânșii, un sprâncenat cu părul creț și cu ochi de șopârlă.

„Al! își zise Constantin, adunându-și toate puterile ca să între-n luptă pentru dreapta credință. Iară rămășițele arienilor!“

– De ce este rea învățătura noastră?! întrebă el.

– E rea fiindcă luați în deșert numele Domnului când ziceți că de la el vin toate relele ce-au căzut asupra noastră, îi răspunse sprâncenatul, scuturându-și părul creț. Neadevăr grații! Domnul e bun și numai bun, luminează de-a pururea nestânsă, viață curată și senină, și nu de la el, ci de la stăpânitorul întunecimii, care e izvorul a toată răutatea, vin cutremurele și furtunile și seceta și toată urgia.

– Nu sunt arieni, grați Constantin întorcându-se spre fratele său. Aceste sunt părerile manicheilor și ale paulichienilor din Armenia și de la hotarele Persiei. Ești tu de aici ori ai venit din locuri depărtate? îl întrebă apoi pe protivnicul său.

– Sunt din Armenia – îi răspunse acesta – , dar nu din locuri depărtate. Noi toți cei ce trăim pe pământ suntem din același loc, de pe pământ, deopotrivă întru toate și la fel apropiați unul de altul. Ispitiți scripturile și citiți epistolele apostolului Pavel ca să înțelegeți că nu e în lumea aceasta nimeni mai mare și nimeni mai mic, nimeni mai apropiat și nimeni mai depărtat.

– Dar – întâmpină Constantin – o stăpânire trebuie să fie în lumea aceasta.

– Una singură – îi răspunse armeanul –, stăpânirea de sine a fiecăruia: de altă stăpânire e nevoie numai când aceasta lipsește. De mii de ani se urmează lupta pentru biruința luminii – urmă el luându-și avânt – și noi creștinii suntem oastea în veci neînvinsă, care poartă zi și noapte lupta aceasta stăpânindu-se fiecare însuși pe sine, înfrânându-și poftele și omorându-și trupul, pe care duhul întunecimii l-a plăsmuit ca să înlănțuiască sufletul, să-l întunece și să-l ție plecat mereu spre ispită. Stăpânirea de care ne vorbiți voi se-ntinde numai asupra trupurilor ce țin sufletele în robie. Nouă, creștinilor adevărați, nu ne trebuie nici o stăpânire, nici o lege, nici o rânduială lumească, căci sufletele noastre nu sunt robite! Stăpânire vă trebuie vouă, care vă închinați atât de mult trupului, încât îl zugrăviți ori îl ciopliți din piatră, ca să vi-l puneți icoană sfântă, vouă, care vă-mbuibăți mâncând și bând și vă faceți toate poftele și apoi vă adunați ca să vă faceți rugăciunile, cântând împreună și făcând fel de fel de schime, vouă, care, neștiind să vă stăpâniți fiecare pe sine, vi-ați făcut chiar și în cele sufletești o rânduială hierarhică și vă sâluiți unii pe alții, vouă, care vărsați sânge și chinuiți pe fiii lui Dumnezeu și tot cereți să vă credem că-n numele lui vorbiți. Lăsați-ne-n pace, căutați-vă de drum, depărtați-vă de la noi – strigă el în cele din urmă – căci noi n-avem trebuință de-nvățătura voastră, suntem chiar și-n lumea aceasta mai fericiți de cum voi aveți să fiți în veacul de apoi.

Mulțimea adunată, din ce în ce mai adânc pătrunsă de aceste vorbe izbucni în cele din urmă în strigăte de-ndârjire.

– Nu ne trebuiesc învățăturile voastre! Depărtați-vă de la noi!

Cei doi frați își urmară drumul cuprinși de adâncă durere. Erau amândoi cu mult mai cumpeniți decât ca să mai stăruie în hotărârea lor de a lumina pe acești creștini rătăciți. Prea erau înrădăcinate în sufletele lor rătăcirile, și numai încetul cu

încetul și după o pregătire bine chibzuită se puteau deschide inimile lor pentru dreapta credință.

Trecând dar pe țărmurul stâng al Dunării, unde îi știam pe frații Anei, ei și-au urmat călătoria cu multă sfială, căci la tot pasul se așteptau să fie întâmpinați ca la Nicopoli.

Au trecut însă Argeșul și Dâmbovița și Ialomița, și sârbii, atât cei păgâni, cât și puținii creștini, îi primeau pretutindeni cu inima deschisă, iară muntenii, deși se țineau mai la o parte, ascultau cu învederată bunăvoință vorbele lor, ba îndeosebi preoții lor se apropiau cu toată încrederea de dânșii și țineau să fie luminați, dar stăruiau în ale lor.

„Da! Așa este!“ „O fi!“ „Tot ce se poate!“ „Foarte frumos!“ Așa le era răspunsul la toate.

Încredințându-se că nu au nici biserici, nici cărți sfinte, nici hierarhie și că nu știu nimic despre slujba bisericească, marele cărturar al bisericii de la răsărit îi sfătuia să-și clădească biserici, că le va trimite și cărți, și icoane sfinte, și clerici învățați, care să le organizeze hierarhia și să-i învețe rânduiala slujbei bisericești.

Ei se bucurau de bunăvoința aceasta și se arătau foarte mulțumitori pentru ea.

– Dar – zicea unul dintre dânșii – noi numai în limba noastră putem să facem rugăciunea.

– Așa au rânduit părinții noștri, adăugă altul.

– Dar Dumnezeu – întâmpină Constantin – ascultă rugăciunea în orisice limbă ar fi ea rostită.

– Așa e! – ziceau dânșii într-un glas –, dar cu gândul de a-și face rugăciunea într-o limbă neînțeleasă tot nu se-mpăcau.

– Dar voi de ce nu voiți să botezați pe sârbii care cer botezul? îi întrebă părintele Metodiu.

– Numai puținii dintre noi vorbesc limba lor, ca să le poată da învățătura – i se răspunse – și numai puținii dintre dânșii știu limba noastră, ca să poată lua parte la rugăciune.

– Pe aceștia îi botezați?

– Părinții noștri au rânduit – i se răspunse iar – ca botezați să fie numai aceia care prin viețuirea lor neprihănită se-nvrednicesc a fi primiți în turma creștină. Nu prin botez, ci prin faptele noastre ne facem creștini, și numai copiii nevinovați pot să primească botezul fără ca să fie puși la încercare. Așa au rânduit părinții noștri.

– Ar fi o minciună și-un greu păcat botezul dacă i s-ar da unui om care trăiește în nelegiuire, adăugă altul dintre preoți.

– Și dacă vreunul dintre voi păcătuiește – întrebă iar părintele Metodiu – încetează el a fi creștin?

– Nu, părinte! i se răspunse. Botezul e și pentru viața aceasta, și pentru cea viitoare. El e gonit din mijlocul nostru și are să-și petreacă viața în peștere ori în scorburi.

– Iertare nu este?

– E milă, părinte, și bunăvoință la oameni, dar iertarea numai la Domnul poate fi.

Constantin asculta dus în gânduri. Își reamintea începuturile vieții creștine și vedea în gândul lui pe marce Chiril, patriarhul Ierusalimului, neîntrecutul cunoscător al *Sfintei Scripturi*, care prin cuvântările lui stăpâna inimile și mințile tuturor.

„Așa este – își zicea – nici chiar el nu dedea sfântul botez decât după o încercare de doi ani, și mulți erau aceia care nici după acest timp de încercare nu-l primeau. Nemernicii de noi, care-l dăm fără de cercetare, ba credem a fi săvârșit o faptă plăcută lui Dumnezeu când silim pe oameni să-l primească ori îl dăm celor ce nu sunt în stare să înțeleagă sfîntenia lui. Așa se surpă biserica, așa se strică turma primind în ea oi răioase!“

Urmându-și drumul, cei doi frați tot mai mult s-au pătruns de adevărul că răspândirea între popoarele din valea Dunării a învățăturilor creștinești nu va fi cu puțină câtă vreme *Sfânta Scriptură* nu li se va fi dat în limba pe care ele o înțeleg. Fără de cărți ele nu puteau primi decât ereziile sectarilor, care

nu le dau nici biserici, nici icoane, nici slujbă dumnezeiască, nici herarhie.

Pătruns din ce în ce mai mult de convingerea aceasta, tânărul cărturar se simțea tot mai mult menit a împlini voința Domnului ostănind să le deie popoarelor din valea Dunării învățătura în limba lor. Îl vedea și iar îl vedea pe marele Chiril vorbindu-le necredincioșilor în limba lor și sporind biserica lui Hristos cu suflete în adevăr luminate și deprinse a umbla pe calca dreptății.

Ajunși departe spre meazănoapte, călătorii au sosit în ziua de Paști în culmea dealului care desparte valea Moldovii de valea Siretului, acolo unde azi sunt Pășcanii.

Minune nemaivăzută!

A trecut Constantin, în multele lui călătorii, pe sub Taur și Antitaur, a văzut raiul pământesc la poalele muntelui Ararat, a străbătut prin trecătorile Persiei spre muntele Elbrus, s-a închinat sub cedrii Libanului și la poalele muntelui Sinai și în Sfântul Munte, dar privește atât de măreață-n seninătatea ei n-a avut niciodată.

Largă și blândă se coboară valea Moldovii la stânga și din ce în ce mai îngustă și mai pierdută ceată albăstrie se ridică la dreapta până-n muntele Rarău, unde ea se-nfundă. Iar în față, dincolo de ea, se desfășură șirul acoperit pe ici, pe colo, și acum de zăpadă al Carpaților Răsăriteni, drept înainte cu Sihlea cea colțuroasă, iar departe la stânga cu Ceahlăul cel greoi.

Uimit de priveșteea aceasta, Constantin își ridică ochii spre cer.

– Primește, Doamne, jertfa de bunăvoie a slugii tale – grăi dânsul – și din clipa aceasta el însuși pentru sine nu mai era Constantin, ci cuviosul monah Chiril, următor al marelui patriarh de Ierusalim.

V

PAPA NICOLAE I

Marea împărățic de la apus se surpase: nepoții lui Carol cel Mare o-mpărțiseră între dânsii și se luptau înainte când unul cu altul, când fiecare cu vasalii săi, sătoși de putere.

Ludovic Germanul, care primise stăpânirea țărilor de la dreapta Rinului, nu era în stare să-și țină supușii în ascultare. Îndeosebi slavii, care tot mai stăruiau în tradițiunile lor păgânești, s-au ridicat deodată din toate părțile și s-au desfăcut de împărăția care pentru dânsii nu mai exista. Ducele Boemiei era nesupus, Rastislav, ducele Moraviei, se declarase neatârnat și-și întinsese stăpânirea departe spre răsărit și spre meazăzi. Cocel, una dintre căpeteniile slavonilor de la poalele răsăritene ale Alpilor, înființase un stat slavon, care se-ntindea departe peste șesul Dunării, iară Muntimir adunase o mare parte din sârbii de pe țărmul drept al Dunării sub stăpânirea lui. Strâmtorat de aceștia, Ludovic încheiase legături de prietenie cu Boris, al căruia fecior, Vladimir, nu de mult căzuse în robia lui Muntimir.

Carol cel Pleșuv, cel mai tânăr dintre nepoți, luase stăpânirea țărilor de la stânga Rinului, Franța de astăzi. Om neajutorat, el abia se mai putea susține în luptă cu frații săi și cu o mulțime de alți dușmani.

Chiar la începutul domniei lui el perduse partea din Spania care-i rămăsese moștenire de la bunicul său.

Abdurrahman II, califul de Cordova, om blând și iubitor de știință, dorind să-și împace supușii, îi declarase pe creștini întru toate deopotrivă cu musulmanii. Nu-i fusese dar greu să-și întindă stăpânirea asupra întregii peninsule. El însă murise de curând, și creștinii, răzâmați pe regatul Asturiei, se răsculasă și chiar în timpul când la Constantinopol se făcuse tămbălăul pentru batjocorirea patriarhului Ignatie, învățatul Evloghie,

arhiepiscopul de la Toledo, pierise sub barda călăului, iară Musa, un creștin trecut la islamism, prăda pe la poalele munților Pirinei.

Lothar, al treilea frate, care primise Italia dimpreună cu coroana împărătească, murise cam deodată cu Abdurrahman, și împărat era acum Ludovic II, fiul său, un stăpânitor de tot slab. Saraceni se făcuseră stăpâni pe Sicilia și pe partea de la miazăzi a Italiei și înaintau încetul cu încetul spre Roma, unde papa stăpânea tremurând de frică.

În același timp se porniseră din Scandinavia și înaintau roind spre miazăzi cetele îndrăzneților normani.

Oameni înalți și vâjnoși, lopătari îndămânatici și sprinteni, luptători aprigi și prădători neînfricați, ei tăiau cu corăbiile lor ușoare apele reci ale mărilor și se iveau fără de veste când ici, când colo pe coastele apusene. Chiar în timpul când la Constantinopol se pregătea răsturnarea patriarhului, furtunaticul Reghînher s-a urcat cu corăbiile lui iuți pe Sena le deal, a luat cu asalt Parisul și l-a prădat în toată tigna, iar altă căpetenie a normanilor, Hastings, a răzbit printre stâncile lui Tarik, a prădat insulele din Mediterană și a înaintat prădând Italia până departe spre Genova.

Aceasta era starea lumii apusene când Nicolae I a urcat treptele scaunului papal: nu era nimeni atât de strâmtorat ca dânsul; el se simțea cu toate aceste în largul lui.

E între cele ce se petrec în lume o strânsă legătură, prin care cele trecute și cele prezente, cele mici și cele mari, cele apropiate și cele depărtate se-mpânzesc și se-mpreună într-una singură. El așa le-nțelegea. Om bătrân, dar încă nu îmbătrânit, el le știa toate și le vedea împreună, ca să le potrivească cu pozițiunea din care le privea.

Benedict III, care stătuse înainte de dânsul în scaunul papal, tremura când îi veneau știrile despre apropierea saraceniilor și a normanilor și despre vărsările de sânge pe care le făceau califul

de Cordova și cel de Bagdad, și se jăluia văzând scăderea puterii urmașilor lui Carol cel Mare. Nicolae I, privind lucrurile din punctul de vedere al puterii sale, se bucura de risipirea mării împărății și de strâmtorările în care se aflau stăpânitorii țarilor de la apus.

El a fost între papi întâiul care s-a încoronat deopotrivă cu stăpânitorii lumesti.

Dumnezeu, singurul cârmuitor a toate, îi ceartă adeseori pe oameni prin mari nenorociri, ca să-i îndrumeze pe calea cea bună pentru dânșii. Așa se îngrămădeau acum nenorocirile pentru ca oamenii să se moaie și să înțeleagă în cele din urmă că de la Dumnezeu pornește gândul singurei stăpâniri asupra întregului neam omenesc. Nu li-a fost rânduit lui Muhamed și urmașilor săi să realizeze acest gând fiindcă împlinirea voinței lui Dumnezeu numai în biserica creștinească putea să se facă. Acum dar, când stăpânirea islamilor era pornită spre o învederată risipă, puterea la urmașul lui Petru trebuia să treacă, și cu cât mai mulți, mai slabi și mai strâmtorați erau stăpânitorii lumesti, cu atât mai apropiat trebuia să pară timpul când această trecere se va face întru mărirea lui Dumnezeu.

Încă Benedict III primise de la părintele Metodiul vestea că popoarele din valea Dunării așteaptă cu inima însetată de adevăr pe preoții ceruți de la patriarhul Ignatie spre a le boteza și că caganul cazarilor a primit dimpreună cu mulți dintre curtenii lui, sfântul botez. Era mare la Roma bucuria când a sosit vestea aceasta. Nicolae I se bucura și el, dar mai ales pentru că părintele Metodiul i-a recunoscut, trimițându-i vestea aceasta, întâietatea.

Nu mai era în scaun Ignatie când cererea părintelui Metodiul a sosit la Constantinopol, și astfel preoții ceruți au fost trimiși în valea Dunării.

Nicolae I se bucura și de aceasta: toate ticăloșiile care se desfășurau la Bizanț erau un semn învederat că nu de acolo,

ci de la Roma are să fie stăpânită lumea. Nu de la Bizanț dar, ci de la Roma aveau să fie trimiși în valea Dunării preoții pentru ca noii creștini chiar dintru început să între sub ascultarea scaunului papal.

Căderea patriarhului Ignatie era și ea un semn că toate se îndrumează spre stăpânirea Romei.

Odraslă din viță împărătească și arhieru strălucit prin virtuțile sale, Ignatie nu se pleca nici în fața împăratului, nici cu atât mai puțin în fața papei, pe care-l socotea deopotrivă cu sine. Deși ținea dar la unitatea bisericii creștine și-și dedea silința să păstreze buna înțelegere cu ceilalți patriarhi și mai ales cu cel de la Roma, pentru stăpânirea universală el era o pedecă, pe care, după toate prevederile omenesti, numai moartea putea s-o înlătoreze.

Cu totul altfel sta urmașul lui în fața scaunului papal.

Ignatie a fost fără nici o vină vădită scos din scaun și silit a se retrage la mănăstire, unde era ținut sub pază aspră, iară Photie, eunucul, s-a ridicat în timp de câteva zile prin toate treptele în fruntea hierarhiei bisericești.

Aceasta era o îndoită mișelie.

Fără îndoială, dar, acela care a făcut o mișelie e vinovat, se află-n strâmtorare și face, ca să scape, altă mișelie și iar alta.

Întreaga biserică se ridicase împotriva falșului patriarh, și pretutindeni la slujba dumnezeiască era pomenit tot Ignatie cel năpăstuit, și nici nu putea Photie să steie în scaunul patriarhal fără ca să fi fost recunoscut de ceilalți patriarhi și mai ales de cel de la Roma, singurul care nu atârna de nimeni.

Patriarhii din Asia tremurau în fața stăpânirii musulmane, și singura lor nădejde de mântuire era împăratul de la Constantinopol, care se pregătea ca să pornească lupta cu califul. Ei nu puteau dar să se pună în conflict cu împăratul și cu sfetnicii lui atotputernici.

„De la mine atârnă toate! – își zicea Nicolae I – și acum e timpul să se stabilească pentru toate timpurile rânduiala că acela care șade în scaunul Sfântului Petru e capul întregii biserici creștine și cârmuitorul tuturor popoarelor, de la care atârnă toată stăpânirea.“

„Voind Photie – ni se spune în *Viețile Sfinților* – să peardă cu totul pre sfântul Ignatie, îl prezenta împăratului prin mijlocirea lui Barda ca pe un conspirator contra statului. S-au trimis comisari la insula Terebinta și au schingiuit pe servitorii lui Ignatie ca să depeie mărturii mincinoase contra lui. Apoi fu transportat la Promete, lângă Constantinopol. Acolo, un căpitan al gardei i-a sfărâmat doi dinți cu o lovitură dată în fața lui, apoi, puindu-l în fiare, l-a închis în o temniță întunecoasă. Mai mulți episcopi ai provinciei, indignați de îngrozitoarele scandaluri, se adunară într-o biserică din Constantinopol și excomunicară pe Photie. Acesta, din partea sa, adună pe cei ce erau părtașii lui și pronunțară contra lui Ignatie o sentență de depunere și excomunicare.“

Toate aceste se petrecuseră cu mare zgomot, și Nicolae I le știa ca toată lumea și nu se îndoia că adevăratul patriarh e Ignatie cel schingiuit, iar Photie nici nu putea să steie în scaunul patriarhal: papa însă, el punea mai presus de toate supremația scaunului său și era gata să-l recunoască pe Photie de bun patriarh dacă se pune sub ascultarea lui, ceea ce, la urma urmelor, era nevoit să facă.

Ca să-i lesnească pozițiunea, Photie l-a vestit că a fost ales patriarh de către adunarea metropoliților după ce Ignatie, slăbit de bătrânețe și de boale, s-a rătras de bunăvoie la o mănăstire, iar împăratul Mihail III i-a trimis o solie cu daruri bogate, patru episcopi, în frunte cu unul dintre mai-marii de la curtea sa.

Pe când dar părintele Metodi și fratele său Constantin ostăneau ca să-i creștinească pe cazari, popoarele din valea Dunării așteptau să le sosească de la Patriarhie preoții făgăduiți,

califul de la Bagdad aduna oștiri și cel de la Cordova îi măcelărea pe creștini, saraceni înaintau pas cu pas spre Roma, cetele normanilor se risipiseră prădând de-a lungul coastelor, urmașii lui Carol cel Mare se luptau între dânșii și cu foștii lor supuși, renegatul Musa băgase groaza în creștinii de la poalele Pirineilor, iar papa Nicolae I, care le știa toate și le cuprindea într-un singur gând, sta mândru în scaunul său și primea pe umiliții soli ai lui Mihail III, care aveau să confirme prin mărturisirile lor minciuna spusă de Photie.

Având în vedere scopul sfânt pe care-l urmărea, purtătorul tiarei nu stăruia asupra adevărului pe care-l știa și se socotea înălțat prin umilința cu care solii trimiși de împăratul Răsăritului se prezentau la treptele scaunului papal.

– Cu totul altfel – le zise el – s-au petrecut, precum mi s-a spus, lucrurile, dar dacă voi, trimișii împăratului, îmi spuneți că Ignatie s-a rătras de bunăvoie și Photie a fost ales de adunarea metropoliților, acesta trebuie să fie adevărul. Nu pot, cu toate aceste, să ascund mâhnirea care m-a cuprins de când am aflat că toate s-au săvârșit fără de știrca și încuviințarea mea, care din mila lui Dumnezeu sunt rânduit a păstra biserica neatinsă de nelegiuirile omenești. Mai vârtos mâhnit am fost știind că Photie a fost ridicat cu nesocotirea rânduiei bisericești la cea mai înaltă treaptă arhierescă. Văzând însă bunele înclinări ale lui Photie, fiind seamă de dorințele împăratului și având în vedere scopul sfânt, dau pontificala mea dezlegare și binecuvântarea mea noului patriarh, pe care vă însărcinez să-l felicitați din partea mea de urcarea sa în scaun și să-l încredințați despre bunăvoința mea – câtă vreme se va învrednici de ea prin purtările sale.

Trimisiții împăratului de la Răsărit, știindu-se vinovați, nu puteau să-i răspundă decât închinându-se până la pământ în fața lui.

Nu-i era însă lui Nicolae I destulă această supunere tăcută. Pentru ca să-i și țină pe bizantini în supunere, el trebuia să săvârșească un act de stăpânire directă, ca să-i țină în temere necurmată.

– Voi trimite – urmă el – legați la Constantinopol, ca să se încredințeze la fața locului despre starea adevărată a lucrurilor și să ajute, lucrând în numele Sfântului Scaun, pe fratele nostru în purtarea grelei sale sarcini.

Bizantinii iar se plecară până la pământ, dar fără multă grijă pentru cele viitoare.

Grija lor era numai ca legații să constate și să facă și ei tot numai ceea ce Photie va crede de cuviință.

VI O LĂMURIRE

În zadar au alergat Mușat cel istet și Bociu cel sprinten, care le știa toate și-i cunoștea pe toți, în zadar au pus în picioare pe toți prietenii lor, în zadar au stărut și dânsii, și aceștia, căci popa pe care-l căutau sta ascuns în fundul pământului, închis cu șapte zăvoare-n cea mai întunecată temniță.

Timpurile erau grele ca numai arareori.

Abia trecea zi fără de încăierări nu numai pe ulițe, ci chiar și prin biserici, și vreo zece zile după procesiunea cea mare temnițele au început să se umplă, iar călăii și zbirii lucrau zi și noapte. Era în asemenea timpuri lucru foarte primejdios să cauți urma unui biet popă pribegit, care nu s-a sfiit a-și ridica glasul ocărând în auzul tuturor pe Barda, ba până chiar și pe împăratul el însuși, și părintele Manea a fost uitat în cele din urmă de bunii lui prieteni, ba, om cu noroc, chiar și de Vasilie Macedoneanul, care-l deduse-n seama oștenilor de gardă.

Sta închis în temniță și nimeni nu știa care îi este vina. Erau alți vinovați mai mari și mai primejdioși care îi d[ăde]au lui Vasilie de lucru. Popa putea să piară neștiut de nimeni acolo în pivnița mucedă.

Nu pierde însă omul care știe să trăiască.

I-a fost greu părintelui Manea la început în temniță.

Nu doară că i se ura singur ori că îi era urât la întunerec, dar îi era rușine de ceea ce făcuse.

N-avea el să se amestece prostește în treburi care nu-l privesc. Venise la Constantinopol ca să-l caute pe Damian și să afle de la el ce s-a făcut Ana; ce-i păsa lui dacă cezarul, împăratul și patriarhul sunt ori nu oameni cumsecade? De unde și până unde s-a pomenit el să-i învețe pe bizantini ce au să facă? Și-a făcut-o el însuși, și pe Ana nu mai putea de aici înainte s-o caute.

Sta, cu toate aceste, așa singur acolo-n întunerec și râdea pe bufnite când își aducea aminte cum s-a răsturnat de pe amfora pântecoasă, râdea, dar îi era rușine și se bucura că c ascuns și nu mai poate să-i râdă-n nas nimeni dintre cei ce-l văzuseră atunci.

Mai rău decât rușine îi era când se ivea în sufletul lui îndoiala ca nu cumva să-i fi făcut nedreptate cezarului și împăratului. De unde știa el dacă sunt ori nu adevărate cele ce i se spusese?! Oamenii vorbesc multe și mărunte și mai multe rele decât bune.

Când se gândea la aceasta, îl treceau nădușelile. Auzea parcă-n foișorul temniței pașii zbirilor, care veneau să-l ridice și să-l deie pe mâna călăului.

Nu doară că-i era frică de moarte, dar nu-i părea nimic mai urât decât să mori cu vină.

„Dar nu! – își zicea iar – ce-aș mai perde eu și ce-ar câștiga altcineva dacă mi s-ar tăia capul?!“ Nu putea el să se închipuiască pe sine murind, când viața îi părea atât de lungă.

„Nu, – zicea – dacă n-am murit atunci, când moartea-mi sta în față, nu mai mor cu una, cu două!“

Și fiindcă nu murea, n-avea să-și amărăscă viața. Tocmai întunec fiind, el se lumina din sine însuși, și stând culcat pe paiele umede, zâmbea văzând seninele zile ale copilăriei sale și lăcrăma râzând când își aducea aminte de Ana. Cine-a avut zile ca dânsul destul a trăit, și orișicât ar mai trăi, are din ce să-și însenineze viața.

„A dracului sămânță de om! zicea temnicerul când îl vedea voios ori îl auzea cântând în dosul ușii ferecate. Păcat ca asemenea om să-și mai peardă vremea trăind în lumea aceasta!“

Alb la față și slab de i se zbârcise pielea pe oasele subțiri, dar tot cu ochii vioi și răsători, tot iute și cu nasul în vânt, el te făcea, când îl vedeai, să te oprești, și temnicerul era necăjit că nu poate să steie de vorbă cu el, să-l întrebe cine e și de unde vine, ce vrea și ce zice despre lucrurile ce se petrec în lume.

Puțin a tinut însă și aceasta.

În curând după plecarea la mănăstire a patriarhului Ignatie, s-a început mișcarea prin foisorul temniței. Unii intrau, alții ieșeau, și părintele Manea, ca mai vechi om al casei, îi primea cu dragoste pe cei ce intrau și mângâia pe cei ce ieșeau – la început prin zâmbete, prin oftări și prin gesturi potrivite cu împregiurările, iar peste puțin timp în o grecească la început pocită și din zi în zi mai bine mânuită.

„Curat că-ți vine să crezi – zicea temnicerul – că omul acesta a mai trăit o dată și a fost grec în viața lui de mai nainte, iar acum n-are să-și învețe greceasca, ci numai să și-o aducă aminte.“

Ziua toată și toată noaptea el nu mai înceta cu întrebările. Soții lui de suferințe erau oameni aleși pe sprânceană, mai ales călugări pătimiși și cărturari încăpățânați, de la care putea să afle și să învețe multe, și el toate voia să le știe, asupra tuturor

voia să fie dumirit, mereu sta la îndoială, niciodată nu se mulțumea cu ceea ce unul singur îi spunea, nu uita nimic din cele ce aflase, cerceta și ispitea ca cel mai proclat judecător, dar își păzea treaba și părerile nu și le dedia niciodată pe față.

Del! nevoia e mare dascăl, și păteniile-l învață minte pe om.

Le știa acum toate din fir în păr, îi cunoștea pe toți, era dumirit asupra tuturor cestiunilor, și nu era nici unul care n-ar fi avut ce să-nvețe de la dânsul.

Îi prinsese însă pe greci nu o dată cu minciuna, și de aceea nu se bizuia pe ceea ce știa de la dâșii.

Mare i-a fost între altele bucuria când i s-a spus că papa Nicolae I n-a voit să creadă minciunile spuse de Photie și confirmate de solia lui Mihail III și a trimis la Constantinopol legați, ca să cerceteze la fața locului și să lămurească totul.

„Aha! își zicea el. Acum să te vad, Photie!“

În urmă, după ce legații papei au venit și s-a adunat un sinod, ca să cerceteze lucrurile îndeamănunt, nu era chip să-l facă că creadă că legații l-au găsit și ei vinovat pe Ignatie și l-au osândit.

Asta nu putea să intre-n mintea lui! Tot astfel sta la îndoială când i se vorbea despre feluritele prigoniri pe care le sufăr creștinii din Asia. Că oamenii se jăfuiesc unii pe alții și se omoară, asta o știa el de acasă și o credea când i se spunea despre cei din Asia. Nu credea însă când i se spunea că creștinii sunt trași în țeapă, arși de vii, despuiți de vii, chinuți în fel de chipuri drăcești.

„Nu se poate! zicea el. Așa ceva noi, oamenii, nici fearelor sălbătice nu le facem: cum am putea să ne facem unii altora?“

Și totuși nu o dată îi era peste putință să nu creadă, și atunci nu îi mai era plăcută viața petrecută în temniță și-i venea să iasă, să-și caute un topor și să nu să oprească până-n Asia.

Un om era despre care nimeni nu vorbea rău și de care, cu toate aceste, toți se temeau, nemilosul Vasile Mucedoneanul,

care se pusese în cele din urmă în fruntea gardei împărătești și-i ținea pe toți cuprinși de frică. Părintele Manea nu se temea și el, dar, știindu-se prins de dânsul, nu-și mai făcea gândul c-o să scape ușor și-și dedea silința să se pună bine cu temnicerul, care putea să(-i) facă viața plăcută.

„În timpul acesta – ni se spune iar în *Viețile Sfinților* – Ignatie luă haina de sclav și puse pe umăr un băț cu un paner, apoi, folosindu-se de întunecul nopții, scăpă fără ca să fie cunoscut. Mult timp s-a ascuns prin insule, peșteri și stâncile munților. Trăia din milostenii, și se văzu astfel un patriarh și fiu de împărat nevoit a cere pomană. Photie și împăratul îl căutau în toate părțile, cutrierând toate insulele Arhipelagului și toate coastele. Soldații îl întâlneau adesea, dar nu-l putură cunoaște. În sfârșit, comandantul flotei avea ordin să-l omoare orișunde-l va găsi. Între aceste, un înfricoșat cutremur de pământ se simți în Constantinopol în timp de patruzeci de zile. Locuitorii se îngroziră și cu toții strigau că e spre pedeapsă pentru nedreapta persecuție a patriarhului. Împăratul și Barda, înspăimântați, declarară în public că Ignatie nu mai avea să se teamă de nimic și putea să se întoarcă la mănăstirea sa, ceea ce se și făcu.“

Primul cutremur înspăimântător a zguduit din temelii temnița, și bolta s-a crăpat deasupra capului lui Manea sub dărămăturile căzute dintr-o dată pe ea.

– Ano!... unde ești, Ano! strigă el, căzând în genunchi. Nu vă speriați, îi îmbărbătă apoi pe ceilalți, că noi suntem bine adăpostiți aici sub bolta zidită-n pământ, dar vai de cei de afară!

Pentru ea se ruga el și pentru copilul ei și al lui.

Rânduri-rânduri se urmau cutremurele – și azi, și mâne, și poimâne – unele mai ușoare, altele de tot înfricoșate, și după seceta îndelungată se porniseră ploile mari și furtunile cu fulgere și tunete.

Nu mai era acum loc pentru vinovați în temnița cu bolta crăpată.

Împăratul dăduse poruncă să se deschidă ușile tuturor temnițelor, dar Vasilie, care nu se speria de cutremure, ținea la buna rânduială. Cel intrat în temniță nu poate, așa zicea el, să iasă fără de cercetare. Ori era vinovat, și atunci trebuia să i se vadească vina, pentru ca împăratul să știe de ce-l iartă, și să i se deie la mână dovadă de iertare, ca nimeni să nu-l mai poată apuca pentru aceeași vină, ori nu era vinovat, și atunci i se dedea dovadă de nevinovăție.

Avea dar fiecare câte o rudă ori un prieten care venea să-l ceară. Vasilie-l chema în fața sa și-i dedea drumul dacă-și mărturisea vina și se căia, ceea ce în asemenea împrejurări cutremurătoare tot omul cuminte face fără ca să mai steie pe gânduri.

Părintele Manea, care n-avea prin partea locului nici rude, nici prieteni, a rămas în cele din urmă singur, iarăși singur, acum mai rău ca odinioară.

Se cutremura pământul, și afară tuna și fulgera, iară el sta-n întunecimea temniței zile întregi, nemâncat și nedormit, fie plimbându-se cinci pași înainte și cinci înapoi, fie zăcând răsturnat pe paiele mucegăite. I se stângea încetul cu încetul viața trupească și numai sufletul îi era viu și din ce în ce mai ușor. Vedea de multe ori în aievea ceea ce gândea, visa fiind treaz, fără ca să-și mai poată da seamă dacă visează ori nu, ori crezând că visează când era purtat de gândurile lui.

Se vedea acum sub zidurile negrite de fum ale cetățuiei ori pe tărnișii Ialomiței, mângâind pe oamenii peritori de foame și scuturați de groază. Îi vedea-n oase și carne, auzea plângerile lor, simțea în toată adâncimea ei durerea ogîndită-n fețele lor și tot nu putea, când își venea-n fire, să-și deie seamă dac-a visat ori a avut o vedenie.

Și iar se vedea dus în fundul Asiei, ca să se lupte pentru apărarea mult încercaților creștini, și răzbea cu toporul în mână prin cetele păgânilor.

O vedea însă mai ales pe Ana, mereu o vedea alergând spre poienele largi și luminoase, unde el și ea și părinții ei și ai lui și-au petrecut viața, o vedea ducându-și, plină de fericire, în brațe copilul. Alerga și el după dânsa, dar nu putea s-o ajungă, căci ea-și întorcea capul când el se apropia de dânsa, și-i striga: „Du-te!... du-te!”

Nu! n-o visa, nu și-o închipuia, o vedea!

– Dar cu proutul de la Dunăre ce se face? îl întrebă temnicerul în cele din urmă pe Vasilie.

Căpetenia gardei împărătești tresări, cuprins de un sămțământ neplăcut. Își aducea aminte de Manea și-i părea rău că-l uitase.

– Să mi-l aduceți! răspune el.

Dus de un oștean din gardă în fața lui Vasilie, părintele Manea se clătina în bătaia vântului, dar capul tot sus și-l ținea când a ajuns acolo.

Îi plăcuse lui Vasilie odinioară Photic, dar încă mai mult îi plăcea acum părintelui Manea, Vasilie, care știa să-și poarte haina ostășească, să se ție teapăn și să calce apăsător, cum i se cuvina unui oștean de frunte, să poruncească și să-i țină pe toți în ascultare. I se părea om întreg, care e, orișunde l-ai pune, la locul lui și știe să-și facă treaba.

Vasilie sta-nțepat și se cam încruntă când văzu lipsa de sfială cu care slăbănogul îl măsură și din sus în jos, și din jos în sus, parc-ar fi voit să-și deie seamă dacă e ori nu vrednic să steie de vorbă cu el. Manea însă nu se temea de dânsul. Cum să te temi de-un om care-ți place?!

– Tu ești – întrebă Vasilie rece – acela care în ziua procesiunii din anul trecut a ocărât pe împăratul și pe cezarul?

Manea trase cu coada ochiului la oșteanul de gardă care sta-n dosul lui.

– Mai întâi pe cezar și numai apoi pe împărat, răspunse apoi zâmbind cu bine știuta lui răutate. De!... ce să-mi fac?! eu sunt acela!

Vasilie-l măsură acum el pe slăbănog și din sus în jos, și din jos în sus. Era o nerușinare uimitoare în înfruntarea pe care i-o făcuse, dar îi plăceau ochii lui, și simțea că o să aibă de lucru cu el.

– Nu e totuna? îl întrebă. Nu cumva crezi că vina de a-l fi ocărât pe cezar e mai mică și ți se iartă mai ușor?

Manea iar trase cu coada ochiului la oșteanul din dosul lui.

– Nu pot – răspunse el zâmbind cu încă mai mare răutate – s-o cred aceasta după ce mi-ai spus că voi vă temeți mai mult de cezarul decât de împăratul. Eu am însă să spun adevărul, și adevărul e că pe cezar l-am ocărât mai întâi.

Vasilie se uită supărat la oșteanul care auzise vorbele aceste.

– N-am zis – grăi apoi iritat – că se teme cineva mai mult de cezarul decât de împăratul.

Manea se simțea ca legat de mâni și de picioare și se zbătea ca să scape. Se uită o dată zâmbind cu inima deschisă în ochii ageri ai Maccdoneanului, apoi iar trase, acum a treia oară, cu coada ochiului la oștean.

„Da! ai zis!” ziceau ochii lui, dar din gura lui vorbă nu ieșea.

Vasilie îi făcu oșteanului semn să iasă.

– Nu vei fi avut, precum se vede, de gând să mi-o spui – grăi acum Manea râzând – , dar eu trebuia s-o înțeleg când ai zis c-am ocărât pe împărat și pe cezar, până chiar și pe cezar, repetă el apăsător asupra vorbei.

Vasilie se simțea învins. Se dăduse de gol și îi era oarecum frică de omul acesta, care voia parcă să-l descoase și până chiar și din asezarea vorbelor scotea înțelesul adevărat.

– Știi tu – îl întrebă cu asprime – cum au să fie pedepsiți cei ce ocărăsc pe împăratul ori pe cezarul, care îi ține locul?

Manea-și aduse aminte cum s-a răsturnat atunci de pe amfora pântecoasă.

– Nu știi, – răspuse el – și nici nu țin să aflu. Îmi pare însă rău de ceea ce am făcut. O prostie de om fără minte! m-a luat gura pe dinaintea! Și – urmă cu umilință pornită din inimă curată – am fost vrednic de pedeapsa pe care am suferit-o, ce-i drept, nu prea grea, dar cam lungă, și – urmă iar jăluindu-se – orișicât de mare mi-ar fi vina, nu mă îndoiesc că până chiar și cezarul m-ar ierta, iar împăratul m-ar mai și milui dac-ar ști nepriceperea mea și ar vedea ticăloșia întregii mele ființe. Cui ar putea să-i fie de vreun folos pedeapsa unui om ca mine?!

Vasilie iar se simțea răpus.

Era om înzestrat de fire cu multe și mari daruri sufletești, dar pentru cel mai frumos dar al lui Dumnezeu, pentru milă, nu era loc în inima lui. Viața prin care trecuse și mai ales sarcina pe care o purta acum îl făcuseră aspru, rece și neînduplecat, și multa iubire care era în inima lui nu se da pe față decât în mânia vecinic trează cu care prigonea pe cci răi. El nu se înduioșă dar nici acum, dar sâmtăea că i-a făcut o mare nedreptate acestui om, în care nu era nici o răutate, și-i era greu să se uite-n ochii lui.

– Te căiești dar! îi zise muiat. Îți mărturisești vina și te căiești?

– M-am căit eu chiar atunci, când m-am dat peste cap – răspuse popa – iar de atunci și până astăzi am avut destul timp să mă cumintesc. N-am, cât voi mai trăi pe pământ, să mă mai amestec în lucruri care nu mă privesc!

– Mărturisești dar – întrebă iar căpetenia gardei împărătești – că nedrept ai fost?

Manea dete foarte strâmtorat din umeri. Ar fi fost în stare să cadă-n genunchi și să se roage ca să nu i se mai pună și întrebarea aceasta.

– Nu știi, răspuse el rostind vorba cu de-a sila.

– Cum nu știi! strigă Vasilie nerăbdător.

– Nu mă-ntreba, că voi fi nevoit să-ți răspund! grăi Manea, stăpânindu-și firea. Ce-ți pasă care-mi sunt părerile, când numai după fapte ai să mă judeci?! Dacă oameni cumsecade sunt împăratul și cezarul și patriarhul și toți ceilalți, care mai au parte la stăpânirea acestei împărății, oameni cumsecade rămân și fără ca s-o spun și eu, care numai din auzite le cunosc faptele și nu sunt în stare să-i judec. Iar dacă nu sunt, nu i-e nimănuia de nici un folos ca să zic, spre a putea scăpa, că da, sunt. Nu prețuiește nimic mărturisirea unui om mărunț ca mine!

Vasilie-și aducea aminte ziua când împăratul îl muștrase pentru că-ndrăznise a-i zice patriarhului „popă cu mintea strâmtă”, și o căldură dulce îi cuprinse inima.

– Te-am înțeles – grăi dânsul – și n-am să-ți fac silă. Nu-ți cer nici un răspuns. Te-ntreb numai dacă mai stărui ori nu, și mi-e destul să taci.

– Nu voi putea să tac, răspuse părintele Manea răpus de firea lui cea încăpătânată. Eu cred – urmă făcând un pas spre Vasilie – că împăratul și cezarul și patriarhul și papa și toți cei ce se-mbulzesc împregiurul lor sunt niște misei, că tot de mișei e stăpânită lumea întreagă, încât mă mir cum mai rabdă pământul asemenea oameni, și stau la îndoială dacă nu cumva toată stăpânirea e o uneltire a Necuratului, care îi ridică pe unii asupra altora ca să peardă și pe cei de jos, și pe cei de sus. Sâmtământul acesta mă înăbușe: nu trebuie oare să-mi dau silința de a scăpa de el?! Umbli și cutrieri lumea întreagă și cazi de mii de ori frânt de oboseală până ce dai de un om în ochii căruia poți să te uiți cu toată încrederea: să taci când l-ai găsit?!

Te întreb eu pe tine: e ori nu adevărat că uneltire a Necuratului e toată stăpânirea?!

Vasilie se uita, ascultând, la el ca odinioară la armăsarii zănatici, pe care nimeni nu era în stare să-i stăpânească.

„Marc frumusețe de om!“ îi venea să-și zică.

– Nu – grăi el cu bunăvoința fratelui mai mare – nu e adevărat. Tu vorbești după cum te taie capul, iară eu, care am o parte din stăpânire, îți spun din practica propriei mele vieți că stăpân, adevărat stăpân e în lumea aceasta numai acela care se folosește de puterea lui ca să facă voia lui Dumnezeu, fiind buna rânduială între oameni. Accia care nu așa fac nu sunt stăpâni, ci fie stăpâniți, fie niște bieți de oameni nepricepuți, care nu știu ce fac. Uite! – urmă el mai încet – aici eu singur sunt stăpân, și cât se-ntinde puterea mea uneltirile Necuratului nu răzbesc!

– Bagă de seamă! întâmpină părintele Manea mai apropiindu-se de el. Omenirea e un bălaur cu mii și mii de capete, care-nghite tot. Ascultă, urmă el peste puțin în ton stăruitor. Eu sunt, cum au fost și părinții mei și sunt frații mei, de părerea că cel mai mare păcat e să versi sânge și să stângi viață de om. Budac însă, una din căpeteniile cetelor lui Bogor, a dat năvală asupra mea ca să-mi răpească soția – o! ce minune de femeie! – și eu am pus mâna pe topor, l-am lovit și l-am culcat la pământ.

– Bine ai făcut! strigă Vasilie emoționat.

– Mi-am pătat mâna, mi-am stricat tot rostul vieții, soția tot nu mi-am scăpat-o – urmă Manea – dar de o mie de ori mi-am dat seamă că sunt om din oase și din carne și că altfel nu puteam să fac.

– Nu! grăi Vasilie. Toporul Dumnezeu el însuși ți l-a pus în mână, pentru ca prin tine să pedepsească pe mișelul cela.

– Dacă e așa – urmă Manea – ce faci cu Barda, care nu strică o casă, ci rostul unei împărății?! Nu te temi că te dă la o parte când vede că nu-l lasi să facă ce vrea?!

– Ce ai făcut tu cu Budac! răspunse Vasilie. Să facă numai încercarea! Dar – urmă el întorcând răpede vorba – e greșită părerea că vărsarea de sânge e păcat. Tot voia lui Dumnezeu se-implinește și prin ea. Când vrea să te certe ori să certe prin tine, el îți pune arma-n mână și te trimite-n fața dușmanului. Multe păcate i se iartă aceluia care ia în numele Domnului arma-n mână ca să certe pe mișci și să stârpească fărădelegile omenesti. Tu vezi cele ce se petrec împregiurul tău, adu-ți însă aminte de cele ce bulgarii au făcut și fac în țara ta și pe la hotarele împărăției și cercetează mai de aproape ca să afli suferințele fără de seamă ale creștinilor din Asia...

– Care va să zică, e adevărat?! strigă părintele Manea, luându-și avânt.

– Azi, mâne, poimânc, cât mai curând – urmă Vasilie grăbit – oștirile trebuie să se adune, pentru ca împăratul să plece în fruntea lor în Asia, ca să surpe puterea califului, care-n numele unui prooroc mincinos schingiuieste și omoară. Ce-mi pasă mie de certurile popilor și de micile mișelii ale mai-marilor de aici și din toate țările?! închid ochii și Dumnezeu le va ierta și el toate dacă fapta aceasta mare se va săvârși cu toată vârtutea!

Părintele Manea iar ar fi voit să puie mâna pe topor.

– Da! – strigă el – vrea Dumnezeu și ne cheamă pe toți. Dacă de aceasta e vorba, fac mărturisirea pe care mi-ai cerut-o: mișel am fost când am ocărât pe-mpăratul și sunt cea mai supusă dintre slugile lui!

PARTEA A TREIA

I

LA RĂSCRUCI

– Nu mai e chip de scăpare! a zis Mușat, cuprins de adâncă durere când Bardazare, negotătorul de arme și bunul lui prieten, i-a adus vestea că Macedoneanul s-a ridicat în fruntea gardei împărătești. Dacă nu va fi perit, are acum neapărat să peară. Vasilie nu iartă pe cei ce-și ridică glasul împotriva împăratului.

– E om neapropiat, a adăugat Pahomie, călugărul, un alt bun prieten.

– Cel mai firesc lucru, a-ntâmpinat Bociu, bine cunoscutul argintar. Împăratul l-a scos din gunoaiele grajdurilor și l-a pus în rând cu cei dintâi patricieni.

– Ba l-a ajutat să-și facă și avere!

– Mare avere!

– Asta n-o știe nimeni mai bine decât mine, care îi vând cele mai scumpe arme de Damasc, grai iar Bardazare. E unul din cei mai bogați oameni în Constantinopol.

– Mă mir cum în timp atât de scurt a putut să adune atâta avere, zise Leon, cusătorul în fir, tot prieten și el.

– E zgârcit, îl dumiri Bardazare. Mănâncă și bea cât șapte când e poftit la ospetele altora, dar la el acasă trăiește tot ca mai nainte. Îl văd eu când vine la mine. N-alege niciodată ceea ce

e mai frumos, ci ceea ce e mai bun, și se pricepe și la preturi mai bine decât mine.

– Săracul popă! se jeliu Mușat.

– E perdut! adăugă Bociu, argintarul mărunt.

Își făceau amândoi muștrări, căci ei îl duseseră la locul de pierzare, ei îl urcaseră pe nenorocita de amforă pântecoasă.

– Avuse – grai iar Mușat – rele presimțiri. Îți aduci aminte cum stăruia să ne întorcem înapoi și cum mă ținea de pulpană?

– Eu sunt însă acela care a stăruit să mergem la hipodrom, întâmpină Bociu, adânc mâhnit. De!... ate fiecare soarta lui, de care nu poate să scape!

Săracul popă!

Așa ziceau toți, iar Mușat, când mai ieșea prin oraș, făcea pașii mai scurți, și, om evlavios, îl cuprindea totdeauna și pe robul lui Dumnezeu, preotul Manea, în rugăciunile sale, dar nu-i mai căuta urma.

Preuteasa însă, preuteasa?!

Popa venise să-și caute preuteasa, și dâșii, care o știau aceasta, nu puteau să rămâie nepăsători.

Dac-a perit el, dâșii îi rămăseseră în urmă, și e lucru mai puțin primejdios să cauți urma unei preutese pierdute decât să bați pe la ușile temnițelor, ca să-l găsești pe popă. Cinci inși erau, și fiecare dintre dâșii om umblat prin lume, priceput în ale sale și iscusit în învârtirea treburilor: nu le era greu să chibzuiască un plan pentru aflarea Anei.

Pahomie, care știa pe de rost întreaga *Sfântă Scriptură*, cunoștea până în cele mai ascunse părți ale lor toate mănăstirile și avea pretutindenea prieteni buni, el era de părere că cel dântâi și mai de căpetenie și mai neapărat lucru e să se afle dacă preuteasa a fost ori nu dusă de Damian la vreuna din mănăstirile de maici de prin împrejurimile Constantinopolului, căci, dacă n-a adus-o, toate ostănelele lor de a o găsi erau zadarnice.

Lucrul acesta li s-a părut tuturor atât de învederat, încât se hotărâse ca, da, unul dintre dânșii să-l întrebe pe marele vistiernic dac-a adus-o ori nu.

Care însă? Care să fie cel ce primește sarcina de a merge la dânșul?

Pahomie, partizan al patriarhului Ignatie, îi încredința că e gata să le facă toate, afară de aceasta, și toți erau încredințați că el și-ar găsi peirea dacă ar îndrăzni să se deie de gol căutând pe soția unui preot care a ocorât pe Barda și a ridicat în slava cerului pe Ignatie.

Bardazare spunea că Damian, care e vistiernic, nu cumpără niciodată arme de la dânșul și stăruia să meargă argintarul, care are o meserie mai boierească și mai potrivită cu preocupările vistiernicilor, el, care le știe toate și-i cunoaște pe toți.

Bociu se codea și el. Nu zicea, ce-i drept, că nu-l cunoaște pe vistiernic, dar Damian era unul dintre oamenii împărătesei Teodora, și prietenia unor ascmenea boieri, după cum steteau lucrurile, era mai mult primejdioasă decât folositoare.

Mușat dar, totdeauna om cu multă măsură – ca croitor ce era, – i-a făcut să înțeleagă că e și de prisos să-și mai pună capul în primejdie întrebând pe Damian.

– Dac-a adus-o, nu avem decât să o căutăm pe la toate mănăstirile ca s-o găsim – le zise el – iar dacă n-o găsim, știm și fără ca să ne fi spus el că n-a adus-o.

Lucrul acesta era foarte cuminte și foarte adevărat.

Așa au și făcut. A cutrierat Pahomie când mai iute cu croitorul, când mai încet cu argintarul toate mănăstirile de maici, ba chiar și pe cele de călugări, și n-au găsit pe Ana.

Nu era, cu toate aceste, adevărat ceea ce zisese Mușat.

Dacă și-ar fi dat bine seamă, ei ar fi dat cu socoteală unde trebuia Damian, omul Teodorei, să ducă pe Ana, pe care o primise de la părintele Metodiș și de la fratele său Constantin, tot oameni ai Teodorei și ei.

Teodora trăia ca maică cuvioasă la mănăstire dimpreună cu cele două fiice ale ei, surorile împăratului, care, de voie, de nevoie, se călugăriseră și ele. Numai aici putea părintele Metodiș s-o trimită pe ocrotita lui, ca să i se curățe sufletul de grelele păcate ale rătăcirii, și ar fi găsit-o zeloșii prieteni dacă aici ar fi căutat-o.

Și-au păzit însă treaba.

După răsturnarea lui Ignatie, care de Teodora fusese ridicat în scaun, mănăstirea era încungiuată de iscoade și de zbiri, și îndrăzneală de om smintit era să te apropii de ea.

Pe când dar prietenii lui Manea umblau de ici până colo, Ana-și petrecea zilele în liniște fericită, cu post, cu rugăciuni și cu învățătură duhovnicească. De nenumărate ori a binecuvântat clipa în care a fost răpită ca să ajungă sub ocrotirea părintelui Metodiș, iar în urmă sub aripile împărătesei dulci la fire, și visul vicții ei era să-i crească copilul, ca să se poată lepăda de el și să ieie și dânsa haina călugărească.

„Da! – zicea dânsa în fiecare zi – mângâierea celor trecuți prin grele încercări e retragerea din lume și viețuirea cuvioasă. Niciodată să nu ne plângem de loviturile soartei, căci nu știm dacă nu cumva tocmai prin ele suntem îndrumați spre fericire!“

În ziua însă când cel dântâi cutremur a zguduit zidurile mănăstirii, ea și-a luat copilul în brațe.

– Care e anul?! strigă dânsa. Anul de la facerea lumii care este?!

– 6366! i se răspunse.

Ea grăbi alergând, ca ieșită din fire, dintre zidurile mănăstirii. Nu-și da seamă unde se duce și încotro apucă, ci alerga făcându-și mereu cruce. Era peste toate putințele ca oasele ei să nu zacă alătura cu oasele părinților ei și ca copilul ei să moară fără ca să fi respirat fie chiar și numai o clipă aerul

țării lui, fără ca să fi văzut raiul în care părinții lui au trăit zile atât de fericite.

S-a dus, și perdută i-a rămas urma.

Era dar prea târziu când părintele Manea, ieșit din temniță, a alergat la Damian și de acolo la prietenul său, croitorul, ca să meargă împreună la mănăstire.

Croitorul, Mușat cel cu picioarele lungi, care de atâte ori se rugase pentru odihna lui sufletească, a rămas o clipă cu ochii înholbați, apoi a scăpat din mâni și ac, și degetar, și foarfeci și și-a luat avânt, ca dintr-o săritură să iasă pe fereastră.

Ar fi și făcut lucrul acesta și n-ar mai fi putut nimeni să-l prindă dacă Manea, mai sprinten decât el, nu l-ar fi apucat de pulpană, tot ca odinioară.

– Astâmpără-te – îi zise – că sunt eu însumi care am venit să te iau ca să mergem împreună la dânsa.

– Nu-îl răspunse Mușat, puindu-și mâna pe inimă, ca să-i mai potolească bătăile. Am căutat-o cu toții și nu-i.

– Ba el îi zise Manea. Eu am căutat-o singur și am găsit-o.

Multe de tot ar trebui să-nșire cel ce ar voi să spună câte și-au mai împărtășit prietenii unul altuia, cum s-au pus pe drum, cum s-au dus și care li-a fost măhnirea când au aflat adevărul, pentru dânsii atât de trist.

– Nu e voința lui Dumnezeu s-o găsesc, își zise Manea. E învederat că nu e! Auzi-rați că și dânsa e hotărâtă să se călugărească și – urmă el – după legea noastră preotul ori preuteasa are să-și petreacă văduvia în cuvioasă retragere.

– Văduvă e și dânsa – întâmpină cuviosul Pahomie – căci preotului care și-a pătat mâna nu îi rămâne, precum zici, decât să-și petreacă viața în cuvioasă retragere.

Da, fără îndoială, așa era, nimeni n-ar fi putut să zică altfel, Manea o zisese și el de nenumărate ori; una e însă a zice și alta a face. Nici că ar fi voit el decât să știe dacă ea a scăpat ori nu, a răzbit prin toate primejdiile, și s-o vadă, numai s-o vadă și

s-o mângâie, să-și vadă băietul, să se încredințeze dacă e ori nu în adevăr așa cum i s-a spus, o minune de copil.

În vreme ce el se zbătea astfel și-și schimba hotărârile dintr-o clipă într-alta, se pregăteau lucruri mari, și în închipuirea celor doritori de ele luau și cele mici dimensiuni uimitoare.

Oștirile împărătești începuseră a se aduna pe câmpia de la Angora, și tânărul împărat, cuprins de un zel sfânt, nu-și mai petrecea timpul în ospetii, nici în desfrâu, ci ieșea des cu Vasilie, ca să vadă trecerea cetelor în Asia, și dacă o mie plecau, zece mii se făceau în capetele oamenilor.

De doi ani acum Constantin, fratele învățat al cuviosului Metodiu, petrecea în țara cazarilor. El învățase limba țării și înduplecase pe mulți să primească, dimpreună cu hanul, sfântul botez. Unii dintre aceștia, cuprinși de zel, plecaseră și ei, ca să treacă în Asia. În gândul constantinopolitanilor, cașanul pornise cu toate cetele lui și Marea Neagră era prea strâmtă pentru corăbiile ce aduceau potopul de oaste.

Părintele Clement plecase la Dunăre și trimisese în mai multe rânduri vestea că mulți se botează, ba chiar și Bogoris el însuși pare a fi gata să primească sfântul botez. La Constantinopol toată lumea știa că Bogoris s-a botezat și are să treacă cu toate cetele lui și cu toate popoarele de la Dunăre în Asia.

Mai minunate încă erau știrile venite din țările de la Apus, unde atotputernicul papă, prietenul lui Photie, ridicase-n picioare pe toți stăpânitorii, ba până chiar și pe normanii încă păgâni, despre care abia acum străbătuseră primele știri la Constantinopol.

Au și venit cete de cavaleri apuseni, oameni doritori de aventuri îndrăznețe, câte un vântură-țară care dă cu barda-n lună, și din Spania, și din partea despre miazăzi a Franței, și din Italia, și de la poalele Alpilor, ba până chiar și normani duși de dorul de a ispiti cele mai depărtate locuri. Dacă soseau însă

în port trei corăbii, până în piața Sfintei Sofii ele se sporeau la trei sute, și din apus tot numai uriași cu niște săbii de câte cinci coți veneau.

Fără de număr erau oștirile adunate pe câmpia de la Angora, și mare era și din ce în ce mai înțelept Barda, care a răsturnat pe Ignatie, popa cu mintea strămtă, ca să ridice în scaun pe Photie cel prevăzător.

Până chiar și părintele Manea sta pe gânduri dacă nu cumva voința lui Dumnezeu a fost ca așa să vie lucrurile. După rânduiala părinților lui, preot putea să fie numai omul întreg și ipen, chipeș și trupeș și înzestrat cu toate darurile firești, nu însă și schilodul ori slutilul, nici orbul, surdul, ghebosul, ciungul ori cel însemnat în vreun alt fel oarecare. În gândul lui dar cunucul Photie, care mai fusese și oștean, nu era și nici nu putea să fie preot, ba chiar cel dintâi între preoți, i se părea însă un destoinic cârmuitor, care a știut face ca ochii lumii întregi să se îndrepteze spre Constantinopol. Văzând deci oștirile care treceau în Asia, el era cuprins adeseori de jale că, preot fiind, nu poate să ieie și el arma.

– E greșită părerea ta, îi zise cuviosul Pahomie. Mulți au fost preoții care au luat în mână arma și s-au luptat pentru apărarea credinței. Se vede că nu-ți sunt cunoscute faptele lui Teodor Crater, mucenicul viteaz.

– Cine e Teodor Crater – întrebă Manea, care toate dorea să le știe – și care sunt faptele lui?

– Împăratul Teofil, soțul Teodorei și tatăl lui Mihail – începu călugărul – s-a războit mult cu arabii. Sunt acum douăzeci de ani, oștirile lui au suferit în Frigia, la Amorea, o mare înfrângere. Învingătorul, califul Mutasem, a măcelărit atunci într-o zi 30 000 de creștini.

– Treizeci de mii! exclamă părintele Manea.

– Într-o singură zi! – adăugă Pahomie – iar pe frunțași, patruzeci și doi la număr, i-a luat cu dânsul la Bagdad și i-a aruncat în temniță, unde i-a supus la cele mai grele munci, ca

să-i înduplece a se lepăda de Hristos și a primi legea lui Muhamed. Între aceștia era patricianul Aetiu, ruda lui Teofil, și Teodor Crater, preotul care se făcuse oștean. Atât Teofil, cât și Teodora au trimis solii la Bagdad ca să-i răscumpere, dar în zadar. Șapte ani de zile au stat mărturisitorii în temniță; pe când însă califul îi adimenea cu fel de fel de făgăduințe, Teodor Crater îi fericea pentru suferințele lor și-i îmbărbăta să stăruie în credință.

– Fericiți ei, în adevăr fericiți! strigă Manea.

– Murind Mutasem – urmă călugărul – a urmat Mutavachil, spaima lumii, care a vărsat în scurta lui viață mai mult sânge decât toți califii împreună și a risipit bogății nemăsurate în viețuire desfrânată. Acesta a dat poruncă să-i taie pe toți cei patruzeci și doi dintr-o dată. Mânia lui se vărsa mai ales asupra lui Teodor Crater, pe care-l învinovătea de a fi vărsat sânge, cu toate că era preot creștin. „Sunt gata să mă jertfesc – a răspuns mucenicul – ca să mă ierte răscumpărătorul!” și el a fost primul care și-a plecat capul sub barda călăului. Iar păgânii, văzând statornicia în credință a celor patruzeci și doi de mucenici, au înțeles că voința lui Dumnezeu le dă tăria, și mulți dintre dâșii au primit sfântul botez!

– Da! strigă părintele Manea. Domnul ne cheamă, și toți trebuie să mergem!

Hotărârea lui era luată.

II

BAGDAD

Clocotind pe-nfundate se desfășura viața plină de patimi nepotolite în ulițele strâmte și încârligate ale marelui oraș de pe țărmurii Tigrului.

Nu se-mplesise încă suta de ani de când Almansor, străngitorul unchi al cheltuitorului Harun al Rașid, croise drumuri între Apus și Răsărit și săpase canale de la domolul Eufrat până la Tigrul spumegător, pe țărmulul căruia și-a mutat de la Damasc scaunul stăpânirii atoatecuprinzătoare, și în mai puțin decât o sută de ani balaurul crescuse, încât peste două milioane de oameni adunați din toate părțile lumii se-ndesuiau izbindu-se unii de alții între zidurile înalte ale orașului întins pe ambii țărmuri.

De la mari depărtări se vedeau înaltele turnuri de pază ale zidului, cele trei mari porți de intrare, pădurea de minarele, nu mai puțin decât o sută de mii, și cât pătrundea ochiul drumurile zi și noapte erau pline de caravane încărcate. Unele intrau pe porți aducând, iar altele ieșeau ducând mărfuri. Nenumăratele hanuri totdeauna erau pline, și niciodată nu le încăpeau cele peste douăsprezece mii de mari curți de carvasara, în care-și căutau adăpostul trecător.

Optzeci de mii, nu mai puțin de optzeci de mii de bazaruri acoperite și frumos înstălpite erau totdeauna înțesate de fel de fel de mărfuri; aici se aduna și se desfășura tot ceea ce pământul rodește, ce mintea omenească născoceste și ce munca isteată înființează, bogății fără de măsură și frumuseți ispititoare, la vederea cărora ochiul se-mpăingenește, inima e cuprinsă de beție și mintea se-ntunecă.

Harnicii meșteșugari de la Bagdad își scoteau în vânzare mătăsurile, care întreceau pe cele de Damasc, catifelele lucrate după modele bizantine, covoarele, care nu erau mai prejos de cele persane, bumbacurile înflorite, armele, uneltele de oțel, vasele de aramă, toate roadele muncii lor spornice. Alături cu dânsii negoțatorii din Persia-și întindeau covoarele tot neîntrecute încă în frumusețea lor, țesăturile de lână și mărunțișurile de tot felul, care furau vederea prin finețea lor. Mai departe stau îngrămădite roadele Indiei nesăcate, și printre ele

atârnau în vederea trecătorilor șalurile de păr de capră și giulgiurile țesute ca din fire de paiangen. Negoțatorii din Siria și din Egipt își vindeau mărfurile de Damasc, de Antiochia și de Alexandria, și iar alții de prin Armenia și de prin pregiurul Mării Caspice cercetau cu ochi scrutător, se târguiau, își vărsau aurul și-ncărcau. Chinezii tăcuți și ceremonioși își ofereau și ei mărfurile solide. Până de curând dinastia Tang stăpânise văile râurilor Sir-Daria și Amu-Daria, dar și acum, după ce China perduse stăpânirea aceasta, negoțatorii chinezi își desfăceau mărfurile în bazarurile de la Bagdad. În sfârșit, pe ici, pe colo, prin furnicarul împestrătat, se străcura cu băgare de seamă câte un grec din Asia Mică, din Siria, din Arhipelag ori câte un venețian îndrăzneț, care alegea cu multă chibzuială ceea ce i se părea potrivit cu gusturile bogaților din țările apusene. Iar printre toți mișunau evreii mijlocitori, care toate le știau, la toate se pricepeau și din toate căutau să-și facă parte.

De când e lumea n-a fost nici până atunci, nici de atunci încoace nicăiri pe fața pământului asemenea babilonie de mutre, de porturi, de limbi, de obiceiuri și de credințe, și părintele Manea, dus ca odinioară Teodor Crater în lanțuri prin fața lungului șir de bazaruri, a strigat, cuprins de fiori:

„Iată poarta iadului, cu ispititorii care te adimenesc să intri!”

În mijlocul acestui talmeș-balmeș de firi omenești, tinerul Djafar, ridicat de garda turcească sub numele El Mutavachil în scaunul califilor, voia cu orice preț să tragă toate suflețele pe același calapod și stârpea cu ochii închiși pe toți cei ce nu primeau până în cele mai mici amănunte vederile lui.

Șiroaie curgea sângele șiiților, care, pe lângă *Coran*, mai cinsteau și cărțile lui Ali, înțeleptul ginere al lui Muhamed și urmașul lui legitim, și chiar vizirul Ibn Azzeiat a perit în chinuri groaznice pentru vina de a se fi închinat la mormântul lui Ali.

Nespuse sunt prigonirile pe care le sufereau creștinii, evreii și toți ceilalți care nu i se închinau lui Muhamed.

Pornind din gândul că el poartă sabia pe care Allah a pus-o în mâna lui Muhamed ca să împreune întregul neam omenesc sub o singură stăpânire și să stârpească de pe fața pământului pe cei ce nu i se închină, El Mutavachil se sâmțea nemângâiat când trecea vreo zi fără ca să-și fi împlinit sfânta chemare vărsând sânge de necredincioși.

El se făcuse dar din zi în zi mai temut și mai urgisit. Mulțimea poporului și mai-marii arabilor se depărtaseră cu groază de la dânsul, iar căpeteniile turcilor sâmbriași se făcuseră stăpâni asupra lui și împărțiseră diregătoriile între uneltele lor, prin care despuiau în toată lărgimea popoarele din întinsa împărăție.

Socotindu-se deopotrivă cu Harun al Rașid, el desfășura o pompă ametoare în strălucitul lui palat cu patru mii de coloane de marmură, trăia în ospetii fără de frâu și cheltuia într-o singură zi roadele muncii săvârșite de un colț de țară într-un an întreg. Era dar nevoit să pună biruri grele, și o lume întreagă gemea pentru ca el și favoriții lui să-și poată petrece viața-n îmbuibare.

După gemetele popoarelor urmează mai curând ori mai târziu răcnete de mânie, și în cele din urmă de pretutindenii soseau la Bagdad știri îngrijorătoare. Marea împărăție se clătina în toate încheieturile ei, și o sângură mântuire mai putea să aibă Mutavachil: biruința strălucită în luptă cu creștinii.

Căutând mântuirea aceasta a pornit războiul și a învins, dar așa că Mihail III s-a putut întoarce și el tot ca învingător la Constantinopol. S-a vărsat mult sânge, s-au săvârșit multe fapte bărbătești, dar nici o hotărâre nu s-a dat. Pe când Mihail III se lăuda cu cele câteva insule și cu câteva orașe de pe țărmul egiptean pe care flota lui le cucerise, Mutavachil își plimba prin Bagdad miile de creștini robiți, pe care îi tăia rânduri-rânduri drept dovadă despre stăruința lui în credință.

Nemuțumirea era dar încă mai mare, și în curând după război s-au pornit răscoalele în Egipt, în Siria, în Armenia și în unele părți ale Persiei.

Părintele Manea făcuse dimpreună cu ceilalți robi lungă și nu tocmai plăcută călătorie de-a curmezișa Mezopotamiei până la Bagdad, unde își petrecea de aproape doi ani acum viața sub bună pază.

După rânduiala *Coranului*, necredincioșii care primesc învățăturile lui Muhamed scapă, orișicare li-ar fi vina, de pedeapsă, căci nimic nu îi este lui Allah mai plăcut decât întoarcerea la adevăr a celui rătăcit. Nu tăia dar nici El Mutavachil decât pe cei ce se încăpățâneau, și îi era mare bucuria când vreunul dintre necredincioși se lepăda de legea lui.

Din când în când Mir Benah, africanul înalt și spătos, buzat, cu fața aproape neagră, cu părul creț și cu ochii sperioși, omul de încredere al califului și mâna lui cea dreaptă, intra însoțit de câte doi-trei călăi în curtea cea mare, unde erau ținuți robii, îi ispita în fel de fel de chipuri pe necredincioși, și călăii tăiau în fața tuturor pe cei încăpățânați și-i duceau califului căpetele lor.

Manea nu avea decât să-și păstreze firea de om umilit și blajin pentru ca să scape. Când Mir Benah îl lua de scurt, el se uita zâmbind cu inima deschisă în ochii lui, și africanul era încredințat că acest om nevinovat nu are decât să se dumirească pentru ca să primească cu toată însuflețirea învățăturile proorocului.

Și adevărul era că Manea tot nu se dumerise încă.

De câte două, adeseori și de câte trei ori pe săptămână robii ieșeau sub pază prin oraș, ca să-și cerșească hrana și îmbrăcămintea și să se-ncredințeze că arabii sunt oameni miloși și cu frica lui Dumnezeu.

Îi era urât lui Manea prin ulițele strâmte, tot ziduri de cărămidă roșie la dreapta și la stânga, pe ici, pe colo câte o

poartă îngustă, iar fereste de tot puține, și aceste cu zăbrele de fier, parcă tot Bagdadul ar fi fost numai temnițe. Prin fața geamiilor însă era larg și luminos, și el era cuprins de o sfială fioroasă când vedea evlavia pătimașă cu care se-nchinau arabii și asculta cu răbdare și cu luare-aminte învățăturile dervișilor, care-și dedeau silința să-i lumineze pe necredincioși. Cu deosebire atins era când trecea prin fața geamiei Djamah el Suc el Gazel, cea mai veche, deși nu cea mai mare dintre geamii, și se-nchina când trecea prin fața mărețului mormânt al Zubeidei, soției lui Harun al Rașid.

Iar bazarurile?!

„De ce toate aceste?!“ se întreba el de câte ori trecea prin fața lor și nu o dată ar fi voit, parcă, să vie cineva ca să le deie foc.

Mai bine însă decât orișunde se simțea Manea acasă la el, în marea curte împrejmuită cu ziduri înalte, unde nu era întunec ca sub bolta cea crăpată, ci, sub cerul vecinic senin, lumină chiar și în timpul nopții. Nu stetea aici numai cu călugării pătimași, ci putea să-și aleagă oamenii după pornirea inimii lui.

Erau mai ales patru pe care i-ar fi ascultat mai multe vieți de-a rândul: Nazir, cititorul în stele, Beniamin ben Iacob, evreul, care știa pe de rost toate cărțile proorocilor, Azvadi, visătorul din valea Gangelui, care pătrunsese toate tainele creațiunii și vedea cu ochii închiși ceea ce nu se poate vedea, și Iacob Ibn Leit, faurul din Chorasani, țara soarelui, care se-nchina la focul ce luminează în întunec.

Stând de vorbă cu dânșii și ascultând spusele lor, a pătruns Manea înțelepciunea părinților săi, și nu o dată se îndoia, parcă, dacă el e el însuși, tot cel ce la poalele Bucegilor a trăit zile de fericire, nu o dată-și zicea: „Pretutindenii și totdeauna același e omul!“

– Durere e viața și suferință – ofta Azvadi – și moartea e scăpare!

– E un foc care arde! adăuga Iacob.

– Așa e, Azvadi, zicea Manea. Ai dreptate, Iacob. E durere viața și suferință, e foc care arde, iară moartea e scăpare; eu sunt însă mulțumit când stau de vorbă cu voi și-mi dau silința să pătrund înțelesul minunatelor fapte ale lui Dumnezeu. Tot e dar o mulțămire să trăiești când nici o muștrare nu-ți turbură liniștea sufletului.

– Cine ți-a spus-o aceasta?! exclamă Azvadi uimit. Aceasta e învățătura lui Șachiamuni, luminatul.

– Nu e, Azvadi! întâmpină Manea. Asta e în firea omenească și o știe prin el însuși tot omul care se stăpânește pe sine însuși și își păstrează curăția inimii. Durerea numai din trupul neînfrânat izvoarește și sufletul o suferă; scăpat însă din robia trupească, sufletul e fericit.

– Lumină care nu arde! adăuga Iacob.

– Poate însă – întâmpină evreul – să scape sufletul încă în viața aceasta din robia trupească?

– Da! – zicea Azvadi –, dar duhurile necurate, care pretutindenea se-mbulzesc, iau trupul în stăpânire, îi măresc puterile, întunecă mintea și-l duc pe om în ispită.

– Da! strigă Iacob. Nu mai încape nici o îndoială că afurisiții noștri de tahirizi, care s-au lăpădat de legea părinților, sunt stăpâniți de duhurile necurate.

– Și rugăciunea noastră zice „și ne scapă pe noi de cel rău“ și „nu ne duce pe noi în ispită!“ întâmpină Manea. Nu cumva ispitoriții sunt oamenii porniți spre desfrâu?

– Nu! Mane, stăruia Azvadi. Prin ei tot duhurile necurate lucrează, și de aceea nu e destul să ne stăpânim, ci trebuie să ne mai și rugăm stăruitor și să împlinim toate formele ritului, ca duhurile cele bune să ne ieie sub ocrotirea lor și să ne ajute.

– Sunt însă în adevăr duhuri rele și duhuri bune, care au putere asupra omului?! întrebă Beniamin.

– Dacă sunt ori nu?! exclamă Azvadi.

– Ce-ntrebare?! adăugă Nazir.

– Noi, cunoscătorii tainelor și ai riturilor sfinte, le vedem, vorbim cu ele și trăim în lumea lor în clipele de extaz.

Așa și cam așa și mai și în alt fel vorbind își petreceau Manea, Nazir, Azvadi, Iacub și Beniamin timpul; spuneau dar adevărul când ziceau că nu sunt încă dumiriți, și le mai trebuia mult timp ca să se poată dumiri îndeajuns.

Când Mir Benah, înfricoșatul, trecea cu pași de paiangen prin curtea din ce în ce mai goală, Manea și Azvadi se uitau zâmbind la el, Nazir și Iacub steteau nepăsători în fața lui, iar Beniamin se trăgea cuviincios în dosul lor; ce putea să le facă?!

El, care-și petrecuse viața-n lupte crâncene și se ridicase prin fapte de bărbăție, nu era în stare să țină pept cu acești oameni lipsiți de voință, care-i păreau gata de a se supune la orișice și ale cărora priviri îi ziceau: „Fă ce vrei cu mine?!“

Îi ispitesc cu vorbe adimenitoare, le făgăduia toate bunătățile și-i părăsea iar, tare încredințat că în curând va putea să-i aducă califului vestea că ei s-au dumirit, în sfârșit, și sunt gata să-i ceară mila. Nu o dată i se întâmpla însă că se-ncurca cu dânșii și nu mai era dumirit nici el.

Trebuia să între ceva neobicinuit la mijloc pentru ca lucrurile să ieie altă întorsătură.

A și intrat. Era în timpul răcorilor de iarnă, după socoteala noastră în primele zile de decembrie.

O zi mare, una din cele mai mari în timpul anului.

Bagdadul era-n fierbere. Încă prin crepetul zorilor de zi ulițele cele-ncălcite se umpluseră de lumea grăbită ce se vărsa grămezi-grămezi spre poarta apusului, prin care intra în oraș drumul de la Mecca.

Se-ntorceau hagii de la mormântul lui Muhamed, aducând cu dânșii binecuvântările de care se-mpărtășesc toți cei ce se-nychină la locurile sfinte.

Fericit acela pe care treburile îl iertau să facă hagialăcul acesta în fiecare an, căci el și ai săi erau norocoși și feriți de boale, plăcuți lui Allah.

Făcea dar fiecare tot ceea ce-i sta prin putință ca să meargă la Mecca, și dacă numai unul la zece s-ar fi dus, erau mulți, de tot mulți cei ce se-ntorceau, nu mii, nici zece de mii, ci peste două sute de mii de credincioși istoviți de drum și însetați de dorința de a revedea pe ai lor, cei mulți pe jos, numai pe ici, pe colo câte unul călare pe cai, pe măgari, pe catări ori pe cămile bogat împodobite.

Sosiți în fața porții, ei își desfășurau steagurile și se oprău, recitând într-un glas versete din *Coran*, căci intrarea în oraș nu se ierta decât trecând pe sub ochii califului, căruia i se cuvenea mângâierea de a-i vedea; din clipă în clipă dar masele se-ngrămădeau în fața porții și se răzlețeau peste câmpia întinsă. Din o parte soseau mereu cei-veniți din cale lungă, iar din cealaltă se-ndesuiău cei ieșiți întru întâmpinarea lor.

O nemărginită mare de capete înfășurate în turbane se zbătea cu zgomot fioros în fața porții când califul El Mutavachil, tânăr, frumos, mândru, plin de podoabe strălucite, a sosit călare pe un armăsar alb și însoțit de curtenii lui și încungiurat de garda turcească. Aclamări vii vesteau apropierea lui, și furtunatic au izbucnit din sute de mii de guri binecuvântările când el s-a ivit în poarta cea largă.

– Allah e mare și puternic și duce la biruință pe cei ce i se închină! strigă el, ridicându-și amândouă mâinile spre cer.

– E mare Allah! răsună din sute de mii de guri. Și puternic e și dă biruință!

Îndelung și tot mai amenințător răsunau strigătele pătimase, iar necredincioșii, care-și păzeau mărfurile prin bazaruri se perdeau ca privitori pe ici, pe colo, prin mulțime, ascultau cu inima încleștată și numai cu frică-și mai ridicau ochii.

Evreii-și căutau de treburi ca niște oameni care nici nu văd, nici nu aud ceea ce nu-i privește, dar între creștini erau mulți care nu puteau să-și stăpânească disprețul, și ucenicii lui Buddha își dedeau fără de sfială pe față mila ce-i cuprindea văzând gălăgia religioasă.

Un semn a trebuit, un mic început, pentru ca însuflețirea să se deie pe față ca mânia atoatenimicitoare și ca din senin s-a pornit, ca de obicei, goana asupra necredincioșilor, care s-a urmat până noaptea târziu. Unii s-au ascuns, alții au scăpat cerând să fie primiți sub ocrotirea lui Muhamed, mulți însă au fost măcelăriți pe ulițele strâmte, prin fața gcamiilor ori prin ascunzișurile lor.

Era pe-nserate când Mir Benah a intrat în marea curte împrejmuită cu ziduri înalte și li-a dat călăilor drumul, ca să taie pe toți cei ce nu i se închină fără de șovăire lui Allah.

Dumiriți, nedumiriți, toți trebuiau acum să se hotărască într-un fel, și, spre marea mirare a lui Mir Benah, cei mai blânzi se făcură deodată cei mai îndărătnici.

– Un mincinos e proorocul vostru! strigă Benjamin ben Iacob.

– Un smintit e, care a scos din minți o lume întreagă!

– Da! un smintit! repetă Iacob.

– Un nenorocit, care oarbecă prin întunerec! strigă Azvadi. Dându-ne pe mâna călăilor lui El Mutavachil, desfrânatul, tu vrei să ne faci cel mai mare bine; cu cât mai mult ne vor chinui, cu atât mai dulce ne va fi trecerea în altă viață!

– Mir Benah! Stă! Oprește! strigă Manea, înaintând cu pași rari spre el când doi călăi se răpeziră spre ocărătorii lui Muhamed. Ascultă, Mir Benah, căci mai înainte de a muri

voiesc și eu să-ți fac un mare bine. N-a fost proorocul vostru nici mincinos, nici smintit, nici om ce oarbecă prin întunerec, urmă el liniștit. Trimisul lui Dumnezeu a fost și el ca mulți alții înainte de dânsul.

Mir Benah rămase ca fârmecat de glasul lui și de ochii lui pătrunzători.

– Ascultă, Mir Benah, vorba omului care nu vrea să moară, dar nu e în stare să facă o mare mișelie ca să-și scape viața, urmă el iar. Nu ar fi putut proorocul vostru să pună în mișcare o lume întreagă dacă el n-ar fi fost rânduit de Dumnezeu să-nfrâneze patimile omenești prin strășnicia poruncilor lui. Voi însă ați înțeles de-a-ndoaselea învățăturile lui. Ai răbdare, Mir Benah! E mare Allah și puternic, și el a pus sabia în mâna proorocului, nu însă pentru ca să stârpească pe cei săraci și umiliți, ci pentru ca să fie bună rânduială între oameni. Răspunde, Mir Benah, dacă e ori nu adevărat că proorocul vostru a trăit timp îndelungat în pustiu, departe de oameni și hrânindu-se cu rădăcini.

– E adevărat, răspunse africanul.

– E adevărat – întrebă iar Manea – că el era cuvios și milostiv, drept și aspru nu numai către alții, ci și către sine însuși?

– E adevărat, răspunse Mir Benah.

– Și părinții tăi, Mir Benah, – urmă Manea – îți mai aduci aminte de ei? Nu au trăit dânsii tot în pustiu? Frații tăi unde trăiesc? Cum se hrănesc? Cum se îmbracă? Cum se adăpostesc? Ai copii, Mir Benah?

– O singură fată, răspunse africanul înduioșat.

– O fată ai, o copilă, o fiică, stăruie Manea. Adu-ți aminte de zilele copilăriei tale și răspunde cu inima curată: te socotești tu mai fericit decât părinții și frații tăi? Îi dorești fiicei tale viața cum o are ori cum o aveai tu în copilăria ta?

– Ah, nu mai e cu putință! suspină africanul, crescut în largimile pustiurilor.

– Omoară-ne, Mir Benah – grai acum Manea – , dar dă-ți seamă că omori oameni care-și petrec viața ca proorocul vostru și ca părinții și frații tăi, oameni care trec prin viață nebagăți de nimeni în seamă. Ce ți-ar face califul dacă nu ne-ai omori?

– M-ar omori el pe mine, răspunse Mir Benah.

Părintele Manea mai făcu un pas spre dânsul.

– Ascultă Mir Benah, îi zise apoi încet și apăsător. Mincinos, smintit și om care oarbe prin întunecare e califul El Mutavachil, pe care Allah vi l-a rânduit ca să vă certe pentru neascultarea voastră. S-a depărtat Allah de voi și ați rămas sub stăpânirea duhurilor rele, care v-au pus să vă zidiți palate mari, în care vă petreceți viața în îmbuibare și în desfrâu, să vă îmbrăcați în mătăsurii și în catifele și să vă împodobiți cu aur, cu mărgăritare și cu petre scumpe, să vă urâți și despuiati unii pe alții. Pentru ca unul să se poată socoti pe o clipă mulțumit, mii și mii se istovesc muncind și mor în cele din urmă de foame. Nu așa vrea Dumnezeu, nu așa v-a învățat pe voi proorocul, și fiindcă nu ați ascultat porunca, au venit asupra voastră turcii, care vă batjocoresc, vă umplu pe toți de spaimă și vă duc la deznădăjduire. S-au răzvrătit popoarele de la hotare, și mâne-poimâne se va răzvrăti și orașul acesta, care e inima împărăției.

– E-n plină răzvrătire, adăugă Iacob. Arabii cei adevărați sunt cuprinși cu toții de mânie, și cel mai de frunte dintre dâșii numai un semn mai așteaptă ca să se ridice asupra lui.

– Așa e! zise Mir Benah, perzându-și stăpânirea de sine. Chiar Muntassir, cel mai cu vârtute dintre feciorii lui, e gata de a se pune în fruntea lor.

– Dacă e așa – urmă preotul – Dumnezeu vrea să-l peardă, și sabia cu care el taie pe cei ce nu sunt de un gând cu dânsul nu e sabia proorocului, ci paloșul arhanghelului, prin care el

surpă cu ajutorul turcilor împărăția voastră cea putredă. Au trecut, Mir Benah, timpurile voastre de mărire!

– Ah! râcni africanul, scrâșnind din dinți. El Mutavachil e un singur om, și e destul o lovitură de pumnal bine nimerită spre a-l face să nu mai fie. Turcii însă sunt mulți și gata în fiecare clipă de răzbunare: ce faci cu ei?!

– Aduni încă mai mulți în fața lor, întâmpină Iacob. Dă-mi mie o zi, numai o zi, și-ți adun de aici din Bagdad o sută de mii de oameni deznădăjduiți, care nu așteaptă decât să-i chemi. Iar în trei zile-ți pun Persia toată-n picioare.

– Toată, toată! confirmă Nazir.

– Oameni sunt destui – grai Mir Benah – , dar pentru ca să faci oștire din ei cer bani, mulți bani!

Beniamin ben Iacob făcu acum și el un pas înainte.

– Bani vă trebuie?! întrebă el apăsător asupra vorbei. Se pot găsi bani... mulți bani. Comori întregi vă dau dacă numai atât vă trebuie.

– De unde? întrebă africanul zorit.

– Să vedem... să ne înțelegem... grai evreul, frecându-și mânilor.

III

ISRAEL BEN ISAAC

Goana era în toiul ei, dar Israel ben Isaac, bătrânul piper-nicit, cu capul mare și cu barba rară, pe ici, pe colo, câte un firicel alb, sta umilit și nepăsător între fiarele lui ruginite, care în atâte rânduri îl scăpasă din mari primejdii. Cine să se mai lege și de un om ca dânsul, care-și câștigă cu chiu cu vai o cojiță de pâine vânzând fiarele ruginite pe care alții le aruncă?! Cui să-i mai pese dacă trăiește ori nu o ființă horopsită ca dânsul?!

Nu era însă și în inima lui nepăsarea ce i se oglindea-n față. Avuse nouă feciori și nu mai avea decât cinci, șapte gineri avuse și nu mai avea decât doi, numai doi, căci al treilea, Beniamin ben Iacob, rabin și el, nu mai putea să fie socotit între cei vii, avea o mulțime de nepoți, mare parte din ei orfani, și avea frații mii și mii, care toți tremurau de frică și dintre care nu puțini periseră în ziua aceasta cu moarte urâtă.

„Ne-a părăsit – își zicea el stând așa singur – Dumnezeu lui Avram și al lui Iacob și al lui Moise, fiindcă ne-am făcut deopotrivă cu nelegiuții acestui nou Vavilon, și nu mai e pentru noi mântuire decât în pustiurile deșerte.“

Deodată el tresări, cuprins de spaimă.

Mir Benah, unealta cumplitului El Mutavachil, venea cu pași mari drept spre dărămătura cu fiare ruginite.

Bătrânul rabin nu se mișcă, ci rămase tot umilit și nepăsător la locul lui din fața intrării.

– *Cabbala Benai!* grăi Mir Benah încrucișându-și brațele pe pept când sosi în fața lui.

Acesta era semnul de recunoaștere, și fața lui Israel ben Isaac se lumină.

– Care va să zică mai trăiește?! suspină dânsul ridicându-se. Intră, Mir Benah, în dărămătura aceasta ca-ntr-un palat strălucit.

– Mai trăiește – grăi africanul după ce intră – și de la tine atârnă, ben Isaac, ca încă mult să trăiască.

– Îl iubesc – îi răspunse bătrânul – ca pe feciorii mei, chiar mai mult decât pe dânsii, căci e alesul lui Dumnezeu. Să-mi spui, dacă știi, unde răsare soarele?

– La apus, căci acolo sunt ruinele templului, răspunse Mir Benah.

– Bine, Mir Benah! Dar stelele unde strălucesc?

– Deasupra corturilor, căci sub corturi e mântuirea.

– Te cred, Mir Benah, grăi bătrânul, schimbat cu totul la fire. Crede-mă și tu și spune-mi fără încungiu, ce vrei?

– Beniamin ben Iacob m-a trimis la tine – răspunse africanul – și m-a încredințat că poți să-mi dai bani, mulți bani, și-mi vei și da dacă-ți voi spune semnele primite de la dânsul.

– Bani, mulți bani? zise ben Isaac dându-se puțin înapoi și trăgându-l pe gură. Tu cauți bani aici între aceste fiare ruginite? Ți-a spus ție Beniamin că eu am bani?

– Nu! răspunse Mir Benah. Mi-a spus că tu poți să găsești bani, și ai destulă trecere ca să iei, dacă vrei.

– Spui adevărul, grăi ben Isaac. Numai așa a putut să zică Beniamin. Da, pot, dacă cere el, să găsec bani: câți vrei însă și de ce să ți-i dau?

Mir Benah își luase hotărârile și nu mai stetea pe gânduri, el îl trase pe bătrân într-un colț și cu glas înăbușit și din când în când cam tremurător îi spuse cele petrecute.

Evreul se dete în cele din urmă la o parte.

– Mir Benah! îi zise. Te știi cine ești, și tot orașul te cunoaște. Ești fiul unui viteaz ca tine, te-ai ridicat puindu-ți capul în primejdie și poți să-l pui și acum, dacă crezi că e bine ceea ce faci; eu sunt fiul unui biet rabin ca mine, am grija neamului meu și nu mă perd numai pe mine însumi puindu-mă alături cu tine. Dacă vrei bani ca să scapi pe Beniamin ben Iacob, îți dau. El e om vrednic și iubit de frații lui, și aceștia dau tot ca să-l scape.

– Nu poate nimeni să-l scape câtă vreme trăiește El Mutavachil, stăruie africanul.

– Îți dau bani ca să scapi pe Beniamin – repetă evreul – și treaba ta e cum îl vei scăpa și ce faci cu banii. Eu nu mă amestec, nu știu nimic!

– Ba știi secretul meu și poți să mă pierzi, spuindu-l, în fiecare clipă, șopti africanul, strâmtorându-l în colț.

– De ce să te perd, Mir Benah? răspuse ben Isaac. Nu cumva sunt smintit?! Îți dau bani fără ca să-l fi scăpat pe Beniamin. Tu poți să ne omori și pe mine, și pe Beniamin, și toată lumea are să laude fapta ta, și nimeni n-are să-ți ceară banii înapoi. Cum aș putea eu să te perd? Mi-e scumpă viața ta, Mir Benah! Îți dau, ca să-l scapi, și-ți voi mai da după ce-l vei fi scăpat; nu ți-e destul?!

– Nu! răspuse africanul. Eu n-am venit la tine să vând, ci să cumpăr. E hotărâtă peirea lui El Mutavachil, nu de mine, ci de alții, și e destul ca eu și ai mei să ne dăm la o parte pentru ca el să moară. Rămân însă turcii, și de aceștia numai în fruntea unei oștiri mari putem să scăpăm. Cum vrei să-l scap pe Beniamin al tău dacă nu pot să scap nici eu?! Unde să-l scap?! Ascultă, ben Isaac, urmă el mai încet. Dacă El Mutavachil moare, ori îi alungăm și pe turci, ori nu ne rămâne decât să ieșim luptându-ne mereu cu dânșii peste hotarele împărăției, iar pentru aceasta să cer bani, mulți bani. Beniamin ben Iacob mi-a spus că tu poți să-mi dai, nu mie, căci mie nu-mi trebuie banii nimănui, ci pentru treaba aceasta. Poți, ori nu poți?!

Israel ben Isaac, bătrânul cârcit, începu să tremure.

– Așa a zis Beniamin, ginerele meu? întrebă el încet. Ți-a vorbit el despre o ieșire peste hotarele împărăției? Ai fi tu gata să fugi?

– Nu mi-e, ben Isaac, de capul meu – răspuse africanul înduioșat –, dar am un copil și nu voi să-l las orfan.

– Ai copil și ți-e drag? strigă evreul înviorat.

– O fată – răspuse africanul – și mi-e dragă mai mult decât lumina ochilor mei.

– Ne-nțelegem, Mir Benah, mai ușor acum, grăi Israel ben Isaac uitându-se în ochii lui. Ascultă, iubitul meu prieten. Tu ți-ai dat pe față secretul și pot să am încredere în tine; ca să ai și tu încredere în mine, îți mărturisesc și eu secretul meu. Beniamin a spus adevărul: am bani destui ca să ții cu ei ani de

zile o oștire mare. Eu, Israel ben Isaac, umilitul negotoător de fiare ruginite – urmă el ridicându-și capul – sunt urmașul marilor rabini ai Siriei, marele rabin al tuturor israelitenilor din această parte a Asiei și cel mai bogat om din Bagdad. Părinții mei au adunat bogății mari, și mii de slugi credincioase ale mele ostenesc azi ca să le sporească; ce-mi folosesc însă comorile dacă sunt nevoit să le țin ascunse? Ce-mi folosește puterea dacă toți să tem să se apropie de mine și numai stând umilit între aceste fiare ruginite pot să-mi tânjesc viața? Nu mai e pentru mine și pentru neamul meu trai tignit în gheena aceasta, unde viața și avutul ni-e în fiecare clipă în primejdie, și totuși în ziua în care s-ar zvonii că voim să plecăm, am fi despuiți și omorâți până la cel din urmă. Ascultă dar, Mir Benah: sunt bani, comori mari, dar eu nu le dau ca să scapi tu și copilul tău, ci pentru ca noi și copiii noștri să ne deschidem drum din acest nou Vavilon, care pentru fărâdelegile lui e sortit să fie șters de pe fața pământului. Dacă vrei dar să scapi deschizându-ne și nouă drum de scăpare, îți deschid vistieria neamului meu, iar dacă nu, taie-mă, și tot nu vei afla unde se află ea.

– Am înțeles acum vorbele lui Beniamin ben Iacob, grăi africanul. Și unde voiți voi să vă duceți?

– Departe, spre meazănoapte – răspuse marele rabin – e o țară binecuvântată de toți dumnezeii, în care păgâni, creștini și muhamedani trăiesc în bună pace unii lângă alții: e țara cazarilor, pe țărmurii Mării Negre, și caganul ei e gata să ne primească și pe noi în rând cu ceilalți supuși ai săi.

– Și eu să mă duc acolo cu voi?! strigă Mir Benah dus cu gândul la pustiurile văratice pe care-și petrecuse copilăria.

– Tu fă ce vrei și du-te unde-ți place – răspuse evreul –, dar nouă să ne deschizi drum fie prin Armenia, fie prin Persia.

Mir Benah stete cârva timp pe gânduri.

– E greu, zise apoi. Ceea ce voiesc eu trebuie să se facă iute, cât mai curând, căci altfel se dă zvon și totul e pierdut. Arabii

sunt în mare fierbere, și răscoala poate să izbucnească de azi pe mâne, iar voi nu sunteți gata.

– Ba suntem gata, îi răspunse rabinul. Dacă-mi lași trei zile ca să-i vestesc, mâne în zori de zi să ieși la poarta despre răsărit. Vor veni zece catări încărcati cu saci de cărbuni. Ia sacii, du-i la tine și bagă de seamă ca nimeni să nu vadă ce scoți din ei. Iar dacă va mai fi nevoie, îți voi mai da.

– Ne-am înțeles, ben Isaac! îi zise africanul hotărât.

– Încă nu pe deplin, răspunse rabinul rostind vorbele rar și răspicat. Bani pe care ți-i dau sunt mântuirea noastră. Dacă vrei, dar, ca mâne în zori de zi să-ți trimit sacii, adă-mi până la miezul nopții pe fiica ta. Ea și noi numai împreună putem să scăpăm. Nu-i așa, Mir Benah?

Africanul iar stete pe gânduri.

Așa era! El trebuia să i-o încredințeze cuiva, și nimeni nu putea să aibă pentru ea mai multă purtare de grijă decât evreii.

– Ți-o aduc! zise și se depărtă.

Zilele următoare Bagdadul era mai liniștit decât de obicei, viața se desfășura-ntr-însul mai pe-nfundate, clocotind.

Arabii-și neglijau afacerile, iar evreii-și vindeau prin bazaruri mărfurile pe prețuri de nimic, toți vorbeau mai încet și umblau cu băgare de seamă. Mulți știau și aproape toți simțeau că se pregătește o mare schimbare, dar sâmtământul acesta era vechi și lumea se deprinsese cu el.

Surparca mării împărății a califilor se începuse cu vreo douăzeci de ani mai înainte, când arabii, odinioară sobrii și atât de războinicii ei întemeietori, s-au dat la viața plină de plăceri trecătoare, au lăpădat armele și au pornit goana după bogății.

Harun al Rașid și Zubeida, mult cântata lui soție, au iubit ceea ce e frumos și măreț și au uimit lumea prin dărnicia lor și prin pompa pe care o desfășurau.

Urmașii lor, nemaifiind în stare să-nțeleagă frumosul, căutau cu nesăț ceea ce era scump și au uimit lumea prin desfrâul lor și prin risipa ce făceau.

Trebuințele erau atât de multe și de mari, încât și cei mai mari se sâmțeau săraci și toate se socoteau în bani, toate se puteau cumpăra, nimeni nu mai era sigur nici de avutul său, nici de ziua de mâne. Mulțimea cea mare erau oameni scăpătați și peritori de foame, iară puținii care se-mbuibau din roadele muncii săvârșite de aceștia, tremurau de frica răzbunării. Califii au fost și ei nevoiți să se apere luându-și-i pe turci în sâmbrie, și din ziua în care au intrat în citadela Bagdadului, turcii aceștia erau adevărații stăpâni ai împărăției și asupra lor era îndreptată toată ura.

Mir Benah avea cuvinte de a se grăbi.

Era peste putință ca timp de trei zile să se urmeze o pregătire la care luau parte mii de oameni fără ca turcii să prindă de veste, și Mir Benah se aștepta în fiecare clipă că să fie dat de gol.

El intrase însă în tovărășie cu un om care era nesăcat în născocirea mijloacelor de luptă.

Evreul care-și petrecea viața între fiarele ruginite nu era un muritor de rând, ci mâna dreaptă a unei puteri care pătrundea până în cele mai ascunse părți ale societății. Miile de slugi credincioase, despre care-i vorbise lui Mir Benah, nu îi erau numai agenți comerciali, și el știa cine ce vrea, ce dorește, cum stă, în ce fel de strâmtorări se află, ce slăbiciuni are și de unde trebuie să fie apucat. Califul bea, iar evreii negoțătoreau și cu vinuri. Spre a-l alinta dar pe El Mutavachil, ben Isaac i-a căutat cel mai bun vin de Cipru, frumos de te doare inima să-l bei și gustos de și cântărit cu aur e prea ieftin.

Abu Lihasan Alastcarii, poetul, era vestit pentru însuflețirea cu care cânta lauda trecutului și pentru asprimea cu care biciuia păcatele prezentului. El avea slăbiciune pentru arme. Ben Isaac

i-a trimis câțiva oameni încărcăți de arme de Damasc, ca să-și aleagă pe cele mai frumoase dintre ele, iar pe turci i-a vestit prin ascuns că poetul pregătește ceva și adună arme la casa sa.

Ziua a treia, care după călindarul nostru era la 9 decembrie 861, pe-nsărate, Bagdadul era liniștit ca niciodată în timpul celor din urmă câțiva ani. Puțini știau ce are să se întâmple, dar toți se așteptau la ceva, și oamenii se retrăseseră din vreme prin casele lor. Cei din urmă evrei se strecurau în caravane mici spre poarta de la răsărit, pentru că de acolo să apuce pe râu la deal, unde îi așteptau, la depărtare de vreun ceas, douăsprezece mii de arabi adunați de Mir Benah.

Ceilalți arabi erau risipiți prin oraș în cete mai mici, pe care Iacob avea să le adune îndată ce Mir Benah îi va fi dat sămănul.

Mir Benah el însuși aștepta cu cinci sute de voinici aleși în curtea cea mare, din care robii se străcurau și ei unul câte unul spre poarta de la răsărit.

Turcii erau gata. Sămțindu-se tari, ei se bucurau în taină de ocaziunea ce li se da ca să prade și pe cei vinovați, și pe cei bănuți. O ceată de douăzeci și patru de călăreți plecaseră la Abu Lihasan Alastcarii, ca să-l prindă și să caute în casa lui armele, iar alte trei cete mai mari stau la pândă prin împregiurimile casei lui.

El Mutavachil, el însuși, răzămându-se pe garda lui credincioasă, sta-n nepăsarea celui sortit la peire dimpreună cu tovarășii lui de chefuri și bea vin de Cipru.

Se-ntunecase când turcii i-au adus pe Abu Lihasan Alastcarii și l-au încredințat că n-au găsit în casa lui arme.

– Mint, califule, grăi poetul. Am arme mai frumoase decât ale tale, căci tu nu ai, precum se vede, nevoie de arme. Îți zici El Mutavachil, cel ce se razămă pe Dumnezeu, dar razământul tău e nu Dumnezeu, care i-a pus proorocului arma-n mână, ci ceata aceasta de turci, care e o rușine și pentru noi, și pentru tine.

El Mutavachil moștenise de la părinții lui slăbiciunea pentru poezie, și vinul de Cipru îi mai și îndulcise firea.

– Vorbești prostii, Abu Lihasan, dar unor poeți ca tine multe li se iartă, îi răspunse el. Dacă nu s-au găsit arme-n casa ta, vorbele tale sunt spumă goală și mișel a fost cine te-a pus la bănuială.

– Mișel n-a fost – întâmpină Abu Lihasan –, ci un biet visător, care m-a socotit mai vrednic de cum sunt. Nu păcat, ci o vârtute pentru timpul nostru prea mare ar fi să adunăm arme și să sărim în mână cu ele, ca să te scoatem din ticăloșia în care te afli.

– Iar vorbești prostii, tot numai prostii vorbești, Abu Lihasan – grăi califul –, dar n-o să-mi strâci cheful cu ele. Ia! – urmă întinzându-i o cupă plină – bea și tu, ca să-ți vie mintea. Așa vin neam de neamul tău n-a mai băut.

– Și n-o să beau nici eu, răspunse poetul. Nu! Eu n-am să mă spurc bând alătura cu voi!

– Nu ești numai prost, Abu Lihasan, ci și obraznic, îi zise Califul. Dar cheful tot nu mi-l strici. Haid', spune-mi o poezie, ca să te iert.

– O poezie vrei, Djafar? grăi poetul. Nu ai tu pentru vin slăbiciunea pe care o am eu pentru poezii, și să știi că mai plăcută e beția pe care ți-o dă poezia decât ceea ce te cuprinde înecându-ți mințile în vin. Dacă poezie vrei, ascultă, Djafar, și fii cu ochii-n patru, căci am să-ți spun una, pe care n-o să o mai uiți cât vei trăi în lumea aceasta.

– S-auzim! strigară cu toții.

Poetul recită versurile:

Ascultă vorba mea,
Califule! Nu bea,
Căci vinul e otravă. Bându-l,
Te-ncânti și-ți bei viață și puteri,

Te sâmpți slăvit, și când nu dai cu gândul,
Te vezi surpat, prin tine însuți peri.
Nu bea, că cel ce cade beat,
E un smintit și-un blestemat.

Hristos, chiar el, nu vrea
Ca omul vin să bea
Și-a rânduit ca vinul sfânt să fie,
Gustat numai de-nchinătorii lui,
Gustat, iar nu băut cu lăcomie,
Cum tu ca un păgân să-l bei te pui.
Nu bea, că cel ce cade beat
E un smintit și-un blestemat.

Proorocul prevedea
Că și gustarea-i rea
Și ne-a oprit cu strașnică poruncă
Ca nici măcar să nu gustăm din vin.
Iar tu, urmașul lui, te spurci?! Aruncă
Scârbit și varsă-n foc paharul plin!
Nu-l bea, că cel ce cade beat
E un smintit și-un blestemat.

-- Ha-ha-ha! râse califul. Tot prostii spui tu și în versurile tale, dar le spui frumos, și ceea ce e frumos se trece ca glumă bine ticluită. Dă înaintel!

-- Dacă vrei și vrei, eu îți torn în pahar apă curată, grai poetul și urmă:

Tu bei și râzi cu nepăsare!
Nu vezi că-n giurul tău, gemând,
Se zbate un popor flămând,
Ce chiar nici adăpost nu are?!
Ori nu îți este frică
Că mâne se ridică
Urmașii de eroi
Ce astăzi umblă goi?!

Ori crezi că garda ta turcească,
Și-atunci când fiii lui Omar
Cu toții iar la luptă sar,
Va mai putea să te păzească?!
O, Djafar, fii cuminte
Și nu mai bea-nainte,
Că-n cupă e venin
Și peri ca din senin!

-- Duceți-l de aici și-i dați un pahar de apă rece, ca să se mai astâmpere! strigă El Mutavachil și-și urmă cheful înainte până pe la miezul nopții când unul dintre soții lui de beție i-a dat bine nimerita lovitură de pumnal.

În zorile zilei de 10 decembrie trupul lui rece zăcea întins pe pardoseala de marmură, părăsit în palatul cel mare, iar prin ulițele strâmte se vărsa înainte sângele.

IV

VALURI DE PATIMI

Nu se fac nici în rău, nici în bine fără de frământări în viața omenească schimbările.

Călugării trimiși de la Roma lucrau cu zel neobosit pentru creștinarea slavilor de la apus, în vreme ce Constantin și Clement ostăneau fiecare cu soții săi să așeze temeliiile vieții creștinești -- unul în țara cazarilor, iar cellalt la slavii de la răsărit.

Sârbii de la poalele Carpaților îndcoșebi erau pregătiți pentru învățatura creștinească, au primit cu însufletire pe părintele Clement și pe soții lui, care le vorbeau toți în limba lor, și fuseseră trecuți prin sfântul botez când părintele Manea a scăpat din temniță. Vechii creștini însă, atât cei de la Nicopoli, cât și cei din Carpați, nu îi socoteau creștini

adevărați și se depărtau și de preoții care îi botezasără, cu toate păcatele lor.

Peste câțva timp unii dintre călugării trimiși de la Roma, coborându-se pe Dunăre la vale, au ajuns până la Carpați și, încă mai înainte de a fi sosit la Murăș, au dat, spre marea lor mirare, de vechii creștini. Călugării aceștia ziceau și ei că nu sunt creștini adevărați nici cei de curând botezați, nici preoții care îi botezasără.

Vechii creștini se sâmșteau dar mai apropiați de acești apostoli apuseni, care erau și mai blajini și nu cereau nimic de la dâșii.

Căpetenia lor, părintele Felician, benedictinul bine hrănit, îi ispătea pe preoți ca să afle care le sunt credințele și obiceiurile și le găsea toate bune și frumoase, până la unele deosebiri cu totul neînsemnate, întocmai ca la Roma. El se mulțumea dar ca ei să ceară binecuvântarea papei și-i încredința că o vor și primi dacă se pun sub ocrotirea lui și nu întră în legătură cu aceia pe care nu-i socoteau nici ei creștini adevărați.

– Nu voim nici noi să ne amestecăm, răspundeau preoții; dar papa ce cere de la noi ca să ne deie binecuvântarea și să ne iei sub ocrotirea sa?

– Nimic! – le răspundea părintele Felician cu blândeță – doar ca să-l cuprindeți și pe el în rugăciunile voastre, cum și el vă cuprinde pe voi în ale lui.

– Nu cere să ne facem biserici, să ne rostim rugăciunile în o limbă pe care n-o înțelegem și să ne lepădăm de obiceiurile rămase de la părinții noștri? întrebau iar preoții. Stăpânire bisericască nu vrea să ne așeze?

– Nu, răspundea părintele Felician cel înțelept. Toate rămân cum înșivă le voiți. Obiceiurile așezate de părinții voștri rămân neatînse câtă vreme voi înșivă nu vă veți fi lepădat de ele.

– Dacă e așa – zicea chiar și părintele Titu, care era tot blând și înțelept și el – atunci papa e creștin adevărat și se cuvine să-l cuprindem în rugăciunile noastre.

Părintele Clement, însă, care nu era nici blând, nici înțelept, ci, precum îl știm, călugăr pățimaș, nu se putea împăca cu gândul ca pe aceeași bucată de pământ să trăiască două feluri de creștini, care se dușmănesc între dâșii. Pe când dar părintele Felician căuta forma în care aveau să ceară binecuvântarea papei și ocrotirea lui și chemase de peste Dunăre pe fratele Formosus, deșteptul său ucenic, ca să-l trimită la Roma, părintele Clement li se plângea mai-marilor de la Constantinopol că benedictinii turbură sufletele, amestecându-se în lucruri care nu îi privesc, și în văile de atâta timp liniștite ale Carpaților se-ncingea o luptă din ce în ce mai înverșunată între Apus și Răsărit.

Apusenii îi ocărau pe greci spuind că sunt neputincioși, pățimași și fățarnici, iară grecii îi huleau pe apuseni ca nesățioși, desfrânați și vicleni.

Muntenii îi credeau și pe unii, și pe alții, și nu luau parte la luptele aceste, al căror rost nu puteau să-l înțeleagă; ei se dedeau însă mai mult în partea Apusului, care, fiind mai depărtat, nu putea să se amestece cu dâșii și să le strice obiceiurile. Părintele Felician se socotea dar mare și tare la Târgoviște, ba era să-l trimită pe îndemânaticul Formosus chiar și la cetatea de pe Dâmbovița, unde se afla doamna văduvă cu Vladislav, copilul ei.

Deodată, însă, s-a ivit, ca venită din altă lume, în mijlocul muntenilor, Ana, mult jelita preuteasă, pe care toți o știuseră perdută.

Scăpată de părintele Metodi și de minunatul lui frate, ea trăise timp îndelungat sub purtarea de grijă a maicii Teodorei și împreună cu fiicele ei, știa toate nedreptățile suferite de Ignatie cu voia papei și trecuse prin Bulgaria sub ocrotirea părintelui Clement, care îi rânduiseră însoțitor pe părintele

Serafim, călugărul mai mult cuvios decât bătrân, care o iubea ca pe copilul său și nu se depărta niciodată de lângă dânsa.

O minune cerească li se părea tuturora scăparea ei; ca la o sfântă se uitau cu toții la dânsa, din toate părțile se aduna lumea în calea ei, ca s-o vadă, să afle prin câte a trecut și cum a scăpat și ce fel e lumea din care vine; iară ea nu mai era copila jingasă și sficioasă de odinioară, ci femeie cu vârtute, care se sâmțea mai presus de toți și stăpânea inimile chiar și numai prin înfățișarea ei.

Nu putea părintele Clement să-și găsească un ajutor mai însufletit, nici părintele Felician să deie peste un dușman mai cumplit decât această femeie tânără și trecută prin cele mai grele încercări, soția unui preot mult iubit și lovit de o mare nenorocire, verișoara doamnei văduve și mătușa domnului încă copil, muma care alerga cu copilul ei orfan în brațe printre frații ei, făcând sficioși pe cei tineri și îndrăzneți pe moșnegii cuprinși de fiori.

Întoarsă, în sfârșit, în mijlocul fraților ei, ea uitase toate suferințele pe care le îndurase, plângea de bucurie și nu se mai sătura să privească câmpia întinsă, văile largi și munții înalți, să respire aerul curat, să bea apa dulce și să vorbească cu mult iubirii, în mijlocul cărora copilul ei avea să-și petreacă viața.

– Ah, bine e!... zicea dânsa. Frumos e!... și-i îmbrățișa pe toți, săruta oile de pe câmp și viteii, săruta pomii din livadă, săruta iarba verde, ar fi voit să poată cuprinde în brațele ei munții și nu se mai sătura de bucurie.

Tocmai de aceea viuă era mereu în sufletul ei amintirea binefăcătorilor ei și viuă și spaima care a cuprins-o când a aflat că frații ei s-au dat de partea papei, pe care dânsa-l știa de la maica Teodora și de la fiicele ei, de la preoții cu care venise și mai ales de la părintele Serafim, povătuitorul ei în cele sufletești.

– Cum?! – le zicea dânsa fraților adunați împrejurul ei – voi cu papa voiți să vă amestecați?! Dar știți voi ce va să zică papă?... știți ce se petrece-n lume?! O, nenorociților! Nu știți cine e împăratul Mihail, care și-a horopsit surorile și mama, și Barda, fratele nelegiuit, și Photie, unealta lor. Nu știți că papa s-a unit cu dânsii ca să prigonească pe Ignatie, sfântul schingiuit. Ie știu eu, care m-am împărtășit de binefacerile maicii Teodorei, și vă spun: Bizanțul e o căldare mare, în care fierb în clocote cele mai mari spurcăciuni, iară papa îi dă și el foc cazanului, mestecă cu linguroiul și gătește otrăvurile răzând ca un diavol împelițat. Fugiți de el!

Părintele Serafim era încântat.

– Vino, – îi zicea – copila mea, să te îmbrățișez. Și-o îmbrățișa cuviosul părinte cu multă dragoste.

Iar muntenii nu știau, ce-i drept, nici din spusele ei ce se petrece în lume și cine e papa, dar le era destul că dânsa le zice să fugă de el, și foarte în curând părintele Felician și soții lui nu mai știau încotro să apuce, iară părintele Serafim și soții lui erau primiți cu brațele deschise pretutindeni unde ei se iveau alătura cu Ana.

Nu era însă Ana pretutindeni, și pe când unii îi alungau pe apuseni, alții îi luau la goană pe răsăriteni și iar alții nu voiau să știe nici de apuseni, nici de răsăriteni și-i socoteau pe acești apostoli ai iubirii mai răi decât cei mai nelegiuiți păgâni. Pretutindeni dar prin văi și pe la poalele dealurilor oamenii se-nvrăjbisără și, atâtați de preoți, se dușmăneau din ce în ce mai mult între dânsii.

Zadarnic alergau județii ca să-i împace, căci nu erau nici ei de același gând. Tot mai trăia[u] Albu și Crețu și Cornea alătura cu Strâmbu, cu Cârnu și cu Sfântu, și nu mai era la mijloc domnul, ca să o rupă într-un fel, iar părintele Titu nu voia să se coboare de la poalele Negoifului. Pe când unii îndemnau pe Ana să stăruie cu tot dinadinsul, ceilalți clătinau

din cap întrebându-se dacă nu cumva are dreptate părintele Felician, care zicea că femeia venită de la Constantinopol e stăpânită de duhuri necurate și că dragostea părintelui Serafim nu e părintească.

Și tot așa ziceau și feciorii lui Crețu, care nu erau călugări.

Mare era dar turburarea când Ana a plecat la Târgoviște cu părintele Serafim și cu încă doi dintre soții lui, ca să treacă în valea Dâmboviței și să meargă la verișoara ei, doamna.

– Nu! – strigau cei mai colțoși – nu vrem s-o momească și pe doamna și să-i strice mințile cu apucăturile ei străine!

– Nu vrem să răzbească bizantinii până la domnul, care e copil nevrâstnic și se prinde ușor în mrejele lor! strigau alții.

Mulțimea însă se uita în ochii Anei și o ducea pe sus orișunde voia dânsa să meargă.

S-a dus Ana, dar în urma ei nu s-a potolit fierberea, ci s-a-ntins tot mai departe peste Dunăre și pe Dunăre la deal. Pornită o dată, lupta dintre apuseni și răsăriteni s-a urmat cu înțepire din ce în ce mai pătimașă și pe întindere din ce în ce mai mare.

Curând după cele petrecute la poalele Carpaților, Rastislav, ducele Moraviei, intrând în luptă cu germanii, i-a alungat și el pe apuseni din țara lui și a cerut de la Patriarhia din Constantinopol preoți care știu slavonește.

Constantin s-a întors de la cazari, unde petrecuse patru ani de zile, și, călugărit, cum de atâta timp dorise, sub numele [de] Ciril, a plecat cu fratele său Metodiū și cu mulți soți în Moravia, ca să urmeze lucrarea începută de apuseni.

Atât în drumul lor pe Dunăre la deal, cât și în Moravia și în Boemia ei au fost primiți de slavi cu însuflețire, și acum au ieșit întâia oară la iveală cărțile bisericești traduse în limba slavonească de părintele Ciril, care a alcătuit și slovele pentru scrierea slavonească.

În fața acestei întinderi a înrâuririi răsăritene, preoțimea apuseană era din zi în zi mai nerăbdătoare, și papa Nicolae I trebuia și el să se încredințeze că nu e Photie omul prin care poate să-și întindă stăpânirea și asupra creștinilor de la răsărit. Chiar dac-ar fi voit să se deie la după păr, Photie era slab și trebuia să se supună sinodului, care-l ținea strâns.

În anul 864 s-a petrecut, în sfârșit, și în Bulgaria încă de mult așteptata schimbare.

După moartea lui Mutavachil, ucigașii ridicasă-ră-n scaun pe Muntasir, care, chinuit de muștrări grele, murise și el peste jumătate de an, și după moartea lui împărăția califilor pornise spre dizolvare.

Acum era timpul ca Barda să-și întrupeze visul de mărire, puind la cale un nou război asupra arabilor. Călugărirea stăruia însă, dimpreună cu Vasilie, ca mai nainte să fie înfrânați bulgarii, care erau din ce în ce mai supărători.

Ani de zile de-a rândul Dumnezeu îi certase pe oamenii învrăjbiți prin cutremure, prin răvârsări și prin secete, și era o foamete de flămânzii îi mâncau pe morți și boli grele secerau pe cei ce tot ar mai fi avut ce să mănânce. Boris se făcuse dar sficioș, îi lăsa în voile lor pe din ce în ce mai numărâșii creștini de sub stăpânirea lui și tot mai mult se pătrundea de gândul că și bulgarii numai ca creștini vor putea să-și urmeze viața în mijlocul lumii creștine.

Cu toate nenorocirile, însă, lupta între apuseni și răsăriteni se urma cu mânie oarbă, și era lucru firesc ca-n lupta aceasta bulgarii, care avusă-ră atâte războaie cu romeii, să se deie în partea apusenilor, de care nu puteau să se teamă. Mai mulți dintre preoții zăloși ai răsăritenilor fusesă-ră dar alungați din Bulgaria.

S-a pornit dar războiul. După câteva bătălii neînsămnate însă romeii și bulgarii au intrat la învoială și Boris a luat hotărârea de a primi și el sfântul botez. Împăratul el însuși i-a

fost naș, și de aceea părintele Clement, primul episcop al Bulgariei, i-a și dat în botez numele Mihail.

Vestea despre creștinarea lui Boris i-a zguduit pe apuseni, iar părintele Formosus a alergat la Roma. În timp de câțiva ani înrăurirea scaunului patriarhal se-ntînsese spre meazănoapte până aproape de Kiev, unde pe timpul acela era capiștea slavilor păgâni, iar spre apus până în Boemia. Acum, după ce Boris primise și el botezul, nu mai rămânea îndoială că toți slayii creștini stau sub ascultarea Patriarhiei de la Constantinopol.

O nouă putere se-nchea la gurile Dunării, și puterea aceasta atârna de sinodul de la Constantinopol, care se numea ecumenic.

Scoși prin aceasta din răbdare, apusenii au început să-și deie seamă că Ignatie nu s-a rătras de bunăvoie din scaun, că el pe nedrept a fost osândit și nevinovat suferi, că el e adevăratul patriarh al Constantinopolului, iară Photie nici nu poate să fie socotit în rândul preoților.

Dacă ei ar fi făcut aceste constatări la timpul convenit, foarte mulți dintre creștinii de la răsărit l-ar fi ridicat pe papa Nicolae I în slava cerului. Făcute însă acum, ele dedeau pe față un gând dușmănos și nu puteau decât să întărească pozițiunea lui Photie.

Papa a adresat atât Patriarhiei de la Constantinopol, cât și celorlalți patriarhi o scrisoare, în care declară că nu-l recunoaște pe Photie patriarh legitim, nici nu-l socotește preot, ci om de rând, care trebuie să fie scos din biserică ca turburător al bunei rânduieli.

Prin această prea târzie recunoaștere a adevărului s-a pornit lupta, în care s-a dezbinat biserica creștinească și care i-a înstrăinat tot mai mult pe creștinii de la Răsărit de cei de la Apus¹.

¹ Amănuntele privitoare la viața sfântului Ignatie sunt luate din *Vițile Sfinților* de P.S. părintele episcop dr. Gherasim Timuș (n.a.)

Avuse Photie și tot mai avea încă mulți dușmani, dar acum nu era vorba de el, ci de neatârarea scaunului patriarhal, și până chiar și Ignatie stăruia ca toți să sară pentru apărarea vechelor asezăminte bisericești. Călugărima cea pătimașă alerga dar în toate părțile, și în scurt timp inimile s-au umplut de amarăciune pretutindeni unde trăiau creștini.

Tot așa și-n cetatea din valca Dâmboviței, unde cele două văduve, Ana și doamna, nu ajungeau să se poată înțelege între ele.

Doamna, cu vreo patru ani mai în vârstă decât verișoara ei, era mai potolită și se socotea mai cuminte. Inima i se-ntuneca de câte ori își aducea aminte de răposatul ei soț, care fusese om ursuz și pornit spre viață fără de frâu. Iar acum ea trăia ca ținută-n închisoare. Nu unul dintre voinicii de frunte se uita cu dor la ea și mulți erau de părerea că e păcat ca o femeie ca dânsa să-și petreacă viața în văduvie; bătrânii însă și mulțimea cea mare țineau la părerea că e nevrednică femeia care nu știe să-și păstreze văduvia.

Când a aflat că Boris a primit sfântul botez, Ana se bucura de nu mai știa ce să facă și cum să-și deie pe față părerea de bine, cânta, juca și-și săruta copilul.

Doamna se uita cu un fel de jale la dânsa.

Ea nu-l cunoștea pe Boris, nu stătuse ca roabă în fața lui, nu fusese scăpată de cei doi frați, nu trăise sub purtarea de grijă a maicii Teodorei, nu fusese sub ocrotirea preoților rânduiți de părintele Clement, nu înțelegea dar bucuria verișoarei sale și nu era-n stare să ieie parte la ea.

Nu e apoi nimic mai jignitor decât să te bucuri, iar aceia cu care trăiești să nu ieie parte la bucuria ta. Ana era mahnită și se plângea.

— Bine — îi zicea doamna — ce să-mi fac?! Eu îl știu pe oamenii aceia numai din spusele tale, și dacă e adevărat ceea ce-mi spui tu, ei sunt mai răi decât păgânii, nesățioși,

desfrânați, spurcați în toate ale lor; ce-mi pasă mie, dacă le merge bine ori rău?!

– Dar nu sunt toți așa, întâmpină Ana. E și maica Teodora și...

– Dumnezeu să mă ierte – o-nterupse doamna – și să nu fie zis în ceas rău, căci am și eu copil, dar mi-e totdeauna parcă nu pot s-o plâng nici pe maica Teodora a ta. Tot ea trebuie să fie vinovată dacă băiatul i-a ieșit atât de rău.

Asta o umplea pe Ana de adâncă amărăciune, și cele două verișoare se înstrăinau tot mai mult una de alta, Ana tot mai mult sâmtă că nu mai are în lumea aceasta decât pe părintele Serafim și pe cei doi soți ai săi, care o-nțelegeau și luau parte la bucuriile și la durerile ei.

Nu se putea ca doamna să n-o sâmtă aceasta.

Omul care se canonește pe sine e aspru față cu alții și prepuielnic, mai ales fiind femeie, și doamna nu-i vedea bucuros pe călugării străini și se sâmtă jignită când verișoara ei vorbea cu dânșii în o limbă pe care nimeni afară de dânșii nu putea s-o înțeleagă.

Părintele Serafim îndeosebi îi părea om viclean, care umblă smerit ca o pisică, se uită-n toate colțurile, le scrutează toate și se făcuse stăpân pe Ana, de biata femeie nu mai trăia, parcă, decât să facă voile lui.

Nu o dată ar fi voit să i-o și spună Anei aceasta; ea se făcea însă din ce în ce mai neapropiată.

Părintele Serafim, om trăit în lume, sâmtă că doamna nu-l vede cu ochi buni, ținea să câștige bunăvoința ei, își dedea silința să-i învețe limba și se ținea departe de Ana. Tocmai aceasta o făcea însă pe Ana încă mai stăruitoare.

Când a sosit vestea despre scrisoarea papei, Ana ar fi trebuit să se bucure, căci ieșise la iveală mișelia lui Barda și a lui Photie și dreptatea lui Ignatie, sfântul de atâta timp schingiuit.

Ea nu judeca însă cu mintea, ci cu inima și nu vedea în scrisoarea papei recunoașterea adevărului, ci pornirea de a se folosi de împregiurări ca să asuprească pe creștinii de la răsărit.

– Zău că nu te mai înțeleg – îi zise doamna – , mânia ta mi se pare lucru sucit. Mi-ai vorbit atâta despre răutățile lui Photie și despre sfințenia lui Ignatie, iar azi îl ocărești pe papă fiindcă zice și el ceea ce zici tu.

– Nu acum trebuia s-o zică, ci atunci; nu pentru că iubeste dreptatea o zice, ci pentru că umblă să-și facă poftetele, îi răspunse Ana, adunându-și toată istetimea, ca să o convingă despre răutatea cuprinsă în scrisoarea ei urgisitului papă.

Pe când însă ea se-ncălzea din ce în ce mai mult, părintele Serafim, om chibzuit și cu socoteală, îi dedia dreptate doamnei, ceea ce era o mulțumire pentru doamna, dar o umilire pentru Ana.

Jignită-n amorul ei propriu și cuprinsă de sâmtământul că e părăsită de toți, ea s-a depărtat în cele din urmă, s-a-nchis în iatacul ei și a stat timp îndelungat plângând așa singură.

Părintele Serafim, singurul care mai putea s-o mângâie, s-a dus peste câțva timp la dânsa, i-a șters lacrămile, a-mbrățișat-o, a sărutat-o ca de obicei și a muștrat-o cu blândețe.

– Văd, fata mea, – îi zise – că, spre marea mea durere, nu-mi mai rămâne decât să plec de aici.

– De ce, părinte? grai dânsa. Nu ți-e milă să mă părăsești? Nu vezi cum s-au înstrăinat toți de mine?

– O, draga mea, îi răspunse el netezindu-i părul de pe frunte. Aș sta toată viața cu tine, căci știi cât îmi ești de dragă. Dumnezeu te-a înzestrat cu prisos cu toate darurile trupești și sufletești, care o face pe femeie plăcută, încât mi se-ndulcește viața când te văd, când stau de vorbă cu tine și când pot să te mângâi, și grea are să-mi fie viața departe de tine. Eu și solii mei avem însă însărcinările noastre, și zadarnice ne sunt toate silințele câtă vreme doamna ne vede cu ochi răi, iar tu te

mâhnești când eu îmi dau silința să câștig bunăvoința ei. A fost destul să-i dau azi dreptate pentru ca să am durerea de a te vedea plângând.

→ Care va să zică nu ești de părerea ei?! strigă Ana înviorată.

– Ce-ntrebare! răspunse călugărul. Cui i-ar fi însă de vreun folos dac-aș mâhni-o dându-ți ție dreptate?! Nu vezi că i-e destul să ne vadă vorbind împreună pentru ca să fie supărată?!

– De ce, părinte?! de ce?! strigă Ana amărâtă.

– Fiindcă te iubesc atât de mult și te pun atât de sus în gândul meu, grăi dânsul. Așa sunt femeile, nu poți să faci nimic cu ele dacă nu-ți dai silința să câștigi bunăvoința lor măgulindu-le.

– Măgulește-o, părinte, întâmpină Ana. Dac-așa e bine, nu mai ține seamă de mine. Să ne vedem rar, părinte, și numai neștiuți de nimeni.

Era pentru părintele Serafim oarecare farmec în asemenea întâlniri neștiute de nimeni.

– Ești cuminte, fata mea, și-o să vezi că în curând toate se schimbă, îi zise el îmbrățișând-o cu drag și sărutând-o iar, de astă dată și pe buze, așa, cu sfială, ca pe o icoană sfântă.

V

SALBA DRACULUI

„Ban sunător, născocire a Diavolului, ispită grea, putere nebiruită! Își zicea Manea de câte ori ochii lui se opreau asupra catârilor încărcăți cu saci plini de aur. Câte mii și iar mii de oameni au trebuit să cadă istoviți de muncă grea, câtă sudoare și câte lacrimi au curs ca să se adune atâta aur?! Ce aspră trebuie să fie firea omului care l-a adunat, îl păstrează și-l păzește tremurând de frică?!“

Și tremura, cu toate aceste, și el de frică când se gândea că, fie cuprinși de beția izbândeii, fie după o înfrângere suferită, flămânzii ar putea să deie năvală asupra sacilor plini și să-și facă fiecare pe apucate parte. Temeiul vieții lor erau comorile lui Israel ben Isaac, și fără de ele perduți ar fi fost cu toții.

Mir Benah ținea cu orice preț să-i alunge pe turci din Bagdad și, alungat spre meazănoapte, aduna alți oameni și iar se-ntorcea.

Iacob Ibn Leit, căruia toți îi zicea[u] Saffar, faurul, era hotărât să treacă cât mai curând în Persia, să răscoale pe frații săi din Chorasani și să pună capăt stăpânirii tahirizilor.

„Să mă fac – zicea el – eu stăpân în Chorasani, apoi ne-ntorcem cu putere înzecită la Bagdad.“

Israel ben Isaac și ai săi voiau și ei să înainteze spre meazănoapte, dar își făceau socotelile și mare zor n-aveau.

S-adunau oamenii la saci ca vespilii la miere, dar, adunați și înarmați o dată, ei nu mai secau comorile, ci le sporeau. Deda Israel, dar dedea pe așteptare, risca, dar își scotea și dobânzile, potrivit cu primejdia în care-și punea avutul.

După fiecare încăierare se-ncheiau socotelile.

Dacă era-nvingătoare, oastea prăda pe cei învinși, iar dacă era învinsă, ea se retrăgea și prăda pe cei din drumul ei: așa ori așa, slugile credincioase ale lui Israel cumpărau de la unii și vindeau la alții, luau de la cei ce apucasă prea mult, dau la cei rămași în strâmtoare și aveau nevoie de timp ca să-și descurce daraverile.

Manea umbla iar cu capul în sus și forfecând cu picioarele, plin de râvnă și ncobosit, dus mereu cu gândul la cele ce au să se facă și neștiind niciodată lămurit ce s-a făcut și ce se face.

Ținea și el, ca Mir Benah, bunul lui prieten, să-i alunge pe turci din Bagdad, căci o mare binefacere ar fi fost pentru întreaga împărăție dacă ar fi scăpat de plaga turcească.

Ținea însă și ca Saffar, tot bun prieten al lui, să-i răstoarne pe tahirizi, căci era omul lui Dumnezeu Saffar, și mare binefacere ar fi fost pentru Chorasani să aibă stăpân ca dânsul.

Ținea însă Manea mai mult decât la toate la comoara lui Israel, și grija lui cea mare era să găsească pentru ea totdeauna loc bine adăpostit și păzitori credincioși.

Ar mai fi ținut Manea ca toate să se facă fără vărsare de sânge, căci îi era nesuferit gândul că oamenii se omoară între dâșii ca să facă binele; dar el a găsit leac și pentru răul acesta: sta totdeauna cu bătrânul Israel și cu fetița lui Mir Benah la comoară, de unde nu vedea nici vărsările de sânge, nici jaful ce se făcea după fiecare luptă.

„Noi și ai noștri – își zicea apoi – ne luptăm ca să întemeiem stăpânirea binelui frângând puterea celor intrați în slujba Necuratului.“

La ai săi și la ale sale numai rar se mai gândea Manea.

Se simțea dus ca frunza luată de vârtejul pornit în timpul verii de-a lungul câmpiei întinse și nu-și mai dădea seamă unde se află și încotro merge. Era cu toată inima și cu tot gândul acolo unde se afla și împărtășea durerile, bucuriile și dorințele oamenilor cu care trăia, întocmai ca și când ei ar fi fost frații lui. Știa că foarte de mult a plecat, că e foarte lung drumul pe care l-a făcut, că mereu se depărtează, că e lungă afară din cale viața pe care a trăit-o și nu-și mai putea închipui cum să mai ajungă el iar sub poalele Bucegilor. Trăia deci într-un fel de buiguială și se ținea după ceilalți ca odinioară când se ținea de pulpana lui Mușat, creditorul cu pașii de cocor, și iar și iar i se părea că se visează numai trăind.

Trecuse și iarna, și primăvara fără ca ei să iasă din valea Tigrului. În trei rânduri s-au întors până sub zidurile Bagdadului, dar în toate trei rândurile au fost nevoiți a se retrage, căci Muntasir, noul calif, era om binevoitor și arabii începuseră a-l părăsi pe Mir Benah.

Pe la începutul verii au luat dar hotărârea de a trece în Chorasani. Murind însă Muntasir, turburările s-au pornit din nou. Mai mulți dintre guvernatori s-au declarat neatârnați, ba s-au ridicat deodată doi califi, Al Mustain la Bagdad, iar Al Mutaz la Samira.

Văzând amestecăturile aceste, Mir Benah și Saffarul și-au schimbat gândul, și-au sporit din nou oștirea, s-au întors iar spre Bagdad și abia toamna târziu, după ce Al Mustain a ajuns la putere covârșitoare, s-au hotărât să treacă munții, ca să intre în Persia, iar la hotarele Chorasaniului numai pe la începutul verii au sosit.

Oastea lor era o adunătură de fel de fel de oameni, care-și aveau cu dâșii nevestele și copiii, și pretutindeni pe unde treceau ea se schimba și se făcea, potrivit cu împregiurările, când mai mare, când mai mică. Un rând ieșea din ea, și altul intra în simbrile: Manea se deprinsese cu gândul că în lumea prin care trece oamenii se nasc numai pentru ca atunci când le vine rândul să-și pună viața în joc și să se omoare între dâșii. Același Mir Benah care ar fi fost în stare să-i stârpească pe turci de pe fața pământului avea în cele din urmă mai multe mii de turci în oastea lui.

Era însă în oaste și un cheag statornic.

Încă-n curtea cea mare șaptezeci de tienri se legaseră cu jurământ ca să lupte cu statornicie împreună și să trăiască după rânduielele așezate de părintele Manea. Aceasta era ceata sfântă a pribegilor, care s-a sporit încetul cu încetul la trei sute de voinici aleși.

În Chorasani s-au schimbat deodată lucrurile.

Amru, fratele Saffarului, pregătise de mult răscoala, și Chorasaniul întreg s-a ridicat în picioare când oastea a sosit la hotare. Puține au fost dar luptele în Chorasani, căci urgisiții urmași ai lui Abu Tahir au trebuit să fugă, și Iacub a fost recunoscut de toți stăpân al Chorasaniului.

Acum se simțeau prietenii în toată lărgimea.

Nemaifiind nevoie de oaste, Iacub li-a dat simbriașilor drumul, ca să se ducă fiecare la ai săi, și numai ceata sfântă a mai rămas pentru paza comorii în ființă.

Israel ben Isaac, feciorii lui, ginerii lui, nepoții lui, miile lui de slugi credincioase, toți frații lui atâta timp prigionii nu mai tremurau de frică, nu mai aveau nevoie să-și țină comorile ascunse și puteau să-și dea pe față toată puterea.

Mir Benah își împlinise făgăduința dată lui Israel și putea să se ducă în toată liniștea cu fiica lui unde-l trăgea inima: Saffarul, acum stăpân al Chorasanelui, îi jurase că va aduna oaste, își va căuta soți de luptă și nu se va astâmpăra până ce nu-i va fi alungat pe turci din Bagdad.

Iacub Ibn Leit nu mai visa, ci săvârșea fapte ca să-și întrupeze visurile și să arate-n aievea cum pot oamenii să trăiască împreună fără ca să se despoaie unii pe alții și fără ca să se omoare între dânșii, cum stăpânitorul ține pe pământ locul lui Dumnezeu.

Dulce e viața omenească și pe nesâmțite se străcoară clipele când prieteni buni stau de vorbă și se veselesc împreună, mai dulce e însă când se dumiresc între dânșii și chibzuiesc cu inimă curată binele ce vor să facă.

Era frumos în curtea împrejmuită cu ziduri înalte, și nu o dată suspina Manea „O!... unde e Azvadi?! Nazir unde e?!“ Încă mai frumos era însă aici, unde se adunau prietenii la masa lui Iacub, stăpânitorul țării, și se ospătau mâncând ceapă cu pâine și bând apă curată și rece când ar fi putut să-și încarce masa cu toate bunătățile pământului.

„Nu pentru că nu putem – își ziceau –, ci pentru că nu voim noi și ținem să aibă destul și cei ce nu vor fi putând.“

Era bun Iacub, Saffarul, darnic și milos, dar se făcea cumplit când afla că cineva mănâncă două bucăți de pâine în loc de una, care, după părerea lui, îi era și ea singură destulă.

„Nu ale unuia – zicea Manea –, ci ale tuturor sunt roadele pământului, și e hoț acela care ia din ele mai mult decât ceea ce îi este de neapărată trebuință!“

Iară Iacub se bucura când putea să intre în voile prietenului, care atât de mult îl mângâiasse odinioară.

Israel ben Isaac și ai săi steteau pe gânduri.

„Înțelepți oameni! zicea el. Dacă se mulțumește fiecare cu puțin, nu numai au toți destul, dar mai și rămân și prisosuri și se adună bogății. Iar dacă ai bogățiile, trebuie să faci ceva cu ele. De ce să mai facem noi calea cea lungă până la cazari?! De unde să știm dacă sunt ori nu și ei tot atât de înțelepți?!“

Așa era!

De ce să se mai ducă-n țări depărtate câtă vreme puteau și aici să-și desfășoare nesupărați de nimeni bogățiile, să-mbrace mătășurile și catifelele pe care nu putuseră să le vândă la Bagdad și să-și poarte sculele de aur, pietrele scumpe și mărgăritarele, pe care atâta timp le ținuseră ascunse?!

Iacub și Manea se uitau, ce-i drept, cam chiorăș la prietenii lor când îi vedeau încărcăți de zorzoane. Ce să le facă însă?! Dacă le aveau, nu le rămânea decât să le poarte. Păcat ar fi fost să le arunce-n gunoi.

„Tot mai bine e să le poarte ei – zicea Manea – decât să le vândă altora.“

Mai bine era, fără îndoială, dar ceea ce strălucește fură vederile și slăbiciunile omenești sunt incalculabile.

Până chiar și oameni ca Mir Benah sunt câteodată răpuși de ele.

Nu-i trebuiau, ce-i drept, lui Mir Benah nici mătășurile, nici catifelele, nici sculele, pietrele scumpe și mărgăritarele, el avea însă o față care trecuse acum de cinci ani și tot femei sunt fetele și la vârsta de cinci ani.

Fata lui Mir Benah era și ea neagră și buzată, dar nu atât de neagră și de buzată ca tatăl ei, căci muma ei fusese

persană. Avea însă niște ochi mari și vioi, încât Mir Benah se-nfiora când se uita-n ei, iar dinții albi îi ieșeau, când zâmbea, printre buzele roșii la iveală mai frumoși decât mărgăritarele lui Israel.

Ea nu era apoi numai a lui Mir Benah.

În îndelungatul timp pe care l-au petrecut până la sosirea lor în Chorasani, purtătorul ei de grijă, adevăratul ei părinte, a fost Manea. Sufletește a lui era fata. El ostenise ca să-i potolească firea cea năvalnică, el o-nvătase să se roage lui Dumnezeu, el îi luminase mintea, el îi dăduse numele Bassa, după mucenica Bassa, care pătimise și făcuse minuni în timpul împăratului Maximian și era de la Edessa, aproape de țara părinților lui Mir Benah.

Și, o, ce bine se potriveau cerceii de aur cu părul ei negru și creț! Ce bine îi veneau mărgăritarele la gâtul cam lung! Ce frumos ședeau brățarele pe pelița ei cea fragedă! Sărea copila coprinsă de o bucurie nebunatică de câte ori Israel, binevoitorul, o-mpodobește cu ele; și care e părintele ce nu are slăbiciunea de a-și vedea copilul împodobit? Căci odor e copilul și el.

Chiar și dacă Mir Benah și-ar fi stăpănit slăbiciunea aceasta, se cuvenea, așa zicea și Manea, părintelui mulțumirea de a-și vedea copilul bucurându-se, și o nedreptate ar fi fost dacă cineva ar fi voit să-l lipsească de mulțumirea aceasta.

Nu era însă Mir Benah singurul părinte, nici Bassa singura fată care se bucura când se vedea împodobită. Erau multe fete mai mari decât Bassa, ba chiar și femei în toată firea care se uitau cu jind la podoabele scumpe.

Tiind dar să se pună bine cu lumea în care trăiau, Israel și ai săi făceau pe ici, pe colo câte un dar, mai și vindeau ceea ce le era de prisos, ba în cele din urmă, fiind cumpărătorii mulți și marfa pe sfârșite, au început, așa, din bunăvoință, să aducă de la Bagdad alta, și iar alta.

Iacob le vedea toate și stătea pe gânduri și el.

„Dacă s-a pornit o dată așa – își zicea – în curând o să ajungem ca la Bagdad, ba chiar mai rău. În zadar: omul e ființă nemernică și se dă când e ispitit.“

Îi era învederat că mătăsuri, catifele, scule, pietre scumpe și mărgăritare au fost născocite anume spre a-i ispiti pe oameni să despoaie pe alții, ca să se poată împodobi cu ele.

El trebuia, cu toate acestea, să se facă că nu vede.

Tahirizii, pe care-i alungase din țară, căutau ajutor în Chocand și în Samarcanda, la samanizii care se lepădaseră și ei de legea veche, și el trebuia să fie gata în fiecare clipă de luptă. Azi, dar, ori mâne el putea să aibă nevoie de comorile lui Israel ben Isaac.

Deocamdată Iacob aduna și el, și cu cât mai mult avea, cu atât mai des și mai stăruitor îl întreba pe Israel, când, cum și încotro au să plece el și ai lui mai departe.

Israel se făcea însă prost și-l încredința că el și ai lui sunt mulțumiți în Chorasani și se roagă în fiecare zi lui Dumnezeu ca să binecuvânteze stăpânirea Saffarizilor.

„Ciudat lucru! își zicea Iacob. Oamenii aceștia sunt ca graurii ce s-au îndulcit la cireșe: din Bagdad voiau ei să plece și nu puteau, iar de aici aș voi eu să-i urnesc și nu știu cum.“

Cel mai ușor lucru ar fi fost să-i ieie la goană și să-i deie peste hotar dacă nu pleacă de bunăvoie. Aceasta însă nu-i venea s-o facă. Iasă că el însuși îi adusesese ca pe niște oameni cumsecade și prieteni buni ai săi, dar nici n-ar fi putut să-i ieie la goană fără ca să se facă turburare-n țară și fără ca să între în război cu vreunul dintre vecini, două lucruri de care se ferea.

Mai erau apoi la mijloc Manea și Mir Benah, care-și perduse de mult răbdarea.

Se-impliniseră doi ani de când sta fără de rost în Chorasani. Ar fi plecat de mult, dar se temea că nenorocita lui piele neagră îl va da de gol. Prin Armenia și prin Mezopotamia, unde băjbăiau slugile celor doi califi, el tot numai în fruntea unei

oștiri ar fi putut să treacă. Le dădea dar mereu evreilor zor să plece mai departe și-l îndemna pe Iacub să-i alunge dacă nu vor să plece.

Manea-și puna însă piciorul în prag.

– Are, după rânduiala părinților tăi – îl întreba pe Iacub – ori nu are orișicare om pacinic voie să steie în țară și să negocieze cu orișice?

– Are, îi răspundea Iacub.

– Dacă are, atunci – îi zicea Manea – nu ți se cuvine să-i iai la goană, căci e mai mare răul pe care-l faci călcând legea decât binele de a-i fi alungat pe dânșii. O calci tu azi ca să faci bine; o s-o calce altul mâne ca să facă rău.

– Am să-mi fac eu altă lege! strigă Iacub.

– Fă-ți-o! – îi răspundea preotul – dar mai nainte de a o fi făcut nu-ți rămâne decât să stăruie ca nimeni să nu mai cumpere de la dânșii; și pleacă ei de capul lor când văd că nu-și mai pot face treburile.

Stăruiau dar și Iacub, și Mir Benah, și Manea, și cei de un gând cu dânșii, ba până chiar și Israel ben Isaac, care simțea că lucrurile merg strâmb. Persienii însă erau oameni țănoși și guralivi, cărora le place deșertăciunea, și cumpărau înainte, ba mulți dintre dânșii se împrumutau de la un evreu ca să poată cumpăra de la altul; și daraverile erau din ce în ce mai întinse și mai încurcate.

N-a scăpat dar Iacub de ce se temea.

Cu cât mai mult se sporeau datornicii care câștigau ceva dacă Israel și ai săi erau nevoiți să plece-n pripă și fără ca să-și fi putut descurca mai nainte daraverile, cu atât mai apropiată trebuia să fie și ziua plecării. Zoriti de evrei să plătească, datornicii, oameni mincinoși și de rea-credință, îi zoreau și ei pe evrei să-și adune hodorogele și să plece, și într-o bună dimineață iar s-a pomenit Mir Benah cu prietenul său Beniamin ben Iacob.

– Săriți, Mir Benah! striga el. Apărați-ne, că nelegiuții vor să ne despoaie și să ne măcelărească. Sunt bani, dacă numai atât vă trebuie!

Iară Iacub se făcea că nu înțelege nimic și-i încredința pe prietenii săi că pot să plece nesupărați de nimeni dacă-și vor grăbi plecarea.

Iar s-a pus Mir Benah în fruntea cetei sfinte, iar și-a adunat oaste și iar au pornit cu toții, însă nu cum ar fi voit Mir Benah, spre Armenia cea depărtată, ci luând, ca oameni zoriti, drumul cel mai scurt, pe Heri-Rud, la vale, spre deșertul turcmenilor, dintre care Mir Benah luase vreo trei mii în sâmbrie.

Se desprimăvărare, și Mir Benah a suspinat adânc când ei au ajuns să-și întindă cele peste zece mii de corturi țesute din păr de capră la marginea nemărginitelor câmpii acoperite de nisip. Aici, unde se simțea ca acasă la dânșii, ar fi voit el să rămâie; evreii dedeau însă zor să plece înainte spre lacul Aral și, mai departe, spre Marea Caspică.

Nu doară că s-ar fi temut de ceva, dar așa singuri ei n-aveau nici un rost. La ivirea lor, turcmenii își ridicasă corturile și se depărtasă spre meazănoapte, alungând pe cei ce se aflau în calea lor. Aceștia, pornind și ei, au alungat pe alții, acei alții pe iar alții, și astfel, în timp de câteva zile, s-au pus în mișcare toate popoarele risipite pe marele șes până în muntii Uralului, unde-și căutau cei din urmă adăpost îndesuindu-se prin văi.

Nu știa nimeni ce se-ntâmplă, dar se dusesse din gură-n gură vestea că se răvarsă despre meazăzi lume multă și se dedeau cu toții la o parte, își ridicau corturile și plecau înainte.

Iară Manea era cuprins de sâmtământul c-a ajuns la marginea pământului, ținea să meargă înainte, ca să vadă ce urmează mai departe, și purta iar de grijă ca comorile lui Israel ben Isaac să fie totdeauna bine adăpostite și păzite de oameni credincioși.

PARTEA A PATRA

I

DEȘTEPTAREA

„Ce e și ce nu e păcat?” se-ntreba Ana și iar se-ntreba.

Stând de vorbă cu doamna, verișoara ei, petrecând ceasuri întregi închisă-n iatacul ei ori plimbându-se singură pe țărmurul râului cu apă limpede, ea scruta mereu și nu se putea dumiri ce e și ce nu e păcat.

Radu, băiatul ei, trecuse acum și el de zece ani, își petrecea timpul cu vărul său Vladislav și nu mai avea nevoie de purtarea ei de grijă. Și chiar dac-ar fi avut, ce mai putea dânsa să-i facă?

Ce plină de farmec îi fusese viața mai înainte!

Din ziua în care oamenii lui Budac o răpisă din brațele soțului ei, ea a trăit într-o răsufare, mereu zbuciumată, uitându-se mereu împregiurul ei, dorind mereu, voind totdeauna câte ceva, luând parte la durerile și la bucuriile altora, așteptând cu nerăbdare ziua de mâine. La Prislav, în drumul ei spre Constantinopol, în timpul petrecut cu maica Teodora, în lungul drum până la Carpați și după ce s-a-ntors în mijlocul fratilor ei, viața i-a fost plină, un foc care arde cu flacără palpătoare, un neîntrerupt șir de nădăjduiri și de silințe încordate; acum se potoliseră toate pornirile în inima ei, nu mai voia nimic, nu mai știa ce să dorească, nu-și mai găsea nici un rost în lume și se uita-n viitor fie cu frică, fie ca-ntr-un pustiu în care nimic n-o mai adimenește.

Știrea despre moartea lui Barda, celui atât de urgisit, n-o atinsese câtuși de puțin, și zâmbind a primit ea și știrea despre moartea nenorocitului Mihail III și cea despre înălțarea lui Vasilie Maccdoneanul.

„Ce-mi este mie Barda și Mihail III și Vasilie Macedoneanul?!” își zicea dânsa și nu mai înțelegea bucuria cu care doamna primea știrile aceste de la părintele Serafim.

Împărat o dată, Vasilie nu mai era ținut de nimeni în loc, a strâns frânele stăpânirii cu strășnicia cu care odinioară instruna armăsarii sălbatici și, ca prin minune, a scos la iveală marile virtuți ale poporului grecesc, care atât de rău fusese batjocorit de stăpânitori smintiți.

Ca să poată ține pept cu roșii, care mereu se iveau pe coastele Mării Negre, și să pornească război asupra arabilor, el trebuia, înainte de toate, să facă bună rânduială înlăuntrul împărăției. A adunat dar pe cei mai destoinici dintre cunoscătorii vechelor legiuiri și, lucrând împreună cu dânsii, a îndreptat legile potrivitându-le cu nevoile timpului. N-a ajuns, ce-i drept, să-și încheie lucrarea de legiuitor, și abia fiul său a dat împărăției *Basilicele*, care veacuri de-a rândul au fost cartea de legi a popoarelor de la răsărit; cu croirea acestei mari lucrări și-a început însă stăpânirea.

După ce a ajuns apoi ca nimeni să nu mai cuteze a crâcni, el a dat împărătesei Teoderei și fiicelor ei voia să se întoarcă la Constantinopol, l-a trimis pe Photie la mănăstire și a ridicat iar pe Ignatie în scaun.

Pornind, în sfârșit, război asupra bulgarilor, nu numai l-a silit pe Mihail I să primească iar pe părintele Clement cu preoții rânduiți de dânsul și să alunge pe preoții trimiși de papa, dar a mai și luat la Constantinopol pe Simeon, feciorul lui Mihail, ca să-l crească el.

Toate aceste părintele Serafim le spunea cuprins de însuflețire, dar Ana le asculta cu nepăsare, ba ea n-a fost în stare

să plângă cu toată inima chiar nici când a aflat că, murind maica Teodora, Vasilie și Ignatie au rânduit să fie pusă între sfinți. Ea a zis numai: „Săraca, tot i s-a făcut dreptate!“

Nu mai putea acum să fie vorba de unirea cu papa a muntenilor. Folosindu-se de puterea lui Mihail I, care se socotea stăpân și pe tărâmurile stâng al Dunării, răsăritenii au început să zidească biserici pentru noii creștini și să citească slujba în limba slavonească.

Ana, care atât de mult a alergat odinioară ca să-nduplece pe frații ei a se uni cu noii creștini, privea acum nepăsătoare la cele ce se petrec.

Părintele Serafim, care nu mai era acum rău văzut de doamna, își petrecea viața mai mult pe drumuri, când la Prislav, când la Constantinopol, când pe la sârbii de la poalele dealurilor. Când se abătea pe la Bodeni, aducea totdeauna daruri frumoase și stăruia ca doamna și fiul ei să se mute cu toți ai lor la Târgoviște, unde se zidea o biserică pentru noii creștini și începuseră a se aduna de peste Dunăre negoțatori și fel de fel de alți oameni de ispravă.

– Se cuvine domnului strălucire – zicea el – și doamna o-n-țelegea și ea aceasta, căci încă de mult viața i se părea prea seacă în dosnica cetate din valea strâmtă.

Părintele Titu ținea însă ca domnul să-și petreacă și tinerețele tot unde și-a petrecut anii copilăriei, și iar a ieșit la iveală vechea vrajbă dintre Albu, Crețu și Cornea cu ai lor și Cârnău, Strâmbu și Sântu cu ai lor. Pe când unii, mai ales Crețuleștii, veneau des pe la Bodeni și stăruiau pe lângă Ana s-o-ndemne și ea pe doamna să iasă din vizunie, ceilalți o-nvinovăteau că dânsa cu popii ei străini o scot pe doamna din minți, și iar s-au turburat văile până sub poalele muntilor.

Ana dedea din umeri.

I se părea seacă viața și ei, și, când vorbea cu părintele Serafim și cu doamna, era de părerea lor, când Păun, feciorul

lui Crețu, venea pe la Bodeni, stăruia și dânsa ca doamna să plece, dar în urmă iar își schimba gândul. Statornică nu mai era în sufletul ei decât nedumirirea ce e și ce nu e păcat.

Într-un fel vedeau oamenii lucrurile în lumea străină din care venise, și într-alt fel în cea de aici, și e greu să te desfaci de vederile lumii prin care ai trecut o dată.

Nu trăise, ce-i drept, la Constantinopol, unde toate s-amestecau de-a valma, dar multe ceasuri a petrecut stând de vorbă cu surorile lui Mihail III, care le știau pe toate, și e un farmec deosebit în părțile ascunse ale vieții omenești, cel ce le cunoaște e mereu ispitit să și le reamintească, iar cel ce nu le cunoaște ascultă cu sete când i se dezvelesc și-i ispitește pe tot ca să le afle. Știa Ana multe, și doamna asculta când i le spunea cu aceeași sete cu care ascultase Ana când le aflase.

Stând așa de vorbă și dându-și silința de a se dumiri, cele două femei tinere în curând au ajuns să nu-și mai poată da seamă de ce anume doamna are să-și petreacă viața-n văduvie, toată viața, întreaga ei lungă viață în văduvie.

– Păcat e – le zicea mereu părintele Serafim – să sporești durerile, și astfel prea multe, ale vieții omenești ori să scazi mulțumirile ei, și astfel prea puțin.

Ele n-ar fi fost femei dacă n-ar fi sâmtit că sunt mulți cei ce se uită cu ochi doritori la ele și nu și-ar fi dat seamă că doritoarele sunt și inimile lor.

De ce li se cerea să se lipsescă de mulțumirile firești, pentru care e născut omul? Cine câștiga ceva dacă ele se lipseau? Cine suferea dacă ele se bucurau de viață?

– Nu vorbesc de mine, zicea Ana. Soarta mea e hotărâtă, și o port ușor, căci nu am decât să-mi reamintesc fericirile căsniciei mele pentru ca toate zilele vieții mele să mă sâmt mângâiată. Niciodată eu n-aș mai putea să găsesc ceea ce am pierdut, și a doua căsnicie mi-ar fi mereu turburată de reamintirile celei

dântâi. Tu însă, care ai avut o căsnicie tristă, de ce să nu-ți cauți mângâiere în a doua?!

– Nu-i așa, draga mea, îi răspunse doamna. Nu ai să te gândești numai la tine. Nu te adimenește gândul că ai putea să-ndulcești viața unui om pe care-l socotești vrednic de a se împărtăși de toate mulțumirile ce lumea aceasta poate să le deie?! Ce-ți mai prețuiește viața dacă ea nu-i este nimănuia scumpă?!

Ana tresări.

În atâte rânduri părintele Serafim i se plânsese că viața îi este grea, și-o încredințase că ea singură i-o mai îndulcește: nu cumva simțise doamna ceva? nu cumva el i-o spusese și ei aceasta?!

– Cui aş mai putea să-i îndulcesc și eu viața?! Întâmpină dânsa uitându-se cu ochi scrutători la verișoara ei.

– Între mulți ai avea să alegi, dac-ai voi, îi răspunse doamna fără de gând ascuns.

Nu, ea nu bănuia nimic.

Ana, cu toate aceste, se-ntreba mereu cum se face ca ea să zică tot ceea ce în atâte rânduri zisese părintele Serafim.

Se bucurau amândouă când el venea pe la Bodeni și steteau mult de vorbă cu dânsul, căci, om trăit în lume, el era înțelept, știa multe, își stăpânea firea, își măsura fiecare pas și-și cumpenea vorbele și faptele. El stetea însă totdeauna puțin, o zi, două, cel mult trei, iar înainte de plecare căuta prilej de a rămâne singur cu Ana, și îndată ce ajungeau să fie numai ei amândoi, el rămânea dus pe gânduri, ea se simțea strimtorată, și nu mai aveau, parcă, ce să-și spună unul altuia.

Și nici c-ar fi putut să-și spună decât lucruri despre care nu se vorbește.

El își lua ziua-bună și-i mărturisea că-i este greu să plece. Adeseori își puneă de gând să nu se mai întorcă și i-o spunea și aceasta.

Ea nu-l ruga să mai rămâie, nici nu stăruia să se mai întorcă, dar se bucura când el se-ntorcea și se lăsa în voile lui când el o-mbrățișa cu toată dragostea și o săruta de despărțire.

Iarba însă, încolțită o dată, ori crește înainte și se desfășură potrivit cu firea ei, ca să-nflorească și să deie rod, ori se ofilește și se usucă în cele din urmă. Viața e în toate prefacere necurmată, foc ce arde mistuind, și starea e într-însa peste putintă, iar sămțămintele omenești sunt și ele viață și ori cresc, ori se sting.

Zicca părintele Serafim că pleacă, și pleca, dar zicca și că nu se mai întoarce și, cu toate aceste, iar se-ntorcea. În cele din urmă a ajuns să-și ieie rămas-bun și să nu plece, și iar să-și ieie rămas-bun și tot să nu plece. Îi era din ce în ce mai greu să-și stăpânească firea, și Ana răsufila mai ușor când el pleca, tremura coprinsă de viuă neliniște când el se întorcea și tot mai des se-ntreba ce e și ce nu e păcat.

Până unde le era iertat să meargă? Unde trebuia să se oprească?

– Nu e, părinte, păcat ceea ce noi facem? Îl întrebă în cele din urmă.

El se uită răsând la ea.

– Ba e mare păcat, îi răspunse el cu inima deschisă.

Ea se depărtă de la dânsul, încet și cu un fel de sfială cruțătoare, dar cu toată hotărârea.

– De ce e păcat? Întrebă apoi, stând la îndoială.

– Nu păcatul tău – grai dânsul –, ci al meu, care m-am lăpădat de cele lumești și iată că-mi calc jurământul gustând plăcerile vieții.

Ea se mai depărtă.

El îi apucă mâna, uitându-i-se în ochi.

– Dar nu-mi fac nici o mustrare – urmă – căci vina nu e și ea a mea. Sfinții Părinți au așezat călugăria pentru mângâierea sufletească a nenorociților care nu mai au nici o nădejde în viața

aceasta și se pregătesc pentru cea viitoare. Nu mai aveam nici eu când m-am lăpădat de cele lumești. Era stâns în inima mea orișice dor de viață, nu credeam că el va mai reînvia vreodată, și nici c-ar fi reînviat dacă mi-aș fi trăit zilele în retragere. Vinovați sunt aceia care, călcând rânduicliile Sfinților Părinți, ne-au scos din mănăstiri și ne-au aruncat în vârtejul lumii. Prea a fost mare ispita...

– Nenorocita de mine! îl întrerupse ea. Mi-ai făcut atâta bine, iară eu ți-am turburat viața.

– Nu, – îi zise el –, nu mi-ai turburat-o, ci mi-ai redat-o. N-ai să te căiești de nimic, căci nu e nimeni vinovat de ceea ce el nu prin sine însuși este. Farmecele ființei tale nu sunt fapta ta, ci darul lui Dumnezeu, și muștrări ai avea să-ți faci numai dacă ți-ai fi dat silința să scoți din minți pe un biet de om trăit ca mine, iar în urmă ți-ar fi silă de el.

– Nu, părinte, zise ea alipindu-se de dânsul. E fără de margini dorința mea de a nu te mâhni.

– O știi aceasta, întâmpină el înduioșat. M-ai făcut în atâte rânduri să sâmt cât de mare îți este mila.

– Nu e milă, părinte, – grăi dânsa strâmtorată –, ci curată tragere de inimă pentru omul pe care-l pun atât de sus în gândul meu. Mă întreb însă câteodată dacă nu cumva păcătuiesc lăsându-mă dusă de inima mea. N-o s-ajungem în cele din urmă prea departe?

– Prea departe?! strigă el înviorat. Ce va să zică prea departe?! În cele dorite omul nu poate niciodată să ajungă destul de departe. Orișicâte primăveri ar avea viața, toate sunt plăcute, și cu cât mai grea este iarna, cu atât mai dulce ni se pare adierea primăvăratică. Ascultă, scumpa mea, urmă el încet. Dacă s-ar ști, ba chiat și dacă s-ar bănuși numai că eu mă-mpărtășesc de nevinovatele mulțumiri pe care le am din bunăvoința ta, aș fi certat cu multă asprime: m-ar opri pe timp îndelungat de a intra în biserică, m-ar pune la post greu, m-ar

ține închis în întunec, m-ar biciui până la sânge, m-ar chinui în fel de fel de chipuri, ca prin suferințe să-mi spășesc greul păcat.

Ana se cutremură și iar se depărtă.

– Nenorocita de mine! suspină ea.

– De ce nenorocită?! întâmpină el. Nu știam oare eu că așa o să-mi fie?! M-am bucurat, cu toate aceste, când am sâmtit că iar mi se dezmoștește inima, și mă bucur că iar îmi este scumpă viața. Puțin mi-a pășut și puțin îmi pasă de toate celelalte. De mulțumirea de a te vedea din când în când, de a privi în ochii tăi, de a sta cu tine și de a te mângâia nu m-as lipsi nici chiar dac-aș ști că voi fi ars de viu pe rug. Nu prea mult, ci prea puțin îmi sunt toate față cu suferințele pe care le-aș avea nemaiputând să te văd.

– Mă-nspăimânti, părinte, – grăi dânsa – căci în fiecare clipă mă pot aștepta să te văd suferind pe urma ușurimei mele.

El dete voios din cap.

– Nu știi, zise apoi. Să vedem. Nu am decât să dezbrac haina de pe mine și să mă-ntorc iar în lume, pentru ca nimeni să nu mai aibă nici o putere asupra mea. Dar mă vor fi afurisind și mă vor fi așteptând toate muncile iadului. Nici asta nu mi-ar fi prea mult! E mare lumea, și dacă ea-ncape atâți nenorociți, vom găsi și noi un unghi ascuns ca să ne petrecem zile[le] rătrași și neștiuți de nimeni. Muncile iadului îmi sunt și ele prea puțin față cu durerea ce m-ar cuprinde când te-aș chema și n-ai veni.

– Niciodată nu voi putea să-ți fac durerea aceasta – îi zise ea – căci n-ai niciodată să mă chemi.

– Nu știi și nici tu nu știi, întâmpină el. Să vedem cum vin lucrurile, și vom chibzui atunci ce avem să facem. Fiecare se știe pe sine numai cum e în clipa pe care o trăiește, și nimeni nu poate să prevadă ce va fi ori nu va fi în stare să facă mâne.

– Dar poate omul să-și ieie hotărârile și să stăruie în ele, îl întrerupse Ana.

– Hotărârile omenesti nu se pot ști decât la săvârșirea faptei, grați dânsul râzând. Eu nu numai am luat o hotărâre, dar m-am și legat cu jurământ strașnic că am să stărui în ea, și azi mă căiesc nu că fac, ci că m-am legat a nu face ceea ce fac. Să nu perdem, scumpa mea, ceea ce ne dă ziua de astăzi gândindu-ne la cele ce ar putea să vie și poate că niciodată nu vor veni.

Om trăit în lume și trecut prin multe, el vorbea ca din carte, dar nu din cărți, ci din experiențele proprii lui vieți, și știa ce zice.

Se zbuciuma Ana gândindu-se la cele ce se petrec și la cele ce vor mai fi putând să se petreacă, dar zbuciumările ei erau ca fierberea în primăvară a vinului încă nu pe deplin limpezit, și în curând după plecarea lui dânsa iar s-a liniștit.

Ce era adecă?!

De ce ar fi avut ea să-și facă muștrări?!

Nu era, la urma urmelor, în lumea aceasta nimeni care perdea ceva dacă el se bucura de viață. Nimeni nu suferea. Nimănuia nu i se cuvenea să-i ceară ei socoteală despre ceea ce face ori nu face.

Singura lui vină era că s-a pripit și s-a legat cu jurământ: pentru atât numai să fie închis în întunec, ținut la post greu, biciuit până la sânge?

De unde un om își lua atâte drepturi asupra altui om?! Frații ei de unde-și luau dreptul de a hotărî faptele ei?! Nu era ea nici după suferințele prin care trecuse stăpână pe sine însăși?!

Așa se-nșirau ele de ele întrebările în mintea ei și ea-și dedea răspunsurile potrivit cu pornirile inimii ei.

Singură se simțea-n lume, înstrăinată, părăsită de toți; pustie îi era și tristă viața în care nu mai avea ce să aștepte ea, femeie și nenorocită, și pângărită; întreaga ei ființă nimănuu nu îi mai prețuia nimic, nimănuu, afară de dânsul.

De ce oare ar mai fi avut să steie pe gânduri?!

O jale grea o cuprindea când se gândea la copilul ei: ce va zice el? cum o va judeca? ce se va alege de el?

Se gândea însă și la perdutul ei soț.

Mai trăia el oare ori era de mult mort?

Sudori reci îi acopereau fruntea și bătăile inimii i se opreau când se gândea că el ar mai putea să se întoarcă.

Înspăimântătoare ispiră!

Nu, niciodată ei nu trebuiau să se vadă unul pe altul.

Îl visa, îl visa numai, și se deștepta din somn speriată și cu o dulceață nespūsă în suflerul ei.

„Aibi, Doamne, milă de noi! se ruga dânsa căzând în genunchi. Nu ne duce pe noi în ispită! Să sufăr eu toate muncile iadului, dar el să rămâie curat ca-n clipa nașterii lui!“

Să fugă-i venca, să se ducă, să s-ascundă, să se peardă, ca nimeni să nu-i mai poată da de urmă, nimeni să nu știe ce s-a făcut, și tot mai mult farmec avea pentru dânsa icoana acelei vieți petrecute într-un unghi retras, neștiută de nimeni și uitată de toți, tot mai des se cutremura gândindu-se că părintele Serafim ar putea să se deie de gol, tot mai nerăbdătoare-l aștepta, ca să-i zică: „Da, aveai dreptate, sunt gata să merg cu ochii închiși, dar cât mai curând, căci viața trece și e păcat de fiecare zi perdută“.

Iar venea însă noaptea cu tainica ei întunecime, iar îl visa pe Manea, și suflerul iar i se umplea de dulceață nespūsă.

„Mă va fi visând oare, dacă mai trăiește, și el pe mine? se-ntreba dânsa. Și cum mă va fi visând?“

Răcc ca gheața i se făcea tot trupul, sângele i se oprea-n vine și răsufierea îi perea când se gândea că el ar putea s-o viseze cum ea este, cu gândurile pe care și le făcea, cu zbuciumările prin care trece.

Îl vedea, parcă, cum se zbate chinuit de dureri în culcușul lui, îi auzea gemetele înăbușite, simțea, pipăind fruntea lui, sudorile reci ce-l treceau.

„O!... unde-am ajuns! striga dânsa. Cât de jos am căzut!“

Dar dacă el era mort?!

De atâte ori în seninele zile ale fericirii lor el îi spusese, stând serile la lună, că sufletele răposaților nu se depărtează, ci stau doritoare prin apropierea iubiților rămași în viață și le văd toate și le știu toate și râd și plâng împreună cu aceia de care cu multă durere s-au despărțit. De unde știa dânsa dacă el nu e în apropierea ei și le vede și le știe toate și plânge, plânge, plânge... Îl vedea parcă, prin întunerec, îl sâmțea ca o suflare răce, îi auzea plânsetele.

Lacrămile iar o năpădiră, și iar îi venea să-și rupă fășie cu fășie carnea de pe trup și să se slutească, încât toți să se depărteze cu groază de la dânsa.

„O, născocire spurcată a Necuratului! – strigă iar, încrucișându-și bratele pe pept – tu ești izvorul a toată suferința omenească, tu, vecinic viu îndemn la păcătuire, blestem învâscut în haină adimenitoare! În scorburile copacilor mâncați de cari am să-mi sfârșesc zilele – urmă ea sărind în picioare –, în peșterile întunecate și reci ale munților, în crăpăturile stâncilor, în desigurile codrilor, fugind mereu, mereu fugind, ca față de om să nu mai văd și ochi omenesc să nu se mai oprească asupra ta. Și chinui-te-voi, fără de răgaz te voi chinui, răbdând foame și sete, urcând coaste și coborând în prăpăstii, alergând prin arșița soarelui și suferind gerul iernii și nu te voi lăsa să perii până ce nu te vei usca șfarog și nu te vei zbârci iazmă, ca și fiarele sălbatice să fugă îngrozite de tine. Eu sunt stăpânul tău, eu, și fac ce vreau cu tine!“ strigă dânsa și plecă ca ieșită din minți, ca să se ducă spre înălțimile munților și să nu se mai întoarcă.

II

DUREREA LUI MIR BENAȘ

Adăugând faptă la faptă și sporește omul viața și și-o umple, și cu cât mai multe și mai mari sunt greutatea prin care răzbește, cu atât mai mare îi este și farmecul vieții, cu atât mai mult este și el pentru sine însuși, și pentru cei ce-l știu.

Un vis bogat și plin de desfătări îi era lui Mir Benaș viața petrecută sub corturile întinse pe câmpia largă. Ziua umbla după vânat ori purta grija de turmele-mbuibate la pășunea grasă, iar serile sta de vorbă la lumina lunii, și clipele i se strecurau gonindu-se, parcă, una pe alta și lăsând în sufletul lui amintirea din ce în ce mai plăcută a celor petrecute-n ele. Oastea i se sleise încetul cu încetul la vreo trei mii de călăreți adunați din partea locului, și numai arareori mai avea de ea nevoie, ca să ieie la goană câte o ceată mai îndrăzneată, care încerca să prade corturile mărginașe ori să mâne turmele răzlete.

Așa și aici ar fi voit el să-și petreacă toată viața, și Israel ben Isaac numai cu anevoie putea să-l ducă înainte.

E greu însă a trăi în câmp deschis, când cerul se-nnoarează, când se pornesc asprele vânturi de toamnă, se lasă burhoiul umăd și zile lungi de-a rândul se cerne și mereu se cerne ploaia deasă și mărunță, care răzbește prin piele, străbate prin carne și slăbește măduva din oase.

Trăiți sub un cer mai dulce și nepregătiți pentru asprimile iernii, pe care numai din auzite o știau, pribegii steteau rebeșiți pe sub corturi, se vârau ca puii golași unii într-altii, ca să se dezmoștească, și Mir Benaș, viteazul, întreba mereu, cuprins de frică, dacă urgia aceasta o să mai ție încă.

– Asta nu e nimic! îi răspundea Manea, care se sâmțea înviorat. O să treacă, dar să ridicăm cât mai degrabă corturile și să ne-ntoarcem spre răsărit, unde, după spusa cetășilor, locurile

sunt împădurite. Vine iarna și fără de focuri nu putem s-o trecem.

Mir Benah nu putea să-și deie seamă dacă e ori nu neapărată nevoie să plece, Israel ben Isaac nu se-mpăca cu gândul ca ei să plece spre răsărit, când gândul îl ducea spre apus, iar evreii numai cu multă greutate puteau să fie scoși de prin corturile lor adăpostitoare.

Numai încetul cu încetul au putut dar să fie porniți, numai cu anevoie și-au urmat drumul și prea devreme i-a prins iarna, cu ninsorile, cu gerul aspru, cu sloii de gheață, cu cerul întunecat, cu vișcolirile, cu zilele scurte și cu nopțile nesfârșite, iarna cu haitele de lupi flămânzi.

Albă și curată, iarna are și ea farmecele ei când vânturile se alină, cerul se-nseninează și luna-și răvarsă lumina plină peste întinderile omețite, trecând acum printre norii răzleți, acum peste seninul presărat cu stele scânteietoare. Bassa, copila răsfățată, sălta de bucurie, nu se mai sătura să privească, alerga zburdalnică și se tăvălea prin omătul moale, iară Mir Benah se uita înduioșat la ea și-l fericea pe părintele Manea, care se făcuse copil și el ca dânsa.

Orișicât de frumoasă însă, iarna era mult mai grea de cum și-o închipuiseră dâșii.

Luati, cum fuseseră, în pripă, ei steteau neajutorați, priveau, cuprinși de jale, cum le scad turmele lipsite de hrană și de adăpost și se mirau, sămtind că li se preface firca, ei înșiși de sine.

Trăiseră atâta timp împreună fără ca să se fi supărat unii pe alții, umblând fiecare de capul său, făcând fiecare ce vrea și puind umăr la umăr la vreme de nevoie. Acum se certau pentru un oscior, pentru un petec de blană ori pentru un vreasc, și tot mai dese erau plângerile, mai că unul a fost înșclat, mai că altul a pierdut ceva, mai că iar altul a fost despuiat ori prădat cu sâluire, tot mai fără de încungiur se dedea pe față

răutatea omenească. Beniamin ben Iacob, omul lui Dumnezeu, și părintele Manea, bunul lui prieten, alergau toată ziua și d[ăde]au sfaturi bune și stăruiau cu multă blândețe și cu încă mai multă înțelepciune, dar în zadar, căci era lucru firesc ca după certuri să urmeze încăierările mici la început și din ce în ce mai mari în urmă.

Mir Benah le vedea toate și se-ncălzea.

„Cu vorba numai, cu blândeța și cu-nțelepciunea – își zicea el – nu se ține buna-rânduială între oameni. Trebuie să dai cu pumnul, ca să te știe de frică!“ strigă apoi înfierbântat și sări în picioare.

S-au ascuns acum toți prin corturile lor și nu mai cuteza nimeni să crâncască, dar mâțele tot corăiau și copiii tot plâneau de frig, femeile tot se văicăreau, și ti-e, parcă, mai ușor să iei un pumn zdravăn decât să asculti ziua toată și toată noaptea plânsete de copii și văicăreli muieresti. Dacă dar Mir Benah dedea într-unul, mâne avea să deie în trei, iar poimânc în șapte cu pumnul.

„Ce faci, Mir Benah?! strigă Israel ben Isaac, bătrânul trecut prin multe. Unde o să ajungi cu timpul? Altul e leacul acestui rău!“

„Iată! îi zise într-una din zile, puindu-i un sac de galbeni la picioare. Adună pe căpeteniile cetelor, arată-le sacul acesta și spune-le că-mparti între dâșii galbenii din el dacă ne aduc și vreascuri, și blăni, și de ale mâncării. Treaba lor e de unde le iau: dâșii cunosc locurile, știu unde să le caute, iar nouă ni-e destul să le avem, ca să ținem buna-rânduială între cei lihniti de ele.“

Ca spulberate de Crivăț s-au risipit cerele de călăreți, și ziua următoare au început să se întoarcă aducând fiecare câte ceva. Nu le erau nici depărtările prea mari, nici vânturile prea aspre, nici drumurile prea grele, nici primejdiile prea multe când vorba era să-și facă parte din ceea ce era-n sac.

Părintele Manea sta, se uita cum ei vin și iar pleacă și-i era parcă i se luminase deodată capul.

„Da! – își zise – acum le înțeleg toate. Sunt nevoile mari ale vieții care-l dezbracă pe om de firea omenească, îl înrăiesc și-l fac să dăspoaie pe semănul său, și tot ele l-au învățat să adune în timp de belșug și să păstreze, ca să poată răzbi prin vremurile de urgie. Bindecuvântat e aurul, care nici nu îngheață, nici nu cerc de mâncare, și poți să faci din el tot ceea ce inima îți cerc.“

Om rânduit de Dumnezeu, căruia toți trebuic să i se închine, îi părea Israel ben Isaac, care a știut să adune și să păstreze, și sfânt îi era aurul îngrămădit; iar i se umplea dar inima de mânie când își aducea aminte de cei ce se îmbuibă și se risipesc.

Israel ben Isaac, omul lui Dumnezeu, știa, ce-i drept, că n-ar putea să adune unii dacă n-ar risipi alții și n-ar mai fi și nevoi mari, și nu dedea de pomană, ci pe așteptare și socotindu-și dobânzile potrivit cu împregiurările; dar buna-rânduială se ținea acum și fără de pumnul lui Mir Benah.

Tocmai de aceea Mir Benah se plângea că viața îi este nesuferită. Sta, bietul de el, într-un fel de amortire, nici dormind, nici fiind treaz, fără ca să poată face ceva și așteptând și azi, și mâne desprimăvărarea, ca să aibă iar vrun rost în lume. Lipsa de fapte îi seca viața; nu mai știa de ce trăiește; urâtul îl omora.

După ce s-a-nmoinit, în sfârșit, ei au început a se pregăti de plecare, dar în silă și cu multă zăbavă. Iar se certau oamenii, plângeau copiii și se văicăreau muierile.

Cei mai mulți ar fi voit să se-ntoarcă iar înapoi, și nici n-ar fi fost chip de a-i duce înaintea dacă n-ar fi știut că n-au unde să se întoarcă. Era dar parcă se bucură că ploile de primăvară și revărsările râurilor îi țin în loc, și abia pe la începutul verii s-au pus posomorâți în mișcare și-au înaintat puțin câte puțin, făcând popasuri dese și lungi și așteptând acum să li se deschidă

prin mici hărțuieli drumul, în urmă, ca să înceteze vreo ploaie și iar apoi ca să se mai potolească arșița soarelui. Grabă mare nu avea nimeni.

Părintele Manea, om cu multă chibzuință, alerga plin de zel de ici până colo și stăruia mereu să se ție prin apropierea locurilor împădurite și să-și adune fiecare cele trebuincioase pentru iarna viitoare. Pribegii erau deci din ce în ce mai încărcăți, înaintau din ce în ce mai cu anevoic și se depărtau tot mai mult spre răsărit, căci într-acolo erau pădurile.

Când a dat peste dânșii iarna a doua, care era și mai lungă, și mai grea, ei se aflau departe spre răsărit, și Mir Benah era stăpânit cu desăvârșire de sântământul că nu mai poate să meargă înainte, iar aici viața îi este peste putință. Perea văzând cu ochii și gema răpus de grele suferințe când își aducea aminte de căldura dulce a pustiurilor pe care-și petrecuse zilele copilărici, gema și-și făcea muștrări amarnice că și-a adus copila la aceste locuri pline de urgie.

„Am să pier aici! Aici o să-mi rămâie uitate de toți oasele!“ se jelea el, și singura lui mângâiere era că Bassa se bucura și de primăvara cea dulce și blândă, și de furtunile verii, și de viscoalele iernii pentru el atât de nemiloase.

Copilă de zece ani, ea se sălta ca o pisică sălbatică-n spinarea lui El Dular, roibul cuminte, și-l alerga stând de-a-n picioarele pe el, încât cetașii, tătari trăiți viața lor toată călare, se uitau cuprinși de mirare-n urma ei.

Mir Benah prindea, văzând-o, inimă și el, se îmbărbăta din nou și iar pornea-nainte.

Așa a trecut o vară scurtă și-o iarnă lungă, și iar o vară încă mai scurtă și altă iarnă tot mai lungă, ani întregi au trecut unul după altul, iar în trecerea lor Bassa creștea și-și desfășura puterile. Când, sosiți la poalele Uralilor, s-au întors înveseliți spre apus și au dat peste cetele polovților, Mir Benah era om ursuz, sleit de puteri și-imbătrânit înainte de timp, iar Bassa,

trecută acum de cincisprezece ani, se făcuse femeie voinică, călărea pretutindeni alături de dânsul, îi sărea în toate împregiurările într-ajutor, îl mângâia când i se părea cuprins de gânduri negre și-l avea în neadormita ei purtare de grijă.

Zadarnice îi erau însă toate silințele.

Nu mai cra Mir Benah ceea ce fusese odinioară, omul neînfrânt și neobosit, care trebuia neapărat să răzbească când își punea ceva de gând. Umbla rar și nu mai călca teapăn ca mai înainte, încăleca-n silă și nu-și mai stăpânea din frâu armăsarul, tot se mai avânta-n luptă, dar obosea curând și nu mai știa să ție cetele adunate la un loc.

Vara toată s-a hărțuit cu polovții, în trei rânduri și-a sporit cetele, mereu se arunca în toiul luptei, ca să-i îmbărbăteze pe ai săi, dar toamna se apropia fără ca să fi reușit a trece râul Ural.

De când Ruric își pusese scaunul la Novgorod, nu mai îndrăznea nimeni să se miște pe marele șes de la meazănoapte, căci st[ăte]au pretutindeni cetele normanilor de pază și loveau cu strășnicie pe cei ce-și părăseau locurile. Neputând dar să apuce nici la dreapta, nici la stânga, nici mai ales înainte, polovții-și adunaseră toate puterile ca să-și păstreze locul.

Mir Benah se plimba târându-se de ici până colo, slab, gârbovit puțin, cu picioarele și cu brațele parcă mai lungi de cum fuseseră, vorbind puțin și tușind din când în când.

– N-ar fi oare mai cuminte să căutăm a intra la învoială cu polovții? îi zicea părintele Manea, care cunoștea atât de bine puterea sacilor lui Israel. Ori îi plătim, ca să ne lase drumul deschis, ori le dăm drumul tătarilor și-i luăm pe dânsii în sâmbrie, ca să meargă cu noi.

– Nu! îi răspunse Mir Benah, adânc jignit.

Sâmțind că nu se mai razămă nimeni pe destoiniciile lui războinice, îi era rușine că mai trăiește și negre îi păreau toate-n lume și posomorâte.

„Am ajuns – își zicea – ca armăsarul îmbătrânit și cu vinele întepenite, pe care stăpânul îl mai ține numai din slăbiciune, ca, văzându-l, să-și aducă aminte de zilele frumoase când era dus ca-n zbor de el. De ce oare să-mi mai lungesc zilele, când sarcină sunt pentru toți și nimănui nu mai pot să-i fiu de vreun folos?!“

Manea era nemângâiat când îl auzea vorbind astfel și-și dedea silința să-l mângâie vorbindu-i despre frumusețea zilelor de bătrânețe, când toate patimile se potolesc și sufletul e alintat de reamintirea faptelor săvârșite, totdeauna plăcută și din ce în ce mai viuă.

– Da! îi răspundea Mir Benah, cuprins de jale. Sunt frumoase bătrânețele petrecute-n umbra palmierilor de-a pururea verzi și înfloriți; aici însă, unde chiar și copiii cu sânge cald se scâncesc de frig, bătrânețele sunt moarte prelungită.

– Dar nu aici ai, Mir Benah, să ți le petreci, întâmpină Manea. Eram și eu stăpânit cu desăvârșire de gândul că n-o să mai ajung niciodată de unde am plecat. Mă uitam nopțile la cerul înstelat și vedeam cum ne depărtăm mereu de stelele pe care le știam din copilăria mea. Acum, de când ne-am întors, mă apropii mereu de ele, și stând pe țărmul râului, mă uit în lungul Căii Robilor și văd în depărtare stelele ce strălucesc deasupra țării mele și văd, închizându-mi ochii, și pământul de sub ele și pe oamenii în mijlocul cărora am petrecut copilăria mea.

– Nu! îl întrerupse africanul suspinând. Stelele care mi-au strălucit deasupra capului când eram copil eu n-o să le mai văd. Ele sunt, poate, de mult stânse...

– Dar ai o stea, Mir Benah, care-ți strălucește zi și noapte – îi zise Manea – copila ta, la care ne uităm cu toții ca la un luceafăr. Orișicât ai trăi, având-o pe ea, viața îți este un lung și niciodată prea lung șir de mulțumiri.

Mir Benah sări în picioare și ochii i se umplură de văpaie.

– O! – grăi dânsul – e copilul meu Bassa și sângele neamului meu curge-n vinele ei, dar inima mi se strânge și brațul îmi tremură când o văd în toiul luptei alături de mine. Nu mai sunt bun de nimic, Mane; un laș m-am făcut și un nemernic, care nu mai îndăznește să-și ieie avânt. Văzând cum ea îmi apucă înainte, ca să mă apere, mă dau înapoi, ca s-o feresc pe ea, căci de o mie de ori mai bucuros îmi primesc moartea decât să văd curgând sângele ei. Oprește-o, Mane, adăogă el; tu ai putere asupra ei, ține-o departe, și îți jur că-n timp de o zi îmi deschid drum peste râu și, trecuți o dată, n-o să mai avem lupte grele, ca să-și pună și ea viața-n joc.

– Te-nșeli! strigă Manea. Pe ea firea ei o-mpinge să între-n vălmășagul luptei, și dacă n-ar fi alături de tine, mai vârtos s-ar avânta în fruntea cetii sfinte.

– Oprește-o! – strigă iar Mir Benah – și ori îmi deschid drum, ori arunc arma din mână și nu mai voiesc să știu ce-am fost odinioară. O-ncercare încă, și învoiți-vă, cum puteți, și fără de mine!

„Încă o-ncercare?! își zise Manea. Să fie!”

Încă-n timpul primăverii Mir Benah îi pusese pe evreii care se făcuseră oameni vânjoși să taie copaci mari și să facă din ei plute pentru trecerea râului. Nu i-a fost greu să-și treacă oastea, căci polovții nu-și dedeau silința să-i oprească și frații lui Israel ben Isaac vâsleau parcă din neam în neam tot pe apă și-ar fi petrecut viața. De câte ori a trecut însă, el a fost nevoit să se întoarcă, fiindcă, ieșiți o dată pe țărmurul drept, dedeau în curând peste polovți, care, puțini la început, se sporeau întruna, încât în cele din urmă era peste puțină să-i ție departe de vad în vreme ce mulțimea cea mare trece și ea cu toate ale ei.

Vorba era acum ca pe o parte din plutele ce steteau legate cu cujbe groase de pari bătute în țărmurul stâng să treacă nu numai oastea, ci, dimpreună cu ea, și cei mai voinici dintre evrei, iar după ce vor fi ieșit pe țărmurul drept, oastea să ție pept

cu polovții și evreii să sape la locul de ieșire șanturi de apărare pentru ca polovții să nu se poată apropia de țărmure.

Bassa, lungă ca tatăl ei și subțire, dar nu iute, ci molatică în toate mișcărilor ei, și nu plâpândă, ci lată-n umeri și cu peptul ieșit, le știa toate și se plimba-n timpul pregătirilor călcând rar și ușor ca leoaica neastâmpărată, își scutura din când în când capul acoperit de păr creț, și ochii îi erau mai învăpăiați și buzele mai roșii decât de obicei.

Manea se uita neliniștit la ea.

Și femeie, și tânără, ea stetea sub stăpânirea viilor porniri ale inimii ei, și era greu s-o înduplece.

Ușor ar fi fost s-o ieie frumusețea, s-o fure cu vorba, s-o ducă pe nesămțite, s-o ție departe, în vreme ce se fac pregătirile, și să se-ntoarcă cu ea numai după ce vor fi plecat plutele; lui însă lucrul acesta îi era peste puțină. Nu era în lumea aceasta om pe care ar fi fost în stare să-l amăgească; cum ar fi putut s-o amăgească pe dânsa?!

– Dară noi, Basso, – îi zise dar, luând-o la o parte – tu și eu, avem să rămânem împreună și să trecem numai deodată cu comoara lui Israel.

– De ce?! îl întrebă ea, oprindu-și răsufarea.

– Pentru că comoară scumpă ești și tu și ceea ce e scump se ține la adăpost, îi răspunse el.

– Mie îmi este mai presus de toate scump tatăl meu și nu pot să mă despart de dânsul, întâmpină ea.

– Așa e și așa și trebuie să fie, grăi Manea. Nu poate copilul să-și iubească îndestul părintele. Ține însă seamă de un lucru: toți copiii au un singur tată, dar numai puțini tați au un singur copil și rari de tot sunt părinții care au un copil ca tine, Basso. Iubirea ta către părintele tău e-n fața iubirii părintelui tău cătră tine ca curcubeul frumos față cu focul, care topește cel mai vârtos oțel. Dacă tu tremuri când te gândești că el ar putea să moară-n luptă, el e zguduit de gândul că tu ai putea să fii rănită

și-și perde bunul-cumpăt și nu mai e-n stare să stăpânească miile de oameni care numai ascultând glasul lui pot să ție pept cu dușmanul. Tu ai să rămâi cu mine!

– O! el nu o cere aceasta, nu are să mă alunge de la sine; el se sânte mai tare când mă știe alătura cu dânsul, grai dânsa, gata de a se duce la tatăl ei.

– Stăi! strigă dânsul. Orișice ar fi voind el, slăbiciunea lui părintească e atât de mare, încât e destul să te uiți în ochii lui, ca să faci ceea ce vrei. Stăi, Basso! urmă, apropiindu-se de dânsa. Ești fiica lui, ai firea năvalnică a neamului vostru, ai crescut sub cort, ți-ai petrecut copilăria călărind și uitându-te mai de departe și mai din apropiere la luptele ce se desfășurau în fața ta: e firească pornirea ta de a intra alătura cu părintele tău în toiul luptei și înțeleg plăcerea ta de a-l vedea pe dușman răpus și nevoit a-și căuta scăparea în fugă. Vântutea e însă bărbăție, și numai omul slab se lasă dus de pornirile inimii lui; bărbatul le stăpânește și face ceea ce el însuși vrea. Ce-ai căuta tu alătura cu bărbatii dacă n-ai avea bărbăție-n tine?!

Bassa-și strânse pumnii amândoi și scrâșni din dinți.

– Opriți-mă, depărtați-mă, lăsați-mă să mă zbat ca fiara legată-n lanțuri – grai dânsa, stăpânindu-și firea –, căci sunt femeie, copilă neputincioasă sunt!

– Nu te oprim! îi răspunse părintele Manea. Tu faci ce vrei tu însăși.

El se depărtă apoi și-o lăsă singură, ca să se zbată și să-și ieie din ea însăși hotărârea.

Pe-nnoptate, după ce s-a lăsat ceața deasupra râului lat, oastea s-a-ngrămădit pe plute, lopătarii voinici, dar cam zgomotoși, chiar prea de tot zgomotoși, și-au luat locurile, și nu mai rămânea decât ca Mir Benah să deie semnul de plecare.

Îl așteptau toți să deie semnul, dar el nu-l dădea.

De trei ori luase rămas-bun de la părintele Manea, de trei ori o-mbrățișase pe Bassa, care nu zicea nimic, ci-l mângâia

mereu ca pe un copil, de trei ori își călcăse pe inimă ca să plece, dar nu putea și nu putea. Mai avea o vorbă care i se oprea în gât.

– Tu ești, Basso, femeie făcută și ai, dac-ar fi să nu mă mai întorc, pe cine să te razămi. Dumnezeu să vă aibă-n paza sa! grai în cele din urmă și se depărtă cu pași răpezi și hotărâți spre plută.

Bassa rămase neclântită, privind în urma lui. Lacrămile o năpădiseră, dar ea nu plângea, nu zicea nimic, ci sta perdută-n privirea plutei, care se depărtau de țărmure-n pleoșcăitul lopoților.

– S-a dus! grai, în sfârșit, după ce plutele se perdură-n ceață.

III

AVÂNT ȘI TINĂREȚE

Și domn, și tânăr, și voinic, și frumos, Vladislav, bălanul cu ochi albaștri și cu pletele ca mătasea, își petrecea viața-n veselie zburdalnică, mai rar la sfat cu bătrânii și mai des cu cei de seama lui la vânatoare și la ospetii ori umblând fie în vederea tuturor, fie mai prin ascuns, după ochi frumoși.

Și de ce nu așa, ci altfel?!

Întinerisără giur-împregiurul lui toate, și orișunde se uita, vedea numai oameni voioși și doritori de viață.

Muma lui, doamna, își călcăse și ea pe inimă, se măritase cu Păun, traia-n căsnicie fericită și purta grijă de ceilalți patru copii pe care îi mai dăruise Dumnezeu. Preoții știutori o-ncredințasără că nicăiri nu stă scris că văduvia e pe toată viața, ba chiar și părintele Titu era de părerea că tot mai bine e să se mărite decât să cadă-n păcatul Anei, pe care toți o credeau dusă cu părintele Serafim, a căruia urmă se perduse.

N-avea Vladislav de ce să fie bătrân.

Împlinise vârsta de douăzeci de ani, și de când s-a născut el, nu s-a mai ivit picior de năvălitor pe șesul de la Dunăre.

Cazarii cei odinioară atât de înfricoșați perisără, parcă, de pe fața pământului.

Roșii lui Ruric atingeau, când se mai avântau spre meazăzi, numai depărtatele coaste ale mării.

Bulgarii lui Mihail I, care se socotea părinte și ocrotitor al tânărului domn, nu mai treceau Dunărea decât ca buni vecini.

La Constantinopol se schimbaseră toate sub stăpânirea lui Vasilie I, care îi bătuse și pe arabii din Asia, și pe saracenii din Sicilia și-și ridicase împărăția la nouă strălucire. Iar nu se mai socotea nimeni deopotrivă cu marele împărat al Răsăritului, și iar se răvârșa din Constantinopol lumina până la cele mai depărtate popoare.

Pe când preoții zeloși duceau în țări depărtate învățătura și îi îndrumau pretutindeni pe oameni spre o viață mai tignită, iscusii meșteșugari ai Bizanțului se țineau, căutându-și norocul, în coada lor, corăbii încărcate de fel de fel de mărfuri străbăteau Marea Neagră și urcau pe Dunăre la deal, ducând minunile măiestriei orientale departe spre apus.

Și puteau negotătorii să se oprească și să descarce și pe la gurile râurilor ce se varsă din Carpați în Dunăre.

Trecuseră anii de urgie și ei, și în poienele munților, în văile largi și pe șesul deschis turmele mult sporite aveau pășune grasă, în podgorii vița era încărcată de struguri cu boaba mare și grasă, în livezi pomii de tot felul dau roade îmbelșugate, la câmpie spicul greu culca lanurile dese, oamenii, deși din ce în ce mai mulți, avându-le toate cu prisos, trăiau în bună-înțelegere și iar se-ngrămădeau la Târgoviște, unde mișunau negotătorii veniți de peste Dunăre.

Putea să-și petreacă fără de grijă domnul anii de tinerețe și avea cu cine să și-i petreacă; nu mai aveau județii și cetele

lor de călăreți nici un rost: se desfășurau după orânduiala așezată din bătrâni ele de ele toate, și ca-n rai li s-ar fi străcurat tuturora viața dacă n-ar fi fost la mijloc și veneticii, care nu cunoșteau obiceiul pământului.

Munteanul, care-și trăia zilele purtând grijă de turmele lui, nu se-mpedeca, ce-i drept, de aceștia.

El avea preotul lui, și pentru dânsul singur acesta era preot.

El și le făcea însuși toate, și tot ceea ce ieșea din mână de om străin era pentru dânsul lucru spurcat, de care se legau boale și fel de fel de alte răutăți. Cioplea dar, nădea, cârpea, dregea ori ciopârțea și strica, dar de alt meșteșugar n-avea nevoie.

Încă mai puțină nevoie avea de negotători.

Se pomenise-n lume cu gândul că toate sunt ca lumina și aerul și apa date de Dumnezeu pentru toți și că singură ostăneala de a fi luat din plin ori de a fi căutat îi dă omului dreptul de a păstra pentru sine ceea ce are; nimănui însă nu i se cuvine să oprească pe altul de a-și face parte din cele lăsate de Dumnezeu, nici să ieie mai mult decât ceea ce îi este de trebuință.

Ce treburi ar fi putut să facă negotătorii cu omul acesta, care s-ar fi socotit deopotrivă cu tâlharii dac-ar fi adunat prea mult pentru sine și nici nu vindea, nici nu cumpăra, ci da ceea ce îi era de prisos fie ca dar, fie în schimb pentru ceea ce îi era de trebuință?! Putea[u] să ieie multe de la el, dar nici cu bani, nici cu marfă nu putea[u] să-l plătească, fiindcă orișice ar fi voit să-i deie, el răspundea: „N-am ce să fac cu asta!”

Mai erau însă și alții, care chiar și pe neavute aveau ce să facă.

După rânduiala rămasă din bătrâni, județii, care luasă locul staroștilor, țineau fiecare o ceată de călăreți, legați cu jurământ să apere pe cei năpăstuiți, și aveau să-i îndrumeze pe vecini spre o viață cuvioasă, să le sară la vreme de nevoie într-ajutor, să țină bună-rânduială între dânsii și să le fie

judcător drept când se ceartă unii cu alții. În schimb, vecinii dedeau una la zece atât din roadele pământului, cât și din turmele lor, și dedeau cu dragă inimă, căci aveau și de unde, și de ce să deie.

Acum se schimbaseră împrejurările. Cetele de călăreți nu mai aveau nici o treabă, iar sarcina de a-i îndruma pe vecini o luasără asupra lor preoții; vecinii dau însă zeciuiala tot ca mai nainte și tot cu dragă inimă, ba, fiind belșug în toate, dau mai mult, căci le rămânea și lor destul, cu toate că și pe la județi, și în hambarele domnești găseau negoțatorii cu prisos ceea ce căutau.

Adunând, însă, omul se deprinde cu dulceața mulțumirii de a fi adunat, și cu cât mai mult adună, cu atât mai vârtos e-nsătat de mulțumirea aceasta, și rar om să sature adunând.

Dacă puteau și vecinii, și muntenii să pună plugul unde le venea mai la îndămână, să-și cosească nutrețul unde iarba era mai deasă ori să-și pască turmele în toată lărgimea, puteau și județii, căci tot oameni erau și ei. N-o făcuseră aceasta mai nainte, fiindcă prea aveau multe pe capul lor; acum însă, când toate mergeau bine și fără de dâșii, cui îi putea trece prin minte să-i oprească?!

Căpetenii ale cetelor de călăreți, li se cuvenea să facă prăsilă de cai, și era lucru firesc ca cele mai frumoase herghelii ale lor să fie. Și dacă aveau herghelii, de ce adevă să nu fi avut și cirezi de vite, și turme de oi? De ce să nu aibă și vii, și livezi, și țărini alese la loc mănos?! Dumnezeu le-a lăsat toate pentru toți, și lucru de laudă e să faci grădină de frumusețe din pământul pe care-ți petreci viața.

Dar toate aceste numai muncind se puteau face. Avea cine să muncească. Sporiți din an în an, vecinii, care cu puține zile de muncă le aveau toate în belșug, săreau bucușos și munceau cântând când îi chema județul lor, pe care se deprinseseră a și-l socoti părinte. Munceau dar vecinii cu rândul și ogoarele

județului, fiecare potrivit cu brațele casnicilor săi, și era parcă de când e lumea tot așa a fost și nici că s-ar fi putut să fie altfel, ba preoții, care știau că așa e și aiurea, i-au deprins încetul cu încetul pe oameni cu gândul că pământul e dăruit de domn județului, iar vecinii trebuie să deie pentru partea ce și-au luat din el și zeciuiala, și zile de muncă.

Cine oare ar fi putut zice că nu-i așa?!

Crețu și Albu și Cornea și ai lor așa făceau, iară Cârnu și Strâmbu și Sântu ziceau că bine fac și făceau tot ca dâșii.

Munteanul, care știa cum fusese mai nainte, își cobora toamna turmele de la munte și-și alegea locul de târlă nesupărat de nimeni. Primăvara, însă, când se pornea la munte, slujitorii județului îi cereau parte din mieii hărăburi, și el le dedea, căci Dumnezeu îi dăruise și dar din dar se face. S-a deprins dar și el cu gândul că nu se cuvine să vii cu mâna goală, nici să pleci fără de a fi lăsat ceva.

Se schimbaseră toate în timpul copilăriei lui Vladislav, și el s-a pomenit domn în mijlocul unei lumi pornite spre un nou fel de viață. Se deșteptaseră oamenii și nu mai erau toți o apă, ci împărțiți după vrednicii, unii mai aleși și mai de frunte, iar alții de rând, ca mai nainte. Iar cei aleși se poleiseră, aveau mese mai încărcate și case mai mari, se-mbrăcau în catifele și în mătăsuri de la Constantinopol, se-mpodobeau cu scule frumoase și trăiau în desfătări alese. După ce lucrurile se porniseră o dată așa, se luau cu toții la întrecere, căci rușine i-ar fi fost orișicărui să fie socotit mai prejos de ceilalți.

Azi ici, mâne colo, orișiuunde se ducea, Vladislav, și domn, și tânăr, și voinic, și frumos, era purtat în palme, căci țineau toți să-și arate vârtutea făcându-i viața plăcută.

Singurul care i-o mai amărea câteodată era văru-său, Radu Săracul, care, cu vreun an mai tânăr decât dânsul, se ținea pretutindeni în coada lui.

Sărac îi zicea lumea fiindcă n-avea nici tată, nici mamă și era în întreaga lui ființă ceva ce nu te lăsa să te apropii de dânsul.

Nu doară că ar fi fost ursuz ori sarbăd băietul; neistovit era, și orișunde l-ai fi dus, și la vânătoare, și la ospetii, și la strângării, el apuca înainte și-i ducea și pe ceilalți cu sine, se pricepea la toate, și orișicât ai fi stat cu el, ai fi tot răs și tot nu te-ai fi săturat să-l ascuți. Era însă rău de gură și le lua toate-n bătaie de joc, parcă Dumnezeu ar fi făcut lumea numai pentru ca el să răză de ea, scoțându-i la iveală neajunsurile.

Mărunt și cu nasul în vânt, ca tatăl său, el era frumos ca muma-sa și avea zâmbetul neastâmpărat și ochii numai pe jumătate deschiși ai ei, călca rar și ușor, parc-ar fi stat totdeauna la pândă, și le vedea toate până în cele mai ascunse amănunte, și vai de sufletul celui ce cădea pe gura lui, că-i scormonea toate păcatele. Bine trebuia să bagi de seamă ce faci, ce zici, cum stai, cum umbli, cum te-mbraci ori cum te porți în fața lui, căci cea mai mare mulțumire a lui era să rădă și să facă pe alții de răs.

Vladislav râdea și el bucuros și nu-și mai era fără de Radu bun de nimic, se simțea însă jignit când Radu râdea și de el, ba îi făcea și pe alții să rădă.

Și care e, în adevăr, omul de care n-am putea să râdem?!

„Cel mai de răs din toate lucrurile – zicea adeseori Radu – e viața însăși, așa cum și-o descurcă fiecare trăind în lumea aceasta!“

Cum oare ar fi putut să nu rădă Radu când îl vedea pe văru-său, om în toată firea, tremurând în fața vreunei perechi de ochi turburați de năvala sângelui?!

Om era, fără îndoială, și el, și-i plăceau și lui ochii frumoși, căci de aceea erau făcuți, ca să placă; nu era însă în gândul lui lucru mai de nimic, nici fleac mai deșert decât ființa neisprăvită căreia îi zicem femeie.

„Făcându-l – îi zicea el adeseori vărului său – Dumnezeu pe om, a ținut să-l deie întreg gata și a suflat cu atâta vârtute, încât nu i-a mai rămas destul răsuflet când a venit rândul la femeie și a mai suflat și Necuratul; de aceea ți se pare înger și numai târziu bagi de seamă că e demon frumos împelițat.“

Se oprea dar și el când simțea că e cineva care aleargă după dânsul, dar știa că e dulcea ispită a Necuratului la mijloc și râdea cu răutate când vedea cum Vladislav aleargă el și iar aleargă și se simte ridicat în slava cerului când i se pare c-a găsit ce caută.

„Te-a prins – îi zicea – și tu crezi, prostule, c-ai prins-o tu pe ea!“

Asta umplea sufletul cel curat al lui Vladislav de adâncă amărăciune.

Părintele Titu stăruia ca tânărul domn să nu mai umble hoinar, ci să se însoare cât mai curând, și-i și găsisse dincolo, peste Olt, la casa lui Pârnu, domn și el, mireasă de seama lui.

Preoțimea de peste Dunăre ținea însă să aibă la Târgoviște o doamnă aleasă de dânsa dintre fiicele mai-marilor bizantini, ca să le fie de ajutor în împlinirea sfintei lor chemări, iar Mihail I ar fi voit să-l lege mai strâns căsătorindu-l cu vreuna dintre fiicele curtenilor săi. Mai erau apoi și Albu și Crețu, și Strâmbu și Cârnu, care aveau și ei fie fete, fie nepoate, și țineau ca amestecătură la curtea domnească să nu se facă.

Împins dar când încoace, când încolo, tânărul domn alerga zăpăcit în toate părțile, se-ncurca azi și se descurca mâine, se perdeă, încât adeseori nu mai putea nimeni să-i deie de urmă, trăia de capul lui și făcea fără ca să-și deie seamă ceea ce-l sfătua Radu, care-i zicea: „Dacă trebuie și trebuie să-ți dai capul și n-ai încotro, dă-ți-l când nu mai ai ce să faci cu el“.

De douăzeci de ani acum steteau muntenii de la Mănești fără de preot și se bucurau că Radu s-a făcut, în sfârșit, om

deplin, ca să-și întemeieze casa și să li să facă preot în locul tatălui său.

Radu râdea și de dânșii.

– Nu fac eu – le zicea – pentru treaba aceasta. Lăsați-mă să-mi trăiesc zilele, și după ce mă voi fi săturat, mă călugăresc și-mi înghit toate păcatele.

Așa ziceau preoții cei cu multă știință de carte, care aveau puterea de a lega și de a da dezlegare, precum și de a ierta chiar și cele mai grele păcate.

– Nu vă lăsați, băieții! – striga dar Radu – dați înainte, trăiți-vă după plac traiul, că vine popa și vă spală, iar când vi se rup toate itele, vă pocăiți și vă duceți la mănăstire, de unde drumul trece drept în rai.

Și nu se lăsau băieții, ba nici chiar cei mai bătrâiori, și pe când Ana, ascunsă între stâncile din muntele Furnica, nu mai voia să vadă față de om, iar părintele Manea, intrat după moartea lui Mir Benah la învoială cu polovții, a trecut împreună cu dânșii Volga, da zor să i se deschidă drum printre ugrii de la gurile Donului, fiul lui, Săracul, umbla hoinar și fără de rost în mijlocul unei lumi pornite spre desfrânare, risipindu-și anii tineretelor în flecării și bătându-și joc de toți, de toate, până chiar și de propria sa viață.

Un singur lucru îi mai era încă sfânt.

„Sărmana femeie!“ își zicea când își aducea aminte de muma sa, și: „Nenorocitul de el!“ suspina gândindu-se la omul care i-a fost tată.

Toate celelalte erau în lume numai ca să-și bată joc de ele.

O, dac-ar fi știut Manea, le-ar fi făcut toate val-vârtej și ar fi răzbit înainte; el însă o oprea pe Bassa, care, zi și noapte pe El Dular, însufletea prin avântul ei ceata sfântă, care, sporită acum mai ales cu tineri tătari la aproape două mii, se numea tătarii Bassei sau besseni.

Fără de dansa mult ar fi stat cu toții la Don, căci pășunea era mănoasă și polovții n-aveau grabă, iară ugrii se unisără cu rămășițe de huni, de avari și de bulgari și erau prea tari spre a putea fi alungați. Când o vedeau însă pe Bassa în fruntea cetei sfinte, polovții încălecau și ei și se aruncau ca îndrăciți în luptă.

Erau o amestecătură de fel de fel de oameni tătarii Bassei. Câțiva greci, puțini armeni, cinci arabi, opt inzi și mai mulți persieni se legaseră dintru început cu jurământ, dar toți erau creștini cu inima curată, care se luptau cu hotărâre, se apărau ca niște lei, dar nu prădau, erau miloși față cu dușmanii răniți și socoteau pe cei prinși în luptă drept niște oaspeți. Sporindu-se, au primit în rândurile lor numai oameni gata de a-și petrece viața ca dânșii. Ei au dat și acum hotărârea.

Bătrân de aproape nouăzeci de ani, dar încă tot vioi și cu ochii limpezi, Israel ben Isaac a ajuns, în sfârșit, să-și vadă gândul întrupat.

Ruric, întemeietorul stăpânirii rusești, care atâta timp ținuse-n frâu o întreagă lume de popoare sălbaticce, a murit pe neașteptate, lăsând în urma lui un băiat, Igor, încă nevârșnic, și puterea roșilor a slăbit. Hărțuiți, dar, mereu de tătari și de polovți și strâmtorați de cazarii care se aflau mai spre apus, ugrii au început să-și facă răsuflătoare spre Kiev, și căpetenia lor, bătrânul Maghiar Almoș, a luat în cele din urmă hotărârea de a lăsa deschis drumul spre țara cazarilor, acest nou și de atâta timp dorit pământ al făgăduinței.

Israel ben Isaac și feciorii, și ginerii săi, și nepoții, și strănepoții lor, și întregul lor neam sporit și întinerit în timpul lungii pribegii au căzut cu ochii plini de lacrimi în genunchi când s-au văzut în fața caganului, care de mult fusese vestit despre apropierea lor și-i primea cu toată dragostea în rândul supușilor săi.

Părintele Manea era înduioșat și el.

Sărilor, când se uita la cerul înstelat, își reamintea nopțile copilăriei lui: erau stelele pe care în atâte rânduri i le arătase muma lui. Se sânteța ca acasă; auzea, parcă, în depărtare fluierul păstorilor și buciul din poiene.

Și totuși în curând iar a fost cuprins de sâmbătăntul că niciodată el n-o să mai ajungă să-și vadă frații.

Polovții rămăseseră buni vecini ai cazarilor la locurile părăsite de ugrii retrași spre Kiev, și Bassa a plecat mai departe în fruntea celor două mii de tătari, cu care se simțea destoinică de a-și deschide drum, iar părintele Manea era-n stare să-și urmeze drumul și singur.

Pe când însă ei înaintau prin țara cazarilor spre apus, la Novgorod a luat stăpânirea un unchi al lui Igor, vărul lui Ruric, Oleg, care s-a răpezit ca furtuna spre meazăzi și i-a alungat pe maghiarii lui Almoș până peste Nistru.

Aici au dat peste ei Bassa și Manea.

Încântați de frumusețea locurilor, de limpezimea izvoarelor și de dulceața aerului, ei se așezaseră între Nistru și Prut și peste Prut până spre Siret cu gând de rămânere statornică, ba îi și dăduseră numele Atelcuz pământului așezat între cele două râuri.

Nu i-a rămas dar lui Manea decât să se întoarcă iar la polovți și să-i înduplece a se ridica din nou, ca să-i alunge pe ugrii cu care de atâta timp trăiau în dușmănie.

S-au și ridicat polovții, dar nu erau în stare să spargă zidul de la Nistru.

Ugrii nu erau un popor, ci un fel de frânturi de popoare adăpostite-n Urali. În timpul petrecut la gurile Donului ei s-au mai sporit cu huni, avari și bulgari, iar după plecarea lor din părțile Kievului se mai amestecaseră printre ei și cazari. Cei mai aleși dintre toți, cheagul care făcea din amestecătură un întreg încheiat, erau maghiarii cei strașnici atât prin firea lor războinică, cât și prin organizațiunea lor aspră.

Ei aveau șapte viziri, Almoș, Eleud, Kun, Und, Taș, Huba și Tuhutum, care steteau cu rândul de pază și-i dau orbește ascultare bătrânului Almoș, cel mai de frunte dintre dânșii.

Zadarnic se avânta Bassa împinteniând pe El Dular și întetindu-i pe tătarii ei prin strigăte de-mbărbătare; zadarnic dau polovții îndârjiți cu ochii închiși năvală: se risipeau spulberați și tătari, și polovți, și cazari când se porneau pe caii lor iuți maghiarii, arcași sprinteni și îndemânatici, și-i luau răcnind la goană.

– Nu e chip!... nu-i! – zicea părintele Manea, cuprins de deznădăjduire. Ar trebui să mai moară iar cineva, ca ei de ei să se miște din loc.

Stau dar și așteptau și iar mai făceau câte o încercare și iar mai așteptau, în vreme ce pe la poalele Carpaților acum apropiati cei fericiți își petreceau zilele fără de grijă, în belsug și în desfătare, adunându-se când ici, când colo, pentru ca să se bucure împreună de multele bunătăți pe care Dumnezeu le revărsase asupra lor.

IV FORMOSUS

Cea mai cumplită dintre toate ființele e omul orbit de patimi.

Zidit după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, omul e rânduit să sfințească locul prin care trece, să netezească asprimile firii și să se mângâie înfrumusețându-le toate; căzut însă sub stăpânirea patimilor, el se răzvrătește, le răstoarnă și le dăramă toate, umple lumea de jale și se perde în cele din urmă și pe sine însuși.

A fost destul ca un om întreg, Vasilie Macedoneanul, să se ridice în fruntea împărăției bizantine pentru ca în timp de câțiva ani viața popoarelor de la răsărit să se lumineze. Murind el după o domnie de aproape douăzeci de ani, s-a ridicat în scaun fiul său, Leon VI Filosoful, care și-a petrecut viața lucrând și ajutând și pe alții să lucreze pentru lumina neamului omenesc.

Puțin timp după moartea lui Vasilie, Mihail I s-a retras la o mănăstire și a lăsat scaunul fiului său Simeon, care, crescut și el de Vasilie, a domnit cu înțelepciune, a fost unul dintre marii cărturari ai timpului său și, întinzându-și stăpânirea pe ambii țărmuri ai Dunării, la deal până spre Tisa și Murăș, a luat în urmă titlu de țar, adecă cezar.

Orișicât de adânc ar fi căzută o societate, omul în adevăr vrednic, care numai cu cei vrednici se însoțește, poate, ridicat în fruntea ei, s-o ridice și s-o pornească iar spre dezvoltare sănătoasă.

Nu se ivise și-n țările de la Apus asemenea om, și de aceea acolo nu mai erau nici creștini, nici păgâni, ci oameni fără credință și părăsiți de toți dumnezeii, care, înhăiniți, se zbuciumau în cele mai îndârjite lupte; stăpânitori și supuși, frate și frate, soț și soție, chiar tată și fiu se sfâșiau între dâșii și săvârșeau cruzimi care întrec toată închipuirea omenească și urile erau ținute mereu vii tocmai din Roma, de unde trebuiau să pornească silințele pentru îmblânzirea firilor.

Adimeniți de gândul că pace și bună-rânduială nu poate fi în lumea aceasta decât dacă toți stăpânitorii lumesti se pun sub ascultarea scaunului lor, urmașii lui Nicolae I îi înteteau pe regi și pe vasalii lor la luptă și privegheau cu neadormire ca nu cumva vreunul dintre dâșii să ajungă la putere covârșitoare.

Văzând starea aceasta, saraceni înaintau în Italia, iară normanii se făceau din ce în ce mai îndrăzneți, și pretutindeni pe coastele de la apus ei jefuiau în dragă voie orașe și sate și le

d[ade]au pradă focului, pustiau câmpiile și le umpleau pe mari întinderi de leșuri omenești, și-n stoluri mari croncăneau pe urma lor corbii sătui de carne omenească.

Nenorocirile i-au muțat în cele din urmă pe mai-marii țărilor de la apus, și după moartea lui Ludovic II Germanul ei s-au adunat împregiurul unuia dintre feciorii lui, Carol III, cel Gros, care, despoind și pe frații, și pe verii săi, a luat încetul cu încetul toate țările ce făcuseră parte din împărăția lui Carol cel Mare și a fost în cele din urmă recunoscut de împărat și încoronat de către papa, atunci Ștefan V, un vrednic urmaș al lui Nicolae I.

Nu însă în vârtutea vrednicilor, ci pentru neputințele lui, ca cel mai puțin primejdios, a fost ridicat Carol III în fruntea lumii apusene.

Om gros și buhăit, moleșit și târziu la minte, fricos și zăbavnice, el mai era și desfrânat și epileptic, încăleca gemând, cuprins de grijă, și niciodată nu s-a îmbărbătat să pornească asupra saracenilor, iar de normani căuta să scape plătindu-i cu bani.

Odo, contele de Paris, a apărut timp de un an orașul asediat de normani, iară Carol, după ce i-a venit într-ajutor, a intrat la învoială cu asediatorii și i-a plătit ca să plece, luând cu dâșii și prada bogată ce făcuseră.

El a fost dar părăsit în cele din urmă, și chiar în anul în care Mihail I s-a rătras la mănăstire, coroana germană a fost luată de fiul nelegitim al unuia dintre frații lui, Arnulf de Carinthia, copilul din flori, care-și făcuse nume prin vitejia lui în luptele cu normanii.

În țările de la stânga Rinului mai-marii s-au adunat împregiurul lui Odo de Paris, vrednicul apărător al orașului său; papa însă a pus în picioare toată preoțimea și a răușit să ridice în scaun pe fiul lui Ludovic cel Bălbăit, Carol cel Nărăng, un alt neputincios, care a intrat la învoială cu normanii și i-a dat

lui Hrolf Gangr, căpetenia lor, loc de așezare statornică pe coasta care și azi se numește Normandia.

În Italia, în sfârșit, Ștefan V a dat stăpânirea, dimpreună cu coroana împărătească, lui Guido de Spoleto, o uncealtă a sa.

Aceasta era starea lucrurilor când părintele Formosus, agerul și neobositul luptător, a fost ridicat în scaunul papal.

„Acum e acum!“ își ziceau preoții alungați din țările de la răsărit.

Trăit atâta timp în valea Dunării, noul papă era și acum cu gândul acolo și simțea în fiecare clipă că nu are să-și găsească nici în mormânt odihna dacă, ajuns în fruntea bisericii, nu-și va întrupa visul tinerețelor.

Nu putea însă să-i fie de ajutor nici Guido de Spoleto, nici Carol cel Nătâng; el voia dar să aibă un împărat adevărat și tare, iar acesta nu putea să fie decât Arnulf de Carinthia, ce-i drept, copil de lele, dar om cu vârtute, care putea să-i deschidă drum pe Dunăre la vale.

În Boemia și în Moravia se-ntrodusesese liturgia slavonească chiar cu voia papei Ioan VIII și, întrodusă o dată, ea s-a păstrat întocmai ca și la celelalte popoare din valea Dunării și după trecerea le cele vecinice a celor doi apostoli.

Formosus era hotărât să n-o mai sufără aceasta și stăruia ca Arnulf să alunge pe preoții răsăriteni din cele două țări.

Încă de mult însă cei doi duci slavi se socoteau neatârnați. Îndeosebi Sviatopluc, fiul și urmașul lui Rastislav, își întinsese stăpânirea atât peste Dunăre, cât și spre răsărit, asupra Carpaților apuseni, până-n valea Tisei, și era destul de puternic ca să nu mai țină seamă de neputinciosul Carol III.

După ce Carol a fost răsturnat și coroana împărătească a trecut la Guido de Spoleto, Sviatopluc se socotea desfăcut de orișice legătură cu împărăția apuseană și nu ținea seamă nici de Arnulf, care era numai rege.

„Ei bine! zicea Formosus îndărătnicit. Am să-i dau lui Arnulf coroana împărătească, lui am să-i dau toate țările de de la apus, marea și puternica împărăție a Apusului am s-o re-nființez, ca să se cutremure Răsăritul.“

Întocmai însă precum Israel ben Isaac a ținut să aibă pe Bassa mai nainte de a trimite la poarta despre răsărit cei zece catări încărcăți, chibzuitul Formosus ținea ca Arnulf să-și arate vârtutea frângând puterea lui Sviatopluc mai nainte de a fi venit la Roma, ca să primească coroana împărătească.

Nu voiau însă și alții tot ca Formosus, ca coroana împărătească să treacă la Arnulf, nici ca împărăția apuseană să se re-nființeze; Arnulf n-a fost dar ajutat de vasalii săi și ani de zile de-a rândul s-a luptat fără ca să fi putut frânge puterea lui Sviatopluc.

Nu era încă bătrân Formosus și ar mai fi putut să trăiască și douăzeci, și treizeci de ani încă, dar puțin sunt douăzeci de ani de viață când gânduri de mari măririi te frământă, și doritorul de fapte e cuprins de viuă deznădăjduire când viața îi trece în așteptare.

Dându-și seamă despre toată ticăloșia oamenilor în mijlocul cărora trăia, Formosus nu era mulțumit să facă ceea ce îi era cu putință, ci voia să le facă toate; de aceea mereu se plângea că viața e prea scurtă și ar fi voit să fie el însuși pretutindenii, ca să deie zor înainte.

„Acum, acum, câtă vreme mai trăiesc eu, au să se facă toate!“ își zicea și el și umpluse în neastâmpărul lui toată lumea cu trimișii săi, care cutrierau toate țările, încât ca niște fire de păienjenis li se-mpânzeau drumurile, pătrundeau ca furnicile până-n cele mai ascunse-ntfundături și le ispiteau toate, și pe când unii umblau în cale lungă, alții se-ntorceau, ca să-i aducă vesti, și iar alții plecau cu grabire, ca să-i ducă poruncile.

La Roma, în capul lui Formosus, ca odinioară în al lui Nicolae I, se-ntâlneau și acum cele depărtate și cele apropiate,

cele mici și cele mari, cele știute de toți și cele ascunse, acolo se-mpreunau cele mai deosebite într-o singură gândire, și nu o dată Formosus era cuprins de adâncă jale când se gândea că omul trebuie să moară după ce a ajuns să știe și să înțeleagă atât de multe ca dânsul.

Îi știa și pe maghiarii din Atelcuz, și era destul să-i știe pentru ca să-i vie gândul de a se folosi de dânsii în lupta lui cu Sviatopluc.

Unul dintre călugării pe care îi trimisese la cazari îi adusese știrea că nu se mai pot mișca cazarii fiindcă alte două popoare li s-au pus în cale, polovții și maghiarii.

– Aceștia – îi zicea călugărul – sunt un neam de oameni inimoși, arcași îndămânatici, care, călare pe caii lor iuți, se aruncă lărmuind în luptă. Caganul lor a fost până de curând Almoș, un bătrân în fața căruia toți se închinau. Murind acesta, ei au ridicat în locul lui pe feciorul său, Arpad, o adevărată podoabă pentru neamul lor. L-am văzut, sfinte părinte, – urmă călugărul – noi înșine și am stat cuprinși de sfilă în fața lui. E om, sfinte părinte! Nu săvârșește nimeni fapte mari fără ca să fi voit a le săvârși și fără ca să-și deie seamă că e în stare să le săvârșească, iar gândul de a fi pornit spre fapte mari și destoinic de a le săvârși îl înalță pe om și acest sâmtământ de înălțare se dă pe față în privirea ochilor, în zâmbetul buzelor, în fiecare vorbă, în umblet, în toate mișcările trupului. Aceste semne le-am văzut, sfinte părinte, la tânărul cagan al cetelor maghiare. Când el se ivește, ochii tuturor se opresc asupra lui; când el încalecă și se pune în fruntea cetelor, inimile tuturor se umplu de căldură și toți își ridică capetele cu fală. Dacă, luați în sâmbrie, maghiarii ar da spre meazănoapte năvală asupra moravilor, în timp de câteva zile Arnulf ar surpa puterea urgisitului Sviatopluc, ocrotitorul ereticilor de la răsărit.

Formosus stete câtva timp pe gânduri.

Nu doară că-i era greu să cheme pe păgâni într-ajutor în lupta lui cu alți creștini; îi părea însă prea mare pierderea de timp, căci săptămâni, chiar luni de zile trebuiau să treacă până ce lucrurile se pun la cale.

– Aleargă – grăi el în cele din urmă –, aleargă, căci numărate sunt zilele omului pe pământ.

Și-a alergat zelosul călugăr mai întâi în tabăra lui Arnulf și de acolo iar în Atelcuz.

Părintele Manea și Bassa așteptau cu polovții și cu tătarii la Nistru, ca să mai moară cineva undeva, când Arpad a ales pe cele mai bune dintre cetele lui și a plecat în fruntea lor pe la poalele despre meazănoapte ale Carpaților spre apus, însărcinând pe vizirul Huba să rămâie de pază la Atelcuz, iar pe Tuhutum să treacă în fruntea altor cete prin strămtorile munților spre meazăzi, și, ieșind în valea râului Tisa, să-l lovească pe Sviatopluc despre apus.

Pe când însă Arpad înainta nesupărat de nimeni, Tuhutum, călăuzit de doi călugări prin văile din ce în ce mai strâmte, a dat la Dorna peste Vălvă de la Bârgău, păzitorul poienelor, care l-a oprit cu cetele lui de munteni în drum și l-a ținut strâns în loc până ce nu i-a venit într-ajutor și Dunca de la Borșa, cu alte cete, apoi împreunându-și amândoi puterile, l-au dat înapoi, pas cu pas, iar înapoi, tot înapoi, până ce nu l-au scos în largimile văii unde l-au lovit cu toată puterea și l-au pus pe fugă.

Se urmau încă aceste lupte când în Moravia s-a dat hotărârea și fără de Tuhutum.

Când cetele de călăreți ale lui Arpad, trecute prin strămtori, au început să se risipească spre meazăzi, dând jaf și arzând orașe și sate, Arnulf a pornit și el despre Dunăre, și după câteva lupte

sângeroase Sviatopluc s-a dat învins, i s-a închinat lui Arnulf și a primit și stăpânirea papei.

Prădau încă în Moravia cetele lui Arpad când Arnulf, învingător acum, a plecat în fruntea unei oștiri alese și însoțit de cei mai străluciți dintre cavalerii săi la Roma, ca să ieie prețul izbândeii, coroana împărătească, pentru care s-a vărsat atâta sânge.

Ca o adiere de-nfiorare a trecut vestea prin țările apusene, și din toate părțile s-a pornit lumea spre Roma, ca să fie de față la încoronarea noului împărat, care-și făcuse nume mare prin spulberarea normanilor, iar acum adusese la supunere pe ducele Boemiei și frânsese și puterea mult temutului Sviatopluc.

Au venit și chemați, și nechemați, căci întregul Apus era cuprins de sămțământul că în strănepotul, ce-i drept, nelegitim, dar înzestrat cu mari destoinicii, iar renvie Carol cel Mare, că iar se ridică împărăția apuseană mai presus de toate stăpânirile de pe pământ și că glasul papei va fi, ca niciodată mai înainte, ascultat de toată suflarea creștinească.

Nu toți o și doreau aceasta, și pe când unii erau plini de-nsufletire, alții-și ascundeau mânia în suflet, dar toți se-mbrățișau cu bucurie, toți laudau marile vârtuți ale noului împărat, toți preamăreau pe Formosus, toți se-mbulzeau la treptele tronului papal, ca să cadă-n genunchi la picioarele înțeleptului chivernisitor al treburilor întregii lumi creștine.

– Nu s-a făcut încă nimic, le zicea el. Toate sunt numai pregătiri pentru ca faptele să fie cu putință. S-au așezat temeliiile, s-au ridicat schelele, s-a adunat piatra, stau gata zidarii, dar zidirea abia de aici înainte are să fie ridicată.

Sămțînd, însă, că sunt mulți cei ce zâmbesc cu ura în suflet, el era cuprins mereu de temerea ca nu cumva schelele ridicate să se răstoarne sub picioarele zidarilor, și dădea și acum zor ca

toate – primiriile, încoronarea, sărbările, învoielile în ceea ce privește viitorul – să se urmeze răpede una după alta pentru ca să poată pleca fiecare mai curând la treaba lui.

Cu grabă nenduplecată merge-n lumea aceasta fiecare spre împlinirea datei sale.

În grabă s-au urmat toate, și Arnulf, încoronat o dată cu mare pompă, a plecat în cea mai mare grabă de la Roma, dar nu la treburile lui, ci ca să nu-l ajungă moartea în mijlocul celui mai urât cuibar de stricăciuni.

Chiar la ospetia de-ncoronare au fost otrăviți atât papa Formosus, cât și noul împărat, care a murit și el puțin în urmă, lăsând în urma lui un copil nevârstnic, Ludovic Copilul.

Peatră, zidari, schele, toate rămăneau acum părăsite; stânse erau visurile cele mărețe, dimpreună cu tot ceea ce stăruitorul Formosus ajunsese să știe și să înțeleagă.

Dară mor oamenii toți, și o fi așa ori altfel, mai curând sau mai târziu, aici ori acolo, moartea e moarte, și o primești cum, când și unde-ți vine, vorba e numai să scapi o dată de ea și să fii lăsat apoi în pace.

Nu și-a găsit însă Formosus nici în mormânt odihna.

După opt luni de zile, Ștefan VI, susținătorul lui Guido de Spoleto, ridicat în scaunul papal, l-a scos pe Formosus din mormânt și l-a dus în fața sinodului, care i-a făcut judecata și l-a osândit cu toată asprimea legii creștinești la a doua și mai rușinoasă moarte.

Târât a fost de către călăii rânjiți trupul lui înțrât acum în putreziciune de-a lungul ulițelor pline de creștini evlavioși și aruncat apoi ca un hoit scârbos în apa Tibrului, ca să se știe că Neron și Domițian și El Mutavachil și toți ceilalți prigonitori ai creștinilor au fost niște bleși săraci cu duhul, care numai asupra celor încă vii au știut să-și verse mânia.

V ÎN SFÂRȘIT

O singură zi cu noroc le mai trebuia după plecarea lui Arpad pribegilor pentru ca să-și deschidă drum spre Dunăre. Neștiind, însă, că numai puțini luptători au rămas cu Huba-n Atelcuz, polovții, care erau deprinși a trăi azi ici, mâne colo, se sâmșteau pretutindeni acasă la dâșșii și își urmau traiul obicinuit, parcă-n veci aici ar fi avut să rămâie.

Neam puțin deosebit de al maghiarilor, polovții trăiau sub corturi și se mutau adeseori fără de voie și în grabă mare de la un loc la altul. Neputând să mâne în fuga mare turme de oi ori cirezi de vite, ei țineau numai cai și puțini măgari, se hrăneau dar cu carne de cal și cu lapte de iepe ori de măgărițe, din carc-și făceau prin dospire și o băutură răcoritoare.

Tot cai jertveau și pe altare, și cea mai mare jertvă era și la dâșșii, ca la maghiari, armăsarul alb, pe care preotul îl înjunghia în fața mulțimii adunate la treptele jertvelnicului ridicat în câmp deschis, la loc mai ridicat, mai ales pe coline – tot ca la maghiari.

Credințele și deprinderile lor religioase erau împrumutate de la persi. Recunoșteau două zeități deosebite, pe a binclui și pe a răului, care se aflau în luptă necurmată, ca la persi Ormuzd și Ahriman, și se-nchinau la focul mistuitor, care biruiește gerul și întunerecul.

Bucurându-se de pășunile proaspete, ei urmau a-și paște caii, a-și mulge iepele, a-și aduce la timpuri hotărâte jertvele, a-și întreține focurile sfinte și nu țineau să plece mai departe.

Tătarii Bassei erau mai grăbiți.

Se adunasără încetul cu încetul peste trei mii, tot unul și unul, oameni aleși de părintele Manea și primiți în ceată fără

de sâmbrie și numai după grele încercări. Deși erau din cele mai deosebite neamuri, luând o dată deprinderile creștinești, ei se socoteau frați cu toții deopotrivă, erau cumpătați în toate și cu inima deschisă, se iubeau și se ajutau între dâșșii, și de aceea viața li se petrecea în senină voieșie. În fiecare zi de trei ori, dimineata, la amezăzi și seara, când părintele Manea îi chema sunând din corn la rugăciune, ei alergau ca să se adune, și evlavia oglindită-n fețele lor era atât de adevărată, încât polovții, care se aflau prin apropiere, cădeau și ei în genunchi, și nu unul dintre dâșșii stăruia și se punea la cele mai grele încercări ca să fie primit și el în ceată.

Când Bassa li se așeza în frunte, ei strângeau frânele frumoșilor săi cai de soi persan și se avântau cu hotărâre bărbătească în luptă, dar doritori de luptă nu erau și se bucurau și ei că pot să-și pască în liniște caii și iepele de prăsilă ieșită din El Dular.

Mulți dintre dâșșii priveau însă cu neastâmpăr peste Nistru.

Se legaseră cu toți că nu se vor căsători mai nainte de a fi împlinit vârsta de treizeci de ani, dacă la vârsta aceasta vor fi ajuns a-și găsi loc de așezare statornică.

„Vrednic de a fi soț și părinte – le zicea părintele Manea – e numai cel ce poate să le deie copiilor săi adăpost bine ocrotit.“

Mulți dintre dâșșii erau trecuți și de treizeci, și de patruzeci de ani, ardeau dar de dorința de a se vedea ajunși la locul de așezare statornică, și dincolo, peste Nistru, nu se putea petrece nimic fără ca aceștia să prinză de veste.

Când cetele lui Tuhutum, luate de Vălvă și de Dunca la goană, au sosit la corturi și Huba a grăbit să le vie într-ajutor, bătrânii și femeile de la cele mai apropiate corturi, știindu-se părăsiți și de viziri, și de luptători, au ridicat în grabă mare

corturile, au luat copiii și au pornit cuprinși de spaimă și ducând cu dânșii spaima spre apus, unde-l știau dus pe Arpad.

Văzând mișcarea aceasta, besseni au încălecat într-o clipă, au trecut fără de luptă Nistrul și au înaintat de-a curmezișa spre Prut la vale, în vreme ce mulțimea maghiarilor își căuta, apărută de cei doi viziri, scăpare pe râuri la deal.

Numai o mică parte din maghiari s-a răzlețit.

Fugând din calea bessenilor, câteva mii de familii au dat peste cetele lui Dunca și au trecut în valea Moldovii și de acolo mai spre meazăzi, unde se află și astăzi. Sunt ceangăii sau răzleții.

Polovții au trecut Nistrul abia după ce toți maghiarii au început să-și ridice corturile; luându-i apoi la goană, au rămas în locurile părăsite de dânșii, unde au stat peste o sută de ani.

Întreagă această schimbare s-a desfășurat ca o furtună în timpul verii, și Manea nu putea să-și deie seamă nici cum s-au petrecut lucrurile, nici unde se află, ci înainta, sosit la Prut, pe râu la vale, așa-ntr-un noroc.

Încă la sosirea maghiarilor, rămășițele de popoare care se pripășisă între Nistru și Prut s-au rătras spre gurile Dunării, și pribegii-și urmau drumul nesupărați de nimeni.

O-ngrijare din ce în ce mai viuă-l cuprinsese însă pe părintele Manea, și el călărea tăcut și gânditor alături cu Bassa, care era perdută-n privirea din ce în ce mai frumoasei lumi prin mijlocul căreia trecea. Adierea primăvărată, iarba pe care o călca, florile risipite pe câmp, verdeța pădurilor, apa izvoarelor, seninul curat al cerului, fluturii ce zburau prin aer, munții ce se ridicau în depărtare, toate o încântau, o ameteau și-i luau parcă graiul.

– Mai zi ceva! e atât de frumos aici! grăi dânsa într-un târziu.

– Ce să zic?! răspuse el ca trezit din somn. Toate sunt ca la noi, toate, și iarba, și copacii, și adierea vântului, și albastrul cerului. Mi-e c-am sosit, și totuși m-a cuprins sămțământul că niciodată n-o să pot trăi pe pământul mie atât de mult dorit.

Era în glasul lui o durere adâncă, un fel de îngrijare superstițioasă, pe care dânsa nu putea să le înțeleagă.

– De ce să nu rămânem aici, unde nimeni nu ne supără?! grăi dânsa. Nicăiri nu poate să fie mai bine.

El nu-i răspuse nimic.

În zorile zilei următoare păsările cântau într-un crâng din apropiere.

– Da! – grăi Manea ascultând cu luare-aminte – am sosit! Așa cântă păsările la noi!... numai la noi cântă așa.

Umblase mult prin țări depărtate și necunoscute, dar nu se temuse niciodată de nimic; acum, când se socotea aproape, își aducea aminte de noaptea pe care a petrecut-o rătăcind prin ulițele Preclavului și-i era parcă se află-n fața unei mari primejdii.

El și Bassa nu erau singuri, ci-n fruntea unei mari cete de călăreți, pe care orișicine trebuia să-i socotească drept năvălitori prădalnici, și inima i se strângea când își aducea aminte cum se aprind focurile vestitoare prin culmi, cum județii-și adună cetele și cum se-ncaieră-n luptă cu năvălitorii.

„Nu! – își zicea – mai bucuros mor aici decât să turbur, întorcându-mă, liniștea fraților mei.“

Trebuia, înainte de toate, să se încredințeze dacă muntenii sunt ori nu prin apropiere, apoi, dacă sunt, să meargă el singur și să se înțeleagă cu dânșii.

Îi era însă foarte greu să se despartă de Bassa, care stăruia să trimită pe cineva, deși înțelegea și dânsa că nu e între însoțitorii lor nimeni care ar fi putut să primească însărcinarea aceasta.

Stetea dar cu inima îndoită și-și amâna hotărârea de azi pe mâne, ba nu o dată s-a împăcat cu gândul că nici nu se mai duce, ci rămâne pe pământul binecuvântat, unde trăiau nesupărați de nimeni. Bessenii însă, care țineau să-și întemeieze casele, erau din ce în ce mai stăruitori, și pe la sfârșitul verii Manea s-a-mbărbătat și a plecat, însoțit de numai opt călăreți.

Nu putea el să-i spună Bassei care îi sunt temerile; ea-l vedea însă strivit, cum nu-l mai văzuse niciodată, de îndoieli și se uita după el ca odinioară după Mir Benah când se urcase pe plută.

– Și ce fac eu dacă tu nu te mai întorci?! întrebă dânsa, sleită de puteri.

– Întreabă – îi răspunse el – ce vom fi făcând după ce mă voi fi întors. Am, Basso, să trec râul, să înaintez pe nesâmțite, să ispitesc locurile și să-mi dau seamă dacă muntenii sunt ori nu prin apropiere. Abia după ce-i voi fi găsit pot să le știu și celelalte.

Trecând apoi râul, a dat în drumul lui de dealuri acoperite de păduri bătrâne și de văi pline de desiș nestrăbătut.

Trăit în copilăria lui la munte, el știa că cel mai ușor drum e de-a lungul plaiului, pe coama bătută de vânturi, unde pădurea e mai rară. Au urcat dar și au înaintat trecând printre copaci bătrâni, aproape numai stejari cu scoarța groasă și plină de mușchi.

Era pe jos multă crăcărie ruptă de vânturi și mai mult ori mai puțin putredă; numai rar de tot aveau în calea lor și întregi copaci răsturnați, și ei își urmau drumul cotind pe ici, pe colo,

dar fără greutate mari. Vederea le era însă închisă, și Manea în curând a ajuns să nu-și mai poată da seamă încotro merge, și la toată cotitura aștepta să deie în vreun luminis, ca să i se deschidă vedere mai largă și să se poată dumiri.

Luminisuri însă numai în culmile mai înalte se deschid, iară dâșii urcau mereu, coborau câte puțin și iar urcau cu soarele-n fața lor, deci spre apus, și i-a prins noaptea fără ca să se fi putut dumiri.

Abia a doua zi pe la amezăzi au ieșit în o culme mai luminoasă, în care au rămas cuprinși de uimire.

Giur-împregiur se desfășurau dealurile acoperite de o verdeată bogată, la dreapta se desfășura-n ceața depărtării șirul de munți din Pentelcu până spre Pion, iar la stânga se-ntindea o lărgime luminoasă, din care se ridicau pe ici, pe colo fumuri, semnele neîndoioase ale vicții omenești.

Trecusără pe din sus de izvoarele Bârladului, și în fața lor se dezvelea în toată întinderea lui plaiul ce se coboară între Bârlad și Berheciu spre lărgimile Siretului.

N-o știa părintele Manea aceasta, dar era dumirit că de-a lungul aceluia plai are să coboară și că jos în lărgime va da peste oameni.

Își alesese însoțitorii anume dintre vechii prieteni de la Bagdad, un ind, doi arabi, doi armeni și trei persieni, tot oameni care-și petrecusără copilăria în raiuri pământeste și trăiseră de lungi ani de zile acum prin pustiuri mai mult ori mai puțin deșerte. Steteau dar uimiți și nu puteau înțelege strămtorarea de care părintele Manea era cuprins.

– Aceasta e țara cea frumoasă despre care ni-ai vorbit atât de adeseori, grăi Nubar, persianul totdeauna pornit spre avânt.

– E tot atât de frumoasă – îi răspuse Manea – dar mi-e cu desăvârșire necunoscută, și nu știu ce fel de oameni vor fi trăind pe unde se văd fumurile.

– Și nu cumva te temi?! întrebă Arim, arabul totdeauna inimos.

Inima lui Manea se strânse.

– Eu numai de frații mei m-aș mai putea teme, grăi el. E de mult de când nu ne-am mai văzut eu și dânșii – urmă el suspinând – și nu știu cum îi voi găsi, nu știu dacă mă vor mai cunoaște, nu știu dacă vor voi ori nu să vă primească și pe voi în mijlocul lor.

Ei își urmară drumul, cuprinși de un sâmbătănt de strâmtorare și mai mult în tăcere, coborând mereu, urcând câte puțin și coborând iar până-n noaptea târzie, cu luna de mult răsărită în fața lor.

Era înspre miezul nopții când la piciorul plaiului, pe rămurul unui părau, au descălecat ca să-și deie caii la pășune și să mai odihnească și ei.

În fața lor, pe câmpia deschisă, se vedeau pe ici, pe colo, mai pe aproape și mai pe departe, focurile păstorilor, și părintele Manea-și reamintea serile petrecute-n cerdacul cetății de la Mănești.

Deodată ei rămasără ca-ncremeniți și ascultând cu răsufllărea oprită.

Pe părau la deal păștea o turmă de mioare și ciobanul cânta din fluier doina trăgănată și duioasă.

– Ce e aceasta?! întrebă persianul încet.

Ochii lui Manea se umplură de lacrimi.

– Suntem sosiți, răspuse el speriat. Așa cântă păstorii noștri.

Ridicându-se apoi, o luă mergând încet și cu pas ușor pe părau la deal, ca să-l găsească pe cioban.

Era un băietan de vreo optsprezece ani, care ședea sub coaste pe iarba verde. El tresări și rămase cu răsufllărea oprită când străinul după port se ivi în fața lui.

– Bun găsit, băiete! îi zise părintele Manea. Unde ne aflăm aici?

– Păi unde să ne aflăm? în valea Siretului! îi răspuse băiatul, ridicându-se-n picioare.

Despre Siret mai auzise părintele Manea vorbindu-se, dar nu știa că sunt și prin valea Siretului munteni.

– Mai sunt pe aici și alte turme de oi? întrebă el iar.

– Cum să nu fie?! grăi băietanul. Sunt și cirezi de vite și herghelii de cai.

– Cirezi și herghelii?! exclamă Manea cam mirat. Dar ce faceți voi cu ele?

– Nu sunt ale noastre, ci ale sârbilor de la Bârlad, îi răspuse băietanul mirat și el că i se mai pune o asemenea întrebare.

– Tu ești muntean? îi zise preotul.

– Da – răspuse băietanul – vrâncean de la munte.

Și despre vrânceni mai auzise părintele Manea vorbindu-se și știa că de la dânșii se pornesc focurile vestitoare când se ivesc năvălitorii.

– Unde stă județul vostru? întrebă el.

– Județ – răspuse ciobanul – au muntenii pe Buzău la deal. Ia noi nu e așa ceva.

– Ei bine, stăpânire ce veți fi având, unde e? stărui preotul.

– Stăpânire e la Bârlad, grăi băietanul. Noi, vrâncenii, suntem stăpâni înșine fiecare pe ale sale.

Fata părintelui Manea se luminează. Vorbele grăite de băietan erau atât de deslușite, încât nu mai avea nevoie să-l ispitească pentru ca să știe că-n Vrancea e tot viața pe care o trăise la poalele Bucegilor.

– Mai e încă mult până la apa Buzăului? întrebă el cu inima încleștată.

– Dacă pleci în zori de zi – îi răspunse băietanul – ești acolo mai înainte de a se fi însărat.

– Rămâi sănătos, nepoate! îi zise părintele Manea și se-ntoarse la însoțitorii săi, ca să le ducă vestea.

Era scurt drumul până la dâșii, vreo două, cel mult trei sute de pași, și totuși, făcându-l, el și-a schimbat în mai multe rânduri hotărârea.

Ce avea el să le spună și cum trebuia să-și potrivească spusa?

Trecusă vreo treizeci de ani de când plecase-n lumea largă, dar cele de mult trecute erau atât de vii în amintirea lui, încât îi era parcă abia ieri, alaltăieri au fost.

„Prea sunt mulți aceia pe care i-am iubit, prea multe sunt cele mie dorite, și mă cutremur – își zise el – când mă-ntreb: pe cine mai găsesc? cum le voi găsi toate? cum mă vor primi în mijlocul lor? își vor mai fi aducând aminte de mine? voi-vor ori nu să mă cunoască? mai pot ori nu, după toate pe câte le-am pățit și le știu, să trăiesc împreună cu dâșii?!“

O, mulți vor fi crezând că mare și sfântă bucurie este să vezi, după îndelungată înstrăinare, pământul în care zac oasele părinților tăi: durere fără de margini este, și Manea ar fi voit să-și urmeze drumul numai el singur, ca nimeni să nu fie mărturie durerii lui.

Și totuși... Îi era rușine că n-a îndrăznit să ieie și pe Bassa cu dânsul, dimpreună cu toți însoțitorii lor, cărora le făgăduise

de atâte ori adăpost în mijlocul fraților săi: cum ar fi putut să se lepede și de puținii care mai rămăseseră cu dânsul?

Au plecat în răvârsatul zorilor de zi împreună și și-au urmat drumul chiar mai tăcuți decât pân-aci.

Pretutindeni în drumul lor pășteau, cum spusese băietanul, turme de oi, cirezi de vite și herghelii de cai, dealurile erau pline de vii și de livezi, pe la poalele lor se-ntindeau multe ogoare proaspete, iar pe coaste, printre casele risipite, se ridica pe ici, pe colo câte una mai mare, cu cerdac înstălpit, ca prin împregiurimile Constantinopolului.

– Nu! – zicea Manea – pe aici nu sunt munteni. Nu sunt, zicea iar și înainta ferindu-se ca să nu întâlnească pe nimeni.

A trecut în cele din urmă Buzăul și-a ajuns la locuri prin care parcă mai trecuse. Se visa oarecum pe sine însuși în tinerețele lui la acele locuri, îi vedea pe oamenii de atunci, își reamintea stările sufletești pe care le-a avut atunci, și tot mai mult îl cuprindea înduioșarea.

– Nu! – zicea însă și acum – nici aici nu sunt munteni.

Deodată, la o cotitură, în gura unei văi, ci deteră pe neașteptate peste o fată tânără, frumoasă, voinică și curat îmbrăcată, care se-ntorcea de la izvor cu furca-n brâu, răsucind cu mâna-ntinsă firul de pe fus și ducând în cap ulciorul plin.

Însoțitorii lui Manea-și opriră caii, ca să privească mai în tihnă și fata, și cătrînța alcasă-n fețe, și altițele frumos înflorite, în care strălucea firul atins de razele soarelui.

– Noroc bun, fată! – îi zise Manea – și să-ți fie și ție de bine că mi-ai ieșit cu plin în cale. Dar firul din altițe de unde-l aveți voi?

Fata se uită cu ochi mari la fețele străine și la portul străin, tot cel persienesc și acum.

– Ni-l aduceți voi, negoțatorii veniți din țări depărtate, răspunse ea.

Manea vorbea cu Bassa de obicei în limba lui, pe care dânsa o-nvățase încă de mică copilă; cu totul altfel suna însă limba aceasta pe buzele fetei, și el ar mai fi stat bucuros de vorbă cu ea. Speriat însă de „negoțatorii veniți din țări depărtate“, el își urmă drumul.

După câțva timp detersă peste o herghelie de cai, iepe și cărlani, care pășteau sub paza câtorva băieți cu fețele spălăcite și cu pletele căltoase, fără îndoială sârbi.

Era foarte lung timpul de când Manea nu mai vorbise sârbește și un sămțământ de strămtoare-l cuprinse când își dăte seamă că-n limba lor are să le vorbească băieților.

– Bună ziua, băieților! le zise el. Frumoase iepe și frumoși cărlani. A cui e herghelia?

Băieții se uitară când unul la altul, când la străinii care-n gândul lor puteau să fie primejdioși.

– Tot ale grecului din Bucov, răspunse unul dintre dâșii.

Manea-i înțelegea vorbele și stetea cu toate aceste nedumerit. Îi era parcă se-năbușe.

„Care va să zică pe aici erau și greci, care țineau herghelii de cai! Fără îndoială aceștia aduceau și firul și ale lor erau casele cu cerdac!“

– Ale grecului?! grăi dânsul. Dar grecii când au venit și cum s-au așezat aici?

– N-au venit și nu s-au așezat – răspunse sârbul – dar îi plătesc județului ca să pască cirezile de vite și herghelii de cai.

– Cum?! strigă Manea, ridicându-se încet în scări. Bălanul de la Bucov ia plată de la greci ca să le deie voie de a-și paște cirezile și hergheliile?!

El le-nțelegea acum toate, le vedea, parcă, cu ochii până-n cele mai mici amănunte, și o îndârjire fioroasă îl cuprinse.

– Nu cumva – mai întrebă el – sunt și evrei pe aici?

– Ba sunt destui, răspunse sârbul.

Manea-și întetei calul: îi era greu afară din cale gândul că însoțitorii lui le văd și ei toate.

– A! grăi peste câțva timp. Aceeași lume și aceiași oameni și aici ca pretutindenii! De ce nu vin iar cetele de prădători, ca să mâne turmele de oi și cirezile de vite și hergheliile de cai, să calce lanurile, să bătucescă iarba-n copitele cailor, să deie foc la toate, să lase pustiu în urma lor, să-i stârpească pe cei lacomi și pe cei rămași să-i alunge departe spre văile strâmte și sterpe?! Închideți-vă, prietenilor, ochii – urmă el mai încet – ca să nu vedeți cele ce se desfășură împregiurul vostru, și nu vă mai aduceți aminte de cele ce vi-am spus despre țara mea și despre frații mei. Minciuni sunt toate! strigă. Iubirea nesățioasă m-a făcut să-i socotesc pe frații mei mai buni decât alți oameni! Și dâșii le pângăresc toate. În zadar s-a ivit Hristos pe pământ, în zadar a ostănit ca să-i lumineze pe orbi, în zadar a pătimit, căci oamenii se despoaie unii pe alții și azi ca totdeauna, și aici ca pretutindenii, ca să poată trăi în desfrâu, și se dușmănesc și se sfășie mai rău decât fiarele!

Deodată el strânse frâul, și calul se opri ca fulgerat.

Trecând pe la o cotitură, se ivi în fața lui șirul de colți ai Bucegilor.

Manea-și acoperi fața cu amândouă mâinile și începu să plângă pe-năbușite.

– Ce e?!... ce s-a-ntâmplat?! îl întrebară însoțitorii, făcând cerc împregiurul lui.

– Iată colo – grăi dânsul, arătând spre culmile depărtate – vedeți munții aceia: acolo, în poienele lor, e raiul despre care

v-am vorbit de atâtea ori, acolo mi-am petrecut zilele copilăriei, de acolo m-am coborât cu părinții mei, la poalele lor zac oasele lor, acolo, unde nu pătrunde răutatea, sunt ei, toți cei ce n-au fost prigonți, ca mine, de o tainică și nemiloasă soartă.

El se-ntoarse muiat spre Nubar, lui cel mai apropiat dintre însoțitorii săi.

– De aici înainte – urmă încet – aveți milă de mine și lăsați-mă să-mi urmez numai eu singur drumul.

Nubar se uită lung și cuprins de neliniște la el.

Îl vedea și nu-l mai cunoștea: era cu firea schimbată, ieșit din fire, smintit, parcă, era.

– Să te lăsăm, zici, singur, grăi dânsul stăpânindu-și glasul. Cum să te lăsăm? Să rămânem aici unde ne aflăm? Să ne-ntoarcem înapoi? Să ne ducem undeva și să te așteptăm, ori să nu te mai așteptăm? Nu-ți dai, pare-mi-se, seamă despre ceea ce zici! Ne-ai adus cu tine, și fără de tine suntem ca căzuți din cer: nu știm unde ne aflăm, nu ne cunoaște nimeni, și cu nimeni nu putem să ne-nțelegem.

Manea sterea-n fața lui strivit de sâmtământul grelei răspunderi pe care o luase asupra sa.

Ajuns acum la frații lui, el îi socotea pe soții săi de suferințe drept niște străini de care se rușina, și nu mai era-n stare să-nțeleagă cum a putut el să aibă îndrăzneala de a le făgădui pribegilor adăpost și ocrotire în mijlocul fraților săi, cu care atât de mult se lăudase.

– Dar – zise el – nu mai sunt – după toate semnele – frații mei precum i-am lăsat și precum îi știți din spusele mele: prea mare mi-ar fi durerea dacă v-ați încredința și voi, alături de mine, despre stricăciunea la care par a fi ajuns.

– Dacă așa crezi – întâmpină Nubar – atunci nu-ți mai urma nici tu drumul, ci să ne întoarcem cu toții înapoi, unde

putem să ne petrecem nesupărați de nimeni viața. De ce să mai adaugi la și altfel multele și marile dureri ale vieții tale?!

Manea dete încet din cap.

– Vorbești într-aiurea, Nubar! grăi dânsul. Să mă mai întorc eu, care-am alergat prin lumea largă purtând făclia adevărului?! Să mă depărtez când văd că frații mei se perd în întunecime?! Haide! strigă și-i dete pinteni calului.

Iar îi erau toate ușoare și plăcute; după clipa de-nduioșare, iar i s-a-nseninat sufletul.

Până la Cricov și de acolo până la Mănești ei s-au dus într-o goană, căci soarele era pe scăpătate și Manea ținea ca noaptea să nu-l prindă pe drum.

De nenumărate ori se cutremurase gândindu-se cum va săruta pământul după ce va fi sosit, în sfârșit, acasă, cum va îmbrățișa pe oamenii ce-i vor ieși-n cale, cum va cădea în genunchi sub zidurile reci ale Măneștilor, cum va alerga de-a lungul văilor până-n poienele munților. Abia săvârșindu-și faptele se cunoaște însă omul pe sine însuși.

Multe se schimbasă-n trecerea lungului timp de când plecase, dar munții, dealurile și văile, păraiele și râurile, coastele și câmpiile erau tot ca mai nainte, și el se sâmțea parcă abia mai deunăzi ar fi plecat, se bucura de ceea ce vede și căuta cu un fel de nesațiu schimbările ce se făcuseră în micile amănunte.

Liniștit a rămas și-n clipa când s-au ivit în preajma vederii lui zidurile Măneștilor, unde de mult se-ncuibasă liliicii și bufnițele, ciorile și heretii.

Era pe-nsărate. Din sus de ruinele cetății se înălțau fumurile din sat, iar la o parte se vedea o mare casă împrejmuită cu ziduri de piatră.

Manea iar se sâmți parcă se află-n fața unei mari primejdii.

„Acolo – își zise – va fi stând Cornea, dacă mai trăiește.“
Și de ce adevă să nu mai trăiască?!

Vitele se-ntorceau din toate părțile spre sat, și Manea se opri, ca să aștepte pe un flăcău care venea călare, ducând de căpăstru alți doi cai.

– Bun găsit, nepoate! îi zise. Cine șade acolo, în casa cea mare?

– Acolo e curtea județului, răspunse flăcăul, urmându-și drumul.

– Și cine e județul acela care are curte ca domniilor?

– Cine să fie?! Cornea – răspunse flăcăul, uitându-se peste umăr înapoi – dar nu s-a întors încă.

– De unde nu s-a întors? îl întrebă iar.

– Bine – grăi flăcăul, mirat că i se mai pune asemenea întrebare – iarna stă la Târgoviște și numai de seceriș se-ntoarce, după seceriș iar pleacă, și numai de culesul viilor mai vine.

– Bun de tot! grăi Manea zâmbind cu știuta lui răutate. Numai de culesul viilor se mai întoarce. Dar tot va fi stând cineva acolo, ca să-i ție locul.

– E – răspunse flăcăul – vătavul de curte, cu rânđașii.

– Ce sunt rânđașii aceia?

Flăcăul se opri și iar se uită înapoi.

Îi părea lucru de tot ciudat un om care nu știe ce sunt rânđașii de curte.

– Sunt -- grăi dânsul – vecinii, care lucrează cu rândul, fiecare câte o săptămână ori mai mult, după cum e zorul muncii.

– Bună și asta! zise iar Manea. Vom fi putând să mănem peste noapte acolo la curte.

Flăcăul se uită mai cu dinadins la el și la însoțitorii lui.

– De! îi răspunse. Se poate. Mai știu și eu?! Dacă nu vei fi cumva vreun evreu, adăugă trăgând cu ochiul la nasul lui cel purtat și acum în vânt.

Părintele Manea nu-și putu stăpâni râsul.

– Pe evrei adevă nu vrea să-i primească? zise el.

– Dacă e grec! întâmpină flăcăul.

– Cum?! strigă Manea. Cornea are vătav de curte un grec?!

– Se-nțelege – urmă flăcăul – iar grecul și evreul sunt frați de cruce, dar nu-ncap unul de altul nici în căldarea din iad, așa zice moș Burete.

Părintele Manea tresări ca cuprins de spaimă.

– Ce?... bătrânul Burete tot mai trăiește?!

– Cum să nu trăiască dacă ni-l face pe preot[ul]?! întâmpină flăcăul.

– Cum vi-l face pe preot[ul]?!

– Se vede că nu știi că preotul nostru s-a prăpădit, grăi flăcăul acum de tot vorbăreț. Zice că l-au luat bulgarii cu dânsii. L-au tot așteptat oamenii să se-ntoarcă, și așteptându-l, ne face moș Burete rugăciunile, cum le-a-nvâțat pe de rost de la preot.

Părintele Manea asculta din ce în ce mai buiguit.

– Apoi – urmă flăcăul – am așteptat să crească băiatul preotului, ca să-l avem, cum e rânduit, preot în locul tatălui său, dar, uite, n-a voit pân-acum și tot moș Burete ni-l face pe preot[ul].

– Dar preuteasa? – întrebă părintele Manea cu glasul înăbușit – s-a-ntors și ea? Unde se află?

– Asta – grăi flăcăul – nu pot s-o știu, numai moș Burete ar putea să ți-o spună.

– Să mergem, nepoate, la moș Burete, grăi Manea grăbit; întorcându-se apoi spre soții săi, dintre care unul, armean –

vorbea grecește – îi îndrumă să se ducă la curte și să-l aștepte acolo.

– Mai iute, nepoate! strigă iar întredându-și calul, ca să ajungă cât mai curând la moș Burete.

PARTEA A CINCEA

I

REVEDEREA

Un om a făcut Dumnezeu, și pe acesta îl găsim pretutindeni și în toate timpurile, azi și aici în firea lui cea adevărată, iar mâne și colo mai mult ori mai puțin prefăcut și stricat, și întocmai precum ființa cea adevărată aceeași rămâne, în același fel se dezvăluie și stricăciunea.

Trăit atâta timp în cuibarele de stricăciune omenească, Manea nu mai avea nevoie să scruteze: din puținele pe care le aflase le știa toate. Aici, ca la Bizanț ori la Bagdad, trăiau oamenii numai cu trupul și, perzând o dată sântământul de dignitate omenească, nu se mai rușinau a-și da de gol slăbiciunile și erau în stare să mintă, să se înșele unii pe alții, să se despoaie între dânșii, să fure, să schingiuiască, să omoare fără ca să-și mai deie seamă că se-njosesc înșiși pe sine făcându-le ori suferindu-le aceste.

Tocmai de aceea nu mânia, ci jalea adâncă-i cuprinsese sufletul în timpul înaintării lui spre casa lui Moș Burete, care se afla tot unde o știa dânșul, la loc mai ridicat, spre marginea despre munte a satului.

Bătrânul, cel mai tânăr dintre feciorii lui, unul dintre ginerii și trei dintre nepoții lui își aveau casele clădite din groși în

aceeași vatră. Bătătura largă era plină de femei și de copii, care făceau pregătirile de noapte, mulgând ici o vacă, iar colo o capră, hrănind porcii ori mânând găștele la cotet, în vreme ce moșneagul cu barba lungă și cu sprâncenele crescute peste gene ședea pe prispa casei bucurându-se de voioșia iubitelor săi.

Era pe la asfințite și nu-ncepuse încă a se întuneca; el însă, deși destul de-n putere încă, nu putea să vadă când preotul a descălecat și și-a legat calul de gard, căci îi slăbise de tot lumina ochilor. Ceilalți însă rămasă, când îl văzură, nemișcați, apoi, după ce el înaintă spre bătrân, se porniră toți din toate părțile și făcură, oprindu-se sficioși la oarecare depărtare, roată împregiurul lor.

Abia acum își dete și moșneagul seamă că se apropie cineva și-și îndreptă ochii ponevoși spre portiță.

– Binecuvântat să fie numele Domnului! – grăi preotul oprindu-se-n fata lui – și mare mulțumită îi dau că mi-a lăsat, Burete, bucuria de a te găsi încă viu!

– Ce-am auzit?! zise moșneagul ridicându-se încet și cu anevoia. Da, în aievea mi-a sunat în urechi glasul pe care în atâte rânduri l-am ascultat rostind rugăciunea, urmă întinzându-și mâinile tremurătoare, ca să-l caute și să-l pipăie. Tu ești! zise iar și-i luă mâna ca s-o sărute. Mare e Domnul! Stăi puțin, ca să mă mai liniștesc... Care va să zică tot te-ai întors?! Stăi, c-am îmbătrânit, sunt bătrân și neputincios... mi-e greu să-mi stăpânesc firea și mă biruie plânsul... Să mă mai liniștesc...

Părintele Manea avea și el nevoie de a se mai liniști, știa și el că omul are să-și stăpânească în toate împregiurările firea, dar grăbise prea tare și-și perduse sărita.

– Să-mi spui, Burete, – grăi dânsul – preuteasa Ana, soția mea, ce s-a făcut, unde se află?

Burete, bătrânul, și ai săi se uitară speriați unii la alții și-și întoarsăra capetele, ca preotul să nu le vadă lacrămile năvălite-n ochi.

– Mai stăi puțin, ca să te liniștești – grăi Burete – , căci mulți sunt anii ce s-au scurs de când ai plecat, multe s-au petrecut și-un bătrân ca mine trebuie să-și adune gândurile mai nainte de a da răspuns la asemenea-ntrebare. De dânsa mă-ntrebi? Da, asta e cea dântâi. Pe dânsa ai, înainte de toate, s-o cauți, căci mai mult îi este omului soția decât părintii, ba chiar și decât copiii săi – așa ne-ai învățat tu. Își purta, când s-a-ntors, copilul în brațe, iar azi el e om în toată firea, e om, părinte, și multe au trebuit să se petreacă până ce din copil s-a făcut om. O să le afli toate, încetul cu încetul, una câte una...

– Unde e? stărui Manea.

– La Târgoviște – răspunse bătrânul liniștit -- , la vărul său, domnul, care și-l are cel mai de aproape.

– Nu el, ci ea unde este? stărui iar Manea.

Burete rămase câtva timp strâmtorat. Ținea să-l abată, dar nu era-n stare să nu-i deie răspuns hotărât.

– Nu știu, răspunse el scurt. I s-a pierdut urma.

– I s-a pierdut urma?! zise părintele Manea vorbind ca-ntr-aiurea. Și nu dă nimeni cu socoteală unde se va fi dus?

– Cu socoteală – grăi bătrânul rostind vorbele apăsate – vor fi dând mulți. Crede cel ce nu știe ceea ce se potrivește cu felul lui de a fi, și multe se cred când nimeni nu știe nimic.

Manea începu să rătăca ca omul căruia după multă alergătură i se-nfundă drumul.

– Da!... fără-ndoială, grăi dânsul, vorbind așa, pentru sine. Văduvă și preuteasă, are să-și petreacă viața singură și neștiută de nimeni. Unde e însă, unde?

Fața bătrânului se luminează.

– Orișiunde – grăi dânsul – dacă i-am perdut noi urma, o știe dânsa pe a noastră, și e destul să afle că te-ai întors ca să iasă la iveală. Ai răbdare și stai acum cu noi – urmă voind iar să-i abată gândurile – , căci multe ai să afli de la noi și minunate lucruri vei fi știind să ne spui.

Era-nțelept Burete: nu e, în adevăr, pentru omul umblat prin lume nimic mai adimenitor decât să spună ceea ce a văzut și a înțeles.

Până târziu după miezul nopții ei au stat, șezând la lumina lunei acum pline, pe prispa casei vechi de vorbă.

Se minunau ei de cele spuse de dânsul și steteau uimiți de-nțelepciunea lui, dar nu mai puțin se minuna și el de cele ce-i spuneau dânsii și de bunul-sâmț al lor.

Cu deosebire viu a fost atins când a aflat că atât sârbii, cât și bulgarii au primit sfântul botez și au biserici, în care preoții le citesc din cărți scrise în limba lor.

– În limba lor?! strigă el. Nu pe grecește? Aceia dintre voi care știu sârbește înțeleg cele citite?

– Da, părinte, răspuseră deodată feciorul lui Burete și doi dintre nepoții lui. Nu e vorbă pe care n-o înțelegem.

-- Mare minune! exclamă preotul. Mult aș ține să văd asemenea carte. Cunosc scrierea grecească, pe cea arabă, pe cea armenească, pe cea evreiască și pe cea persană, am văzut cărți de ale inzilor, dar e peste putință ca cu semnele vreunora din aceste să scrii sârbeasca pe care o știu. Lui Dumnezeu însă toate îi sunt cu putință când vrea să-i lumineze pe oameni și să-i îndrumeze spre bine. Să știți – urmă plin de-nsufletire – că am intrat acum în veacul iubirii și al păcii.

– O fi, părinte, – răspuse moșneagul, jignit de avântul lui – dar pân-acum semnele s-au arătat mai mult a vrajbă, și multe turburări au făcut popii de când au venit la noi.

– Cum aceasta? întrebă Manea.

– Să vezi, urmă bătrânul. Au venit și preoți de la apus, și pe aceștia nu voia să-i suferă părintele Clement.

– Clement?! îl întrerupse Manea. Și aici a pătruns vrajba? Dacă e acel Clement pe care-l știu eu, e om pătimăș și fără măsură, și trebuia să fie vrajbă. Dar voi în care parte v-ați dat?

– Noi, părinte, stăruim în ale noastre, îi răspuse Burete. Se pornise o dată spre apuseni, dar preuteasa a venit, când s-a-ntors, însoțită de popi rânduiți de Clement, și, ascultând glasul ei, i-am primit pe aceștia.

– Care va să zică și vouă vi se citește tot ca sârbilor? îl întrerupse iar preotul.

– Nu, părinte, îi răspuse bătrânul. După ce dânsa a plecat, ne-am desfăcut de sârbi.

Părintele Manea tresări înviorat.

– Nu mai încapem-ndoială că preuteasa a plecat cu preoții, ca să se-ntoarcă iar la mănăstire, grăi dânsul.

– Se poate, întâmpină bătrânul. Noi însă numai după plecarea ei ne-am desfăcut. Se va fi potrivit – urmă el – legea lor pentru sârbi și pentru bulgari; noi însă nu putem să ne punem în rând cu aceștia, căci după întocmirile lor viața creștinească nu e cu putință. Aceia dintre noi care, lăpădându-se de rânduielile părinților, se duc la bisericile lor s-au stricat de nu mai pot să fie socotiți frați ai noștri.

– Mai răi decât păgânii! adaugă feciorul.

Preotul se uită cu mâhnire când la unul, când la altul.

– Mare păcat ați făcut grăind asemenea vorbe! întâmpină el. Frați suntem și rămânem în toate împrejurările cu toții, și ei nu s-au stricat pentru că umblă la bisericile lor, ci s-au lăpădat pentru că erau porniți spre stricăciune și se duc la biserică fiindcă tot mai au oarecare rușine pe care vor s-o

ascundă. După ce vor fi perdut toată rușinea, nu se mai duc la biserică. Bună e – urmă el – dreaptă și așezată de Domnul și la răsărit, și la apus legea, pretutindeni aceeași și deopotrivă sfântă, și e fericit acela care i se supune cu toată râvnă și cu inima curată. Răutatea nu e în lege, ci-n oamenii ispitiți de patimi, care nesocotesc legea, o schilodesc ori o calcă. Nu pentru că le sunt deosebite părerile se-nvrăjbesc, ci, învrăjbindu-se, își potrivește fiecare părerea cu gândul rău de care e stăpânit. Nu e, Burete, între rânduielile părinților noștri nici una pe care fie la răsărit, fie la apus o oprește legea: bune sunt ale noastre pentru toți, și nu cere nimeni să ne lepădăm de ele, ci numai să nu stăruim prea mult asupra lor. Ceea ce îi mână pe dânșii la luptă nu sunt credințele, ci fie nesatiul, fie mândria, deșertăciunea ori setea de mărire lumească, și preoții lor iartă o mulțime de păcate ori le trec cu vederea, ca să-i atragă pe oamenii porniți spre rele în partea lor. Nu cerețati, dar, ce cred, ci dați-vă seamă despre faptele lor și o să vă încredințați că sunt și între dânșii mulți oameni vrednici de a fi socotiți în rândul sfinților.

Bătrânul rămase câțva timp cuprins de o dureroasă nedumirire.

– Am putea dar – zise el în cele din urmă – să ne unim cu dânșii?

Manea dete din cap.

Mare era mângâierea lui de a se fi încredințat că frații lui stăruie cu toată hotărârea în ale lor, și, stând de vorbă cu Burete și cu casnicii lui, fusese cuprins de sămțământul că toate sunt cum le-a lăsat.

– Dac-am avea – zise el – cuvinte s-o facem aceasta și nu ne-am dezbină făcând-o, am putea să ne unim. Câtă vreme ne suntem însă nouă înșine destul, n-avem nevoie de razămul

nimănui. Mai presus de alții nu ni se cuvine a ne socoti, dar – urmă el ridicând glasul – eu am cutrierat lumea, le-am văzut și le știu toate și vă spun cu toată râvnă că nu sunt nicăiri pe fața pământului rânduieli mai înțelepte decât cele rămase de la părinții noștri, și, păzând cu sfințenie rânduielile aceste, neamul nostru va crește și va înflori.

Burete, fiul lui, ginerele și nepoții lui își ridicară cu mândrie capetele.

El le spuse apoi cum, pretutindeni pe unde a trecut, cei cu inima curată și cu mintea deschisă s-au adunat împregiurul lui și cum nu vine singur, ci însoțit de peste trei mii de călăreți.

– Tot creștini deprinși a trăi după rânduiala dată de mine – adăugă –, oameni luați pe ales din cele mai deosebite neamuri, care însă, înfrățiți odată sufletește, se iubesc între dânșii ca fiind din aceeași mumă.

Burete și ai săi iar se uitară nedumiriți unul la altul.

– Și cam ce rost o să aibă oamenii aceștia la noi?! întrebă moșneagul.

– O să-și întemeieze casele cu fete de ale noastre – răspunse preotul – și-o să fie păzitori nenduplecați ai rânduielilor rămase din bătrâni. Dintre ai noștri e cel ce cu vreuna dintre fetele noastre s-a însoțit.

– O să fie cam greu, părinte, întâmpină feciorul lui Burete.

– De ce să fie greu?! grăi preotul. Nu cumva carnea și oasele sunt ceea ce-i apropie pe oameni și-i leagă unii de alții? Da, fără îndoială mai apropiați sunt și mai ușor se înțeleg cei ce au crescut împreună, dar vrajba din necurăția sufletească pornește și dușman îți este și fratele de sânge, ba chiar și copilul născut din tine dacă rele îndemnuri îi întunecă mintea și-i tocesc sămțământul de dreptate.

O zicea părintele Manea aceasta fără ca să-și deie seamă că o va și sâmti două zile-n urmă, după ce, sosit la Târgoviște, va fi ajuns să steie față-n față cu Radu, fiul său trecut acum de douăzeci și opt de ani, și cu Vladislav, pe care preoții cărturari răușisără a-l căsători cu Anastasia, frumoasa fiică a unuia dintre curtenii lui Leon VI.

– Nu e aceasta, grăi bătrânul. Ce-i drept, străinii până acum numai rele ne-au adus, și nimeni dintre ai noștri nu-i vede cu ochi buni. Chiar și dac-am trece însă peste aceasta, mi-e teamă că n-o să-i mai primească pe cei trei mii.

– Cine n-o să-i mai primească? întrebă Manea.

– Să vezi, urmă bătrânul. Nu mai e cum a fost odinioară. Județii s-au făcut stăpâni pe tot pământul, și fără de voia lor nu mai poate nimeni să pască, nici să tragă brazdă ori să sădească.

– Prea bine! grăi preotul. Așa trebuie să fie! Vraiște nu poate să steie țara: cineva trebuie s-o chivernisească.

– N-o chivernisește, părinte, – întâmpină feciorul lui Burete –, ci o stăpânește. Cele mai bune pășuni și cele mai mănoase locuri de arături le iau grecii și evreii veniți de peste Dunăre, iar nouă ne lasă numai ceea ce rămâne de la dânsii.

– Asta nu se poate! strigă Manea, perzându-și răbdarea.

– Se face, părinte, răspunse ginerele lui Burete. Ne iau și nouă zeciuala din toate, întocmai ca sârbilor.

– Bine faci! grăi iar preotul. Iau ceea ce li se cuvine pentru ostâneala chivernisirii, dar stăpân e numai fiecare pe bucata pe care a curățit-o de mărăcini și de buruieni și o muncește-n sudoarea feței lui. Ei, care nu muncesc, nu pot să aibă stăpânire.

– Au! răspunsără amândoi într-un glas.

– Iau de la mine bucata pe care a muncit-o tata, dac-o cere grecul – urmă feciorul lui Burete – și dacă vreau s-o duc bine, o muncesc alături cu vecinul tot eu pentru dânsul.

Manea se uita strâmtorat la dânsii.

Știa că așa e pretutindeni prin împărăția romeilor. Îi era însă peste putință să creadă că în timp atât de scurt s-au schimbat așezămintele rămase din bătrâni.

– Bine! – grăi dânsul – dar cetele voastre de călăreți ce păzesc?

Bătrânul dete din cap.

– Cine-și mai dă azi feciorul în ceată?! zise el. Niște derbedei, care umblă toată noaptea beți, strică casele oamenilor și dau jaf în ziua mare. Numai adunătură luată-n sâmbrie mai e la curtea domnului și pe la județi.

– Rău ați ajuns! – grăi părintele Manea, cuprins de adâncă durere – și dacă-i așa, preoții voștri nu mai sunt vrednici de darul pe care l-au moștenit de la părinții lor.

Nu! el nu putea să trăiască în mijlocul acestor oameni ajunși deopotrivă cu cei de la Bizanț ori de la Bagdad. Un Mir Benah ar fi trebuit să se ivească în mijlocul lor ori un Saffar, ca să-i zguduie și să-i deștepte din amorțeala în care se aflau.

„Înapoi! La Bassa! Acolo ai să petreci zilele ce-ți mai rămân!“ îi venea să-și zică.

El trebuia, cu toate aceste, să mcargă înainte, ca să-și vadă fiul și s-o găsească pe Ana. Dorința aceasta le covârșea toate într-însul.

Zbătându-se astfel, el nu putca să se miște din loc. Trebuia să se liniștească mai nainte de a-și urma drumul, și ziua următoare a stat tot cu bătrânul Burete și cu ai lui.

„Și dacă lucrurile nu stau așa, cum mi le închipuiesc eu după spusele lor?!“ își zise el în cele din urmă.

II TATĂ ȘI FIU

S-a dus vestea că părintele Manea, soțul Anei și tatăl lui Radu, s-a-ntors în fruntea unei oștiri de mai multe mii de călăreți adunați de prin țări depărtate, și, dusă din gură-n gură, vestea aceasta s-a potrivit, ca toate vestile, cu gândul celor ce o purtau.

Unii dedeau cu socoteală că sunt multe miile și că el are să-i alunge pe preoții cărturari, și pe grecii veniți cu dânșii și să așeze iar lucrurile cum au fost mai înainte.

Alții o credeau aceasta.

Mulțimea cea mare știa hotărât că așa are să fie, și toți și-au ridicat capetele când au aflat că el a zis că nu sunt nicăiri pe fața pământului rânduiei atâ de-nțelepte ca cele rămase din bătrâni.

Astfel iau în gândul mulțimii totdeauna fiintă dorințele unora și temerile altora, și în vreme ce Manea călărea singur, liniștit și nebăgat de nimeni în seamă spre curtea domnească, cei doritori de schimbări alergau în toate părțile și strigau în gura mare c-a sosit oara mântuirii, iar cei cuprinși de temeri umblau tiptil și se adunau în taină, ca să chibzuiască măsurile de apărare.

Cu deosebire zeloase erau femeile, care, pornite din fire a-și apăra vetrele păzind obiceiurile vechi, știau că părintele Manea n-o să-i ierte nici pe soții fățarnicului Serafim, nici pe mișeii care stricaseră mințile fiului său.

Nicăiri însă mișcarea nu era atât de viuă ca la curtea domnească, unde-n toată clipa soseau știri nouă, și cel ce mai ales îi neliniștea pe curteni era Cornea, care, știindu-l pe

cumnatul său om pornit, nu se-ndoia că e-n stare să le facă toate val-vârtej și stăruia ca domnul să se pregătească de plecare.

Au rămas dar zăpăciți cu toții când au aflat că părintele Manea, după toată înfățișarea lui un om foarte blajin, a sosit singur și cere să dea față cu domnul și să-și vadă feciorul, dacă se poate.

Unul singur dintre curtenii lui Vladislav nu era zăpăcit: Radu.

Când i s-a spus întâia oară că tatăl său s-a întors, el n-a crezut, iar în urmă, când a început să creadă, a fost cuprins de un sămțământ de strâmtorare dureroasă. Îi venea parcă să fugă, ca să nu fie mărturie durerii de care va fi cuprins nenorocitul lui necunoscut și să se ascundă, ca să nu fie nevoit a-și schimba felul de viață.

Aceasta n-a ținut însă. Când a văzut neliniștea de care erau cuprinși ceilalți, el iar a început să rădă și nu s-a putut stăpâni să nu scape vorba: „Nu de el vă speriați voi, ci de lumea pe care v-ați ridicat-o-n cap“.

După cum și-l aducea el aminte din spusele mamei sale, tatăl său era un om de o fire duiosă, care crede-n bine, pe care orișicine poate să-l amăgească și de care nimeni n-are să se teamă.

Mai vartos a răs dar când a văzut zăpăceala, și abia în clipa când, dimpreună cu Cornea și cu domnul, a trecut pragul sălii în care-i aștepta noul-venit, l-a cuprins iar sămțământul de strâmtorare dureroasă.

Manea, slab, cu pelița obrăjilor întinsă, cu ochii ageri, cu fruntea lată, cu părul încă nencăruntit și cu nasul tot cam în vânt, stetea nemîșcat și stăpân pe sine în fața lor.

De nenumărate ori în viața lui cea lungă își dăduse seamă că părinte nu e cel ce a născut pe copil, ci cel ce l-a crescut, și

străin era și el pentru fiul său, și acesta pentru dânsul. Acum însă, când îl văzu, el fu cuprins de fiori. O vedea în aievea pe Ana, vedea zâmbetul ei fărmeccător, ochii ei numai pe jumătate deschiși, întreaga oglindire a sufletului ei curat, până chiar și lui atât de scumpa ei răutate, sta însă neputincios în fața lui.

Din clipa în care intrase-n Târgoviște, el fusese cuprins de sământământul că trece printre fiare sălbatice. Fețele străine, lui bine cunoscuta poleială bizantină, graba cu care umblau oamenii, privirile scrutătoare, toate-l nelinișteau și-l făceau să fie cu multă băgare de seamă. Nu știa că vestea întoarcerii lui sosise mai nainte decât dânsul și turburase toate sufletele, dar, om trăit în lume, vedea că se pregătește ceva, și mai ales după intrarea lui în curtea domnească-și adunase toate puterile și le ținea încordate.

Radu se uita cu ochi mari la el: nu era deloc cum și-l gândise el.

– E prea mult deodată! grăi Manea cu glas limpede. E mare bucuria mea de a vedea pe fiecare îndeosebi, și văzându-vă pe toți trei împreună, bucuria, întreită, mi se preface-n durere.

Radu tresări: auzindu-i glasul, se auzca parcă pe sine însuși vorbind.

– Dacă durere-ar fi – răspunse Cornea cu oarecare asprime –, nu e pentru că ți s-a-ntreit bucuria, ci pentru că-naintea ta a sosit vestea că vii în fruntea unei oștiri, și lumea, deprinsă de atâta timp cu pacea, e cuprinsă de spaimă.

Fața lui Manea se-nsenină.

– Nu, Corne! zise el făcând un pas înainte. Am venit, precum vedeți, singur, ca să văd pe cei mie-n lumea aceasta mai apropiați, dar liniștea fraților mei nu sunt în stare s-o tulbur.

El se-ntoarse spre Vladislav.

– Alungă – îi zise –, deși nu mă cunoști încă, gândul acesta de la tine. Te-am purtat în brațele mele, și, orișicare mi-ar fi gândurile, mă sânt mângâiat văzându-te ajuns acum om deplin.

– Mi-a povestit adeseori mama – răspunse Vladislav măsurându-și vorbele – cum, după acea noapte plină de groază, ai alergat, uitându-ți nenorocirea, ca să ne scapi pe noi, și mă sânt și eu mângâiat că mi-e dat să-ți pot mulțumi.

Manea se-ntoarse cu un fel de nerăbdare spre Radu și privi lung în fața lui.

– Tu ești dar cel atâta timp mic nenchipuit, îi zise încet și cu glasul înăbușit. O! nu poți să-ți dai seamă cum, revăzând pe muma ta în tine, întreaga ființă mi se întinerește. Înțeleg acum de ce iubirea părintească e neistovită și sânt că, orișice mi-ai face, nu voi putea niciodată să încetez a-ți voi din toată inima binele.

Radu iar ar fi voit să fugă, ca să scape de omul acesta, care, dându-i atât de mult, îi și cerea mult și-l ținea legat, parcă, în lanțuri de fier. Singur voia și neatârnat de nimeni să-și petreacă viața.

– Toată iubirea e slăbiciune și izvor de suferințe – grăi dânsul cu un fel de sfială nepotrivită cu firea lui – și greu o să ne fie amândurora după ce, cunoscându-mă, nu mă vei găsi vrednic și prin mine însumi de atâta bunăvoință.

– Ești! întâmpină tatăl. Mi-e destul c-ai grăit aceste vorbe ca să știu că ești, nu fiindcă muma ta te-a născut, ci fiindcă mângâierea vieții ei a fost să scoată din tine om întru toate deopotrivă cu mine.

Abia acum se-nduioșă Radu.

– Da, grăi dânsul. O dorea aceasta și, iubindu-mă, își închipuia și dânsa că te vede pe tine uitându-te la mine, căci eram copil, și pe copil îl vezi mare cum ți-l dorești.

Părintele Manea se apropie de dânsul.

– Ce s-a făcut ea? Unde se află? îl întrebă, oarecum în taină.

Radu se așteptase la întrebarea aceasta și-și potrivise-n gândul lui și răspunsul: acum însă i se tăie glasul.

– Nu știu, răspunse el dându-se puțin înapoi. Ea însăși a dorit ca nimeni să nu știe, și nu i se cuvine copilului să scruteze faptele părinților săi. Iată – urmă arătând cu inima încleștată spre Cornea – fratele ei, care poate să judece și să-ți spună ce va fi crezând de cuviință.

Manea se-ntoarse spre cumnatul său, care rămase câțva timp stând în chibzuiri.

– N-aș putea nici eu să-ți spun decât ceea ce zice toată lumea, grăi el în cele din urmă.

– Și lumea ce zice? stăruie Manea.

– Tot mai bine e să ți-o spun eu decât s-o afli de la alții, răspunse Cornea; ea ni-a umplut tuturora obrazii de rușine, luând prin ascuns fuga cu un mișel de călugăr.

Manea rămase cu răsuflarea oprită. Se-nvârteau, parcă, toate împregiurul lui și-l vedea alături cu fratele Anei pe Burete cel cruțător, care-i zicea: „Stăi, să te mai liniștești“.

– Ceea ce tu, Corne, zici nu este adevărat, grăi el răsuflând o dată greu. Poate s-o zică și s-o creadă lumea toată, dar voi, tu, fratele ei, tu, nepotul ei, și tu, fiul ei, n-aveți s-o credeți și n-ar trebui s-o spuneți nici dac-ați ști-o! Nu! urmă el înduioșat. Ana numai jertvă putea să fie. Ați căzut voi atât de adânc încât nu mai sunteți în stare să credeți în putința stăruirii omului în căile vârtuții și vă uitați cu milă la mine, care n-o pun la îndoială și stau în clipa aceasta cuprins de un singur gând: să

plec iar, să alerg prin lume și să nu mă opresc până ce nu voi fi dovedit că mint cei ce spun ceea ce tu ziseși, Corne.

Radu se cutremură, și lacrămile-l podidiră.

– O! preot adevărat, adevărat soț, om străin în lumea aceasta – strigă el –, acum înțeleg de ce-mi zicea dânsa că i se-ntunecă soarele când tu te ivești, luminos, în gândul ei! Luându-i mâna, el o sărută de mai multe ori. Ani de zile de-a rândul am suferit nemângâiat de nimeni ocara lumii, urmă el apoi. Aș fi voit să plâng și nu puteam, nici nu credeam că voi mai putea vreodată.

– Mi-e milă de voi! grăi părintele Manea uitându-se-ndurărât la dânsii. Mi-e milă și-mi plâng soarta. Părintele Titu mai trăiește? Ce zice el? adăugă întorcându-se spre Vladislav. Nu vi-a spus el niciodată că purtarea de grijă pentru viața trupească nu e un drept, ci o nevoie grea, de care omul înțelept caută să scape pe nesâmtite?

– Un bătrân ursuz și zănatic – răspunse domnul care a fost gata să se lepede de ai săi îndată ce nu i s-au făcut toate voile.

– Cum s-a lăpădat? întrebă Manea.

– S-a desfăcut de noi, îl lămurie Radu. A așezat altă domnie la Arif, în Loviște, la poalele Negoifului.

Părintele Manea iar rămase cu răsuflarea oprită. I se luminău, parcă, deodată toate, și el se dete un pas înapoi, ridică dreapta, trecu cu palma peste frunte și-și netezi apoi părul.

– A așezat altă domnie?! grăi, vorbind ca-ntr-aiurea. Da, așa e! Fratele meu nu mai mi-e frate, soția mea nu mai mi-e soție, copilul meu nu mai mi-e copil după ce s-a abătut din căile Domnului. Da! urmă ridicând glasul. Așa e cum zice părintele Titu. Lăsat-au părinții noștri cu limbă de moarte și-au rânduit ca să păstrăm neatinsă comoara moștenirii sufletești rămase de la dânsii și să ne dăm silința de a face și pe alții părtași la ea,

iar în ziua când ispititori veniți despre meazăzi vor fi izbutit să strice inimile celor slabi de înger, noi, cei încă tari în credință, să ne părăsim vetrele și să ne retragem iar în poienele luminoase, unde omul trăiește mai mult cu sufletul decât cu trupul. N-am să turbur nici eu liniștea voastră! Rămâneți în pace! Luați pământul și-i împărțiți stăpânirea: eu și ai mei ne vom retrage la munte și vom stăruî în credința că stăpân nu poate să fie omul decât pe sine și pe roadele muncii sale. Robiți-vă între voi: noi vom merge înainte, păzind cu sfințenie rânduiala rămasă din bătrâni și, mereu tineri, vom crește și vom întineri neamul.

– De când trăiesc pe pământ – întâmpină Cornea – oamenii se măsoară între ei și cei mai destoinici se ridică deasupra, iar cei de rând rămân sub stăpânirea lor, și nu ai tu să schimbi rostul lucrurilor.

– Lumea merge înainte – adăugă Radu – și-și desăvârșește mereu așezămintele: nu e cu putință să trăim azi cum am trăit ieri.

– Nu în așezăminte are să se facă desăvârșirea – îi răspunse Manea –, ci în om, iar omul e cu atât mai desăvârșit cu cât mai puțin atârnă, rămânând așezămintele neschimbate, de împregiurările în care-și petrece viața. Nu vei mai fi putând tu, care ai crescut în mijlocul lor, să te-ntorci, dar noi, care am stăruit, stăruim înainte. Dumnezeu să vă aibă-n paza sa și să vă lumineze! strigă el ridicând amândouă mâinile și se depărtă liniștit ca-n clipa când dăduse față cu dâșii.

Cornea și Vladislav se uitau zăpăciți, cum fuseseră, unul la altul, iar Radu stetea cuprins de sâmtământul încă mai dureroasei strămtorări.

„Ce fac și ce nu fac?!“ se-ntreba.

I se răscolise toată ființa.

Nesuferită îi era lumea în care trăia, dar nu putea să-i între-n minte gândul că are să-și schimbe felul de a viețui, și se cutremura dându-și seamă despre asprimea omului care îi era tată.

Nu! el nu putea să meargă cu tatăl său, dar nici aici nu mai avea nici un rost.

Ziua întregă a umblat zbărându-se așa singur, dar se-ntunecase, și el, perdut în gânduri, se uitase rătăcit de o salcie pletoasă pe țărmurul lacului, în care nu se mai oglindea nici o stea.

Norii cuprinseseră încetul cu încetul tot cerul, vântul scutura din când în când în freamăt furtunatic copacii bătrâni și trecea pe biciuite peste fața lacului, pe care-l lumina din timp în timp câte un fulger, și rar de tot se auzea câte un tunet, venit, parcă, din altă lume.

El vedea numai lumina când mai viuă, când de tot slabă a fulgerelor și măsura oglindirea ei în valurile mișcate și tăria trăsnetelor, și depărtările lor.

„Ce fac și ce nu fac?!“ se-ntreba iar și iar.

Iar fulgera, și întocmai precum lumina aceluiași fulger se oglindea în aceeași clipă în toate apele întinse de ea, întrebarea „Ce fac și ce nu fac?!“ se punea în toate capetele la care străbătuse vestea despre hotărârea luată de părintele Manea.

Vladislav, județii, popii cărturari și grecii veniți în coada lor răsufiau mai ușor după ce părintele Manea s-a-ntors la ai săi, cu hotărârea de a-i aduce, ca să treacă cu dâșii în poiene; iar au căzut însă pe gânduri când au văzut că pretutindeni prin văi și de-a lungul podgoriilor babe rele de gură și muieri răzvrătite umblă bezmetice și-i îndeamnă pe oameni să-și părăsească vetrele și să meargă și ei după trimisul lui Dumnezeu.

Încă de mult se vorbea prin înfundăturile din valea Ialomitei despre o sfântă, pe care ciobanii o vedeau câteodată stând în Vârful-cu-Dor și privind spre șesul depărtat. Acum ieșise vorbă că ea, scârbită de cele ce se petrec în lume, își întoarce fața când vreun om se ivește prin poiene și se depărtează ca o stafie spre Peatra-Arsă. Numai puțini, care au sufletul cu desăvârșire curat, pot să se apropie în taină de dânsa și să-i aducă prinoasele lor, un săculeț de mei, o capră ori o bucată de îmbrăcăminte curată.

Când Manea a trecut, în sfârșit, cu cetele Buzăul, a mers vestea că în fruntea cetelor de călăreți vine, călare pe un armăsar cu nările umflate, o femeie înfășurată-n mantie albă, înaltă, cu ochii plini de văpaie, cu fața aproape neagră și cu părul vâlvoi – îngerul răzbunării nemiloase.

„Mergem! răsuna în toate părțile. Mergem și noi!”

Când a sosit, în sfârșit, la Târgoviște vestea că oamenii se ridică de pe ici, de pe colo, ca să-i iasă în cale lui Manea ori să plece de-a lungul văilor la deal, domnul era din ce în ce mai strămtorat de popi și de greci, căci, fără de brațe muncitoare, stăpânirea pământului nu prețuiește nimic.

– Rămâne pustie țara! strigau județii, începând să-și sporească sâmbriașii, în vreme ce domnul a trimis solie grabnică la țarul Simeon, ca să ceară de la dânsul cete de bulgari.

– Cum?! strigă acum Radu. Nu cumva vă bate gândul să-i opriți pe cei ce vor să plece?! Nu! Pe trupurile lor nu puteți să vă faceți stăpâni. Nici chiar Dumnezeu el însuși n-a voit să-l lipsească pe om de putința de a face tot ceea ce vrea cu sine însuși!

Știa acum ce are să facă.

III

SCĂPAREA

Furtună, viscol, vijelie, cutremur se ivesc adeseori deodată, pe neașteptate, năpraznic, dar totdeauna numai încetul cu încetul se pregătesc și-n clipa deplinei încordări trebuie neapărat să izbucnească, cum toamna frunza desprinsă de ramură trebuie să cadă când e atinsă de vânt. Tot astfel, încetul cu încetul, se pregătesc și-n viața omenească marile zguduiri, și, pornite o dată inimile spre ele, sunt zadarnice opintirile de a le înlătura.

I se-ntunecase părintelui Manea viața, și trist și tăcut călărea în fruntea cetelor, iar i s-a-nveselit însă inima când a văzut că oamenii vin la dânsul și-l roagă să-i socotească și pe dânsii între ai săi.

Mai era încă viuă în inima fraților săi vârtutea străbună.

În curând însă el a-nceput să se neliniștească, căci veneau mereu alții și iar alții, și cu cât mai mulți se adunau, cu atât mai mare și mai grea îi era răspunderea.

Sosit în valea Prahovei, el a găsit largimile pline de oameni cu turme și de cai încărcăți de poveri.

– Și aceștia toți, bărbați, femei și copii – grăi Bassa, privind cu ochi împăingeniți de focul sfânt al însuflețirii – toți sunt gata să-și părăscască vetrele și să vie după tine, să sufără și să rabde.

– Și aceștia – îi răspunse el – și mulți alții.

– Dar fi-vei în stare să stăpânești atâta lume?! întrebă ea.

– După mine – îi zise el – vin numai cei ce se stăpânesc înșiși pe sine.

Nu era însă tocmai așa.

E mare durerea să fii nevoit a părăsi vatra părintească și a te despărți de aceia cu care ți-ai petrecut zilele copilăriei, și mulți dintre cei plecați în drumul pribegiei erau stăpâniți de mânie.

La Câmpina îi așteptau opt preoți, cu poporenii lor, bătrânul Filip, doi dintre feciorii lui Albu, trei Crețulești, unul dintre feciorii lui Sântu și Cârnu, moșneagul cu făcile late el însuși.

Manea vedea-n fața lui bălaurul cu mii de capete, care toate le-nghite.

– Nu! – zise – asta n-am voit-o și n-o voiesc. Poienele nu-ncap atâta lume, și mulți o să moară de foame ori o să fie nevoiți a se-ntoarce iar înapoi, ca să se deie ca vai de capul lor, robi.

Nu-l mai întreba însă nimeni ce-a voit și ce nu voiește, căci o voință atoatecovârșitoare îi mâna pe toți înainte, și, porniți o dată, ci nu mai puteau să se oprească și-l duceau și pe el.

– Nu ne oprim în poiene – strigă Filip, bătrânul cu plete albe –, ci trecem în valea Oltului și-nchidem trecătorile, ca nici vântul să nu mai poată bate de la ei la noi!

– Trecem!... trecem!... răsună din mii de glasuri, și inimile toate se umplură de dulci nădăjduiri.

Îl încânta și pe Manea gândul unei nouă victii în valea bine adăpostită a Oltului, dar un nour greu îi întuneca cerul: Radu, fiul său, nu era și el între cei ce veneau după dânsul.

Mai vârtos i se-ntunecă cerul două zile-n urmă, când au sosit la marginea poiienelor și-au început a se risipi spre Vârful-cu-Dor și spre Peatra-Arsă.

Bassa, fiica pustiurilor, și soții ei de pribegie priveau cu ochii muiați în lacrimi peste largimile luminoase, răsufiau cu nesațiu aerul curat și proaspăt și nu se mai săturau de apă

limpede și dulce, care izbucnea de pe sub coaste: aici voiau să-și petreacă zilele vieții, toate.

De acolo, de sus, unde se aflau ei, se vedea departe la vale, în preajma peșterei, tabăra sâmbriașilor și mai departe, pe Leaota, tabăra bulgarilor trimiși de țarul Simeon, ca să-nchidă toate trecătorile și numai cetelor de călăreți să le lase deschis drumul spre valea Oltului, iar pe ceilalți să-i mâne înapoi, la vetrele lor.

Cu putere neînfrănată izbucni mânia de mult înăbușită, și mulțimea se-ngrămădi împregiurul părintelui Manea.

– Ha-ha! strigă Cârnu, râzând de i se vedeau dinții rari. Dar suntem mai mulți decât dânsii și nu oameni luați în sâmbrie. Avem noi să-i alungăm pe ei, să-i urmărim până-n vizuinile lor și să le stârpim și sămânța.

Părintele Manea sta cu brațele ridicate, ca să potolească izbucnirile mâniei.

– Nu! strigă el din răspuțeri. Mai bine să periiți suferind și răbdând decât să intrați în luptă sângeroasă cu frații voștri. Totdeauna iese-nvingător cel ce știe să stăruie cu îndelungă răbdare. Sunt – urmă el mai încet – închise acum trecătorile, dar n-o să și rămâie închise, și mai sunt și poteci pierdute prin desisuri. Dacă bună va fi dar viața noastră și veți stăruii în dorința de a lua parte la ea, vă veți străcura încetul cu încetul și fără de primejdie până la noi.

Glasul lui străbătea departe și găsea deschise inimile muntenilor porniți din fire a se feri de pripire. Nu însă toți voiau să înțeleagă, și mulți se adunau împregiurul lui Cârnu, care ferbea în el.

Chiar nici bessenii nu se puteau împăca cu gândul ca ei și-n valea Oltului tot singuri ca până acum să-și trăiască zilele. Nu unul dintre dânsii își și alesese perechea și aștepta numai

potolirea lucrurilor ca să ceară binecuvântarea părintelui Manea pentru întemeierea casei sale.

Aceștia nu puteau să aștepte cu îndelungă răbdare, îi înteteau pe ceilalți și tot mai stăruitor le trimiteau celor din vale vorba că ei pornesc lupta dacă nu li se dă voie să ieie cu dânșii și pe cei ce se vor fi legat prin căsătorie cu vreunul dintre ai lor.

Stau dar cuprinși de frământare din ce în ce mai viuă când s-a pornit din vale vorba că vine Radu să-i vestească că domnul și județii se leagă să le lase drumul deschis și pentru cei înrudiți cu bessenii, dacă și aceștia se leagă a-i părăsi pe ceilalți.

Era o zăpăceală nelămurită, în care nimeni nu se mai putea dezmeticici: unii săltau de bucurie, alții plângeau cuprinși de-ntristare, iar alții răcneau de mânie și-i ocărau pe bessenii care erau în stare să-i părăsească pe ceilalți.

Manea era amețit și nu-și mai dedea seamă ce face și ce zice: el vedea numai pe Radu și știa numai că fiul său s-a lăpădat și el de cei căzuți în păcate și e gata să vie după dânsul.

Iară Bassa, care de câteva zile-și petrecuse timpul cu femeii și cu copiii, sta cuprinsă de sfială fioroasă la o parte și se uita cu ochii ei mari la Radu, care nu îndrăznea, parcă să se uite-n ochii ei.

Toată iubirea pe care-n timp de peste douăzeci de ani Manea o revărsase asupra ei se-ntorcea, drept răsplată, asupra rânărului, care ca dânsul umbla, ca dânsul își purta capul și cu glasul lui vorbea. Era gata în fiecare clipă să alerge cu brațele deschise la el și să-i zică: „Vino, ca împreună să îndulcim viața neasămănatului om care ni-a fost tată – ție trupește, iar mie, mai fericită, sufletește!” Ar fi fost gata, dar se speria de privirea lui scrutătoare.

„Cine e femeia aceasta și ce rost are ea?!“ se-ntrebă el în clipa când întâia oară a văzut-o.

„Cine e și ce rost are?!“ se-ntreba mereu și după ce aflase cine e și ce rost are.

Trăit între oameni de rea-credință, care mereu mint, se amăgesc și se-nșeală între dânșii, mereu își dau de gol păcatele voind să le ascundă, nu mai putea să aibă mulțumirea de a crede pe cei ce se apropie cu inima deschisă de dânsul.

Era uimit de bărbăția Bassei, de curăția sufletului ei, de căldura inimii ei, dar vermele îndoielii îl rodea și se temea să nu fie amăgit.

Se toarce însă firul vieții înainte, și în curând s-au dezmeticit cu toții și o veselie curată a luminat fețele.

Se schimbă dintr-o clipă-n alta fața vieții omenești și se preface voia omului, și n-ai tu, muritor cu zile multe, nici să salti de bucurie când toate-ți merg în plin și cu prisos, nici să te jeluiești amarnic când toate ți le perzi, căci trecătoare sunt, ca tine, toate și nu știi ce-ți aduce clipa viitoare.

N-aveau, în adevăr, decât să între cu toții în legătură cu bessenii pentru ca tuturora să le fie deschis drumul spre valea Oltului, și, ivit o dată în mintea unuia, gândul acesta i-a stăpânit pe toți.

Da! nu unul, nu câțiva, nu mulți, ci toți bessenii trebuiau să-și aleagă: o nuntă mare cum n-a mai fost nici în timpul bătrânilor, o sărbătoare de înfrățire trebuia să se facă aici în poienele sfinte, încât urmașii în vecii vecilor să-și aducă aminte de ea.

– Bassa și Radu s-o pornească! strigă o femeie îndrăcită.

– Bassa și Radu înainte! strigară toți într-un glas, iar ceilalți după dânșii.

Părintele Manea nu-și mai simțea pământul sub picioare și sta cu brațele ridicate, gata de a le da tuturora binecuvântarea.

– Tu ești mai presus de toți în înțelepciunea ta – grai Radu, plecându-și capul – și iubirea ta e neistovită; cum zici tu, așa e bine și așa avem să facem cu toții.

S-a făcut nuntă mare, și, deși Rusaliele de mult acum trecusă, iar s-au umplut poienele de cântece și de chiote, iar răsuna buciul până-n cele mai depărtate văi, iar se adunau fete și flăcăi, ca să-ncingă hora mare împregiurul cimpoieșilor, iar steteau pe ici, pe colo, babe și neveste la sfat, și, amețiți cu toții, și mici, și mari, și tânări, și bătrâni, beți de bucurie, își petreceau în zburdalnică veselie.

Au venit și sâmbriașii și priveau cu jind; venit-au și bulgarii și se mirau cum atâta lume se poate veseli pe nemâncate și pe nebăute.

Iar bătrânul Burete stetea la o parte în umbra unui fag noduros, asculta doina cântată din fluier de un cioban și, biruit de slăbiciunea lui, ștergea din când în când cu mâneca curată lacrimile ce-i curgeau peste gene spre barba cea albă.

Părintele Manea le vedea și le sâmtca toate, umbla ca prin vis de ici până colo, se oprea din când în când, ca să stea de vorbă cu bătrânii, și iar se ducea mai departe și iar se oprea.

Un neastâmpăr nelămurit îi cuprinsese sufletul și, văzându-le toate, le punea fără de voie în întregul vieții lui mult zbuciumate.

Își aducea aminte cum s-a luptat cu Budac și cum s-a pomenit în cele din urmă singur în mijlocul câmpului acoperit de morți, cum a rătăcit noaptea prin ulițele deșerte ale Prislavului, cum a dat peste Clement, călugărul pătimaș, cum era dus în învâlmășeala de la Constantinopol, cum a stat sub bolta cea crăpată... își aducea aminte de Vasilie Macedoneanul, de Beniamin, de Azvadi, de bătrânul Isaac, de Iacub Saffarul, își aducea aminte și ochii i se umpleau de lacrimi.

„O, Mir Benah!... Mir Benah! suspina el. Unde ești, Mir Benah?! Privește din lumea celor fericiți, în care prea curând ai trecut, și vezi cum știe Domnul să asculte rugăciunea celui umilit.“

Și iar și le aducea toate aminte, și răsufierea i se oprea.

„Ano! – șoptea – unde ești, Ano?!“

Era aci prin apropiere Ana și le vedea și ea pe toate, sta și ea cu răsufierea oprită și cu inima sângerată, dar croită era calea vieții ei.

„Lungă e – își zise el iar – și afară din cale plină aici pe pământ viața omului!“

Scurte îi păreau însă și de tot puține zilele lui acum, când o viață nouă se-ncepea, și iar se oprea pe la bătrâni, ca să steie de vorbă cu dânșii, să le spună ce-a văzut și ce-a-nvățat cutrierând prin lume și să verse toată înțelepciunea lui în sufletele lor primitoare.

A doua zi besseni și tinerele lor soții, părinții, frații, surorile, rudele mai apropiate și cele mai depărtate ale acestora, toți cu toții se pregăteau de plecare. Oamenii ici își adunau turmele, colo încărcau poverile pe cai ori pe măgari, iar femeile-și strângeau copiii fiecare împregiurul său. Unii, mai grăbiți din fire, plecasă înainte, și de sus, din poiene, unde se aflau, se vedea și tabăra sâmbriașilor, jos, la peșteră, și lungul șir al pribegilor, care, trecând pe sub vârful Omului, apucaseră la stânga spre Strunga și de acolo spre depărtata trecătoare a lui Bran.

Deodată se porni vestea că iar sunt închise trecătorile.

Prea se făcuseră mulți cei ce erau ori se socoteau legați cu besseni, domnul și județii nu înțelesesă lucrurile așa, și atât sâmbriașii din vale, cât și bulgarii de la Strunga îi goneau pe pribegi înapoi.

– Mișei care-și calcă jurământul! strigă bătrânul Cârnu, înviorat.

– Oameni fără de credință, care s-au lăpădat și de Dumnezeu, și de părinții lor! strigară alții, și în vreme ce lumea cuprinsă de spaimă se-ngrămădea pornită iar la deal, besseni începură a se mișca, cu săbiile scoase, la vale.

Părintele Manea stetea iar cu brațele ridicate și nu știa ce să facă.

– Stați!... potoliți-vă! strigă Radu. Suntem legați și noi! Am să mă duc eu să deschid trecătorile pentru aceia cărora li se cuvine să-i însoțească pe cetași.

Atât în vale însă, cât și spre Strunga se începuseră încăierările, și strigătele celor loviți umpleau toate văile.

Bassa-l prinse pe Radu de braț.

– Nu! – îi zise ea – n-ai să te duci, n-ai să ieși din mijlocul celor ce sunt gata să-și deie viețile ca s-o apere pe a ta.

În clipa aceasta, Ana, care le vedea toate de sus, de pe Jepi, plecă, perzându-și stăpânirea de sine, la vale.

– Încetează, seminție blăstămată! strigă ea. Încetează și nu spurca aceste locuri sfinte!

– Vine sfânta! răsună din toate părțile, și pretutindeni în drumul ei cădeau cu toții în genunchi.

Manea sta-ncremenit și cu mintea oprită-n loc. O vedea înaltă, subțire, slabă, cu pelița obrazilor întinsă, cu ochii numai pă jumătate deschiși, o vedea în toată curăția ei și nu putea să-și deie seamă dacă în aievea o vede ori numai și-o închipuiește.

– Ea este! Este în aievea ea, mult hulita mea mamă! strigă Radu, zguduit în toată ființa lui. O, minunea minunilor, ființă fără de prihană! strigă el și, mergând spre ea, căzu în genunchi și-i îmbrățișă picioarele. Calcă-mă, mamă, în picioare – urmă dânsul, dară iartă necredința mea și fărădelegile mele și

ajută-mă să mă fac vrednic de tine prin fapte ție plăcute și să spășesc păcatul de a te fi socotit deopotrivă cu ceilalți.

Ea se plecă puțin și-i sărută creștetul, apoi îl ridică, îi privi lung în față și-i sărută fruntea.

– O! slăbiciune omenească! Fără de seamă e mângâierea de a te vedea, șopti dânsa. Deopotrivă suntem, fiule, cu totii, și greul păcătuirilor sale și-l poartă, trăind în lumea aceasta, fiecare!

Îndreptându-se apoi spre soțul ei, ea stete câțva timp nemîșcată.

– De ce a trebuit, Mane, să mai aibă ochii mei durerea de a te vedea? grăi dânsa. De ce a trebuit să turburați voi liniștea acestor locuri?!

– Căutăm – îi răspunse Manea, încă tot amețit – scăparea sufletească a urmașilor noștri!

– Încetați! strigă ea, ridicând glasul. Risipiți-vă, întoarceți-vă la vetrele voastre, primiți fără de împotrivire cearta dumnezeiască!

Radu se-ndreptă și ridică capul.

– Nu! Acum nu! grăi dânsul. Prea târziu este! zadarnice sunt opintirile de a înfrâna mânia celor ce îndelung au răbdat și se cutremură aducându-și aminte de cele petrecute. Nu vrea Dumnezeu să mai ierte pe hulitorii tăi! Oamenii aceștia au cu toții copii și mai bine e să fie măcelăriți aici, în aceste locuri curate, decât să aibă viața pe care am avut-o eu. O, Basso! – urmă el – iartă-mă și tu și dă-mi sabia lui Mir Benah, ca să mă-nalț ridicând-o!

– Cu el mergem! El ne este domn și povătuitor! răsună din mii de glasuri, și în vreme ce bărbații destoinici de luptă se depărtară în grabă furtunatică după Bassa și Radu spre Strunga, unde încăierările erau din ce în ce mai întinse,

sâmbriașii urcau despre peșteră, ca să icie la goană mulțimea rămasă fără de apărare, care se bocca în gura mare.

Ana și Manea steteau cu graiul pierdut în culme, la Babele, unde odinioară bătrânul Vineș făcea armele de apărare, și-i vedeau și pe cei ce se duc, și pe sâmbriașii ce tot mai mult se apropiau, gonind mulțimea din ce în ce mai risipită în fuga ei.

– Mi se-ntunecă toate, grăi Manea în cele din urmă. E fiul meu și-al tău omul care duce pe frații săi la luptă, mi se reivesc de-a valma-n minte toate luptele fioroase prin care am trecut și nu mai înțeleg de ce l-a zidit Dumnezeu pe om pe pământ.

– Haid! strigă Ana, văzând cum sîmbriașii tot mai mult se apropie. Vino – stărui – că eu știu toate potecile, cunosc toate adăposturile, și scumpă ne este tuturora viața ta!

Peste înălțimile Omului se porni o ceață deasă, care, mânăta de un vânt iute și aspru, se-ntindea mereu peste poiene, și în vreme ce ei își căutau o potecă deasupra prăpăstiilor adânci, toate au fost acoperite de un vâl des și posomorât.

* * *

Două zile-n urmă soarele-și răvârșa iar din cer senin cele din urmă raze peste poienele acum deșerte, tăcute și liniștite.

Pribegii răzbiseră și la Strunga și la Bran, îi alungaseră și pe bulgari, și pe sâmbriași și trecuseră în valea Oltului, luând cu dânșii atât pe cei răniți, cât și pe morții pe care putusără să-i găsească.

Nimeni nu putea însă să-și deie seamă cine a scăpat și cine nu, multe trupuri moarte zăceau părăsite prin prăpăstii și pe la locuri dosnice, și vulturii cu ochi ageri dedeau târcoale prin văzduh, stoluri de corbi flămânzi zburau croncânind pe deasupra poienelor pierdute-n amurg.

Sus, în culmea Petrei-Arse, stetea Ana, mută și nemișcată, și se uita în prăpastie, unde zăcea trupul mort al lui Manea.

Îi erau plini ochii de ceea ce vedea, și ar fi voit să se arunce și ea în prăpastie, ca să-l vadă mai de aproape în clipa pierii ei alătura cu el. Ea trebuia însă să trăiască.

O! sfinte sunt oasele iubiților noștri, sfântă ni-e carnea lor. Se cutremura când se gândea că acolo are să putrezească, acolo au să-l mănânce viermii, și ar fi primit toate muncile iadului dac-ar fi putut face să se împetrească așa cum îl vedea.

„Nu! – strigă ea – nu e spurcat trupul omenesc: sfântit a fost de Maica Domnului, care trupește și-a născut Fiul, de Mântuitorul nostru, care trupește a pățimit, cu trupul a înviat, cu trupul lui sfântit prin suferințe s-a înălțat la ceruri. Nu, nu, nu! nu dușmani haîni, ci stăpânitori cu dreptate și neadormiți purtători de grijă avem să-i fim trupului!“

Un vultur se lăsă căzând greu din înălțimile văzduhului în adâncimea prăpăstiei, și încă unul și iar altul, mulți vulturi se lăsară căzând greu: Ana stetea împetrită și privea cu inima înclestată cum păsările cerului rup bucată cu bucată și fâșie cu fâșie carnea de pe oasele lui curate și ei sfinte.

SFÂRȘIT

NOTE ȘI COMENTARII

PRELIMINARII

Așa cum am enunțat în *Nota asupra ediției* (vol. I, p. I.XIV), în volumele III și IV ale prezentei ediții se reeditează integral toate romanele lui Slavici. Și la romane, ca și în cazul nuvelilor, respectăm, în general, ordinea cronologică a apariției lor în volume. Excepție face romanul *Mara*, care, deși se tipărește în volum în 1906, deci după „narațiunile istorice”, socotite romane, *Din bătrâni, [I. Luca]* și *Din bătrâni, [II. Manea]*, el deschide seria romanelor în ediția de față, dat fiind că a apărut în întregime, mai întâi, în revista *Vatra*, în 1894, de unde Slavici l-a reprodus, fără modificări, la Editura *Luceafărului*, 1906 (vezi și *Nota asupra ediției*, vol. I, p. I.XV). Aceasta este, în fapt, și ultima voință a lui Slavici, exprimată în unicul proiect al unui *corpus* al operei sale comunicat *Calendarului național al ziarului „America” pe anul 1924*, din Cleveland, care îl publică în paginile 267–268. Potrivit acestui proiect alcătuit de Slavici, romanele lui ar fi avut următoarea succesiune: *Mara*, Roman – vol. VIII; *Din bătrâni* (ambele „narațiuni istorice”) – vol. IX și X; *Din două lumi*. Roman – vol. XI; *Cel din urmă Armaș*. Roman – vol. XII. Volumul XIII era prevăzut pentru *Scrieri dramatice*. La acestea, Slavici mai adaugă două scrieri mai ample pe care le

consideră „romane”: *Spiru Călin*. Roman (sic!) – vol. XIV și *Din valurile vieții*. Roman (sic!) – vol. XV. Aceste două scrieri, sunt, în realitate, *nuvele* și, în consecință, le-am inclus în capitolul respectiv (vezi *Note și comentarii*, vol. I, p. 1048).

În proiectul *corpusului* său de opere apărut în publicația românilor din S.U.A. menționat mai sus nu este trecut romanul *Din păcat în păcat*, întrucât acesta este publicat ulterior de Slavici în *Adevărul literar și artistic*, în noiembrie–decembrie 1924 și în ianuarie 1925. Surprinde însă faptul că Slavici nu reia, în proiectul privind editarea operei sale integrale, romanul *Corbei*, rămas în *Tribuna* din Arad (decembrie 1906–martie 1907). Scrierea aceasta o reedităm în ediția de față în secțiunea „Din periodice”, împreună cu romanul *Din păcat în păcat*. Așa cum la *Addenda* reproducem încercarea de „roman tragic” *Revoluția din Pârlești* și „narațiunea istorică” *Vântură-Țară*, nementionate de Slavici în proiectul său și rămase tot în periodice: prima scriere în *Gura satului* din Arad (1873), iar cea de a doua în *Revista copiilor și a tinerimei* din București (noiembrie–decembrie 1922 – aprilie 1924).

În felul acesta, volumele III și IV din prezenta ediție includ tot ce a scris Slavici „în materie de roman”, în afară de romanul *Musculiță*, care i-a fost confiscat, în manuscris, de către Siguranța Statului în timpul arestării scriitorului la intrarea României în război în 1916. *Musculiță*, „un roman încă de mult terminat”, reținut împreună cu *Gramatica limbii române*, vol. II. *Sintaxa*, și alte manuscrise și corespondență, s-a pierdut poate pentru totdeauna. În *Închisorile mele*, Ioan Slavici arată că manuscrisele confiscate au fost trimise la ruși, la Moscova, odată cu Tezaurul încredințat „aliatilor” de la Răsărit spre păstrare până la sfârșitul războiului: „Mi s-a dat, prin mijlocirea Prefecturii, răspunsul că manuscriptele mele se

află la Moscova și-mi vor fi restituite după ce vor fi aduse de acolo” (Ioan Slavici, *Închisorile mele*, în *Opere*, vol. IX. *Memorialistica*, Editura Minerva, 1978, p. 398). Ceea ce nu s-a întâmplat nici până astăzi!

Slavici a început să-și scrie romanele în cea de a doua parte a vieții, după ce publicase cele mai bune nuvele ale sale. Când începe să-i apară *Mara*, în revista *Vatra*, în 1894, scriitorul împlinise 46 de ani. Avea acum o bogată experiență de viață. Dar, după apariția *Marei*, urmează o perioadă de tăcere. De-abia după 8 ani revine la roman, prin publicarea direct în volum, în 1902, a „narațiunii istorice” *Din bătrâni* [Luca], iar în 1905 continuă seria de romane istorice prin *Din bătrâni. Manea*. În 1906 își tipărește *Mara* în volum. Pentru ca următorii ani să fie dedicați cu precădere romanelor: în 1906–1907 publică, în *Tribuna* din Arad, *Corbei*, iar în *Minerva*, *Din două lumi*. Dintre acestea, doar *Din două lumi* este tipărit de autor în volum în 1920, *Corbei* rămânând, cum am precizat mai înainte, în paginile ziarului *Tribuna* din Arad.

Seria de romane istorice, concepută inițial într-un mai mare număr de volume, se oprește la *Din bătrâni. Manea*. Slavici intenționa să-și retipărească ambele volume apărute sub titlul generic *Din bătrâni*. Astfel, în 1916, reeditează primul volum, căreia îi adaugă un epilog – întru totul binevenit – intitulat *Încheiere* (4 pagini). Din a doua scriere (*Manea*) nu mai apare o nouă ediție, probabil, datorită primului război mondial în care, în august 1916, intrase și România.

Cu mențiunea că Ioan Slavici își mai reeditează *Mara* în 1913 și în 1925, epuizăm toate edițiile apărute în timpul vieții autorului.

Postum, reeditarea romanelor lui Slavici cunoaște o soartă vitregă, în comparație cu romanele altor clasici români. Capodopera sa, *Mara*, se retipărește într-o nouă ediție de-abia

în 1952, deci după 27 de ani de la ultima ediție apărută sub supravegherea autorului.

Între 1952 și 1989, în diverse serii și colecții, romanul cunoaște 14 ediții, iar din 1990 până astăzi, 10 ediții, capodopera românească a lui Slavici amenințând să pună în umbră – și sub acest aspect – cele mai bune nuvele ale sale.

Editura „Cartea Românească” reeditează ambele „narațiuni istorice” *Din bătrâni, [I. Luca]* și *Din bătrâni, [II]. Manea*, în anii 1928 și, respectiv, 1930. Iar *Cel din urmă Armaș* a fost reeditat de noi, în ediție liberă, în 1971, la Editura Eminescu, București.

Celelalte romane n-au mai fost retipărite decât în 1976, la Editura Minerva, când în volumul VIII din seria *Opere – Slavici*, volum îngrijit de semnatarul acestor rânduri, sunt reeditate: *Din două lumi*, împreună cu *Cel din urmă Armaș*; în secțiunea „Din periodice” sunt tipărite pentru prima dată în volum: *Corbei și Din păcat în păcat*, iar în Addenda: *Revoluția din Pârlești și Vântură-Tară*.

(p. 5)   MARA
Roman

A apărut, prima dată, în *Vatra*. Foaie ilustrată pentru familie, revistă bilunară, anul I, 1894: Cap. I. *Sărăcuții mamei*, nr. 1*, p. 10–11; Cap. II. *Maica Aegidia*, nr. 1, p. 11–15; nr. 2, p. 43–46; Cap. III. *Furtuna cea mare*, nr. 2, p. 46–47; Cap. IV. *Primăvară*, nr. 3, p. 67–71; nr. 4, p. 107–111; Cap. V. *Ani de tinerețe*, nr. 4, p. 111–112; nr. 5, p. 135–139; Cap. VI. *Ispita*, nr. 6, p. 182–186; Cap. VII.

* Datarea revistei nu se face cu menționarea lunii și zilei, pentru fiecare număr.

Zbuciumare, nr. 7, p. 203–207; Cap. VIII. *Datoria*, nr. 8, p. 239–242; Cap. IX. *Inima, săraca*, nr. 9, p. 267–271; nr. 10, p. 304–307; Cap. X. *Cine ce poate*, nr. 10, p. 307–310; nr. 11, p. 330–336; Cap. XI. *Altă lume*, nr. 12, p. 368–374; Cap. XII. *Două porunci*, nr. 13, p. 402–407; nr. 14, p. 434; Cap. XIII. *Datorii vechi*, nr. 14, p. 434–438; nr. 15, p. 462–466; Cap. XIV. *Rostul lui Bandi*, nr. 16, p. 486–491; Cap. XVI* *Isprăvile lui Trică*, nr. 17, p. 522–528; Cap. XVII. *Greul vieții*, nr. 18, p. 550–555; nr. 19, p. 584–587; Cap. XVIII. *Birtul de la Sărărie*, nr. 20, p. 614–619; nr. 21, p. 675–676; Cap. XIX. *Blestemul casei*, nr. 21, p. 676–679; nr. 22, p. 702; Cap. XX. *Verboncul*, nr. 22, p. 702–711; nr. 23, p. 727–738; Cap. XXI. *Norocul casei*, nr. 23, p. 738–739; nr. 24, p. 762–767; Cap. XXII. *Pace și liniște*, nr. 24, p. 767–772.

În volume: *Mara*. Roman, Budapesta, Institutul de Arte Grafice „Lucașfăruș”, 1906, 388 p. (Capitolul VII. *Zbuciumare* se reproduce din acest volum în *Lucașfăruș*, V, nr. 4, 15 februarie 1906, p. 76–80); *Mara*. Roman, București, Editura Minerva, 1913, 331 p.; *Mara*. Roman, București, Editura Cartea Românească, [1925], 329 p. (Din acest volum se reproduce, sub titlul *În podgoria Aradului*, un fragment în

* Se numerotează greșit, sărindu-se peste capitolul XV: eroarea s-a perpetuat în toate edițiile apărute în timpul vieții autorului, în felul acesta s-ar părea că sunt 22 de capitole în total. În realitate, romanul are 21 de capitole, cu toate că în edițiile din 1913 și 1925, la sumar, se menționează „Cap. XV. *În cumpănă*”, care nu are corespondent în textul edițiilor respective și nici în textul ediției din 1906 (ediție care nu are nici „pagina” de sumar). Cele relatate în capitolul XIV (*Rostul lui Bandi*), moment de cumpănă în viața Persidei, ar fi permis dividerea acestuia în două capitole: *Rostul lui Bandi* și *În cumpănă*. Întrucât marcarea unui nou capitol apare numai la sumar, în ediția noastră respectăm textul scriitorului, corectând doar numerotarea capitolelor XIV, XV... XXI (în loc de XIV, XVI... XXII).

Adevărul literar și artistic, VI, nr. 247, 30 august 1925, p. 2); *Opere*, VII, text stabilit și variante de C. Mohanu, Editura Minerva, București, 1973, p. 7–289.

Lui Slavici, alături de G. Coșbuc, îi revine un rol mult mai important decât lui I.L. Caragiale în apariția și redactarea revistei *Vatra*. El scrie articolul-program *Vorba de acasă* (semnat însă în revistă de căteșitrei), prin care trasează linia noii reviste, ce relua peste timp, în mare, programul *Daciei literare*. „Operele de valoare universală – scrie Slavici – sunt un fel de sinteză a dezvoltării culturii naționale” și în făurirea lor trebuie să se țină seamă de „gustul poporului, de felul lui de a vedea și de a simți, de firea lui”. Întoarcerea la popor, cum avea să ceară literaturii și „sămănătorii” și „poporanistii”, peste un deceniu, conducea la „statornicie și unitate” între intelectuali/scriitori și popor. *Vatra* se încadra, de la început, în lupta pentru „unitatea culturală” ale cărei coordonate fuseseră trasate încă din 1871, la serbarea și Congresul studentesc de la Putna. „Am voi să facem un organ literar pentru toți românii, – afirmă Slavici – un mijloc pentru propagarea aceluiași gust și aceluiași fel de a simți și de a gândi în toate părțile poporului românesc”. În același scop fondase Slavici și *Tribuna* din Sibiu la 1884.

Ideea „unității culturale și naționale” reieșea din însăși difuzarea revistei în toate ținuturile locuite de români. „E singura foaie – îi scrie Slavici lui Eugen Brote, în martie 1896 – care este răspândită în toate țările române” (Scrisoare datată: „București, 8 martie 1896”, Biblioteca Academiei Române, Mss. nr. 52.359)

În afară de *Mara* – opera literară cea mai valoroasă apărută în revista *Vatra* în cei doi ani de existență –, Slavici mai e prezent cu nuvelele și povestirile: „*Hanul Ciorilor*”, *Gogu* și

Gogușor, *Ceas rău* și *Mitocanul*. Dar publică, în aceeași revistă, și scrieri și evocări istorice: *Familia lui Mihai Viteazul*, *Nepotul lui Mihai Viteazul*, *Ciceul*, precum și o scriere lingvistică: *Grainul omenesc*.

G. Coșbuc este prezent în *Vatra* cu unele dintre cele mai reprezentative poezii ale sale: *Mama*, *Noi vrem pământ*, *Voichița lui Ștefan*, *Lupta vieții*, *În opresoare*, *Pașa Hassan*, *Doina*, *Sub patrafir*, *Seara*, *Iarna pe uliță*.

Doar Caragiale este prezent numai cu *Reformă* (în primul număr), *Poveste* și „dialogul” *Cum se înțeleg țărani* (o capodoperă a genului parodic), precum și cu traduceri.

În privința apariției romanului *Mara* în revista *Vatra* s-a perpetuat mult timp o eroare, care pornea de la următoarea afirmație a lui N. Iorga, făcută în 1906, într-o cronică la apariția romanului *Mara* în volum: „Când d-nii Slavici și Coșbuc publicau revista de familie *Vatra*, care întâmpinase o bună primire și a dispărut mai mult pentru neîngrijirea administrației, cel dintâi începuse în paginile ei publicarea romanului *Mara*. Întrerupt atunci, el pare a fi fost urmat numai după câțiva ani” (N. Iorga, *Un nou roman al dlui Slavici*, în *Sămănătorul*, nr. 25, 18 iunie 1906). Afirmațiile lui N. Iorga nu corespund adevărului: romanul *Mara* a apărut integral în revista *Vatra*, ele apar cu atât mai de neînțeles cu cât N. Iorga colaborase la *Vatra*.

Probabil că tot de la cele afirmate de N. Iorga pornea și Ovid Densusianu în recenzie lui – un an mai târziu –, când afirma că „nu-și amintește” dacă Slavici a publicat „în întregime, în *Vatra*”, romanul *Mara* (Ovid Densusianu, *Ioan Slavici: „Mara”*, în *Vieța nouă*, anul II, nr. 24, 15 ianuarie 1907, p. 555).

Se cunoaște intenția lui Ioan Slavici de a scrie un roman încă din anul 1873, când îi comunica lui I. Negruzzi: „Am

început un roman, *Osânda răului*... Am scris vreo 15 coale. Nu-l pot urma" (I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. II. „Junimea”, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina”, 1932, p. 212). Titlul acestui „roman”, început dar necontinuat – cel puțin în forma în care fusese conceput inițial –, poate îndruma fie spre *Mara* (destinul bătrânului Hubăr), fie spre *Moara cu noroc* (și ea o scriere în finalul căreia „răul” este osândit). În una din aceste scrieri – sau în amândouă – își va fi topit autorul materialul elaborat inițial în *Osânda răului*. Cert este că până la publicarea romanului *Mara* în revista *Vatra*, în 1894, Slavici nu a tipărit nimic în genul romanului propriu-zis, nici măcar fragmentar. *Revoluția din Pârlești*, publicat în revista *Gura satului* în 1873, cu toate că este denumit de autor „roman tragicomic”, rămâne o povestire satirică minoră, cu elemente comice la adresa manifestărilor șovine. Tema de aici va fi reluată de autor, un deceniu mai târziu, în *Crucile roșii*.

Până acum îi apăruseră, rând pe rând, cele mai realizate povești și nuvele, dintre acestea din urmă, prin amploare și desfășurare, multe apropiindu-se de roman (*Moara cu noroc*, *Pădureanca*, *Comoara*). Scriitorul abandonase și alt proiect de roman „ceva din poveste, ceva din *Dionis* al lui Eminescu și ceva din statul ideal al lui Plato”, cum îi scrie lui I. Negruzzi în 1874 (I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, II, p. 286). Acest roman cu aspect de „alegorie fantastică și utopică” n-a lăsat nici o urmă în opera lui Slavici, prin excelență scriitor realist.

Correspondența trimisă de Ioan Slavici membrilor „Junimii” (1871–1878) – 46 de scrisori publicate de I.E. Torouțiu în *Studii și documente literare*, vol. II, 1932 –, pe lângă datele biografice, valoroase pentru cercetătorul literar, constituind un veritabil „roman autobiografic – arată și preocupările lui

Slavici pentru problemele romanului. Într-o amplă scrisoare, datată: „10 martie 1874”, adresată lui Iacob Negruzzi, recenzează scrupulos romanul acestuia, *Mihai Vereanu*, trimis lui Slavici, la Viena. Obiecțiile „severe și esențiale”, făcute cu „condescendență și simpatie”, ne dezvăluie concepția artistică a lui Slavici și modul în care privea romanul între celelalte genuri literare. Surprinde paralelismul pe care Slavici îl face între opera dramatică și roman, gen literar cu o structură bine definită. Sesizând că, „întocmai ca și drama, romanul trebuie să aibă o culminațiune”, Slavici relevă caracteristicile proprii romanului: „Mi-ar plăcea să fac o deosebire între dramă și roman. Drama ne înfățișează caractere deja formate. Ea numai le zugrăvește, fără ca să cerce a ni arăta cum ele au ajuns a fi precum sunt. Considerațiuni estetice care restrâng timpul acțiunii și opresc istorisirile fac asta în dramă peste putință. În roman, însă, șirul acțiunilor nu este determinat. Este o istorisire care poate începe cu nașterea și sfârși cu moartea eroului. Pretind dar altceva de la roman: ca el să arate desfășurarea caracterului, să ni spună – nu cum sunt, ci totodată și cum, în urma căroră înrâuriri, au ajuns caracterele a fi precum sunt. Această desfășurare premeditată o numesc eu formare, deosebind-o de simpla zugrăvire. Eu cer de la roman ca el să zugrăvească ce el a format” (I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, II, p. 241).

În esență, Slavici cere romanului să redea cum s-au desăvârșit „caracterele” și sub ce „înrâurire” s-au modelat. Asupra „înrâuririi, determinării sociale, scriitorul revine în mod special: „Calitativ, caracterul este un rezultat al vicții și numai facultativ, un dar din naștere” (I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, II, , p.242)

Prin „formare”, Slavici înțelege evoluția caracterului, opusă portretului static. Slavici generaliza aici ceea ce critica

literară a numit *Bildungsroman*. El n-a scris o asemenea operă, doar, dintre nuvele, *Budulea Taichii* e „un concentrat de *Bildungsroman*” (Ion Roman, *Prefață* la Ioan Slavici, *Mara*, Editura Minerva, București, 1983, „Biblioteca pentru toți”, p. X). Trebuie reținut de aici ideea transformării eroilor sub influența mediului, în concepția scriitorului, omul fiind „rezultatul organic al vieții sociale”.

În eroii de roman Slavici vede „spirite puternice”, capabile de a suporta lupta. Eroii trebuie să aibă „tăria unei voințe purtate de pasiuni”, să „dărâme munții”. (Astfel de eroine sunt Mara și Persida.)

În aceeași scrisoare, Slavici abordează latura psihică a personajelor, acea maleabilitate sufletească, determinată de înrâurirea realității exterioare: „În zugrăvirea vieții sufletești, nimic nu este mai interesant decât lupta între voință, rezon [rațiune] și lumea dinafară” – mărturisire de credință a autorului care poate fi folosită drept motto la romanul *Mara*.

Până la afirmarea lui Slavici ca romancier, prin publicarea primului său roman în *Vatra* (1894), romanul românesc, cu toate că avea o istorie de o jumătate de secol, prin încercările lui Ion Ghica, M. Kogălniceanu, D. Bolintineanu (*Manoil și Elena*), nu înregistra eroi reprezentativi, nici înainte, nici după *Ciocoi vechi și noi* (1863) de Nicolae Filimon. Memorabilă rămâne doar figura lui Dinu Păturică. Iar în ceea ce privește romanul istoric, se impune numai *Ursita* (1864) de B.P. Hasdeu.

Paralel cu publicarea în *Vatra* a romanului *Mara*, când apare capitolul XII (*Două porunci* – iulie 1894), Duiliu Zamfirescu începe publicarea în *Convorbiri literare* a ciclului Comăneștenilor. Terminând *Vita la țară* în mai 1895, începe să publice, în noiembrie același an, tot în *Convorbiri literare*, romanul *Tănase Scatiu*, pentru ca în 1897–1898 să încheie

ciclul prin romanul *În război*. Ciclul Comăneștenilor, având ca eroi oameni din Câmpia Munteniei, cu toată bogăția tipologiei și a acțiunii, nu se ridică însă la nivelul *Marei*, deși, la apariție, a fost apreciat mai mult decât romanul lui Slavici.

În revista *Vatra*, *Mara* apare cu mențiunea: „Novelă” – mențiune înlăturată de autor la publicarea romanului în volum, în 1906. Indicația aceasta poate deruta pe istoricul literar, ridicând întrebarea legitimă dacă la încredințarea spre tipărire a primului capitol, *Sărăcuții mamei*, autorul intenționa să scrie doar o nuvelă sau dacă avea sau nu elaborată scrierea în întregime. În epocă nu erau încă bine delimitate *romanul* și *nuvela*, aceasta din urmă desemnând adesea și scrieri de mai largă respirație. În cazul *Marei*, este mai mult ca sigur că, deși concepută, poate, inițial ca o „novelă”, odată cu tipărirea în revistă a primelor capitole, Slavici și-a desăvârșit scrierea într-un roman.

Slavici începe să publice romanul *Mara* încă din primul număr (ianuarie 1894) al revistei *Vatra*. În același număr publică I.L. Caragiale, G. Coșbuc, Petre Dulfu, G. Murnu, Traian Demetrescu. Apariția primului capitol din *Mara* este semnalată de *Gazeta Bucovinei*, la rubrica „Foița” ziarului: „I. Slavici face începutul unei nuvele (*sic!*), intitulată *Mara*. Mara e văduvă cu doi copii, Persida și Trică, o văduvă ce-și dă silința să-și crească mititeii. Nu putem ghici ce dezvoltare va lua acțiunea acestei nuvele al cărei început este magistral scris” (***) *Vatra*. Foaie ilustrată pentru familie, în *Gazeta Bucovinei*, anul IV, nr. 1, 1/13 ianuarie 1894, p. 1). Totodată, revista din Cernăuți salută în termeni elogioși noua revistă *Vatra*: „hârtie de lux”, „cu un tipar frumos”, „format mare”, ilustrată cu șapte tablouri din pictori celebri, printre care Murillo. Iar *Tribuna* din Sibiu consemna la începutul lui februarie – după ce apăruseră în *Vatra* mai multe capitole din

roman – că „în *Mara* întâlnim același spirit viu și tânăr, pe care l-am admirat în *Popa Tanda*, în *Budulea Taichii*, aceeași duioșie din *Scormon* și aceeași putere dramatică ce ne-a făcut să tresărim cerind *Moara cu noroc*” (*Tribuna*, nr. 21, 9/21 februarie 1894). Revista sibiană revine asupra „novelei” *Mara* câteva numere mai târziu, comparând-o, și de astă dată, cu *Moara cu noroc*. „*Mara* este ieșită din pana măiastră a autorului *Novelilor din popor* – scrie revista menționată – neajunse și neîntrecute în felul lor, e destul să spun că *Mara* este o a doua *Moară cu noroc*, acea *Moară cu noroc* pe care editorii de la «Universal Bibliothek» din Lipsca o au tradus în limba germană, și e singura lucrare română figuratoare în acea bibliotecă cu adevărat universală! *Mara* dlui Slavici nu e și nu va fi cu nimic mai prejos de magistrala novelă *Moara cu noroc*. Îți pare lungă vremea și nu mai poți aștepta să prinzi numărul următor să citești continuarea. Subiectul novelei e luat din viața familială a păturii inferioare din societatea de la oraș, tratând cu profundă cunoștință moravurile acestor familii” (*Tribuna*, nr. 37, 27 februarie/11 martie 1894).

Aceste mărturii referitoare la *Mara* rămân cu atât mai importante cu cât ele se fac înainte de publicarea integrală a romanului. Tot acum se înregistrează însă și primul atac violent împotriva scrierii, venit din partea lui Duiliu Zamfirescu care îi scrie lui Iacob Negruzzi, în 17 ianuarie 1894: „Ieri am primit no. 1 din *Vatra*, revistă cu icoane [ilustrații]. Pentru un număr de debut, e slabut: o proză rimată de Coșbuc; o *novelă* dulceagă de Slavici [se referă la *Mara*] și o anecdotă de Caragiale. Ori noi ne-am făcut pretențioși, ori scriitorii populari ca Slavici și-au trăit traiul – faptul e că grozav îmi pare de mediocru!” (I.E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *Studii și documente literare*, I, București, 1931, p. 90).

Romanul *Mara* rămâne „îngropat” în paginile revistei *Vatra* până în 1906, când Slavici se hotărăște să-l tipărească în volum.

Revista *Vatra*, în care apare, integral, unul dintre cele mai valoroase romane românești, nefiind la îndemâna oricui, în mod firesc opinii critice asupra romanului nu mai întâlnim în epocă până la publicarea lui în volum.

Referitor la tipărirea romanului în volum, în 1906, la Editura revistei *Luceafărul*, ni s-a păstrat o corespondență interesantă, publicată de Gelu Voican în *Manuscriptum*, nr. 1, 1973, p. 104–106, sub titlul *125 de ani de la nașterea lui Ioan Slavici*. Contractul cu editura este încheiat la 10 iunie 1906. Nu este scris de Slavici, dar poartă semnătura lui. Reproducem în întregime contractul de tipărire a romanului *Mara*:

„Institutul de arte grafice și editură «Luceafărul», Budapesta. Subsemnatul mă declar pe deplin învoit a Vă da dreptul de editare pentru ediția primă a romanului meu *Mara* pe lângă următoarele condițiuni:

1. Prima ediție se va tipări în 1 200 exemplare, format octav. Numărul exemplarelor la edițiile următoare se va stabili la timpul său.

2. Volumul se va pune în vânzare cu prețul de coroane 2,50. Pentru acoperirea cheltuielilor împreună cu tipărirea acestui volum eu renunț la orice fel de remunerație din prețul primelor 500 exemplare.

3. Mie, ca autor, mi se vor pune la dispoziție 25 exemplare în mod gratuit, iar 75 exemplare se vor trimite ziaristicii române pentru recenziuni ect. [sic!]

4. Din desfacerea restului de 600 exemplare, după substragerea cele 30% pentru comisionari și expediție, venitul

nett de coroane 1050 – se va împărți așa: 60% autorului, iar 40% editurii.

5. Socotelile între editură și autor se vor face totdeauna după încheierea bilanțului anual al Institutului de editură «Luceafărul». Remunerație voi pretinde numai pentru exemplarele vândute.

6. Eu mă oblig a nu tipări nici în editură proprie, nici a da altei persoane dreptul de editare al acestui roman până după desfacerea acestor 1 200 exemplare.

Această scrisoare a se considera ca Contract, încheiat între mine, ca autorul romanului *Mara*, și Institutul de editură «Luceafărul».

Măgurele, 10 iunie 1906

Ioan Slavici“

Pe 29 ianuarie 1907, Octavian C. Tăslăuanu, conducătorul revistei și Editurii *Luceafărul*, îl informează pe Slavici, conform prevederilor *Contractului*, asupra situației vânzării exemplarelor din tirajul romanului *Mara*:

„*Luceafărul*

Sibiu (Nagyszeben)

Sibiu, 29 ianuar 1907

Domniei[-]Sale

Domnului IOAN SLAVICI publicist

Măgurele

Conform contractului încheiat între D-voastră și editura noastră, avem onoarea a Vă încunoștința că din romanul D-voastră *Mara*, cu sfârșitul anului 1906, mi-au mai rămas în depozit 662 csemplare, afară de exemplarele ce le avem în comision, la librării, cari nu pot fi mai multe de 200 exemplare.

Până la sfârșitul anului viitor nădăjduim să desfacem aproape toate exemplarele

Ne folosim de acest prilej, ca să Vă rugăm să binevoiți a ne trimite, dacă se poate, vreo novelă și pentru revista noastră «*Luceafărul*», care, trecând peste greutățile materiale, acum își dă toate silințele să grupeze în jurul ei cât mai mulți scriitori distinși.

Primiți, Vă rugăm, asigurarea prea distinsei noastre considerațiuni.

Suntem ai D[umneavoastră] devotați.“

Slavici răspunde la începutul lunii februarie 1907, arătându-se surprins că s-au putut vinde 300 de exemplare (scrisoarea sa este datată după stilul vechi: „20 ianuarie v.1907“:

„Măgurele

20 ianuarie v.[/2 februarie] 1907

Iubite Amice,

M-am și cam mirat când am văzut că Vă avântați la edituri făcute pentru marele public român, care e amator de cărți primite în dar. Mă bucur, deci, că tot ați vândut vreo 300 exemplare și astfel aveți destul temei spre a nădăjdui că o să vă scoateți odată cheltuielile de tipar, ceea ce eu n-am reușit să obțin prin cărțile editate de mine însumi.

O novelă aș dori să vă trimit, dar nu pot să vă promit, și multe sunt nevoile vieții mele, care nu mă lasă să fac ce-aș voi.

Am citit cu mare mulțumire primii numeri din foaia Asociațiunii, mai ales articolul publicat de D[omnul] Goga în primul număr, și aștept acum să văd, dacă foaia va putea ori

nu să ajungă la răspândirea cuvenită, ceea ce ar fi o mare binefacere.

Primiți salutările mele prietenești.

Ioan Slavici“

„Novela“ solicitată în scrisoarea din 29 ianuarie 1907 nu are timp să o scrie, întrucât acum Ioan Slavici continuă să lucreze la romanul *Corbei*, publicat în *Tribuna* din Arad de la 16 decembrie 1906 până la 23 martie 1907.

„Foaia Asociațiunii“ la care se referă Slavici în scrisoare este *Țara noastră*. Foaia populară a „Asociațiunii“, care începuse să apară la Sibiu de la 1 ianuarie 1907, sub conducerea lui Octavian Goga. Iar articolul citit de Slavici „cu mare mulțumire“ este articolul-program din primul număr, semnat de Octavian Goga și intitulat *Către cărturarii noștri*, articol care relua în mare parte programul revistei *Vatra*, scoasă de Slavici, împreună cu I.I. Caragiale și Al. Vlahuță, în 1894, îndeosebi în ceea ce privește îndatoririle care reveneau cărturarilor ca „luminători“ ai poporului.

Difuzarea tirajului din romanul *Mara* nu merge chiar așa cum se crezuse inițial, drept pentru care Slavici comunică editurii că acceptă condițiile propuse privind drepturile sale de autor:

„Măgurele, 1 martie v.
1908

Stimabile Domnule administrator,

Primesc propunerea ce-mi faceți prin scrisoarea de la 5 martie st[il] n[ou] a.c. și declar că mă voi socoti definitiv satisfăcut cu 200 cor[oaane] și 50 esemplare

Salutări prietenești

Ioan Slavici“

Publicat integral în revista *Vatra*, în 1894, cunoscut însă de publicul cititor mai ales după apariția în volum (1906), romanul *Mara* marchează un moment de răscruce în evoluția romanului românesc. Dar, cu toate că va mai fi reeditat de autor în 1913 și în 1925, romanul *Mara* nu înregistrează în critica literară a timpului ecoul cuvenit. Pentru foarte mulți, Ioan Slavici rămâne, în continuare, doar excelentul nuvelist. Totuși, N. Iorga, în prima cronică dedicată romanului *Mara*, face primul pas în descoperirea valorii romanului, printr-o viziune sintetică, panoramică, punând în lumină aspectele importante ale scrierii, fără a omite însă și unele neîmpliniri, evidente, mai ales, în stilul scriitorului. Menționând că „elegantul volum“ poate fi privit ca „o noutate literară“, întrucât au trecut 12 ani de la apariția lui doar în revista *Vatra*, N. Iorga se entuziasmează sincer în fața unei lumi noi, imortalizată pentru prima dată într-un roman: „Și ce bine știe să spuie bătrânul povestitor despre chipuri de oameni cu totul necunoscute nouă! Iată cojocarii din bresle, păstrând, până în acele zile de dăunăzi despre care ni se vorbește în *Mara*, toată buna rânduială gospodărească, de oștire a muncii, pe care au moștenit-o din vechile timpuri medievale...“ (N. Iorga, *Un nou roman al dlui Slavici*, în *Sămănătorul*, anul V, nr. 25, 18 iunie 1906, p. 481–483).

În cronică sa N. Iorga zăbovește îndelung în lumea eroilor din roman, pentru ca să remarce că romanul „s-ar putea chema și mai bine *Copiii Mării*“, deoarece ei sunt eroii principali, iar în final opinează pentru eliminarea scenei în care Hubăr este ucis de către fiul său nelegitim. Dar nu numai că Slavici nu a eliminat scena finală la noile ediții ale romanului *Mara*, dar critica literară a găsit motivată pedeapsa supremă a lui Hubăr, întrucât prin ea s-a împlinit „osânda răului“ – cum se pare că trebuia să se intituleze, inițial, romanul *Mara*.

Deși, în general, se arată entuziasmat de noul roman al lui Slavici, – în 1902 îi apăruse *Din bătrâni*. [Luca] – N. Iorga îi reproșează totuși unele „lungiri deznădăjduitoare, zămoreli și opriri în loc, tranziții brusce care te zăpăcesc și-ți fac rău” (observații eliminate în a sa *Istorie a literaturii românești contemporane*. Partea a doua: *În căutarea fondului 1890–1934*).

Ovid Densusianu, polemizând cu Mihail Dragomirescu, publică articolul *Ioan Slavici – „Mara”*, în *Vieață nouă*, anul II, nr. 24, 15 ianuarie 1907, p. 555, în care releva reușitele romanului *Mara*, trăsăturile lui esențiale, pe care le va semnala și adânci mai târziu critica și istoria literară. Articolul îl face pe M. Dragomirescu să răspundă și să pună lucrurile la punct: cele afirmate de el în *Literatura română modernă*, ed. a II-a, 1906 nu se refereau la *Mara*, ci la narațiunile istorice *Din bătrâni* [Luca] și *Din bătrâni* [Manea]: „Din enumerarea ce fac, a romanelor acestui scriitor [Slavici], se vede că *Mara*, cea din urmă apărută, e pusă înaintea celorlalte două. Aceasta ar fi trebuit să facă pe un critic senin să conchidă că eu nu vreau să vorbesc, în contrazicerea mea, decât de cele două din urmă romane [*Din bătrâni*. Luca și *Din bătrâni*. Manea], care se deosebesc și prin fond, și prin formă de celelalte scrieri ale lui Slavici” (M. Dragomirescu, în *Convorbiri*, anul I, nr. 5, 1 martie 1907, p. 272).

Cu toate acestea, M. Dragomirescu nu are păreri prea bune asupra *Marei*, despre care – în același răspuns polemic – afirmă: „*Mara*, ca roman, nu e caracteristică acestui scriitor, fiindcă într-însa găsim același fond și aceeași formă ca și în nuvele, cu deosebire că stilul ei de nuvelă, lipsit de frăgezimea umorului din *Popa Tanda* și *Budulea Taichii*, o face greu de citit (*Ibidem*).

Inexplicabil, romanul *Mara* intră apoi într-un con de umbră, critica literară revenind foarte rar asupra lui, iar atunci

când o face, utilizează jumătăți de măsură sau chiar îi minimalizează valoarea literară. Pentru Pompiliu Constantinescu, *Mara* este un roman neizbutit, prin „latura pronunțat etică”, „prolixitatea narativă”, „episoade străine structurii romanului”, prin „inutile dezvoltări ale cadrului în care acțiunea se mișcă”, prin „hiaturi prăpăstioase, săpate între planurile romanului”. „În *Mara* – afirmă criticul – sunt doi scriitori: scriitorul stângaci, plin de platitudini ofensatoare, ce vrea să construiască un roman psihologic, și povestitorul poporanist Slavici, autorul lui *Popa Tanda* și *Budulea Taichii*. Unul se luptă cu celălalt, dar nici unul nu biruiește, iar contopiți formează o existență hibridă. Risipite, există și aci darurile medii ale lui Slavici: descrierea veridică a mediului ardelenesc, observația directă a țăranului pe care-l cunoaște mai bine decât pe târgoveți” (Pompiliu Constantinescu, *I. Slavici – „Mara”*. Roman, în *Mișcarea literară*, nr. 40–41, 15–22 august 1925).

Dintre eroii principali ai romanului – Mara, Persida, Hubăr, Națl – mai reușită o găsește Pompiliu Constantinescu pe Mara. Cu toate acestea, criticul afirmă, în finalul recenziei la cea de a doua ediție a *Marei*, că „romanul nu e decât o prolixă povestire melodramatică”, cu „o consistentă șubredă”, în care doar „câteva pagini narrative, în stil popular, câteva portrete și descrieri ale mediului păstrând calități mai viabile” (Pompiliu Constantinescu, *art. cit.*).

Este cea mai severă și nedreaptă sentință pronunțată asupra romanului, o aversiune față de scrisul lui Slavici, reprobata încă de pe atunci de G. Călinescu. „Astfel, între altele, – scrie tranșant G. Călinescu – nu ne alăturăm de autor [Pompiliu Constantinescu] când scoboară sub nivelul artei pe Slavici, care, într-o anume producție, este totuși un scriitor de

valoare" (G. Călinescu, *Pompiliu Constantinescu, Mișcarea literară*, în *Sinteza*, anul I, nr. 2, mai 1927, p. 20).

Peste ani, într-un studiu – *Realism și construcție epică în roman*, publicat în *Vremea*, anul XV, nr. 728, 12 decembrie 1943, p. 9 – Pompiliu Constantinescu revine asupra romanului *Mara*, fără a-și schimba radical părerile anterioare, dar se vede obligat să recunoască ce a însemnat *Mara* înainte de romanele lui Liviu Rebreanu, în ciuda „tarelor” moralistului Slavici.

Tipărirea celei de a treia ediții din *Mara*, în vara anului 1925 – se pare la începutul lunii august – îl determină pe Octav Botez să-i dedice o cronică, în care nu ezită să vadă în *Mara* „veriga necesară a unui lanț” în evoluția romanului românesc, prin aceasta criticul de la *Viata românească* descoperind, a doua oară, după N. Iorga (în 1906), în *Mara* un roman „care va interesa totdeauna” și care pregătise drumul pentru „*Arhanghelii* și *Ion de Agârbiccanu* și *Rebreanu*”. Nu omite însă unele „defecte” ale romanului.

A treia ediție a romanului este întâmpinată elogios în *Rampa* de D. Karnabatt, într-o cronică în care semnalează și apariția unei noi cărți a lui Mihail Sadoveanu, *Dureri înăbușite*. Arătând că *Mara* este unul „dintre cele dintâi romane, în adevăratul sens al cuvântului și al genului, ce s-au scris în limba românească”, autorul cronicii subliniază că *Mara* „e un roman de moravuri și psihologic în același timp”. Cu o acțiune plasată în mare parte pe Mureș și în Siria de lângă Arad, romanul conturează figuri și tipuri puțin cunoscute celor din Capitală, Slavici excelând și prin forța de evocare a lumii prinse în roman, ca scena culesului strugurilor: „Descrierea viilor din Siria, în atmosfera toamnei, și culesul viilor sunt pagini impresionante în care simți parfumul pământului, farmecul notei locale și un larg suflu de poezie, în care vibrează o undă îndepărtată din viața păgână, proaspăt izvorâtă din măruntaiele Cybelei”

(D. Karnabatt, *Ioan Slavici, „Mara”*, în *Rampa*, anul VIII, nr. 2352, 30 august 1925, p. 1).

Același D. Karnabatt revine o lună mai târziu, când, anunțând inițiativa Editurii „Cartea Românească” de a tipări opera completă a lui Slavici, îl trece pe autorul *Marei* în galeria marilor clasici ai literaturii române (D. Karnabatt, „*Cartea Românească*” editează opera completă a lui *Ioan Slavici*, în *Rampa*, anul VIII, nr. 2374, 25 septembrie 1925, p.1).

După epuizarea celei de a treia ediții din *Mara* (1925) se așterne iarăși o tăcere asupra romanului. N. Iorga revine asupra lui în 1934, în *Istoria literaturii românești contemporane*, considerând *Mara* cea mai importantă contribuție literară de la revista *Vatra*, prin modul original în care autorul evocă lumea specific transilvană, „lumea lui de acasă”, cu o artă de „mare narator” și cu un „simț delicat pentru fenomene sufletești în suflete curate”. N. Iorga rămâne și acum la convingerea că episodul final al romanului în care Bandi îl ucide pe Hubăr este „fără o motivare și fără legătură cu firul principal al povestirii”, cum afirmase și în prima recenzie dedicată romanului în 1906 (N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*. Partea a doua. *În căutarea fondului. 1890–1934*; reeditare la Editura Minerva, 1985, p. 40–41).

În capitolul *Slavici: realism țărănesc cu bază morală* din *Panorama literaturii române contemporane*, din 1938, Basil Munteanu afirmă că, din cele „șapte romane” ale lui Slavici, a înfruntat timpul *Mara*: „Cel ce rezistă cel mai bine, *Mara* (1894), oferă prețioase tablouri de moravuri, în cea mai bună vână de povestitor pe care acest romancier... o stăpânește fără greș.” Demne de reținut sunt și observațiile despre specificul stilului lui Slavici, care întregesc cele afirmate anterior de Al. Philippide cu privire la „stilul ardelean în literatura română”.

Un merit incontestabil în înlăturarea „tăcerii“ ce mai stăruia în jurul romanului *Mara* îi revine lui G. Călinescu, cel care aprecia pentru prima dată romanul lui Slavici drept „aproape o capodoperă“ (G. Călinescu, *Slavici romancier*, în *Adevărul literar și artistic*, anul XVIII, nr. 869, 1 august 1937, p. 7). (Articolul a fost reprodus fără modificări în *Istoria literaturii române...*, 1941.)

G. Călinescu considera necesar să mai atragă atenția asupra *Marei* și într-un articol teoretic despre roman, articol publicat în 1938. „Recitiți *Mara* de Slavici – scrie G. Călinescu – și veți vedea ce carte bună este, cât de substanțială, cât de puțin depășită“ (G. Călinescu, *Câteva cuvinte despre roman*, în *Adevărul literar și artistic*, anul XIX, nr. 918, 10 iulie 1938).

Prin amplul spațiu acordat în a sa *Istorie a literaturii române...* romanului *Mara*, neezitând să îl apropie de „capodoperă“, putem spune – fără exagerare – că G. Călinescu i-a fixat *Marei* un loc de frunte în istoria romanului românesc. Spre aceasta converg și opiniile lui Tudor Vianu, care, în 1944, considera *Mara* drept „primul roman obiectiv al Ardealului“ (*Istoria literaturii române moderne* de Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu și Tudor Vianu, Casa Școalelor, 1944, p. 320), precum și afirmația lui Șerban Cioculescu, care, în 1947, vedea în *Mara* „cel mai bun roman românesc“ de până la sfârșitul secolului al XIX-lea (Șerban Cioculescu, *Curs de istoria literaturii române moderne. Literatura militantă*, Partea a II-a Iași, 1947, p. 51).

Exegeza lui Șerban Cioculescu asupra romanului *Mara* se constituie într-unul dintre cele mai credibile demersuri critice referitoare la Slavici ca romancier: „*Mara* este un puternic roman psihologic, pentru că în nici unul din romanele românești nu s-a arătat până atunci mai pregnant conflictul dintre voință și pasiune“. Profesorul universitar și istoricul

literar simte nevoia unei delimitări stricte între croii lui Slavici și cei ai viitoarei literaturi semănătoriste și poporaniste sau cei din proza sadoveniană: „Țăranii lui Slavici, așadar, nu seamănă cu aceia ai viitoarei literaturi semănătoriste și poporaniste, pentru că autorul a văzut într-însii o masă mișcătoare, în perpetuă transformare. (Țăranul lui Sadoveanu e fixat în trăsături milenare, cum e eroina din *Baltagul*, Vitoria Lipan, care poate părea contemporană cu muntencele dace de acum două mii de ani.)“ (*Ibidem*, p. 50).

Pare curios, dar romanul *Mara*, ca și alte romane ale lui Slavici – *Cel din urmă Armaș* și *Din bătrâni. Manea* –, a început, la aproape patru decenii de la tipărirea în volum, să intereseze și din punct de vedere economic. Nu numai cu referire la bani, camătă, negoț, ci și la organizarea muncii, situația breslelor. În acest sens menționăm studiul lui Mihai Iorgulescu, *Economicul în opera lui Slavici*, în vol. *Marginalia*, Seria nouă, Casa Școalelor, 1944.

În interpretarea operei lui Slavici nu au lipsit abordările sociologist-vulgare, manifestate încă din 1948. Astfel, într-un amplu articol intitulat pompos *Romanul rural românesc. I. Ioan Slavici*, se făcea o radiografie a operei scriitorului prin prisma „luptei de clasă“ – urmărindu-se în ce măsură se „oglindește ea în *Novelă din popor* și în *Mara*“. În *Popa Tanda* se vedea doar „interesantul proces de evoluție spre un capitalism rural“; în *Budulea Taichii* – „parvenitismul intelectual“; în *Mara* – „lupta micii burghezii aprige, avare și lacome, ca să ajungă mare burghezie“ etc. În concluzie: „Teza și antiteza – cele două teme (*sic!*) absolut necesare construirii unei opere de artă realistă – lipsesc cu desăvârșire în opera lui Slavici, fiind înlocuite de elementele unui romantism care alterează și încătușează adevărul... Slavici rămâne un exponent al unei arte burgheze, numai în aparență realistă, în fond romantică și idilizantă.

Tăraniii lui sunt *chiaburii satelor* (subl. n.) – prin urmare burghezi, pe care autorul nu-i pune niciodată în opoziție cu țărănimea săracă, *pe care o exploatează* (George Dan, *Romanul românesc rural. I. Ioan Slavici*, în *Flacăra*, anul I, nr. 25, 20 iunie 1948, p. 12). De remarcat faptul că în același număr, Petru Dumitriu publica *Un exemplu de critică literară marxistă*, în care elogia articolul *Poezia putrefacției sau putrefacția poeziei* de Sorin Toma, tipărit și în broșură după ce apăruse, mai întâi, în ziarul *Scânteia*. (Articolul lui Sorin Toma „înșiera”, de pe poziții proletcultiste, poezia lui Tudor Arghezi.)

Din fericire, opiniile exprimate în *Flacăra* cu privire la prozele lui Ioan Slavici rămân izolate, ele negăsind susținători, nici în rândurile criticilor și istoricilor literari, nici la catedră.

Într-o retrospectivă asupra romanului, Al. Piru considera, în 1957, că, „în istoria romanului românesc, *Mara* reprezintă o dată și un punct de răscruce” (Al. Piru, *O sută de ani de roman*, în *Viața românească*, anul X, nr. 6, iunie 1957; reluat în *Analize și sinteze*, Editura Scrisul Românesc, Craiova 1973, p. 245), pentru ca în alt studiu dedicat operei lui Slavici (1965) să vadă în *Mara* „unul din cele mai bune romane românești”, „de un echilibru de compoziție clasic” (Al. Piru, *O monografie Ioan Slavici*, în *Gazeta literară*, anul XII, nr. 52, 23 decembrie 1965, p. 7; reluat, sub titlul *Ioan Slavici*, în *Varia. Studii și observații critice*, Editura Eminescu, 1973, p.177).

Un alt moment important de receptare critică a romanului *Mara* îl constituie – după datele-jalon de afirmare a lui prin contribuțiile lui N. Iorga (1906), Octav Botez (1925), G. Călinescu (1937, 1941), T. Vianu (1944), Șerban Cioculescu (1947) – îl constituie apariția, în 1961, a unui studiu al profesorului universitar G.C. Nicolescu, în *Analele Universității din București*, exegeză în care *Mara* este considerată

„nu numai o mare biruință literară a autorului lui, dar una din creațiile cele mai impunătoare ale romanului românesc” (subl.n.).

Întâlnim, apoi, opinii critice asupra romanului *Mara* în prefetele și studiile introductive la noile ediții ale romanului: amintim pe Al. Săndulescu, *Prefată* la Ioan Slavici, *Mara*, Editura Tineretului, București, 1964.

Același Al. Săndulescu revine peste ani și se pronunță asupra *Marei* cu referire la atitudinea lui Duiliu Zamfirescu din articolul *Literatura românească și scriitorii transilvăneni* (1903), față de scriitorul Slavici, ajungând la concluzia că Duiliu Zamfirescu nu citise romanul *Mara* când a scris articolul. (Al. Săndulescu, *Duiliu Zamfirescu și contemporanii lui [I]*, în *Adevărul literar și artistic*, anul XI, nr. 265, 16 iulie 2002, p.13). Dintr-o scrisoare a lui Duiliu Zamfirescu trimisă lui Iacob Negruzzi, în 17 ianuarie 1894, reiese că totuși el citise cel puțin primul capitol din *Mara*, întrucât amintește de ea când se referă la primul număr din revista *Vatra* (I.E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *Studii și documente literare*, I, 1931, p. 90).

Deceniul șapte din secolul XX aduce prima monografie dedicată autorului *Marei*: Pompiliu Marcea, *Ioan Slavici* (Editura pentru Literatură, 1965), lucrare amplă de tip universitar, urmată, în 1968, de „Ediția a II-a, revăzută și adăugită” (la aceeași editură). În *Cuvânt la ediția a II-a*, autorul arată că, față de prima ediție, a adus „îmbunătățiri”, „sub raportul precizării unor probleme, al informației și al analizei”, adăugând un capitol inedit: *Observații privitoare la limba și stilul operei lui Slavici* și corectând erorile depistate. Față de antecesorii, Pompiliu Marcea nu aduce interpretări inedite în ceea ce privește romanul *Mara*, în afară de opinia că *Mara*, ca personaj, nu poate fi asociată cu ceilalți „avari” din literatura română, ea fiind unică în manifestările ei.

Un loc aparte între exegeții operei lui Slavici revine lui George Munteanu, care, la catedra universitară și prin scris, a încercat – și a reușit – să se apropie de „Slavici necunoscutul”, intitulându-și chiar astfel studiul său dedicat autorului *Novelilor din popor* și al *Marei*, studiu care debutează cu afirmarea „modernității” lui Slavici (George Munteanu, *Slavici necunoscutul*, în *Gazeta literară*, anul XV, nr. 22, 30 mai 1968, p. 7; studiul, continuat în nr. 23 din 6 iunie 1968, este reprodus în volumul *Sub semnul lui Aristarc*, Editura Eminescu, București, 1975, p. 346–355).

Într-un articol publicat în *Tribuna*, în 1969, Mircea Iorgulescu vedea în *Mara* „un roman al predestinării”.

Monografiei lui Pompiliu Marcea îi urmează exegeza lui D. Vatamaniuc, materializată în două volume: *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut* (1968) și *Ioan Slavici. Opera literară* (1970), ambele apărute la Editura Academiei Române.

Noile contribuții ale lui D. Vatamaniuc sunt prin excelență documentare. Nu lipsesc însă nici interpretările critice, care, chiar dacă nu sunt întru totul inedite, oferă uneori puncte de vedere proprii, prin raportările la opera altor scriitorii români și chiar europeni, în speță germani. Astfel, în analiza romanului *Mara*, relevă scenele din viața meseriașilor, întâlnite în literatura germană încă de la începutul secolului al XIX-lea în povestirile lui Ernst Theodor Amadeus Hoffmann, iar sub aspectul viziunii artistice apropie *Mara* de „romanul țărănesc german (*Bauernroman*)”, ilustrat de K. Immermann în *Oberhof* (1838) (D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici. Opera literară*, Editura Academiei, București, 1970, p. 188–189).

Într-un curs universitar din 1970, Virgil Vintilescu afirmă că *Mara* „este opera în care autorul a dezvăluit întreaga forță a talentului său artistic, mai viguros decât în *Moara cu noroc* și mai analitic, în privința sentimentului erotic, decât în

Pădureanca”, iar prin compoziția „romanului” *Mara* „autorul a reușit să depășească faza anterioară a romanului românesc și să realizeze trecerea la romanul modern al secolului al XX-lea, reprezentat în primul rând de Liviu Rebreanu” (Virgil Vintilescu, *Caragiale, Slavici, Macedonski. Curs de istoria literaturii române*, litografiat, Fascicula a III-a, Facultatea de Filologie, 1970, p. 258–263).

Nelipsit din manualele școlare, Ioan Slavici a fost prezent în toate manualele, „cursurile universitare”, inclusiv în „istoriile literaturii române”. Ion Rotaru, în *O istorie a literaturii române*, vol. I. *De la origini până la 1900*, Editura Minerva, 1971), relevă că în *Mara* autorul a surprins ridicarea burgheziei de pe Valea Mureșului și Câmpia Aradului, odată cu înflorirea negoțului și a meșteșugurilor, burghezie care provine mai degrabă din țărâtime, spre deosebire de figurile de burghezi ai lui Caragiale, desprinse din mahalalele Bucureștilor. În același timp, fixează locul aparte al *Marei* între „avarii” literaturii române și chiar universale, „avaritia” ei fiind „mai curând rezultatul unei vieți dure, austere”.

Un alt studiu care se înscrie pe linia contribuțiilor de prestigiu în interpretarea operei lui Slavici este *Realismul tragic în opera lui Slavici* al lui Eugen Todoran, exegează care aduce puncte de vedere proprii în ceea ce privește tragicul în două capodopere slaviciene: *Moara cu noroc* și *Mara*.

În ceea ce privește *Mara*, Eugen Todoran se referă îndeosebi la episodul final: uciderea lui Hubăr de către fiul lui nelegitim – Bandi. Departate de a considera acest episod „neșteptat și forțat”, cum au făcut unii comentatori începând cu N. Iorga, E. Todoran îl găsește întru totul justificat, în spiritul „lecției morale” pe care Slavici intenționează să o dea prin romanul său (Eugen Todoran, *Realismul tragic în opera*

lui Ioan Slavici, în vol. *Secțiuni literare*, Editura Facla, Timișoara, 1973, p. 136–137).

În 1974, într-un substanțial studiu, Mircea Zăciu invita „la o nouă lectură a lui Slavici”, întrucât „clasicizarea” lui – alături de Ion Creangă și I.L. Caragiale – a dus la o obișnuință aproape „primejdioasă” în acceptarea operei, reprezentând chiar „un pericol” pentru adevărata ei evaluare: „Obișnuința e un rău sfetnic; l-am asociat pe autorul *Morii cu noroc* [și al *Marei*] pleiadei «clasice», i-am oferit locul de onoare în manuale și tratate; imaginea lui rămâne însă convențională și neconcludentă; opera e analizată parțial și fără multă convingere. Lipsește încă studiul monografic obiectiv, temeinic, demonstrativ”. Iar cu privire la cel mai realizat roman al lui Slavici și cel mai valoros de până la apariția lui *Ion* al lui Liviu Rebreanu, autorul evidențiază tocmai ținuta lui modernă: „Cu *Mara* (1894) exemplaritatea operei șirianului atinge eforturile către romanul modern, într-un moment când eroziunea caracterelor, lirismul prozei de evocare patriarhală, cu timbrul ei nostalgic, repede devenit manierism, descuraja multe talente tinere” (Mircea Zăciu, *Pentru o nouă lectură a lui Slavici*, în *Biviuac*, Editura Dacia, Cluj, 1974, p. 42–56).

Parcă răspunzând anume dezideratului profesorului și istoricului literar clujean Mircea Zăciu, Magdalena Popescu publică, în 1977, solida monografie, *Slavici*, rezultat al unei relecturi integrale a operei slaviciene. Fără nici o trimitere bibliografică sau de subtext la exegezele anterioare pe marginea scrierilor lui Slavici – fapt rar întâlnit în cazul unor atari investigații monografice – autoarea ne oferă, în cele 492 de pagini, dacă nu o imagine cu totul nouă, cel puțin una mult mai nuanțată și atotcuprinzătoare a operei lui Slavici, privită cu un ochi contemporan și prin prisma a ceea ce consideră că

rămâne peren ca valoare, atât prin raportare la epocă, dar mai ales în ansamblul prozei românești.

Referitor la *Mara*, dincolo de unicitatea personajului principal în romanul românesc, autoarea vede „un roman despre *iubire și căsătorie*” (Magdalena Popescu, *Slavici*, Cartea Românească, [București], [1977], p. 214).

În privința personajelor principale ale romanului, autoarea demonstrează că, în aparență, Persida „e cel mai complet dintre caracterele descrise de Slavici”, este „personajul central ca frecvență a aparițiilor și intensitate a preocupărilor”, dar personajul dominator este Mara, nu atât prin afișarea ei, ci mai ales prin spațiul uriaș pe care îl ocupă în roman prezența ei „nedeclarată, dar mereu resimțită” (*Ibidem*, p. 236). Mara „are harul vieții și vocația regenerării”; „Mara e asemenea arborelui vieții [splendidă imagine prin veridicitatea și ineditul ei], e viața însăși, pătimașă, puternică, rea, lacomă, generoasă, vorace și darnică; animată de tensiunile cele mai obscure, dar și îndrumată de elanurile cele mai nobile; neiertătoare, aspră, severă și blândă. Aici nu e contradicție și tensiune, căci totul converge în viață; calitatea esențială a femeii e de a supraviețui și de a-și supraviețui” (*Ibidem*, p. 247).

Demne de reținut din noul demers critic al Magdalenei Popescu asupra romanului *Mara* sunt și paginile dedicate unor tablouri vii, inegalabile, din viața breslelor din Ardeal („tăietura de maestru”) sau culesul viilor în podgoria Aradului, pagini care – afirmă autoarea – trimit la „picturile flamande, figurând muncile anotimpurilor”. Slavici compune prin *Mara o epopee burgheză*, în care „cultul eroic” este înlocuit cu cel al agonisirii de bani și al prosperității.

Nicolae Manolescu se pronunță pentru prima dată în scris asupra operei lui Slavici în 1978, în *Cămătăreasa*, studiu dedicat romanului *Mara*, publicat în *Convorbiri literare*

(nr. 11, noiembrie 1978), reluat apoi – revăzut și amplificat – în *Arca lui Noe*. Eseu despre romanul românesc, vol. I, Editura Minerva, 1980. N. Manolescu afirmă, fără echivoc, că „*Mara* trebuie considerată *prima capodoperă* (subl. n.) a genului la noi“, și în acest sens își orientează demersul critic. Totodată, reconsideră opiniile unor predecesori cu privire la caracterul romanului: „Nu e vorba de zugrăvirea «sufletului țărănesc de peste munți», cum zice G. Călinescu, ci de „acea lume peștrită și totuși omogenă de târg transilvănean“, care i-a atras atenția lui N. Iorga încă de la apariție. Nu împărtășește întru totul nici opinia lui D. Vatmaniuc, potrivit căreia romanul *Mara* ar fi un *Bauernroman* (roman țărănesc), înrudit cu scrierile germane ale unui K. Immermann. Și demonstrează că *Mara* e mai degrabă „un roman burghez decât unul țărănesc“, „Preocuparea *Mara* e prima femeie capitalist din literatura noastră“.

Totodată, Nicolae Manolescu vine cu o contribuție esențială în interpretarea operei slaviciene: *stilul indirect liber*, exemplificat prin romanul *Mara*. Pornind de la cele afirmate de Tudor Vianu, cu privire la „oralitatea de tip popular la Slavici“ și mai ales de la constatarea lui G. Călinescu – „împrumutând graiul eroilor, scriitorul deschide nuvelele printr-un fel de acord stilistic“ –, criticul urmărește procedeul în *Mara*, începând cu prima frază a romanului: „A rămas *Mara*, săraca, văduvă cu doi copii, săracuții de ei, dar era tânără și voinică și Dumnezeu a mai lăsat să aibă și noroc“. Ca să citeze apoi: „Sunt săraci, săracuții, că n-au tată; e săracă și ea c-a rămas văduvă cu doi copii...“ Stilul indirect liber – mai ales din al doilea pasaj – indică în *Mara* nu pe cea care *vorbește*, ci care *gândește* astfel, cel care relatează fiind totuși autorul: „...Folosind expresiile

Marei, ca și cum și-ar însuși punctul ei de vedere, naratorul rămâne totuși distinct de personaj“, pe parcurs „vocea naratorului trece pe nesimțite de la identificarea cu limbajul văicăreț și prefăcut al *săracei* femeii la dezvăluirea, ca din întâmplare, a adevăratei ei situații materiale“ (N. Manolescu, *op. cit.*, p. 141–142).

Prin insolitul său demers critic privind alternanța între *identificare și distanță* dintre autor și personaj, N. Manolescu a realizat o definiție de necontestat a stilului indirect liber slavician: „Acest joc între identificare și distanță permite naratorului să caracterizeze, oarecum insinuant, personajul *Marei*, din două puncte de vedere, alternativ: din acela exterior, să-i zicem al obștei de care aparține; și din acela interior, al motivațiilor proprii. Odată este *Mara* așa cum apare celorlalți; altă dată, așa cum ar dori să apară sau așa cum se închipuie apărând. Nici identificarea, nici distanța nu sunt absolute: e vorba mai curând de o confundare permanentă, fără ca vreunul din termeni să fie privilegiat decisiv“ (*Ibidem.*).

Operă capitală a lui Slavici și unul din primele zece romane ale literaturii românești – cum s-a pronunțat N. Manolescu –, *Mara* a fost comentată în prefețele care însoțesc numeroasele ediții ale romanului, prilej de a scoate în evidență în demersul critic respectiv aspecte noi ale scrierii sau de a accentua unele puncte de vedere exprimate sau schițate anterior. Astfel, C. Măciucă, în Prefața la ediția din 1977 (Editura Albatros), afirmă că „*Mara* este și un roman de atmosferă“, prin modalitatea de prezentare a elementelor care „fixează mediul în timp și spațiu“, este „o vastă galerie de tablouri de gen, care înscriu în ansamblul lor o cuprinzătoare imagine a satului românesc, ca și a mediului târgovețimii mijlocii“.

Într-o postfață la o ediție *Mara*, tipărită în 1979, în colecția „Arcade“ a Editurii Minerva, Radu Țeposu vedea în această

operă a lui Slavici un roman „al puterii“, dar în același timp, pe măsura însușirii puterii ca voință, și al *trufiei*. De altfel, într-un volum de critică literară, Radu Teposu își retipărește postfața sub titlul *Putere și trufie*. Pentru Mara, prestigiul moștenit, inclusiv prin puterea banului, este o prejudecată, singurul care contează pentru ea este „cel dobândit“ prin forțe proprii (Radu Teposu, *Putere și trufie*, în vol. *Viata și opiniile personajelor*, Editura Cartea Românească, București, [1983], p. 34).

Tot într-o prefață, Ion Roman, printre alte considerații, pornind de la cele afirmate de Tudor Vianu că Slavici „nu are fantezie vizuală“, arată că, totuși, în *Mara* „locurile apar în eboșe de o pregnanță evocatoare“, datorită redării din amintire, cu liniile, formele, înregistrate cândva și chiar cu impresiile personale de atunci (Ion Roman, *Prefață* la Ioan Slavici, *Mara*, Editura Minerva, București, 1982, „Biblioteca pentru toți“, p. XXVI).

În încercarea sa de sinteză asupra literaturii române, elaborată mai înainte, dar tipărită de-abia în 1991, Ion Negoïtescu îi atribuia lui Slavici un rol de frunte în scrisul românesc: „Valorile umane cuprinse în scrisul lui fac dintr-însul un adevărat cititor al literaturii române“, în ciuda faptului că scriitorul „nu ne apare ca un adevărat artist al cuvântului“. Iar referitor la *Mara* scotea în evidență „știința epică“ și „originalitatea“ romanului, în care „se impun realități și probleme“ fundamentale pentru Transilvania din acea epocă (I. Negoïtescu, *Ioan Slavici*, în *Istoria literaturii române*, volumul I [1800–1945], Editura Minerva, București, 1991, p. 114–116).

I. Negoïtescu este și primul care avansează ideea că, prin romanul *Mara*, Ioan Slavici se apropie de valorile europene,

atât prin „cosmopolitismul“ scrierii, cât și prin „provincialismul, în sensul bun al cuvântului: „Nu numai cosmopolitismul îl apropie pe autorul *Marei* de valorile bătrânului nostru continent, el înfățișându-ni-se acum ca un tipic reprezentant al duhului Europei Centrale, ci și provincialismul, în sensul bun și de temei al cuvântului, aplicabil și romanelor italienești din a doua jumătate a secolului al 19-lea...“ (I. Negoïtescu, *op. cit.*, p. 116).

Într-un studiu intitulat *Un Balzac al satului ardelean*, Dumitru Micu încerca, în 1972 (*Convorbiri literare*, nr. 15), o definire a prozei lui Slavici, în sensul celor enunțate în însuși titlul demersului critic, punând accentul îndeosebi pe universul nuvelilor.

Peste două decenii, într-o *Scurtă istorie a literaturii române* (1994), criticul acordă o atenție sporită romanului *Mara*, relevând „forța epică“ a scrierii și apreciind personajele principale ca „figuri dintre cele mai vii“ din proza narativă românească, în primul rând *Mara* pe care o raportează la alte eroine din literatura română (Dumitru Micu, *Scurtă istorie a literaturii române*, I. *De la origini până la primul război, mondial*, Editura Iriana, București, 1994, p. 286). În ultimul deceniu și-au făcut apariția și lucrări profilate pe interpretarea operei lui Slavici însoțite de texte selectate special în vederea ilustrării demersului critic întreprins. Astfel, Constantin Cubleșan publică, în 1994, *Ioan Slavici comentat de...*, iar Cornel Ungureanu, în 2002, *Ioan Slavici*, impropriu subintitulată „monografie“, întrucât nu diferă, ca structură, față de lucrarea precedentă citată mai sus.

Pentru Cornel Ungureanu, *Mara*, ca personaj, „e un *om exemplar* – e un adevărat creștin [*sic!*], un om activ care reia mesajul lui Popa Tanda: mesajul oamenilor exemplari“, cei

care „nu se abat de la calea cea dreaptă“ (Cornel Ungureanu, *Ioan Slavici*, Editura „Aula“, Brașov, 2002, p. 50–51).

Într-un eseu – *Eu, personajul* – Vasile Popovici avansează o idee cu totul originală, aceea potrivit căreia „*universul lui Slavici este de neconceput în afara teatralizării*“, „el e organic construit pe un tipar teatral ascuns și care manevrează întreaga existență a eroului său“. Eseul lui V. Popovici scoate în relief „teatralitatea“ prozei slaviciene, în concordanță și cu cele afirmate de Slavici însuși încă din timpul studenției la Viena, într-o scrisoare către Iacob Negruzzi din 1872: „Am o dispoziție deosebită pentru arta dramatică“. „Revelarea teatralității – afirmă V. Popovici – mi se pare esențială pentru înțelegerea operelor sale de primă valoare. Nu este o întâmplare că teatralizarea apare în nuvelele sale cele mai bune și în *Mara*, și lipsește cu totul din producțiile de a doua și a treia mână, precum nuvelele târzii sau masivul roman istoric *Din bătrâni*.“ *Mara* este „împânzită“ de „momente teatrale“, prin care arta autorului „îndreaptă invariabil personajul slavician spre supliciul *pieței publice*“, care „este, în proza sa majoră, forma fundamentală de organizare a spațiului: recunoaștem figura ei tutelară și în clasa școlii de la Radna, și pe podul Marei [de pe Mureș], și în vie, și în curtea lui Claiici de la Arad, și în biserică..., peste tot unde întâlnim scene teatrale.“ Și autorul insolitului eseu conchide că Slavici și-a împlinit vocația (dramatică) „în proză, nu în teatru“ (Vasile Popovici, *Eu, personajul*, eseu, Editura Cartea Românească, [București], 1998, p. 41, 55).

Privit în ansamblu, romanul *Mara* nu se ivea pe un loc gol, arid, între scrierile lui Slavici. Setea de înavuțire, goana după bani le-am întâlnit mai înainte la Ghiță din *Moara cu noroc*.

O precupeată gen *Mara* – redusă doar la schemă – este și Lenca Liuchici din *Budulea Taichii*. În portretul moral al Persidei regăsim unele din trăsăturile Siminei din *Pădureanca*.

Neajutoratul Pupăză din nuvela *Pădureanca* este și el copil din flori, ca și Bandi din romanul *Mara*. Oscilațiile, lipsa tăriei de caracter a lui Națl trimit la Iorgovan, feciorul bogătanului din *Pădureanca*. Chiar unele elemente din biografia personajelor se aseamănă: amândoi fac câte cinci ani de liceu, după care revin acasă, fără să-și definitiveze studiile. Dar pe lângă aceste similitudini, mai mult sau mai puțin incidentale, întâlnim și probleme de fond care stau la baza romanului, tratate și în alte scrieri. În tragedia *Gaspar Grațiani*, publicată cu un deceniu înainte și reprezentată pe scena Teatrului Național din București, în 1888, Slavici își construise conflictul tot pe deosebirea de neam și confesiune.

Sunt referiri în roman care ajută și la încadrarea acțiunii în epocă: Hubăr, măcelarul din Lipova, realizează în timpul „revoluției de la 1848 o frumoasă avere“, apoi, ca *beamter* (funcționar austriac), îi merge și mai bine, imediat după revoluție fiind pus „la mare cinste“; despre Andrei Corbu, nobil de Cârpeniș, se amintește că a fost închis în timpul „revoluțiunii“, pentru ca în anii următori să nu mai reprezinte „nimic“. Însă cele mai importante rămân informațiile din capitolul *Verboncul*, prin relatările despre luptele duse de italieni, sub conducerea lui Garibaldi, pentru unificarea Italiei, care culminează cu victoriile din 1859 împotriva armatelor austriece. Trică, feciorul Marei, ajuns „cătană“ în armata imperială, spre sfârșitul romanului participă și el la luptele din nordul Italiei, fiind „lovit în șold de o țandără de bombă“ și internat într-un spital din Verona. Toate acestea ne

îndreptățesc să localizăm în timp acțiunea romanului *Mara* în anii 1850–1860.

Novele din popor (1881) și *Novele*, I-II (1892–1896) oglindeau, în marea lor majoritate, lumea satului transilvănean. Prin *Mara*, Slavici își lărgeste câmpul de observație, oferindu-ne romanul târgului, al orașului de peste Carpați, cu tot ce avea el mai caracteristic în epocă. Sondarea lumii meseriașilor, a breslelor meșteșugărești, a negustorimii mărunte, sau a diferențierilor sociale și naționale oferă romanului un caracter de „frescă socială”. Slavici investighează în adâncime o anume categorie socială, surprinsă, cu măiestrie, într-un anumit stadiu al evoluției sale istorice.

Spațiul de desfășurare a acțiunii romanului este redus la zona Lipova-Radna-Arad. Doar episodic acțiunea se desfășoară și în alte puncte geografice – Viena. Lumea meseriașilor, a târgoveților din această zonă o surprinde Slavici – este lumea pe care o cunoștea din copilărie și din anii de școală. (Parcurgerea memorialisticii sale oferă elemente relevante în acest sens.) Tematica aceasta nu era întru totul nouă nici în literatura română. Ion Popovici-Bănățeanul – el însuși fiu de meseriaș – dăduse la iveală, cu puțin timp înainte de publicarea romanului *Mara* în revista *Vatra*, câteva crâmpeie din viața meșteșugarilor bănățeni.

Există în roman o preocupare pentru *buna gospodărire* care, prin supralicitare, devine aproape un principiu etic călăuzitor. Bocioacă, starostele cojocarilor, de cuvântul căruia ascultă întreaga breaslă, este tipul gospodarului cel mai reprezentativ din roman. În chibzuiala lui permanentă, în preocupările pentru treburile zilnice ale casei sale și ale breslei nu putem să nu întrezărim trăsăturile tatălui scriitorului: Savu Slavici,

„măestru” cojocar în Siria, așa cum ni-l prezintă autorul însuși în scrierile memorialistice.

(p. 307)

DIN BĂTRÂNI [I. LUCA]

NARAȚIUNE ISTORICĂ

A apărut pentru prima dată în volum: *Din bătrâni* [I. Luca]. Narațiune istorică, București, Institutul de Arte Grafice și Editură Minerva, 1902, VIII + 328 pagini. Scrierea este însoțită de o prefață a autorului, intitulată *O mărturisire* (p. V–VIII). Prefața se reproduce, sub titlul *Din bătrâni*, în *Tribuna poporului*, an. VI, nr. 110, 15/28 iunie 1902, p. 1, și cu titlul din volum (*O mărturisire*) în *Albina*, an V, nr. 44–45, 1–11 august 1902, p. 1162–1164. Reeditată de autor: *Din bătrâni, Narațiune istorică*, [I. Luca], ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, H. Steinberg & Fiu, 1916, VIII + 312 pagini. Fată de ediția din 1902, cuprinde un epilog, intitulat *Încheiere...* (p. 295–312).

Inclusă în ediția *Opere*, VII, text stabilit și variante de C. Mohanu, Editura Minerva, București, 1973, p. 291–534.

Scriere destul de întinsă (circa 250 pagini), *Din bătrâni*. [I. Luca] este structurată în cinci părți: primele patru de câte 5–6 capitole, iar ultima, ceva mai redusă ca întindere, doar trei capitole. Dacă cele cinci părți sunt nenominalizate, capitolele sunt intitulate sugestiv: *Risipirea gepizilor*, *Vatra lui Vineș* (fierăria unde se făureau armele și se afla și se comenta ce se întâmplă în jur, – un fel de „fierărie a lui Iocan”), *Năluca*, *Năvala*, *Fuga* (în prima parte); *Dragoslavele* (fiicele lui Dragoslav, apoi numele localității) (partea a doua); *Rusalțiile*

(sărbătoarea religioasă, în partea a treia); *Sezătoarea* (lucrurile tinerele fete la curtea Doamnei); *Târgoviștea* (la început locul unde se ținea târgul, apoi numele localității) (în partea a patra) și *Cetatea* (fortificarea așezării de scaun) din ultima parte.

Dându-și seama că nu va mai continua seria celor două narațiuni istorice – așa cum promisese cititorului în prefața (*O mărturisire*) la *Din bătrâni*, prima parte apărută în 1902 –, la reeditarea acesteia, în 1916, Ioan Slavici simte nevoia să-i adauge o *Încheiere...*, un epilog, într-un tot binevenit și necesar chiar, deoarece această narațiune este o scriere de sine stătătoare, cu toate că Slavici mai elaborase alta similară, *Din bătrâni. Manea*, în 1905, cronologic, continuând prima parte, dar pe care n-o mai reeditează în 1916. În scurtul epilog (4 pagini), Slavici rememorează bătălia muntenilor cu Baian, căpetenia ogorilor (avarilor), la „cetatea de piatră din fața trecătorii lui Bran“, în care pierde Radu, conducătorul lor, dar ogorii sunt alungați, muntenii – sub conducerea altor „staroști“, deveniți „județi“ – rămânând să înfrunte pe pământul lor și de aici înainte vicisitudinile istoriei, cum afirmă un „înțelept“ din „sfatul bătrânilor“: „Iară noi vom rămânea tot noi și vom merge-naînte!“ – frază care încheie textul noii ediții din 1916.

Scrierile lui Slavici care se pot plasa în jurul anilor 1902 și 1905, când apar în volum cele două narațiuni istorice *Din bătrâni* ([*Luca*] și *Manea*) sunt foarte puține: în 1900, publică în volum ampla nuvelă *Vatra părăsită*; în 1906, tot o nuvelă mai întinsă, *La Răscruți*, dar tot în anul 1906 i se tipărește la editura revistei *Luceafărul*, pentru prima dată în volum, capodopera sa, *Mara*. În periodice, Slavici este prezent în acest răstimp cu: articolul *Pesimismul lui Eminescu*, ampla evocare *Serbarea de la Putna* (ambele în *Convorbiri literare*, 1902 și,

respectiv, 1903), o nuvelă, *Anghel*, tot în *Convorbiri literare* (1906), și romanul *Corbei*, publicat în *Tribuna* din Arad (decembrie 1906– martie 1907).

În prefața la *Din bătrâni* [*I. Luca*], intitulată *O mărturisire*, Slavici declară că cele narate în scrierea sa istorică nu reprezintă „plăsmuiri“ ale sale, ci sunt întru totul „adevărate“, autentice, încât și-ar jigăni cititorii dacă ar mai încerca susținerea celor relatate cu argumente istorice: „E o cestiune de bună-credință literară să fac mărturisirea că faptele expuse în această narațiune, pe cât de frumoasă, pe atât de interesantă, nu sunt plăsmuiri ale mele, ci întâmplări petrecute sunt acum vreo mie trei sute de ani, în timpul domniei împăratului Justinian, când gepizii au fost risipiți în luptă cu longobarzii și cu avarii și când bulgarii și marile mase de slavi au sosit la poalele Carpaților. Întâmplările aceste sunt atât de învederat adevărate încât i-aș jigăni pe cititori dacă mi-aș da silința să-i conving prin dovezi înșirate după toate regulile stabilite de istoriografii pedanți“ (*Din bătrâni. Narațiune istorică*, 1902, p. V).

Apariția, în 1902, a primei părți din romanul istoric *Din bătrâni* este precedată de publicarea, în 1900, a lucrării lui Eudoxiu Hurmuzachi, *Fragmente din istoria românilor*, vol. II, III, traduse și editate de Ioan Slavici. (Volumul I apăruse încă din 1879 în traducerea lui M. Eminescu.) Incontestabil, romanele istorice ale lui Slavici au la bază și experiența câștigată de scriitor în munca de editare a documentelor privind trecutul poporului nostru. La 17 noiembrie 1874 fusese numit secretar al Comisiei documentelor istorice, calitate în care se îngrijește, mai multe decenii, de editarea Documentelor Hurmuzachi, o colecție de izvoare istorice dintre cele mai importante pe care le avem. Ca editor și traducător, Slavici a parcurs un număr imens de documente și a întreprins cercetări

pentru elucidarea unor probleme rămase necunoscute sau controversate. Nu a abandonat aceste preocupări nici când a revenit pentru un timp la Sibiu, unde a condus *Tribuna* în anii 1884–1889, și nici chiar în anul de temniță de la Vaț (iunie 1888–iulie 1899).

De asemenea, munca la catedră îi lărgeste orizontul preocupărilor în acest domeniu. Ioan Slavici a predat istoria la Azilul „Elena Doamna” din București în anii 1891–1894. În 1891 chiar publică un manual în două volume, *Istoria universală*, care intră în atenția lui N. Iorga. În studiul consacrat acestui manual, marele istoric relevă meritul autorului de a fi încercat, pentru prima dată, să alcătuiască „o istorie universală”, în care prezintă și istoria poporului român, nu prin simple referiri la trecutul nostru, ci ca parte integrantă a istoriei universale (N. Iorga, *O nouă carte de istoria veacului de mijloc*, în *Revista pedagogică*, nr. 3–4, martie–aprilie 1892, p. 128–148).

Nu trebuie uitat nici faptul că, încă din prima fază a activității sale literare, Ioan Slavici scrisese, în 1878, drama în versuri *Bogdan-Vodă* (tipărită postum), iar în 1888 publicase, în *Convorbiri literare*, *Gaspar Grațiani* – ambele piese de teatru inspirate din trecutul istoric al Moldovei. Dar chiar debutul la *Convorbiri literare* îl face cu *Studii asupra maghiarilor*, publicate în mai multe numere din 15 iulie 1871 până în noiembrie 1873. Incursiunea în trecutul istoric este însoțită de considerații politice, culturale, etnografice și psihologice, ca și de referiri la relațiile româno-ungare. În capitolul VI, intitulat *Noi și maghiarii* (*Convorbiri literare*, nr. 6, 1 septembrie 1873) întâlnim primele referiri ale lui Slavici la epoca de formare a poporului român și la năvălirile popoarelor migratoare – în mare, timpul în care este plasată acțiunea din

viitorul romanul *Din bătrâni*. Autorul afirmă în capitolul VI că s-au impus formele de organizare mai potrivite cu viața „autohtonă” (obștiile), după cum s-a generalizat și „portul cel mai frumos și mai amăsurat climei” – idei care stau la baza prezentării vieții „muntenilor” în romanul *Din bătrâni*.

Toate acestea își au sorgintea în concepția lui Slavici cu privire la literatura de inspirație istorică. În 1877, când discută, într-o amplă recenzie din *Timpul* (numerele 167–173, iulie–august), dramele istorice ale lui N. Scurtescu: *Rhea-Silvia* și *Despot-Vodă*, el își exprimă părerea că cel mai bine pot fi înfățișate în opere literare epocile istorice pentru care avem mai puține documente, fantezia scriitorului urmând a umple, a împlini „golurile” existente, însă numai în spiritul adevărului istoric, al obiectivității. Drept pentru care Slavici însuși se oprește în romanul său istoric *Din bătrâni* la secolele VI–IX din istoria românilor, numiți de autor „munteni”.

Pe Ioan Slavici l-a legat profund de istorie nu numai preocupările „profesionale” enunțate mai sus – profesor de istorie universală, autor de manuale de istorie și editor de documente istorice –, ci și o anumită afecțiune față de trecut, o atitudine simpatetică, manifestată în cele două romane de inspirație istorică, dar și în scrierile istorice propriu-zise: *Die Rumänien in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina* (*Românii din Ungaria, Transilvania și Bucovina*), Viena 1881; *Românii din regatul ungar și politica maghiară*, 1892; *Ardealul*, București, 1893; *Românii din Ardeal*, 1910; *Românii de peste Carpați*, 1911.

Slavici este un deschizător de drumuri și în romanul istoric. Mihail Sadoveanu publică *Șoimii* în 1904, la doi ani de la apariția primului roman istoric al lui Slavici. Până în 1902, când apare prima parte din întâiul său roman istoric *Din*

bătrâni, literatura română nu înregistrase drept operă valoroasă, în acest sector, decât *Ursita* de B.P. Hasdeu. Apărut în *Buciumul* (1864), romanul *Ursita* este republicat de autor într-o nouă versiune, revăzută, în *Revista literară și științifică*, în 1876. În volum se tipărește însă postum în 1910. Nu avem date din care să rezulte că Slavici a cunoscut *Ursita* lui Hasdeu. Nu este exclus să fi citit în revistă a doua versiune revăzută. În mod sigur lui Slavici nu-i erau străine preocupările pentru istorie ale lui B.P. Hasdeu, printre care cele trei tomuri din *Cuvente den bătrâni*, distinse, în 1880, de către Academia Română cu Premiul „Ion Heliade Rădulescu” (5000 lei aur). Se poate chiar ca titlul „narațiunii sale istorice” *Din bătrâni* să-i fi fost sugerat de însuși titulatura operei lui Hasdeu. Pentru cunoașterea operei istorice a lui Hasdeu de către Ioan Slavici pledează și faptul că amândoi erau membri ai Academiei Române, care edita documentele Hurmuzachi.

Ursita rămâne singurul roman istoric de valoare din secolul al XIX-lea, deși producții epice pe teme istorice i-au succedat până la apariția scrierii lui Slavici – *Din bătrâni*: Ioachim C. Drăgescu, *Noaptea carpatine sau Istoria martirilor libertății* (1867) – roman închinat lui Horia, Cloșca și Crișan; Gr. H. Grandea, *Misterele românilor* (1879); G. Baronzi, *Biciul lui Dumnezeu* (1884); I. Pop-Florantin, *Horea* (1885) și *Avram Iancu, regele Carpaților* (1891); Th.M. Stoenescu, *Aron Vodă cel Cumplit* (1893); Theodor Alexi, *Beiu Vodă domn* (1893); Cyru Oeconomu, *Răzbunarea lui Anastase* (1896). Toate acestea n-au însemnat decât reușite slabe, parțiale, nedepășind o importanță documentară. Tematic, doar *Răzbunarea lui Anastase* al lui Cyru Oeconomu – „povestitor fără chemare”, cum îl numea N. Iorga – se înrudește cu *Din bătrâni*, prin

acțiunea scrierii plasată în veacul al V-lea bizantin – spațiu în care se preumblă și unii dintre eroii lui Slavici, din *Manea*.

Apărut în librării până în iunie 1902, romanul istoric al lui Ioan Slavici este propus, în anul următor, pentru Premiul „Ion Heliade Rădulescu” al Academiei Române. Pentru același premiu prezintă și Duiliu Zamfirescu romanul său *În război*, dar mai concurează și Th. D. Sperantia, *Anecdote populare*, G. Tutoveanu, *Albastru*, Ioan Adam, *Leagănul viselor* și Gh. Silvan, *Cuiburi părăsite*. Este evident că dintre toți candidații, Slavici și Duiliu Zamfirescu aveau cele mai multe șanse. Majoritatea voturilor – în urma dezbaterilor academice – o obține Ioan Slavici, însă de-abia după a treia votare. Așa cum se arată în raportul pentru premiere prezentat de N. Quintescu, i se acorda premiul lui Ioan Slavici și pentru a se înlătura o nedreptate care i se făcuse în urmă cu zece ani, când *Novелеle* lui – „cele mai frumoase ce posedă până acum literatura română” – fuseseră respinse de la premiul Academiei. Și raportorul accentuează ce l-a impresionat în „narațiunea istorică” a lui Slavici: „Sentimentul națiunii, patriotismul, spiritul de umanitate și simțul religios”; „năzuința autorului de a însufleți prin farmecul legendei parte din toponimia Munteniei”; „obiceiurile noastre ale românilor”; „reflexiunile frumoase și înălțătoare” care „ne răcoresc sufletul cu adieri curate de sănătate morală” (*Analele Academiei*, seria a II-a, Tomul XXV, 1902–1903, Partea administrativă și dezbaterile, 1903, p. 388–389).

Președintele Academiei Române, Dimitrie A. Sturdza, elogiaza astfel romanul: „Scrierea dlui Slavici [*Din bătrâni*] este una din aparițiunile cele mai îmbucurătoare în literatura noastră. În Germania asemenea scriere a făcut celebru pe Felix Dahn care, sub forma de povestire istorică, a făcut cunoscute

începuturile poporului german. Același lucru voiește să facă și dl Slavici... Lucrarea este meritorie și serioasă și putem să-i acordăm premiul «Eliade Rădulescu»" (*Ibidem*, p. 163–164). Singur Titu Maiorescu este mai rezervat, găsind *Din bătrâni* doar „un roman admisibil” (*Ibidem*, p. 164).

Respingerea romanului său *În război* de la premiul Academiei îl determină pe Duiliu Zamfirescu să publice în *Revista idealistă* (nr. 7, 1/14 septembrie 1903, p. 3–25) amplul articol *Literatura românească și scriitorii transilvăneni*, un atac dur la adresa lui Slavici și a altor scriitori ardeleni, care – prin răspunsul lui Slavici – *Literatura „românească” și d-nul Duiliu Zamfirescu* (*Revista idealistă*, nr. 2, 15/28 aprilie 1904) declanșează cunoscuta polemică din primul deceniu al secolului al XX-lea.

Ar fi greșit însă să se creadă că atacurile lui Duiliu Zamfirescu împotriva scriitorilor „ardeleni” și îndcoșebi la adresa lui Slavici au fost determinate doar de încununarea romanului *Din bătrâni* cu premiul Academiei Române. Duiliu Zamfirescu își exprimase rezerve asupra scrierilor lui Slavici încă din 1888, în prefața la volumul său de *Novele* publicat în acel an și, mai ales, în corespondența cu Titu Maiorescu. Astfel, într-o scrisoare din 7/19 februarie 1898, Duiliu Zamfirescu îi scrie, din Roma, lui Maiorescu: „Slavici și-a închipuit toată viața că a dat icoana sufletească a țaranilor, în amorurile și poezia lor vagă, iar de fapt a plâsmuit ființe himerice, false din punct de vedere al asemănării, monotone și neclarificate din punct de vedere al tipului” (*Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori. 1884–1913*, București, Casa Școalelor, 1944, p. 226). Trei ani mai târziu, în 1901, în studiul *Romanul în limba română*, Duiliu Zamfirescu reia criticile la adresa lui Slavici, asociindu-i –

inexplicabil! – proza cu a lui I. Popovici-Bănățeanu și Em. Grigorovitză, regretând că și el „a fost victima iluziei dlui Slavici, cât a ținut acordul acela de sentimentalism fals” (Duiliu Zamfirescu, *Romanul în limba română*, în *Noua revistă română*, nr. 35, 1 iunie 1901).

Acum, în 1903, Duiliu Zamfirescu, înainte de a analiza romanul lui Slavici, ține să precizeze: „Chestiunea, pusă pe terenul acesta, devine aproape personală. Îmi pare rău, fiindcă, personal, nu am nimic cu d. Slavici, pentru simplul motiv că de-abia îl cunosc. Cum însă, printr-o întâmplare nenorocită, am concurat amândoi la același premiu al Academiei, ce mi s-a refuzat mie și i s-a acordat d-sale, pun discuțiunea cu hotărâre asupra acestui punct: raportul dintre valoarea literară a romanului dlui Slavici, *Din bătrâni*, și a romanului meu, *În război* – amândouă narațiuni istorice”. Pentru ca apoi, după o argumentare într-o manieră greu de definit, să nege valoarea artistică a întregii proze slaviciene, afirmând în concluzie că Slavici „nu știe să creeze oameni adevărați”, iar romanul de față [*Din bătrâni*], ca valoare psihologică, este tot așa de nul ca novelele de mai nainte” (Duiliu Zamfirescu, *Literatura românească și scriitorii transilvăneni*, loc.cit., p. 3–25).

Poate că dacă Duiliu Zamfirescu nu ar fi adăugat și fraza ce viza nuvelele lui Slavici – dintre care unele capodopere ale literaturii române – ar fi fost cât de cât credibil, în ceea ce privește „narațiunea istorică” *Din bătrâni*. Dar, oricum, ar fi nedrept să subscriem întru totul la cele afirmate de Duiliu Zamfirescu, care merge până acolo încât neagă orice valoare literară romanului și cere chiar „îndepărtarea” lui din mâinile tinerimii pentru a nu-i „strica gustul” (*Ibidem*). Duiliu Zamfirescu răspundea indirect și președintelui Academiei, Dimitrie A. Sturdza, care, în dezbaterile „academice” pentru

acordarea premiului, atacase violent romanul *În război*, îndeosebi pentru inexactitățile în prezentarea Războiului de independență (1877–1878) și elogiase fără rezerve romanul lui Slavici, *Din bătrâni*.

De duritatea atacurilor împotriva lui Slavici își dă seama însuși autorul articolului, întrucât, într-o scrisoare din 7 noiembrie 1903, se adresează lui Maiorescu: „Întâmpinarea mea e următoarea: lucrarea lui Slavici e atât de nevrednică, încât eu consider hotărârea Academiei [de a o premia] ca o insultă, și la insulte răspund cu sfârșul biciului” (*Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, ed. cit., p. 183).

Astăzi privind din perspectiva istoriei literare, care certifică valorile, este clar că romanul *În război* merita premiul Academiei Române în 1903. Prin neacordarea lui se făcea o nedreptate. Dar aceeași mare nedreptate i se făcuse și lui Ioan Slavici în 1893, când celebrele lui *Novele* fuseseră respinse de la premiu de către același for academic, care acum a încuviințat înlăturarea unei nedreptăți prin alta. Rămâne însă „consolarea” că dacă romanul *Din bătrâni* al lui Slavici nu ar fi meritat strict ca valoare literară premiul Academiei Române, *Novелеle din popor* ale lui Slavici au însemnat mult mai mult pentru dezvoltarea literaturii române decât romanul *În război* al lui Duiliu Zamfirescu.

Slavici răspunde atacurilor lui Duiliu Zamfirescu tot printr-un articol amplu, redactat – după mărturia autorului – în „vacanța sfintelor sărbători” de la sfârșitul lui decembrie 1903. Dar, nu cunoaștem din ce cauze, *Revista idealistă* tipărește dreptul la replică de-abia în nr. 2 din aprilie 1904, pe nu mai puțin de 15 pagini, însoțit de o notă redacțională aparținând directorului revistei, Mihail G. Holban: „Publicând în nr. de septembrie articolul dlui Zamfirescu, am spus că

Revista este la dispoziția dlui Slavici dacă crede de cuviință să răspundă. Nu de mult am primit de la cunoscutul scriitor paginile *pro-domo* pe care ne grăbim a le publica, lăsând bineînțelele d-sale răspunderea celor scrise”. În nota care însoțea articolul lui Duiliu Zamfirescu din septembrie, directorul revistei menționa că el venea de la „o personalitate marcantă în literatura noastră”, care prezenta problemele „în mod obiectiv” – ceea ce dezvăluie opțiunea revistei. Și totuși Slavici se dovedește „mai obiectiv” în răspunsul său, nu neapărat prin felul cum își apără scrierea sa, ci prin modul în care discută, cu un orizont mai larg, problemele literaturii epocii și chiar cele social-politice.

La criticile lui Duiliu Zamfirescu la adresa scriitorilor ardeleni – inclusiv Slavici și G. Coșbuc, printre care și aceea că nu ar avea înclinația spre literatură și spiritul critic al moldovenilor – punct de vedere susținut și de G. Ibrăileanu în *Spiritul critic în cultura românească* –, Ioan Slavici dă un răspuns exemplar, pe care l-ar fi încuviințat și Eminescu: „Nu e România numai a moldovenilor și a muntenilor, ci a tuturor românilor, căci ea nu e numai formațiune politică, ci centru de viață culturală al celui mai însemnat popor din Orientul Europei, și minoritatea gălăgioasă care țipă contra ardelenilor își degradează țara, socotindu-ne străini pe pământul ei. Suntem străini numai pentru cei înstrăinați dintre fiii ei” (Ioan Slavici, *Literatura „românească” și d-nul Duiliu Zamfirescu*, loc. cit. p. 226).

Trecând la „premiul” acordat romanului său și respingerea de la premiere a romanului *În război*, Slavici ține să precizeze: „Mă mai prezentasem în două rânduri la Academie pentru alte două premii și am fost respins, fără ca să mă fi plâns, ca d.

Duiliu Zamfirescu de nedreptăți pe care nu le «mai» poate îngădui“ (*Ibidem.*).

Cât despre învinuirea că personajele din romanul premiat ar fi nefirești, Slavici face mărturii care ne dezvăluie concepția lui cu privire la ceea ce este „esteticeste adevărat“: „Omenește firesc, esteticeste adevărat, poeticește frumos e nu ceea ce se petrece în această mizerabilă lume reală, ci ceea ce, potrivit cu firea omenească, trebuie să se petreacă. Realitatea brutală e în artă numai fondul dureros și întunecat din care iese cu atât mai luminos la iveală mult doritul adevăr ideal, visul de-a pururea mângâios al firii noastre omenești“ (*Ibidem.*).

În răspunsul său, Slavici se oprește pe larg asupra unui personaj important din romanul *Din bătrâni* – Mala –, personaj controversat și privit cu rezerve de critica literară, chiar de la apariția cărții. Pledoaria lui Slavici pentru acest personaj feminin ne relevă și ce credea scriitorul despre literatura timpului, drept pentru care dăm un citat mai amplu: „Închipuindu-mi pe Mala, eu am văzut-o de sus în jos, în amănuntele ce oglindesc firea omenească a ei, copilă cu mari ochi albaștri, cu obraji rotunzi, albi și rumeni, cu părul galben și moale ca mătasea. Dezinteresatii noștri literari, deprinși cu spitalul lui Emile Zola, o văd de jos în sus, cu *picioarele bănanăind*, și ar fi dorit să le dau «imaginea unui călăreț așezat voinicește-n șea, răzimat în scări, furând o *fetică* acoperită toată în mătase, pe care o strânge la piept», imagine după gustul lor «gentilă»; dar nepotrivită cu un timp când Iosefi nu-și instalase încă șelăria în Podul Mogoșoaii, ovreiu Isaac nu venise încă cu mătășurile de peste Dunăre și vila regală nu era încă deschisă la Șosele. Atât de mult s-au deprins acești oameni de gust cu scările, cu șelele, cu mătășurile și cu celelalte amănunte ale vieții interesante, încât nu mai ajung să-și dea seama de ce

anume am căutat eu scăparea în timpuri de mult trecute și de ce nu bărbatul mai tare fură pe «*fetică*», ci copila plâpândă se îmbărbătează ca să scape din robie pe iubitul ei. Le pare lucru nefiresc, banal, «inadmisibil», cu desăvârșire inestetic, fundamental mitocănesc că el n-o strânge la piept, ci-i zice «Du-te la mama ta!» Lucru, după felul lor de a vedea, firesc și estetic ar fi fost ca el să facă cu totul altăceva. Era fără îndoială mai interesant și astfel și mai potrivit cu firea unui om însetat de câștig, căci mulți băieți buni și multe fete gentile s-ar fi delectat citind asemenea amănunte interesante și cartea mi-ar fi fost vândută ca pâinea caldă. Deși trăiesc însă în ziua de astăzi și am învățat și ceva carte, n-am ajuns încă la destulă rafinare culturală, ca să iau religiozitatea, iubirea de neam, simțimintele familiale, spiritul de jertfă și stăpânirea de sine drept niște banalități nepotrivite cu firea omenească, ci tot mă mai încânt de gândul că-i este dat orișicărui om să se ridice mai presus de carnea pe care au s-o mănânce în cele din urmă viermii și că adevărata podoabă a ființei omenești e numai stăpânirea de sine“ (*Ibidem.*).

Peste câțiva ani, Duiliu Zamfirescu, în discursul de recepție la Academia Română, *Poporanismul în literatură* (16/29 mai 1909), îl atacă din nou pe Slavici, învinuindu-l că a închipuit în scrierile sale „ființe și lucruri ce nu există“, eroi „anemici și nefirești“. Ioan Slavici nu mai răspunde la noile atacuri – în esență tot cele vechi –, fiind convins, ca și cei mai mulți dintre confrății într-ale scrisului, că *Mara* și *Novelele din popor* își au locul lor bine stabilit în literatura română, nefiind umbrite de scrierile lui mai puțin reușite, printre care și narațiunile istorice, de la care a pornit polemica cu Duiliu Zamfirescu.

Publicat în plină epocă sămănătoristă (primul număr din revista *Sămănătorul* apare la 2 decembrie 1901), romanul *Din bătrâni* este întâmpinat cu recuzita de rigoare a momentului: „În o epocă nebuloasă, osianică, falnică dar rigidă. Vița traianidă reînvie în fundul Carpaților în haina creștinătății, cu firea străbună care se încrede în sine, încunjură încercările naturei și ale vieții, nu se spărie de furtuni. Se acomodează împrejurărilor, se pregătește pentru orice eventualități și nu disperează niciodată... Barbarii trec val după val...” (ultima frază venind parcă să illustreze proverbul „Apa trece, pietrele rămân”). Se subliniază, totodată, înaltele valori morale ale romanului, definit și ca o „enciclopedie de caractere pur românești”, personajele fiind „prototipuri ale românului creștin” (Saul [Ilie Chendi], „*Din bătrâni*”, *Narațiune istorică de I. Slavici*, în *Tribuna*, Sibiu, nr.-ele 114, 115, 116, 26 iunie/9 iulie, 1902).

Trebuie subliniat în acest context că Slavici, prin orientarea pe care o dăduse revistei *Vatra*, anticipase *Sămănătorul*. Militând pentru apropierea de „vatra strămoșească”, Slavici a căutat să conecteze sufletul contemporan românesc la cel al „strămoșilor”, deținători, în concepția sa – ca și în concepția lui Eminescu de altfel – ai virtuților noastre naționale. Era și un protest față de tendințele de „înstrăinare a culturii”. Sensibili la ideea de „înstrăinare” și la necesitatea „revenirii la trecut” erau îndeosebi ardelenii. În 1905, la un congres al Astreii, bătrânul Iosif Vulcan recita dintr-un *Prolog* al său:

„Ne-am închinat cu fală la tot ce e străin
Și-am dat uitării neamul și sângele român.
Nici n-am visat că ceea ce-n lume ne-ncântase
Avem și noi mai neaș și mai frumos acasă
Ascuns în neamul nostru...”

În presă, noua scriere a lui Slavici *Din bătrâni* se face cunoscută mai întâi prin reproducerea prefetei autorului (*O mărturisire*) în *Tribuna poporului* din Arad (nr. 110 din 15/28 iunie 1902) și în *Albina* (nr. 44–45 din 1–11 august 1902).

Prima recenzie la „narațiunea istorică” *Din bătrâni*, semnată Saul [Ilie Chendi], se întinde de-a lungul a trei numere din *Tribuna*, Sibiu, iunie–iulie 1902. După ce arată rolul literaturii de inspirație istorică în viața unei națiuni, dând ca exemplu Franța, Germania și Anglia, autorul semnaleză că în literatura română, cu mici excepții, de-abia a fost depășit stadiul „literaturii cu haiduci”. De aceea salută entuziast apariția narațiunii istorice a lui Slavici, „unul din bătrânii scriitori care nu au pierdut conștiința datoriei adevărate”, aceea de a se inspira din viața poporului și din „trecutul lui zbuciumat”, ceea ce ar trebui să constituie un exemplu și pentru scriitorii tineri. În primele două numere recenzentul prezintă atractiv conținutul scrierii, pentru ca în ultimul număr să-și exprime și unele rezerve: existența unor episoade inutile, modul de prezentare a unor personaje (Mala).

Din aprecierile făcute pe marginea primei narațiuni istorice a lui Slavici nu lipsesc exagerările. Astfel, într-o notă apărută în *Tribuna poporului* din Arad se afirmă: „Romanul lui Slavici, pus pe o bază etică morală, conceput din ideea înaltă umanitară română, îl pun cu mândrie alături cu romanul lui Sienkiewicz, *Quo Vadis*. Tradus în limbi străine, ne-ar face renume în literatura universală” (Ioan Costa, „*Din bătrâni*”, *Narațiune istorică de I. Slavici*, în *Tribuna poporului*, an. VI, nr. 229, 10/23 decembrie 1902, p. 3).

La apariția celei de a doua părți, ultima, a romanului *Din bătrâni* – Manea, N. Iorga scrie în *Sămănătorul* articolul *Romanul istoric și d. Slavici*, în care analizează și prima parte

apărută în 1902. Autorul enumeră mai întâi însușirile proprii scrisului lui Slavici, calități pe care le surprinde exemplar, pentru ca apoi să sublinieze „greșită alegerea subiectului” prin plasarea acțiunii într-o vreme despre care nu avem date, cunoaștem „nimica toată”, scriitorului fiindu-i greu să creeze o „iluzie a adevărului” despre acele timpuri. Cu toate încercările prozatorului de a ne transpune într-o lume românească din secolele VI–IX, silințele lui sunt înfrânte. „O operă de artă – conchide N. Iorga – nu poate răsufla într-un aer așa de rar”.

N. Iorga își menține, în general, aceste opinii și trei decenii mai târziu, făcând afirmații și mai tranșante: „O Târgoviște cu Voievod în secolul al IX-lea apare anacronic, chiar pentru cine nu e istoric. De fapt, cum pentru d. Florantin lumea lui Decebal era, în epic, aceea a unui sat ardelean, pentru Slavici toată acea frământare de popoare se face după ritmul potolit și hazliu al unei petreceri de țărani. Dialogurile filosofice, foarte dese, îngreuiе și încurcă” (N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane (1890–1934)*, II. În căutarea fondului, Editura Minerva, București, 1985, p. 97).

La apariția celei de a treia ediții *Din bătrâni* (prima parte), în 1928, la Cartea Românească, în colecția „Scriitori români”, N. Davidescu elogiază romanul, pe linia aprecierilor la adresa lui Slavici din 1925, când se număra printre cei mai fervenți susținători ai decernării Premiului național pentru proză din acel an autorului *Novelilor din popor* și al *Marei* (N. Davidescu, *Ioan Slavici și Premiul național pentru proză*, în *Aurora*, anul V, nr. 961, 22 ianuarie 1925). Pentru N. Davidescu, „narațiunea istorică” a lui Slavici prezintă importanță pentru că, pentru prima dată, într-o operă literară, ni se prezintă închegarea obștiilor românești într-o formațiune prestatală, „obștii care capătă conștiința puterii lor și aceea a

superiorității lor de rasă, a datinilor lor, a limbei lor...” (N. Davidescu, *Ioan Slavici, „Din bătrâni”, în Propilee literare*, anul III, nr. 8, 1 iulie 1928, p. 1). Astfel, Slavici – conchide recenzentul – ne aduce o lume „ciudată”, „o narațiune nouă, sau cel puțin întregirea uneia vechi”, din care nu lipsește nici „pitorescul” și nici „romantismul episodic”. N. Davidescu relevă și „imaginea sobră” ce ne-o oferă scrierea, atât prin viziune cât și prin stil. Ne aflăm aici în fața celei mai favorabile opinii despre controversatul roman *Din bătrâni*, reeditat în 1928.

În a sa *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent*, din 1941, G. Călinescu face abstracție de cele două „narațiuni istorice” ale lui Slavici. Se va referi la ele doar în *Material documentar Slavici*, publicat în *Studii de istorie literară și folclor* (1960), de unde Al. Piru îl introduce în ediția a II-a din *Istoria literaturii...* de G. Călinescu, 1982.

În prima monografie dedicată lui Ioan Slavici, Pompiliu Marcea acordă un spațiu sporit romanelor sale istorice, cu accentul pe influența exercitată nu atât prin valoarea lor cât prin prestigiul scriitorului: „Dilogia *Din bătrâni* are meritul de a atrage atenția asupra unei specii care de-acum înainte va fi abordată de numeroși scriitori. De altfel, chiar la doi ani după apariția întâiului volum, își începea seria de romane istorice Sadoveanu, prin *Șoimii*. Cu toate neajunsurile, Slavici este totuși primul nostru autor de romane istorice. Circumstanțele atenuante acordate tuturor pionierilor i se cuvin și lui. Prestigiul scriitorului a impus această specie și a fost, prin el însuși, un imbold pentru contemporani” (Pompiliu Marcea, *Ioan Slavici*, ediția a II-a, revăzută și completată, E.P.I., București, 1968, p. 313).

În capitolul *Ioan Slavici*, elaborat pentru *Istoria literaturii române*, III, 1975, și Ovidiu Papadima acordă mai multă atenție lui Slavici ca autor de romane istorice, cu referire directă la dipticul *Din bătrâni*, denumindu-l „un deschizător de drumuri, pentru M. Sadoveanu în primul rând“.

*

„Povestirea“, „nararea faptelor“ – de cele mai multe ori rectilinie – este întreruptă adesea de „comentarii morale“ și „discuții filosofice, cam lungi și neguroase“ – cum remarca N. Iorga – și chiar „dialoguri filosofice, foarte dese“, care „îngreue și încurcă“; comentariul etic, moral și moral-creștin și-l asumă nu numai autorul, ci și personajele. De altfel, nu puține sunt capitolele care se deschid – la fel ca și în *Mara* – cu o cugetare, o maximă, „o vorbă“, cum îi plăcea autorului să numească acele cristalizări seculare de înțelepciune populară: „Voim să trăim și viața omul și-o apără cum poate!“ (cap. I din primul roman *Din bătrâni*. [I. Luca]); „Omul e-n omenire ca picătura de apă în valurile râului“ (cap. I, Partea a IV-a); „Toate vin în lumea aceasta ele de ele“ (cap. IV, Partea I, *Din bătrâni*. [I. Luca]); „Cea mai cumplită dintre toate ființele e omul orbit de patimi“ (cap. IV, Partea a IV-a, *Din bătrâni*. Manea). Chiar și unele titluri de capitole sunt alese parcă pentru a rezuma textul din capitolul respectiv: *La răscruci*, *Valuri de patimi*, *Salba dracului* (trimiteră directă la nepot), *Avânt și tinărețe* etc.

Eroii lui Slavici, mai ales în prima narațiune istorică, iau uneori proporții urieșesti: „Dragodan, un munte de om, și înalt, și lat în umeri, și gros la ceafă, și peptos ca un taur“; așa cum Răciulete este descris potrivit firii lui – hâtru și dornic de viață: „Răciulete, cu obrajii lui rotunzi și roșii, și barba lui deasă și

oarecum arămie, buzat și cu ochii bulbucăți, întreg omul viață și putere neînfrântă“.

Cunoscător profund al eposului popular, el însuși culegător de „povești din popor“, din care, prin prelucrarea variantelor, a reușit „să închege un întreg frumos“, ca în *Zâna Zorilor*, *Florița din codru*, *Ileana cea șireată* ș.a., Ioan Slavici atribuie unor personaje din narațiunile sale istorice însușiri proprii eroilor populari: Bodea este, până la un punct, un Făt-Frumos, iar Mala – o Ileană Cosânzeană; chiar și Frățior care îi duce pe cei doi se apropie de calul năzdrăvan din poveste.

Dar însăși întrunirea „muntenilor“, în „sfânta zi de Rusalii“, pentru a-l alege pe Bodea „domn și ocrotitor“ al neamului“, ca fiind „cel mai vrednic dintre cei vrednici“, se transformă, în cele din urmă, într-o nemiintâlnită sărbătoare populară, cu veselie și jocuri pe care autorul le descrie ca un cunoscător. Nu lipsesc nici exclamațiile autorului: „O, timpuri de curată și nesiluită fericire!“ Întâlnim aici aceeași notă idilică prezentă în primele nuvele ale lui Slavici.

Rolul de căpetenie în organizarea obștii patriarhale de munteni revine preotului care veghează, în primul rând, să se respecte ritualul creștin de la care – în concepția lui Slavici – porced toate. Buciumașii fac cunoscute poruncile preotului, dar mai ales chemarea la rugăciune. Preoții muntenilor sunt și căpeteniile lor de care trebuie să asculte, cum este părintele Luca din prima narațiune istorică.

Pentru Slavici, „muntenii“, străbunii noștri din secolele VI-IX, „erau un popor format și creștin“, spre deosebire de popoarele migratoare cu care au venit în contact, aflate într-o mișcare continuă și „fără Dumnezeu“, drept pentru care unele au și dispărut: gepizii, ogorii (avarii), longobarzii, cumanii etc.

Slavici crede că muntenii, creștini, au avut un rol important și în creștinarea „vecinilor” lor, popoare migratoare, așezate în preajmă, precum slavii. Prima întâlnire dintre munteni și slavi îi dă prilejul lui Slavici de a creiona un tablou desprins parcă din recuzita romantică, aceasta fiind aproape nelipsită din romanul istoric. Tânărul Bodea, trimis de tatăl său, părintele Luca, să cerceteze, împreună cu o ceată de voinici, împrejurimile, se răzlețește și o întâlnește pe Mala, „cea mai frumoasă și mai tânără dintre cele trei fiice ale lui Dragoslav”. Întâlnirea privirilor celor doi le va pecetlui apropierea.

Prins de oștenii lui Dragoslav și închis, Bodea este ajutat să scape de către Mala, care pleacă și ea cu Bodea pe calul furat de la Dragoslav. Dar „moralistul Slavici” redă aici o scenă într-o manieră greu de acceptat ca verosimilă: după ce se depărtează de tabăra lui Dragoslav, „lipiți unul de altul în zborul nebun al calului”, Bodea o sărută „ca pe o icoană sfântă” pe Mala, o dă jos de pe cal și îi zice: „– Du-te la mama ta!” ... Fata, se depărtează, dar îi lasă calul pentru a se întoarce la ai lui.

Bineînțeles, scena ridică semne de întrebare asupra verosimilului literar, atrăgând chiar ironia unor critici și istorici literari. Drept pentru care autorul se simte obligat să răspundă (vezi supracitatul din articolul lui Slavici, *Literatura „românească” și d-nul Duiliu Zamfirescu*, p. 856–857).

Autorul numește populația română din secolele VI-IX „munteni”, pentru că aceștia trăiau îndeosebi în preajma munților și în zona subcarpatică.

Pentru Slavici muntenii sunt protoromânii. Slavii veniți în contact cu populația autohtonă – „muntenii” – sunt numiți de autor *sorbi* în prima narațiune și *sârbi* în cea de a doua.

Ambii termeni sunt improprii. Dacă termenul *sârbi* pentru *slavi* este întâlnit la Timotei Cipariu în *Gramatica limbii române*, vol. II, Blaj, 1877 (p. 18), termenul *sorbi* pare să fie, la prima vedere, o creație a lui Slavici, nefiind atestat nicăieri în istoriografia românească. În partea de est a Germaniei există o ramură a slavilor denumită *sorbi* care vorbesc o limbă slavă denumită *sorbă luzaciană*, așa cum a afirmat slavistul Pandelescu Olteanu.

Acțiunea din narațiunile istorice ale lui Slavici se petrece în Carpații Meridionali, îndeosebi în Bucegi, dar și în Făgăraș, într-un timp când văile, plaiurile și șesurile alpine erau „un furnicar de jaf și de omor”, pricinuit de „barbarii năvălitori” – popoarele migratoare. Dar și în zona subcarpatică și în regiunile de deal, unde Slavici denumește localitățile după căpeteniile grupurilor de oșteni: Câdea–Câdești; Bodea–Bodeni; Moroiu–Moroieni; Ursan–Urseni; Bunea–Bunești. De la vitejii Bran și Mateiaș au rămas numele celor două localități; iar de la cele trei fiice ale căpeteniei slave Dragoslav – Dragoslavele de lângă Rucăr. Rareori, toponimicile împrumută numele lor oștenilor și locuitorilor: cei din muntele Scara din Făgăraș – Scărișoreni. O căpetenie, Titu, se izolează cu ceata lui „în Loviște” pe Valea Oltului. Incontestabil, Slavici, călător în Țara Loviștei, a folosit și tradiția orală, potrivit căreia Titești – localitate situată chiar în centrul depresiunii intracarpatică Loviștea – își trage numele de la un „viteaz Titu” – așa cum îl consemnează autorul în narațiunea istorică *Din bătrâni. Luca*.

Autorul este preocupat să ne redea, în aceste narațiuni istorice, un mod de viață și de organizare arhaic, rudimentar, în termeni adecvați.

(p.567)   DIN BĂTRÂNI
                                  [II]. MANEA

NARAȚIUNE ISTORICĂ

Au apărut, mai întâi, în *Sămănătorul* două capitole: *Tâmbălaul*. Fragment din romanul istoric *Din străbuni* [sic!], vol. II, în *Sămănătorul*, an. IV, nr. 9, 27 februarie 1905, p. 134–138; *Bagdad*, nr. 15, 10 aprilie 1905, p. 228–233 și nr. 16, 17 aprilie 1905, p. 245–248, cu următoarea notă din partea redacției: „Acest fragment alcătuiește capitolul al doilea al romanului, [III]. *Manea*. *Din străbuni* (sic!), vol. II (inedit). La apariția romanului, fragmentul tipărit sub titlul *Bagdad* constituie „capitolul al doilea“, dar în Partea a treia din *Manea*.

Se tipărește în volum: *Din bătrâni*, [II]. *Manea*. Narațiune istorică, București, Imprimeria și Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea, 1905 (pe coperta exterioară: 1906), 343 pagini. Primul capitol, *Măneștii*, din Partea I, se reproduce în *Luceafărul*, an. V, nr. 9–10, 15 mai 1906, p. 195–199, cu următoarea notă din partea redacției: „Din volumul *Manea*, apărut de curând asupra căruia vom reveni mai pe larg într-o dare de seamă“.

Nu se mai reeditează în timpul vieții autorului.

Inclus în ediția *Opere*, VII, text stabilit și variante de C. Mohanu, Editura Minerva, București, 1973, p. 535–756.

Cea de a doua „narațiune istorică“, intitulată *Manea*, era anunțată de autor încă din 1902, când în prefața (*O mărturisire*) la primul roman istoric se referea clar și la cel de al doilea, amândouă fiind, în intenția lui Slavici, doar primele două dintr-o serie de scrieri de inspirație istorică: „Narațiunea aceasta e numai începutul unui șir de narațiuni din ce în ce

mai frumoase și mai interesante, pe care am de gând să le public, dacă bunul Dumnezeu îmi va mai lungi zilele și-mi va da sănătate, iar oamenii-mi vor lăsa răgaz. În proxima din aceste narațiuni voi expune întâmplări petrecute în timpul părinților Ciril și Metodiu, apostolii slavilor, care au trecut și pe la străbunii noștri și ni-au adus și nouă învățăturile dreptei credințe“ (*Din bătrâni*. Narațiune istorică, 1902, p. VIII).

Din modul în care se încheie „mărturisirea“ (prefața) – cititorii vor afla și din ce motiv cetatea va fi numită și „cuibul Negrilor-voievozi“, cum se va termina cel de al doilea roman istoric – reiese că încă de acum Slavici avea configurată schema generală a romanului *Manea*, care va apărea în librării la începutul anului 1906, deși pe coperta interioară avea imprimat anul 1905.

În 1905–1906 când apare în librării a doua „narațiune istorică“ a lui Slavici – *Manea* –, în proza românească se publică în volum: Ion Agârbiceanu – *De la țară*; Mihail Sadoveanu – *Floare ofilită*, *Comoara dorobanțului*; Emil Gârleanu – *Bătrânii*. *Schițe din viața boierilor moldoveni*; Radu Rosetti – *Cu paloșul* (roman de inspirație istorică); C. Sandu-Aldea – *În urma plugului și Două neamuri*; I. Al. Brătescu-Voinești – *În lumea dreptății*.

La apariția celei de a doua „narațiuni istorice“, *Manea*, M. Dragomirescu se referă succint la ambele scrieri, pe care le găsește, uneori, „interesante“, dar în genere „confuze, difuze și fără consistență“ (*Literatura română modernă*, de Gheorghe Adamescu și Mihail Dragomirescu, ediția a II-a, București, Editura Librăriei H. Steinberg, 1906, p. 437).

I. Rusu consemnează, într-o revistă din Blaj, apariția celei de a doua scrieri *Manea*, în care Slavici „înjghebează o

icoană a vieții publice și sociale a neamului românesc de pe timpul patriarhului Fotie [din Constantinople]“. Se arată însă că scrierea „dă atențiune prea mare evenimentelor străine, a căror valuri fără îndoială au atins și viața părinților noștri, așa că *Manea* reprezintă mai mult un tablou mare al istoriei universale, în care noi suntem un amănunt numai“. Autorul notei remarcă scene vii ca: viața în Bizanț, în Bagdad, apostolatul fraților Chiril și Metodiu, certurile între creștini orientali și apuseni ș.a., toate „lucrate“ în jurul părintelui Manea „care le împrumută unitatea“, dar „o unitate cam transparentă“ (I. Rusu, *Manea, narațiune istorică de I. Slavici*, în *Revista politică și literară*, Blaj, an. I, nr. 1, septembrie 1906, p. 25). În aceeași pagină I. Rusu recenzează și *Două neamuri* de C. Sandu-Aldea și *Popasuri vânătoarești* de Ion Bârsan.

În *O mărturisire*, prefața la primul volum *Din bătrâni*, Ioan Slavici, arăta că acesta „e numai începutul unui șir de narațiuni“. Dar analizând scăderile volumului, Sextil Pușcariu își exprima îndoiala asupra realizării unei scrieri istorice noi reușite, fără nici o schimbare în stilul și construcția epică (Sextil Pușcariu, *Cinci ani de mișcare literară. 1902–1906*, București, Minerva, 1909). La pagina 114, Sextil Pușcariu afirmă: „Povestirea istorică *Manea (Din bătrâni)* n-o cunosc“. Și într-adevăr, apariția celei de a doua narațiuni istorice, *Manea*, la începutul anului 1906, nu are mai mare ecou decât prima, fapt sesizat de N. Iorga în *Sămănătorul*, după ce trece în revistă câteva din meritele primei părți: „Totuși, întâiul volum din *Bătrâni* (sic!), discutat cu un prilej de premiu la Academia Română, n-a avut răsunet în public. Și acest de al doilea, *Manea*, ieșit dăunăzi, nu pare să poată răzbate“, întrucât, deși întâlnim „scene interesante, foarte bine

studiate“, „multe pagini de istorie curată“, „dar romanul suferă, suferă foarte mult“, prin lipsa lui de unitate, ceea ce face să fie citit „numai capitol cu capitol și tot capitol cu capitol, în scene, în priveliști, își va aduce aminte de dânsul chiar și cetitorul cel mai bine pregătit“. Printre scenele reușite, semnalate de N. Iorga, se numără cele din Bizanț și din Bagdadul califilor, pe unde s-a preumblat preotul Manea din Carpați (N. Iorga, *Romanul istoric și d. Slavici*, în *Sămănătorul*, anul I, nr. 18, 30 aprilie 1906, p. 342). Scenele și tablourile prin care Slavici ne prezintă Bagdadul anticipează, cu câteva decenii, proza lui Mihail Sadoveanu de inspirație orientală (*Divanul persian*).

Scenle și tablourile orientale închipuite de Slavici în *Din bătrâni*. *Manea* nu sunt lipsite de anume farmec, prin nota lor pitorească, dar e greu de crezut că în Bagdad ar fi existat „o sută de mii de minarete“ și „optzeci de mii de bazaruri“, iar în orașul lui Harun al Rașid a fi trăit peste două milioane de oameni adunați din toate părțile lumii“ (*Din bătrâni. Manea*, ediția princeps, p. 163).

După ce în ianuarie 1907 Ovid Densusianu recenzase romanul *Mara* în revista sa, *Vieța nouă*, în februarie se ocupă și de *Manea*, pe care, în general, îl crede neizbutit ca roman.

G. Călinescu găsește că *Manea* e o narațiune „mai bogată în aventuri și colorii“ decât prima parte a romanului, prin peregrinările eroului principal în Bizanț și Bagdad și întoarcerea lui prin Urali, dar stilul este „agasant“ (*Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, 1982, p. 514).

Referindu-se la ambele romane, Pompiliu Marcea arăta că, deși nu sunt lipsite de unele merite – mai ales raportate la epocă –, scrierile acestea în care autorul și-a pus mari speranțe nu s-au împus, datorită „arhitecturii șubrede“ și „moralismului“

supărător, afișat aici mai mult decât oriunde în opera slaviciană: „Romanele nu sunt lipsite de merite. Scriitorul reușește uneori să creeze o atmosferă adecvată vremilor de demult printr-o folosire dozată a arhaismului, printr-o anume turnură arhaică a frazei. Arhitectura romanelor este însă cu desăvârșire subredă, capitolele sunt insuficient legate, există personaje care se pierd pe drum, iar autorul intervine, subiectiv, în aprecierea oamenilor și a evenimentelor, dăscălindu-și în mod supărător cititorii. Moralismul a subminat, în cea mai mare măsură, reușita romanelor, a căror acțiune, din această cauză, își pierde interesul prin previzibilitate și duce la adevărate interpelări, care lasă impresia nefavorabilă de predică” (Pompiliu Marcea, *Ioan Slavici*, ediția a II-a, p. 312–313).

Între reușitele romanului *Manea*, autorul monografiei găsea personajele feminine pe care le asocia altor eroine din proza lui Slavici: „Interesant că în acest volum [*Manea*], ca și în primul [*Luca*], paginile cele mai izbutite se leagă de analiza sufletului feminin. Apropierea Anei de Budac, seducția pe care sălbatecul personaj, plin de o misterioasă și tainică forță, o exercită asupra delicatei preotese, atracție în care intră, deopotrivă, secrete, dorinți și poftă, curiozitate și teamă, ca în orice ispită, toate acestea amintesc, din nou, de creatorul Anei din *Moara cu noroc*. Ca și omonima ei, Ana din *Manea* are, în același timp, un fond epic pur și izbânda ispitei nu este atât o probă a imoralității eroinei, cât mai ales un fatum al condiției sale de femeie” (Pompiliu Marcea, *op. cit.*, p. 312).

Cunoscător de istorie, Ioan Slavici vedea și căuta în trecutul istoric confirmarea prezentului, dar mai ales îndemnul și temeiurile pentru unitatea tuturor românilor. Poate tocmai de aceea, și-a plasat acțiunea celor două narațiuni

istorice în vremuri neguroase, despre care, pentru români, nu pot vorbi decât pietrele și mormintele strămoșilor. Desigur, prozatorul, ca de obicei, nu urmărea să reconstituie timpul istoric aidoma, ci doar să evoce, cu mijloace specifice literaturii, veacuri dintre cele mai acoperite de tăcere în privința mărturiilor scrise și, totodată, cele mai controversate prin unele teorii ce prejudiciază adevărul în prezentarea și interpretarea istoriei românești până în contemporaneitate.

CUPRINSUL

MARA

ROMAN

I. Sărăcuții mamei	7
II. Maica Aegidia	12
III. Furtuna cea mare	21
IV. Primăvară	26
V. Ani de tinerețe	40
VI. Ispita	55
VII. Zbuciumare	67
VIII. Datoria	75
IX. Inima, săraca	84
X. Cine ce poate	99
XI. Altă lume	118
XII. Două porunci	129
XIII. Datorii vechi	142
XIV. Rostul lui Bandi	160
XV. Isprăvile lui Trică	175
XVI. Greul vieții	191
XVII. Birtul de la Sărărie	210
XVIII. Blestemul casei	227

XIX. Verboncul	236
XX. Norocul casei	274
XXI. Pace și liniște	291

DIN BĂTRÂNI

[I. LUCA]

NARAȚIUNE ISTORICĂ

<i>O mărturisire</i>	309
----------------------------	-----

PARTEA ÎNTÂI

I. Risipirea gepizilor	313
II. Vatra lui Vineș	321
III. Năluca	325
IV. Năvala	338
V. Fuga	349

PARTEA A DOUA

I. Mângâierea	371
II. Înfrățirea	380
III. Dragoslavele	390
IV. Rătăcirea	399
V. Patima	408
VI. Deșteptarea	416

PARTEA A TREIA

I. Așezarea	427
II. Ogorii	434

III. Ia răsucruți	446
IV. Rusaliile	453
V. Goana mare	468

PARTEA A PATRA

I. Șezătoarea	478
II. Târgoviștea	489
III. Ospeția	497
IV. Isprăvurile lui Dragodan	507
V. Strălucirea	515

PARTEA A CINCEA

I. Baian	531
II. Cetatea	539
III. Spășirea	551
Încheiere... ..	561

DIN BĂTRÂNI.

[II]. MANEA

NARAȚIUNE ISTORICĂ

PARTEA ÎNTÂI

I. Mănăștii	569
II. Barda	578
III. Strâmtoarea	588
IV. Budac	596
V. Boris	607

PARTEA A DOUA

I. Mântuirea	622
II. Pribegirea	628
III. Tâmbălăul	636
IV. Mângâierea	644
V. Papa Nicolae I	652
VI. O lămurire	658

PARTEA A TREIA

I. La răscruci	670
II. Bagdad	677
III. Israel ben Isaac	689
IV. Valuri de patimi	699
V. Salba dracului	710

PARTEA A PATRA

I. Deșteptarea	720
II. Durerea lui Mir Benah	731
III. Avânt și tinărețe	741
IV. Formosus	751
V. În sfârșit	760

PARTEA A CINCEA

I. Revederea	777
II. Tată și fiu	786
III. Scăparea	795

NOTE ȘI COMENTARI

Preliminarii	809
Mara	812
Din bătrâni. [I. Luca]	845
Din bătrâni. [II]. Manea	866